

PREDLOG ZAKONA O
PRIVATIZACIJI
"ČE BO ŠPIČASTO, BODO VILE,
"ČE BO ŠIROKO, BODO
BUTALJE"

15 ZBIRKA
RAZPOZNAVANJA
RECOGNITIONES

Aleksander Lorenčič

PRELOM S STARIM IN ZAČETEK NOVEGA

Tranzicija slovenskega
gospodarstva iz socializma
v kapitalizem (1990–2004)

BANKA SLOVENIJE

10000

DESET TISOČ TOL

Inštitut za novejšo zgodovino
Ljubljana 2012

Inštitut za novejšo zgodovino

Aleksander Lorenčič

PRELOM S STARIM
IN ZAČETEK
NOVEGA

TRANZICIJA
SLOVENSKEGA
GOSPODARSTVA
IZ SOCIALIZMA
V KAPITALIZEM
(1990–2004)

ZBIRKA

RAZPOZNAVANJA/RECOGNITIONES 15

Aleksander Lorenčič

PRELOM S STARIM IN ZAČETEK NOVEGA: TRANZICIJA
SLOVENSKEGA GOSPODARSTVA IZ SOCIALIZMA V
KAPITALIZEM (1990–2004)

Urednik:

dr. Aleš Gabrič

Izdal in založil:

Inštitut za novejšo zgodovino

Za založnika:

dr. Damijan Guštin

Recenzenta:

dr. Jože Princič

dr. Božo Repe

Oblikovalka naslovnice:

Barbara Kokalj Bogataj

Jezikovni pregled:

Tine Logar

Prevod povzetka:

Barbara Krasnik

Računalniški prelom:

Uroš Čuden, MEDIT d.o.o.

Tisk:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada: 400 izvodov

Izid knjige sta podprla:

Javna agencija za knjigo Republike Slovenije

Zavod Poslovno-proizvodna cona Tezno d.o.o., Maribor

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

338(497.4)''1990/2004''

330.34(497.4)''1990/2004''

LORENČIČ, Aleksander

Prelom s starim in začetek novega : tranzicija slovenskega
gospodarstva iz socializma v kapitalizem (1990-2004) / Aleksander
Lorenčič ; [prevod povzetka Barbara Krasnik]. - Ljubljana :
Inštitut za novejšo zgodovino, 2012. - (Zbirka Razpoznavanja =
Recognitiones ; 15)

ISBN 978-961-6386-33-3

261228032

Pregled vsebine

PREDGOVOR	11
METODOLOŠKI UVOD	15
OPREDELITEV POJMA TRANZICIJA, NAPROTUJOČA SI MNENJA IN POGLEDI NANJO	21
KONCU OBSTOJEČEGA REDA NAPROTI	39
<i>“Tito je mrtev, le da tega še ne ve”</i>	41
<i>Odločnejši pristop slovenske politike do zveznega središča in zadnji poskus reševanja jugoslovanske krize</i>	50
<i>Pot k demokratičnim volitvam in formalnemu začetku tranzicije</i>	58
PRELOM S STARIM, ZAČETEK NOVEGA – ZMAGA DEMOSA SPOMLADI LETA 1990 IN POT V GOSPODARSKO SAMOSTOJNOST	61
<i>Vodenje gospodarske politike “preživetja” oziroma politike postopnosti</i>	63
<i>Tvegati ali privoliti v popolno gospodarsko razsulo?</i>	66

<i>Pomen prehoda v nov gospodarski sistem</i>	74
MEDNARODNE POVEZAVE SLOVENIJE: OD PRIZNANJA DO VSTOPA V EVROPSKO UNIJO	79
<i>Usmeritev na zunanji trg – pot za uspešno in stabilno gospodarstvo</i>	81
<i>“Srečno, Slovenija! Doma smo v Evropi!”</i>	84
MAKROEKONOMSKA PODOBA SLOVENIJE V ČASU TRANZICIJE	97
<i>Makroekonomska stabilizacija kot ključni proces prve faze tranzicije, vloga Banke Slovenije pri njej in sanacija bank</i>	99
<i>Transformacijska recesija (1990–1992)</i>	110
<i>Transformacijsko okrevanje (1993–1995)</i>	123
<i>Obdobje brezvetrja oziroma obdobje uravnoveženega razvoja (1996–1999)</i>	133
<i>Na prelomu tisočletja in po njem: inflacijski šok in padanje gospodarske rasti (2000–2003)</i>	144
<i>Uresničitev strateških ciljev in izboljšanje makroekonomske slike (2004)</i>	159
<i>Zadolževanje Republike Slovenije</i>	161
PRIVATIZACIJA GOSPODARSTVA IN SLOVENSKO PODJETNIŠTVO V NOVI PREOBLEKI	165
<i>Prvi pogoj za gospodarsko preobrazbo</i>	167
<i>Stanovanjski in denacionalizacijski zakon</i>	170
<i>Metoda lastninskega preoblikovanja podjetij – področje močnega politiziranja</i>	193

<i>ZLPP kot rezultat kompromisa med različnimi strokovnimi koncepti in političnimi interesi</i>	202
<i>Lastniški certifikati in PIDI</i>	213
<i>Izničevanje, razprodajanje in kraja družbene lastnine v obdobju 1990–1992</i>	224
<i>Podjetništvo kot eden bistvenih kazalnikov delovanja tržnega gospodarstva</i>	235
<i>Nastanek in razvoj podjetništva v novi podobi</i>	237
<i>Nezavidljiv položaj podjetij na začetku devetdesetih let</i>	247
<i>Stečaji podjetij: prva, na zunaj najbolj nazorna in vidna posledica premikov</i>	254
<i>Črnogledost in nezadovoljstvo direktorjev slovenskih podjetij na začetku tranzicije</i>	258
<i>Potek in zaključek procesa lastninskega preoblikovanja podjetij ter oškodovanje družbene lastnine po letu 1993</i>	262
<i>Lastniška struktura: od obetajočega začetka do vedno večje koncentracije</i>	271
PRESTRUKTURIRANJE GOSPODARSTVA	281
<i>Proces, trajajoč desetletje ali več</i>	283
<i>Spremembe v strukturi dodane vrednosti po dejavnostih, lastniški in velikostni sestavi podjetij</i>	286
<i>Najuspešnejša slovenska podjetja (tabelarni prikaz)</i>	293
<i>Politika prestrukturiranja in vloga države po osamosvojitvi</i>	296

<i>Tuje neposredne naložbe: rešitev ali poguba za slovensko podjetništvo?</i>	305
GOSPODARSKA KRIMINALITETA V OBDOBJU 1990–2004	311
<i>“Odraz stabilnosti in nestabilnosti vsakokratnega političnega in ekonomskega ustroja družbe”</i>	313
<i>“Tresla se je gora, rodila se je miš”</i>	321
<i>“Obsodb je malo tudi drugod po svetu, vendar jih marsikje rešujejo na precej bolj učinkovit način”</i>	324
<i>“Kapitalizem s človeškim obrazom”</i>	328
REGIONALNI RAZVOJ IN MARIBORSKO GOSPODARSTVO MED TRANZICIJO	339
<i>Prizadevanja po skladnejšem regionalnem razvoju od zgodnjih sedemdesetih let dalje</i>	341
<i>Mariborsko gospodarstvo: velika žrtev menjave družbenopolitičnega in gospodarskega sistema</i>	346
TRANZICIJSKA IZKUŠNJA ČEŠKE, MADŽARSKE, POLJSKE, SRBIJE IN HRVAŠKE	369
<i>“Leto čudežev”</i>	371
<i>Češka: prek žametne revolucije do mirnega prehoda v demokracijo</i>	374
<i>“Kuponska privatizacija”</i>	385
<i>Madžarska: od začetne depresije do korenite izboljšave po stabilizacijskem programu leta 1995</i>	394

<i>Kljub najhitreje sprejeti privatizacijski zakonodaji številne težave</i>	399
<i>Poljska: začetek tradicionalne pripovedi o dokončnem padcu komunizma</i>	407
<i>Več privatizacijskih konceptov s posebej uspešno privatizacijo s stečajem na čelu</i>	416
<i>Primerjava češke, madžarske, poljske in slovenske privatizacijske izkušnje</i>	422
<i>BDP na prebivalca v okviru EU po formalnem zaključku tranzicije – velika odstopanja med posameznimi državami in regijami</i>	428
<i>Gospodarski položaj Srbije in Hrvaške po letu 1990</i>	430
POVZETEK	439
SUMMARY	453
SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV	469
LITERATURA IN VIRI	473
IMENSKO KAZALO	507

Predgovor

Pisati o slovenski gospodarski tranziciji kot zgodovinar je bilo vse prej kot lahko delo, a mi je predstavljalo velik izziv. Strinjam se z Ivanom T. Berendom, ameriškim univerzitetnim profesorjem zgodovine, ki je leta 2009 v predgovoru svoje knjige, ki obravnava gospodarsko in socialno transformacijo v državah Srednje in Vzhodne Evrope, zapisal, da je o dogodkih iz sedanjosti oziroma “nedokončani sedanjosti” pisati tako, kot da bi “streljal na premikajočo se tarčo”.¹ Dejstvo je, da vsak, ki prebira časopisje ali gleda dnevno-informativne oddaje, ve, da smo bili zadnja leta tako rekoč vsak dan “bombardirani” s številnimi informacijami, ki so se tako ali drugače navezovala na gospodarsko tranzicijo oziroma njene posledice (izstopali so primeri, vezani na privatizacijski proces – predvsem menedžerski prevzemi in koncentracija lastništva). Poleg tega je na trgu ogromno literature in člankov, tako poljudnih, strokovnih in znanstvenih, ki celostno ali po posameznih problemih obravnavajo proces gospodarske tranzicije. Priznati moram, da si je bilo v tej množici podatkov, ki so si pogosto nasprotujoči (tudi ekonomska stroka je pogosto v mnenjih deljena), zelo težko ustvariti relevantno, celostno podobo o tako kompleksnem procesu, kot je gospodarska tranzicija. Kljub temu menim, zahvaljujoč kritičnemu in selektivnemu pretresu virov, da mi je to uspelo. V času pisanja sem imel pred očmi dejstvo, da je

¹ Berend, *From the Soviet Bloc to the European Union*. Predgovor, str. 14.

cilj resnega zgodovinopisja čim bolj objektivna osvetlitev in rekonstrukcija določenega obdobja.

Pri raziskovanju te, še vedno zelo aktualne, tematike sem ob predpisanem zgodovinopisnem znanstvenem metodološkem aparatu, uporabi tako domače kot tuje relevantne literature in virov skušal zadevni proces predstaviti na čim bolj verodostojen način. Zavedam se, da izrisana podoba kakega procesa obravnavane problematike zaradi časovne distance ni dokončna. Tu mislim predvsem na proces privatizacije, ki še, vsaj kar zadeva prodaje državnega premoženja, ni v celoti končan. Glede na to, da je zgodovinopisje živ proces, pa sta vsak strah in dvom, da ne bodo že obstoječa spoznanja ob novih ustrezno dopolnjena, odveč. Dejstvo je, da proučevanje obdobja s krajšo časovno distanco v nekaterih državah ni več novost. Tudi v Sloveniji se počasi kažejo zametki premikov na tem področju, kar se mi zdi pravilno, saj bi zgodovinopisje moralo biti bolj navzoče v družbi, tudi ko gre za tovrstno problematiko.

V monografiji sem analitično interpretiral proces preobrazbe slovenskega gospodarstva v letih 1990–2004, izluščil njegove temeljne posebnosti in zakonitosti ter izpostavil njegove nosilce in rezultate, ki so omogočili hitrejše dohitevanje razvitega sveta, kot se je sprva pričakovalo. Obravnavana tema še ni doživela poglobljene zgodovinske analize in predstavlja logično nadaljevanje dosedanjih raziskav na področju zgodovinopisja, ki se končajo z letom 1991. Pričujoče delo je prva celovita zgodovinska raziskava s področja gospodarske zgodovine v času samostojne Slovenije. Osvetlitev gospodarske podobe Slovenije v obdobju 1990–2004 pomeni prispevek k celovitejši podobi ter predstavitvi gospodarskega življenja Slovencev v obravnavanem obdobju in bo zgodovinarjem, ekonomistom, pa tudi drugim sorodnim humanističnim in družboslovnim vedam v veliko pomoč. V veliko pomoč bo tudi profesorjem, študentom in vsem, ki jih zanima sodobna gospodarska zgodovina.

Pričujoča monografija je predelava doktorske disertacije z naslovom *Tranzicija slovenskega gospodarstva v letih 1990–2004*, ki sem jo marca 2011 zagovarjal na ljubljanski Filozofski fakulteti pred komisijo, ki sta

jo poleg mentorja prof. dr. Boža Repeta in somentorja znan. svet. dr. Jožeta Prinčiča, sestavljala še red. prof. dr. Dušan Nečak in znan. svet. dr. Peter Vodopivec. Na tem mestu bi se rad zahvalil dr. Božu Repetu in dr. Jožetu Prinčiču, ne samo ker sta mi kot mentorja pomagala pri nastajanju disertacije, temveč sta tudi recenzenta monografije. Zahvaljujem se tudi uredniku znan. svet. dr. Alešu Gabriču, ki je pričujoče delo uvrstil v knjižno zbirko Inštituta za novejšo zgodovino Razpoznavanja/Recognitiones, Javni agenciji za knjigo Republike Slovenije in direktorju Poslovno-proizvodne cone Tezno, g. Gorazdu Bendetu, ki sta z dodeljenima subvencijama pomagala pri izdaji monografije.

Aleksander Lorenčič

Metodološki uvod

Ker je problem tranzicije izrazito multidisciplinaren, je bil tudi metodološki pristop izrazito interdisciplinaren. Kot zgodovinar sem dal prednost ustaljeni metodi zgodovinske stroke, se pravi, da sem na podlagi podrobnega proučevanja vseh možnih in razpoložljivih virov, predvsem pa ob njihovi kritični analizi, skušal ugotoviti, soočiti in potrditi čim več materialnih dejstev zadevnega procesa. Upoštewane so bile ekonomske, politološke, sociološke, pravne in antropološke konceptualizacije vsebinskih, teoretičnih in metodoloških osnov proučevanja tranzicije. Monografija se dotika vseh temeljnih procesov gospodarske tranzicije. S posameznimi problemi in procesi tega obdobja se je sicer do sedaj že ukvarjala predvsem ekonomska stroka, vendar ne tako, kot je problem gospodarske tranzicije predstavljen v tem delu. Monografija je, kot rečeno, pisana v skladu s pravili zgodovinske stroke, pri čemer gre za celovit prikaz problema gospodarske tranzicije. To pomeni, da so vključeni vsi relevantni vidiki, saj le tako lahko dejansko pričakujemo celovito in verodostojno rekonstrukcijo kompleksnosti gospodarske tranzicije.

Zaradi zakonskih omejitev glede dostopa do arhivskega gradiva je raziskava v večji meri temeljila na domači in tuji strokovni literaturi, člankih v časopisju in revijah ter na dokumentaciji institucij, ki so proučevale ekonomsko področje. Kar se tiče arhivskega gradiva, ki se dotika tranzicijskih sprememb, utegnejo zaradi nevestnega ravnanja lastnikov gradiva in drugih vzrokov biti

težave tudi v prihodnje oziroma takrat, ko bodo raziskovalci že v celoti lahko dostopali do arhivskega gradiva. Ravno o tej problematiki so slovenski arhivisti govorili na 21. zborovanju Arhivskega društva Slovenije leta 2003 v Kopru. Jože Škofljanec iz Arhiva Republike Slovenije je v svojem prispevku zapisal, da je “za razumevanje prehoda iz socialističnega v liberalno-demokratski družbeni sistem ključnega pomena ohraniti zgodovinarjem in drugim raziskovalcem prihodnjih rodov zapise o poteku teh procesov” in da bi bilo zaradi tega treba po potrebi dopolniti tudi določila Zakona o arhivskem gradivu in arhivih,² s katerimi bi jasneje opredelili kot javno arhivsko gradivo tudi gradivo tistih ustvarjalcev, ki so v lasti paradržavnih skladov. Škofljanec še meni, da bi bilo ponovno potrebno uničenje arhivskega gradiva “opredeliti kot samostojno kaznivo dejanje in ne le kot prekršek”.³ Zanimiv je tudi podatek, ki ga je navedla arhivistka iz Pokrajinskega arhiva Maribor, Gordana Šoevegeš, ki se je spraševala, kje se nahaja dokumentarno gradivo prekmurskih podjetij, ki so v devetdesetih letih šla v stečaj. Pri poizvedovanju pri različnih stečajnih upraviteljih in bivših direktorjih podjetij arhivistka ni izvedela ničesar, “Ne vemo” pa je bil največkrat slišani odgovor. Tudi na zakone se odgovorni niso zmenili. “Kam bi pa le prišli, če bi upoštevali vse zakone in pravilnike!”, je arhivistka dobila v odgovor od nekega direktorja. Pri tem se moramo zavedati, da prekmurski primer vsekakor ni edini in da je, kot je zapisala arhivistka Šoevegeševa leta 2003, “splošno znano, kako množično uničujejo gradivo nekdanjih podjetij v družbeni lastnini še danes”.⁴ Podobno se je godilo s partijskim gradivom oziroma gradivom CK ZKS. Številni občinski komiteji (18 natančno) niso predali svojega gradiva. Kot je zapisala Darinka Drnovšek

² UL RS, 20/1997. Zakon je bil kasneje še nekajkrat dopolnjen in spremenjen. Zanj dve spremembi je doživel v letih 2003 (ZDIJZ – Zakon o dostopu do informacij javnega značaja) in 2006 (Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva – ZVDAGA). Tako ob ugoditvi vladne komisije strokovnjakov, na podlagi 67. člena ZVDAGA, obstoji možnost pregleda določenega gradiva, ki je sicer predano v arhivsko last, a na željo izročitelja zaprto do določenega leta.

³ Škofljanec, Ali je tranzicija končana? V: Mravlja, Nared (ur.), *Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb*, str. 33–34. Dalje Škofljanec, Ali je tranzicija končana?

⁴ Šoevegeš, Arhivsko gradivo prekmurskih podjetij. V: Mravlja, Nared, (ur.), *Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb*, str. 59–61.

iz Arhiva Republike Slovenije, so nekateri “dokumentacijo enostavno uničili v strahu, da bi v novih političnih razmerah te arhive kdo izkoristil”, spet drugi so vse skupaj nekam odložili (kleti ali podstrešja) in “nova vodstva niso želela imeti opravka s tem”.⁵ Arhivisti bodo po povedanem imeli veliko in težko delo, da bi arhivsko gradivo iz časa tranzicijskih sprememb v čim bolj zadovoljivi obliki končalo v arhivih – vsaj večji del tistega, kar ni bilo uničeno. Kljub vsemu je določeno gradivo vendarle že dostopno v arhivih. Sam sem v Pokrajinskem arhivu Maribor pregledal fond Medobčinskega sveta ZKS za Podravje – Maribor za obdobje 1968–1990, kjer sem dobil kar nekaj zanimivih informacij, ki so mi pomagale osvetliti dogajanje na področju mariborskega gospodarstva v osemdesetih letih 20. stoletja. Še bolj pomemben je fond, ki sem ga pregledal v Arhivu Republike Slovenije. Gre za fond družbenega pravobranilca Republike Slovenije. Družbeni pravobranilec Republike Slovenije je nadaljeval z delom, ki ga je v sedemdesetih letih 20. stoletja začel družbeni pravobranilec samoupravljanja. Podobno kot sodišča združenega dela je bil posebnost zadnjega obdobja socialistične družbene ureditve. Zakon o družbenem pravobranilcu Republike Slovenije iz leta 1994⁶ je razveljavil Zakon o družbenem pravobranilcu samoupravljanja iz leta 1975.⁷ Po tem zakonu je družbeni pravobranilec postal samostojni državni organ, saj je prevzel vse naloge in pooblastila, ki jih je do tedaj imel družbeni pravobranilec samoupravljanja, ter opravljal določene funkcije v zvezi z varstvom družbene lastnine in varstvom pravic delavcev. Zakon iz leta 1994 je bil leto kasneje nekoliko dopolnjen in spremenjen,⁸ leta 2005 pa ukinjen.⁹ Kot je zapisala arhivistka iz Arhiva Republike Slovenije, Jelka Melik, “njegovo gradivo kot vir za preučevanje neke dobe nima le zgodovinske vrednosti”, ampak je pomembno prav ta-

⁵ Drnovšek, Partijsko gradivo v času tranziciji. V: Mravlja, Nared (ur.), *Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb*, str. 67–70.

⁶ UL RS, 71/1994.

⁷ UL SRS, 21/1975.

⁸ UL RS, 69/1995.

⁹ Ukaz o razglasitvi Zakona o prenehanju veljavnosti Zakona o družbenem pravobranilcu Republike Slovenije (ZPVZDruP), UL RS, 53/2005.

ko ali še bolj kot shramba zapisov, “ki morejo razkriti številne primere končne usode družbenega premoženja in s tem tudi nepravilnosti pri prehodu družbene lastnine v privatno”.¹⁰ Svoje naloge je družbeni pravobranilec opravljal na območju celotne Slovenije, sedež je imel v Ljubljani, o svojem delu pa je vsaj enkrat letno poročal Državnemu zboru Republike Slovenije.¹¹ Gradivo družbenega pravobranilca je dostopno v Arhivu Republike Slovenije, kamor je bilo predano tudi za obdobje po letu 1994.¹² Pomenljivo je, da je malo manjkalo, pa bi bilo to gradivo uničeno v požaru, a je k sreči ostalo nepoškodovano. Polega fonda družbenega pravobranilca sem v Arhivu Republike Slovenije pregledal del fonda Službe vlade Republike Slovenije za evropske zadeve in se podrobneje seznanil s procesoma vključevanja Slovenije v Evropsko unijo in gospodarske skupnosti. Kot že omenjeno, pa še številne institucije, pomembne z vidika proučevanja gospodarske tranzicije, gradiva niso predale v arhive. Nekatere so sicer ga, a so gradivo zaprli. Eden takšnih primerov je gradivo Agencije za sanacijo bank in hranilnic, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije in je izročitelj možnost uporabe zaprl do leta 2028.

Poleg dostopnega arhivskega gradiva sem med raziskovanjem študiral relevantno domačo in tujo literaturo. Sledilo je pregledovanje časopisja, strokovnih revij, uradnih listov in Poročevalca Skupščine Republike Slovenije. Nato je prišla na vrsto analiza dokumentov Banke Slovenije (Letna poročila in Bilteni), Zavoda oziroma od leta 1994 dalje Urada za makroekonomske analize in razvoj (Delovni zvezki, Ekonomska ogledala, Pomladanska/Jesenska poročila, Poročila o človekovem razvoj, Socialni razgledi), Zavoda Republike Slovenije za družbeno planiranje, Statističnega urada Republike Slovenije (SURS), Zavoda Republike Slovenije za zaposlovanje, dokumentov in poročil Sklada Republike Slovenije za razvoj, Agencije Republike Slovenije za prestrukturir-

¹⁰ Melik, Slovensko pravosodje in njegovo arhivsko gradivo po letu 1991. V: Mravlja, Nared, (ur.), *Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb*, str. 35–38.

¹¹ Popovič, Varstvo lastnine in pravic delavcev. URL: <http://www.ius-software.si> (18. 1. 2010).

¹² Melik, Družbeni pravobranilec Republike Slovenije, pomemben ustvarjalec arhivskega gradiva, str. 15–18.

ranje in privatizacijo (ob izdanih publikacijah je maršikatero zanimivost mogoče najti v časopisu Agens, ki ga je izdajala slednja), Agencije Republike Slovenije za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij, The European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) in Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Pomembni pri raziskavi so bili še Bilteni javnih financ Ministrstva za finance, Statistični letopisi Ministrstva za notranje zadeve, Poročila o uresničevanju Zakona o denacionalizaciji Ministrstva za pravosodje in dokumenti Zavoda za planiranje in urbanistično načrtovanje oziroma kasneje Oddelka za gospodarstvo mariborske občine.

Tranzicijski proces Slovenije je v monografiji umeščen tudi v podobne procese v vzhodnoevropskih državah. Zadnje poglavje namreč obravnava proces gospodarske tranzicije v Češki republiki, Madžarski in Poljski, na kratko pa sta predstavljeni tudi tranzicijski izkušnji Srbije in Hrvaške. Glede na to, da je bila češka tranzicija, posebej v primeru privatizacijske metode, najbolj podobna slovenski izkušnji, sem v okviru usposabljanja kot mladi raziskovalec na Inštitutu za novejšo zgodovino mesec dni raziskoval v Pragi. V češki prestolnici sem obiskal različne relevantne institucije in kmalu ugotovil, da je virov in literature, ki se dotikajo omenjene problematike, ogromno. Največ časa, ki sem ga prebil v knjižnici Češke narodne banke, knjižnici praške Ekonomske univerze, Narodni češki knjižnici ter v knjižnici Filozofske fakultete v Pragi, sem tako namenil iskanju, zbiranju, branju ter kopiranju ustrezne literature in virov. Poleg omenjenih knjižnic sem obiskal še češki statistični urad in nekaj knjigarn. V raziskavi sem sprva nameraval v večji meri uporabiti metodološki instrumentarij ustnega pristopa k zgodovinopisju in opraviti več pogovorov z različnimi politikami in gospodarstveniki, ki so v obravnavanem obdobju krojili gospodarsko in socialno politiko naše države. V času študijske poti v Pragi in v Beogradu sem sicer opravil intervjuja z Jirrijem Havlem, nekdanjim predsednikom češkega narodnega privatizacijskega sklada in podpredsednikom vlade, in z Jurijem Bajcem, svetovalcem predsednika vlade Republike Srbije Miroslava Cvetkovića, a se nato

zaradi kratke časovne distance ter aktualnosti problematike, nisem odločil za pogovore s slovenskimi tvorci tranzicije. Tudi zato, ker je njihova mnenja in intervjuje o zadevnem procesu mogoče prebrati in zaslediti v številnih publikacijah ter oddajah tako v devetdesetih letih prejšnjega stoletja kot še danes.

Opredelevitev pojma tranzicija, naprotujoča si mnenja in pogledi nanjo

“Gradualizem je temelj razvoja vsake normalne razvite države.”

Jože Mencinger, 2006

“Tako ne moremo več živeti” so bile besede Mihaila Gorbačova marca 1985, ki so jasno nakazovale, da se bliža konec takratne socialistične družbene ureditve.¹³ Slovenija je dolga desetletja živela v okviru pojava, ki ga ekonomisti poznajo kot guliverjev učinek. Gre za pojav, ko se manjša, šibkejša država in njeno gospodarstvo prilagajata standardom večje in močnejše države, ki je lahko sosedja, lahko pa gre tudi za ekonomsko skupnost. Slovenija po mnenju ekonomista Nevena Boraka pozna dva taka guliverja, Avstro-Ogrsko in poznejšo Jugoslavijo.¹⁴ Glede na položaj, v katerem so se znašle socialistične države, med njimi tudi Slovenija v okviru Jugoslavije, ob koncu osemdesetih let 20. stoletja, so bile spremembe neizbežne. Začetek tranzicije je na simbolni ravni naznanil padec berlinskega zidu,¹⁵ politični mejnik v vsaki posamezni državi pa so bile prve demokratične volitve, ki so označevale prehod

¹³ Judt, *Povojna Evropa 1945–2005*, str. 672.

¹⁴ Borak, *Iskanje Guliverja ali kako preživeti*, str. 7.

¹⁵ Dvajset let po padcu berlinskega zidu, ki je napovedal konec komunizma v Evropi, je bilo po svetu močno razširjeno nezadovoljstvo s kapitalizmom, je razkrila javnomnenjska raziskava britanskega BBC-ja, ki je bila predstavljena točno dvajset let po padcu zidu, 9. novembra 2009. Le 11 odstotkov ljudi v 27 državah po svetu je namreč menilo, da kapitalizem deluje dobro. 51 odstotkov vprašanih je bilo mnenja, da bi bilo težave kapitalizma moč rešiti z več reguliranjem in reformami, povprečno 23 odstotkov vprašanih v vseh državah pa je menilo, da je kapitalizem preveč pomanjkljiv in da je potreben nov ekonomski sistem. Rezultati raziskave, ki je zajela skoraj 30 000 ljudi, pa niso veliko presenečenje glede na to, da so bili izvedeni v času globalne finančne in gospodarske krize. Več na URL: <http://www.dnevnik.si/novice/svet/1042313642>, (9. 11. 2009).

iz enostrankarskega političnega sistema v demokratični večstrankarski sistem in korenite institucionalne spremembe.¹⁶ Ko govorimo o gospodarski tranziciji imamo v mislih prehod iz zaprtega centralnoplanskega (v slovenskem primeru plansko tržnega) v odprto socialno-tržno gospodarstvo.¹⁷ Podobno razlaga pojem tranzicije tudi Veliki slovar tujk, kjer je le-ta opredeljena kot dejanje, proces ali stopnja v spreminjanju enega stanja, oblike dejavnosti v drugo in tudi kot prehodno stanje, pa tudi kot obdobje prehoda iz socialističnega v liberalnodemokratični sistem.¹⁸

Kako najhitreje in čim bolj uspešno preiti v sistem tržnega gospodarstva, je bilo vprašanje in misija vseh postsocialističnih držav. Uspešno tržno gospodarstvo je bilo tudi cilj Slovenije, kar pa je bilo vse prej kot lahko izvedljivo. Po eni strani so se države na prehodu lahko zgledovale po nekaterih svetovnih trgih, kjer so že poznali tržno gospodarstvo in so ga preprosto lahko "uvozile". Pri tem so predvsem sledile načelom tako imenovanega Washingtonskega konsenza. Slednjega je leta 1989 predstavil John Williamson, ekonomist na Inštitutu za mednarodno ekonomijo v Washingtonu. Kot je zapisal Noam Chomsky, je neoliberalni¹⁹ Washingtonski konsenz predstavljal "vrsto tržno usmerjenih načel, ki so jih pripravile vlada Združenih držav Amerike (ZDA) in mednarodne finančne institucije". Temeljna pravila konsenza pa so bila: liberalizirati trgovino in finance, dovoliti, da trg postavlja ceno, zajezi inflacijo (makroekonomska stabilnost), varčevalni ukrepi in privatizacija. Eno od načel je bilo tudi, da se naj država ne vmešava v gospodarstvo. Chomsky meni, da so bili "poglavitni arhitekti neoliberalnega Washingtonskega konsenza lastniki zasebne ekonomije, predvsem ogromne korporacije, ki nadzorujejo velik del mednarodne ekonomije in imajo sredstva, da obvladujejo nastajanje politike kot

¹⁶ Šušteršič, *Politično gospodarski cikli v socialističnih državah in tranzicija*, str. 44–66.

¹⁷ Hoen, *The transformation of economic systems in Central Europe*, str. 1.

¹⁸ Tavzes et al., *Veliki slovar tujk*, str. 1179.

¹⁹ Neoliberalizem je nasprotje teoriji Johna Maynarda Keynesa. Zmanjšuje pomen ali tudi povsem zavrača državne posege v gospodarstvo, celo v primerih, ko naj bi ti podprli dejavnosti zasebnega kapitala. Najpomembnejši sodobni predstavniki neoliberalizma so Michael Polanyi, Friedrich August von Hayek in Milton Friedman.

tudi strukturiranje mišljenj in stališč”, v tem sistemu pa so imele ZDA glavno vlogo. Zgodovinar Gerald Haines je to dogajanje opisal z naslednjimi besedami: “Po drugi svetovni vojni so ZDA zaradi koristoljubja prevzele vlogo za blaginjo svetovnega kapitalističnega sistema.”²⁰ O vlogi ZDA v 20. stoletju in kapitalizmu sploh je v svoji knjigi razmišljal tudi eden največjih strokovnjakov za analizo svetovnega sistema in zgodovinsko sociologijo Giovanni Arrighi, ki je menil, da v zgodovini moderne obstajajo vzorci cikličnih gibanj. Po genovskem, nizozemskem in britanskem ciklu je bilo 20. stoletje zaznamovano z ameriškim ciklom. Kot vemo, je ameriški hegemoni center leta 2008 zašel v krizo, ki je bila posledica poka nepremičninskega in finančnega balona in je povzročila svetovno gospodarsko krizo. Ena izmed tez Arrighija je, da bi se lahko kmalu pojavil nov hegemon na področju azijskih gospodarstev, predvsem kitajsko gospodarstvo je v času, ko je tako rekoč ves svet občutil posledice svetovne krize, doživljalo razcvet. Seveda “naraščajoča gospodarska teža Kitajske v globalni politični ekonomiji sama po sebi še ne zagotavlja nastanka družbe s svetovnim trgom s središčem v Vzhodni Aziji”.²¹ Kaj se bo zgodilo in v katero smer bo šel kapitalizem, bo gotovo pokazal čas. Če se vrnemo k Washingtonskemu konsenzu, je dejstvo, da je slednji vseboval načela, ki so jim tranzicijske države skušale slediti, vendar so bile izrazito pomemben dejavnik pri prehodu tudi lokalne razmere. V vsaki državi so vladale specifične razmere in zato enostavno ni bilo možno uvoziti tržnega gospodarstva samo po vzoru razvitih držav. Razlog je bil preprost – veliko znanja, ki so ga potrebovale posamezne države, enostavno ni bilo nikjer zapisanega. Posamezne države so tako posegale po specifičnih ukrepih, se opirale na lastne izkušnje, institucionalne spremembe pa so za čim bolj uspešen prehod morale biti prilagojene lokalnim razmeram.

Prve demokratične volitve, ki so predstavljale formalni začetek tranzicije, so bile v Sloveniji aprila 1990.

²⁰ Chomsky, Mcchesney, *Profit pred ljudmi: neoliberalizem in globalna ureditev*, str. 27–28.

²¹ Arrighi, *Dolgo dvajseto stoletje. Kapitalizem, denar in moč*, str. 328–332.

Vendar so se že pred tem – konec osemdesetih let – zgodili pomembni dogodki, ki so napovedovali kasnejše družbene spremembe. Med te so sodili izid 57. številke Nove revije, Majniška deklaracija, stavka delavcev v Litostroju, pisateljska ustava, ljudska vstaja ob procesu proti četverici in dopolnitve slovenske ustave septembra 1989. Če so prve demokratične volitve označevale začetek tranzicije, pa se je z vstopom Slovenije v Evropsko unijo (EU) ta izjemno zahteven in kompleksen proces na formalni ravni končal. V času navedenih mejnih okvirjev tranzicije so potekali naslednji temeljni procesi: demokratizacija družbe (pravica do svobodnega političnega izražanja in združevanja), preoblikovanje družbene lastnine in osamosvojitve. Na gospodarskem področju so bili najpomembnejši procesi: makroekonomska stabilizacija, že omenjeno preoblikovanje družbene lastnine oziroma privatizacija in prestrukturiranje gospodarstva. Določene spremembe na gospodarskem področju je prinesla sprejeta zakonodaja že ob koncu osemdesetih let 20. stoletja. V mislih imamo predvsem zvezni Zakon o podjetjih, ki je med drugim sprožil začetek ustanavljanja zasebnih podjetij in privatizacijo obstoječih podjetij. Sprejetih je bilo še nekaj zakonov, ki so vplivali na gospodarske spremembe, ampak poudariti je potrebno, da se je dejanski proces trganja slovenskega gospodarstva od jugoslovanskega začel z imenovanjem Demosove vlade maja leta 1990.²²

Tranzicija je izjemno kompleksen proces, ki je bil glede na stanje socialističnih gospodarstev logična posledica. Lahko bi rekli, da je socializem izgubil bitko proti samemu sebi. Socialistična gospodarstva so bila namreč v primerjavi s kapitalističnimi državami sorazmerno neučinkovita.²³ Gospodarska podoba v Sloveniji se je tako kot v ostalih socialističnih državah še posebej v osemdesetih letih slabšala iz leta v leto. Gospodarska rast je upadala, produktivnost dela in kapitala je bila nizka, tehnični napredek je bil nizek, življenjski standard se je nižal in prepad med socialističnimi in kapitalističnimi gospodarstvi se je iz leta v leto poveče-

²² Vsi omenjeni procesi so podrobneje predstavljeni v nadaljnjih poglavjih.

²³ Lavigne, *The Economics of Transition*, str. 91.

val. Konec osemdesetih oziroma v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je torej prišlo do preloma s staro družbeno ureditvijo, številne države so se osvobodile komunizma. V tem času so z zemljevida izginile nekatere države, rodile pa so se nove: Estonija, Latvija, Litva, Belorusija, Ukrajina, Moldavija, Slovaška, Češka in na ozemlju Jugoslavije Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Srbija in Črna gora, ter Makedonija.²⁴

V začetnem tranzicijskem obdobju so vse srednje in vzhodnoevropske države doživele velike pretrese in padec v proizvodnji.²⁵ Ekonomisti so na začetku devetdesetih let menili, da bi morale demokratične vlade v tranzicijskih državah čim hitreje pripraviti program reform, ki bi zajel vsa ključna področja hkrati, se pravi makroekonomsko stabilizacijo, liberalizacijo zunanje in notranje trgovine ter privatizacijo. Nenaden zlom socializma je zahteval hiter odgovor na vprašanje, kako je mogoče izvesti prehod v kapitalistični sistem brez večjih socialnih pretresov. Rešitev oziroma odgovorov, ki bi zagotavljali uspeh, ni bilo. Prehod iz socialističnega v kapitalistično gospodarstvo se je tako začel brez jasne slike dejanskega gospodarskega stanja, brez okvirov novega gospodarskega sistema in brez ustreznih ekonomskih in socialnih rešitev problemov, ki bi nastali v obdobju prehoda. Novim, največkrat neizkušenim vladam z romantičnimi pričakovanji so na pomoč priskočile mednarodne finančne institucije in svetovalci, ki so o državah, ki so jim svetovali, v resnici vedeli bore malo. Poleg tega so bili, tako kot mnogi domači politiki, tudi mnogi tuji strokovnjaki v večji meri ideološko zaslepljeni in politično motivirani. Osnovni cilj jim je bila dokončna odprava socializma in obstoječih institucij namesto postopnega ustvarjanja posamezni državi ustreznega gospodarskega sistema in povečanja gospodarskega razcveta za celotno družbo in ne samo za del nje. Ali reforme izvesti s tako imenovano šok terapijo ali se odločiti za postopni pristop, je bilo vprašanje za vsa-

²⁴ Judt, *Povojna Evropa 1945–2005*, str. 729.

²⁵ Sicherl, *Scenariji gospodarskega razvoja Slovenije – približevanje Evropi*. V: *Spltni pogoji za gospodarski razvoj. Strategija gospodarskega razvoja Slovenije*, str. 333–350.

ko tranzicijsko vlado. Kot bo podrobneje predstavljeno v nadaljevanju, se je slovenska politika odločila za gradualistični pristop, se pravi vodenje politike postopnosti in pragmatičnosti, in se tako izogibala raznim političnim pretresom in morebitnim krizam. S postopnostjo in pragmatičnostjo je bilo tako, da sta le-ti po osamosvojitvi Slovenije "postali celo bolj postopni in pragmatični, kot so to predlagali sami gradualisti", je zapisal ekonomist Jože Mencinger.²⁶

S plebiscitom, razglasitvijo samostojnosti, desetdnevno vojno in mednarodnim priznanjem se je Slovenija v letih 1990–1992 osamosvojila.²⁷ Zaradi specifičnega položaja Slovenije na začetku tranzicije pa se je tranzicija začela ter potekala drugače kot v ostalih nekdanjih socialističnih gospodarstvih. Kar precej strokovnjakov je menilo, da bi bila optimalna strategija postopno in počasno izvajanje sprememb oziroma gradualistični pristop.²⁸ Kot gradualizem je bila poimenovana tudi ekonomska politika, ki je služila vladam Janeza Drnovška pri usmerjanju gospodarskega razvoja Slovenije. Ta je dajala dobre rezultate, a naj bi se po mnenju nekaterih na prelomu tisočletja izpela. Takšnega mnenja je bil na primer ekonomist Mičo Mrkaič, ki si je prizadeval za nov model ekonomske politike. Ni bil več za previdno postopnost, ki je bila značilna za Drnovškovo obvladovanje neznank tranzicije, temveč za nekaj radikalnih rezov, ki bi usposobili slovensko gospodarstvo za hitro rast. Med drugim je bil tudi za čim hitrejši umik države iz gospodarstva.²⁹ Tudi ekonomist Rado Pezdir meni, da so v Sloveniji vidne številne posledice gradualističnega pristopa k tranziciji. Te so po njegovem neprestano zmanjševanje konkurenčnosti, nizka raven sodelovanja med gospodarstvom in znanostjo, najnižja raven ekonomske svobode v regiji, obsežne administrativne obremenitve gospodarstva, tržne distorzije, dominantna vloga monopolističnih državnih podjetij in neprestano vmešavanje države v delovanje tržnega mehanizma. Pezdir v eni od

²⁶ Mencinger, Deset let pozneje, str. 28, 33.

²⁷ Škofljanec, Ali je tranzicija končana?, str. 33–34.

²⁸ Mencinger, Deset let pozneje, str. 25.

²⁹ Vizovišek, Gradualizem odhaja?, str. 2.

svojih razprav trdi, da je "treba v primeru, da nosilci ekonomske politike ne bodo opustili gradualistične ekonomske politike, pričakovati resne posledice za prihodnjo gospodarsko rast in dohitevanje bolj razvitih držav EU".³⁰ Pezdir Slovenijo celo označi kot tranzicijsko poraženko, vse, kar so ekonomski družbeni načrtovalci svetovali in naredili v času tranzicije, pa za napačno in temelječe na degenerativnih znanstvenih programih in propadlih poskusih. Gradualizem po njegovem mnenju "ni bil nobena politika, temelječa na slovenskih posebnostih, temveč politični predpis, ki je temeljil na ideologiji totalitarizma".³¹ Pezdir še meni, da bi bila ekonomskopolitična slika slovenske tranzicije bistveno drugačna, če ne bi bilo "ideološke zaslepljenosti s socializmom, korporativizmom, saj bi to pomenilo razpad vseh mrež, močno pravno državo in izločitev interesnih skupin iz političnega in ekonomskega trga". Po njegovem mnenju v Sloveniji nikoli nismo videli "kapitalizma, ki temelji na filozofiji klasičnega liberalizma".³² Prav tako ekonomist Bernard Brščič meni, da imamo v Sloveniji namesto pravne socialno državo, namesto klasično-liberalnega pa "tovarišijski kapitalizem".³³ S tako imenovanimi mladoekonomisti pa se vsekakor, kot tudi številni drugi starejši ekonomisti, ne strinja ekonomist Mencinger, ki je v enem od svojih člankov zapisal, da naj bi bila močan argument proti gradualizmu ravno "razvrščanja držav po količini "ekonomske svobode" in konkurenčnosti, pri katerih se Slovenija odreže bolj slabo". Po njegovem sta strahospoštovanje pred temi razvrščanji in žalost zaradi pomikov navzdol odveč. Upoštevati je namreč treba, da razvrščanja opravljajo institucije,³⁴ katerih razvrščanja kažejo le, ali in kako se gospodarski sistemi vklopijo v neoliberalne ideološke okvire in ali sistemi so ali niso prijazni do podjetništva, predvsem tujega. Razvrščanja

³⁰ Pezdir, *Gradualizem – inhibitor tranzicije v Sloveniji*, str. 27–28.

³¹ Pezdir, *Slovenska tranzicija od Kardelja do tajkunov*, str. 144.

³² Pezdir, Interakcija med političnim in ekonomskim trgom kot ključni element tranzicije. V: Jančar (ur.), *Kapitalizem, tranzicija, demokracija*, str. 86.

³³ Brščič, Slovenija – primer distopičnega prehoda. V: Mateja Jančar (ur.), *Kapitalizem, tranzicija, demokracija*, str. 103.

³⁴ Razvrščanja opravljajo institucije, kot so Heritage Foundation, Fraser Institute, World economic Forum (WEF) ali International Institute for Management Development (IMD).

po Mencingerjevem mnenju ne kažejo ne splošne gospodarske uspešnosti ne uspešnosti gospodarstev na svetovnem trgu. Prvo kažejo gospodarska rast, stopnja brezposelnosti, inflacija in enakomernost porazdelitve dohodkov, drugo pa primanjkljaj na tekočem računu. Po teh kazalnikih pa se Slovenija uvršča na sam vrh glede na ostala tranzicijska gospodarstva. Mencinger meni, da je Slovenija ravno zaradi gradualizma "dosegala najvišjo in najbolj enakomerno gospodarsko rast med novimi članicami EU, in to brez velikih neravnotežij in socialnih pretresov".³⁵ Mencinger je o gradualizmu še dejal: "Gradualizem je temelj razvoja vsake normalne razvite države. Revolucionarne spremembe sistemov so redke; zgodijo se enkrat ali dvakrat v stoletju in povzročijo veliko "kolateralne" škode. Mislim, da se je pri nas za gradualizem v ekonomski obliki leta 1991 zavezano odločil le takratni Svet Banke Slovenije; najboljši izraz tega je bila uvedba upravljanega drsečega tečaja in prizadevanja za preprečevanje realne apreciacije slovenskega tolarja. Gradualizem si je Slovenija lahko privoščila zaradi samoupravljanja in družbene lastnine, ki sta omogočala decentralizirano odločanje, in stopnje razvitosti, ki jo je dosegla pred tranzicijo. Zdaj spet več sodelujem na raznih ekonomskih konferencah v tujini; večina ekonomistov z vzhoda in zahoda je občudovalcev slovenske gospodarske politike ob osamosvojitvi in po njej."³⁶ V drugi polovici leta 2008, ko je bila na vidiku že globalna gospodarska kriza, katere povod je bila hipotekarna kriza v ZDA, je ekonomist Franjo Štiblar zapisal, da je za prebivalce, podjetja in celotno slovensko državo pomembno, da se nanjo kar najbolje pripravi in ustrezno ukrepa. Pri tem je izpostavil, da mora biti "vodilo" gradualizem in "sui generis" rešitve. Izpostavil je torej značilnosti, ki sta prispevali k uspešnemu razvoju samostojne Slovenije, kot je zapisal Štiblar, "najboljšemu med tranzicijskimi državami".³⁷

³⁵ Mencinger, Podobnosti oblasti. Odbor za reforme bo najbrž kar Kraigherjeva komisija. Več na Mladina.si/Tednik, številka 41, URL: http://www.mladina.si/tednik/200541/clanek/slo--mnenje-joze_mencinger/. (17. 11. 2008).

³⁶ Intervju z dr. Jožetom Mencingerjem, str. 36–40.

³⁷ Štiblar, Globalna kriza in Slovenija, str. 6–18.

Slovenija se je raje odločila za pragmatičnost in postopnost sistemske preobrazbe namesto za šok terapijo, kot so ji svetovale nekatere mednarodne institucije in posamezni eksperti. Ravno postopnost pa je omogočila tako mehkejši gospodarski prehod, kot tudi zmernost namesto radikalnosti pri kadrovskih posegih politike v gospodarstvo, čeprav poskusov ostrih rezov ni manjkalo. Že pri snovanju koncepta lastninjenja gospodarstva so nekateri politiki v desnih strankah zahtevali kot prvo fazo splošno poddržavljenje družbenih podjetij, ki bi omogočilo tudi množično zamenjavo menedžmenta, vendar se je treznejši del politike odločil za bolj produktivne možnosti. Dolgoletni generalni sekretar Združenja Management Tone Krašovec je zapisal: "Sama zahtevnost tranzicije v komaj osamosvojeni državi je že v prvih letih "zamenjala" približno tretjino vodilnih ljudi v slovenskih družbenih firmah, pozneje pa še proces privatizacije. Kljub temu se je pod okriljem Slovenske ljudske stranke še leta 1994 pojavil alternativni gospodarski program za samostojno Slovenijo, ki je terjal prelom s "kontinuiteto" na vodilnih mestih v gospodarstvu in veliko menedžersko čistko. Primerjave z vrsto drugih tranzicijskih držav kažejo, da so ob bolj radikalni sistemski, institucionalni in kadrovski preobrazbi utrpeli večjo škodo kot Slovenija."³⁸ Tudi ekonomist in minister za ekonomske odnose in razvoj v letih 1993–1995, Davorin Kračun, je v svoji razpravi leta 2005 zapisal, da je proces slovenske tranzicije imel več elementov gradualizma kot šok terapije. Kot drugo značilnost pa je izpostavil dejstvo, da je Slovenija dopuščala relativno visoko inflacijo v veliko večji meri, kot je bilo to sprejemljivo za ostale države, ki so bile na poti v EU. Z današnjega gledišča sta po njegovem obe značilnosti, tako gradualizem kot dopuščanje inflacije, bili primerni. Politične razmere, kot so bile razpad Jugoslavije in vojne, so namreč zahtevale previdnost in so bile zadosten argument za izogibanje nepotrebnim šokom. Vsekakor je bilo izogibanje političnim pretresom in zavračanje tujih nasvetov gospodarsko koristno. Vendar je treba poudariti, da so določeni primeri vseeno odstopali od gradualističnih značilnosti in da ni

³⁸ Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 18–19.

šlo brez hitrih sprememb. V mislih imamo monetarno reformo in liberalizacijo uvoza. Strpnost do inflacije je po Kračunovem mnenju razumeti v okviru gradualističnega koncepta in tudi drugih razlogov. Vse do konca devetdesetih let 20. stoletja so bile namreč nekatere prioritete vrednotene više kot inflacija. To so bile gospodarska rast, zmanjšanje nezaposlenosti in vzdrževanje izvozne konkurenčnosti, inflacijo pa je bilo mogoče ob sprejemljivi makroekonomski bilanci držati na zmernih vrednostih. Šele neposredno pred vstopom Slovenije v EU in ERM II (mehanizem deviznega tečaja) je bilo treba znižanje inflacije postaviti na prvo mesto ekonomskopolitičnih ciljev. Takšen odnos do inflacije je bil mogoč tudi zaradi dejstva, da je Slovenija ves čas od prehoda iz recesije leta 1993 beležila gospodarsko rast.³⁹ Slovenija je nasprotovala tranzicijski formuli Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada. Namesto velikega poka hitrih sprememb je zagovarjala postopnost reform, namesto hitrega odpiranja gospodarstva za tuji kapital se je raje usmerila k lastnim razvojnim virom. Eden pomembnejših dejavnikov pa je bila tudi politična stabilnost, ki je druge tranzicijske države niso imele. V Sloveniji smo bili priča desetletni prevladi vodilne stranke in karizmatičnemu predsedniku vlade. “V Sloveniji so tranzicijo izpeljale stare politične in poslovne elite,” meni ekonomist Bogomir Kovač.⁴⁰ Da je bil prehod iz enostrankarskega v večstrankarski sistem v Sloveniji izpeljan na dovolj kulturen in korekten način in da si zasluži pozitivno zgodovinsko oceno, meni tudi zgodovinar Božo Repe.⁴¹ Sicer je nemogoče reči, da so bile vse odločitve države pravilne in optimalne, vendar je to tudi razumljivo. Procesi, kot je tranzicija, se ne dogajajo pogosto in zanje ne obstaja priročnik, ki bi zagotavljal brezhibne in optimalne rezultate. Dejstvo, da je Slovenija glede na ostala tranzicijska gospodarstva med prvimi prešla obdobje transformacijske depresije, pa priča samo po sebi. Kot bo razvidno v nadaljevanju, sloven-

³⁹ Kračun, *Tranzicija, stabilizacija i ekonomski rast: iskustvo Slovenije*, str. 145–162.

⁴⁰ Kovač, *Obsojeni na uspeh?*, str. 34.

⁴¹ Repe, *Razmere v Sloveniji do leta 1989. Osamosvojitve Slovenije – 15 let kasneje* (rokopis).

ska tranzicija ni bila samo zgodba o uspehu. Slovenska družba je danes družba z nekaterimi slabostmi in težavami, kar pa ni prav nobena posebnost v primerjavi z drugimi družbami v svetu. Vsekakor tako za Slovenijo, kot tudi za mnoge druge dežele iz bivšega socialističnega bloka drži, da ni bilo jasnih zamisli, kako prehod v kapitalizem zagotoviti brez večjih socialnih pretresov. Prav tako ni bilo potrebnih načrtov o lastnem prihodnjem gospodarskem sistemu, niti natančnih predvidevanj o reševanju problemov na posameznih področjih. "Veliko je bilo improvizacije, pa tudi veliko iznajdljivosti. K sreči smo imeli precej znanja domačih strokovnjakov, ki niso nasledli nekaterim zelo liberalnim, po svoje fundamentalističnim nasvetom tujih ekspertov in raznih mednarodnih institucij. Na drugi strani pa je bilo tudi pri nas veliko romantičnih pričakovanj in iluzij, predvsem v vrhovih nekaterih novih strank na političnem prizorišču, kot na primer o samodejni čudodelnosti kapitalističnih institucij ali o odrešilni finančni pomoči slovenskih izseljencev. Ni manjkalo ideološke zaslepljenosti, da je vse iz socialističnih časov slabo, vključno z rdecimi direktorji v slovenskem gospodarstvu, ki da jih je treba po vrsti zamenjati, pa prav tako ne trezno mislečih politikov, ki so si prizadevali, da naj k samostojnosti Slovenije in k njeni čim manj boleči tranziciji prispeva vsak tisto, kar zna in kjer ima izkušnje," meni Krašovec. Po njegovem mnenju je imela Slovenija na večini pomembnejših področij sposobne ljudi, ki so znali presoјati in dozirati tranzicijske poteze glede na realne možnosti, s potrebno postopnostjo namesto uničujoče šok terapije. Prav tako so številna podjetja vodili sposobni gospodarstveniki, preizkušeni v okretnem prilagajanju številnim reformnim spremembam v socialistični državi, ki so znali po osamosvojitvi Slovenije, na začetku tranzicijske krize, v novih zahtevnih razmerah ustrezno ukrepati.⁴² Slovenska tranzicija je bila uspešna tudi v očeh marsikaterega tujega strokovnjaka. Richard J. Walters, ki ga je Evropska banka za obnovo in razvoj (EBRD) izbrala za direktorja posebnega slovenskega programa za prestrukturiranje (Slovene Special Restructuring Program

⁴² Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 9–10.

– SSRP), je spomladi leta 1996 o Sloveniji in slovenskem gospodarstvu dejal: “Lahko rečem, da je Slovenija v razvitem zahodnem delu sveta zelo slabo razpoznavna. Najverjetneje je to posledica njene majhnosti, saj vsi na Zahodu govorijo samo o Poljski, Madžarski ali Češki, medtem ko je Slovenija malokrat omenjena. Po drugi strani pa je seveda zelo zanimiva, še posebej če pogledamo njene ekonomske kazalce in jih primerjamo s številkami v drugih državah Srednje in Vzhodne Evrope. Vsi pomembnejši ekonomski pokazatelji govorijo v prid precejšnji ekonomski moči, končno o tem pričajo možnosti, ki jih imate Slovenci za zaslužek, pa standard, ki je precej višji kot v nekaterih drugih državah Srednje in Vzhodne Evrope, končno pa tudi nekaterih držav Evropske unije.”⁴³

Zgodovinar Stane Granda meni, da je bila “največji ekonomski projekt” Slovenije po letu 1991 “gradnja avtomobilskih cest”.⁴⁴ Gradnja cest je vsekakor bila (in še je) pomemben projekt, saj gre za področje, kjer se “vrtijo” ogromne vsote denarja s ključno vlogo močnih gradbenih lobijev.⁴⁵ Kot meni mnogo ekonomistov, je gradnja cest med drugim generirala tudi gospodarsko rast v času tranzicije in tudi po njej. Spomnimo na obdobje po letu 2005, ko je Slovenija beležila visoko gospodarsko rast predvsem po zaslugi hitre rasti gradbeništva na eni in hipotekarnih kreditov kot njene posledice na drugi strani. Na obdobje tranzicije zanimivo gleda ekonomist Franček Drenovec, ki je v svoji razpravi leta 2005 kot glavno tezo postavil dejstvo, da je ekonomski razvoj po letu 1991 samo nadaljevanje in dokončanje starega cikla in po njegovem se “v ekonomiji v dosedanji tranziciji po letu 1991 ni zgodilo nič posebnega”. “Stanje ekonomije je naravnost idilično v primerjavi s katastrofalnim stanjem na področjih, ki jih pokrivajo različne državne panoge in dejavnosti – pravni red, policija, visoko šolstvo, zdravstvo itd. – ki so večinoma direktno pod

⁴³ Jakomin, Intervju z Richardom J. Waltersom, str. 2–5.

⁴⁴ Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, str. 310.

⁴⁵ V javnosti je močno odmevala tako imenovana afera “čista lopata”, ki v času pisanja monografije še ni dočakala epiloga. Posebej problematično je kartelno dogovarjanje gradbincev. Eno takšnih naj bi se zgodilo že leta 1998 (več o kartelnem dogovarjanju iz leta 1998 glej v Sovdat et al., *Zemonski avtocestni posli*, str. 4–5).

nadzorom politikov, in prav zato, ker so pod nadzorom politikov”, je zapisal Drenovec, po katerem se Slovenija razlikuje od ostalih tranzicijskih držav po dobrem stanju ekonomije in lastnem nacionalnem podjetniškem sektorju, katerega znaten del je tesno vpet v sodobne tehnološke in poslovne strukture. Slabost Slovenije in drugih tranzicijskih držav oziroma tisto, kar manjka, pa je “zrela in samozavestna politična elita, trdno vpeta v življenje domače družbe, sposobna dobre ocene njenih problemov in potencialov in z visoko stopnjo potrebne akcijske sposobnosti”.⁴⁶

*Slika 1: Gradnja južne ljubljanske obvoznice – predor Golovec
Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije*

Očitno je, da so si glede gradualističnega pristopa in slovenske tranzicije mnenja različna. Z zgodovinskega gledišča in glede na okoliščine pa je ubrani pristop bil pravi in verjamemo, da nihče od akterjev, ki so sodelovali na tranzicijski poti Slovenije, naši mladi državi ni želel slabo in škodovati. Vsekakor razna obtoževanja niso in ne bodo pripomogla k blaginji in napredku naše države. Izpostavil bi mnenje, ki ga je podal ekonomist Mrkaić v predgovoru knjige njegovega mlajšega kole-

⁴⁶ Drenovec, Kaj se je zgodilo z zgodbo o uspehu?, str. 13–25.

ge Pezdirja z naslovom Slovenska tranzicija od Karde-
lja do tajkunov, ki je izšla leta 2008. Po Mrkaičevem
mnenju gre za delo, v katerem avtor “enkrat za vselej
opravi z mitom slovenske zgodbe o uspehu in pokaže,
da je slovenska družba vedno bila in zagotovo bo tudi v
prihodnje družba latentnega totalitarizma”.⁴⁷ Omenjena
ekonomista sta goreča zagovornika neoliberalizma, ki
pa vsekakor tudi ni ideologija, ki bi gospodarstvu zago-
tavljala le uspeh. Eden ključnih nosilcev slovenskega
osamosvajanja France Bučar je v svoji knjigi Slovenci
in prihodnost zapisal, da je težava v tem, da “državo
potrebujemo in da v današnjih predvidljivih razmerah
brez države ne more biti niti demokracije niti svobodne-
ga državljana, še celo pa ne zdravega gospodarstva”. To
pa je “prav nasprotno od tega, kar pridiga neoliberali-
zem”, je še zapisal Bučar.⁴⁸ Njegovo tezo potrjuje tudi fi-
nančna in gospodarska kriza, ki je privrela na plan leta
2008 in prizadela ves svet. Slednja je pokazala, da vse
le ni mogoče prepustiti delovanju trga in da je včasih
potrebno posredovanje države. Celó v zibelki neolibera-
lizma, ZDA, je konec leta 2008 bivši predsednik George
W. Bush mimo volje kongresa odobril finančno pomoč
avtomobilski industriji.

Ob koncu svojega mandata, konec leta 2004, je te-
danji predsednik vlade Anton Rop dejal: “Tranzicija v
Sloveniji je končana. Ocenjujem, da so vse možnosti za
to, da bo naslednja vlada uspešna, učinkovita in da bo
dosegla korake naprej,” prav tako pa po Ropovem mne-
nju ni bilo več “tako izjemno pomembno”, kdo bo vodil
vlado.⁴⁹ Z Ropom se je mogoče strinjati v delu, da se je
tranzicija na formalni ravni res končala, vendar kot ve-
mo, so številne posledice tranzicije privrele na plan šele
po tem obdobju. Na drugi strani tudi ni nepomembno,
kakšna je vlada, saj je gospodarstvo, pa naj bo to komu
všeč ali ne, v veliki meri odvisno od potez politike. Poli-
tika in gospodarstvo sta soodvisni veji in težko si ju je

⁴⁷ Mrkaič, Predgovor h knjigi Rada Pezdirja Slovenska tranzicija od Kardelja do taj-
kunov. V: Pezdir, *Slovenska tranzicija od Kardelja do tajkunov*, str. 5.

⁴⁸ Bučar, *Slovenci in prihodnost*, str. 303.

⁴⁹ Zupanič, Zadnja tranzicijska vlada opravila delo. Spletna stran Večera. URL:
<http://213.250.55.115/Ris2007/default.asp?kaj=3&id=2004120202207810>, (15.
1. 2008).

predstavljati ločeni v vseh segmentih. Mogoče bo kdaj v prihodnosti resda edini regulator trg, a trenutno si je to težko predstavljati.

Koncu obstoječega reda naproti

“Živimo v svetu, katerega zgodovinski ciklus se izteka.”

France Bučar, 1986

“Polnih trideset let neuspešnih jugoslovanskih in slovenskih reform je doživelo svoj epilog v letih 1989–1991.”

Jože Prinčič, Neven Borak, 2006

“Tito je mrtev, le da tega še ne ve”

Ko je umrl Josip Broz - Tito tudi zdravstveno stanje Jugoslavije ni bilo dosti boljše od predsednikovega, le da so ga prikrivali. “Tito je mrtev, le da tega še ne ve,” je že sredi sedemdesetih cinično izjavil legendarni Koča Popović. O tej izjavi je zgodovinar Božo Repe zapisal, da bi “podobno – seveda danes, ko smo pametni za nazaj – lahko trdili za Jugoslavijo”.⁵⁰ Jugoslavija je že konec sedemdesetih let zašla v krizo. Eden glavnih razlogov je bil ta, da je Jugoslavija po naftni krizi leta 1973 še naprej gospodarila tako, kot da se ne bi nič zgodilo, namesto da bi jo upoštevala in izvedla nujno potrebne reforme.⁵¹ V drugi polovici osemdesetih let je življenjski standard padel na raven iz šestdesetih. Ker je bil sistem v osemdesetih letih še vedno naravnan tako, da je domala o vsem odločal vrh partije, odločitve pa so bile potem samo speljane skozi “megalomansko delegatsko in samoupravno strukturo”, so se vsi glavni politični konflikti do konca osemdesetih odvijali v vrhu Zveze komunistov Jugoslavije.⁵²

Leta 1986 je France Bučar zapisal: “Živimo v svetu, katerega zgodovinski cikel se izteka.” Kritik Kardeljevih upravljaljskih in samoupravljaljskih zamisli in eden izmed tvorcev slovenske osamosvojitve se v svoji izjavi glede na kasnejše dogajanje v Jugoslaviji ni prav

⁵⁰ Repe, Razmere v Sloveniji do leta 1989 (rokopis).

⁵¹ Meier, *Zakaj je razpadla Jugoslavija*, str. 26–43.

⁵² Repe, Razmere v Sloveniji do leta 1989 (rokopis).

nič zmotil.⁵³ Dejansko je že na začetku šestdesetih let je postalo očitno, da sta gospodarski sistem ter z njim povezana odločilna vloga države pri oblikovanju in uresničevanju gospodarske politike glavni oviri za hitrejši tehnološki razvoj in večjo vključitev v mednarodno delitev dela. Eno od temeljnih težav so predstavljali nasprotujoči si pogledi glede razvojne usmeritve. Predvsem je šlo za spopad dveh smeri. Prvo je predstavljala Srbija, ki je težila k okrepitvi vloge zvezne države, povrnitvi centralističnega planskega sistema in distribucije, drugo pa predvsem Slovenija in Hrvaška, ki sta si prizadevali za nadaljevanje decentralizacije in posodobitev gospodarskega sistema. Gospodarska reforma iz leta 1965 je nekako pomenila zmago slovenske smeri, saj je za pripravo le-te bila izbrana posebna delovna skupina, ki jo je vodil Boris Kraigher. Reforma in njeni ukrepi so, vsaj v prvi fazi, veliko obetali, a nesporno dejstvo je, da je reforma v celoti propadla in da osrednjega cilja, to je preoblikovanja gospodarstva v sodobnejše samoupravno-tržno gospodarstvo, ni uresničila. Njena zasnova je bila shematična, neusklajena in ideološko preveč obremenjena.⁵⁴ Eden največjih ekonomskih strokovnjakov tistega časa Aleksander Bajt je sredi osemdesetih let zapisal, da načrtovalci reforme še niso bili sposobni dojeti odločilnega pomena trga v gospodarskem življenju, saj so na trg gledali enostransko, zato tudi cene proizvodov, ki so jim posvetili največ pozornosti, niso nikoli dosegle svojih ekonomskih ravni.

Po neuspešni reformi je zvezno partijsko vodstvo sprejelo stabilizacijski program, ki pa prav tako ni izpolnil pričakovanj, saj so njegovi omejitveni ukrepi imeli kratkotrajne učinke, povzročili nove zastoje ter še dodatno povečali nesorazmerja. V prvi polovici sedemdesetih let je bil gospodarski razvoj v Jugoslaviji neenakomeren, gospodarska gibanja ciklična in neenakomerna. Vrhunec prizadevanj po zaježitvi razmer je predstavljala ustava iz leta 1974, ki je pomemben mejnik v razvoju Jugoslavije, in mnogi v njej vidijo enega najpomembnejših vzrokov za razpad države in njene gospodarske teža-

⁵³ France Bučar, *Resničnost in utvara*, str. 5.

⁵⁴ Podrobneje glej v Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 127–143.

ve. Ustavo je zvezna skupščina sprejela v zmagovitem in samovšečnem prepričanju, da s tem potrjuje enega od vrhunskih dosežkov človeškega duha. Imela je dvojen značaj. Na eni strani je z okrepitevijo vloge republik in pokrajin ter zmanjševanjem vloge centralizma urejala organizacijo federacije in delovanje le-te, na drugi pa je z natančnim normativnim urejanjem družbenoekonomskih odnosov, ki so temeljili na samoupravljanju in združenem delu, poudarjala razredni, tako imenovan delavsko opredeljen značaj jugoslovanske družbe in države. Dejanska porazdelitev moči v podjetjih pa je bila mnogo manj demokratična, kot je to prikazoval samoupravni normativni sistem: odločilno vlogo je imela politična oblast, menedžerji so imeli pomemben vpliv zaradi poslovnih informacij, delavci kot formalni nosilci samoupravljanja pa so bili dejansko brez moči in v podrejenem položaju.

Na začetku sedemdesetih let je začel veljati tudi nov način družbenega načrtovanja, ki je temeljil na ideji, da bi delovanje tržnih zakonitosti lahko učinkoviteje nadomestili s samoupravnim dogovarjanjem med podjetji, katerega izhodišče je bil Zakon o združenem delu, ki ga je zvezna skupščina sprejela 25. novembra 1976. Gospodarski sistem, kot ga je predvideval zakon, torej po katerem naj bi na novo preoblikovana socialistična podjetja (tozdi, ozdi, sozdi) sama usklajevala medsebojne interese in določala vzajemne pravice in odgovornosti, v praksi ni prinesel nič pozitivnega. Tako imenovani sistem "dogovorne ekonomije" je težil k temu, da bi se podjetja med seboj dogovarjala in ne tekmovala, kar je povsem sprto z načeli tržnega gospodarstva. Podjetja so v tujini in sploh postajala vedno bolj nekonkurenčna, cene pa so počasi, a zanesljivo naraščale. Dogovarjanje med tozdi naj bi nadomestilo tržne zakonitosti, cena končnega izdelka pa je bila takšna, kot so jo izračunali, in ne takšna, kot jo je bil sposoben prenesti trg. Nova gospodarska ureditev je dala podjetjem le nov zunanji videz, medtem ko je vsebina ostala enaka. Tozdi so ostali mala podjetja, organizirana po starem. Še leta 1986 so bili temelj dogovornega gospodarstva in so postali simbol in sopomenka za nesrečo. Dogovorno gospodarstvo je imelo še več slabosti. Ena je bila tudi ta, da so

v podjetjih več časa kot za delo porabljali za sestanke. Zaradi samoupravnega odločanja se je leta 1975 efektivni delovni čas prepolovil in znašal do pet ur na dan. Dogovorno gospodarstvo se je obdržalo vse do razpada države.

Gospodarski sistem, vzpostavljen z ustavo 1974 in z zakonom o združenem delu, je že tako slab položaj še poslabšal. Jugoslavija je konec sedemdesetih let zašla v hudo krizo, ki se je v naslednjih letih še poglobljala. Pomembno prelomnico v razvoju jugoslovanskega socialističnega gospodarstva predstavlja leto 1980. Navidezne uspešnosti je bilo konec in kljub nasprotnim prizadevanjem političnega vrha je kriza po smrti Tita privrela na plan. Glavni vzroki krize so bili zadolženost, zastarela tehnologija, primanjkljaj v trgovinski in plačilni bilanci ter ogromne razlike v razvoju. Jugoslavija je že sredi sedemdesetih let po kakovosti gospodarjenja zaostajala za razvitimi evropskimi državami. Imela je visoko stopnjo inflacije, najnižjo stopnjo zaposlenosti v industriji, nizko produktivnost, zaostajala pa je tudi po realnih osebnih dohodkih. Gospodarska politika Jugoslavije, za razliko od svetovnega gospodarstva, ki je težilo h kakovostnim strukturnim spremembam in višji razvojni stopnji, ni težila k temu, da bi se akumulacija pretakala v tehnološki razvoj, ni spodbujala storilnosti, znanja in izvoza, ni prilagajala proizvodnje obstoječim energetskim virom in zato ne čudi dejstvo, da so se ekonomski kazalniki v naslednjih letih, z inflacijo na čelu, samo poslabševali.⁵⁵

Za osnovne življenjske artikule so oblasti v osemdesetih letih uvedle bone. Vožnje z avtomobili so oblasti najprej omejile glede na registrsko številko po tako imenovanem sistemu "par – nepar" (en dan so lahko vozili samo avtomobile z lihimi registrskimi številkami, naslednji dan pa le avtomobile s sodimi registrskimi številkami), potem pa so bili uvedeni še boni za bencin. Najhujša je bila energetska kriza, uvoz nafte je namreč v začetku osemdesetih let zadostoval le za dobrih 290 dni leta. Prebivalstvo so prizadele tudi omejitve pri uvo-

⁵⁵ Lorenčič, *Gospodarske razmere v Jugoslaviji v obdobju 1968–1988: na poti v razpad*. V: Čepič (ur.), *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*, str. 261–270.

zu, zlasti tako imenovanega “luksuznega” blaga, med katero so med drugim sodili južno sadje, kava, pa tudi uvožene alkoholne pijače, tuje revije in časopisi ter kozmetika. Ker so državljani po omenjene artikke hodili v tujino, jih tihotapili čez mejo in zanje zapravljali devize, ki jih je obupno primanjkovalo, so beograjski birokrati uvedli tako imenovani depozit oziroma plačilo takse za prehod meje. Nekateri državljani so inovativno namesto na državni račun depozit nakazovali na lasten račun, cariniki, ki jim je bilo treba pri prehodu meje pokazati položnico, pa seveda številke računa večinoma niso preverjali. Vpeljava depozita je sicer izzvala hude proteste; zlasti Slovenci, navajeni na odprto mejo, so ga razumeli kot omejevanje svobode.⁵⁶ Razmere, ki so vladale, so v marsičem spominjale na obdobje vojne in prva leta po vojni.⁵⁷

Predsednica zvezne vlade, Hrvatica Milka Planinc, je v letih 1982–1986 z odločno politiko sicer hotela narediti red, vendar je bila prešibka in je ves čas morala popuščati silovitim socialnim pritiskom in interesom posameznih republik.⁵⁸ Ko je konec devetdesetih let Planinčeva popisovala neučinkovitost zveznega vrha v spopadanju s krizo v osemdesetih letih, je osrednjo krivdo pripisala partiji. Po njenem mnenju je bila slednja glavna ovira pri reševanju krize, saj je vedno poskušala najti kak argument proti radikalnejšim gospodarskim spremembam zaradi skeptičnosti do trga, ukvarjala pa se je predvsem “z neskončnimi lamentacijami o ideološkem in političnem položaju, o sovražnikih socializma itd.”⁵⁹ Za Milko Planinc je eden največjih ekonomskih strokovnjakov tistega časa Aleksander Bajt dejal, da če bi ji pustili delati, bi morda sčasoma vendarle uredila razmere.⁶⁰

Eden od temeljnih vzrokov razpada Jugoslavije prav gotovo leži v nepremostljivih razlikah v stopnji go-

⁵⁶ Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 10–12.

⁵⁷ Čepič, *Gospodarska kriza*. V: Čepič et al. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina 2*, str. 1151–1153.

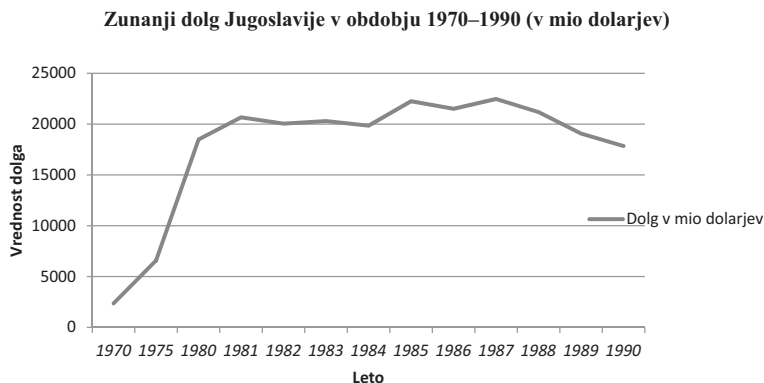
⁵⁸ Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 10–12.

⁵⁹ Vodopivec, *Od poskusov demokratizacije (1968–1972) do agonije in katastrofe (1988–1991)*. V: Čepič (ur.), *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*, str. 22.

⁶⁰ Meier, *Zakaj je razpadla Jugoslavija*, str. 26–43.

spodarske razvitosti med posameznimi federalnimi enotami. Z razvojem so se ekonomske razlike vedno bolj povečevale in ideje o kakršnemkoli novem institucionalnem povezovanju Slovenije kot najrazvitejše med njimi so bile tako povsem brezpredmetne.⁶¹ Jugoslavija je politiko zmanjševanja razlik v stopnji razvitosti republik ves čas skušala voditi po sistemu “razviti manj razvitim”. Status manj razvitih so imele Bosna in Hercegovina, Črna gora, Makedonija in Kosovo. Sredi leta 1965 je bil ustanovljen Sklad za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in avtonomnih pokrajin federacije. Sredstva sklada so se zbirala v odstotkih od družbenega proizvoda družbenega sektorja. To je bila samo še ena od zgrešenih potez ekonomske politike. Manj razviti namreč niso sprejeli odgovornosti za svoj gospodarski razvoj, lastna sredstva so vlagali le v razvoj posameznih območij in menili, da so ves ostali razvoj ter naložbe skupna jugoslovanska skrb. Manj razviti svojih dolgov tudi niso vračali, prejeta sredstva pa so pogosto uporabljali za negospodarske namene. Enako se je izkazalo tudi za sam Sklad za kreditiranje. Naj povemo, da so bile razvojne razlike v Jugoslaviji v

Zunanji dolg Jugoslavije v obdobju 1970–1990 (v mio dolarjev)

Vir: Lorenčič, *Gospodarske razmere v Jugoslaviji v obdobju 1968–1988: na poti v razpad*. V: Čepič (ur.), *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*, str. 273.

⁶¹ Štiblar, *Razvoj trgov Ex-Jugoslavije*, str. 23–43.

razmerju 1:7, kar je v praksi pomenilo, da je bila Slovenija sedemkrat bolj razvita kot Kosovo in je kot najbolj razvita republika tudi največ vlagala. Glede na povedano in način vodenja ekonomske politike ni prav nobeno presenečenje, da je Jugoslavija padla v brezizhodno brezno gospodarske krize.

Jugoslovanske zvezne vlade so skušale reševati krizo jugoslovanskega gospodarstva z zadolževanjem, a so s tem, kot bo razvidno v nadaljevanju, delale državi medvedjo uslugo. Jugoslavija se do sedemdesetih let v tujini ni veliko zadolževala. Problem je nastopil v sedemdesetih letih. O tem priča podatek, da se je zadolženost v obdobju 1972–1981 povečala kar za dobrih 17 milijard dolarjev. Do največjega skoka v zadolževanju je prišlo v letih 1977–1982, ko je zvezno vlado vodil Veselin Djuranović. Vzroki za takšno zadolževanje so bili v občutnem poslabšanju v tekočem delu plačilne bilance. Kot primer povejmo, da se je trgovinski primanjkljaj z 1,7 milijarde dolarjev leta 1973 povečal na kar 7,9 milijarde dolarjev leta 1979. Poleg tega so na zadolženost vplivali tudi visokoletiči investicijski cilji petletnega družbenega plana za obdobje 1976–1980. V tem času se je ogromno gradilo. Najbolj znani projekti tega časa so bili tovarna aluminija v Obrovcu, petrokemični kompleks DINA in železarna v Smederevu. Jugoslavija že leta 1982 ni bila več zmožna vračati dolgov. Kljub temu se je politični vrh z Mednarodnim monetarnim skladom sporazumel o odlogu dolga in najemal nova posojila. Takšno početje je jugoslovansko dolžniško krizo samo še poglobljalo in končalo se je s koncem razumevanja tujih upnikov. Pritiski le-teh so postajali vse večji, vrhunec pa so dosegli v letih 1986–1988, ko je bil predsednik zvezne vlade Branko Mikulić. Osrednji problem je bil v dejstvu, da je Mednarodni monetarni sklad narekoval vodenje gospodarske politike. Zvezno vlado je prisilil, da je opuščala nadzor nad cenami, vodila omejevalno politiko plač in kreditov ter zniževala stroške javnega sektorja. V Jugoslaviji so pritisk upnikov jemali kot vmešavanje v notranje zadeve države in končalo se je z odstopom Mikulićeve zvezne vlade, sicer prvem v zgodovini socialistične Jugoslavije, decembra 1988.

Leta 1988 je kriza gospodarskega sistema prešla v zadnjo, sklepno fazo pred razpadom.⁶² Dolžniška kriza, ki je zajela Jugoslavijo, je bila povod, za katerim so se skrivali globlji vzroki gospodarske neuspešnosti. Neven Borak meni, da je dolžniška kriza "v jugoslovanskih razmerah naznanila dokončen neuspeh jugoslovanskih razvojnih planov in investicijskega cikla iz sedemdesetih let, financiranega z recikliranimi naftnimi dolarji in sproženega na ocenah, da je v svetovnih razmerah spet prišlo do dolgoročnega zvišanja cen primarnih proizvodov".⁶³ Politiki krize niso priznali, govorili so o "nakopičenih problemih v gospodarstvu", o "stabilizaciji" in podobno. Ustanovljena je bila tako imenovana Kraigherjeva komisija, ki jo je sestavljalo približno 300 ekonomistov in politikov iz vse Jugoslavije, njena naloga pa je bila poiskati izhod iz krize. Beseda kriza se sicer do srede osemdesetih let ni uporabljala. Šele leta 1985 je hrvaški ekonomist Branko Horvat v knjigi Jugoslavensko društvo u krizi, ki je izzvala burne reakcije, jasno napisal, da je "politični sistem postal glavna ovira gospodarskega in družbenega razvoja". Kraigherjeva komisija je v osnovi vztrajala pri temeljnih gospodarskega sistema iz sedemdesetih let, zapisanih v ustavi (1974), Zakonu o združenem delu (1976) in resolucijah 10. in 11. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije (1978 in 1982) – zadnji je program ekonomske stabilizacije potrdil, čeprav so znotraj komisije nekateri ekonomisti v relativno odkritih razpravah o posameznih segmentih ekonomskega sistema opozarjali, da brez uvedbe tržnega sistema Jugoslavija gospodarske krize ne bo mogla premagati.

Slovenski gospodarski položaj se v drugi Jugoslaviji ni bistveno razlikoval od položaja v prvi. Slovensko gospodarstvo je moralo svoje programe, poslovanje, proizvodnjo in cilje v času komunizma podrejevati zahtevam celotne države celo bolj kot v preteklosti. Kljub temu je Slovenija bila in ostala gospodarsko najrazvitejši in

⁶² Lorenčič, *Gospodarske razmere v Jugoslaviji v obdobju 1968–1988: na poti v razpad*. V: Čepič (ur.), *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*, str. 270–273.

⁶³ Borak, *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*, str. 137–138.

najuspešnejši del jugoslovanske države. Kot je zapisal Peter Vodopivec, je “komunizem – kot drugod – uspel tudi v Jugoslaviji posodobiti in izboljšati družbene in gospodarske razmere, ni pa se mu – kot je opozoril ameriški ekonomist John Kenneth Galbraith – posrečilo zmanjšati gospodarskega zaostanka države za zahodnimi sosedami”.⁶⁴ V sistemu, kakršen je vladal, je bilo kaj takega tudi zelo težko uresničiti.

Za razpad jugoslovanskega gospodarstva je nekaj srbskih ekonomistov z akademikom Kosta Mihajlovičem na čelu menilo, da je plod slovenske zarote. Ta naj bi segala do povojne “demontaže” srbske industrije in njene “selitve” v Slovenijo. Po tej teoriji bi bile gospodarska reforma 1965, ustava 1974 in amandmaji k slovenski ustavi 1989 samo faze v izvajanju zarote. Kljub vsemu pa je treba reči, da teorija zarote med “resnimi” ekonomisti ni imela mnogo pristašev.⁶⁵ Obstajali so tudi takšni, ki so uvideli, da Slovenija ni za jugoslovanstvo. “Verjetno sem prvi srbski komunist, ki je dojel, da vi Slovenci niste za jugoslovanstvo, da ste za svojo samostojno nacionalno državo v okviru Jugoslavije, pod točno določenimi političnimi pogoji,” je v pismu Spomenki Hribar leta 1986 zapisal srbski pisatelj Dobrica Ćosić.⁶⁶ Razpad Jugoslavije vsekakor ni bil le rezultat skrajno zaostrenih nacionalnih, gospodarskih in političnih naporov po Titovi smrti, temveč posledica mnogo daljše krize, ki je imela svoje korenine v protislovljnih in nedemokratskih temeljih jugoslovanske državno-politične in gospodarske ureditve. Polnih trideset let neuspešnih reformnih poskusov pa je končno doživelo svoj epilog v letih 1989–1991.⁶⁷

⁶⁴ Vodopivec, *Od Pohlinoe slovnice do samostojne države*, str. 385.

⁶⁵ Mencinger, *Slovensko gospodarstvo med centralizmom in neodvisnostjo*, str. 490–495.

⁶⁶ Repe, *Razmere v Sloveniji do leta 1989* (rokopis).

⁶⁷ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 613.

Odločnejši pristop slovenske politike do zveznega središča in zadnji poskus reševanja jugoslovanske krize

Slovenija je v sedemdesetih in na začetku osemdesetih let minulega stoletja gospodarila previdneje in boljše kot druge republike. Svoje kredite je odplačevala, previdneje je najemala nove, bolj se je opirala na svoje sile in na svoje vire. Kljub temu je gospodarska kriza ni zaobšla, temveč jo je na nekaterih področjih prizadela celo močneje kot ostale dele države.⁶⁸ Slovenija ni več zmogla igrati "lokomotive", ki bi celotno jugoslovansko gospodarstvo potegnila iz krize, ker se je gospodarska politika v Beogradu ravnala po večinskem manj razvitem in nerazvitem "jugu".⁶⁹ Slovensko gospodarstvo je že leta 1984 v bistvu stagniralo, potem pa ga je v prvih mesecih 1985. leta poleg polarnega zraka zajel tudi leden gospodarski "tuš": proizvodnja je močno upadla, izvoz je bil počasnejši od uvoza, cene in plače so rasle. Jesenski meseci tega leta so prinašali vse bolj "mračno" podobo gospodarjenja v naši republiki. Tudi v letih 1986 in 1987 je slovensko gospodarstvo nazadovalo, saj so bile stopnje rasti družbenega proizvoda, industrijske proizvodnje in naložb v osnovna sredstva negativne. Padajoča gospodarska rast se v naslednjih letih ni zaustavila, temveč je zajela tudi podjetja, kot so bila Iskra, Tam, Litostroj, Slovenske železarne, SCT, Strojne tovarne Trbovlje, ki so bila lokomotiva slovenskega razvoja

⁶⁸ Princič, *Gospodarski vidiki osamosvajanja Slovenije (1986–1991)*. V: *Slovenska osamosvojitvev 1991*, str. 33–56.

⁶⁹ Repe, *Jutri je nov dan*, str. 134.

in nadpovprečni izvozniki. Razvojno krizo ter upadanje gospodarske dejavnosti so spremljali še drugi negativni pojavi: nizka storilnost, devizna nelikvidnost in naraščanje obremenitev gospodarstva; med šestdesetimi različni prispevki in davki so se najbolj povečale obveznosti v zvezne sklade. Našteti negativni pojavi so povečali spore pri delitvi dohodka, otežili vstopanje tujemu kapitalu, povzročili so visoke izgube, stečaje, rast nezaposlenosti in življenjskih stroškov, znižali so obseg in učinkovitost investiranja ter zelo upočasnili kakovostno gospodarsko preobrazbo. V naši republici se je krepilo spoznanje, da vedno bolj zaostaja za razvitim svetom. V drugi polovici leta 1990, torej že po političnih spremembah v Sloveniji, se položaj slovenskega gospodarstva ni popravil. Industrijska proizvodnja je porasla le septembra in oktobra, novembra pa se je znova zaustavila kot tudi druge gospodarske dejavnosti. Izvoz je vseskozi upadal, uvoz je naraščal, upadale so investicije, brezposelnost pa je rasla. Septembra 1990 so začele naraščati cene, oktobra so se zaradi prevelikega trošenja javnega sektorja začele težave na finančnem področju, ki se jim je novembra – tudi zaradi “napada” prebivalstva na devizne depozite – priključila splošna dinarska nelikvidnost.⁷⁰

Obsežna gradiva slovenskega izvršnega sveta v osemdesetih letih, to je v mandatu Janeza Zemljariča (1980–1984) in nato Dušana Šinigoja (1984–1990), kažejo, da “se je izvršni svet ukvarjal predvsem z usmerjanjem slovenskega gospodarstva na zahod “za vsako ceno”, z zagotavljanjem sredstev za odplačevanje dolgov, z obupnim administriranjem, zaradi katerega so bila vsa osemdeseta leta letala v Beograd polna gospodarstvenikov, ki so tja letali po razna dovoljenja, in z neuspešnimi poskusi zaščite slovenskega gospodarstva pred neizmerno požrešnostjo zvezne blagajne (sprva je to zadevalo pomoč pri raznih katastrofah, organizacijo dragih mednarodnih športnih prireditev in druge neproračunske postavke, postopoma pa tudi sredstva za nerazvite, financiranje Jugoslovanske ljudske armade in druge proračunske postavke).” Zemljaričeva vlada se

⁷⁰ Prinčič, *Gospodarski vidiki osamosvajanja Slovenije (1986–1991)*. V: *Slovenska osamosvojitev 1991*, str. 33–56.

je morala na slovenski ravni soočiti z naftno in dolžniško krizo, medtem ko je Šinigoju sicer uspelo povečati obseg zunanjetrgovinske menjave, a tudi deficit. Kljub krizi pa se nobeni od obeh vlad, razen deloma Šinigojevi v zadnjem obdobju, ni bilo treba soočiti z organiziranim sindikalnim odporom. Še v prvi polovici osemdesetih let je bilo število kratkotrajnih stavk nižje kot v sedemdesetih letih. Zakon o združenem delu sploh ni predvideval, kako naj se konflikti rešujejo. Šele ko so bila leta 1987 oblikovana stavekova pravila, so se začele razprave o dopolnilu zakona, konec osemdesetih let pa se je začel postopno razvijati tudi sindikalni pluralizem.⁷¹

Leta 1985 je slovenski politični vrh dokončno spoznal, da je treba opustiti defenzivno politiko do zveznega središča. Takrat so se dejansko začeli zavedati, da bo treba biti bolj dejaven in odločnejši. Dolgoročni plan gospodarskega razvoja Socialistične republike Slovenije v letih 1986–2000 je bil prvi odmevnejši rezultat dejavnejšega odnosa slovenske politike do Beograda, saj je med prednostne naloge na gospodarskem področju postavil zmanjšanje sodelovanja slovenskega gospodarstva z gospodarstvi drugih republik ter njegovo tesnejšo povezanost z razvitim zahodnim svetom. Leta 1987 je v Sloveniji prevladalo spoznanje, da ni več mogoče podpirati ukrepov zveznih teles, ker bi to pomenilo propad domačega gospodarstva. Naslednje leto pa se je slovenska politika očitno sprijaznila z dejstvom, da so razvojne možnosti slovenskega in jugoslovanskega gospodarstva omejene in brez prihodnosti. Razlogov za tako spoznanje je bilo več, a odločilna sta bila predvsem dva. Prvi je bil, da sta v državi prevladali dve razvojni "strategiji", slovenska in srbska. Slovenska je po besedah prvega moža slovenske partije Milana Kučana temeljila na tehnološki inovativnosti in razvitosti ter v svet odprti družbi, medtem ko se je Srbska zavzemala za zaprtost in avtarkijo. Drugi razlog pa so bile razprave o spremembi zvezne ustave.

Konec leta 1989 in na začetku leta 1990 se je zvrstilo nekaj dogodkov, ki so Slovenijo začeli potiskati na pot gospodarskega osamosvajanja. Septembra 1989 je slovenska skupščina sprejela dopolnila k slovenski

⁷¹ Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 12–13.

ustavi, med katerimi je bila tudi ekonomska suverenost Slovenije. Decembra istega leta se je začela srbska gospodarska vojna proti slovenskim podjetjem, ki je slovenskemu gospodarstvu prizadejala več kot sto milijonov dolarjev škode, slovenski politiki pa je služila kot dokaz, da zvezna vlada samovoljnih ukrepov posameznih republik noče in ne more preprečiti.⁷² Po anketi Gospodarske zbornice Slovenije (GZS) je 229 srbskih podjetij prekinilo odnose s slovenskimi podjetji, zlasti je bil prizadet izvoz tekstila, pohištva, bele tehnike, električnih aparatov, kozmetike in izdelkov živilske industrije. Slovenija je leta 1988 v Srbiji kupila za 2,1 milijarde dolarjev blaga oziroma 8,8 odstotka vseh nakupov, prodala za 2,6 milijarde oziroma 8,1 odstotka vse prodaje. Finančne terjatve slovenskih podjetij do Srbije so znašale dobrih 205 milijonov dolarjev. Po ocenah GZS bi se, če bi prodaja v Srbijo upadla za 100 odstotkov, v Sloveniji proizvodnja zmanjšala za 15 odstotkov, neto osebni dohodek pa za 13,8 odstotka, kar so bile ob tudi siceršnji krizi precej visoke številke (izračuni so bili sicer narejeni tudi za manjše odstopke upada trgovanja). Srbija je ravnala selektivno in je blokado izvajala tam, kjer je bilo zanjo najmanj škode; računala je, da slovenski protiukrepi ne bodo tako hitri in učinkoviti in da bo zato bojkot dosegel svoj namen. Izvajanje bojkota so nadzorovale politične institucije, spremljale pa so ga zahteve po odstranitvi vodilnega kadra v tistih podjetjih, ki so še sodelovala s Slovenijo.

Prekinitev sama je imela tudi širše razsežnosti in namen: blokirati jugoslovansko gospodarsko reformo, ki jo je tedaj začel Marković.⁷³ Eden od namenov blokade je bil tudi dokazati, da Slovenija ne more preživeti brez jugoslovanskega trga. Treba je upoštevati dejstvo, da so se proti odcepitvi Slovenije največkrat pojavljale trditve, da "so težnje gospodarskega osamosvajanja v nasprotju s sodobnimi svetovnimi tokovi, da je slovensko gospodarstvo premajhno, da ima v Jugoslaviji zanesljiv trg za prodajo dragih in slabih industrijskih izdelkov ter za

⁷² Prinčič, *Gospodarski vidiki osamosvajanja Slovenije (1986–1991)*. V: *Slovenska osamosvojitve 1991*, str. 33–56.

⁷³ Repe, *Jutri je nov dan*, str. 141–142.

poceni nakupe surovin in delovne sile”.⁷⁴ Odločilnega pomena je bilo tudi Markovićevo videnje Jugoslavije, ki si jo je predstavljal kot “konvoj”, v katerem mora biti hitrost prilagojena najpočasnejši ladji. V Sloveniji so ga sprejeli kot grozečo in nesprijemljivo napoved. Slovenska vlada je na te posege in grožnje odgovorila z zamudo. Njeni ukrepi (ustavitev plačevanja dela sredstev v zvezne sklade, Deklaracija o urejanju razmerij, ki imajo splošen pomen za Republiko Slovenijo in drugo) so pokazali, da je potrebo po samostojnejšem gospodarskem razvoju povezala z zahtevo po preureditvi Jugoslavije v konfederacijo.⁷⁵ Zaradi dejstva, da so tudi Markovićeve gospodarske reforme doživele polom, pa je bil slovenski politični vrh primoran ukrepati še odločneje.

Jesenski meseci leta 1989 so bili zaznamovani z zahtevami po protiinflacijskem programu. Nastalo je kar nekaj stabilizacijskih načrtov. Načrt Jeffreyja Sachsa, ki je bil tedaj na vrhuncu svoje slave zaradi odprave bolivijske hiperinflacije, ekonomist, ki je pustil globlje sledi ne samo v jugoslovanskem, temveč kasneje tudi v slovenskem gospodarstvu. Drugi tovrstni načrt, ki je nastal skoraj mesec dni pred Sachsovim, je skoval slovenski ekonomist Velimir Bole z Ekonomskega inštituta Pravne fakultete. Slednji načrt je slovenski javnosti tako rekoč popolnoma neznan in nikoli, kljub temu, da je bil predstavljen predsedniku Zveznega izvršnega sveta in skupini njegovih svetovalcev, ni bil resno obravnavan. Boletovo zamisel je podrobneje v svoji knjigi predstavil le Neven Borak, ki se mu jo je, kot je zapisal, zdelo potrebno predstaviti, zlasti še, ker so skromnost in nekatera nenapisana pravila preprečevala Boletu, da bi to storil sam. Boletov načrt je v procesu stabilizacije predpostavil dve fazi, posebnost njegove zamisli pa je bila uvedba dvojne valute kot sredstva za ustvarjanje popolne indeksiranosti gospodarstva na eni strani in hkrati priprave za njegov prehod na delovanje v nizkoinflacijskih razmerah. Tretji načrt, ki je bil uporabljen v praksi, je nastal

⁷⁴ Mencinger, Slovensko gospodarstvo med centralizmom in neodvisnostjo, str. 490–495.

⁷⁵ Princič, Gospodarski vidiki osamosvajanja Slovenije (1986–1991). V: *Slovenska osamosvojitve 1991*, str. 33–56.

izpod peresa Anteja Markovića.⁷⁶ Žal se je končal s popolnim polomom. Marković je ob svojem nastopu obudil žarek upanja, da se bodo razmere v državi popravile. Kot svoje prednostne naloge je napovedal samostojnost gospodarskih subjektov ter zmanjšanje regulacije države in njenega "normativizma". Vendar pa zvezna vlada kljub katastrofalnim rezultatom v naslednjih mesecih ni hitela s pripravo protiinflacijskega programa, niti s celovito strategijo globalnega prestrukturiranja gospodarstva. Protiinflacijski program, ki ga je vlada predstavila decembra 1989, ni več temeljil na postopnem zaviranju inflacije, temveč na šok terapiji, se pravi na enostranskih in drastičnih ekonomskih ukrepih, s katerimi naj bi v naslednjem letu rast cen dosegla le 13 odstotkov. Markovičev Program gospodarskih reform in ukrepov za njihovo uresničitev leta 1990 je temeljil na konvertibilnem dinarju in fiksnem tečaju, na restriktivni denarni in na finančni politiki, na liberalizaciji cen in trga ter na zamrznitvi plač na ravni iz novembra 1989. Program je bil deležen splošne podpore doma in v tujini, hkrati pa je bil tudi predmet opozorila ekonomistov, da se utegne zgoditi, da ga v pol leta "ne bo dosti ostalo". Markoviću je uspelo do maja 1990 bistveno zmanjšati inflacijo, ni pa mu uspelo zaustaviti padca proizvodnje in izvoza ter obnoviti skupni jugoslovanski trg, ki je bil v njegovi viziji temelj državne enotnosti. Ko je bilo treba program junija izpopolniti, je dal prednost političnim odločitvam (promociji političnih programov in strank), ki naj bi zagotovile oblikovanje novega socializma in njegove tretje poti. Te dolgoročne rešitve, ki jim je v poletnih mesecih dodal še nekaj popolnoma zgrešenih potez (opustitev korekcije tečaja, povečanje plač zvezni upravi, selektivno kreditiranje kmetijskih podjetij), so bile za trenutne razmere neprimerne, za utrditev dosežene stabilizacije pa celo škodljive, zato je program jeseni 1990 propadel. Januarja 1991 je Marković pripravil minimalni program za delovanje države v prehodnem obdobju, ki pa ni imel več nobenega vpliva na nadaljnji razvoj dogodkov.⁷⁷

⁷⁶ Borak, *Spočetje ekonomske samostojnosti*, str. 19–31.

⁷⁷ Prinčič, *Gospodarski vidiki osamosvajanja Slovenije (1986–1991)*. V: *Slovenska osamosvojitve 1991*, str. 33–56.

Reševanje krize je bilo bolj podobno gašenju požara kot iskanju dejanskih vzrokov zanjo. Po eni strani so se vlade odločale za restriktivne ukrepe v preskrbi, po drugi pa kompromise v spremembah gospodarskega sistema. Čeprav se je vedno več govorilo o tržnem gospodarstvu in tako imenovanih tržnih mehanizmi, je še naprej v veljavi ostajala dogovorna ekonomija.⁷⁸ Jugoslovanska družbena kriza v osemdesetih letih 20. stoletja je dokazovala ideološki, politični in ekonomski zlom socializma. Kot je zapisal Bogomir Kovač, je bil socializem “nedvomno najvplivnejša socialna ideologija 20. stoletja, ki se je sprva ponujala kot zaokrožen politično-ekonomski sistem (družbena lastnina, planiranje, delitev po delu, neposredna politična demokracija), dejansko pa je postal politični projekt komunistov, kako osvojiti in ohraniti ekonomsko oblast v družbi”.⁷⁹ Kriza v začetku osemdesetih let je torej razkrila nemoč socialističnega gospodarstva, vendar je trajalo skoraj desetletje za prodor spoznanj, da ga ni mogoče reformirati. Razpad je bil rezultat vzpostavljanja normalnega stanja konfliktnosti interesov ter spoznanja, da “ni Tita, po Titu”.⁸⁰

Da so bila osemdeseta leta tista, v katerih se je zgodil miselni preobrat in ko so ljudje začeli verjeti in delati za vrednote, ki odlikujejo zahodni svet, je menil tudi Janez Drnovšek: “Mislim, da smo vsi začeli razmišljati o tem v osemdesetih letih. Vsaj jaz sem takrat, ko je postalo vse bolj očitno, da zaostajamo, o tem veliko razmišljal. Vsa osemdeseta leta je jugoslovanska država stagnirala, predvsem na ekonomskem področju. Očitno je postajalo, da so potrebne spremembe, demokratične vrednote so postajale vse pomembnejše. Šlo je za prebujenje, ne le v Sloveniji, temveč v celotni srednji in vzhodni Evropi. V Sloveniji je težnjam po spremembah, v precejšnji meri botrovalo zaostajanje, brezperspektivnost, ki sta jo prejšnji režim in prejšnja država kazala zlasti v zadnjem desetletju. Očitno je bilo, da ni izhoda.”

⁷⁸ Čepič, *Gospodarska kriza*. V: Čepič et al. (ur.). *Slovenska novejša zgodovina 2*, str. 1151–1153.

⁷⁹ Kovač, *Rekviem za socializem*, str. 143.

⁸⁰ Mencinger, *Slovensko gospodarstvo med centralizmom in neodvisnostjo*, str. 490–495.

O socialističnem sistemu oziroma obdobju je Drnovšek dejal: "Očitno je obdobje socializma sicer prinašalo nekatere prednosti, morda tudi večje socialne garancije nekaterim slojem, ki se težje prebijajo v konkurenčnem tržnem sistemu. Na dolgi rok pa je bil socialistični sistem manj uspešen in manj konkurenčen, kot je sedanj, in zato tudi ni preživel. V samostojni državi smo potem morali nadoknaditi neko obdobje, kjer smo precej zaostajali za rastjo razvitih evropskih držav."⁸¹

Do razpada SFRJ se je opredelil tudi zadnji predsednik Predsedstva Socialistične republike Slovenije in dolgoletni predsednik republike Slovenije Milan Kučan. Med govorom gospodarstvenikom v Avstriji novembra 2005 v Gradcu je dejal: "Razpad je bil posledica dolgotrajne politične, gospodarske in vrednotne krize nekdanje večnacionalne, multikulturne, federativno urejene in na ideologiji socialističnega samoupravljanja utemeljene države. Kriza je bila v velikem delu izraz splošne krize evropskega komunističnega sveta, ki jo je generirala Sovjetska zveza s svojim v bistvu boljševidničnim sistemom, prilagojenim pogojem hladne vojne in blokvskega merjenja politične in vojaške moči ter vzdrževanja ravnotežja strahu."⁸² Gospodarski položaj, v katerem se je znašla Jugoslavija, je bil pomemben dejavnik nezadovoljstva jugoslovanskih narodov in nič čudnega ni, da so gospodarske okoliščine "ustvarjale plodna tla za razpihovanje ekonomskega in političnega nacionalizma ter za medsebojno obtoževanje glede izkoriščanja", kakor je dejal Borak.⁸³

⁸¹ Možina, "Politika postane manj pomembna", str. 26–30..

⁸² Govor Milana Kučana.

⁸³ Borak, *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*, str. 194.

Pot k demokratičnim volitvam in formalnemu začetku tranzicije

V Sloveniji se je od jeseni 1989 odnos med oblastjo in opozicijskimi strankami vrtel okoli vprašanja volitev in volilnega sistema. Nove politične zveze oziroma stranke so v svojih programih zahtevale uvedbo parlamentarne demokracije, za kar je bilo treba izvesti volitve v zakonodajni organ. V začetku leta se je na podlagi Zakona o političnem združevanju⁸⁴ in Zakona o volitvah v skupščine⁸⁵ dokončno oblikoval slovenski politični prostor. Opozicijske zveze in družbenopolitične organizacije so se preoblikovale v klasične politične stranke, predsednik skupščine Miran Potrč pa je razpisal volitve za 8. april 1990.⁸⁶

Ključno dejanje pri oblikovanju slovenskega demokratičnega prostora je pomenil sklep opozicijskih zvez, da ne bodo več sodelovale na tako imenovani "okrogli mizi", ter da bodo začele snovati skupno organizacijo. Predstavniki Slovenske demokratične zveze (SDZ), Slovenskih krščanskih demokratov (SKD), Socialdemokratske zveze Slovenije (SDZS) in Slovenske kmečke zveze (SKZ) so se 27. novembra 1989 sešli na domu predsednika Slovenske kmečke zveze Ivana Omana in podpisali sporazum o ustanovitvi opozicijske koalicije. Nastal je Demos – Demokratična opozicija Slovenije. 4. decembra 1989 je Demos formaliziral sporazum

⁸⁴ UL SRS, 42/1989.

⁸⁵ UL SRS SRS, 42/1989.

⁸⁶ Babič, Predvolilni gospodarski program koalicije Demos, str. 171–172.

treh strank (SDZ, SDZS, SKD) in ene zveze (SKZ) ter se slovenski javnosti predstavil z izjavo Jožeta Pučnika, da je namen Demosa prevzeti odgovornost za slovensko državo in da "zato hočejo osvojiti oblast". K Demosu so pristopili še Zeleni Slovenije. Stranke so sporazum o ustanovitvi Demosa za skupen nastop na skupščinskih volitvah podpisale 8. januarja 1990. Kasneje sta k Demosu pristopili še Slovenska obrtniška stranka ter Stranka sivih panterjev.

Jeseni 1989 so se v stranke začele spreminjati tudi dotedanje vodilne družbenopolitične organizacije. Med njimi sta bili Zveza socialistične mladine Slovenije (ZSMS), ki je ohranila svojo kratico, ime pa spremenila v Za svobodo mislečega sveta, ter Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije (SZDL), ki se je v začetku januarja 1990 preimenovala v Socialistično zvezo Slovenije. Kot zadnja izmed političnih organizacij na oblasti se je preimenovala Zveza komunistov Slovenije (ZKS).⁸⁷ Vendar so slovenski komunisti z novim imenom na volitvah za družbenopolitični zbor skupščine osvojili le 17,3 odstotka glasov in skoraj enak delež sedežev ter so tako morali priznati premoč opoziciji. V Sloveniji sicer ni prišlo do zamenjave na vrhu partije, zato pa so se vidno spremenila njena javna stališča.⁸⁸

Demosu je torej uspelo, a v zmago na volitvah niso verjeli niti njegovi voditelji. Predsednik Demosa Jože Pučnik je novembra 1989 ocenjeval, da bo uspeh, če bo opozicija sploh prišla v slovenski parlament in se utrdila kot močna frakcija. Pričakoval je, da se bo Demos po prvih volitvah šele učil tehnik in veščin političnega dela in da je veliko bolj realna zmaga leta 1994.⁸⁹

⁸⁷ Čepič, Volitve aprila 1990. V: Čepič et al. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina* 2, str. 1283–1290.

⁸⁸ Šušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 198–210.

⁸⁹ Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 121.

Prelom s starim, začetek novega – zmaga Demosa spomladi leta 1990 in pot v gospodarsko samostojnost

“Rezultati volitev so vzpostavili krhko ravnotežje, ki je tako oblast kot opozicijo sililo v sodelovanje in iskanje kompromisov.”

Božo Repe, 2001

“Ob zahtevah po odcepitvi Slovenije se bolj malo razpravlja o gospodarstvu.”

Jože Mencinger, 1990

“Bili smo skupina političnih amaterjev, ki so poskušali nekaj narediti, ne da bi prav dobro vedeli, kaj in kako.”

Jože Mencinger, 2006

Vodenje gospodarske politike “preživetja” oziroma politike postopnosti

Na prvih strankarskih volitvah v Sloveniji aprila 1990 je zmagal Demos, ki se je pred tem opredelil za samostojno in gospodarsko neodvisno Slovenijo. Še marca 1990 je Jože Mencinger zapisal, da se “ob zahtevah po odcepitvi Slovenije bolj malo razpravlja o gospodarstvu, če pa se že, se uveljavljata dve “resnici”. Po prvi bi Slovenija po odcepitvi kar prek noči postala “bogata in urejena kot Švica”, pa drugi pa bi bila odcepitev “gospodarski samomor”.⁹⁰ Demosova vlada je pomenila dokončno slovo od socialističnega gospodarstva, saj so bili v gospodarskih delih programov Demosovih strank jasno izraženi cilji prehoda v kapitalistično gospodarstvo, ki so v prvi vrsti poudarjali dokončen prehod v tržno gospodarstvo, privatizacijo in prestrukturiranje gospodarstva ter denacionalizacijo.⁹¹

Z Demosovo vlado maja 1990 se je začel tudi proces dejanskega trganja slovenskega gospodarstva od jugoslovanskega, ki je trajal do decembra 1991. Ta proces je gospodarski zgodovinar Jože Prinčič razdelil v tri obdobja.⁹² Prvo obdobje je trajalo od maja do decembra 1990. V tem času vlada Lojzeta Peterleta gospodarskim vprašanjem ni namenila posebne pozornosti, ni jih opredelila kot prednostne, ni izdelala podrobnega gospodar-

⁹⁰ Mencinger, Slovensko gospodarstvo med centralizmom in neodvisnostjo, str. 490–495.

⁹¹ Babič, Predvolilni gospodarski program koalicije Demos, str. 186–187.

⁹² Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 594.

skega programa, niti ni sprejela ukrepov za večjo samostojnost slovenskega gospodarstva. Takšen odnos do gospodarskih vprašanj je bil posledica koalicijsko sestavljene vlade. Kljub temu se je v drugi polovici leta 1990 nesporno začela, kot je zapisal eden vodilnih slovenskih gospodarskih analitikov Velimir Bole, "ekspanzija" republiške ekonomske politike. Ta je bila v precejšnji meri izsiljena zaradi neugodnih pogojev gospodarjenja, ki jih je ustvarjala zvezna ekonomska politika; ključna je bila premajhna denarna oskrbljenost slovenskega gospodarstva, v večji meri tudi politika tečaja in povečano davčno breme. Omogočile so jo politične spremembe v Sloveniji in razpad pravne ureditve gospodarjenja. Vlada je v reformnem programu postavila v ospredje tri cilje:

- zagotoviti "preživetje gospodarstva v obdobju sistemske transformacije",
- vzpostaviti sistem tržnega gospodarstva,
- postopoma prevzemati gospodarski sistem in širiti področje gospodarske suverenosti.

Politiko gospodarskega "preživetja" je Jože Mencinger, podpredsednik Demosove vlade, odgovoren za gospodarstvo, predstavil kot pragmatično prilagajanje političnim odločitvam, zvezni gospodarski politiki, dogajanjem v Jugoslaviji in svetu. S tako politikou bi morali obdržati pri življenju čim več podjetij ne glede na njihove rezultate. Taka politika je bila po njegovem mnenju najboljša izbira, saj so bili makroekonomski okvirji, v katerih je takrat delovalo slovensko gospodarstvo, nenormalni, pristojnosti slovenske vlade pa zelo omejene.

Nosilci ekonomske politike so usmerili svojo energijo v iskanje rešitev in sprejemanje ukrepov za "preživetje" slovenskega gospodarstva. Preprečevali so stečaje z odlaganjem plačila obveznosti v republiški proračun, problem dokapitalizacije in republiških subvencij za neto izvoz so reševali z izdajanjem republiških obveznic. Vlada je odkupila del iriškega dolga in zbirala dodatna sredstva za pomoč brezposelnim, nadzorovala je plače in omogočila neposredno zadolževanje slovenskih podjetij v tujini. Pripravljala je predpise, s katerimi je omejevala nelikvidnost in povečevala konkurenčne sposobnosti slovenskega gospodarstva. Vladina gospodarska politika je bila deležna številnih kritik. Prizanesla ji ni

ni domača ekonomska stroka. Slednja je vladi očitala, da se je problema premajhne denarne preskrbljenosti gospodarstva lotila “zelo neurejeno in precej neuspešno”, da je začela prepozno stimulirati izvoz, zadrževati prihodke federacije in se ukvarjati s trošenjem javnega sektorja. Prav tako so ji očitali, da je premalo storila za znižanje obremenitev podjetij.⁹³ Ekonomist Bajt je sicer priznaval, da so bili kratkoročni ukrepi glede na položaj, v katerem se je znašlo slovensko gospodarstvo, nujni, vendar pa je bil mnenja, da bi bilo zgrešeno, če bi si domišljali, da so ti ukrepi zadostni, in da je ekonomska politika z njihovim sprejemom naredila svojo nalogo.⁹⁴ Vlada je zapostavila tudi urejanje “standardnih” področij republiške ekonomske politike. Na področju osebnih dohodkov ter prispevkov skupne porabe in davkov republiškem in občinskemu proračunu leta 1990 ni prišlo do nobenih bistvenih premikov. V dobro se je vladi štelo le to, da so bili restriktivno razpoloženi, kar je bilo ugodno za dolgoročno vzpostavljanje večje cenovne konkurenčnosti slovenskega gospodarstva. Eden od problemov je bil tudi ta, da je zaradi močne navezanosti slovenskega gospodarstva na jugoslovansko vlada še nekaj mesecev podpirala Markovičevo politiko in se, tako kot nekatere politične stranke, zavzemala za postopno, dolgoročno osamosvajanje gospodarskega področja. Šele avgusta 1990 je slovenska vlada v Memorandum o gospodarski politiki v preostalih mesecih 1990. leta zahtevala spremembo stabilizacijske politike ter zvezni vladi sporočila, da bo začela sama sprejemati ukrepe za zaščito svojega gospodarstva.

⁹³ Prav tam, str. 594–613.

⁹⁴ Bajt, Zdaj bi pa že bil čas, da se kaj stori za gospodarstvo!, str. 478–479.

Tvegati ali privoliti v popolno gospodarsko razsulo?

Leta 1990 je likvidnostno stiskanje preseгло tudi tiste skrajne meje, ki jih je sicer gospodarstvo že izkusilo v osemdesetih letih. Čeprav sta tako likvidnostni krč kakor tudi ustrezno povečanje cene denarja znana pojava v gospodarstvih, v katerih skušajo zavreti zelo visoko inflacijo, je bilo radikalno zmanjševanje denarne ponudbe za jugoslovansko gospodarstvo nepričakovano boleče, saj se je v prejšnjih letih že navadilo na zelo blago kreditno-monetarno politiko. Leta 1990 je bilo skoraj povsem na dlani, da je imelo zmanjševanje denarne ponudbe neposreden in močan učinek na cene in gospodarsko aktivnost. Odstopanje nosilcev ekonomske politike od zadane usmeritve v sektorju kreditno-monetarne politike je značilno prispevalo k hitremu propadanju programa stabilizacije. Učinki stabilizacijskega programa za leto 1990 so potrjevali, da so nosilci ekonomske politike ne glede na močno politično rahljanje pravnega reda, torej ne glede na vse težje normalno vzpostavljane gospodarskih vezi in drugih ekonomskopolitičnih instrumentov, držali v rokah precej učinkovite vzvode kreditno-monetarne politike.⁹⁵ V času, ko so se nosilci ekonomske politike začeli opazneje ukvarjati s politiko, tako kar se tiče sprejemanja ustreznih ekonomskopolitičnih odločitev, kakor tudi s promocijo političnih programov in strank, so se ekonomski dosežki začeli vse bolj nedvoumno poslabševati. Za prvo polovico le-

⁹⁵ Bole, Denarno povpraševanje in monetarno stiskanje, str. 23–33.

ta 1991 je tudi veljalo, kot je zapisal Velimir Bole, da so lahko nosilci ekonomske politike na kratek rok (nekaj mesecev) vlekli ekonomsko politične poteze skoraj neodvisno od delovanja gospodarskega mehanizma in neodvisno od političnih dogodkov. Razloga zato sta bila predvsem dva; devizne rezerve Narodne banke Jugoslavije v začetku leta 1991 so bile še vedno zadovoljivo velike, emisijski dobiček pa je bil v tistem obdobju prav tako nedotakljivi vir financiranja zveznega proračuna. Ta dva razloga skupaj sta omogočala državi notranjo in eksterno likvidnost, prek tečaja pa tudi kratkoročni vpliv na trg (cene in ponudbo) faktorjev in torej na trge blaga.⁹⁶ Med depresijo gospodarstva v začetku devetdesetih let se je v Sloveniji relativno krepila produkcija industrijskih panog, ki so bolj dražile svojo blago, manj izvažale in bile bolj obdavčene. Pri teh industrijskih panogah se je najmanj poslabševala zaposlenost. V strukturi zaposlenih so imele več visoko izobraženih strokovnjakov, njihova produkcija je bila donosnejša, saj je imela večji dohodek na zaposlenega in hitrejši obrat sredstev kot pri producentih s slabšimi produkcijskimi rezultati. Prestrukturiranje slovenske industrije se je torej odvijalo v razmerah krepko porušenega notranjega (rast cen) in zunanjega (stagnacija izvoza) ravnotežja. V teh razmerah se je vendarle relativno krepila donosnejša produkcija z boljšim izkoristkom dela in kapitala.⁹⁷

Jeseni 1990 je Jugoslavija kot gospodarska skupnost tako rekoč prenehala obstajati. Zvezna država ni bila več sposobna pobirati davkov, nadzorovati tiskanja denarja ter preprečiti tako uvedbo "carin" med republikami kot nastajanje različnih gospodarskih sistemov znotraj enega gospodarstva. Takrat so potencialne gospodarske koristi odcepitve Slovenije začele preseirati njene gospodarske in socialne stroške. Pokazalo se je, da je neodvisnost zasilni izhod in pogoj za spremembo gospodarskega sistema. Vendar je bilo v tistem času še negotovo in nepredvidljivo, kako bo do tega prišlo.⁹⁸ V decembrskih dneh leta 1990 je Vlada Republike Slo-

⁹⁶ Bole, Ekonomskopolitični pogoji v 1991 ali podajanje v neznano, str. 25–39.

⁹⁷ Krizanič, O zastoju gospodarske dejavnosti v Sloveniji, str. 23–41.

⁹⁸ Mencinger, Deset let pozneje, str. 27–28.

venije v brezizhodnem položaju predstavila skupščini dokument z naslovom Osamosvojitve Slovenije, ki se je začel s pomenljivim vprašanjem: Tvegati ali privoliti v popolno gospodarsko razsulo?, in dala nanj kratek odgovor: Tvegati! Odločitev o izločitvi slovenskega gospodarstva iz jugoslovanske skupnosti se je dejansko pripravljala več let.⁹⁹

Decembra 1990 se je prav tako začelo drugo in najpomembnejše obdobje izstopanja slovenskega gospodarstva iz jugoslovanskega sistema, ki je trajalo do 25. junija 1991. V prvih dneh decembra je vlada obravnavala več elaboratov, ki so analizirali različne vidike osamosvajanja Slovenije. Skupne ugotovitve je predstavila v gradivu z naslovom Osamosvojitve Slovenije. V njem so med drugim zapisali, da ni več razlogov za vztrajanje v jugoslovanski skupnosti, in sporočili, da je gospodarsko osamosvojitve postavila za svoj prvi cilj. Dejansko gospodarsko osamosvajanje se je začelo januarja 1991, ko se je Slovenija z uvedbo lastnega sistema neposrednih davkov in kotizacije zveznemu proračunu fiskalno izločila iz Jugoslavije in odstopila od sanacije bančnega sistema na zvezni ravni. S sprejemom ustavnih dopolnil januarja in februarja se je v veliki meri izločila iz zveznega pravnega sistema. Marca je uvedla fleksibilni tečaj dinarja in oblikovala začasen "kvazidevizni trg" z uvedbo tako imenovanih evidenčnih deviznih pozicij (EDP), s katerimi so trgovali na ljubljanski borzi. Konec meseca marca je vlada sprejela še proračun. Aprila je vladna koalicija ocenila, da je treba priprave za osamosvojitve pospešiti, saj sporazumna razdružitev ni prišla v poštev. Ustanovila je projektni svet, ki ga je najprej vodil Lojze Peterle, potem pa Igor Bavčar, koordinatorka pa je bila Olga Jakhel. Svet je do začetka maja 1991 pripravil integralni projekt osamosvajanja, ki je bil sestavljen iz 14 podprojektov, uresničili pa naj bi ga v treh fazah do 26. junija. Maja je vlada uvedla nadomestno obračunsko enoto SECU, da bi zmanjšala negativne učinke inflacije in olajšala uveljavitev lastne denarne enote. Do 25. junija je slovenska skupščina sprejela predpise, ki so na

⁹⁹ Princič, *Gospodarski vidiki osamosvajanja Slovenije (1986–1991)*. V: *Slovenska osamosvojitve 1991*, str. 33–56.

ново urejali bančno področje, kreditno poslovanje s tujino in carinsko službo, ter obvestila zvezno skupščino, da bo začela formalni postopek za razdružitev. Vlada je sprejela Programske teze za gospodarsko samostojnost Slovenije. Imela je pripravljen začasen denar, to je bone, ki jih je nameravala uvesti takoj po 26. juniju. Ker pa je hrvaška vlada sporočila, da jih ne bo priznala, se je odločila, da bo po 26. juniju še obdržala dinarje in jih nato v enem ali dveh mesecih zamenjala s svojo valuto. Mencinger je dajal prednost politiki "preživetja", to je pomenilo prilagajanje razmeram in iskanje rešitev za vsakodnevne probleme.

Prvo podrobnejšo vizijo gospodarskega razvoja je vlada predstavila šele slabo leto po volitvah, in sicer marca 1991 v dokumentu z naslovom Razvojna politika Slovenije na začetku devetdesetih. Kot prednostne naloge je postavila prestrukturiranje gospodarstva, pospešitev organizacijske in tehnološke prenove, ustvarjanje novih delovnih mest in preureditev gospodarske sestave. Vlada je imela pri preurejanju gospodarskega življenja in pri sprejemanju zakonodaje, potrebne za prehod v tržno gospodarstvo, ogromno težav. V začetku junija 1991 sta dve razčlenitvi ekonomskega stanja in gospodarskih tokov opozorili, da 26. junij še ne bo tisti stvarni datum, ko naj bi se udeležile slovenske sanje o gospodarski suverenosti. Mencinger je v strokovnem članku zapisal, da je pot do polne gospodarske neodvisnosti vodila prek razrešitve gospodarskih problemov ter povezav z ostalimi deli Jugoslavije. Dogodek, ki je v javnosti zelo odmeval, je bil nastop novega finančnega ministra Dušana Šešoka v slovenski skupščini 5. junija. Tudi on je poslance opozoril, da se bodo 26. junija osamosvojili le "normativno", ne pa dejansko, ker za to še ne bodo izpolnjeni vsi pogoji. Na gospodarskem področju Slovenija namreč takrat še ni imela lastnega denarja, zadostnih deviznih rezerv, priznanja centralne banke v tujini, pa tudi delitvena bilanca do takrat še ni mogla biti napravljena. Gospodarstveniki prav tako sredi junija 1991 niso delili optimizma s politiki in večinskim mnenjem. Malo je bilo takih, ki so si upali trditi, da se bo z osamosvojitvijo začel prepород slovenskega gospodarstva.

Tretje in zadnje obdobje se je začelo 26. junija 1991, ko zvezni organi niso sprejeli odločitve slovenske skupščine o razdružitvi z Jugoslavijo, temveč so jo razglasili za enostransko, nelegalno in nelegitimno dejanje. Črne napovedi so se uresničile. Poleg materialne škode, ki jo je utrpelo slovensko gospodarstvo, so se junija 1991 začeli ločevati tudi gospodarski stiki z jugoslovanskimi republikami in tujino, kar je otežilo preskrbo z reprodukcijskim materialom, zmanjšalo devizni priliv in zaustavilo proizvodnjo. V naslednjih mesecih so se gospodarske razmere še poslabšale. Slovenija se je soočila s pospešenim izgubljanjem jugoslovanskega trga, sovražnim vedenjem zveznih ustanov in drugih republik, omahovanjem tujih gospodarskih partnerjev in z le deklarativno pomočjo tujih vlad. Vzroki, da se gospodarsko nazadovanje ni moglo zaustaviti, so ostali isti: zmanjšano povpraševanje, slabša ponudba reprodukcijskih materialov, nekonkurenčni izvoz in rast cen, prevelika davčna obremenitev gospodarstva in gospodarski pesimizem. Dejavniki, ki so vplivali na poslabšanje finančnih rezultatov, so se množili in krepili. Upadali so industrijska proizvodnja, obseg investicij, realni osebni dohodki, menjava in povezave z jugoslovanskimi republikami, medtem ko so naraščali brezposelnost, inflacija, primanjkljaj v zunanji trgovinski bilanci, število blokiranih žiro računov in stečajev. Že tako skromno akumulacijo je še dodatno načelo čezmerno povečanje javne porabe. Zunanje razmere so veliko pripomogle k temu, da je slovensko gospodarstvo v drugi polovici leta 1991 še bolj usihalo in obupavalo.

Po desetdnevni vojni in že naštetih težavah je na gospodarskem področju vplivala tudi Brionska deklaracija, ki je Sloveniji več vzela kot prinesla. Slovenija se je za tri mesece odpovedala izvajanju Deklaracije o neodvisnosti. Ostala je torej v jugoslovanskem gospodarskem okviru.¹⁰⁰ V gospodarskih gibanjih ob koncu leta 1991 so zapisali, da "vse le ni tako črno, ni pa gotovo, da vlada ve, kaj počne". Dejstvo je bilo, da se je pojavilo nekaj znamenj oživljanja. Trgovinska menjava je bila leta 1991 zadovoljiva, a se je konkurenčnost izvoza hitro zmanjše-

¹⁰⁰ Princič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 594–613.

vala. Cene proizvajalcev so ponovno rasle hitreje kakor cene na drobno. Država ni bila naklonjena resničnemu stiskanju trošenja javnega sektorja in stabiliziranju gospodarstva. Fiskalne obremenitve gospodarstva tudi ni prilagodila njegovi tekoči uspešnosti. Novembra 1991 se je industrijska produkcija zmanjševala že dvanajsti mesec zapored.¹⁰¹ Septembra 1991 je Aleksander Bajt napisal članek s pomenljivim naslovom "Zdaj bi pa že bil čas, da se kaj stori za gospodarstvo!". Bil je namreč mnenja, da se bodo vse proizvodne, denarne in podobne težave pripisovale samo osamosvojitvi Slovenije, čeprav bodo v resnici posledica nedomišljenosti ekonomske politike.¹⁰² Vlada in še posebej njen predsednik sta bila do konca leta 1991 deležna neprestanih kritik, del odgovornosti za to, da je slovensko gospodarstvo s svojimi težavami nebogljeno, od vseh pozabljeno stalo v kotu in čakalo na veliko inventuro, pa je vsekakor nosila vlada in njena ekonomska politika.¹⁰³ Eden od temeljev ekonomske suverenosti je tudi lasten denar. Slovenska vlada je že proti koncu leta 1990 začela resno razmišljati o uvedbi vzporednega denarja in 11. januarja 1991 je Skupščina Republike Slovenije sprejela sklep, ki je terjal pripravo predpisov za zaščito slovenskega gospodarstva in prebivalstva pred posledicami jugoslovanske denarne ureditve.¹⁰⁴

Po končanem trimesečnem moratoriju, vezanem na Brionsko deklaracijo, so se stvari le začele pomikati naprej. V noči na 8. oktober 1991 je slovenska skupščina sprejela Zakon o denarni enoti Republike Slovenije.¹⁰⁵ Z njim se je tako končala sedemdeset let stara dinarska navezanost Slovenije na Jugoslavijo. Slovenija je dobila svojo denarno enoto, slovenski tolar in stotine. Menjalno razmerje med slovenskim tolarjem in dinarjem je bilo 1:1, z marko pa 1:32; menjava dinarjev v vrednostne bone se je začela 10. oktobra 1991. Uvedba slovenskega denarja je dokončno spremenila jugoslovanske trge v tuje. S tem se je tudi spremenilo razmerje med vlado

¹⁰¹ *Gospodarska gibanja*, št. 223, 1991/12, str. 5–22.

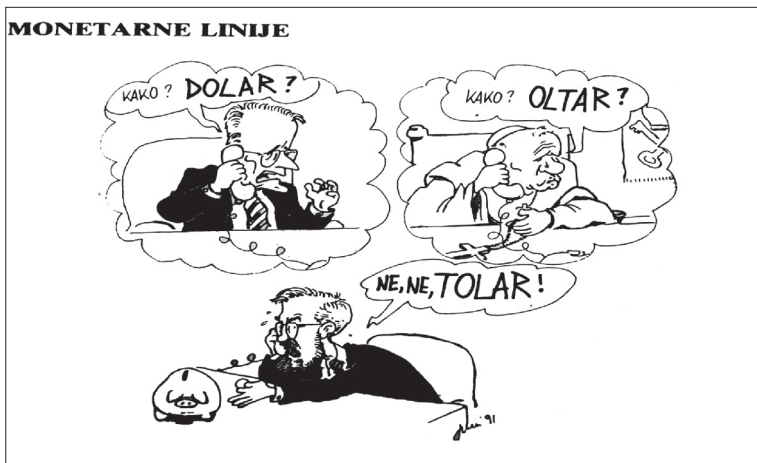
¹⁰² Bajt, *Zdaj bi pa že bil čas, da se kaj stori za gospodarstvo!*, str. 478–479.

¹⁰³ Šušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 222–232.

¹⁰⁴ Borak, *Denarne reforme*, str. 245–252.

¹⁰⁵ UL RS, 171/1991-I.

in Banko Slovenije; slednja je postala državna banka, ki je odgovarjala le skupščini, njena glavna naloga pa je postala skrb za trdnost valute.¹⁰⁶ Za novo slovensko valuto je bil uveljavljen sistem uravnavno drsečih deviznih tečajev, vendar je kljub temu Banka Slovenije le redkokdaj posegla na deviznem trgu. To je omogočilo takojšnjo notranjo konvertibilnost slovenskega tolarja in s tem odpravo črnega deviznega trga. Leta 1995 je slovenski tolar tudi uradno postal konvertibilna valuta.¹⁰⁷

*Karikatura, ki se je nanašala na ime slovenske valute
Vir: Franco Juri. Delo, XXXIII, št. 237, 9. 10. 1991, str. 1.*

Ekonomist Ivan Ribnikar je zapisal, da je “zaradi decentraliziranega jugoslovanskega centralno-bančnega sistema bila denarna osamosvojitve Slovenije tehnično relativno preprosta zadeva”. Ena od značilnosti novonastalega denarnega področja je gotovo bila njegova majhnost. Konec leta 1993 je bilo na primer v Sloveniji v obtoku približno 113 milijard slovenskih tolarjev denarja, kar je bilo vrednostno nekaj manj od ene milijarde ameriških dolarjev. To je znašalo približno eno tisočinko denarnega obtoka ZDA, kjer je bilo konec leta

¹⁰⁶ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 611–612.

¹⁰⁷ Pančur, Uvedba slovenske denarne enote. V: Čepič at al.: (ur.). *Slovenska novejša zgodovina 2*, str. 1361–1363.

1992 v obtoku 1058,6 milijarde dolarjev, in približno ena petindvajsetina denarnega obtoka Avstrije, kjer je bilo septembra 1993 v obtoku 292,6 milijarde šilingov. Vendar ta majhnost denarnega področja ne izhaja samo iz majhnega števila ljudi, ki ta denar uporabljajo, ali od velikosti bruto domačega proizvoda (BDP), ki naj bi izražal obseg transakcij in s tem potrebno količino denarja za transakcijske namene. BDP Avstrije je bil samo približno 14 in ZDA samo 462-krat večji od našega. Denarja v obtoku je bilo tako pri nas za več kot dvakrat manj, kakor bi sledilo iz velikosti BDP v primerjavi z ZDA in Avstrijo. To pa je bil izraz poznanega dejstva, da so imeli pri nas posamezniki, podjetja in drugi relativno manj premoženja v denarni obliki.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Ribnikar, Denar, denarna politika in bančni sistem, str. 235–248.

Pomen prehoda v nov gospodarski sistem

S krizami kot sestavnim delom gospodarskega življenja se rešujejo nakopičena gospodarska neravnovesja in so kot razvodnica, ki pomeni ali konec ali začetek nekega ciklusa.¹⁰⁹ Če država uspešno premaga vse preizkušnje in zagate, ki jih nalaga kriza, lahko iz nje izide kot zmagovalka z uspešnejšim gospodarstvom kot pred krizo in to je bil vsekakor tudi cilj mlade slovenske države. “Dvojno tranzicijo” – iz socialističnega v tržno gospodarstvo in iz regionalnega v nacionalno gospodarstvo – je spremljal prehod iz industrijskega v storitveno gospodarstvo ter propadanje velikih in nastajanje manjših podjetij. Pred razglasitvijo neodvisnosti leta 1991 je bila Slovenija del jugoslovanske federacije z gospodarskim sistemom, ki ni bil sposoben zagotoviti trajne gospodarske rasti. Kot smo že omenili, se je začelo z bojkoti slovenskega blaga, nadaljevalo z neplačevanjem carin v zvezni proračun s strani Srbije in njenim vdorom v monetarni sistem, končalo pa z nacionalnimi izpadi in vojno v Jugoslaviji. Najprej sta razpadla skupni jugoslovanski trg in Zveza komunistov Jugoslavije kot edina dovoljena politična stranka, nato pa še Jugoslavija kot država.¹¹⁰

Po razpadu Jugoslavije je nastalo pet različnih de-
narnih območij oziroma pet različnih gospodarsko-političnih območij. Po mnenju Nevena Boraka poznamo

¹⁰⁹ Lazarevič, *Plasti prostora in časa*, str. 237.

¹¹⁰ UMAR, Delovni zvezek, št. 3, letnik VIII, 1999, str. 3.

pri prehodu tri faze: fazo dezintegracije, fazo konsolidacije in fazo zaokrožanja novonastalih gospodarstev. Slovenijo je, kot že rečeno, izguba trgov zelo prizadela. Zadnji in najmočnejši udarec, ki je prizadel slovensko gospodarstvo, je bil povzročen z oženjem nekdanjega jugoslovanskega notranjega trga. Ta udarec je bil tretji v vrsti izgub – prva dva sta bila povezana z razpadom SEV (Svet za evropsko vzajemnost) in z zalivsko vojno.¹¹¹ Odločitev za samostojnost in izguba jugoslovanskega trga je v prvi fazi za Slovenijo pomenila resda hud udarec in veliko preizkušnjo, a sčasoma se je izkazalo, da je bila to potrebna in izjemno modra odločitev. Kot je zapisal gospodarski zgodovinar Žarko Lazarevič, je Slovenija “morala jugoslovanski prostor najprej zapustiti, da je reformirala in prestrukturirala svoje gospodarstvo”. Sčasoma pa je “konkurenčno okrepljeno gospodarstvo omogočilo ponovno “osvojitve” trgov nekdanjih jugoslovanskih republik”, ki so prav tako kot Slovenija postale samostojne države.¹¹² Odločitev za samostojno in neodvisno državo je na ekonomskem področju omogočila, da je Slovenija prevzela v svoje roke ekonomsko politiko in s tem odgovornost za lastni gospodarski razvoj. Kot nasprotje prejšnjemu planskemu ekonomskemu sistemu se je opredelila za moderno socialno-tržno gospodarstvo in ekonomsko integracijo v evropski gospodarski prostor. Ekonomska dogajanja so se odvijala po značilnem transformacijskem vzorcu – najprej prevladujoče negativne posledice uvajanja tržnih reform, kasneje pozitivni učinki makroekonomske stabilizacije, prestrukturiranja in reform na mikroekonomski ravni. Gospodarstvo novonastale države je bilo v vsem tem času pod dodatnim pritiskom izgrajevanja institucij nove države in prehoda v tržno in odprto nacionalno gospodarstvo.¹¹³

Omenjene spremembe so pomenile spremembe gospodarskega prostora, prevladujočega koordinacijskega mehanizma in družbenih odnosov, spremenile pa so tudi poglede na vlogo socialne politike, zakonov trga in

¹¹¹ Borak, *Spočetje ekonomske samostojnosti*, str. 203.

¹¹² Lazarevič, *Prostor, gospodarstvo, in razmerja*, str. 291.

¹¹³ UMAR, *Delovni zvezek*, št. 3, letnik VIII, 1999, str. 5.

politično ideologijo.¹¹⁴ Prehajanje v tržno in nacionalno gospodarstvo po letu 1990 je sprožalo globoke strukturne spremembe, ki jih označujejo:

- prehod iz družbene k zasebni lastnini,
- premik iz industrijske k storitveni ekonomiji,
- od velikih k majhnim podjetjem,
- preusmeritev od trga nekdanje Jugoslavije na trge cenovno in kakovostno zahtevnejših držav,
- dokončen prehod iz ekonomije ponudbe v ekonomijo povpraševanja (še zlasti na trgu delovne sile).¹¹⁵

Slovenija je imela pri vzpostavljanju normalnega tržnega gospodarstva v primerjavi z drugimi socialističnimi gospodarstvi (vzhodnoevropskimi in ostalimi deli jugoslovanskega gospodarstva) kar nekaj prednosti. Kot del nekdanje komunistične Jugoslavije je bila najbogatjša in do Zahoda najbolj odprta socialistična republika. S slabo desetino prebivalstva je obvladovala petino jugoslovanskega bruto domačega proizvoda in četrtno celotnega izvoza. Bruto domači proizvod je bil tako bližje grškemu in portugalskemu in, recimo, skoraj trikrat višji od češkoslovaškega, madžarskega ali poljskega.¹¹⁶ Pomembno je dejstvo, da ideološka dezintegracija v Jugoslaviji ni bila tako nenadna kot v Vzhodni Evropi in da je bila tesno povezana z gospodarskimi reformami. Gospodarstvo je imelo razvite mnoge tržne institute, oblikovanje cen proizvodov in deloma tudi proizvodnih dejavnikov je bilo bolj ali manj tržno, gospodarsko odločanje je bilo razpršeno in podobno. Tudi tehnološko zaostajanje jugoslovanskega gospodarstva za tržnimi je bilo zaradi njegove večje odprtosti manjše kot gospodarstva drugih socialističnih gospodarstev. Prav tako je bilo v zunanjetrgovinski menjavi jugoslovansko gospodarstvo manj vezano na menjavo znotraj Vzhodne Evrope, kar je bilo ob razpadu vzhodnoevropskega trga zelo pomembno. V Sloveniji pa so bile vse naštetе prednosti pred vzhodnoevropskimi državami še izrazitejše kot v drugih delih Jugoslavije.

¹¹⁴ Borak, Slovenske transformacije: kontinuiteta v spremembah. V: Borak, Lazarevič (ur.), *Gospodarske krize in Slovenci*, str. 261–276.

¹¹⁵ ZMAR, Delovni zvezek, št. 6, letnik III, 1994, str. 2.

¹¹⁶ Kovač, *Obsojeni na uspeh?*, str. 34.

V drugo vrsto prednosti, ki jih je Slovenija imela pri prehodu v tržno gospodarstvo, so sodili velikostna struktura industrije, geografska razpršenost in z njo povezana socialna stabilnost slovenske družbe, manjše število usodno napačnih investicijskih odločitev in manjši vpliv politike na gospodarstvo. Kot je zapisal Jože Mencinger v prvi polovici leta 1991, pa je bilo negotovo, ali bo znala Slovenija te prednosti in možnosti, ki jih je za uspešen prehod v tržno gospodarstvo imela, izkoristiti.¹¹⁷ Kar se tiče pomena nastanka političnih strank in prvih demokratičnih volitev, je bilo pozitivno tudi to, da so rezultati volitev vzpostavili krhko ravnotežje, ki je tako oblast kot opozicijo sililo v sodelovanje in iskanje kompromisov. Negativna plat se je, kot je zapisal Božo Repe, pokazala po osamosvojitvi. Stranke so namreč začele vse bolj postavljati svoje interese pred nacionalne, "kar je v devetdesetih letih pripeljalo do partitokracije,¹¹⁸ ki je (podobno kot v Italiji) postala ena od temeljnih značilnosti slovenskega političnega dogajanja".¹¹⁹

¹¹⁷ Mencinger, Makroekonomske dileme Republike Slovenije, str. 25–35.

¹¹⁸ Partitokracija – oblika družbenega uravnavanja na način, da si stranke lastijo obsežen nadzor nad viri in postopki odločanja.

¹¹⁹ Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 81.

Mednarodne povezave Slovenije: od priznanja do vstopa v Evropsko unijo

“Za plebiscitom gre nedvomno za najpomembnejšo odločitev, ki smo jo Slovenci sprejeli. Članstvo v Evropski uniji in Natu pomeni, da je naša prihodnost začrtana v družbi držav, s katerimi delimo demokratične vrednote, cilje.”

Janez Drnovšek, 2003

Usmeritev na zunanji trg – pot za uspešno in stabilno gospodarstvo

Minister za zunanje zadeve v času vstopa v EU, Dimitrij Rupel, je na vprašanje, kako se je začela slovenska pot v EU, odgovoril: “Slovenija se je leta 1991 odločila za Zahod, za evropske vrednote, za demokracijo, tržno gospodarstvo, vladavino prava, človekove pravice... V primerjavi z drugimi nekdanjimi socialističnimi državami je imela dodatno nalogo, morala si je postaviti lastno državo. Z Miloševićevo Jugoslavijo na Zahod in v EU ni bilo mogoče. Slovenija se je osamosvojila v kontekstu širšega evropskega dogajanja. Osamosvojitvev in državnost Slovenije sta bili potrebni, da se je Slovenija lahko evropeizirala in se pridružila evropskim usmeritvam. Slovenska pot v EU se je začela istočasno z drugimi velikimi evropskimi prevrati. Slovenija je bila v skladu z evropskim dogajanjem, za kar je bila zaslužna Demosova vlada (1990–1992) in notranja zbranost slovenske politike sploh.”¹²⁰ Dejstvo je, da je bila za tako majhno narodno gospodarstvo, kot je bilo slovensko, ki se je povrh vsega še odcepilo od velikega matičnega trga, usmeritev na zunanji trg edina pot za stabilno gospodarsko rast in razvoj.¹²¹ Politična osamosvojitvev Slovenije je predpostavljala uvedbo lastne gospodarske politike na vseh klasičnih področjih, med drugim tudi v sistemu gospodarskih odnosov s tujino. Odzivi drugih republik in tujine tako na politično osamosvojitvev kot tudi na

¹²⁰ Rupel (ur.), *Vzpon med evropske zvezde*, str. 8.

¹²¹ Štiblar, *Strategija Slovenije v ekonomskih odnosih s tujino*, str. 21–35.

gospodarske ukrepe so bili ob osamosvojitvi in po njej povsem neznani. Razreševanje odnosov z ostalimi deli Jugoslavije, se pravi pogajanja o razmejitvi jugoslovanskih zunanjih dolgov z drugimi republikami in z upniki, pogajanja o notranjih dolgovih in razdelitvi premoženja ter o pravicah in obveznostih iz mednarodnih pogodb, se je po politični osamosvojitvi Slovenije šele začelo.¹²²

Navezovanje samostojnih gospodarskih stikov s tujino, pretok blaga, storitev, kapitala in znanja iz Zahodne Evrope so bili institucionalno povezani s priznanjem Slovenije. Dokler tega ni bilo, Slovenija ni mogla računati ne na tuj denar in ne na večji izvoz. Mednarodno priznanje je bil torej končni cilj prizadevanj slovenske politike ter sklepno v graditvi njene gospodarske suverenosti. Do tega tako pričakovanega dejanja je prišlo ob koncu decembra 1991 oziroma januarja 1992, ko je Slovenijo med prvimi priznala Nemčija, potem pa še Evropska skupnost.¹²³ V letih 1992 in 1993 so najpomembnejši razlogi za skrb Slovenije, kar se tiče gospodarstva in države, odpadli. Dve temeljni strateški negotovosti, ki sta vplivali na državo in gospodarstvo, sta odpadli. Do konca leta 1992 je Slovenijo priznalo že sto držav, postala je tudi članica Organizacije združenih narodov in njenih specializiranih organizacij. Konec leta 1992 je postala članica Evropske banke za obnovo in razvoj, v začetku leta 1993 članica Mednarodnega denarnega sklada, Svetovne banke in Mednarodne finančne korporacije, leta 1994 pa še članica GATT-a (General Agreement on Tariffs and Trade). Slovenija je bila tako povezana z Zahodom in s tem tudi zavarovana pred vojno, ki je potekala v delih nekdanje Jugoslavije. To je ustvarilo podlago za normalizacijo gospodarskih odnosov s tujino in za pogajanja o jugoslovanskih dolgovih tujini. Leta 1996 je uredila dolžniška razmerja z upniki nekdanje Jugoslavije, to je s konzorcijem poslovnih bank (Londonski klub), in dosegla izpustitev vseh slovenskih dolžnikov iz mednarodne pogodbe med nekdanjo Narodno banko Jugoslavije in konzorcijem tujih poslovnih bank iz leta 1988 (New Financial Agreement), ki

¹²² Mencinger, *Gospodarski sistem in politika Slovenije*, str. 93.

¹²³ Princič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 612.

je predvidevala solidarnostno klavzulo, kar je pomenilo prevzem dolga v višini 812 milijonov dolarjev in njegovega razporejanja na nekdanje dolžnike tujini (Abanka, Nova Ljubljanska banka, Nova Kreditna banka Maribor, in Nafta Lendava), skoraj 655 milijonov dolarjev tega dolga je bilo predčasno odplačanega in začela urejati razmerja s članicami Pariškega kluba, to je z državami, s katerimi je nekdanja Socialistična federativna republika Jugoslavija z dvostranskimi sporazumi urejala dolgove v obdobju 1984–1988.¹²⁴

Za Slovenijo je bila značilna relativno velika trgovinska odprtost. Tako je na primer leta 1997 temeljilo že približno 80 odstotkov slovenske trgovinske menjave na sporazumih o prosti trgovini. Po včlanitvi v GATT oktobra 1994 in v WTO (World Trade Organization) julija 1995 je začel julija 1995 veljati sporazum z državami EFTA (European Free Trade Association). V to organizacijo so bile takrat vpete Islandija, Liechtenstein, Norveška in Švica. Zatem se je Slovenija januarja 1996 pridružila Srednjeevropskemu sporazumu o prosti trgovini CEFTA. Namen tega sporazuma je bila postopna vzpostavitev območja proste trgovine z industrijskimi in kmetijskimi izdelki do leta 2001 na skoraj 90-milijon-skem trgu Češke, Madžarske, Poljske, Slovaške, Slovenije in Romunije. Med državami na prehodu je imela sklenjene še sporazume o prosti trgovini z Bolgarijo, Estonijo, Hrvaško, Latvijo, Litvo in Makedonijo ter o preferenčnem statusu blaga z Bosno in Hercegovino.¹²⁵

¹²⁴ Prav tam, str. 619–620.

¹²⁵ BS, Letno poročilo za leto 1997, str. 7–15.

“Srečno, Slovenija! Doma smo v Evropi!”

Vključevanje v Evropsko unijo je bila od osamosvojitve naprej prioriteta Slovenije,¹²⁶ čeprav so obstajali tudi pomisleki in dvomi o smiselnosti vključitve. Prevladovalo je mnenje, da majhna država ni ekonomična in bi bilo najbolje, da se čim prej integrira v kako večjo gospodarsko skupnost. Ekonomist Marjan Senjur je menil, da bi se Slovenija z vključitvijo v EU “odpovedala delu svojih državnih pristojnosti na področju gospodarstva”, ter dodal: “Po drugi strani je samostojna država potrebna za ohranitev nacionalnega bistva slovenskega naroda. Vprašanje je, ali lahko država, ki je izgubila ekonomsko samostojnost, ohranja nacionalno samostojnost države. To ni problem velikih držav, to je problem majhnih. Zato je včasih v Sloveniji slišati mnenje, češ, kot ekonomist sem zadovoljen, kot Slovenec pa ne. Pomisleki proti odpiranju Slovenije proti svetu so pogosto te vrste.” Vendarle je dejstvo, da se tudi majhne države lahko gospodarsko povsem uspešno razvijajo. Eden od bistvenih pogojev za to pa je odprtost gospodarstva.¹²⁷

Zaradi tesnega političnega, gospodarskega in kulturnega sodelovanja Slovenije z Evropsko unijo je bil strateški cilj Republike Slovenije polnopravno članstvo v EU. Slovenija se je začela pogajati z Evropsko unijo leta

¹²⁶ ARS, AS 1994, š.k. 2/98.

¹²⁷ Senjur, *Gospodarska povezovanja z Evropo in s svetom*. V: Strgar (ur.), *Slovenija v novi Evropi*, str. 14–168.

1992 in leto zatem z njo sklenila že prve sporazume.¹²⁸ S podpisom okvirnega sporazuma med slovensko vlado in Komisijo Evropske unije o uresničevanju ukrepov o finančnem, tehničnem in drugih oblikah sodelovanja, 7. oktobra 1992, je Slovenija postala prejemnica tehnične pomoči v okviru programa Phare. Poleg tehnične pomoči se je začelo tudi izvajanje drugih projektov, med drugim je šlo tudi za pomoč pri nabavi različne opreme, sodelovanje na področju izobraževanja, usposabljanja v tujini, sofinanciranje naložb in javnih del.¹²⁹

Kasnejša ratifikacija tega sporazuma oktobra 1993 je omogočila tudi izvajanje javnih naročil po pravilih Phare in realizacijo projektov v okviru prvih indikativnih programov za Slovenijo ter v okviru drugih programov, strukturiranih v okviru predpristopne strategije za države Srednje in Vzhodne Evrope s podpisanim pridružitvenim sporazumom.¹³⁰ Phare je predstavljal pobudo Evropske unije in zagotavljal državam Srednje in Vzhodne Evrope finančno pomoč za podporo procesa ekonomske preobrazbe, hkrati pa jim je pomagal okrepiti njihove novonastale demokratične družbe. Na zasedanju Evropskega sveta v Essnu decembra 1994 je bilo sklenjeno, da postane program Phare ključni instrument pomoči državam Srednje in Vzhodne Evrope pri njihovem približevanju Evropski uniji. Poudarjena je bila njegova vloga pri pripravi na izvajanje predpristopne strategije.¹³¹ Po mnenju Komisije Evropske unije iz leta 2000 je Slovenija učinkovito izkoriščala sredstva iz omenjenega programa in usmerila velik delež tehnične pomoči v reševanje posebnih tehničnih problemov, povezanih z reformo politike, prehodom v tržno gospodarstvo, sprejetjem *acquis* in pridobivanjem tehnološkega znanja. Slovenija je v programu Phare sodelovala v naslednjih treh programskih sklopih: Nacionalni program, Programi čezmejnega sodelovanja in Večdržavni programi (regionalni). V okviru vseh treh programov je Slovenija v obdobju 1992–1997 prejela 155 milijonov

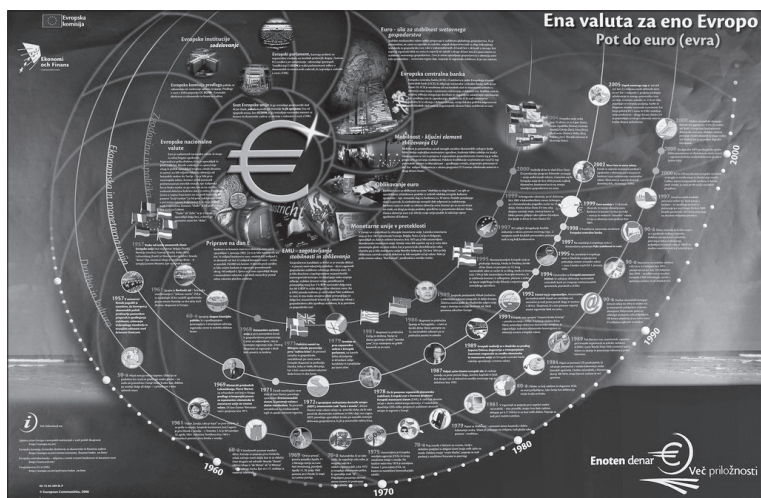
¹²⁸ BS, Letno poročilo za leto 1997, str. 7.

¹²⁹ ARS, AS 1994, šk. 3/232.

¹³⁰ ARS, AS 1994, šk. 3/173.

¹³¹ ARS, AS 1994, šk. 65/830.

ECU (slednjega je 1. januarja 1999 v razmerju 1:1 nadomestil evro).¹³² Prek programa Phare je Slovenija sodelovala tudi s sosednjimi državami, in sicer prek tako imenovanega Programa čezmejnega sodelovanja, ki ga je financirala Komisija Evropske skupnosti. Slednja je dajala svojim članicam ogromna sredstva, namenjena regionalnemu razvoju. V okviru tega Programa čezmejnega sodelovanja je Slovenija na več področjih sodelovala z Italijo, Madžarsko in Avstrijo. Največ sredstev je bilo namenjeno gospodarskemu sodelovanju, sicer pa so bila porabljena še za sodelovanje na področjih prometa in obmejne infrastrukture, okolja, človeških virov, kulture in tehnične pomoči.¹³³

Ena valuta za eno Evropo
Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Junija 1996 je Slovenija podpisala z EU Pridružitveni sporazum z veljavnostjo po ratifikaciji v parlamentih Slovenije in petnajstih članic EU. Državni zbor Republike Slovenije je Pridružitveni sporazum ratificiral julija

¹³² Slovenija. Doma v Evropi, Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji.

¹³³ ARS, AS 1994, šk. 36/724.

1997.¹³⁴ Pridružitveni sporazum med Republiko Slovenijo in EU je med drugim temeljil tudi na načelu enakega obravnavanja državljanov Republike Slovenije in EU. Takšna obravnava je bila praktični izraz temeljnega načela EU o nediskriminaciji.¹³⁵ 15. julija je torej bil ratificiran Evropski sporazum o pridružitvi med Republiko Slovenijo na eni strani in Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami, ki so delovale v okviru Evropske unije, na drugi strani s sklepno listino (podpisano 10. junija 1996 v Luksemburgu) ter Protokolom, s katerim se je spreminjal Evropski sporazum o pridružitvi med Republiko Slovenijo ne eni strani in Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami, ki so delovale v okviru Evropske unije, na drugi strani (podpisan 11. novembra 1996 v Bruslju). Na podlagi podpisa sporazuma o pridružitvi sta pogajalski delegaciji Slovenije in EU 19. septembra 1996 parafirali tudi začasni sporazum o trgovini in zadevah v zvezi s trgovino, veljati pa je začel z letom 1997.¹³⁶ Ob podpisu sporazuma 10. junija 1996 je Slovenija zaprosila tudi za članstvo v Evropski uniji, sporazum pa je začel veljati februarja 1999. S sporazumom so bili opredeljeni naslednji cilji pridružitve:

- zagotovitev primernega okvira za politični dialog, ki bi omogočal razvoj tesnih političnih odnosov med pogodbenicami,
- pospeševanje širitve trgovine in skladnih gospodarskih odnosov med pogodbenicami in s tem spodbujanje dinamičnega gospodarskega razvoja in blaginje v Sloveniji,
- postopno razvijanje območja proste trgovine, ki bi zajemalo tako rekoč vso trgovinsko menjavo med Skupnostjo in Slovenijo,
- podpiranje razvoja slovenskega gospodarstva in njegovega prehoda v tržno gospodarstvo,
- zagotavljanje primernega okvirja za vključitev Slovenije v Evropsko unijo ob izpolnitvi potrebnih pogojev.¹³⁷

¹³⁴ BS, Letno poročilo za leto 1997, str. 7.

¹³⁵ ARS, AS 1994, šk. 4/260.

¹³⁶ ARS, AS 1994, šk. 2/98.

¹³⁷ Princič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 631–633.

Glavni mejniki na poti Slovenije v Evropsko unijo

25. 6. 1991	Od razglasitve samostojnosti Slovenije je bilo vključevanje v EU prednostna naloga vlade.
7. 7. 1991	Brionska deklaracija. Ministrska trojka EU in predstavniki vseh strani, ki so vpletene v jugoslovansko krizo, se zavzamejo za medsebojno sodelovanje pri prekinitvi ognja in pogajanja o prihodnosti Jugoslavije.
15. 1. 1992	Evropske skupnosti priznajo Republiko Slovenijo kot samostojno državo.
1. 9. 1993	Veljati začne Sporazum med Republiko Slovenijo in EGS (podpisan 5. 4. 1993).
15. 7. 1996	EU in Republika Slovenija parafirata Pridružitveni sporazum.
7. 3. 1996	Vlada Republike Slovenije sprejme sklep o vložitvi prošnje za članstvo v EU.
10. 6. 1996	Podpisan je Pridružitveni sporazum in vložena prošnja za članstvo v EU.
1. 1. 1997	Začasni sporazum o trgovini med Slovenijo in EU stopi v veljavo (podpisan 11. 11. 1996).
Maj 1997	Slovenija je sprejela izhodišča strategije vključevanja v Unijo, v katerih je potrdila željo postati polnopravna članica EU.
15. 7. 1997	Državni zbor ratificira Pridružitveni sporazum.
September 1997	Vlada Republike Slovenije sprejme Strategijo za vključevanje v Evropsko unijo.
31. 3. 1998	Uraden začetek pogajanj za članstvo Slovenije v EU.
1. 2. 1999	Veljati začne Pridružitveni sporazum (ratificirali so ga Evropski parlament in vse države članice EU).
1. 3. 2002	Ukinitve nacionalnih valut držav EMU.
23. 3. 2003	Referendum o vstopu Slovenije v EU. Slovenci so se z veliko večino (89,64 %) odločili za vstop v EU.
16. 4. 2003	Podpis Pristopne pogodbe v Atenah.
1. 5. 2004	Vstop Slovenije v EU.

Vir: Slovenija. Doma v Evropi, Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji.

Do ratifikacije sporazuma je veljala vladna Uredba o začasni uporabi začasnega sporazuma o trgovini in zadevah v zvezi s trgovino med Republiko Slovenijo na eni strani in Evropsko skupnostjo, Evropsko skupnostjo za premog in jeklo in Evropsko skupnostjo za jedrsko energijo, na drugi strani. Osnovni predmet trgovinskega dela sporazuma je bilo recipročno in asimetrično vzpostavljanje območja proste trgovine. Evropska unija je januarja 1997 v celoti sprostila trg industrijskih in kmetijskih izdelkov, medtem ko je Slovenija to imela namen storiti postopno, nekje do leta 2001. Poleg trgovinskih je vseboval sporazum še številna pravna določila, določal je pretok kapitala, finančno in kulturno sodelovanje, preprečevanje nezakonitosti in podobno. 1. decembra 1997 je v Bruslju potekala konferenca z nazivom Širitev EU: Primer Slovenije, na kateri je bila predstavljena Strategija Republike Slovenije za vključevanje v Evropsko unijo. Težišče je bilo na gospodarskem področju, obravnavani pa so bili tudi drugi vidiki strategije.¹³⁸ Na podlagi ugodnega mnenja Evropske komisije je EU 13. decembra 1997 prejela sklep o začetku pogajanj o članstvu s Ciprom, Češko, Estonijo, Madžarsko, Poljsko in Slovenijo. Kandidatke so bile soočene s potrebo po uveljavitvi celote zakonov, predpisov, pravil in standardov EU, imenovanih *acquis communautaire*.¹³⁹ Marca 1998 se je v Bruslju začela Medvladna konferenca o pristopu Slovenije k Evropski uniji, ki je vsebovala tudi proces pristopnih pogajanj. Leta 2000 je bila sprejeta pogodba iz Nice, ki je z institucionalnimi spremembami omogočala širitev Unije, decembra 2001 pa je Lakenski svet naštel deset držav kandidat, ki bi lahko sklenile pogajanja do leta 2002. Slovenija je bila med njimi in res je pogajanja z ostalimi devetimi kandidatkami končala decembra 2002 v Kopenhavnu. Evropski parlament je aprila 2003 podal soglasje k pristopni pogodbi, Svet unije pa je še isti mesec soglasno sprejel odločitev o sprejemu desetih držav pristopnic v Evropsko unijo. V začetku novembra 2003 je Evropska komisija predstavila zadnje poročilo o pripravljenosti držav

¹³⁸ ARS, AS 1994, š. 6/366.

¹³⁹ BS, Letno poročilo za leto 1997, str. 7.

pristopnic pred vstopom v EU. Po poročilu sodeč je bila Slovenija med vsemi kandidatkami najbolj pripravljena.¹⁴⁰ Pogajanja o vstopu v Evropsko unijo so torej potekala od aprila 1998 do decembra 2002. 23. marca 2003 so se državljani in državljanke Republike Slovenije na referendumu izrekli za vstop Slovenije v Evropsko unijo s kar 89,64-odstotno podporo.¹⁴¹ Sočasno je potekal tudi referendum o vstopu Slovenije v zvezo Nato, ki je prav tako dobil podporo 1. maja 2004. Malo manj kot trinajst let po osamosvojitvi je torej Slovenija postala članica EU in začela še z zadnjimi pripravami na izpolnitev tako imenovanih maastrichtskih pogojev za vstop v ekonomsko in denarno unijo (EMU).¹⁴² Treba je poudariti, da je vstop Slovenije v EU bil edini, predvsem pa največji skupni strateški cilj, do katerega so se zmogle dokopati oblastne in opozicijske strukture, kar pa je bila tudi težnja pretežnega dela slovenskega gospodarstva.¹⁴³ Dodajmo, da formalni vstop Slovenije v EU maja 2004 ni označeval konca procesa vključevanja v različne integracije evropske skupnosti. Posebej pomembna sta bila še dva vstopa, in sicer vstop v tako imenovano evro območje (sprejem evrske valute) in vstop v območje skupne kmetijske politike. Oboje je Slovenija uresničila leta 2007.¹⁴⁴

Ena izmed najpomembnejših pozitivnih lastnosti vstopa v EU je bilo povečanje trgovinske menjave, kar je izdatno pripomoglo k uspešnosti slovenskega gospodarstva. Ta je vse od leta 1991 dalje naraščala. Leta 1997 je začel veljati Začasni sporazum med Slovenijo in EU, s katerim je EU odpravila vse carine in dajatve z enakovrednim učinkom za industrijske izdelke slovenskega porekla, v zameno za popolno slovensko odpravo carin za vse industrijske izdelke s poreklom EU, do 1. januarja 2001. Z vstopom v EU so bile odpravljene vse carine in uvozne kvote, saj je Slovenija postala del skupnega

¹⁴⁰ Govor predsednika Vlade Republike Slovenije mag. Antona Ropa ob ratifikaciji pristopne pogodbe med Slovenijo in EU.

¹⁴¹ URL: <http://evropa.gov.si/evropomocnik/question/755-91/>, (30. 11. 2007).

¹⁴² Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 631–633.

¹⁴³ Lorenčič, Prva leta gospodarske tranzicije v Sloveniji, str. 164. O prvih letih gospodarske tranzicije glej tudi Lorenčič, *Process ekonomičeskogo preobrazovanja v Sloveniji v prvo polovino 1990 –h gg*, str. 114–122.

¹⁴⁴ Ferfila, Phillips, *Socioeconomic history of Slovenia*, str. 174.

evropskega trga.¹⁴⁵ Ena od velikih novosti je bilo tudi sprejetje enotne monetarne valute in slovo od slovenskega tolarja. Še preden pa je Slovenija prevzela evro kot monetarno valuto, je morala zadostiti pogojem za sodelovanje v ERM II. Šlo je za mehanizem deviznega tečaja, s katerim se je zagotavljala stabilnost deviznih tečajev in povezanost med evrom ter valutami tujih držav članic EU. Država, ki ni članica EU, se v ERM II ne more vključiti, vsaka članica pa, ki želi prevzeti evro, mora najprej delovati v tem mehanizmu deviznega tečaja. Program vstopa v ERM II je bil sprejet novembra 2003, v ERM II pa je Slovenija vstopila 28. junija 2004. 2. marca 2006 je zahtevala oceno pripravljenosti za vstop v evroobmočje, Evropska komisija pa je v svojem poročilu maja 2006 ugotovila izpolnjevanje vseh konvergenčnih pogojev. Evropski svet je nato junija 2006 sprejel odločitev o širitvi evroobmočja na Slovenijo, julija istega leta pa je za prevzem valute podal pravno podlago Svet EU v sestavi finančnih ministrov. Ti so določili 1. januar 2007 za dan uvedbe evra in menjalno razmerje med slovenskim tolarjem in evrom. Centralni tečaj do evra je bil določen v naslednjem razmerju: 1 evro = 239,64 SIT. V Sloveniji se je informativno dvojno označevanje začelo izvajati marca 2006. Ključni datum pa je bil 1. januar 2007, ko je bil ves knjižni denar, tudi na transakcijskih računih, samodejno preračunan v evrsko valuto. S tem je evro postal zakonito plačilno sredstvo v Republiki Sloveniji.¹⁴⁶

Na zelo slikovit in zanimiv način je zgodbo o "slovenski poti iz Jugoslavije v Evropo" podal tudi Mencinger že leta 1993. Opisal jo je takole: "Kmet, "prvi v vasi", se je odločil, da postane meščan, čeprav "zadnji v mestu". V vasi mu sicer nihče ni nič hotel, toda ocenil je, da možnosti za boljšo življenje nima, ker sovaščani niso pripravljeni napraviti, kar že dolgo počno v sosednjih vaseh, in ker so se že začeli prepirati o dedih in njihovih grehah. Ko odide, se naseli na robu mesta in potrpežljivo čaka na dovoljenje, da bi ga spustili za obzidje. Postane

¹⁴⁵ Slovenija. Doma v Evropi, Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji.

¹⁴⁶ Bergant, Plavec, *Slovenija v evroatlantskih povezavah*, str. 47–49.

ga sram, da je iz vasi, zato odvrže obleko in navade, ki ga izdajajo. Da bi meščanom ugajal, poskuša narediti vse tako, kot misli, da jim je prav, in sploh ne opazi, da jim je, dokler je ponižen, prav vseeno, kaj počne. Vstopi v vsa društva, kamor mu dovolijo. Najbolj vesel je, če sme plačati zapitek ali če ga pohvalijo, najbolj sram ga je, če mu omenijo nekdanje sovaščane. Meščani mu sicer kar naprej "pomagajo", najraje z nauki. Počasi začne živeti bolje, kot je, ko je bil na vasi. Mnogo let mine, preden ugotovi, da se pravila za preselitev in celo prodajo v mesto stalno spreminjajo, da od "pomoči", ki jo dobi, živijo mestni uradniki, in da o ničemer, kar počne, ne odloča sam. Nazaj ne more, saj so sosedje vse požgali, kam drugam tudi ne, saj je povsod le nered."¹⁴⁷

Vsekakor pomenljivo in z današnjega gledišča še toliko bližje resnici. Obstajali so tudi takšni, ki so še slabo leto pred vstopom v EU menili, da Slovenija vanjo ne bo vstopila pripravljena. Eden takšnih je bil tudi vodja tedanje opozicije in predsednik SDS Janez Janša, ki je jeseni 2003 na eni od novinarskih konferenc podal mnenje glede gospodarskega stanja v Sloveniji. Dejal je, da je gospodarska rast okoli dveh odstotkov za državo v razvoju oziroma v tranziciji katastrofalno nizka ter da sta negativni vpliv nizke gospodarske rasti še povečevala visoka inflacija in rastoči dolg.¹⁴⁸ Zunanji dejavniki, kot so bile težave v gospodarstvih EU, po njegovem mnenju niso bili glavni razlog za nizko gospodarsko rast, ampak so bili šele na tretjem ali četrtem mestu, saj so z gospodarstvi Evropske unije sodelovala tudi gospodarstva drugih tranzicijskih držav, kjer pa je bila gospodarska rast, z izjemo Češke, večja kot v Sloveniji. Janša je še dejal: "Razlogi za slabo stanje so v neprijaznem okolju za razvoj malega in srednjega gospodarstva, preveliki potrošnji vlade in neugodnem okolju za tuje investicije. Slednji razlog se v analizah slabe gospodarske rasti sploh ne omenja. Šele na četrtem mestu so zunanji dejavniki. Malo in srednje gospodarstvo je v razvitih državah glavni motor razvoja. Neprijazno okolje za njegov razvoj se oblikuje predvsem zaradi plačilne nediscipline

¹⁴⁷ Mencinger, *Začasnost samostojnosti?*, str. 303–312.

¹⁴⁸ Dolg Slovenije oziroma gibanje le tega je opisan v nadaljevanju!

in slabe kreditne politike državnih bank do tega sektorja. Javna potrošnja se iz leta v leto povečuje, dobrega varčevalnega programa pa ni. Glede tujih investicij se je s pritiski raznih lobijev ustvarilo neugodno okolje za prihod zdravega tujega kapitala. Tuje investicije v letošnjem letu so katastrofalno nizke. Zaskrbljujoč je tudi podatek o stagniranju zaposlovanja, problematična pa je predvsem struktura, ki kaže, da se večja zaposlovanje v državni upravi, v gospodarstvu pa se zmanjšuje. V takšnih razmerah ni možno pričakovati, da bo Slovenija pripravljena vstopila v Evropsko unijo.”¹⁴⁹ Skrbi Janše so se pokazale za odvečne, Slovenija je postala polnopravna članica EU, prav tako pa se je z vstopom njena makroekonomska podoba izboljšala.

Prvi in dolgoletni slovenski predsednik Milan Kučan je vključitev Slovenije v evropske integracije označil kot temeljni zunanjepolitični strateški cilj in eno ključnih točk vseh odločitev za samostojno državo vse od plebiscita naprej. Kot motive in razloge za vključitev v evropske integracije je navedel naslednje dejavnike: hitrejši gospodarski in družbeni razvoj, višja blaginja in kakovost življenja, pospešitev procesov notranje preobrazbe države oziroma gospodarske, strukturne, lastninske in politične reforme, priznanje, da je Slovenija demokratična država, ki spoštuje vladavino prava, človekove pravice in svobodni trg, ter priznanje, da je verodostojen partner v mednarodnih odnosih, aktivna vloga Slovenije v razpravah o prihodnosti Evrope, preseganje evropskih delitev in podpora njenemu povezovanju ter aktivna vloga Slovenije pri širitvi EU naprej na JV Evrope in v Srednjo Evropo. Kučan je dobro leto po vstopu Slovenije v EU ocenil, da je izkušnja z življenjem znotraj EU “v temelju dobra”, a je omenil tudi nekaj najpomembnejši težav, ki jih je imela Slovenija pri pogajanjih. Omenil je, da je po kriteriju povprečij Slovenija morala številne zahtevne strukturne reforme izpeljati z lastnimi močmi in da sta sosedi, Italija in Avstrija kot članici EU poskusili izkoristiti svoj položaj v pogajanjih in si poplačati domnevne krivice glede meje in lastnine, ki naj bi jih kot zaveznici sil osi utrpeli v mirovnih pogajanjih

¹⁴⁹ Spletna stran SDS. URL: <http://www.sds.si/news/22063>, (28. 11. 2007).

po drugi svetovni vojni, in to je povzročilo zavlačevanje podpisa pridružitvenega sporazuma 1997. leta. Kot te-žavo je omenil tudi diskriminatorno stališče, ki novim članicam (razen Malte in Cipra) ni omogočalo prostega gibanja delovne sile za dobo 7 let, čeprav Slovenija ni bila "izvoznica", ampak "uvoznica" delovne sile, in tako imenovani "Španski kompromis", s katerim je morala Slovenija tujcem dovoliti dostop do svojih nepremičnin še pred članstvom v EU, kar je med drugim zahtevalo spremembo slovenske ustave.¹⁵⁰

Predsednik Republike Slovenije v času vstopa v EU Janez Drnovšek je v enem od intervjujev glede odločitve za vstop v EU in zvezo Nato dejal: "Šlo je ključni odločitvi za, odločitvi, ki seveda vplivata na prihodnost naše države. Za plebiscitom gre nedvomno za najpomembnejšo odločitev, ki smo jo Slovenci sprejeli. Članstvo v EU in Natu pomeni, da je naša prihodnost načrtovana v družbi držav, s katerimi delimo demokratične vrednote, cilje. Globoko verjamem, da je to izbira, ki nas pelje v bolj svobodni stabilni svet, v boljšo prihodnost."¹⁵¹ Predsednik vlade v času vstopa Slovenije v EU, Anton Rop, pa je v govoru ob ratifikaciji sporazuma pristopne pogodbe med Slovenijo in EU dejal: "Našim državljanom se bodo ponudile nove možnosti za izobraževanje, kulturno in znanstveno sodelovanje. Z učinkovitim izkoriščanjem vseh teh možnosti in priložnosti se bomo lažje in bolje odzivali na izzive globalizacije, državljanom in državljanom pa omogočili višjo stopnjo blaginje in socialne varnosti." Povedal je še, da je vlada pripravila Program za učinkovit vstop v Evropsko unijo z ukrepi na področju gospodarstva, izobraževanja, regionalnega razvoja, dokončanja reforme javnega sektorja, uresničevanja načel pravne države, zunanje politike in kulturne identitete. Končal je z naslednjimi besedami: "Srečno, Slovenija! Doma smo v Evropi!"¹⁵²

Za sodbe o tem, kaj je Sloveniji in njenim državljanom "prinesla" EU, je še prezgodaj. Pokojni Drnovšek

¹⁵⁰ Govor Milana Kučana.

¹⁵¹ Možina, "Politika postane manj pomembna", str. 26–30.

¹⁵² Govor predsednika Vlade Republike Slovenije mag. Antona Ropa ob ratifikaciji pristopne pogodbe med Slovenijo in EU.

je ob vstopu v EU dejal: "Zgodovinski začetek novega obdobja, v katerega stopamo, ne bo konec narodove zgodovine niti konec naše identitete. Odpira se prava priložnost za mednarodno uveljavljanje naše zgodovine in naše identitete. Še z večjo zavzetostjo, odločnostjo in odgovornostjo kot do zdaj bomo morali skrbeti za vse tisto, čemur se nečemo in ne nameravamo odreči – za naš jezik, našo kulturo, našo umetnost in našo zgodovino. Vsega tega nam sicer nihče ne odreka, a tudi nihče drug ne bo tega postoril namesto nas. Tako bo tudi v prihodnje le od nas samih odvisno, ali bosta naša zgodovinska izkušnja in kulturno izročilo postala razpoznaven del evropske dediščine in ali bo naša ustvarjalnost opazna in jasno vidna v evropskem prostoru tudi v prihodnje." Drnovšek je še menil, "da smo lahko ponosni, da smo v trinajstih letih prehodili pot od osamosvojitve do mednarodno ugledne države z dobrimi gospodarskimi temelji in utrjeno demokracijo".¹⁵³

Da je Slovenija z vstopom v EU veliko dosegla, je menil tudi predsednik vlade Rop, ki je malo pred uradnim vstopom v predgovoru knjige *Vzpon med evropske zvezde* zapisal: "Za nami je veliko delo. Vizija postati del moderne Evrope in transatlantskih povezav, v katerih vladajo demokracija, varnost, blaginja in gospodarski napredek, nas je vse od osamosvojitve navdajala z optimizmom in sedaj postaja realnost."¹⁵⁴

V zaključku tega poglavja omenimo, da je Slovenija že šest mesecev po vstopu v Evropsko unijo stala pred novim izzivom. Le nekaj tednov po parlamentarnih volitvah je bilo treba sprejeti odločitev, ali naj kot prva izmed novih članic prevzame krmilo te zveze držav in težo odgovornosti predsedovanja Svetu Evropske unije. Izziv je Slovenija sprejela in v prvi polovici leta 2008 predsedovala Svetu Evropske unije. Po odzivih visokih predstavnikov EU in ostalih držav članic uspešno.

Ideje o združenih Evropi so bile nekoč le sanje filozofov in vizionarjev. Že Victor Hugo, eden vodilnih evropskih piscev 19. stoletja, je, navdahnjen s humanističnimi ideali, sanjal o "Združenih državah Evrope". Danes je

¹⁵³ Rupel (ur.), *Vzpon med evropske zvezde*, str. 4–5.

¹⁵⁴ Prav tam, str. 6–7.

EU realnost, del nje pa je tudi Slovenija. Evropsko unijo se najpogosteje opisuje z naslednjimi stavki: "Različnost in spoštovanje kulturne raznolikosti predstavljata bistveni del Evropske unije. Po stoletjih oboroženih spopadov je v Evropi zagotovljen trajen mir med državami članicami EU. Na podlagi demokratičnih sporazumov se uresničujeta splošni družbeni napredek in varnost posameznika, ne da bi se izgubljala kulturna identiteta in posebnost evropskih narodov."¹⁵⁵ Vsekakor se napisano lepo sliši, kakšna bo usoda te skupnosti in ali se bo o njej tudi čez leta govorilo s takšnim navdušenjem, pa bo pokazal čas.

¹⁵⁵ ARS, AS 1994, šk. 97/930.

Makroekonomska podoba Slovenije v času tranzicije

“Začeti trditi, da je nekaj zeleno, če sem verjel, da je modro, nisem mogel, časi za prepire niso bili pravi, vse, kar je bilo mogoče za osamosvojitve narediti na makroekonomski ravni, je bilo do aprila narejeno, največ po zaslugi Marka Kranjca, v operativnih stvareh pa je bil moj naslednik Ocvirk mnogo boljši.”

Jože Mencinger, 2006

Makroekonomska stabilizacija kot ključni proces prve faze tranzicije, vloga Banke Slovenije pri njej in sanacija bank

Makroekonomska stabilizacija je bila v prvi fazi tranzicije osrednji cilj gospodarske politike. Tržno gospodarstvo, odprtost gospodarstva v svet in makroekonomska stabilnost so bili skupna osnova ekonomske politike. Za makroekonomsko stabilizacijo je bila, tako kot za ostala področja, značilna postopnost, njeni temelji pa so bili dejanska neodvisnost centralne banke, takojšnja uveljavitev sistema drsečega tečaja slovenskega tolarja in "zanemarjenje" inflacije. Makroekonomska politika je predstavljala "splet blago restriktivne denarne politike ob ohranitvi drsečega tečaja slovenskega tolarja glede na denarno ponudbo, ki jo je uravnavala Banka Slovenije, relativno nevtralne fiskalne politike in dokaj popustljive dohodkovne politike".¹⁵⁶ Denarna oziroma monetarna politika ima v gospodarstvu pomembno vlogo. Je del ekonomske politike in je poleg fiskalne politike, ki je pod okriljem vlade, najpomembnejši del ekonomske politike države. Denarno politiko je v obravnavanem obdobju v Sloveniji vodila Banka Slovenije. Vlada in Banka Slovenije sta torej najpomembnejša dejavnika pri vodenju ekonomske politike. Uspešnost gospodarskega razvoja je v njunih rokah.

Banka Slovenije je bila ustanovljena z zakonom dne 25. junija 1991, dejansko monetarno oblast pa je začela izvajati po izteku trimesečnega moratorija za uresničevanje osamosvojitvenih aktov slovenskega par-

¹⁵⁶ Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 25.

lamenta dne 8. oktobra 1991, ko je tudi vpeljala slovensko valuto slovenski tolar.¹⁵⁷ Banka Slovenije je kot centralna banka izrecno opredeljena tudi v 152. členu Ustave Republike Slovenije. V prvih treh letih od ustanovitve je uveljavila svoj status centralne banke tudi v mednarodnih bančnih in finančnih institucijah. Postala je fiskalni agent Republike Slovenije in depozitar v Mednarodnem denarnem skladu (IMF), depozitar sredstev iz premoženja Mednarodne banke za obnovo in razvoj (IBRD), Mednarodne finančne korporacije (IFC), Mednarodnega združenja za razvoj (IDA) in Mednarodne agencije za zavarovanje investicij (MIGA) in depozitar premoženja Republike Slovenije v Medameriški razvojni banki. V bančništvu in financah Republike Slovenije je Banka Slovenije utrjevala vlogo centralne in emisijske banke, kakršno imajo centralne banke v razvitem svetu z doslednim izvajanjem nalog in pristojnosti, ki jih ima po Zakonu o Banki Slovenije, Zakonu o kreditnih poslih s tujino, Zakonu o deviznem poslovanju, še zlasti pa po Zakonu o bankah in hranilnicah.¹⁵⁸ To se je posebej pokazalo pri zagotavljanju stabilnosti slovenskega tolarja z njegovo notranjo konvertibilnostjo ter z zagotavljanjem splošne likvidnosti plačevanja v državi in s tujino, kar sta po zakonu bili temeljni nalogi Banke Slovenije. Za uresničevanje teh nalog je Banka Slovenije uravnavala količino denarja v obtoku, nadzorovala banke in hranilnice, izdajala bankovce in dajala v obtok kovance, predpisovala pravila za izvajanje jamstva za vloge občanov ter določala, organizirala in usklajevala informacijski sistem, potreben za izvajanje njenih nalog. Banka Slovenije je skrbela tudi za uvedbo predsanacijskih ukrepov in postopkov sanacije v nekaterih bankah ter aktivno spremljala postopke, ki jih je izvajala Agencija Republike Slovenije za sanacijo bank in hranilnic, med drugim tudi z aktivnim spremljanjem likvidnosti bank v sanaciji.

Po mnenju ekonomista Bogomirja Kovača sta bila ključna dva "upravljavska vzvoda" slovenske tranzicije. Na eni strani je bila to politično-ekonomska vloga

¹⁵⁷ Lorenčič, Makroekonomski kazalci Slovenije v obdobju tranzicije, str. 182.

¹⁵⁸ Vsi naštetni zakoni so izšli v UL RS, 1/1991-l.

Banke Slovenije, na drugi pa menedžerska vodstva pri obvladovanju kriznega menedžmenta in podjetniških sprememb. Banka Slovenije je po nemškem zgledu hitro dosegla visoko stopnjo notranje strokovne avtonomije in politične suverenosti. Postala je ključni element makroekonomske stabilizacije, pragmatična mešanica monetarnih prijemov in postkeynesijanskega pogleda na gospodarski razvoj. Tržni socializem s samoupravnim ustrojem podjetij pa je ustvaril potrebno poslovno kulturo, ki je menedžmentu omogočila uspešno prestrukturiranje slovenskih podjetij. Prevladal je menedžerski in ne lastniški način upravljanja podjetij. Prvi vzvod je omogočil makroekonomsko stabilizacijo, drugi pa veliko odprtost malega gospodarstva, ki je domala deset let ustvarjalo dve tretjini BDP z izvozom.¹⁵⁹

Denarni politiki so največ težav povzročale absolutna in relativna majhnost ter izjemna občutljivost denarnega področja, ki je zahtevala velike in včasih makroekonomsko zelo drage posege. Med začetno konsolidacijo denarnega sistema med oktobrom 1991 in junijem 1992 je Banka Slovenije uspela določiti determinante povpraševanja po denarju za "novo" gospodarstvo in znižati inflacijska pričakovanja. Strah pred pomanjkanjem deviznih sredstev se je pokazal kot neutemeljen, namesto presežnega povpraševanja je hitro prevladala presežna ponudba deviz. Devizne rezerve so tako skoraj vsa devetdeseta leta neprekinjeno rasle. Banka Slovenije se je tako od osamosvojitve do leta 1999 ukvarjala z intervencijami (nakupi deviz in sterilizacijo), s katerimi je preprečevala preveliko realno apreciacijo slovenskega tolarja. Inflacija se je zmanjševala predvsem zaradi zmanjševanja inflacijskih pričakovanj, povečanja konkurence in izjemno ugodnega razvoja, ki je temeljil na desetletje trajajočem padanju cen nafte. Fiskalno in zunanje ravnotežje vsa devetdeseta leta sta bili posebnosti v primerjavi z ostalimi postsocialističnimi državami. Sistemske spremembe so bile počasne in njihova uvedba zelo previdna. O tem pričajo rehabilitacija bančnega sistema, večletno zamujanje pri zamenjavi prometnega davka z davkom na dodano vrednost ter prenos plačil-

¹⁵⁹ Kovač, *Obsojeni na uspeh?*, str. 34.

nega prometa z Agencije za plačilni promet na banke.¹⁶⁰ Banka Slovenije je bila pri svojem odločanju o denarni politiki in njenem izvajanju ter pri uresničevanju drugih nalog in pooblastil tako po Zakonu o Banki Slovenije kot tudi drugih zakonih neodvisna. Sta pa Svet Banke Slovenije in guverner morala vsako leto med drugim predložiti letno poročilo o opravljenem delu Državnemu zboru Republike Slovenije. Njena monetarna vloga se je spremenila ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo 1. maja 2004. Glede na to, da je denarno politiko vodila Banka Slovenije, je imela le-ta seveda veliko vlogo oziroma vpliv v gospodarstvu. Prek denarne politike je tako vplivala na gospodarsko rast, inflacijo, zaposlenost, devizni tečaj in s tem na mednarodno menjavo. Vse to pa so eni najpomembnejših ekonomskih kazalnikov, ki so seveda pomembno vplivali na zagotavljanje stabilnosti gospodarstva. Banka Slovenije je vsekakor poskušala s svojim delovanjem pozitivno vplivati na gospodarstvo. Njeni ukrepi so bili izjemno pomembni.¹⁶¹ Med najpomembnejše ukrepe na denarnem področju so sodili začasna zamrznitev bančnih kreditov.¹⁶² Poleg tega je Banka Slovenije takoj po denarni osamosvojitvi začela zmanjševati presežno likvidnost bank. Z uravnavanjem višine obveznih rezerv in določitvijo reeskontnih kvot za vsako banko posebej je izčrpala presežno likvidnost v roku približno dveh mesecev, za zmanjšanje stroškov finančnega posredovanja pa je znižala stopnje obvezne rezerve z 20 na 7 odstotkov. Za uravnavanje likvidnosti bank je Banka Slovenije decembra 1991 začela izdajati blagajniške zapise v domači valuti, za nevtralizacijo velike ponudbe deviz iz prodaje stanovanj pa blagajniške zapise v tuji valuti. Postopno je ukinila tudi reeskontne kvote. Glavni kanal denarne emisije je predstavljal odkup deviz, za uravnavanje likvidnosti bank pa je Banka Slovenije posegla z odkupi in prodajami blagajniških zapisov ter republiških obveznic. S privatizacijo stanovanj je prišlo konec leta 1991 do velikega priliva deviz v bančni sistem, postopoma se je krepil tudi neto priliv

¹⁶⁰ Mencinger, Deset let pozneje, str. 32–33.

¹⁶¹ Uvodniki letnih poročil Banke Slovenije.

¹⁶² Borak, *Spočetje ekonomske samostojnosti*, str. 207.

deviz iz tekočih transakcij gospodarstva v tujino. To je omogočilo tudi postopno liberalizacijo deviznega trga, ki je ob monetarni osamosvojitvi imel še precej značilnosti sistema evidenčnih deviznih pravic. Sproščene so bile določene omejitve in končno je bila decembra 1991 ukinjena še obvezna prodaja 30-odstotnega deviznega priliva izvoznikov. Devizni tečaji na medpodjetniškem in menjalniškem trgu so stabilizacijo tečaja slovenskega tolarja zbliževali z računskim tečajem Banke Slovenije. Problem deviznih depozitov prebivalstva so banke začele reševati same s postopnim sproščanjem deviznih vlog. Devizna sredstva prebivalstva so se najprej realno zniževala, nato pa začela postopno naraščati. Banke so bile kljub majhnemu finančnemu trgu dokaj likvidne, težave z likvidnostjo so bile kratkotrajne.¹⁶³

Pod vplivom vodenja politike preživetja in tudi razvoja političnih razmer v prvi polovici leta 1992 je prišlo do spremembe vlade, pred koncem leta so bile tudi nove volitve, posebnega stabilizacijskega programa pa ni bilo. Tako je vodenje stabilizacijske politike takoj po osamosvojitvi in leta 1992, bolj kot ukrepi vlade, zaznamovalo delovanje Banke Slovenije, ki je po prevzemu vajeti denarne politike takoj uvedla ureditev drsečega tečaja domače valute in se ubadala s preveliko likvidnostjo bank in oblikovanjem deviznih rezerv. Z drsečim deviznim tečajem si je na podlagi na novo postavljenega izhodiščnega razmerja med nemško marko in domačo valuto (1:32) prizadevala predvsem za ohranjanje in spodbujanje izvoza. Posebni plačilnobilančni in inflacijski cilji niso bili opredeljeni. Pretežni del gospodarstva je oblikoval cene z upoštevanjem inflacije, zapora pretoka blaga iz drugih republik je omogočila nastanek novih monopolov, ki so bistveno zvišali cene in vplivali na splošno rast inflacije. Uveljavila je tudi nov sistem plačevanja s tujino, po katerem so končni prejemniki deviznih sredstev iz tujine morali prodati Banki Slovenije 30 odstotkov priliva po dnevnem deviznem tečaju, 70 odstotkov pa so lahko uporabili za lastna plačila v tujino v roku 48 ur. Po preteku tega roka so morali neporabljeni del prodati poslovni banki, pri čemer so

¹⁶³ ZMAR, Delovni zvezek, št. 1, letnik II, 1992, str. 41–43.

imeli prednostno pravico ponovnega odkupa. Ta ureditev je trajala zelo kratek čas, saj je že sredi decembra 1992 odpravila obvezno 30-odstotno prodajo deviz in so izvozniki lahko razpolagali s celotnim prilivom, ki so ga lahko prodali po prosto oblikovanem tečaju, hkrati pa je tudi v celoti liberalizirala vnos deviz. Potem ko je vzela vajeti denarne in tečajne politike v svoje roke in okrepila devizne rezerve, se je Banka Slovenije ubadala z usklajevanjem tečajnih in denarnih ciljev. Pri tem je upoštevala na eni strani pritoke tujega denarja in na drugi strani cenovna razmerja v domačem gospodarstvu. Do leta 1995 je imela manj težav pri vodenju denarne politike, od sredine leta 1995 do začetka leta 1999 pa se je zatekla k omejevanju pritokov kratkoročnega kapitala iz tujine in njihove obsežne sterilizacije kot načinu nadziranja količine denarja v obtoku in hkratnega vplivanja na oblikovanje tečaja slovenskega tolarja in obrestnih mer. Posledice so bile v precejšnji centralizaciji denarne ureditve in v usmerjanju denarne akumulacije v centralno banko, ki je bila zato velika kar za četrtno bančnega sistema.¹⁶⁴

Po osamosvojitvi Slovenije so banke padle v krizo predvsem zaradi dveh razlogov, in sicer, 1) zaradi izgube trgov v nekdanji Jugoslaviji podjetja niso bila več sposobna vračati kreditov; 2) ker so dodeljevale kredite podjetjem, ki jih niso bila sposobna odplačati. Izguba trgov je posledično vodila v recesijo, dodatna monetarna zaostritev v nelikvidnost in celo nesolventnost nekaterih podjetij. Drugi dejavniki, ki so prispevali k bančnim problemom, so zajemali finančno liberalizacijo s povečano konkurenco novih bank in prostim oblikovanjem obrestnih mer. Leta 1992 je imelo izgube 13 od 26 bank, ki so imele več kot 70 odstotkov vseh depozitov bančnega sektorja. Nekatere manjše stare banke so se sanirale hitro ob sanaciji infrastrukture in bazičnih industrij (vstop države z obveznicami v zameno za njihove neizterljive dolgove bankam). Pri največjih starih bankah je šlo za prevelike zneske, da bi bil mogoč enak enkratni poseg države. Zato se je uradno predsanacijski status začel sredi 1992, sanacijski pa v začetku leta 1993, ko

¹⁶⁴ Princič, Borak, *Iz reforme v reforme*, str. 620–625.

so bila imenovana nova vodstva bank v sanaciji. Pravna podlaga za sanacijo bank je bil Zakon o predsanaciji, sanaciji, stečaju in likvidaciji bank in hranilnic iz leta 1991.¹⁶⁵ Nato je bila konec leta 1992 ustanovljena še Agencija za sanacijo bank in hranilnic, ki je v prvi fazi od bank prevzela slaba posojila in jim v zameno dala obveznice z jamstvom države. V drugi fazi je bilo preneseno lastništvo bank v sanaciji na Agencijo z namenom, da postanejo sposobne za normalno poslovanje.

Sanacija bank se je začela z odločbo Banke Slovenije o sanaciji Ljubljanske banke leta 1993, Kreditne banke Maribor in Komerzialne banke Nova Gorica leta 1994. Ljubljanska banka in Kreditna banka Maribor sta prišli pod nadzor Agencije za sanacijo bank in hranilnic leta 1993, medtem ko so Komerzialno banko Nova Gorica z letom 1995 pripojili h Kreditni banki Maribor. Omenjene tri banke so imele na slovenskem trgu leta 1993 več kot 50-odstotni delež, med njihovimi krediti je bilo dobrih 40 odstotkov slabih. Prestrukturiranje slovenskega bančnega sektorja se je torej formalno začelo leta 1993, sočasno s prestrukturiranjem realnega sektorja, končalo pa sredi leta 1997. Takrat je vsaj bila končana sanacija velikih bank, prestrukturiranje celotnega bančnega sistema pa se je nadaljevalo. Ekonomist Franjo Štiblar meni, "da je slovenski model bančne sanacije bil edinstven v smislu obsega, saj doslej v praksi drugih držav ni bil znan primer, da bi sanacija naenkrat zajela več kot 50 odstotkov bančnega sektorja".¹⁶⁶ Centralna banka je pri sanaciji odigrala pomembno vlogo predvsem s tem, da je dodatno prispevala k sanaciji z dodatno likvidnostjo. Slovenija je izbrala mešani centralizirano-decentralizirani pristop k sanaciji, kar je bila ena značilnost, druga pa je bila postopnost namesto šoka pri uvajanju sprememb. Pravni okvir sanacije bank je predstavljala splošna finančna in gospodarska zakono-

¹⁶⁵ UL RS, 1/1991-I. V prihodnosti bo treba osvetliti dogajanje v Ljubljanski banki (kasneje NLB), kjer je zaradi spornega poslovanja že konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja nastal visok javni dolg, sanacija banke pa se je vršila na plečih davkoplačevalcev. Prispevek slovenskih bank, predvsem članic Ljubljanske banke – Združene banke (NLB) pri osamosvajanju Slovenije in pozneje na splošno ni dovolj znan in zato tudi ne priznan. Veliko dokumentov je namreč še vedno zaupne narave v arhivih.

¹⁶⁶ Štiblar, Sanacija bank v Sloveniji, str. 62.

daja. Pomembno vlogo je, kot že omenjeno, odigrala tudi Agencija za sanacijo bank in hranilnic, ki je imela tri glavne naloge: nadzor bank v sanaciji, upravljanje slabe aktive in upravljanje dela javnega dolga (servisiranje državnih obveznic, ki so jih pridobile banke v zamenjavo za slabo aktivo). Nove banke so bile ustanovljene ob pomoči ustavnega zakona, sprejetega julija 1994. Tako sta bili julija 1994 ustanovljeni Nova Ljubljanska banka in Nova kreditna banka Maribor. Poudariti je treba, da je bil rezultat sanacij povečan državni dolg, a tudi povečana vrednost saniranih bank.¹⁶⁷ Obveznice Agencije za sanacijo bank in hranilnic, s katerimi je bila zamenjana slaba aktiva bank ob uvedbi sanacije, so imele jamstvo Republike Slovenije, dospelje glavnice v izplačilo čez 30 let, 8-odstotno obrestno mero, vezane so bile na gibanje tečaja slovenskega tolarja proti nemški marki. Ekonomske spremembe, nastale v času od uvedbe sanacije, so narekovalе zamenjavo teh obveznic z obveznicami z manjšim obrestnim donosom, vendar s krajšo in različno dospelostjo, in sicer od začetka leta 1998 do najkasneje 15. oktobra 2010.¹⁶⁸ Obveznice, s katerimi je država zamenjala slabo aktivo Ljubljanske banke, Kreditne banke Maribor in Komerzialne banke Nova Gorica, so bile vredne 958 milijonov evrov, skoraj 10 odstotkov bruto domačega proizvoda Slovenije leta 1993. Sanacija se je uradno končala leta 1997, ko sta obe banki postali državni. Nova Ljubljanska banka in Nova Kreditna banka Maribor sta imeli takrat na slovenskem bančnem trgu 39,5-odstotni delež.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Prav tam, str. 61–69.

¹⁶⁸ BS, Letno poročilo za leto 1995, str. 37–38.

¹⁶⁹ Ekonomist Franjo Štiblar, strokovnjak za finančni sektor in monetarni sistem, je konec leta 2010, ravno v fazi zaključevanja pričujoče monografije, izdal knjigo z naslovom Bančništvo kot hrbtnica samostojne Slovenije, ki je prva celovita predstavitev bančništva v Sloveniji. Kot piše Štiblar v svoji monografiji, prispevek slovenskih bank, predvsem članic Ljubljanske banke – Združene banke (NLB) pri osamosvajanju Slovenije ni znan, ni poznan in zato tudi ne priznan. Veliko dokumentov o tem je še namreč vedno zaupne narave v arhivih. Štiblar meni, da gre v splošnem za dvoje. Prvič, oboroževanje teritorialne obrambe in slovenskih sil v pripravi na osamosvojitve je bilo financirano z denarjem (uradnimi in neuradnimi fondy; danes bi rekli nepovratnimi krediti) slovenskih bank. Ni bilo ključno le to, kako je orožje prišlo v državo, ampak tudi, kako in iz katerih virov samo zanj v tujini plačevali. Vsekakor drži, da brez podpore slovenskih bank ne bi bilo oborožitve iz tujine. Drugič, po razglasitvi samostojnosti, Slovenija ni bila mednarodno priznana država in zato ni mogla nastopati kot pravni in ekonomski subjekt na mednarodnih trgih. Na

Najbolj je bila po transformaciji vsekakor prizadeta Ljubljanska banka, ki je bila navzoča tudi v bivših jugoslovanskih republikah, kjer je imela veliko vložnega kapitala. Še danes na tem področju stvari niso urejene, spomnimo samo na primer na približno 130.000 hrvaških varčevalcev nekdanje zagrebške podružnice Ljubljanske banke. Dejstvo je, da so bile močne banke za državo v času tranzicije nujne in da brez močnih domačih bank država ne bi preživela. Tu je po vsej verjetnosti tudi tičal razlog, da se je država odločila za sanacijo največjih bank z javnim denarjem, s čimer se je povečal tudi javni dolg.

Do sanacije bančništva v Sloveniji se je v svoji knjigi s pomenljivim naslovom Prodaja Slovenije, ki je izšla leta 1997, opredelil tudi Andrej Aplenc. Aplenc je zapisal, da premoženje bank ni bilo privatizirano, odrito, podcenjeno, prav tako niso bile prodane pod ceno in niso šle v stečaj. Kot je zapisal, se je zgodilo ravno nasprotno. Vsi dolgovi gospodarskih podjetij, ki so jih bremenili, so bili sanirani in so bili po večini v javnem dolgu. "V bančnih bilancah pa so namesto njih državne obveznice, ki predstavljajo najboljšo naložbo, ki si jo lahko bankir zamisli," je še zapisal Aplenc, direktor slovenskih železarn od septembra 1991 do junija 1992, ko je bil odstavljen, ker se je uprl načrtovani prodaji Slovenskih železarn finančni družbi z Bermudov. "Ironija zgodbe o uspehu te kraje tisočletja je, da smo poleg vsega drugega vsi okradeni dvakrat, ne samo enkrat. To je, prvič pri gospodarskih podjetjih, kjer so ocene, da je izginilo do četrtnine vsega premoženja, ki je bilo naše in ga zdaj ni več. Drugič pa pri bankah, ki so sanirane z

drugi strani pa je bila NLB kot banka kot gospodarski subjekt z relativno visoko kredibilnostjo in mednarodnim ugledom, ki je lahko delovala na mednarodnih trgih tudi takoj po osamosvojitvi. In tako je prve finančne kredite in druge finančne storitve za Slovenijo opravila prav slednja. NLB je preko svoje mreže 25 predstavništev Slovenijo predstavljala tudi v političnem smislu. V nekaterih primerih, na Češkem in Japonskem na primer, je bilo kasneje predstavništvo NLB formalno preoblikovano v veleposlaništvo Slovenije. Uspešnost tranzicije gre v veliki meri pripisati tudi bančnemu sektorju. Po uspešno opravljeni sanaciji NLB in NKBM je namreč k uspešni transformaciji pomemben delež prispevalo bančno kreditiranje in kot navaja Štiblar, med vsemi tranzicijskimi državami edino slovenski bančni sektor v tem obdobju ni doživel kolapsa. Seveda ne smemo pozabiti tudi na ključni prispevek slovenskih bank k izpolnjevanju pogojev za vstop Slovenije v Evropsko unijo in tudi kasneje pri uspešni uvedbi evra. To so zanimiva vprašanja in področja, ki jih bo v prihodnje predvsem zgodovinopisje moralo še podrobneje osvetliti in pojasniti.

Makroekonomski kazalniki Slovenije v obdobju 1990–2004

Leto	Realna letna stopnja rasti BDP v %	Povprečna letna stopnja letna stopnja inflacije v %	Povprečna letna stopnja registrirane brezposelnosti v %	Realna letna stopnja rasti izvoza v %	Realna letna stopnja rasti uvoza v %
1990	-7,5	549,7	4,7	14,2	38,2
Obdobje recesije	-8,9	117,7	8,2	-15,6	-12,8
1992	-5,5	201,3	11,5	-24,2	-25,1
1993	2,8	32,3	14,4	-5,8	16,8
1994	5,3	19,8	14,4	4,0	2,4
1995	4,1	12,6	13,9	6,5	7,5
1996	3,7	9,7	13,9	3,6	2,1
1997	4,8	9,1	14,4	4,6	11,9
1998	3,9	7,9	14,5	3,8	10,4
1999	5,4	6,1	13,6	5,2	8,2
2000	4,1	8,9	12,2	4,6	6,1
2001	3,1	8,4	11,6	2,9	3,0
2002	3,7	7,5	11,6	3,2	4,8
2003	2,8	5,6	11,2	3,6	6,4
2004	4,4	3,6	10,6	9,5	10,3
Izboljšanje makroekonomske slike					

Viri: SURS, ZMAR, UMAR, BS. Do leta 1998 je bilo merilo inflacije indeks cen na drobno, po tem letu pa indeks cen življenjskih stroškov. V obdobju 2005–2008 je Slovenija beležila visoko gospodarsko rast (tudi stopnja brezposelnosti je močno upadla), kar je ob visoki stopnji izvoza bila predvsem posledica visoke rasti gradbenega sektorja.

javnim dolgom, ki ga bomo sedaj plačevali mi, ne da bi zato karkoli dobili, lastnik bank pa bo nekdo drug”, je še kritično zapisal Aplenc.¹⁷⁰

Glede na makroekonomske kazalnike lahko obdobje tranzicije v Sloveniji razdelimo na 5 obdobij, in sicer:

- transformacijska recesija (1990–1993),
- transformacijsko okrevanje (1993–1995),
- obdobje brezvetrja oziroma uravnoveženega razvoja (1995–1999),
- na prelomu tisočletja in po njem; inflacijski šok in padanje gospodarske rasti (2000–2003),
- uresničitev strateških ciljev in izboljšanje makroekonomske slike (2004).

¹⁷⁰ Aplenc, *Prodaja Slovenije*, str. 160.

Transformacijska recesija (1990–1992)

Tako tržne kot proizvodne možnosti slovenskega gospodarstva so se v jesenskih mesecih leta 1990 izrazito zaostrele. Kriza je bila predvsem posledica težav na tečajnem področju (zamrznitev), jesenskih poplav, zapiranja srbskega trga (slednje je v prvih devetih mesecih leta 1990 predstavljalo 9,4 odstotka vseh prodaj slovenskega gospodarstva v okviru Jugoslavije) in razprtij pri sprejemanju ustrezne privatizacijske zakonodaje.¹⁷¹ Konec leta 1990 je prišlo še do dokončnega razpada finančnega sistema, ki ga je povzročil vdor srbskih oblasti v jugoslovanski bančni sistem (Srbija si je s pomočjo srbskih bank od Narodne banke Jugoslavije “sposodila” 1,4 milijarde dolarjev).¹⁷² Akumulacija kot pomembna finančna kategorija se je leta 1990 glede na leto 1989 precej znižala, kar je za slovenska podjetja pomenilo skrajno zaskrbljujoče stanje. Akumulacija je namreč za podjetja predstavljala edini vir za odplačilo kreditov iz lastnih sredstev in za nove naložbe. Bila je tudi edini ustrezeni vir podjetij, s katerim so lahko ta sodelovala pri odkupu družbenega kapitala v procesu privatizacije. Tako pičla akumulacija je pomenila, da se slovensko podjetništvo ni bilo zmožno z lastnim kapitalom postaviti na noge. Dotok novega kapitala, ki bi lahko omogočil procese gospodarske preobrazbe in modernizacije, je bil tisti hip možen le, če bi uspeli drugače angažira-

¹⁷¹ Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji leta 1990, str. 2.

¹⁷² Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 77.

ti sredstva prebivalstva ali pa pridobiti tuji kapital. Ob tem je moralo podjetništvo za svoje normalno delovanje in tudi poslovanje iskati dodatna tržišča za svoje izdelke, in to predvsem na tujih trgih.¹⁷³ Leta 1990 je neto odliv finančnih sredstev iz Slovenije v federacijo in druge republike oziroma pokrajine razpoložljiva sredstva za končno potrošnjo zmanjšal za približno 11 odstotkov. 26. februarja 1990 je namreč Slovenija kot povračilo za bojkot gospodarstva s strani Srbije ustavila vplačila v sklad za nerazvita območja, če so bila namenjena Srbiji in njenima pokrajinama.¹⁷⁴ V primerjavi s predhodnimi leti je bil neto odliv slovenskega družbenega proizvoda v te namene res nekoliko manjši, vendar zlasti po zaslugi zmanjšanja slovenskih vplačil v Sklad federacije za pospeševanje razvoja gospodarsko manj razvitih republik in pokrajin. Ne glede na to zmanjšanje pa je bila zaradi poslabšanih gospodarskih razmer leta 1990 obremenitev Slovenije s strani federacije in drugih republik relativno večja. Slovenskemu gospodarstvu, potem ko je zadovoljilo potrebe drugih – na zvezni in republiški ravni –, gledano globalno, ni ostalo nič, saj je tekoča izguba leta ustvarjeno akumulacijo že drugo leto zapored preseгла. V Sloveniji, ki je bila od vseh jugoslovanskih republik najbolj odprta navzven, so se leta 1990 začele kazati posledice fiksanega tečaja dinarja, blagovni izvoz je začel padati, blagovni primanjkljaj pa se povečevati. V prvih devetih mesecih leta 1990 so se izvozne cene v primerjavi z istim obdobjem leta 1989 povečale za približno 6, uvozne pa za 5 odstotkov.¹⁷⁵

Gospodarska dogajanja leta 1991 je označeval dvojen prehod – v samostojno državo in v tržno gospodarstvo, pa tudi vrsta pretresov, ki jih brez negativnih posledic ne bi preneslo še tako trdno gospodarstvo: neposredna in posredna gospodarska škoda zaradi junijske agresije Jugoslovanske armade na Slovenijo, zapiranje trgov v državah nekdanje Jugoslavije, vojna na Hrvaškem, ki je bila najpomembnejši slovenski zunanjetrgovinski partner, prekinjene prometne in druge infra-

¹⁷³ Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji leta 1990, str. 9–10.

¹⁷⁴ Žužek, *Prehod iz samoupravnega v tržno gospodarstvo*, str. 93.

¹⁷⁵ Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji leta 1990, str. 4–5.

strukturne povezave z jugom, zaplembe premoženja slovenskih podjetij v Srbiji in nenazadnje neselektivni ukrepi Evropske skupnosti in ZDA proti Jugoslaviji, ki so veljali tudi za slovenski izvoz. Ob vsem tem je potekalo še odpravljanje plačilnobilančnega ravnovesja, ki ga je zapustil protiinflacijski program zvezne vlade konec leta 1990.¹⁷⁶ Hitro zmanjševanje gospodarske aktivnosti in visoka inflacija sta bili temeljni značilnosti gospodarskih gibanj leta 1991.¹⁷⁷ Ekonomska politika prehoda v tržno gospodarstvo naj bi bila osredotočena predvsem na pripravo in začetek izvajanja lastninske reforme, to je na odpravo družbene lastnine podjetij in z njo povezanega prestrukturiranja gospodarstva in bank. Pri tej usmeritvi je bilo kot kratkoročni ali prednostni cilj v ospredju zmanjševanje inflacije, ki je oktobra 1991, to je v trenutku dejanske osamosvojitve (z uvedbo lastnega denarnega sistema) znašala več kot 20 odstotkov mesečno. Zmanjševanje inflacije je bilo načrtovano in je potekalo "mehko", brez šokov – v drugi polovici leta je bila stopnja inflacije povprečno 2,2-odstotna mesečno ali približno 30-odstotna letno. Ker je glavno breme stabilizacijske politike nosila Banka Slovenije, je bil negativen vpliv na proizvodnjo verjetno večji, kakor bi bil sicer, čeprav je bil vzrok za zmanjševanje proizvodnje predvsem v skrčenju jugoslovanskega trga in v negotovosti podjetij glede lastninske reforme.¹⁷⁸

V drugi polovici leta 1992 je slovenska vlada politiko preživetja dopolnila in se ob makroekonomskih stabilizacijskih problemih odločno lotila prestrukturiranja podjetij in bank, kar je imelo daljnosežne posledice.¹⁷⁹ Strukturne reforme in zakonske podlage za prehod v tržno gospodarstvo so do srede leta 1992 prišle na pol poti. V začetku leta 1991 je bil v Sloveniji postavljen nov sistem javnega financiranja. Izvedena je bila korenita davčna reforma in sprejeta zakonodaja, ki je na novo urejala področje javnih financ. Leta 1991 začeta davčna reforma se je nadaljevala tudi leta 1992 s tem, ko je bila

¹⁷⁶ ZMAR, Delovni zvezek, št. 2, letnik I, 1992, str. 3–8.

¹⁷⁷ BS, Letno poročilo za leto 1991, str. 3.

¹⁷⁸ BS, Letno poročilo za leto 1992, str. 4–6.

¹⁷⁹ Princič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 625–631.

februarja 1992 sprejeta nova zakonodaja, ki se je navezovala na davek od prometa proizvodov in storitev. Marca leta 1992 je bila sprejeta tudi nova zdravstvena zakonodaja.¹⁸⁰ Leta 1992 je znašal delež javnofinančnih odhodkov 43,7 odstotka.¹⁸¹ Fiskalna politika je leta 1992 sicer bila restriktivna in je državni sektor zaključil leto s presežkom, vendar so tako prejemki kot izdatki naglo rasli. Proti koncu leta je končno v več panogah prišlo do porasta proizvodnje, vendar še ne moremo govoriti o začetku njenega trajnega naraščanja.¹⁸² Davčna struktura je bila dodatno poenostavljena z uvedbo standardnega davka na osebne prejemke in s poenostavljenim prometnim davkom, ki je skupaj s carino in davkom na dobiček predstavljal najpomembnejši davčni vir.¹⁸³

Osrednji cilj ekonomske politike leta 1992 je bila še naprej makroekonomska stabilizacija. Potek gospodarskih dogajanj v Sloveniji so leta 1992 pretežno krojile posledice nenehnega krčenja prodajnih trgov in sočasnega vzpostavljanja makroekonomske stabilnosti. Posledice prvega izraža 7,5-odstotni padec bruto domačega proizvoda in približno 11-odstotna povprečna stopnja brezposelnosti, drugega pa znižanje inflacije z 247 odstotkov decembra 1991 na nekaj več kot 90 odstotkov decembra 1992 ter porast deviznih rezerv s 365 milijonov dolarjev konec leta 1991 na vsaj 1,3 milijarde dolarjev ob izteku leta 1992.¹⁸⁴ Od maja 1991 do maja 1992 so cene industrijskih izdelkov pri proizvajalcih porasle za 331,6 odstotka, cene na drobno za 207,9 odstotka in cene življenjskih potrebščin za 292,3 odstotka.¹⁸⁵ Po izvedeni slovenski denarni reformi je inflacijska stopnja dosegla 21,5 odstotka, zatem pa se je začela zmanjševati in je znašala decembra 15,4 odstotka mesečno, medtem ko se je na drugih območjih bivše Jugoslavije okrepila.¹⁸⁶ Nekateri pomembni gospodarski dosežki v zadnjem četrtletju leta 1992 so kazali prve

¹⁸⁰ ZMAR, Delovni zvezek, št. 6, letnik II, 1992, str. 38–41.

¹⁸¹ Kondža, Javnofinančni odhodki. V: Hanžek, Gregorčič (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija 2000 – 2001*, str. 81–87.

¹⁸² BS, Letno poročilo za leto 1992, str. 6–7.

¹⁸³ Borak, *Spčetje ekonomske samostojnosti*, str. 206.

¹⁸⁴ ZMAR, Delovni zvezek, št. 9, letnik I, 1992, str. 1–3.

¹⁸⁵ ZMAR, Delovni zvezek, št. 1, letnik 2, 1992, str. 35–37.

¹⁸⁶ BS, Letno poročilo za leto 1991, str. 7.

znake izboljšanja. Ker pa je gospodarstvo šele vstopalo v ključno obdobje prehoda v moderno tržno gospodarstvo, to seveda ni mogel biti razlog za veselje. Posebej zato, ker so bistvene ekonomskopolitične vrzeli vse bolj "zijale". Naloga ekonomskih nosilcev v tem času je bila predvsem znatna zaostritev denarne, fiskalne in dohodkovne politike ter finančni nadzor poslovanja javnega sektorja. Nujno pa je bilo treba urediti tudi kolektivne pogodbe in sprejeti ustrezen zakon, saj so bile med seboj povsem neuskklajene in predvsem umerjene po znatno ugodnejših gospodarskih dosežkih od dejanskih ter so s tem onemogočale stabilizacijo na kratek rok ključnega narodnogospodarskega stroška. Problem je bilo tudi ravnanje države, saj se je socialni del javnega sektorja preveč "napihoval", medtem ko je "brstenje" novih skladov pospešeno zmanjševalo nadzor ekonomske politike in parlamenta nad prihodki in trošenjem ustreznega dela javnega sektorja.¹⁸⁷

Ob koncu leta 1992 je Jože Mencinger o delu Drnovškove vlade zapisal: "Vlada ima kaj malo opraviti pri znižanju inflacije, nič pri zaustavljanju proizvodnje in tudi ne pri presežku izvoza." Menil je še, da "za večino tistega, kar se je v minulih osmih mesecih v gospodarstvu dogajalo, torej gospodarska politika Drnovškove vlade ni ne kriva ne zaslužna".¹⁸⁸ Tržno usmerjeni ukrepi so se hitro začeli odražati v spremembah gospodarske strukture, ki se je vedno bolj oddaljevala od tipične strukture socialističnega gospodarstva. Liberaliziral se je sistem ekonomskih odnosov s tujino, predvsem z ukinitvijo količinskih uvoznih omejitev in s postopnim zmanjševanjem carinske zaščite. Na drugi strani so nekateri ključni elementi za zaokrožitev socialno-tržnega sistema kot potrebnega pogoja za prehod iz gospodarske krize v okrevanje in končno razvoj še vedno manjkali.¹⁸⁹

Razpadanje Jugoslavije, vojna razdejanja in vzpostavljanje novih nacionalnih ekonomij so drastično zmanjšali menjavo med bivšimi jugoslovanskimi republikami in delovali kot najmočnejši dejavnik gospodar-

¹⁸⁷ *Gospodarska gibanja*, št. 234, 1992/12, str. 25–43.

¹⁸⁸ Mencinger, Plesala je eno polletje, str. 4–5.

¹⁸⁹ ZMAR, Delovni zvezek, št. 2, letnik I, 1992, str. 3–8.

Struktura izvoza blaga – primerjava let 1990 in 1993 (v %)

	1990	1993
Izvoz	100	100
Države bivše Jugoslavije	61,8	16,4
Ostala tujina	38,2	83,5

Vir: ZMAR, Delovni zvezek, št. 6, letnik III, 1994, str. 5.

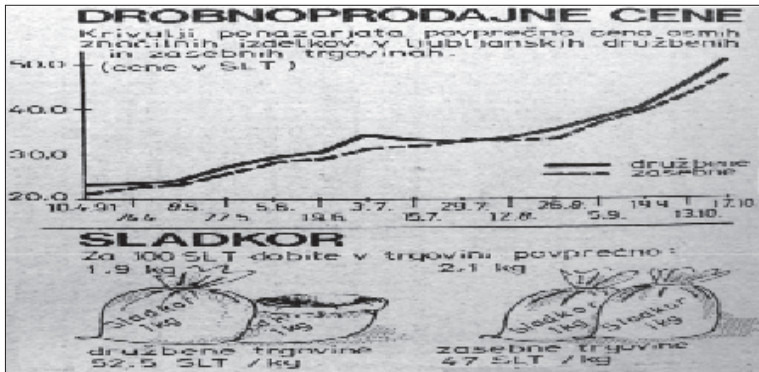
ske depresije. Prodaje Slovenije v nekdanje jugoslovanske republike, ki so v prejšnjih letih pomenile približno 25 odstotkov celotnih prodaj, so se v zadnjem četrtletju 1991 znižale na slabih 10 odstotkov, nabave pa s približno 20 odstotkov na dobrih 10 odstotkov vseh nabav. Leta 1992 se je zapiranje trgov še nadaljevalo. Z vojnimi razmerami v Bosni in Hercegovini in s sankcijami Organizacije združenih narodov proti Srbiji in Črni gori (na te tri bivše republike Jugoslavije je v zadnjem četrtletju 1991 odpadlo še vedno 3,5 odstotka vseh prodaj slovenskega gospodarstva) je ostal dostopen le trg Hrvaške in Makedonije. Slovenija tako kratkoročno kot dolgoročno ni imela druge alternative kot pretežno usmeritev v pravo mednarodno menjavo.¹⁹⁰ Čeprav je trgovina s tržnimi gospodarstvi kazala težnjo naraščanja, je bil jugoslovanski trg še vedno zelo pomemben. V prvih štirih mesecih leta 1992 je bila Jugoslavija (brez Hrvaške) takoj za Nemčijo drugi najmočnejši trgovinski partner. Na tretjem mestu je bila Hrvaška, šele na četrtem pa Italija.¹⁹¹ V regionalni strukturi mednarodne menjave je prišlo do radikalnih sprememb, ki so nastale z razpadom Jugoslavije in dogodki, ki so temu sledili. Zunanji šok, ki ga je pomenila izguba tradicionalnih trgov v državah bivše Jugoslavije, je bil za Slovenijo bistveno močnejši, kot so bile posledice razpada SEV-a za srednje in vzhodnoevropske države.¹⁹²

Tudi materialna in socialna varnost prebivalstva ter skrb za otroke in družino, ki se je omogočala z de-

¹⁹⁰ ZMAR, Delovni zvezek, št. 2, letnik I, 1992, str. 3–8.

¹⁹¹ Kumar, Slovenia – Developments and transition. V: Senjur (ur.), *Slovenia – A small Country in the Global Economy*, str. 83–97.

¹⁹² ZMAR, Delovni zvezek, št. 6, letnik III, 1994, str. 5.

Razmerje drobnoprodajnih cen v ljubljanskih družbenih in zasebnih trgovinah jeseni 1991

Vir: Delo, XXXIII, št. 245, 18. 10. 1991, str. 4.

** Maloprodajne cene so se od decembra 1990 do decembra 1991 povečale za 147,1 odstotka.*

narnimi prejemki prebivalstva, storitvami javnih služb, zavarovanjem, davčnimi olajšavami in neformalnimi ter prostovoljnimi dejavnostmi, je po osamosvojitvi pridobivala novo podobo, skladno z izhodišči socialne politike in socialnega programa. Že leta 1991 je bil sprejet Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti,¹⁹³ leta 1992 pa Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.¹⁹⁴ Po sprejetju Zakona o socialnem varstvu¹⁹⁵ in Zakonu o družinskih prejemkih¹⁹⁶ pa je bila zagotovljena minimalna socialna varnost socialno ogroženim ter skrb za otroke in družino. Tako se je leta 1992 končalo obdobje normativnega prestrukturiranja tega področja življenja ljudi. Število upravičencev do prejemkov za ožjo socialno varnost je naraščalo. V okviru tega je število upravičencev do socialnih pomoči kot edinega vira preživljanja zaradi demografske strukture stalno upadalo, kar pa ni veljalo za ostale. Leta 1990 je denarno pomoč kot dopolnilni vir preživljanja, začasno in enkratno denarno pomoč,

¹⁹³ UL RS, 5/1991.

¹⁹⁴ UL RS, 12/1992.

¹⁹⁵ UL RS, 54/1992.

¹⁹⁶ UL RS, 65/1993.

denarno pomoč otrokom in subvencijo stanarine prejemalo 198.405 upravičencev ali 10 odstotkov prebivalstva oziroma 31 odstotkov gospodinjstev, leta 1991 pa 214.245 upravičencev, kar je predstavljalo 10,8 odstotka prebivalstva oziroma 33,4 odstotka gospodinjstev. Leta 1992 je bilo takih upravičencev 228.070, kar je pomenilo 11,4 odstotka prebivalstva oziroma 35,5 odstotka gospodinjstev. Čeprav sredi leta 1992 Zakon o socialnem varstvu še ni veljal, pa so predvsem na področju socialnega varstva starejših že delovale privatne oblike dejavnosti in prostovoljnega dela. Ustanavljala so se podjetja za nudenje različnih storitev starejšim na domu, tudi domovi za ostarele so pogodbeno sodelovali s privatnimi izvajalci, tako da je bila na tem področju pestra ponudba različnih programov in omogočena večja izbira. To pa ni veljalo za varstvo in vzgojo predšolskih otrok, ki sta razen redkih izjem ostajala v vrtcih, ki so v okviru obstoječe institucionalne mreže ohranjali svoj monopolni položaj.¹⁹⁷

S sprejemom Zakona o temeljnih pravicah iz delovnega razmerja¹⁹⁸ je bila uveljavljena ena najpomembnejših sistemskih sprememb v načinu določanja plač. Ta zakon je namreč dal podlago za sklepanje kolektivnih pogodb med delavci in delodajalci, s katerimi naj bi se tako kot v razvitih državah sveta urejale temeljne pravice in obveznosti delodajalcev in pri njih zaposlenih delavcev. Avgusta 1990 je bila v Sloveniji sklenjena prva kolektivna pogodba. To je bila splošna kolektivna pogodba za gospodarstvo,¹⁹⁹ katere podpisnici sta bila Gospodarska zbornica Slovenije kot predstavnica delodajalcev in Zveza svobodnih sindikatov Slovenije kot predstavnica delavcev. Med drugim je bil določen tudi način mesečnega usklajevanja osebnih dohodkov in pravica delavca do osnovnega osebnega dohodka. Poleg osnovnih osebnih dohodkov je kolektivna pogodba še določala pravico do dodatkov k osnovnemu dohodku za posebne obremenitve pri delu ali za delo v manj ugodnih razmerah ter pravico do osebnega dohodka iz

¹⁹⁷ ZMAR, Delovni zvezek, št. 1. letnik II, 1992, str. 50–51.

¹⁹⁸ UL SFRJ, 60/1989.

¹⁹⁹ UL RS, 31/1990.

naslova uspešnosti poslovanja, ki je bila različna glede na to, ali je šlo za družbeno podjetje ali podjetje v tako imenovani mešani lasti. V skladu s svojo vlogo in interesi so se delodajalci in delojemalci v pogajanjih precej razhajali glede primerne višine izhodiščne plače za najenostavnejše delo, se pravi prvi tarifni razred. Dokončno so se pogodili približno na višini 60 odstotkov povprečne plače v gospodarstvu Republike Slovenije.

Leta 1990 je bil spremenjen tudi način določanja plač zaposlenih v državnih organih. Po vzoru zakonov, ki so na novo urejali to področje za zvezno raven, sta bila tudi v Sloveniji sprejeta Zakon o delavcih v državnih organih²⁰⁰ in Zakon o funkcionarjih v državnih organih.²⁰¹ Med drugim je bila v teh zakonih določena osnova za izračun plač v višini povprečne plače v gospodarstvu Republike Slovenije. Kljub uveljavitvi sistema kolektivnih pogodb se je leta 1990 nadaljevala praksa posegov države s posebnimi zakoni. Ob pripravi Zakona o izplačevanju osebnih dohodkov in nekaterih prejemkov delavcev za leto 1991,²⁰² ki je bil uveljavljen v začetku januarja 1991, uporabljal se je za plače od februarja dalje, so prevladale ocene, da je v podjetjih z zasebno oziroma mešano lastnino dovolj jasno opredeljen interes lastnikov za optimizacijo stroškov delovne sile. Zakon je zato omejeval osebne dohodke le pri pravnih osebah s pretežno družbeno lastnino. Ocene, da si v marsikaterem podjetju poslovodni delavci ustvarjajo privilegirani položaj in si iz omenjenih sredstev za plače v podjetju prisvajajo prevelik del, so privedle do zakonsko določene zgornje višine plač poslovodnih delavcev. Oktobra leta 1991 je bila sklenjena tudi kolektivna pogodba za negospodarske dejavnosti v Republiki Sloveniji.²⁰³ Pogodbo je s sindikati negospodarstva sklenil Izvršni svet Republike Slovenije. Med drugim je bila za prvi tarifni razred določena plača v višini 58 odstotkov povprečne plače v gospodarstvu države.²⁰⁴

²⁰⁰ UL RS, 15/1990.

²⁰¹ UL RS, 30/1990.

²⁰² UL RS, 48/1990.

²⁰³ UL RS, 18/1991.

²⁰⁴ Štoka Debevec, Plačna politika, str. 166–184.

Leta 1991 je povprečna plača na zaposlenega realno padla za 12,1 odstotka glede na preteklo leto; zaradi pospešenega padanja v drugi polovici leta 1991 je bila njena decembrska raven za 35,6 odstotka nižja kot decembra 1990 (v negospodarstvu za 42,9 odstotka). V začetku leta 1992 se je padanje umirilo, aprila pa je prišlo zaradi poročuna plač po zaključnem računu ter poročunu za nazaj do 12-odstotnega realnega porasta plač glede na marec. Realni porast plač v celem letu 1992 bi bil tudi s tem še vedno v okviru ravnotežnih makroekonomskih razmerij, če se od tedaj realne plače ne bi več povečevale. Distribucija plač je kazala, da je bil vedno večji delež zaposlenih s plačo, ki je bila nižja oziroma enaka povprečni plači. Po podatkih za september 1991 je bil ta delež zaposlenih že približno 68 odstotkov (od tega v gospodarstvu 70 odstotkov, v negospodarstvu pa 50 odstotkov), okoli 4 odstotke delavcev pa je imelo nižjo plačo od zajamčene. Skupaj z naraščanjem števila brezposelnih se je povečeval tudi delež eksistenčno ogroženega prebivalstva. Zajamčena plača je bila leta 1991 povečana aprila, julija in oktobra ter leta 1992 januarja, marca in maja. Dosledno upoštevanje razmerja zajamčene plače do košarice življenjskih potrebščin bi zaradi velikega padca realne povprečne plače podrlo notranja razmerja v podjetjih.

V letih 1990 in 1991 se je bistveno povečeval obseg drugih prejemkov od dela (prejemki od dela po pogodbi, avtorski honorarji, regres za družbeno prehrano, regres za letni dopust, kilometrina, dnevnice in podobno). Področje plač je leta 1991 urejal zakon o plačah za podjetja in zavode s pretežno družbeno lastnino. Tekom leta 1991 se je razmerje povprečnih plač v negospodarstvu do plač v gospodarstvu hitro zniževalo s sorazmerno visoke ravni leta 1990 na najnižje razmerje ravni v zadnjih petih letih. Zaostajanje plač v negospodarstvu je povzročilo veliko nezadovoljstva, ki je pospešilo uveljavitev kolektivne pogodbe za negospodarstvo v mesecu oktobru. Sočasno je bil sprejet Sklep o določitvi kalkulativnih osnov za določitev obsega sredstev za plače delavcev v zavodih, ki so se financirali iz proračunov. S tem so bila sprejeta nova pravila za določitev plač v negospodarstvu. Z zakonom o plačah v šolstvu, sklepom

in panožnimi kolektivnimi pogodbami so bila sprejeta razmerja med tarifnimi razredi oziroma med vrstami tipičnih delovnih mest.²⁰⁵ Leta 1992 se je začelo z izvajanjem veljavnih kolektivnih pogodb za gospodarstvo in posamezne gospodarske dejavnosti, za katere se je vedelo, da določajo minimalne pravice na ravni, ki so bile za pretežni del gospodarstva težko uresničljive. Leta 1992 je bilo po mnenju večine strokovnjakov, ki se ukvarjajo s politiko plač, leto, v katerem so bila gibanja plač najbolj neustrezna, saj povečanja plač niso temeljila na dejansko doseženih rezultatih. Ne glede na to, da so mnogi za napako krivili vlado, je iz dokumentacije mogoče ugotoviti, da so bili uporabljeni vsi mogoči mehanizmi, da bi dosegli soglasje s sindikati.²⁰⁶

Zaposlenost v družbenem sektorju se je od decembra 1990 do decembra 1991 zmanjšala za 10 odstotkov oziroma 75.000 delavcev, od oktobra 1987, ko je bila najvišja, pa za 19,6 odstotka oziroma za 165.000 delavcev. Od avgusta 1991 se je dinamika odpuščanja delavcev, predvsem v gospodarstvu, nekoliko zmanjšala, v zadnjih 2–3 mesecih leta pa spet porasla. Tako je bilo trentno zmanjševanje zaposlenosti decembra že spet 12-odstotno, v gospodarstvu 14,5-odstotno, v negospodarstvu pa 2,2-odstotno letno. Število prijavljenih brezposelnih delavcev je v enem letu do novembra 1991 poraslo za 67,3 odstotka oziroma 36.000.²⁰⁷ Pravice in programi iz zavarovanja za primer brezposelnosti so ostajali osnova za zagotavljanje socialne varnosti brezposelnih. Glavna prejemka sta bila denarno nadomestilo in denarna pomoč, ki ju je leta 1991 prejelo v povprečju že 30.000 upravičencev oziroma 40 odstotkov registriranih nezaposlenih (leta 1990 12.990 upravičencev oziroma 29 odstotkov nezaposlenih). Z ukrepi in programi za razreševanje presežnih delavcev, ki so zajemali sofinanciranje prekvalifikacij delavcev in sofinanciranje dokupov delovne dobe zaradi upokojitve, je bilo poskrbljeno za več kot 46.000 presežnih delavcev. Nadaljnjih 5000 brezposelnih je bilo vključenih v progra-

²⁰⁵ ZMAR, Delovni zvezek, št. 2, letnik 1, 1992, str. 47–48.

²⁰⁶ Štoka Debevec, Plačna politika, str. 166–184.

²⁰⁷ BS, Letno poročilo za leto 1991, str. 4–5.

me aktivne politike zaposlovanja, ki so bili namenjeni predvsem neposrednemu poseganju na trg dela in so se izvajali iz proračunskih sredstev. Javnih del se je udeležilo 1248 oseb, v okviru javnega razpisa za sofinanciranje novih delovnih mest je našlo delo več kot 2000 brezposelnih, 140 oseb pa si je delo zagotovilo s pomočjo programov za spodbujanje samozaposlovanja, ki se jih je sicer udeležilo približno 2000 brezposelnih oseb. V ta sklop so sodili tudi programi za preprečevanje rasti brezposelnosti oziroma ohranjanje zaposlitev, kjer je to ekonomsko in tržno utemeljeno (nadomeščanje dela stroškov za ohranjanje delovnih mest ob programskih preusmeritvah podjetij, zagotavljanje stalnosti zaposlitve v sezonskih dejavnostih). S pomočjo teh programov je bilo leta 1991 ohranjenih približno 50.000 delovnih mest, predvsem v industriji, gradbeništvu, turizmu in gostinstvu.²⁰⁸

Bankovec za 1000 SIT

Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Prvo obdobje samostojne države oziroma obdobje recesije je terjalo visoko gospodarsko ceno. Višjo, kot so pričakovali tisti, ki so si od uvajanja tržne ekonomije in osamosvojitve izpod Beograda vzneseno obetali čudežne učinke, in morda nekaj skromnejšo, kot so se bali nekateri poznavalci gospodarstva. Jože Mencinger je o prvih letih tranzicije dejal, da se je prehod iz socialističnega v

²⁰⁸ ZMAR, Delovni zvezek, št. 1, letnik II, 1992, str. 48–50.

tržno gospodarstvo začel z iluzijami, da bo uvedba trga nekdanja socialistična gospodarstva takoj ali vsaj hitro spremenila v države blaginje. Te iluzije so si delile nove politične elite na eni ter mednarodne finančne institucije in zahodni eksperti na drugi strani. Tri leta po začetku transformacije so se iluzije pokazale resnično za iluzije, pretiran optimizem pa je prešel v pretiran pesimizem in brezup.²⁰⁹

²⁰⁹ Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 13.

Transformacijsko okrevanje (1993–1995)

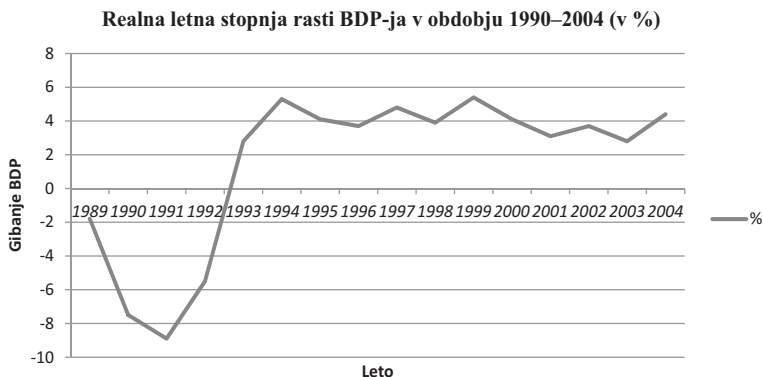
Jože Mencinger je še poleti 1993 zapisal: “Po dveh letih samostojnosti je slišati vprašanja o njeni smotrnosti. O njej ne gre dvomiti, tudi dosežena je bila za najnižjo možno ceno. Slovenija je namreč imela le malo možnosti spremeniti gospodarski sistem in uveljaviti ustrezno gospodarsko politiko v Jugoslaviji. Pa ne samo zaradi ogromnih razlik med njo in najmanj razvitimi deli. Vse bolj jasno je, da Slovenija celo sama ni sposobna uveljaviti razumnega spreminjanja gospodarskega sistema in okoliščinam primerne gospodarske politike. Od treh ciljev: izogniti se norim dogajanjem na tleh nekdanje Jugoslavije, ustvariti normalen gospodarski sistem in imeti primerno gospodarsko politiko, je uspela samo v prvem.”²¹⁰

Vendarle so se v jesenskih mesecih leta 1993 stvari začele obračati na bolje. Po začetni fazi depresije je slovensko gospodarstvo nato prešlo v obdobje transformacijskega okrevanja. Za to obdobje, ki se je v Sloveniji začelo leta 1993, sta bila značilna intenzivno prestrukturiranje v proizvodnji in potrošnji (primarni in končni delitvi) ter dinamična gospodarska rast. Bruto domači proizvod je leta 1993 porasel za 1,9 odstotka, leta 1994 za 4,9 odstotka in leta 1995 za 3,5 odstotka. Gospodarska moč je dosegla predosamosvojitveno raven. Leta 1994 so gospodarska gibanja potrjevala prehod v gospodarsko rast. Pozitivni trendi v industrijski

²¹⁰ Mencinger, *Začasnost samostojnosti?*, str. 303–312.

proizvodnji so se nadaljevali. Njena letna rast je znašala 6,5 odstotka. Prav tako je leta 1994 prišlo do oživljanja gradbeništva, ki je dolgo časa nazadovalo. Nadaljevala se je rast v tržnih storitvah. Prvič po dveh letih je prišlo do povečanja tudi v kmetijski proizvodnji. Bruto domači proizvod se je v tem letu povečal približno za 5 odstotkov.²¹¹ Pri prehodu iz recesije v okrevanje je imela nedvomno določeno vlogo tudi siva ekonomija kot neregistrirana gospodarska pridobitnost, delujoča zunaj predpisov, ki se je izogibala davkom, nekaj pa je bilo tudi prikrite dejavnosti znotraj enot "uradnega sektorja". Vse to je bila posledica predvsem šibko razvitih mehanizmov davčnega nadzora, razmeroma nizkih denarnih kazni, neprimerne organizacije in nagrajevanja v podjetjih, ki nista pretirano omejevala sivih con, in nezadovoljivega delovanja pravnega sistema. Delež sive ekonomije je po nekaterih ocenah predstavljal 15 do 20 odstotkov gospodarske aktivnosti v Sloveniji.²¹²

Realna letna stopnja rasti BDP-ja v obdobju 1990–2004 (v %)

Vir: SURS (URL: <http://www.stat.si/>). Bruto domači proizvod je najpomembnejši agregat nacionalnih računov in najboljše merilo celotne ekonomske aktivnosti. S stopnjo rasti bruto domačega proizvoda, izračunanega v cenah izbranega baznega leta, je merjena gospodarska rast. Kot je razvidno iz grafa, je Slovenija vse od leta 1993 dalje beležila pozitivno gospodarsko rast.

²¹¹ ZMAR, Delovni zvezek, št. 10, letnik III, 1994, str. 2–5.

²¹² Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 23–24.

Tako kot je bil glavni vzrok gospodarske depresije v letih 1991–1992 dramatičen padec celotnega povpraševanja (predvsem zaradi dogodkov ob osamosvajanju Slovenije, razpada trgovinskih tokov z državami bivše Jugoslavije in zmanjšanja trgovine z vzhodnoevropskimi državami, pa tudi neizogibnih posledic stabilizacijske politike), tako je bil tudi začetek gospodarskega oživljanja sredi leta 1993 povezan s krepitvijo celotnega povpraševanja. Omogočilo ga je dejstvo, da je Slovenija v ekonomskem smislu do tedaj dokončala eno od faz transformacije, in sicer iz regionalnega v nacionalno gospodarstvo.²¹³ Poleg tega so se splošne gospodarske razmere leta 1993 po burnih dogodkih v prejšnjih dveh letih umirile, zaustavilo se je, sicer na nizki ravni, krčenje tradicionalnih trgov v državah bivše Jugoslavije in nadaljevala živahna rast izvoza v druge države.²¹⁴

Težišče ekonomske politike je bilo leta 1993 na prestrukturiranju gospodarstva. Program zdravljenja bank je bil v najintenzivnejši fazi in je proti koncu leta že kazal prve rezultate. V industrijskih panogah je bil v drugi polovici leta 1993 zabeležen najizrazitejši preobrat. Skupno letno rast je sicer določal predvsem storitveni sektor, katerega delež je v skupni dodani vrednosti znašal 58 odstotkov in je leta 1993 porasel za 3,8 odstotka. Proizvodnja, predvsem industrijska, se je v večjem delu leta 1993 še prilagajala učinkom zmanjšanega povpraševanja s trgov držav na območju nekdanje Jugoslavije. Prodaje blaga in storitev na to območje so se od leta 1990 do leta 1993 zmanjšale od 31 odstotkov na približno 5 odstotkov vseh prodaj slovenskega gospodarstva. Že drugo leto je ta padec samo delno nadomestil izvoz v drugo tujino; vse prodaje v tujino so leta 1993 obsegale 39 odstotkov celotnih in so bile še naprej najpomembnejša komponenta agregatnega povpraševanja, večja kot na primer prodaje prebivalstvu.²¹⁵ Skupni izvoz blaga je bil v prvih devetih mesecih leta 1994 za 8,1 odstotka večji kot v enakem obdobju leta 1993 (od tega v države nekdanje Jugoslavije za 1,1 odstotka in v osta-

²¹³ ZMAR, Delovni zvezek, št. 1, letnik II, 1993, str. 1–2.

²¹⁴ ZMAR, Delovni zvezek, št. 6, letnik III, 1994, str. 2.

²¹⁵ BS, Letno poročilo za leto 1993, str. 9–10.

lo tujino za 9,4 odstotka). Redni izvoz pa je bil v enakem obdobju višji kar za 16 odstotkov. Domača konjunktura se je odražala tudi na oživljanju uvoza. Skupni uvoz blaga, izražen v dolarjih, je bil v devetih mesecih leta 1994 za 8,1 odstotka višji v primerjavi z enakim obdobjem leta prej (iz držav nekdanje Jugoslavije za 22,7 odstotka nižji in iz ostale tujine za 12 odstotkov višji).²¹⁶

Konjunktura se je nadaljevala tudi leta 1994. Predvsem investicije so narekovala vzpon domačega povpraševanja, oživljali pa so tudi izdatki javnega sektorja in prebivalstva.²¹⁷ Leta 1994 je prišlo do povišanja rasti inflacije, predvsem kot posledica povišanja cen energije in osnovnih živil. Več kot tretjino dosežene stopnje inflacije je bilo mogoče pripisati tem razlogom.²¹⁸ V letu dni od decembra 1994 do decembra 1995 so cene na drobno porasle za 8,6 odstotka, v primerjavi z 18,3 odstotka leta 1994. Cene življenjskih stroškov so porasle za 9 odstotkov, cene proizvajalcev v industriji pa za 7,9 odstotka. S tem je Slovenija leta 1995 dosegla najmanjšo inflacijo po letu 1976.²¹⁹ Težišče ekonomske politike leta 1995 je bilo na nadaljnjem zniževanju in stabiliziranju osrednjih ekonomskih procesov.²²⁰

Vlada se je s proračunskim memorandumom za leto 1995 obvezala voditi uravnoteženo ekonomsko politiko z naslednjimi ključnimi cilji:

- bistveno znižanje inflacijske stopnje glede na leto 1994,
- 4 do 5-odstotna rast bruto domačega proizvoda, temelječa na izvozu in investicijah,
- povečana produktivnost dela za 3 do 4 odstotke,
- povečana zaposlenost za najmanj 1 odstotek,
- rast bruto plač v okvirih produktivnosti dela,
- zmanjšanje deleža javnofinančnih odhodkov v bruto domačem proizvodu za 0,7-odstotne točke ter javnofinančnih prihodkov za 0,4-odstotne točke.

V parlamentarni postopek je bilo dodano še tudi usklajeno vodenje politike zdravja, usklajevanje politik

²¹⁶ ZMAR, Delovni zvezek, št. 10, letnik III, 1994, str. 2-5.

²¹⁷ Gospodarska gibanja, št. 256, 1994/12, str. 5-23.

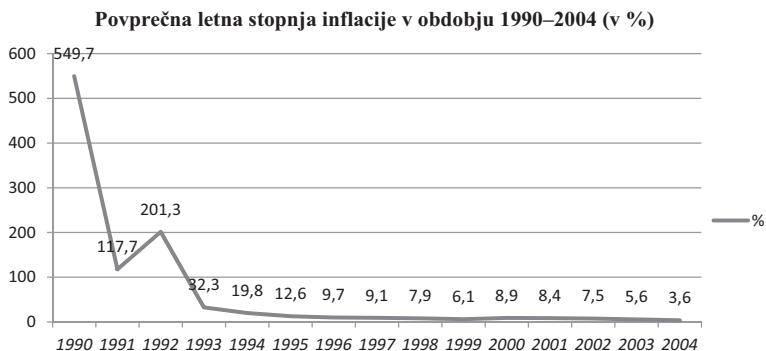
²¹⁸ ZMAR, Delovni zvezek, št. 10, letnik III, 1994, str. 2-5.

²¹⁹ BS, Letno poročilo za leto 1995, str. 11.

²²⁰ BS, Letno poročilo za leto 1993, str. 10.

za potrebe mladih ter znižanje števila brezposelnih pod 90.000.²²¹ Kar se tiče bivšega jugoslovanskega trga je bilo za leto 1995 značilno, da so gospodarstva in bivši trgi Jugoslavije dosegali v tem letu le od 10 do 65 odstotkov v preteklosti že doseženih maksimumov aktivnosti. Mirovni sporazumi in njihova stabilizacijska prizadevanja so obetali boljše čase.²²² "Trgovini seveda ne moremo postavljati umetnih pregrad, to bi bilo nesmiselno. Sem za sleherno trgovanje, tudi z ZRJ, potem ko bodo sproščene sankcije proti njej, vendar z zagotovili, da bomo vse tudi dobili plačano, s poroštvi prvovrstnih bank, s standardi Evropske zveze v trgovanju, ne pa po balkansko, kot nekoč," je o poskusih slovenskih ekonomistov in gospodarstvenikov po ponovni združitvi slovenskega in jugoslovanskega trga po nastopu funkcije ministra za ekonomske odnose in razvoj aprila 1995 v intervjuju dejal Janko Deželak, tudi takratni podpredsednik vlade.²²³

Povprečna letna stopnja inflacije v obdobju 1990–2004 (v %)

Vir: SURS (URL:<http://www.stat.si/>). Do leta 1998 je bil merilo inflacije indeks cen na drobno, po tem letu pa indeks cen življenjskih stroškov.

Po volitvah 1992 je bil eden od problemov, s katerim se je morala spopasti nova vlada, nekontrolirana

²²¹ UMAR, Delovni zvezek, št. 6, letnik IV, 1995, str. 2–4.

²²² Štiblar, Razvoj trgov Ex-Jugoslavije, str. 23–43.

²²³ Petrovčič, Intervju z Jankom Deželakom, str. 2–4.

rast plač. Mnogi so opozarjali, da bo rast plač ogrozila dotedanje obetajoče rezultate. Vlada je podala predlog zakona o omejitvi rasti plač, a ga je parlament zavrnil. V praksi se je zgodilo ravno nasprotno. V pričakovanju omejitve rasti plač je prišlo do še večje rasti plač. Leta 1993 so namreč plače realno zrastle za dobrih 11 odstotkov. Vsi so pričakovali najhujše, a zgodilo se je nasprotno. Prišlo je do transformacijskega okrevanja. Po več letih negativnih števil je gospodarska rast leta 1993 dobila pozitiven predznak. Vsekakor bi bilo pretirano reči, da je ravno povečanje plač omogočilo oživljanje na začetku leta 1993 in da je bil glavni razlog za uspešno rast neuspešno delovanje vlade pri nadzorovanju plač. V vsakem primeru pa je do neke mere ravno plačam mogoče pripisati vlogo enega od spodbujevalcev gospodarske aktivnosti.²²⁴

Potem, ko se je vlada v prvem polletju 1993 zatekla k zakonski omejitvi rasti plač (Zakon o načinu obračunavanja plač,²²⁵ sprejet 9. marca 1993 in še istega meseca spremenjen,²²⁶ Zakon o poslancih²²⁷), so instrumenti dohodkovne politike kasneje spet odpovedali in so se povprečne plače leta 1993 zvišale realno za 16,4 odstotka. Precej so se povečali tudi drugi prejemki prebivalstva iz delovnega razmerja in transferni prejemki; izplačila slednjih so znašala že 61 odstotkov v primerjavi s skupnimi izplačili neto plač in 16 odstotkov v primerjavi z bruto domačim proizvodom. Povprečna neto plača po odtegnjenih davkih, vendar pred odbitkom akontacije dohodnine, je leta 1993 znašala 46.826 slovenskih tolarjev oziroma 414 ameriških dolarjev (USD).²²⁸ Osnova za izračun plač je bila določena v višini največ 80 odstotkov povprečne plače v gospodarstvu Republike Slovenije, torej je bila znižana za 20 odstotkov. Kljub omejitvam v splošni kolektivni pogodbi in zagotovilom, da so kolektivne pogodbe zadosten instrument za vodenje restriktivne politike plač, je v drugi polovici leta 1993

²²⁴ Kračun, *Tranzicija, stabilizacija i ekonomski rast: iskustvo Slovenije*, str. 145-162.

²²⁵ UL RS, 13/1993.

²²⁶ UL RS, 17/1993.

²²⁷ UL RS, 48/1992.

²²⁸ BS, *Letno poročilo za leto 1993*, str. 10.

prišlo do velikega povečanja plač, ki je bilo v nasprotju s splošnimi ekonomskimi razmerami v državi. Vlada je pospešila pogajanja za sklenitev socialnega sporazuma in že pred iztekom leta 1993 je bilo besedilo socialnega sporazuma na ravni pogajalskih skupin v veliki meri usklajeno. Sindikati so ne glede na to predlagali odložitve pogajanj, zlasti zaradi omejevanja uporabe kolektivnih pogodb dejavnosti in zaradi dodatnih razprav o vsebini socialnega sporazuma med sindikalnim članstvom.²²⁹

Dogovor o politiki plač v gospodarstvu za leto 1994²³⁰ je določal, da se plače izplačujejo v skladu s kolektivnimi pogodbami in določili dogovora. Z dogovorom o politiki plač je bil ustanovljen Ekonomsko socialni svet, tripartitni organ, ki so ga sestavljali predstavniki delodajalcev, delojemalcev in vlade. Ekonomsko socialni svet je bil mesto, kjer so predstavniki socialnih partnerjev razpravljali o najpomembnejših ekonomskih, socialnih in drugih vprašanjih, ki so zadevala njihove skupne ali posamezne interese. V okviru Ekonomsko socialnega sveta so potekala tudi pogajanja za sklenitev vsakoletnega socialnega sporazuma. Na podlagi pooblastila, zapisanega v dogovoru, je vlada pripravila zakon, s katerim naj bi zagotovila izvajanje sprejetih določil dogovora. Dejstvo, da je bil kljub sklenjenemu dogovoru o politiki plač za njegovo izvajanje potreben zakon, ni bilo ravno v prid pogajalcem, vendar se je ta praksa nadaljevala tudi v naslednjih letih. Zakon o izvajanju dogovora o politiki plač v gospodarstvu²³¹ je povzel določila dogovora, dodatno pa je bilo omejeno izplačilo plač poslovnih delavcev pri delodajalcih, ki so delavcem izplačevali plače pod ravno, določeno v kolektivni pogodbi.²³² Pogajanja za sklenitev socialnega sporazuma in separata o politiki plač so se kljub zgodnjemu začetku zavlekla daleč v pomlad leta 1995. Razlog je bil v nezadovoljstvu delodajalcev z obsegom predvidene javne porabe in pa v pogajanjih za določitev minimalne plače.

²²⁹ Štoka Debevec, *Plačna politika*, str. 166–184.

²³⁰ UL RS, 23/1994.

²³¹ UL RS, 30/1994.

²³² Štoka Debevec, *Plačna politika*, str. 166–184.

Partnerji so se namreč sporazumeli, da kot predhodno rešitev do sprejema zakona o minimalni plači le-to določijo v socialnem sporazumu. Zakon o zajamčenih osebnih dohodkih,²³³ ki je določal najnižje izplačilo plač za delavca za poln delovni čas, je bil že vse od zadnje spremembe sredi leta 1994²³⁴ predmet številnih kritik. Leta 1995 je bila za vse plače uveljavljena eskalacijska (načrtna) lestvica. Pravzaprav ni šlo več za lestvico, ki je določala različne intervale možnega mesečnega povečevanja plač, pač pa je začelo veljati pravilo o povečanju plač za naprej, in sicer za 80 odstotkov rasti cen na drobno v predhodnem trimesečju. Dodatno je na povečanje plač leta 1995, zlasti ob koncu leta, prispevala v dogovoru opredeljena možnost izplačila največ ene plače iz naslova doseženih poslovnih rezultatov. V negospodarstvu so se plače izplačevale z zakonom o razmerjih plač in kolektivno pogodbo. Sindikati so ves čas vztrajali, da so zlasti plače za najmanj zahtevna dela v negospodarstvu prenizke, tako da je bil po dolgotrajnih pogajanjih sklenjen aneks h kolektivni pogodbi za negospodarstvo,²³⁵ ki je poleg postopnega približevanja izhodiščnih plač v negospodarstvu izhodiščnim plačam v gospodarstvu določil tudi posebne dodatke h količnikom za določanje plač od prve do četrte tarifne skupine.²³⁶

Problem so bila nespremenjena gibanja v zaposlovanju. Število zaposlenih se je v enem letu do decembra 1993 zmanjšalo za 3,2 odstotka, število registriranih iskalcev zaposlitve pa je poraslo za 16 odstotkov. Stopnja brezposelnosti, izračunana na podlagi podatkov o registriranih brezposelnih, je dosegla ob koncu leta 1993 že 15,5 odstotka²³⁷ in prvič po več letih se je zaposlenost zmanjševala hitreje kot proizvodnja, kar je pomenilo dvig produktivnosti.²³⁸ Ugodna gospodarska konjunktura se je leta 1994 začela odražati tudi na področju zaposlovanja. Kljub temu da skupna zaposlenost leta 1994 še ni naraščala, pa je imelo število brezposelnih,

²³³ UL RS, 48/1990.

²³⁴ UL RS, 38/1994.

²³⁵ UL RS, 64/1995.

²³⁶ Štoka Debevec, Plačna politika, str. 166–184.

²³⁷ BS, Letno poročilo za leto 1993, str. 8–9.

²³⁸ ZMAR, Delovni zvezek, št. 1, letnik II, 1993, str. 1–2.

ki je doseglo vrh decembra 1993, že vse leto tendenco upadanja. Rast števila prostih delovnih mest se je pričakovana umirjala, saj je dosegla raven iz let, ko je bila delovna sila v slovenskem gospodarstvu tako rekoč polno zaposlena. Leta 1994 je prišlo tako na eno razpisano prosto delovno mesto 10 brezposelnih, leta 1993 jih prišlo že več kot 14.²³⁹

Pojav brezposelnosti je v Sloveniji in tudi drugih postsocialističnih državah, predstavljal enega najbolj-sežnejših in najtežje rešljivih socialnih problemov. V Sloveniji se je stopnja brezposelnosti od 1,4 leta 1987 povzpela na 14,4 odstotka leta 1993. Socialno pomoč je prejela manj kot polovica registriranih. Kljub množični brezposelnosti so bili delodajalci razmeroma neuspešni, ko so iskali primerno delovno silo, zlasti če so jo iskali za določen čas – še posebej v kmetijstvu. Za tovrstne primere je bilo treba iskati letno več tisoč tujih sezonskih delavcev. Domača brezposelna sila je zavračala sezonska dela zaradi težjih pogojev, nizkega vrednotenja kmetijskih opravil in slabših zaslužkov.²⁴⁰

Problematika brezposelnih se je med drugim izražala v stavkah delavcev, žal pa sistematičnega zbiranja podatkov o stavkah in delovnih sporih ni bilo. Potreba po sistematičnem zbiranju podatkov o stavkah in delovnih sporih je postala izrazitejša šele po vstopu v EU. Sicer je leta 1993 Mednarodna konferenca statistikov dela sprejela resolucijo, ki je predvidevala poenotene definicije za zbiranje tovrstnih statističnih podatkov, vendar ta resolucija v Sloveniji ni bila upoštevana in zbiranje podatkov o stavkah ni bilo urejeno oziroma podatki, ki so na voljo, niso dovolj verodostojni. Za svoje potrebe je podatke zbirala le Zveza svobodnih sindikatov Slovenije (ZSSS), pa še to le o stavkah, ki jih je v podjetjih organizirala sama oziroma njeni sindikati dejavnosti. V Sloveniji je bil leta 1991 sicer sprejet Zakon o stavki,²⁴¹ nov zakon, ki se je dotikal te problematike, pa je bil sprejet šele aprila 2006.²⁴² Slednji je vendarle med dru-

²³⁹ ZMAR, Delovni zvezek, št. 10, letnik III, 1994, str. 2–5.

²⁴⁰ BS, Letno poročilo za leto 1994, str. 8.

²⁴¹ UL SFRJ, 23/1991.

²⁴² Zakon o evidencah na področju dela in socialne varnosti (ZEPDSV), UL RS, 40/2006.

gim zahteval, da mora vsak delodajalec, pri katerem je potekala stavka ali arbitraža delovnega spora, na SURS poslati izpolnjen za to predviden obrazec. Kljub vsemu dodajmo, da je glede na podatke (za celotno Slovenijo), ki so na razpolago, glavni stavkovni val potekal v letih 1991–1997, ko je bilo vsako leto, razen leta 1997, organiziranih več kot 100 stavk. Leta 1998 je to število drastično upadlo in se do leta 2002 še zmanjševalo.²⁴³

²⁴³ Informacija o statističnem raziskovanju o stavkah (za leto 2008), SURS in ZSSS.

Obdobje brezvetrja oziroma obdobje uravnoveženega razvoja (1996–1999)

Kljub sila neobetavnemu začetku leta 1996²⁴⁴ sta bili za obdobje 1996–1999 značilni zmerna inflacija s trendom zmanjševanja in uravnovežena gospodarska rast, ki je bila povprečno približno 4 odstotke letno. Upočasnitev v letih 1995–1996 je bila posledica upočasnitve bruto domačega proizvoda v Evropski uniji, upočasnitev leta 1998 pa posledica ruske krize ter recesije na Hrvaškem. Leta 1999 je Slovenija zabeležila najvišjo gospodarsko rast med vsemi kandidatkami za vstop v Evropsko unijo. Prvega julija 1999 je začel veljati Zakon o davku na dodano vrednost, ki je kasneje med drugim povzročil tudi naraščanje cen primarnih surovin.²⁴⁵ Slovenija je razmeroma hitro preseгла predtranzicijsko raven gospodarske aktivnosti – raven predtranzicijske razvitosti iz leta 1990 v letu 1996, leta 1998 pa tudi raven iz leta 1987, ko se je kriza v okviru takratne Jugoslavije začela kazati v upadanju bruto domačega proizvoda.²⁴⁶

Ob pripravi strategije gospodarskega razvoja Slovenije za obdobje 1996–2000 z naslovom “Približevanje Slovenije EU” so analitiki ugotavljali, da bi morali slovenski izvozniki zamenjati vsaj polovico svojih tedanjih izvozu namenjenih izdelkov. Predelovalne dejavnosti,

²⁴⁴ *Gospodarska gibanja*, št. 268, 1996/1, str. 5–21.

²⁴⁵ UMAR, *Delovni zvezek*, št. 11, letnik V, 1996, str. 3–5.

²⁴⁶ Javornik, Korošec (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003*, str. 12–32.

ki so vseskozi zagotavljale skoraj ves blagovni izvoz, so na evropskem trgu v globalni konkurenci dosegale podpovprečno izvozno učinkovitost. Na trgih pomembnih evropskih partnerjev smo bili s cenami slovenskih izvoženih izdelkov pod povprečjem tamkajšnjih uvoznih cen za enake ali sorodne uvožene izdelke. Struktura slovenskega izvoza se je premalo spreminjala in je bila preveč osredotočena v tistih blagovnih skupinah, kjer je bilo povpraševanje podpovprečno. Zato je bilo slovensko gospodarstvo občutljivo na konjunkturna nihanja na evropskih trgih.²⁴⁷

V okviru domačega povpraševanja je leta 1996 podobno kot v prejšnjih letih naraščalo investicijsko povpraševanje. Delež investicij v bruto domačem proizvodu je prav tako naraščal (22,2 odstotka). Kljub oživljanju investicij tudi v predelovalni industriji te še niso zadoščale za odpravljanje tehnološkega zaostajanja za Evropo.²⁴⁸ K rasti bruto domačega proizvoda leta 1996 sta prispevala domača končna poraba z realnim porastom 4,5 odstotkov in tuje povpraševanje z 1,6-odstotnim porastom. Tako izvoz kot uvoz blaga sta bila v dolarskih vrednostih približno na ravni iz leta 1995, v ocenjenih količinah se je izvoz povečal za približno 3 odstotke, medtem ko je uvoz ostal nespremenjen.²⁴⁹ Makroekonomski rezultati leta 1997 so bili sicer najslabši po letu 1993, čeprav so bili zunanji pogoji gospodarjenja, ob tistih leta 1994, najugodnejši v devetdesetih letih. Vzroki za to so bili notranji in jih je bilo treba iskati predvsem v nedodelanosti ekonomskega sistema, prepočasnem prestrukturiranju gospodarstva in bank ter neustrezni ekonomski politiki. Vlada, podobno kot leta poprej, tudi leta 1998 ni postavila kot prioriteto zniževanje inflacije, ki pa se je v naslednjih letih izkazala kot največji makroekonomski problem. Glede na stanje, kakršno je bilo, je Franjo Štiblar menil, da bi morala biti ekonomska politika aktivnejša in imeti bolj v prihodnost koordiniran pristop.²⁵⁰ Gospodarska rast leta 1998 je bila

²⁴⁷ Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 29–30.

²⁴⁸ UMAR, Delovni zvezek, št. 11, letnik V, 1996, str. 3–5.

²⁴⁹ BS, Letno poročilo za leto 1996, str. 8.

²⁵⁰ Štiblar, Prispevek ekonomske politike k poslabšanju rezultatov v 1997 zahteva njen aktivnejši in bolj koordiniran pristop v bodoče, str. 23–40.

pod vplivom izvoznega povpraševanja, ki je ohranjalo izvoz na stabilni ravni 55 odstotkov bruto domačega proizvoda, nadaljevala se je tudi nekoliko upočasnjena rast produktivnosti dela (3,5 odstotka).²⁵¹ Gospodarska aktivnost, merjena z rastjo bruto domačega proizvoda, se je po ocenah leta 1999 povečala za 4 odstotke, glavni dejavnik rasti pa je bilo domače povpraševanje. Zabeležena je bila tudi nadpovprečna rast investicijskega povpraševanja in državne potrošnje. Rast produktivnosti dela je znašala 3,3 odstotka in je bila nižja kot leta 1998.²⁵²

Cenovna politika je leta 1996 nadaljevala z odpravljanjem cenovnih disparitet, razen pri naftnih derivatih, kjer so se te poglobile. Možnosti monetarne politike pri zniževanju inflacije so bile omejene, še vedno pa stabilizacijskih naporov ni uspela podpreti dohodkovna politika.²⁵³ Inflacija, merjena s cenami na drobno, je znašala ob koncu leta 1996 8,8 odstotka, v primerjavi z 8,6 odstotka leta 1995. Na večjo stopnjo je nekoliko vplivala pospešena rast v prvem polletju, pretežno zaradi podražitev skupine nadzorovanih cen (elektrike, naftnih derivatov in živil) in delno tudi kot posledica večjega naraščanja tečajev tujih valut v drugem polletju leta 1995. V drugem polletju se je tekoča inflacijska dinamika že opazno zmanjševala in je znašala približno 6 odstotkov na letni ravni.²⁵⁴ Leta 1997 so letne inflacijske stopnje znašale približno 9 odstotkov, naftni derivati so se podražili v povprečju za 22,5 odstotka, elektrika za 15,2 odstotka, celotna košarica nadzorovanih cen pa za 16,1 odstotka.²⁵⁵ Ena glavnih značilnosti leta 1998 je bilo nadaljnje pomembno znižanje inflacije, od ravni približno 9 odstotkov v zadnjih treh letih na 6,5 odstotka. Z letom 1998 je postal indeks cen življenjskih potrebščin, ki je zamenjal indeks maloprodajnih cen, uradno in mednarodno primerljivo splošno merilo inflacije. Proste cene so se leta 1998 povečale le za 5,7

²⁵¹ BS, Letno poročilo za leto 1998, str. 11–12.

²⁵² BS, Letno poročilo za leto 1999, str. 12–13.

²⁵³ UMAR, Delovni zvezek, št. 11, letnik V, 1996, str. 3–5.

²⁵⁴ BS, Letno poročilo za leto 1996, str. 13.

²⁵⁵ BS, Letno poročilo za leto 1997, str. 11.

odstotka, nadzorovane cene pa za 10,1 odstotka.²⁵⁶ Za gibanje cen leta 1999 je bila značilna njihova izpostavljenost zunanjim dejavnikom in domačim strukturnim spremembam. Rast cen življenjskih potrebščin je znašala 8 odstotkov oziroma 6,1 odstotka, če jo merimo kot povprečje leta 1999 na povprečje leta 1998. Proste cene so se povečale za 7,2 odstotka, podobno kot drugod po svetu pa je bila najvišja rast zabeležena pri naftnih derivatih (kar 21,7-odstotna).²⁵⁷

Javnofinančni primanjkljaj leta 1996 je bil minimalen (približno 0,2 odstotka),²⁵⁸ za stabilno in trajno gospodarsko rast je bilo povečevanje varčevanja ključnega pomena.²⁵⁹ Vladni primanjkljaj je namreč leta 1997 znašal 32 milijard slovenskih tolarjev oziroma 1,1 odstotka bruto domačega proizvoda. To je bilo prvo neravnovesje slovenskih javnih financ, saj neravnotežja do tedaj niso presegla za plus oziroma minus 0,3 odstotka bruto domačega proizvoda,²⁶⁰ dolg Slovenije je konec leta 1998 znašal 23,6 odstotka bruto domačega proizvoda.²⁶¹ Primanjkljaj države leta 1999 je znašal 0,6 odstotka bruto domačega proizvoda, medtem ko so se javnofinančni prihodki tega leta nominalno povečali za 13,6 odstotka. Največji delež povečanja prihodkov gre pripisati povečanju domačih davkov na blago in storitve, ki so se povečali za 25 odstotkov. Še naprej se je zniževal delež carinskih dajatev, znižali so se še prispevki za socialno varnost, davki na premoženje in nedavčni prihodki. Zabeležena je bila tudi najvišja raven državnih investicij.²⁶²

Leto 1999 je bilo v javnih financah leto večjih institucionalnih sprememb. Aprila je bil sprejet Zakon o računovodstvu,²⁶³ julija sta začela veljati Zakon o davku na dodano vrednost²⁶⁴ ter Zakon o trošarinah,²⁶⁵ septembra je bil sprejet Zakon o javnih financah,²⁶⁶ ob

²⁵⁶ BS, Letno poročilo za leto 1998, str. 14–15.

²⁵⁷ BS, Letno poročilo za leto 1999, str. 19–20.

²⁵⁸ UMAR, Delovni zvezek, št. 11, letnik V, 1996, str. 5

²⁵⁹ UMAR, Delovni zvezek, št. 11, letnik V, 1996, str. 3–5.

²⁶⁰ BS, Letno poročilo za leto 1997, str. 9.

²⁶¹ BS, Letno poročilo za leto 1998, str. 13–14.

²⁶² BS, Letno poročilo za leto 1999, str. 15–18.

²⁶³ UL RS, 23/1999.

²⁶⁴ UL RS, 89/1998.

²⁶⁵ UL RS, 84/1998.

²⁶⁶ UL RS, 79/1999.

koncu leta pa še Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju.²⁶⁷ V drugi polovici devetdesetih let se je torej nadaljevalo postopno posodabljanje davčnega sistema, pri čemer so bile nekatere spremembe dokaj uspešno izvedene, na primer omenjena uvedba davka na dodano vrednost, ki je nadomestil dotedanji davek na promet, kar je bilo pomembno zaradi prilagajanja javnim financam EU.²⁶⁸ Državni zbor Republike Slovenije je Zakon o davku na dodano vrednost sprejel 18. decembra 1998. Zakon je 1. julija 1999 v skladu s prilaganjem slovenske zakonodaje in javnih financ z normami Evropske unije zamenjal prejšnji sistem prometnega davka. Davek na dodano vrednost z 19-odstotno splošno in znižano 8-odstotno stopnjo se je plačeval od prometa blaga in storitev davčnega zavezanca na območju Republike Slovenije ter od uvoza blaga v Slovenijo. Davčni zavezanci so bile pravne in fizične osebe z vsaj 5 milijoni slovenskih tolarjev prometa leta 1998. Plačila davka na dodano vrednost so bile oproščene dejavnosti v javnem interesu, kot so poštne, zdravstvene, socialnovarstvene in nekatere druge vrste storitev ter izvoz blaga in storitev, povezanih z izvozom blaga. Zakon o trošarinah je uvedel obveznost plačevanja trošarine od cenovno neelastičnih trošarinskih izdelkov (od alkohola in alkoholnih pijač, tobačnih izdelkov ter mineralnih olj in plina), proizvedenih v Sloveniji ali uvoženih v Slovenijo. Ti izdelki so bili v sistemu prometnega davka obdavčeni s posebnimi stopnjami prometnega davka. Zavezanci za plačilo trošarine so praviloma proizvajalci in uvozniki trošarinskih izdelkov. Davčna osnova trošarine je bila z izjemo tobačnih izdelkov določena na podlagi količine trošarinskih proizvodov. Leta 1999 je bilo uvedenih še nekaj zakonov, ki so urejali obdavčitev storitev in proizvodov, ki niso bili obdavčeni z davkom na dodano vrednost ali trošarinami. Med temi zakoni so bili na primer obveznosti in plačevanja davka od prometa nepremičnin, prometa zavarovalnih poslov ter od prometa z motornimi vozili in iger na srečo.

²⁶⁷ UL RS, 106/1999.

²⁶⁸ Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 33–34.

Uvedba davka na dodano vrednost je po pričakovanih vplivala na rast cen, in to zaradi spremenjenih relativnih cenovnih razmerij in višje efektivne davčne stopnje. Pomembno je bilo preprečiti prenos celotne rasti cen zaradi uvedbe davka na dodano vrednost v usklajevanje plač. V ta namen so socialni partnerji še pred iztekom Zakona o določitvi minimalne plače in o usklajevanju plač, ki je veljal do sredine 1997, sklenili poseben dogovor o usklajevanju plač. Plače so se po Zakonu o minimalni plači, o načinu usklajevanja plač in o regresu za letni dopust v obdobju 1999–2001 avgusta 1999 uskladile za 85 odstotkov rasti cen življenjskih potrebščin v prvih šestih mesecih leta 1999 (2,3 odstotka). Če bi rast cen življenjskih potrebščin v obdobju pred koncem leta dosegla 6,8 odstotka glede na december 1998, bi se plače za naslednji mesec uskladile za 85 odstotkov ugotovljene rasti cen življenjskih potrebščin v istem obdobju. Toda pri tem bi bili iz rasti cen življenjskih potrebščin izločeni učinki rasti cen zaradi uvedbe davka na dodano vrednost. Vpliv rasti cen zaradi davka na dodano vrednost je bil prav tako izključen ob usklajevanju plač januarja 2000.²⁶⁹

Vztrajno naraščanje plač in drugih prejemkov, ki se je začelo že v prvem četrtletju 1992, je ustvarjalo za razvoj neugodna makroekonomska razmerja. Zaradi visoke ravni celotnih prejemkov prebivalstva (plač, drugih prejemkov iz delovnega razmerja in socialnih transferjev) je bilo nujno, da bi njihova realna rast zastajala za rastjo bruto domačega proizvoda vsaj za 2 do 3-odstotne točke letno. Leta 1996 sprejet Socialni sporazum²⁷⁰ za leto 1996 bi lahko delno k temu pripomogel, vendar je bilo treba omejiti tudi rast drugih prejemkov iz delovnega razmerja. Drugi osebni dohodki so namreč tudi leta 1996 hitro naraščali in so v primerjavi z maso čistih plač znašali že 44 odstotkov (leta 1995 39 odstotkov). Njihovo omejevanje je bilo pomembno tudi zaradi pospeševanja rednega zaposlovanja. Delodajalci in delojemalci so se s takšnim načinom plačevanja za opravljeno delo izogibali plačilu obveznih dajatev za

²⁶⁹ BS, Letno poročilo za leto 1999, str. 16.

²⁷⁰ UL RS, 29/1996.

socialno varnost.²⁷¹ Rast plač je leta 1996 izvirala pretežno v državnem sektorju (v državni upravi so realne povprečne plače porasle za 5,6 odstotka, v izobraževanju za 5,5 odstotka in v zdravstvu za 6,3 odstotka) ter v gradbeništvu (6 odstotkov) in kmetijstvu (5,7 odstotka), torej največ v panogah, katerih obnašanje je bilo v šibkih zvezah z denarno politiko in ki jih niso zadevale omejitve, ki jih je narekovalo gibanje deviznega tečaja.²⁷² Omenjeni Socialni sporazum iz maja 1996 je določal, da se plače izplačujejo v skladu s kolektivno pogodbo, da pa se v skladu z eskalacijsko lestvico povečujejo le izhodiščne plače po tarifnih in plačilnih razredih, osnovne plače pa le za razliko v ugotovljenih povečanjih izhodiščnih plač. Za tako rešitev, ki naj ne bi spodbujala avtomatskega povečanja plač, so se zavzemali zlasti delodajalci. Na dokončno odločitev minimalne plače v višini, ki je pomenila kompromis med zahtevami sindikatov in predlogi delodajalcev, je odločilno vplivala poteza vlade, s katero je za 4 odstotke znižala prispevke delodajalcev. Hkrati je še uvedla davek na izplačane plače, kar je pri delodajalcih sprožilo neodobravanje.²⁷³ Plače so se ob visoki rasti leta 1996 umirile že v prvi polovici leta 1997. Na to je vplival predvsem usklajeni dogovor delodajalcev, sindikatov in vlade o plačah iz nepodpisanega socialnega sporazuma 1997–1999.²⁷⁴ Umirjanje plač se je ob zniževanju delodajalčevih socialnih prispevkov izkazalo tudi v stroških dela, ki so se postopno zniževali od 64,1 odstotka bruto domačega proizvoda leta 1992 na 52,7 odstotka leta 1998.²⁷⁵ Plače so kljub dogovoru socialnih partnerjev o politiki plač za obdobje 1999–2001 leta 1999 naraščale precej hitreje kakor prejšnje leto in hkrati hitreje od načrtovane 2-odstotne realne rasti. Realna rast povprečnih bruto plač je znašala 3,2 odstotka in je skoraj dosegla rast produktivnosti dela. Plače v predelovalnih dejavnostih so realno porasle za 2,8 odstotka.²⁷⁶

²⁷¹ UMAR, Delovni zvezek, št. 11, letnik V, 1996, str. 5.

²⁷² BS, Letno poročilo za leto 1996, str. 10.

²⁷³ Štoka Debevec, Plačna politika, str. 166–184.

²⁷⁴ BS, Letno poročilo za leto 1997, str. 9.

²⁷⁵ BS, Letno poročilo za leto 1998, str. 13.

²⁷⁶ BS, Letno poročilo za leto 1999, , str. 15.

Leta 1999 je bil sprejet tudi nov zakonski okvir delovanja gospodarskih subjektov na trgu vrednostnih papirjev. Sprejeta sta bila Zakon o nematerializiranih vrednostnih papirjih,²⁷⁷ ki je zagotavljal enotni sitem nematerializiranega poslovanja ter večjo pravno varnost investitorjev, in Zakon o trgu vrednostnih papirjev,²⁷⁸ ki bi naj omogočil večjo preglednost nad delovanjem trgov vrednostnih papirjev. 10. decembra 1999 sprejeti Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju pa je prinašal naslednje glavne spremembe (pokojninska reforma se je sicer začela izvajati leta 2000):

- določene so bile nove minimalne prispevne osnove za samozaposlene,
- uveden je bil ločeni prispevek za invalidsko zavarovanje in za primer poškodbe pri delu ali poklicne bolezni,
- zmanjšane so bile razlike glede pravic žensk in moških,
- upokojevanje je postalo bolj fleksibilno,
- uvedena je bila državna pokojnina, namenjena starejšim od 65 let, ki niso prejeli pokojnine in niso imeli drugega ustrezno velikega vira dohodka za preživljanje,
- uveden je bil večsteborni način financiranja,
- do leta 2015 bi se naj postopno zviševala minimalna starost ob upokojitvi tako za moške kot ženske.²⁷⁹

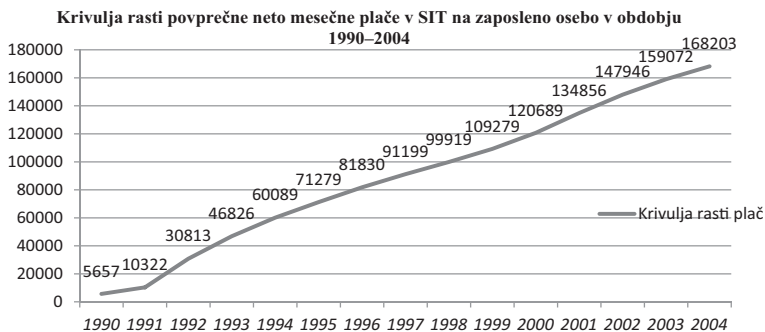
Mednarodno primerljiva stopnja brezposelnosti, ki jo je opravil SURS, se je z 9,1 odstotka v letih 1993 in 1994 zmanjšala na 7,4 odstotka leta 1995 oziroma 7,3 odstotka leta 1996 in je bila tako nižja, kot je znašalo povprečje Evropske skupnosti (11,4 odstotka) in v državah CEFTE (z izjemo Češke). Registrirana brezposelnost se je še vedno ohranjala na sorazmerno visoki ravni (okoli 14 odstotkov). Stagnacija zaposlenosti ob sorazmerno visokih stopnjah rasti je na eni strani bila posledica procesov prestrukturiranja, na drugi strani pa je kazala na prisotnost elementov nefleksibilnosti trga dela (majhna mobilnost, previdnost pri zaposlovanju

²⁷⁷ UL RS, 23/1999.

²⁷⁸ UL RS, 56/1999.

²⁷⁹ BS, Letno poročilo Banke Slovenije za leto 1999, str. 17.

Krivulja rasti povprečne neto mesečne plače v SIT na zaposleno osebo v obdobju 1990–2004

Vir: SURS (URL:<http://www.stat.si/>).

*Od leta 1992 so vključena tudi zasebna podjetja.

**Do leta 1990 dinarji.

zaradi visokih stroškov odpuščanja). Težave pri zmanjševanju brezposelnosti so se pojavljale tudi zaradi velikega deleža dolgotrajno brezposelnih in nizke stopnje strokovne usposobljenosti brezposelnih.²⁸⁰

Zaposlenost v industriji se je znižala celo za 6 odstotkov, medtem ko se je v negospodarstvu povečala. Brezposelnost je začela trentno rasti, stopnja brezposelnosti se je povečala še za odstotno točko.²⁸¹ Zaposlenost v celotnem gospodarstvu se je leta 1996 zmanjšala za 0,7 odstotka – za 2,1 odstotka v podjetjih in organizacijah – ter porasla za 4,5 odstotka v drobnem sektorju: zunaj drobnega sektorja je porasla najbolj v komunalni panogi (za 5,7 odstotka) in v finančnih institucijah (za 6,2 odstotka) ter v državni upravi (za 4,5 odstotka). Standardizirana stopnja brezposelnosti je maja znašala 7,3 odstotka (leto prej 7,4 odstotka). Registrirana brezposelnost, za katero velja, da odraža tudi sorazmerno permisivne pristope zavodov za zaposlovanje, je znašala v povprečju leta 13,9 odstotka in je v drugem polletju naraščala.²⁸² Mednarodno primerljiva stopnja brezposelnosti se je leta 1997 v primerjavi s

²⁸⁰ UMAR, Delovni zvezek, št. 11, letnik V, 1996, str. 5.

²⁸¹ Gospodarska gibanja, št. 278, 1996/12, str. 5–24.

²⁸² BS, Letno poročilo za leto 1996, str. 8–9.

prejšnjim letom še nekoliko zmanjšala in je dosegla 7,1 odstotka. Hkratno povečanje stopnje registrirane brezposelnosti leta 1997 na 14,4 odstotka je kazalo ob stagnaciji zaposlenih oziroma delovno aktivnih na povečanje že tako velikega pomena zaposlitev za določen čas, pogodbenega dela in pomožnega dela družinskih članov, ki jih mednarodni kazalnik ni vključeval.²⁸³ Leta 1998 se je zaposlenost po značilnem sezonskem nihanju rahlo povečala. Število zaposlenih se je v nasprotju s prejšnjimi leti povečalo v podjetjih in organizacijah ter se zmanjšalo v samostojnih poklicih. Zelo se je razlikovalo gibanje po dejavnostih. Nadpovprečno je upadalo število zaposlenih v predelovalni industriji, lesni industriji, proizvodnji papirja, vlaknin in v založništvu. Naraščala pa je zaposlenost v proizvodnji gumenih in plastičnih izdelkov, kemikalij in kemičnih izdelkov, strojev in naprav, električne in optične opreme, vozil in plovil. Število zaposlenih je upadlo v storitvah trgovine ter gostinstva in naraščalo v drugih, zlasti finančnih storitvah. Zabeležena je bila tudi 7,7-odstotna mednarodno primerljiva stopnja brezposelnosti in razmeroma visoka strukturna brezposelnost. V določenih regijah (Podravje, Pomurje, Posavje, Zasavje) se je brezposelnost povečevala. Predvsem je šlo za populacijo, starejšo od štirideset let, za neizobražene in ženske.²⁸⁴

Tudi leta 1999 so bila gibanja zaposlenosti precej ugodna. Deloma je bila to posledica administrativnih sprememb v evidenci zaposlenih (med zaposlene so se od januarja 1999 štele tudi osebe, vključene v javna dela, ki so bile do tedaj statistično upoštevane kot brezposelne), deloma posledica vplivov zakona o delu in zaposlovanju na črno, na rast zaposlenosti pa sta vplivala tudi močnejše domače povpraševanje in hitra rast v nekaterih dejavnostih. Število zaposlenih se je najbolj povečalo med zaposlenimi pri podjetnikih in v samostojnih poklicih (število le-teh se je sicer zmanjšalo), naraslo pa je tudi število zaposlenih v podjetjih in organizacijah. Število zaposlenih je še naprej naraščalo v storitvenih dejavnostih, kjer je število zaposlenih

²⁸³ BS, Letno poročilo za leto 1997, str. 9.

²⁸⁴ BS, Letno poročilo za leto 1998, str. 13.

najhitreje naraščalo v dejavnosti nepremičnin, najema in poslovnih storitev. Zmanjševanje števila zaposlenih se je nadaljevalo v kmetijstvu ter v dejavnostih industrije in gradbeništva. Število zaposlenih je upadlo v skoraj vseh skupinah predelovalnih dejavnosti, razen v obdelavi in predelavi lesa in v kovinskopredelovalni industriji. Najmočnejše je število zaposlenih upadlo v proizvodnji usnja in usnjenih izdelkov ter v proizvodnji vozil in plovil.²⁸⁵

²⁸⁵ BS, Letno poročilo za leto 1999, str. 15.

Na prelomu tisočletja in po njem: inflacijski šok in padanje gospodarske rasti (2000–2003)

Julija 2001 je Vlada Republike Slovenije sprejela strategijo gospodarskega razvoja za srednjeročno obdobje do leta 2006 z naslovom "Slovenija v Evropski uniji". Izhajala je iz spoznanja, da je bil dotedanji razvojni koncept tranzicijskega prilagajanja v veliki meri izčrpan in da bo poslej potekal v bistveno spremenjenem okolju. Zanj so bili značilni predvsem globalizacija, informacijska družba in družba znanja kot razvojni izziv ter pričakovana vključitev Slovenije v EU.²⁸⁶ Treba je reči, da je bilo poslabšanje na prelomu tisočletja in v obdobju 2001–2002 med drugim tudi posledica poslabšanja mednarodnih razmer. Tudi na začetku novega tisočletja je Slovenija ostajala ena redkih tranzicijskih držav, ki so presegle predtranzicijsko raven gospodarske aktivnosti. Raven realnega bruto domačega proizvoda iz leta 1989 so leta 2000 presegale samo Poljska, Madžarska, Slovaška, Albanija in Slovenija. Slovenija je vztrajno zmanjševala zaostanek za razvitimi evropskimi državami. Leta 1996 je dosegla 64 odstotkov bruto domačega proizvoda na prebivalca po kupni moči v Evropski uniji, leta 2001 pa je dosegla že 70 odstotkov. Že leta 1997 je Slovenija dosegla raven razvitosti v najmanj razviti članici Evropske unije – Grčiji in se približala Portugalski. Med kandidatkami za vstop v Evropsko unijo je bil od Slovenije bolj razvit le Ciper, ki je leta 2001 dosegel 74

²⁸⁶ Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 40.

odstotkov povprečnega bruto domačega proizvoda na prebivalca po kupni moči v Evropski uniji.²⁸⁷

Glede na to, da sta področji gospodarske aktivnosti in inflacije na prelomu tisočletja predstavljali največjo težavo na makroekonomskem področju, bomo v nadaljevanju predstavili vzroke zanju. Leta 2000 je Slovenija zabeležila razmeroma visoko gospodarsko rast, ki je bila posledica predvsem zunanje konjunktore. Prav tako se je ob visoki rasti dodane vrednosti v predelovalnih dejavnostih hitra rast industrijske proizvodnje, ki jo je sredi leta 1999 sprožilo ugodno izvozno povpraševanje, nadaljevala tudi leta 2000.²⁸⁸ Gospodarska rast leta 2001 je bila bolj umirjena kakor v preteklih dveh letih. Realna letna stopnja rasti bruto domačega proizvoda je padla na 3,1 odstotka. Je pa preusmeritev izvoza na trge nekdanje Jugoslavije in Sovjetske zveze pripomogla k ugodnemu povpraševanju iz tujine. Rast obsega industrijske proizvodnje je znašala 2,9 odstotka.²⁸⁹ Leta 2002 je bila gospodarska rast zmerna. Realna letna stopnja rasti bruto domačega proizvoda je znašala 3,7 odstotka. Rast obsega industrijske proizvodnje je bila leta 2002 podobna kakor leta 2001 in je znašala 2,4 odstotka.²⁹⁰ Gospodarska rast leta 2003 je bila le 2,3-odstotna in je bila tako najnižja v novem tisočletju. V skladu z relativno nizko rastjo dodane vrednosti v predelovalnih dejavnostih je rast obsega industrijske proizvodnje v cellem letu 2003 znašala le 1,4 odstotka.²⁹¹

Po umiritvi problema plačilnobilančnega primanjkljaja po letu 1999 so se negativni trendi pojavljali predvsem na področju gibanja inflacije, ki je postala glavni makroekonomski problem. Ena glavnih značilnosti v gibanju cen leta 2000 je bila izpostavljenost neugodnim zunanjim dejavnikom in prenosu teh vplivov na domačo inflacijo. Rast cen življenjskih potrebščin je znašala 8,9 odstotka. Prišlo je do kar 19,9-odstotnega zvišanja nadzorovanih cen. Za porast inflacije z njene najnižje ravni 4,3 odstotka od sredine leta 1999 sta bila predvsem dva

²⁸⁷ Prav tam, str. 12–32.

²⁸⁸ BS, Letno poročilo za leto 2000, str. 12–14.

²⁸⁹ BS, Letno poročilo za leto 2001, str. 10–11.

²⁹⁰ BS, Letno poročilo za leto 2002, str. 10–11.

²⁹¹ BS, Letno poročilo za leto 2003, str. 10–12.

vzroka: uvedba davka na dodano vrednost (DDV), katere vpliv na cene se je izčrpal v nekaj mesecih, in nato naftni šok. Učinki uvedbe DDV-ja so – samo neposredni učinki – prispevali k inflaciji leta 1999 med 2,5 in 3-odstotnimi točkami, prav toliko pa zatem leta 2000 učinki – spet samo neposredni – rasti svetovne cene nafte.²⁹² Rast cen življenjskih potrebščin je konec leta 2001 znašala 7 odstotkov oziroma 8,4 odstotka, če jo merimo kot povprečje leta 2001 glede na leto 2000. Inflacija je torej bila še naprej velik problem. V začetku leta 2001 so namreč inflacijski pritiski v gospodarstvu naraščali. Na srečo pa je pocenitev naftnih derivatov vplivala na nižjo rast nadzorovanih cen.²⁹³ Rast cen življenjskih potrebščin je konec leta 2002 znašala 7,2 odstotka oziroma 7,5 odstotka, če vzamemo povprečno letno stopnjo. Inflacija je bila torej še vedno precej visoka. Treba je dodati, da je vpliv visokih cen nafte na svetovnih trgih na inflacijo omilil padec tečaja ameriškega dolarja. Če se to ne bi zgodilo, bi bila inflacija še višja. V začetku leta 2002 so inflacijski pritiski v ekonomiji naraščali zaradi fiskalne politike in politike nadzorovanih cen. Fiskalna politika je vplivala na rast cen življenjskih potrebščin z višjima stopnjama DDV-ja, povečanimi trošarinami na tobak in alkohol ter uvedbo taks za obremenjevanje okolja. Velike podražitve nadzorovanih cen predvsem v prvih štirih mesecih leta in cene nafte na svetovnih trgih so se v veliki meri odrazile v rasti nadzorovanih cen, ki je leta 2002 znašala kar 9,8 odstotka. Proste cene so se leta 2002 zvišale za 6,9 odstotka.²⁹⁴ Med notranjimi dejavniki, ki so omogočili vztrajanje inflacije na relativno visoki ravni, pa je treba izpostaviti relativno hitrejšo naraščanje reguliranih cen, pogoste spremembe na davčnem področju ter usmerjenost denarne politike na uravnavanje gibanja deviznega tečaja, ki je imelo ob povečanih finančnih prilivih za posledico povečano naraščanje denarnih agregatov. Fiskalna politika je vplivala na rast cen življenjskih potrebščin z višjima stopnjama davka na dodano vrednost, povečanimi trošarinami

²⁹² BS, Letno poročilo za leto 2000, str. 17–18.

²⁹³ BS, Letno poročilo za leto 2001, str. 13.

²⁹⁴ BS, Letno poročilo za leto 2002, str. 13.

na tobak in alkohol ter uvedbo taks za obremenjevanje okolja. Velike podražitve nadzorovanih cen predvsem v prvih štirih mesecih leta in cene nafte na svetovnih trgih so se v veliki meri odrazile v rasti nadzorovanih cen, ki je leta 2002 znašala kar 9,8 odstotka.²⁹⁵

Potem ko je bila inflacija v Sloveniji leta 1996 z izjemo Češke najnižja med državami luksemburške skupine kandidatke za članstvo v Evropski uniji, je bila inflacija ob koncu leta 2002 v Sloveniji najvišja med omenjenimi državami, hkrati pa je bila približno trikrat višja od ravni, določene s konvergenčnim kriterijem Evropske unije glede stabilnosti cen.²⁹⁶ Direktor Urada za makroekonomske analize in razvoj v tistem obdobju je glede inflacijskega problema dejal, da ne razume “zakaj centralna banka ne bi vsaj pogojno opredelila inflacijskega cilja, in če ga ne bi dosegli, bi lahko natančno pojasnila, katere vladne poteze so prekrizale načrte”.²⁹⁷ Leta 2002 je prišlo do menjave predsednika vlade in vladi v novi sestavi je vsekakor izziv pomenil spopad z inflacijo. Po mnenju Bogomirja Kovača se je inflacija v letih 1999–2002 zadržala na visoki ravni in bi se morala v razmeroma kratkem času do konca leta 2004 razpoloviti. Analize dejavnikov inflacije so kazale, da so bili njeni spodbujevalci predvsem različni fiskalni, dohodkovni in cenovni šoki, za katere je bila krivec vladna politika počasnih reform in socialnega miru. Po Kovačevem mnenju je odkrit spopad z inflacijo zahteval najmanj dvoje, in sicer najprej dobro koordinacijo restriktivnejših ukrepov ekonomskih in razvojnih politik ter učinkovitejše znižanje inflacijskih pričakovanj. Za vse to je bila potrebna sposobna vlada z jasno ekonomsko politiko.²⁹⁸ V novembrski številki *Gospodarskih gibanj* leta 2002 smo lahko brali prispevek z naslovom “Inflacijo povzroča in nato “zavira” država!” Dejstvo je, da je velik del krivde za visoko inflacijo nosila nepravilna ekonomska politika.²⁹⁹ Da je bila ravno inflacija šibka točka leta

²⁹⁵ BS, Letno poročilo za leto 2002, str. 13.

²⁹⁶ Javornik, Korošec (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003*, str. 12–32.

²⁹⁷ BS lahko naredi več: Intervju z dr. Janezom Šušteršičem: UMAR, str. 14–15.

²⁹⁸ Kovač, Kot na začetku devetdesetih, str. 8.

²⁹⁹ Inflacijo povzroča in nato “zavira” država!, str. 6–24.

2002, je ugotavljal tudi Jože Mencinger. Boj proti njej oziroma antiinflacijske programe je označil kot obsesijo slovenske politike v poziciji in opoziciji ter ekonomske stroke.³⁰⁰ Rast inflacije se je leta 2003 le začela umirjati. Hkrati so se umirjale cene na drobno, cene storitev in drugo.³⁰¹ Leta 2003 je tako rast cen življenjskih potrebščin znašala 4,6 odstotka oziroma 5,6 odstotka, če vzamemo povprečje leta.³⁰²

Javnofinančni odhodki so poglavitni, ne pa edini vir, s katerim država izvaja naloge. Del aktivnosti izvaja tudi prek davčnih oprostitev in olajšav, javnega zadolževanja, jamstev za dolgove in razpolaga s premoženjem.³⁰³ Če je leta 1992 delež javnofinančnih odhodkov znašal 43,7 odstotka in se je približno tako gibal v obdobju 1992–1999 (med 44 in 46 odstotki),³⁰⁴ pa so se v letih 2000–2001 zelo hitro realno povečevali odhodki, povezani z državotvornimi nalogami ter nalogami socialnega razvoja in varstva okolja, zelo malo pa so se povečevali ali so celo realno nazadovali odhodki, namenjeni gospodarskemu razvoju.³⁰⁵ V obdobju 1997–2001 se je javnofinančni primanjkljaj gibal med 0,6 in 1,4 odstotka bruto domačega proizvoda, kar je bilo bistveno manj, kot je le-ta znašal v večini ostalih tranzicijskih držav.³⁰⁶ Veliko javnofinančnih sredstev je bilo namenjenih tudi za sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja, za obvezno zdravstveno zavarovanje, dejavnosti s področja gospodarstva, izobraževanje, javno upravo, obrambo in zaščito ter javni red in mir, za stanovanjske dejavnosti in prostorski razvoj ter za rekreacijo in kulturo.³⁰⁷ Javnofinančni primanjkljaj je leta 2000 dosegel 1,4 odstotka bruto domačega proizvoda. Med vzroki za povečanje primanjkljaja so bili dvig cen zaradi zunanjih dejavnikov ter zmanjšanje doma-

³⁰⁰ Mencinger, Leto, v katerem smo krenili na vzhod, str. 8–9.

³⁰¹ Pospešeno umirjanje inflacije?, str. 6–25.

³⁰² BS, Letno poročilo za leto 2003, str. 13–14.

³⁰³ Murn, Kmet (ur.), *Poročilo o razvoju 2003*, str. 74.

³⁰⁴ Kondža, Javnofinančni odhodki. V: Hanžek, Gregorčič (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija 2000 – 2001*, str. 81–87.

³⁰⁵ Murn, Kmet (ur.), *Poročilo o razvoju 2003*, str. 73–75.

³⁰⁶ Javornik, Korošec (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003*, str. 12–32.

³⁰⁷ Kondža, Javnofinančni odhodki. V: Hanžek, Gregorčič (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija 2000 – 2001*, str. 81–87.

čega in povečanje tujega povpraševanja.³⁰⁸ Proračun za leto 2001 je bil zaradi volitev v predhodnem letu sprejet v začetku maja 2001. Zato se je z letom 2001 izvajalo še tako imenovano začasno financiranje. Javnofinančni primanjkljaj je znašal 1,4 odstotka bruto domačega proizvoda. Med javnofinančnimi prihodki so najhitreje rasli davki na dohodek in dobiček, med javnofinančnimi odhodki pa plače.³⁰⁹ Decembra 2001 je vlada uresničila namero o načrtovanju proračunov za dve leti naprej in sprejela proračuna za leti 2002 in 2003. Javnofinančni primanjkljaj je leta 2002 znašal 3,1 odstotka bruto domačega proizvoda. Med javnofinančnimi prihodki so najhitreje rasli davki na dohodek in dobiček, med javnofinančnimi odhodki pa plače.³¹⁰ Zaradi spremenjenih makroekonomskih okoliščin se je vlada aprila 2003 odločila za rebalans državnega proračuna, ki ga je nato Državni zbor Republike Slovenije sprejel junija 2003. Javnofinančni primanjkljaj je leta 2003 znašal 1,4 odstotka bruto domačega proizvoda. Med prihodki so najhitreje rasli davki na dohodek in dobiček, med odhodki pa je bila zabeležena različna rast posameznih skupin transferjev prebivalstvu in visok porast odhodkov za investicije. Dolg Slovenije je leta 2003 znašal 26,5 odstotka bruto domačega proizvoda.³¹¹

Do ponovnega uravnoveženja stanja plačilne bilance je prišlo leta 2001 in je bilo povezano s šibko dinamično rasti domačega trošenja na eni in ohranjanjem razmeroma visokih stopenj rasti izvoza (povečal se je izvoz na trge Jugovzhodne Evrope in bivše Sovjetske zveze) na drugi strani. Obdobje presežka v tekočem računu plačilne bilance se je nadaljevalo tudi leta 2002.³¹² Leta 2000 je bila zabeležena 11,2-odstotna realna rast izvoza blaga in 3,6-odstotna realna rast uvoza blaga. Pogoji menjave so bistveno vplivali na primanjkljaj tekočega računa. Dosežena sta bila do tedaj najnižja deleža potrošnega blaga v izvozu in uvozu. Deleži menjave z dr-

³⁰⁸ BS, Letno poročilo za leto 2000, str. 15–16.

³⁰⁹ BS, Letno poročilo za leto 2001, str. 20–21.

³¹⁰ BS, Letno poročilo za leto 2002, str. 20–21.

³¹¹ BS, Letno poročilo za leto 2003, str. 21–23.

³¹² Javornik, Korošec (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003*, str. 12–32.

žavami Evropske unije so bili podobni tistim pred rusko in kosovsko krizo. Povečala se je menjava z državami nekdanje Jugoslavije, nekdanje Sovjetske zveze in državami CEFTE.³¹³

Gibanje izvozne blagovne menjave Slovenije v obdobju 1991–2006 z največjimi državami partnericami in ZDA kot največjim partnerjem zunaj Evrope (v mio USD)

	IZVOZ					
	1991*	1994	1997	2000	2003	2006
Nemčija	1025	2065	2626	2561	2611	3296
Avstrija	222	374	623	656	827	1451
Italija	742	922	1176	1188	1483	2157
Francija	427	586	491	619	638	1135
Hrvaška	/	725	671	688	1007	1464
ZDA	164	248	258	270	410	384

Vir: Letna poročila BS.

* Brez poslov oplemenitenja. Razlaga: "Posel oplemenitenja" pomeni katero koli operacijo oplemenitenja uvoznega blaga, ki je neposredno ali posredno dano na razpolago imetniku, ki izvede to oplemenitenje v skladu s specifikacijami za račun naročnika s sedežem v drugi državi, pri čemer plačilo po navadi predstavljajo samo stroški oplemenitenja.

Pogoji menjave so se po dveh letih zaporednega slabšanja leta 2001 rahlo izboljšali. Povečal se je tržni delež slovenskih izvoznikov na trgih Evropske unije. Nastale so tudi spremembe regionalne strukture blagovne menjave tako pri izvozu kot uvozu. Nadpovprečno hitro se je krepila tudi blagovna menjava z državami nekdanje Jugoslavije.³¹⁴ Za leto 2002 je bila značilna hitrejša rast izvoza od uvoza blaga. Prišlo je do zmanjševanja ameriškega dolarja na uvozni in izvozni strani. Tržni delež slovenskih izvoznikov na trgih najpomembnejših trgovinskih partneric se je leta 2002 povečal. Regionalna sestava blagovne menjave se je na izvozni strani spreminjala v korist držav nekdanje Jugoslavije in držav CEFTE. V blagovni menjavi z državami nekdanje Jugoslavije je bil zabeležen velik presežek.³¹⁵ Leta 2003

³¹³ BS, Letno poročilo za leto 2000, str. 18–20.

³¹⁴ BS, Letno poročilo za leto 2001, str. 13–18.

³¹⁵ BS, Letno poročilo za leto 2002, str. 14–17.

je bila rast uvoza dvakrat hitrejša od rasti izvoza. Tako izvoz kot uvoz sta bila pod vplivom medvalutnih razmerij. Tržni delež slovenskih izvoznikov je na trgih EU znašal 0,28 odstotka. Delež izvoza v države nekdanje Jugoslavije se je leta 2003 glede na leto 2002 zmanjšal na 17,4 odstotka. Rast izvoza v države CEFTE je bila trikrat večja od rasti uvoza, rast menjave storitev s tujino pa je bila počasnejša od rasti menjave blaga.³¹⁶

Gibanje uvozne blagovne menjave Slovenije v obdobju 1991–2006 z največjimi državami partnericami in ZDA kot največjim partnerjem zunaj Evrope v mio USD)

	UVOZ					
	1991**	1994	1997	2000	2003	2006
Nemčija	1016	1727	1936	1918	2359	3743
Avstrija	379	753	789	833	1052	2245
Italija	668	1252	1558	1761	2240	3405
Francija	480	599	980	1043	1230	1129
Hrvaška	/	492	466	448	444	736
ZDA	147	196	287	299	294	199

Vir: Letna poročila BS.

** Brez poslov oplemenitenja.

V obdobju 1997–2000 je učinkovit dogovor socialnih partnerjev omogočil doseganje zelenih makroekonomskih razmerij, ki so bila leta 2001 spet porušena. Za prehitevanje rasti produktivnosti so bile leta 2001 krive predvsem plače v javnem sektorju, ki so se realno povečevale za 5 odstotkov. Visoka rast plač v javnem sektorju je bila leta 2001 posledica uvedenih dodatkov k plačam v državni upravi in v izobraževanju in je bila del drugega vala povečevanja dodatkov v javnem sektorju, ki se je začel leta 1998. Leta 2000 se je rast plač v javnem sektorju umirila, skupna rast plač pa je ponovno zaostajala za rastjo produktivnosti. Težnja dotedanje plačne politike v Sloveniji je bila tudi zmanjševanje neenakosti plač. Leta 2002 sprejeti novi Zakon o sistemu plač,³¹⁷ ki je kot uradno prečiščeno besedilo začel

³¹⁶ BS, Letno poročilo za leto 2003, str. 14–17.

³¹⁷ UL RS, 56/02/2002.

veljati leta 2004,³¹⁸ je predvideval centralizirano kolektivno dogovarjanje razlik in je imel eksplicitno vgrajeno zmanjševanje razlik v plačah. Neenakost v porazdelitvi plač se je povečevala tudi v zasebnem sektorju. Skrb vzbujajoča je bila hitra rast visokih plač, ki je dobila zalet zlasti po letu 1999. Vzroke za tako povečanje lahko pripišemo nekoliko bolj ohlapni omejitvi rasti plač, ki niso bile določene s kolektivno pogodbo, v obdobju 1999–2001. Deloma pa jo lahko pripišemo tudi zmanjšanemu nadzoru nad izvajanjem usmeritve v dogovoru o politiki plač zaradi razpustitve Agencije za plačilni promet kot dela reforme sistema plačilnega prometa.³¹⁹ V skladu z veljavnim dogovorom socialnih partnerjev o politiki plač v obdobju 1999–2001 so se leta 2000 izhodiščne plače uskladile januarja (2,4 odstotka) in avgusta (3,7 odstotka), ker je rast cen življenjskih potrebščin julija preseгла mejo 4 odstotkov. Do usklajevanja plač je še prišlo januarja in avgusta 2001. Leta 2000 so se torej plače realno povečale.³²⁰ Plače so se leta 2001 zaradi hitre rasti v začetku leta zvišale precej hitreje od načrtovane 2,3-odstotne realne rasti.³²¹ Leta 2002 so se plače gibale v skladu s povečanjem gospodarske aktivnosti, tako da je stopnja rasti bruto plač leta 2002 znašala 9,6 odstotka.³²² Plače so leta 2003 ob poslabšani konjunkturi rasle relativno umirjeno predvsem po zaslugi nizke rasti plač v javnem sektorju. Dogovora o usklajevalnem mehanizmu, ki bi veljal pri določanju plač v prihodnje v zasebnem sektorju, pa socialni partnerji leta 2003 še niso dosegli.³²³

Pozitivni trendi na trgu delovne sile so bili kljub dinamični gospodarski rasti po letu 1993 zabeleženi šele leta 1999. K visoki stopnji rasti števila zaposlenih in zmanjšanju števila registriranih brezposelnih leta 1999 je prispevala sprememba vodenja registriranih brezposelnih, ki so bili vključeni v programe javnih del in pro-

³¹⁸ UL RS, 20/2004.

³¹⁹ Javornik, Korošec (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003*, str. 12–32.

³²⁰ BS, Letno poročilo Banke Slovenije za leto 2000, str. 14.

³²¹ BS, Letno poročilo Banke Slovenije za leto 2001, str. 11.

³²² BS, Letno poročilo Banke Slovenije za leto 2002, str. 11.

³²³ BS, Letno poročilo Banke Slovenije za leto 2003, str. 12.

grame izobraževanja. Spremembe je prinesel Zakon o spremembah o dopolnitvah Zakona o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti (ZZZPB-D),³²⁴ s katerim je bil podrobneje opredeljen status brezposelne osebe.³²⁵ Do leta 1999 so bili tisti brezposelni, ki so bili vključeni v javna dela in programe izobraževanja, še naprej vodeni kot brezposelne osebe, po letu 1999 pa so bili vodeni kot zaposleni, če so bili vključeni v javna dela ali program politike zaposlovanja z zaposlitvijo, oziroma kot neaktivni, če so bili vključeni v izobraževanje. Konec leta 1999 je Vlada Republike Slovenije sprejela Strategijo razvoja trga dela in politike zaposlovanja do leta 2006 in Nacionalni akcijski program zaposlovanja za leti 2000 in 2001. Ta je sledil usmeritvam Evropske unije na področju politike zaposlovanja iz leta 1998.³²⁶ Pozitivni trendi so se nadaljevali tudi v obdobju 2000–2002, vendar sta se z upočasnitvijo gospodarske rasti upočasnila tudi rast zaposlenosti in zmanjševanje registrirane brezposelnosti. Predvsem leta 2002 se je rast zaposlenosti močno upočasnila, zmanjševanje brezposelnosti pa se je skoraj ustavilo. Delež dolgotrajno brezposelnih se je leta 2001 zaradi upokožitev in drugih črtanj nekoliko znižal, in sicer s 63 odstotkov leta 2000 na 59. Z bolj intenzivno usmerjenostjo politike zaposlovanja na probleme težje zaposljivih in z upokojevanjem tistih starejših oseb, ki so izpolnile pogoje za upokožitev, pa se je delež zniževal tudi leta 2002. Trdovraten je ostajal problem zaposlovanja brezposelnih brez izobrazbe, saj je njihov delež vseskozi ostajal na ravni okoli 47 odstotkov.³²⁷

Gibanje zaposlenosti je bilo po preobratu leta 1999 ugodno tudi leta 2000. Število delovno aktivnih zaposlenih se je leta 2000 v povprečju povečalo za 1,2 odstotka, pri čemer je bila rast zaposlenosti precej hitrejša v drobnem zasebnem sektorju kakor pa v podjetjih in organizacijah. Število brezposelnih je bilo leta 2000 za

³²⁴ UL RS, 69/1998.

³²⁵ Kajzer, *Gospodarski razvoj*. V: Hanžek, Gregorčič (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija 2000–2001*, 73–79.

³²⁶ Prav tam, str. 73–79.

³²⁷ Javornik, Korošec (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003*, str. 12–32.

Gibanje registrirane brezposelnosti v Sloveniji v obdobju 1988–2008

Vir: Zavod RS za zaposlovanje/letna poročila. URL: <https://www.ess.gov.si/> (20. 3. 2009).

10,4 odstotka nižje od leta 1999, stopnja brezposelnosti pa je decembra 2000 znašala 12 odstotkov. Zaposlenost se je najbolj povečala v trgovini, gradbeništvu in finančnem posredništvu.³²⁸ Gibanja zaposlenosti so bila v povprečju leta 2001, po zasuku iz leta 1999 in ugodnih gibanjih leta 2000, pozitivna, kljub temu pa je v drugi polovici leta prišlo do obrata navzdol. Število delovno aktivnih zaposlenih oseb se je leta 2001 v povprečju povečalo za 1,4 odstotka, pri čemer je bila rast zaposlenosti hitrejša v podjetjih in organizacijah kakor v drobnem sektorju. Leta 2001 je prišlo tudi do znižanja stopnje brezposelnosti, kar se je zgodilo že tretje leto zapored.³²⁹ V drugi polovici leta 2002 je prišlo do stagnacije števila zaposlenih ter do zaustavitve upadanja brezposelnosti. Delovno aktivno prebivalstvo se je leta 2002 zmanjšalo za 6000 oseb, 1000 pa je bilo manj brezposelnih. S tem se je končalo upadanje stopnje brezposelnosti, ki je bila leta 2002 enaka kot leta 2001 in je znašala 6,4 odstotka. Leta 2003 je bilo gibanje zaposlenosti precej umirjeno oziroma skladno z gibanjem gospodarske aktivnosti. Precej očiten je bil zastoj v prvi polovici leta in postopno

³²⁸ BS, Letno poročilo za leto 2000, str. 14–15.

³²⁹ BS, Letno poročilo za leto 2001, str. 11–12.

izboljševanje razmer na trgu dela ob koncu leta 2003. Število aktivnega prebivalstva se je zmanjšalo in prišlo je do povečanja brezposelnosti. Stopnja brezposelnosti je tako v povprečju znašala 6,8 odstotka.³³⁰ Po navedenih dejstvih in statističnih podatkih ugotovimo, da povezanost med gospodarsko rastjo in brezposelnostjo kaže na to, da brezposelnost v obdobju negativne gospodarske rasti oziroma recesije hitro naraste, za zmanjšanje le-te pa je potrebno večletno obdobje gospodarske rasti.

Kot v drugih državah tudi v Sloveniji problem revščine zadeva precejšen odstotek prebivalstva. Naša država je leta 2000 za izdatke socialne varnosti namenila 26,6 odstotka bruto domačega proizvoda. Izdatki so se leta 2000 v primerjavi z letom poprej povečali za 10,7 odstotka. Od leta 1996 do leta 2000 pa so se izdatki realno povečali za 19 odstotkov. V primerjavi z evropskimi državami je bila Slovenija zelo blizu evropskega povprečja. Po podatkih za leto 2000 je Slovenija namenila le 0,7 odstotka manj sredstev za socialno varnost kot povprečna država članica Evropske unije. Največ je v tem obdobju za socialno varnost namenjala Švedska (32,3 odstotka BDP). Slovenija bi se s 26,6 odstotka BDP uvrstila na 8. mesto med državami članicami Evropske unije. V strukturi celotnih izdatkov za socialno varnost se razmerja med posameznimi področji skoraj niso spreminjala. Leta 2000 je tako šlo največ sredstev za področje starosti, in sicer 43,3 odstotka, sledili so izdatki za bolezen in zdravstveno varstvo s 30,7 odstotka, izdatki za družino z 9,2 odstotka, sredstva za brezposelne s 4,1 odstotka vseh sredstev, izdatki za smrt hranitelja družine z 2 odstotkoma, izdatki za druge oblike socialne izključenosti pa so bili z 1,6 odstotka sredstev na zadnjem mestu. Leta 2000 so bila glede na leto 1996 nekoliko višja sredstva za otroke in družine (za 0,7 odstotka) ter sredstva za invalidnost (za 0,5 odstotka). Zmanjšala pa so se sredstva za starost (za 0,8 odstotka) in za druge oblike socialne izključenosti. Na ostalih treh področjih je stanje ostalo nespremenjeno.

S prehodom v tržno gospodarstvo se je povečala tudi dohodkovna neenakost. S tem se je seveda pojavila ne-

³³⁰ BS, Letno poročilo Banke Slovenije za leto 2003, str. 13.

varnost za nastanek večjih socialnih razlik v družbi.³³¹ Slovenska vlada je februarja leta 2000 sprejela Program boja proti revščini in socialni izključenosti, s čimer je sledila strateškemu ciljem Evropske unije, za uresničitev katerih naj bi posodobili Evropski socialni model, vlagali v človeški kapital in socialno izključenost. Po raziskavah se je stopnja revščine³³² v Sloveniji leta 1999 v primerjavi z letom 1993 zmanjšala za 1,4-odstotne točke.³³³ Glavna določevalca in obenem najpomembnejša vzvoda zmanjševanja revščine in socialne izključenosti sta delovna (ne)aktivnost in izobrazba. Socialne izključenosti ne enačimo z revščino, se pa z njo začne in pomeni tudi neenakosti pri pridobivanju izobrazbe, dostopa do zdravja, zaposlitve, kulturnih dobrin in tako dalje. Pomeni omejevanje socialnih stikov, izločanje iz socialnega življenja in odiranje na rob družbe. Pozitivni trendi izobraževanja in izobraženosti, vključevanja odraslih v formalno in neformalno izobraževanje, rast števila zaposlenih in zmanjševanje brezposelnih dolgočasno vodijo k zmanjševanju revščine in socialne izključenosti. Stopnja tveganja revščine je leta 2004 znašala 12,1 odstotka. To pomeni, da je 12,1 odstotka ljudi v Sloveniji živelo pod pragom tveganja revščine, ki je leta 2004 znašal 5278 evrov. Razpoložljivi mesečni dohodek teh oseb leta 2004 je bil nižji od 440 evrov. Štiričlanska družina (dva odrasla in dva otroka) bi morala imeti leta 2004 vsaj 924 evrov razpoložljivega dohodka na mesec, da bi se dvignila nad prag tveganja revščine. Če poleg

³³¹ Apohal Vučkovič, Kersnik Bergant, Neenakost in revščina. V: Hanžek, Gregorčič (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija 2000–2001*, str. 97–108.

³³² Revščina je pojav, ki ga lahko opredelimo različno. Od izbranih meril je odvisen tudi izračun praga revščine in deleža gospodinjstev, ki živi pod tako izračunanim pragom. V Sloveniji uporabljamo za določanje praga revščine in izračun stopenj revščine tako imenovani relativni koncept. Prag revščine je določen na podlagi porazdelitve dohodkov, zato tako izračunana stopnja revščine ne meri absolutne revščine, temveč bolj kot samo revščino meri neenakost znotraj preučevane populacije. Ta koncept pokaže, koliko prebivalcev ima bistveno nižji dohodek glede na srednjo vrednost dohodka v državi, s tem konceptom ugotavljamo, katere so tiste skupine prebivalstva, ki so v sorazmerno slabšem položaju glede na vsa gospodinjstva in tako tudi bolj ranljive glede revščine. Po tem konceptu so torej revne osebe tiste, ki živijo v gospodinjstvih, katerih dohodek na ekvivalentnega člana je nižji od 60 odstotkov mediane razpoložljivega dohodka. Relativno revščino pa izrazimo s stopnjo tveganja revščine.

³³³ Javornik, Korošec (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003*, str. 12–32.

Kazalniki dohodka in revščine v Sloveniji

Dohodek (vključen je tudi dohodek v naravi)	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Prag tveganja revščine za ekvivalentno odraslo osebo na mesec (SIT)	55.514	59.840	63.113	71.414	79.180	86.291
Povprečni mesečni ekvivalentni dohodek revnih oseb (SIT)	42.712	45.916	48.499	54.997	60.535	65.201
Stopnja tveganja revščine (%)	11,7	11,8	11,6	11,3	10,6	9,9
Ocenjeno število revnih oseb	224.206	226.587	224.014	222.448	209.446	194.105
Dohodek brez dohodka v naravi						
Prag tveganja revščine za ekvivalentno odraslo osebo na mesec (SIT)	49.990	54.316	57.790	64.720	72.251	79.172
Povprečni mesečni ekvivalentni dohodek revnih oseb (SIT)	36.762	40.357	42.661	47.779	53.163	58.812
Stopnja tveganja revščine (%)	14,0	14,0	13,6	13,0	12,9	11,9
Ocenjeno število revnih oseb	268.555	267.382	261.789	256.885	255.023	232.926

Vir: SURS (URL: <http://www.stat.si/>).

denarnega dohodka upoštevamo tudi dohodek v naravi, to je lastno proizvodnjo in druge nedenarne oblike dohodka, je bila stopnja tveganja revščine za leto 2004 nekoliko nižja in sicer 11,4-odstotna, mesečni prag tveganja revščine pa za 20 evrov višji.³³⁴

³³⁴ SURS. Dostopno na URL: <http://www.stat.si/> .

Uresničitev strateških ciljev in izboljšanje makroekonomske slike (2004)

Leta 2004 je prišlo do izboljšanja makroekonomske slike. Gospodarska rast je bila najvišja, inflacija pa najnižja v novem tisočletju. Gospodarska aktivnost je bila leta 2004 po nekaj letih precej nizkih stopenj rasti relativno visoka. Povprečna stopnja rasti bruto domačega proizvoda je znašala 4,4 odstotka. Krepilo se je tudi domače povpraševanje. Industrijska proizvodnja je zabeležila kar 4,8-odstotno rast. Značilna je bila umirjena rast plač predvsem zaradi nizke rasti plač v javnem sektorju. Gibanje zaposlenosti je bilo skladno z gospodarsko aktivnostjo, število brezposelnih pa je bilo za 5 odstotkov nižje kot leta 2003. Rast števila zaposlenih v storitvenem sektorju je ponovno prehitela rast zaposlenih v industriji. Nadaljeval se je trend dezinflacije. Povprečna letna stopnja inflacije je leta 2004 znašala 3,6 odstotka. Banka Slovenije je sledila zastavljenemu cilju stabilnosti cen. Uvoz blaga je leta 2004 rasel hitreje od izvoza. Realna rast izvoza blaga je bila podvojena, uvoza pa povečana za pol.

Slovenija je 1. maja 2004 postala članica Evropske unije. Vstop Slovenije v EU in oživljanje gospodarske aktivnosti v EU sta ugodno vplivala na gibanje blagovne menjave. Na izvozni strani se je najbolj povečal izvoz reprodukcijskega materiala, na uvozni strani pa se je najbolj povečal uvoz reprodukcijskega materiala in blaga za široko potrošnjo. Primanjkljaj blagovne menjave se je povečal za 337 milijonov evrov. Prišlo je tudi do nadpovprečnega povečanja izvoza v države nekdanje Sovjetske

zveze in Jugoslavije. Delež izvoza v države nekdanje Jugoslavije se je leta 2004 povzpел na 17,9 odstotka, uvoza na 5,8 odstotka. Nemčija, Italija, Avstrija in Francija pa so ostale najpomembnejše trgovinske partnerice. Prišlo je do povečanja oziroma pospeševanja izvoza v Grčijo, Belgijo, Dansko in v Španijo, izvoz storitev se je leta 2004 povečal za 13 odstotkov, uvoz pa za 10 odstotkov. Prav tako so prihodki od turizma rasli hitreje od odhodkov. Po letu 1996 so bile leta 2004 storitve transporta najhitreje rastoča storitvena dejavnost. Povečali so se tudi finančni odtoki zasebnega sektorja. Delež naložb v tuje vrednostne papirje je bil v strukturi finančnih odtokov podvojen. Posledica vstopa Slovenije v EU so bile tudi višje neposredne investicije tujcev. Ena od slabih stvari pa je bil povečan obseg zadolževanja slovenskih bank in podjetij v tujini. Povečal se je tudi bruto zunanji dolg.

Slovenija je z vstopom v EU postala članica ekonomske in monetarne unije (EMU) z derogacijo glede uvedbe evra. To pomeni, da takoj po pristopu k EU ni prevzela evra. To se je zgodilo s 1. januarjem leta 2007. Z vstopom Slovenije v EU je Banka Slovenije postala članica ESCB, ki ga sestavljajo Evropska centralna banka (ECB) in nacionalne centralne banke držav članic EU. S tem so predstavniki Banke Slovenije pridobili status članov Razširjenega sveta ECB, odborov in delovnih skupin ESCB. Zaradi načrtnega prevzema evra je Banka Slovenije nadaljevala s prilagoditvijo instrumentov denarne politike. Prav tako sta vstop v EU in načrtovana uvedba evra zahtevala prilagoditve na področju plačilnih sistemov. Vsekakor je Banko Slovenije čakalo po vstopu Slovenije v EU še kar nekaj potrebnih ukrepov in prilagoditev, preden je prišlo do prevzema evra. Tu je Banka Slovenije odigrala izjemno pomembno vlogo.³³⁵

³³⁵ BS, Letno poročilo za leto 2004, str. 9–26.

Zadolževanje Republike Slovenije

Pomembno področje na finančnem področju predstavlja tudi zadolževanje države. Javni dolg je kategorija, ki nam daje informacijo o stanju obveznosti države do preostalega dela narodnega gospodarstva in do tujine. Ko govorimo o javnem dolgu neke države, ponavadi mislimo na bruto javni dolg, to je na vse finančne obveznosti države. Neto javni dolg pa lahko opredelimo kot razliko med bruto finančnimi obveznostmi države in njenimi dolgoročnimi finančnimi naložbami. Glede na to, kdo je upnik do države, ločimo notranji in zunanji javni dolg. Notranji javni dolg je tisti dolg, ki ga država dolguje lastnim državljanom. Lahko ga opredelimo tudi kot dolg do domačih in tujih rezidentov, ki je izdan na nacionalnem finančnem trgu in je običajno nominiran v domači valuti.

Stanje dolga Republike Slovenije v obdobju 1993–2000

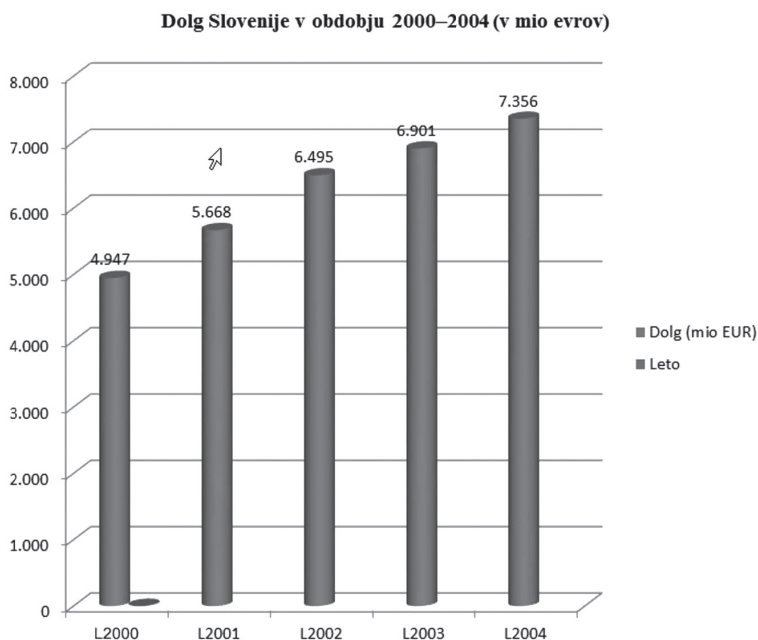
Leto	Celotni dolg RS (v mio SIT)	Notranji dolg (v mio SIT)	Zunanji dolg (v mio SIT)
1993	303.020	263.765	39.255
1994	342.982	290.966	52.016
1995	418.121	346.009	72.112
1996	580.698	355.499	225.199
1997	673.276	399.620	273.656
1998	771.296	475.532	295.763
1999	893.293	498.476	394.817
2000	1.013.353	505.073	508.280

Vir: Ministrstvo za finance, Bilten javnih financ, december 2001, str. 93.

Notranji javni dolg je posledica zadolževanja države na domačem nebančnem trgu, pri domačih komercialnih bankah in pri centralni banki. Zunanji javni dolg pa nastane z zadolževanjem države na tujih finančnih trgih. Država se lahko zadolži pri mednarodnih finančnih organizacijah, kot so Evropska banka za obnovo in razvoj, Evropska investicijska banka, Mednarodna banka za obnovo in razvoj, Mednarodni denarni sklad itd., pri tujih vladah in vladnih agencijah, tujih poslovnih bankah in tudi pri zasebnih kreditodajalcih, če gre za izdajo prenosnih vrednostnih papirjev na tujem finančnem trgu.

Pomemben delež dolga je predstavljal dolg Republike Slovenije do držav članic Pariškega kluba ter do konzorcija bank Londonskega kluba. Dolg do držav članic Pariškega kluba je nastal tako, da so po nalogu posameznih vlad banke dodelile kredite SFRJ. Ta dolg je znašal 488 milijonov USD in je bil načelno prevzet leta 1995. Slovenija je nato ratificirala številne bilateralne

Dolg Slovenije v obdobju 2000–2004 (v mio evrov)

Vir: SURS. (URL: <http://www.stat.si/>).

sporazume z državami članicami. Od leta 2002 mora Republika Slovenija iz naslova Pariškega kluba odplačevati obresti in tudi glavnice le še Nemčiji. Londonski klub sestavlja konzorcij okoli 400 komercialnih bank. Dolg pri tem klubu je znašal okoli 812 milijonov USD. Dolg Slovenije se je sicer večal vsa devetdeseta leta, tej praksi pa smo bili priča tudi po nastopu novega tisočletja. Tako je dolg leta 2000 predstavljal 26,8 odstotka in leta 2004 27,2 odstotka bruto domačega proizvoda.³³⁶

³³⁶ SURS. URL: <http://www.stat.si/indikatorji.asp?id=28> (28. 11. 2007).

Privatizacija gospodarstva in slovensko podjetništvo v novi preobleki

“Privatizacija ali zakonita kraja. Divja privatizacija, načrtovana kraja, neznanje ali slovenska nevoščljivost?”

Alenka Žnidaršič Kranjc, 1994

“Kako naj bi Slovenija preživela? Naj razproda vse, kar je kdaj imela. Dobiček naj gre falotom v žep, kar še ostane, pa slovenstvu za pogreb.”

Matej Bor, 1992

Prvi pogoj za gospodarsko preobrazbo

Privatizacija³³⁷ je bila proces, ki se je državljani najbolj dotaknili. Po mnenju Jožeta Mencingerja naj bi privatizacija v svojem bistvu bila “urejen in zakonit prenos lastninskih upravičenj od “ljudstva” – države in drugih javnih institucij na osebe civilnega prava – posameznike in družbe”, privatna lastnina pa naj bi “izboljšala gospodarsko učinkovitost, zagotovila pravičnost pri razdelitvi bogastva in blaginje ter služila za odpravo enopartijskega sistema”.³³⁸ Dejansko se je pretvorba prejšnje lastninske ureditve v ureditev, ki je ustrezala mehanizmu tržnega gospodarstva in ki naj bi dosegla zastavljene gospodarske, socialne in politične cilje, pokazala za največji problem tranzicije. Da je privatna lastnina pogoj za učinkovitost, je samoumevno, saj so privatna lastninska upravičenja temelj za varčevanje, investiranje, iskanje novih proizvodov, optimalno izrabo kapacitet in tveganje. Vendar je tudi dejstvo, da pravih

³³⁷ Privatizacije ne poznamo samo na prehodu iz socialističnega v tržna gospodarstva, ampak jo poznamo tudi v kapitalističnih gospodarstvih. V slednjih prihajo do privatizacije iz različnih razlogov; da bi s prodajo državne lastnine država pridobila finančna sredstva, da bi se znebila državnih podjetij, ki ustvarjajo izgubo itd., vse skupaj pa se povezuje s spoznanji, da je opravljanje gospodarskih dejavnosti, ki temelji na privatni lastnini, učinkovitejše. Prav tako poznajo proces nacionalizacije kapitalistična gospodarstva. Ta je pogosto vezana na politične spremembe (Velika Britanija po drugi svetovni vojni), pogosto pa želi država z nacionalizacijami posameznih gospodarskih panog zagotoviti ključno vlogo v gospodarstvu (največkrat gre za nacionalizacijo podjetij, ki formalno ustvarijo majhen delež družbenega produkta in v panogah, ki so ključne v gospodarski infrastrukturi (promet)). Več v Mencinger, *Gospodarski sistem in politika Slovenije*, str. 50.

³³⁸ Mencinger, *Deset let pozneje*, str. 29.

lastnikov, ki bi zagotavljali učinkovito uporabo sredstev, ni bilo mogoče ustvariti z dekreti in administrativnim prenosom lastninskih upravičenj. Vsekakor drži, da sta privatna lastnina in tržno gospodarstvo temelja stabilne politične demokracije, kljub temu pa je politična in gospodarska elita privatizacijo razumela predvsem kot priložnost za hitro povečanje svoje politične legitimnosti in bogastva, "tako pa je bila "prava" privatizacija le takšna, katere rezultat je bila njim ustreza prerazdelitev bogastva in moči, podobno kot je za tuje investitorje "prava" privatizacija tista, ki jim omogoči poceni nakupe podjetij in velike dobičke".³³⁹

Privatizacija je imela dvojno naravo. Pomembna je bila tako z gospodarskega kot tudi političnega vidika. Zamenjava prevladujočega državnega lastništva in kontrole produkcijskih sredstev z razpršeno in raznoliko zasebno lastnino je bilo bistveno dejanje pri odpravi prejšnjega gospodarskega sistema. Razpršitev gospodarske moči pa je pomenila tudi razpršitev politične moči in ustanovitev demokratičnih institucij.³⁴⁰ Pri privatizaciji je šlo za "prodajo državnega kapitala v nacionaliziranih industrijah ali drugih podjetjih privatnim investitorjem", pri čemer je država izgubila ali pa tudi ne nadzor v njih. Ko se je dejansko začel prehod, je bila privatizacija opredeljena kot "vsakršen prenos bogastva od države ali državnega sektorja v privatni sektor".³⁴¹ Po mnenju Alenke Žnidaršič Kranjc je lastninsko preoblikovanje podjetij pomenilo "spremembo podjetja z družbenim kapitalom v podjetje z znanimi lastniki na celotnem trajnem kapitalu preoblikovanega podjetja".³⁴² Ekonomist Ivan Ribnikar celo meni, da je izraz privatizacija neustrezen in govori raje o lastninskem preoblikovanju podjetij.³⁴³ Ob vseh definicijah in razlagah je treba izpostaviti še eno stvar, in sicer dejstvo, da je bila "privatizacija predpogoj za ekonomsko preobrazbo Slovenije in njeno vključevanje v Evropo".³⁴⁴ Zakonsko je privatizacija gospodarstva

³³⁹ Prav tam, str. 29–30.

³⁴⁰ Eatwell et al., *Iz tranzicije v evropsko povezovanje*, str. 176.

³⁴¹ Bannock et al., *Dictionary of Economics*.

³⁴² Žnidaršič Kranjc, *Investicijski skladi v Sloveniji – (ne)uspeh in za koga*, str. 44.

³⁴³ Ribnikar, *Odprava družbene lastnine podjetij, privatizacija*, str. 60–62.

³⁴⁴ *Agens*, št. 1, september 1993, str. 1.

potekala v nekaj korakih. Najprej, jeseni 1991, sta bila sprejeta zakona o privatizaciji stanovanj³⁴⁵ in denacionalizaciji.³⁴⁶ Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij (ZLPP)³⁴⁷ pa je bil, kot že omenjeno, sprejet šele novembra 1992 in osrednji poudarek v nadaljevanju tega poglavja bo ravno na slednjem.

³⁴⁵ UL RS, 18/1991.

³⁴⁶ UL RS, 27/1991.

³⁴⁷ UL RS, 55/1992.

Stanovanjski in denacionalizacijski zakon

Cilj zakonov o privatizaciji stanovanj in denacionalizaciji je bilo jasna določitev lastništva in poprava krivic, a sta slednja, v obliki, kot sta bila sprejeta, nemalokrat povzročala nove krivice. Glede načina izvedbe privatizacije stanovanj v družbeni lastnini se mnogi čutijo prikrajšane in depriviligirane še danes, podobno velja za denacionalizacijski proces, ki sodi med največje, najdražje, predvsem pa najdlje trajajoče projekte po osamosvojitvi Slovenije. Zakoni, ki naj bi urejali premoženjska razmerja, so po mnenju nekaterih analitikov kazali na popolno nerazumevanje zasebnopravne strukture premoženjskih pravic, ki v tržnem gospodarstvu kot njenem nujnem nasledku urejajo pridobivanje in uporabo dobrin in storitev.³⁴⁸

Pred letom 1991 je obstajal stanovanjski fond, v katerega so vsi aktivni prebivalci prispevali okoli šest odstotkov mesečnega bruto dohodka. Od omenjenega fonda so prebivalci imeli korist, nekateri so se odločali za posojilo, drugi za pridobitev stanovanjske pravice do družbenega stanovanja. Ker je bila večina stanovanj dotrajana, so jih nemalokrat imetniki stanovanjske pravice obnavljali z lastnimi sredstvi. Nekateri so vložili celo toliko denarja, da bi si po takratnih cenah zanj lahko kupili novo stanovanje. V začetku oktobra 1991 je skupščina sprejela nov stanovanjski zakon. Pripravili so ga na Ministrstvu za varstvo okolja in urejanje

³⁴⁸ Bajt, Zakon o denacionalizaciji kot zanikanje zasebne lastnine, str. 25–34.

prostora, ki ga je vodil Miha Jazbinšek, zato se pogosto imenuje tudi Jazbinškov zakon.³⁴⁹ Za izvajanje nacionalnih programov s stanovanjskega področja so bili določeni Stanovanjski sklad Republike Slovenije, občinski stanovanjski skladi in neprofitne stanovanjske organizacije, lastniki družbenih stanovanj pa so postali Republika Slovenija, občine, podjetja in pokojninski sklad. Z zakonom je bila omogočena prodaja stanovanj bivšim najemnikom oziroma imetnikom stanovanjske pravice. Razporeditev tako zbranih kupnin je bila sledeča: 70 odstotkov je ostalo prodajalcem stanovanj, 20 odstotkov kupnine se je odvedlo Stanovanjskemu skladu Republike Slovenije, 10 odstotkov pa Slovenskemu odškodninskemu skladu.³⁵⁰

Po podatkih je bilo približno 225.000 družbenih stanovanj in približno 113.000 takšnih, ki bi naj sodelovala v prodaji (odšteta so bila občinska, zaplenjena, premajhna itd.).³⁵¹ Zakon je določil nova stanovanjska najemna in lastninskopravna razmerja ter privatizacijo stanovanj in stanovanjskih hiš v družbeni lasti. Po določitvi tega zakona so imetniki stanovanjske pravice dobili možnost po ugodni ceni odkupiti "svoja" stanovanja od podjetij ali občin, katerih najemniki so bili do tedaj. Temeljno načelo privatizacije stanovanj in stanovanjskih hiš je bilo izenačenje pravice do nakupa stanovanja za vse tiste občane, ki so bili na dan uveljavitve stanovanjskega zakona imetniki stanovanjske pravice. Glede predkupne pravice je po Stanovanjskem zakonu obstajal še en pomemben pogoj, in sicer ta, da je imel najemnik³⁵² predkupno pravico na stanovanju, ki mu je bilo dano v najem za nedoločen čas, če predkupne pravice ni uveljavljal solastnik oziroma občina v primerih, ki jih je določal zakon.³⁵³ Imetniki stanovanjske pravice so po zakonu lahko odstopili pravico do nakupa svojemu ožjemu družinskemu članu s posebno pisno izjavo.

³⁴⁹ *Slovenski almanah '92*, str. 120–122.

³⁵⁰ Gorenčič, *Financiranje stanovanjske gradnje z vidika nacionalne stanovanjske varčevalne sheme in evropske izkušnje s pogodbenim varčevanjem*, str. 13.

³⁵¹ Mencinger, *Gospodarski sistem in politika Slovenije*, str. 55.

³⁵² V devetdesetih letih 20. stoletja se je trg najemnih stanovanj razvijal v dveh smereh: ena smer so bila neprofitna najemna stanovanja, druga smer pa tržna najemna stanovanja.

³⁵³ Stanovanjski zakon, UL RS, 18/1991, Predkupna pravica – 18. člen.

Za ožjega družinskega člana so veljali zakonec imetnika stanovanjske pravice ali oseba, s katero je imetnik živel v dalj časa trajajoči življenjski skupnosti, njihovi otroci oziroma posvojenci, starši in posvojitelji ter osebe, ki sta jih bila po zakonu dolžna preživljati.³⁵⁴ Stanovanjski zakon je torej v 117. členu določal, da ima pravico do odkupa stanovanja imetnik stanovanjske pravice, ki je imel to pravico ob uveljavitvi zakona. Imetnik stanovanjske pravice pa je lahko s pisno izjavo to pravico prenesel na ožjega družinskega člana.³⁵⁵

Za določitev vrednosti stanovanj, ki so se privatizirala, se je upoštevalo naslednje: število točk, vrednost točk, uporabna površina stanovanja in korekcijski faktor za popravek končne vrednosti stanovanja zaradi vpliva stanovanja. Vrednost točke je izračunavalo Ministrstvo za varstvo okolja in urejanje prostora, rezultati pa so bili mesečno objavljeni v Uradnem listu Republike Slovenije še dve leti po sprejetju zakona.³⁵⁶ Na področju točkovanja je v praksi prišlo do težav. Težavo je predstavljala predvsem toga uporaba sistema točkovanja za ugotavljanje vrednosti.³⁵⁷ Lastniki stanovanj so morali skleniti kupo-prodajno pogodbo najkasneje v 30 dneh po vložitvi zahtevka za odkup od dotedanjšega imetnika stanovanjske pravice. Slednji so imeli pravico do popusta v višini 30 odstotkov od vrednosti stanovanja, zmanjšano za lastno udeležbo in za lastna vlaganja, ki so se kazali v povečani vrednosti stanovanja. Od tako izračunane pogodbene vrednosti stanovanja je moral kupec poravnati 10 odstotkov v 60 dneh po sklenitvi pogodbe, preostalo kupnino pa v 20 letih, pri čemer so morali mesečni obroki ves čas odplačevanja ohranjati vrednost enakega deleža stanovanja oziroma so se prilagali stopnji inflacije. Zakon je kupcu omogočal tudi popust, če je plačal v enkratnem znesku ali predčasno. Tisti imetniki stanovanjske pravice, ki se niso odločili za nakup stanovanja, so z lastniki sklenili najemno pogodbo za nedoločen čas (v izjemah za določen), kar so

³⁵⁴ *Slovenski almanah '92*, str. 120–122.

³⁵⁵ Tekavc, *Tujci in privatizacija stanovanj*, str. 42–43.

³⁵⁶ *Slovenski almanah '92*, str. 120.

³⁵⁷ Neffat, *Privatizacija po stanovanjskem zakonu – ugotavljanje vrednosti stanovanja*, str. 7.

bili dolžni storiti najkasneje v 6 mesecih po uveljavitvi zakona.³⁵⁸

Temeljna dilema pri procesu privatizacije stanovanj v družbeni lastnini je bila torej dilema o pravični prerazdelitvi stanovanjskega bogastva. Če bi hoteli družbena stanovanja z ekonomskega vidika pravično olastniti, bi morali izračunati prispevke posameznikov, države, podjetij in drugih ustanov na skupnem skladu družbenih stanovanj, za celotno vrednost izdati vrednostne papirje in tako vzpostaviti mehanizem privatiziranja stanovanj za pravo ceno, kar pa po mnenju Aleksandra Bajta sploh ne bi bilo nemogoče, saj so bili potrebni podatki dostopni.³⁵⁹ Alenka Žnidaršič Kranjc se je spraševala, "zakaj se parlament ni odločil za ekonomsko pravičnost (in učinkovitost) privatizacije stanovanj v družbeni lastnini, pač pa za popolno socializacijo stanovanjskega gospodarstva prek uzakonitve odkupov stanovanj s strani imetnikov lastninske pravice za izjemno nizko kupnino".³⁶⁰

S stanovanjskim zakonom so se med drugim spremenila stanovanjska razmerja v odnosu delavci – podjetja. Pred tem zakonom je bila delavcu dodeljena stanovanjska pravica, s čimer je podjetje rešilo delavčev stanovanjski problem, stanovanje pa je bilo za podjetje tako rekoč izgubljeno. Po novem zakonu je podjetje postalo lastnik, medtem ko je moral delavec plačevati najemnino in stroške. Kar se tiče najemnih pogodb je treba poudariti, da se je trajnost najemnega razmerja prenesla tudi po smrti podpisnika, in sicer na zakonca, zunajzakonskega partnerja ali družinskega člana, navedenega v najemni pogodbi. V primeru ločitve se je ob sporazumu zakoncev ali odločitvi sodišča najemna pogodba prav tako lahko prenesla na (bivšega) zakonca. Z novim zakonom je prišlo tudi do sprememb pri upravljanju v večstanovanjskih hišah. Lastniki stanovanj so morali skleniti pogodbo o upravljanju, s čimer so uredili medsebojna razmerja v zvezi z upravljanjem

³⁵⁸ *Slovenski almanah*, 92, str. 120–122.

³⁵⁹ Bajt, *Gospodarski vidiki zasebljanja stanovanj*, str. 28.

³⁶⁰ Žnidaršič Kranjc, *Privatizacija ali zakonita kraja. Divja privatizacija, načrtovana kraja, neznanje ali slovenska nevoščljivost?*, str. 52.

hiše in funkcionalnega zemljišča ter zagotovili normalno delovanje hiše. Odločujočo vlogo pri upravljanju v stanovanjski hiši so imeli tisti lastniki, ki so v posamezni večstanovanjski hiši imeli v lasti več kot 50 odstotkov stanovanj. Prav tako je bilo v primeru, ko je bilo v večstanovanjski hiši več kot 10 stanovanj in 2 lastnika, potrebno določiti upravnika. Novost stanovanjskega zakona je bil, kot že omenjeno, tudi Stanovanjski sklad Republike Slovenije, ki je bil namenjen financiranju nacionalnega stanovanjskega programa oziroma spodbujanju stanovanjske gradnje, prenove in vzdrževanja stanovanj in stanovanjskih hiš.³⁶¹

Na področju nepremičnin veliko podjetij ni imelo pravno-formalno urejenega stanja. Neurejenost se je odražala v neažurnih katastrskih evidencah v zemljiških knjigah, prostorskih planih in drugod. Prenos nepremičnin je bil zapleten in dolgotrajen, nekatera podjetja pa so namenoma zavlačevala s prenosom zemljišč oziroma s podpisom pogodbe o prenosu, saj Zakon o Skladu kmetijskih zemljišč in gozdov Republike Slovenije ni predvideval sankcij. Eden izmed vzrokov za dolgotrajno urejanje in izločanje zemljišč s strani podjetij so bili tudi nedokončani denacionalizacijski postopki.³⁶² Določba stanovanjskega zakona je bila dokaj enostavna in ni predstavljala večjih težav, dokler je bil imetnik stanovanjske pravice državljan Republike Slovenije. V primeru da imetnik ni bil državljan Republike Slovenije, pa se je postavilo vprašanje pravne narave pravice do odkupa. Rešitev tega vprašanja je namreč dajala odgovor na vprašanje, kdo sme odkupiti stanovanje. Je to imetnik stanovanjske pravice, ki je tujec, ali morda njegov družinski član, ki je bil slovenski državljan, ali pa stanovanja v tem primeru sploh ni mogoče odkupiti. Vse to so bila vprašanja, ki so predstavljala velike pravne zagate in težave.³⁶³ Pred privatizacijo družbenih stanovanj je bilo v Sloveniji lastniško zasedenih 67 odstotkov stanovanj, po privatizaciji stanovanj pa se je ta odstotek

³⁶¹ *Slovenski almanah*, str. 121–122.

³⁶² *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 114–115.

³⁶³ Tekavc, *Tujci in privatizacija stanovanj*, str. 42–43.

povečal na 88.³⁶⁴ Po številkah sodeč bi lahko sklepali, da je bil stanovanjski zakon uspešen, a temu še zdaleč ni bilo tako. Tako imenovani Jazbinškov zakon je namreč imetnike stanovanjske pravice razdelil na dve skupini – na večino, ki je družbena stanovanja lahko odkupila, in manjšino, ki pravice do odkupa ni imela. Prva skupina je stanovanja odkupila po ugodnih cenah, saj je na primer cena za 114 kvadratnih metrov veliko stanovanje v središču Ljubljane znašala približno 16.000 tedanjih nemških mark.³⁶⁵ Druga skupina pravice do odkupa ni imela, saj je stanovanjski zakon prepovedoval odkup tistih stanovanj, ki so v družbeno lastnino prešla s poddržavljanjem. Nov udarec je povzročil denacionalizacijski zakon, ki je predvidel vračanje stanovanj v naravi, tudi če so le-ta bila zasedena z imetniki stanovanjske pravice. Šlo je za edinstven primer v Evropi, saj nobena druga nekdanja socialistična država v naravi ni vračala z ljudmi zasedenih stanovanj. Slovenija je z ljudmi trgovala kljub nasvetu parlamentarne skupščine Sveta Evrope, naj se nacionalizirano premoženje praviloma vrne prvotnim lastnikom, če je to mogoče brez kršenja pravic sedanjih lastnikov ali najemnikov, ki so si premoženje pridobili ali najeli v dobri veri in brez škodovanja napredku demokratičnih reform. V primerih, ko to ni mogoče, naj se dodeli le materialno nadomestilo. Imetniki stanovanjske pravice so tako prisilno postali navadni pogodbeni najemniki pri zasebniku za nedoločen čas.³⁶⁶

Leta 1994 je bil Stanovanjski zakon sicer dopolnjen tako, da je uvedel “nadomestno privatizacijo” stanovanj. Če so se najemniki, ki niso mogli odkupiti svojih stanovanj pod ugodnimi pogoji stanovanjskega zakona iz leta 1991, odločili, da bodo stanovanje, v katerem živijo, odkupili (v soglasju z lastnikom), ali pa so se odločili za nakup drugega stanovanja oziroma gradnjo hiše, so bili upravičeni do “nadomestne privatizacije”. To je

³⁶⁴ Cirman, *Lastna nepremičnina – najpogostejša naložba v Sloveniji*, str. 4.

³⁶⁵ Po Stanovanjskem zakonu iz leta 1991 je cenitev stanovanj po celotni Sloveniji potekala enako (točkovanje idr.). Kot vemo, pa so cene stanovanj (m²) od leta 1991 dalje v različnih krajih po Sloveniji različno naraščale (velika razlika npr. med Ljubljano in ostalimi krajji), kar je bilo glede na zakonitost trga za pričakovati. A na to snovalci zakona iz leta 1991 očitno niso pomislili.

³⁶⁶ Matos, *Žrtve tranzicije*, str. 30–31.

Cene za m² stanovanja in povprečne neto plače v obdobju 1991–2003

Leto	Pov. končna cena za m² stanovanja v SIT	Cena stanovanj v EUR/m²	Pov. neto plača v SIT	Pov. neto plača v EUR	Število neto plač za m² stanovanja
1991	30.000	433	10.322	149	2,91
1992	99.000	941	30.813	293	3,21
1993	155.000	1170	46.826	353	3,31
1994	154.000	1011	60.089	394	2,56
1995	192.064	1255	71.279	466	2,69
1996	189.022	1115	81.830	483	2,31
1997	205.536	1139	91.199	505	2,25
1998	230.133	1235	99.919	536	2,30
1999	229.330	1.184	109.279	564	2,10
2000	270.935	1.321	120.689	588	2,24
2001	280.069	1.289	134.856	621	2,08
2002	295.417	1.306	147.708	653	2,00
2003	333.074	1.407	159.072	681	2,06

Vir: Gorenčič, *Financiranje stanovanjske gradnje z vidika nacionalne stanovanjske varčevalne sheme in evropske izkušnje s pogodbenim varčevanjem*, str. 26; Statistični urad Republike Slovenije (SURS).³⁶⁷

pomenilo, da jim je država omogočila del sredstev za nakup ali gradnjo. Upravičeni so bili do nadomestila v višini 36 odstotkov od vrednosti stanovanja v gotovini in 25 odstotkov od vrednosti stanovanja v obveznicah Slovenske odškodninske družbe. Po stanovanjskem zakonu iz leta 2003 so bili upravičeni do nadaljnjih 13 odstotkov vrednosti stanovanja, kar pa so dobili izplačano v gotovini in ne več v vrednostnih papirjih. Tako so bili najemniki upravičeni do 74 odstotkov nadomestila od vrednosti stanovanja in so lahko še naprej v roku pet let od pravnomočne odločbe o denacionalizaciji uveljavljali “nadomestno privatizacijo”.³⁶⁸ Kot je zapisala Urša

³⁶⁷ Z opazovanjem rasti cen za m² vidimo, da so se cene leta 2003 v primerjavi z letom 1991 povečale za 3,5-krat. V istem obdobju se je tudi povprečna neto plača povečala za približno 4,5-krat. Po teh dveh kazalnikih so bila stanovanja leta 2003 lažje dostopna kot leta 1991.

³⁶⁸ Gorenčič, *Financiranje stanovanjske gradnje z vidika nacionalne stanovanjske varčevalne sheme in evropske izkušnje s pogodbenim varčevanjem*, str. 15.

Matos, pa se je za oba modela, se pravi ali za dogovor z lastnikom o odkupu stanovanja ali za izselitev, odločilo le 1700 najemnikov. Večini lastnikov namreč ni bilo v interesu, da bi stanovanja prodajali po cenah, nižjih od tržnih, najemniki pa stanovanj niso hoteli zapustiti za izjemno nizko odškodnino, ki jo je ponujala država, saj bi na primer za 100 kvadratov dobili le okoli 15.000 mark. Zakon jim je v primeru odhoda iz stanovanja sicer zagotavljal pravico do ugodnega posojila, a je bila večina najemnikov starejših od 70 let in so se raje odločili ostati v najemniškem stanovanju. Težava je bila tudi na področju plačevanja najemnine, saj so jo nekateri lastniki postavili tudi do desetkrat višje, kot je dovoljeval zakon, drugi pa so jo zavračali, da bi dobili argument za tožbo.³⁶⁹

Nepravilnosti je nato skušal popraviti nov Stanovanjski zakon (SZ-1)³⁷⁰ sredi leta 2003. Nastal je v okviru Ministrstva za okolje, prostor in energijo, ki ga je tedaj vodil Janez Kopač. Ena od pomembnejših novosti zakona je bila obveza etažnih lastnikov, da mesečno vplačujejo sredstva v rezervni sklad, ki ga upravlja upravnik. Zakon je določal tudi gradnjo in prodajo novih stanovanj, varstvo kupca pri prodaji novih stanovanj, pristojnosti in naloge občin in države na stanovanjskem področju, ustanovitev stanovanjske zbornice, državnega stanovanjskega sveta in drugo.³⁷¹ Na številne krivice so vsa devetdeseta in še kasneje opozarjali v Združenju najemnikov Slovenije, ki je bilo ustanovljeno leta 1991. V glavnem neuspešno, kar je potrdil tudi omenjeni nov Stanovanjski zakon (SZ-1), ki je povzročal nadaljnje krivice in zmedo. Urša Matos je v članku časnika Mladina z naslovom *Žrtve tranzicije* leta 2003 navedla primer usode nesrečne štiričlanske družine, ki je tri generacije živela v 90 kvadratnih metrov velikem stanovanju v stari Ljubljani. Po denacionalizaciji so lastniki hišo prodali, družina pa se je bila prisiljena izseliti. Lastnik jim je v zameno ponudil samo dvosobno stanovanje v Žu-

³⁶⁹ Matos, *Žrtve tranzicije*, str. 30–31.

³⁷⁰ UL RS, 69/2003.

³⁷¹ Gorenčič, *Financiranje stanovanjske gradnje z vidika nacionalne stanovanjske varčevalne sheme in evropske izkušnje s pogodbenim varčevanjem*, str. 18.

žemberku, s čimer se niso strinjali. Naslednja ponudba je bilo dvosobno mračno stanovanje pod Ljubljanskim gradom, brez kopalnice in s straniščem na skupnem hodniku. Po hudih pritiskih so se odločili, da si sami poiščejo stanovanje na prostem trgu in ga kupijo. Sredstev, ki so jih vložili v obnovo prvotnega doma, niso dobili povrnjenih, selitev so morali plačati sami, lastnik pa jim je po prekoračitvi datuma, do katerega so se morali izseliti, vsak dan zaračunal 100 mark. Najemnikom, ki bi se omenjeni in podobnim situacijam želeli izogniti, je novi zakon med drugim dajal na razpolago rešitev, in sicer bi v primeru samovoljne izselitve iz stanovanja dobili odškodnino, ki je bila, seveda, ponovno izjemno nizka.³⁷²

Še nekaj besed o Stanovanjskem skladu Republike Slovenije. Kot je v svoji knjigi zapisal ekonomist Stanislav Kovač, naj bi omenjeni sklad pripomogel k rešitvi stanovanjske stiske iskalcev stanovanj. Vodstvo sklada je imelo za nalogo, da iskalcem stanovanj v obliki ugodnih posojil razdeli denar, ki je bil zbran s prodajo družbenih stanovanj. V resnici je sklad ob tem del sredstev začel obračati na finančnem trgu, jih posojati gospodarstvu, bankam, javnim podjetjem ipd. (leta 1993 naj bi sklad gospodarstvu posodil kar 828 milijonov slovenskih tolarjev finančnih presežkov iz stanovanjskih kupnin in denarja črnograditeljev). Prav s tem posojenim denarjem je marsikateremu podjetju omogočil, da je nekaj dni z njim poslovalo bodisi na borzi, bodisi ga posodilo z višjo obrestno mero in si po tej poti z javnim denarjem prislužilo velike zaslužke.³⁷³ Zgodba ni dobila epiloga. Parlamentarni odbor je sicer odredil kriminalistično preiskavo, ki pa se je končala brez odkritih znakov kaznivih dejanj. Dejstvo je žal, da opisani primer ni nobena posebnost, saj se je na podoben način (brez sodnega epiloga oziroma kazenskega pregona sploh) končalo še veliko drugih afer.³⁷⁴ Ne samo omenjene primere, temveč sploh odnos državljanov do zakonodaje in

³⁷² Matos, *Žrtve tranzicije*, str. 30–31.

³⁷³ Kovač, *Zamolčane zgodbe slovenske tranzicije*, str. 145–157. Kovač v zadevnem primeru navaja tudi konkretna imena in podrobnosti "afere".

³⁷⁴ Prav tam.

pravnega sistema slikovito opiše naslednji citat: “Mnogo Slovencev si je želelo državo z dušo, danes menijo, da nimamo niti pravne države.”³⁷⁵

Ogromno trenj je povzročal tudi Zakon o denacionalizaciji. Kot uvod v poznejšo denacionalizacijo je skupščina Republike Slovenije 2. julija 1990 sprejela Zakon o začasni prepovedi sečnje v gozdovih v družbeni lastnini in začasni prepovedi prometa z nepremičninami v družbeni lastnini,³⁷⁶ ki je določal, da se zaradi zavarovanja pravic prejšnjih lastnikov kmetijskih zemljišč in gozdov do 31. decembra 1990 prepovesta sečnja v teh gozdovih in promet s kmetijskimi zemljišči in gozdovi v družbeni lastnini.³⁷⁷ Tudi v naslednjih letih je nedosledna in s predpisi in instituti denacionalizacije neuskkljena oziroma, bolje rečeno, v praksi nepravilno razumljena zakonodaja slabo vplivala na področje gospodarjenja z gozdovi. Po Zakonu o denacionalizaciji so namreč vrnitev gozdov preprečevali pravni nasledniki gozdnih gospodarstev (ki so sčasoma postali gospodarske družbe v zasebni lasti), odškodnino zaradi neuporabe naj bi plačeval sklad kot zavezanec za vrnitev, pravni nasledniki gozdnih gospodarstev pa so zahtevali še povrnitev vlaganj, čeprav je znano, da so se gozdne ceste gradile tudi s sredstvi samoupravnih interesnih skupnosti, občin in države. Po sprejetju Zakona o denacionalizaciji so bili odzivi različni. Razlaščenci so se veselili in dejali: “To je bil za nas velik dan.” Ostali niso “niti ploskali niti preklinjali”. Razlaščenih lastnikov je bilo približno 200.000, samih denacionalizacijskih postopkov pa približno 60.000. Izračuni so kazali, da bi z denacionalizacijo privatizirali približno desetino družbenega premoženja.³⁷⁸

V Demosu so si zelo prizadevali za denacionalizacijo, torej za vrnitev po drugi svetovni vojni na različne načine in na podlagi različnih pravnih določil podržavljenega premoženja. Zaradi prizadevanj, da bi bilo premoženje razlaščenim lastnikom ali njihovim dedičem

³⁷⁵ Boncelj, *Bankrotirana družba: Izmišljeni lastniki*, str. 5.

³⁷⁶ UL RS, 26/1990.

³⁷⁷ Žužek, *Prehod iz samoupravnega v tržno gospodarstvo*, str. 172.

³⁷⁸ *Slovenski almanah '92*, str. 117.

vrnjeno "v naravi", je bil prav način privatizacije in denacionalizacije klica razpada Demosa. Do hotenj predsednika vlade Lojzeta Peterleta in načina lastninskega preoblikovanja so bili kritični predvsem v Slovenski demokratski zvezi. Denacionalizacijski zakon je skupščino razdelil na dva bloka, na Demosovega in opozicijskega. Poslanci opozicije so opozarjali, da bo popraviljanje krivic, ki so jih povzročile razlastitve po drugi svetovni vojni, z načinom denacionalizacije povzročalo nove krivice. Pri prvi razpravi je bilo na predlog zakona o denacionalizaciji vloženi 170 amandmajev. Ob sprejemanju tega zakona je "Demosov glasovalni stroj" v skupščini še deloval, tako da je bil zakon, kot že omenjeno, 20. novembra 1991 sprejet. Zakon je uzakonil vrnitev premoženja, ki je bilo po drugi svetovni vojni podržavljeno na podlagi zakonov o agrarni reformi, nacionalizaciji in zaplembah. Nekdanjim lastnikom ali njihovim dedičem je bilo odvzeto premoženje vrnjeno "v naravi", če to ni bilo mogoče, pa z odškodnino. Vendar je vračanje lastnine "v naravi" že ob sprejemanju zakona povzročalo veliko vroče krvi in kasneje še več v praksi. Čeprav so predlagatelji zatrjevali, da zakon in njegova izvedba ne bosta povzročala težav in krivic ljudem, ki so razpolagali z lastnino, predvideno za denacionalizacijo, na primer s stanovanji, v katerih so živeli vrsto let, ali z zemljo, ki so jo dobili iz zemljiškega sklada agrarne reforme.³⁷⁹

Demosova vlada je torej sklenila, da bo njena prednostna naloga pri popraviljanju krivic, da oškodovancem vrne premoženje v naravi. Zanimivo je, da se za to ni odločila nobena druga od tranzicijskih držav, saj so večinoma posegle po izplačilu denarnih odškodnin, in to predvsem zato, ker so na mnogih nacionaliziranih zemljiščih in v objektih potekale dejavnosti v javnem interesu (šole, knjižnice ipd.).³⁸⁰ Glede na to, da so cene nepremič-

³⁷⁹ Čepič, Privatizacija gospodarstva. V: Čepič et al. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina 2*, str. 1304–1306.

³⁸⁰ Kulturni spomeniki in druge nepremičnine so se v Sloveniji načeloma res vračali v naravi. Izjemoma pa se niso vračale nepremičnine, glede katerih so obstajale ovire, ki jih je določal 19. člen Zakona o denacionalizaciji. Slednji se je glasil: "Nepremičnine ni mogoče vrniti: 1. če služi za opravljanje dejavnosti državnih organov ali za dejavnosti s področja zdravstva, vzgoje in izobraževanja, kulture oziroma drugih javnih služb, pa bi bila s tem bistveno okrnjena možnost za opravljanje teh dejavnosti, ker je ni mogoče nadomestiti z drugo nepremičnino ali bi bila nadomestitev

nin od sprejetja zakona rasle iz leta v leto, je jasno, da se je Slovenija odločila za izjemno velikodušno potezo v korist denacionalizacijskih upravičencev. Demosovi vladi so mnogi očitali, da se je odločila za favoriziranje vračanja premoženja v naravi predvsem zaradi svojih tesnih vezi z Rimskokatoliško cerkvijo (RKC). RKC je bila namreč največja denacionalizacijska upravičenka. Do konca oktobra 2007 je bilo RKC ugodno zahtevkom v skupni vrednosti 209 milijonov evrov, kar pomeni, da je bila dotlej 96,9-odstotno uspešna, saj je bilo od 1191 zahtevkov za vrnitev kmetijskih zemljišč, gozdov, stanovanjskih enot, poslovnih prostorov in stavbnih zemljišč v celoti končanih 1006.³⁸¹

Po mnenju Aleksandra Bajta sta tako stanovanjski kot denacionalizacijski zakon kazala na globoko nerazumevanje bistva in strukture zasebnopravnih premoženjskih pravic, ki so v tržnem gospodarstvu kot njihovem gospodarskem nasledku urejale pridobivanje in uporabo dobrin in storitev. Še več, Bajt je denacionalizacijski zakon označil kot odločno protiustaven, in to po njegovi zasnovi in ne samo po njegovih posameznih določilih.³⁸² Kakorkoli, temeljno načelo sprejetega je bilo vrnitev podržavljenega premoženja v naravi. Ko vračanje v naravi ni bilo možno, je prišla na vrsto odškodnina v obliki nadomestnega premoženja ali v obveznicah slovenskega odškodninskega sklada.³⁸³ Posebej sporen je bil člen 16/1, ki je preprosto domneval, da je velikost premoženja nekaj očitnega, nespornega. Zakon o dena-

povezana z nesorazmernimi stroški; 2. če je neločljiv sestavni del omrežja, objektov, naprav ali drugih sredstev javnih podjetij s področja energetike, komunale, prometa in zvez, ki so po zakonu izvzeta iz privatizacije; 3. če je izvzeta iz pravnega prometa oziroma na njej ni mogoče pridobiti lastninske pravice; 4. če bi se bistveno okrnila prostorska kompleksnost oziroma namen izrabe prostora in nepremičnin; 5. v drugih primerih, ki jih določa ta zakon. Določba 4. točke prejšnjega odstavka in 20. člen tega zakona se ne uporabljata za gozdove, za vračanje kmetijskih zemljišč iz funkcionalnih kompleksov pa se uporabljajo določbe 27. člena tega zakona." Omenimo še 20. člen Zakona o denacionalizaciji, ki se je glasil: "Nepremičnine ni mogoče vrniti v last in posest, če bi bila z vrnitvijo nepremičnine bistveno okrnjena ekonomska oziroma tehnološka funkcionalnost kompleksov." Kljub kasnejšim spremembah in dopolnitvah zakona je žal v praksi na tem področju prihajalo do velikih težav in dolgotrajnih sodnih postopkov. Nekateri še danes niso zaključeni. Lahko pa mirno rečemo, da predvsem v škodo raznih nepremičnin, ki na račun tega propadajo.

³⁸¹ Pirc, Hitra rešitev s specialnimi efekti, str. 26–27.

³⁸² Bajt, Problemi denacionalizacije. V: Bohinc, Milkovič (ur.), *Privatizacija na Slovenskem 1990–1992*, str. 189–230.

³⁸³ *Slovenski almanah '92*, str. 118.

cionalizaciji med drugim "ni upošteval nelastninskih premoženjskih pravic in tržne vrednosti premoženja".³⁸⁴ Zakon o denacionalizaciji je predvideval zaključek postopkov vračanja podržavljenega premoženja v enem letu. Ta napoved je bila več kot optimistična in nerealna, saj naj bi upravni organi in v manjšem delu tudi sodišča (glede na delitev pristojnosti na prevladujočo upravno pristojnost) v letu dni po vložitvi popolnih zahtev vrnili premoženje, ki je prešlo najprej v državno in nato v družbeno lastnino na podlagi 29 predpisov po Zakonu o denacionalizaciji in tudi glede na druge predpise. Zakonodajalec v postopku sprejemanja zakona vsekakor ni dovolj soočil različnih interesov upravičencev do denacionalizacije in zavezancev za vračilo podržavljenega premoženja oziroma nekaterih za denacionalizacijo zainteresiranih in z denacionalizacijo prizadetih interesnih skupin. Tako so se ti nasprotujoči si interesi soočali šele kasneje, ko so se nosilci različnih interesov organizirali in začeli vztrajno in nepopustljivo uveljavljati svoje interese. Tako so se na eni strani organizirali upravičenci do denacionalizacije, na drugi strani pa zavezanci – tedaj še družbene pravne osebe – še posebej pa so se organizirali najemniki stanovanj v denacionaliziranih stanovanjskih hišah, ki niso mogli kot imetniki stanovanjske pravice v družbenih stanovanjih svojega stanovanja odkupiti, in najemniki poslovnih prostorov. Interesne skupine so tudi večkrat predlagale spremembo in dopolnitev zakonodaje. Med izvajanjem Zakona o denacionalizaciji je prišlo do številnih novel, pa tudi Ustavno sodišče je s svojimi odločbami ali z razveljavitvami 2 posameznih določb Zakona o denacionalizaciji v bistvu ustvarilo položaj, ko je bila novela nujna, ali pa je bistveno vplivalo na vsebinsko odločanje pristojnih organov v postopkih denacionalizacije. Po Zakonu o denacionalizaciji so bili upravičenci do vrnitve premoženja vsi, ki so bili v času, ko jim je bilo premoženje podržavljeno, jugoslovanski državljani in jim je bilo po 9. maju 1945 to državljanstvo³⁸⁵ priznано z zakonom ali mednarodno

³⁸⁴ Bajt, Zakon o denacionalizaciji kot zanikanje zasebne lastnine, str. 25–34.

³⁸⁵ V času procesa se je državljanstvo oziroma dokazovanje le-tega izkazalo za veliko težavo. Nekateri so pravico iskali tudi na Evropskem sodišču za človekove pravice.

pogodbo. Če je bilo premoženje podržavljeno kot posledica prenehanja državljanstva z odvzemom, se je štelo, da je bilo podržavljeno jugoslovanskemu državljanu. Za upravičence se je štelo tudi osebe, ki so imele stalno prebivališče na ozemlju današnje Republike Slovenije in jim je bilo jugoslovansko državljanstvo priznано po 15. septembru 1947 z zakonom oziroma mednarodno pogodbo. Če so bili upravičenci do denacionalizacije mrtvi ali razglašeni za mrtve, so bili upravičeni za uveljavljanje pravic iz tega zakona njihovi pravni nasledniki. Upravičenci do vrnitve premoženja osebnih in kapital-skih družb so bili delničarji oziroma družbeniki. Pravico do vrnitve premoženja so pridobile tudi Cerkve in druge verske skupnosti, ki so ob uveljavitvi zakona delovale na območju Republike Slovenije.³⁸⁶

Zakon o denacionalizaciji je od svoje uveljavitve dne 7. decembra 1991 doživljal vzporedno z ostalo zakonodajo celo vrsto posegov vanj, sprememb in dopolnitev, od katerih so zlasti začasno zadržanje izvajanja nekaterih določb zakona, proces lastninjenja, ustanovitev Slovenskega odškodninskega sklada, Sklada kmetijskih zemljišč in gozdov Republike Slovenije, razvijanje lokalne samouprave in proces vključevanja v Evropsko unijo v precejšnji meri vplivali na dinamiko uresničevanja denacionalizacijskega procesa. Ob sprejemu Zakona o denacionalizaciji kot pravne podlage za vračanje v preteklosti podržavljenega premoženja nekdanjim lastnikom ni bilo mogoče predvideti vse problematike, ki je dejansko spremljala izvajanje denacionalizacije. Če je bilo sprva mišljeno, da bi se proces denacionalizacije končal v enem letu, pa so se nato roki za dokončanje vedno znova podaljševali. Da bi se proces moral izvajati hitreje, je opozarjalo tudi Ustavno sodišče Republike Slovenije, ki ga je Državni zbor Republike Slovenije pogosto prosil za podaljšanje rokov. V eni izmed

Znani so primeri dedičev, ki so se borili za nepremičnine in dokazovali državljanstvo svojih prednikov, katerih nepremičninsko premoženje (ki se nahaja na ozemlju sedanje Slovenije) so jugoslovanske oblasti septembra 1945 razlástile. Težava se je pogosto pojavila, če so predniki 6. aprila 1941 bili državljani nekdanje Kraljevine Jugoslavije, a ker so na primer leta 1945 zapustili ozemlje sedanje Slovenije, so jih jugoslovanske oblasti obravnavale kot osebe nemške narodnosti, se pravi kot osebe, katerih materni jezik je nemški.

³⁸⁶ Zakon o denacionalizaciji, UL RS, 27/1991, II. poglavje (9.–15. člen).

poslanih prošenj za podaljšanje roka, ki je bila poslana aprila leta 1997, so kot razloge navedli različna stališča in poglede do spreminjanja Zakona o denacionalizaciji, razpis zakonodajnega referendumu pod geslom "Ohranimo naše bogastvo" in težave pri konstituiranju vlade. Ustavno sodišče je rok podaljšalo, vendar je pri tem posebej opozorilo na nekaj področij, ki bi jih moral urediti zakonodajalec. Ustavno sodišče je posebej opozorilo na vprašanje vračanja veleposestev fevdalnega izvora³⁸⁷ in zakonodajalca pozvalo, naj to vprašanje uredi v odložitvenem roku, saj bi se s potekom roka denacionalizacijski postopki, v katerih posamezni upravičenci zahtevajo vrnitev nad 200 ha kmetijskih zemljišč in gozdov, morali nadaljevati in ne bi obstajala več prepoved vračanja glede na obseg zahtevanega zemljišča. To bi tudi pomenilo, da ne bi obstajala več ovira za morebitno vrnitev veleposestev fevdalnega izvora, če bi upravičenec izpolnjeval tudi druge zakonske pogoje za vrnitev.³⁸⁸

Denacionalizacijski postopki so predstavljali za upravne enote do sedaj objektivno najtežje postopke, saj so vsebovali elemente, ki so po svoji vsebini bolj podobni civilnemu pravnemu postopku. Zakon o denacionalizaciji je posegal na več delovnih področij. Upravne enote na prvi stopnji so odločale o tistih vloženi zahtevah, ki so se nanašale na vračanje kmetijskih zemljišč, gozdov in kmetijskih gospodarstev, stanovanjskih hiš, stanovanj, poslovnih stavb, poslovnih prostorov in stavbnih zemljišč. O morebitnih pritožbah zoper njihove odločitve so na drugi stopnji odločala pristojna ministrstva glede na delovno področje, v katero je konkretna zadeva sodila. O zahtevah o denacionalizaciji premoženja bank, zavarovalnic in drugih finančnih organizacij, podržavljenih po predpisih iz 3. in 4. člena

³⁸⁷ Do premoženja fevdalnega izvora se je Zden opredelil v 27. a-členu, ki se je glasil: "Premoženje fevdalnega izvora ni predmet denacionalizacije, razen kolikor se nanaša na primere, v katerih so denacionalizacijski upravičenci cerkve in druge verske skupnosti, njihove ustanove ali redovi. Za premoženje fevdalnega izvora po prejšnjem odstavku se šteje lastnina podarjena od monarha, ki kasneje ni bila predmet odplačnega pravnega posla." Premoženje fevdalnega izvora je bilo torej v postopku denacionalizacije vrnjeno samo verskim skupnostim, pri čemer je največ dobila RKC.

³⁸⁸ Sklep, s katerim se na predlog Državnega zbora rok, določen v 4. točki odločbe ustavnega sodišča št. U-I-107/96 z dne 5. 12. 1996, podaljša do 31. julija 1997, stran 3798, UL RS, 41/1997.

Zakona o denacionalizaciji, je na prvi stopnji odločalo Ministrstvo za finance. Ministrstvo za kulturo je na prvi stopnji odločalo o denacionalizaciji stvari, kadar so le-te bile, varovane po predpisih o varstvu kulturne dediščine. Ministrstvo, pristojno za okolje in prostor, je na prvi stopnji odločalo o denacionalizaciji premoženja, kadar je bilo premoženje varovano po predpisih o ohranjanju narave. Poleg upravnih organov, v skladu z Zakonom o denacionalizaciji, so o denacionalizacijskih zahtevkih odločala tudi okrajna sodišča v nepravdnem postopku o tistih zadevah, v katerih je premoženje prešlo iz zasebne v državno sfero na podlagi pravnega posla, sklenjenega zaradi grožnje, sile ali zvižaje državnega organa oziroma predstavnika oblasti.

Do 30. junija 2001 je bilo pri upravnih organih, ministrstvih na prvi stopnji in sodiščih skupaj vloženi 38.414 zahtev. Število izdanih odločb pri upravnih organih, ministrstvih na prvi stopnji in sodiščih je skupaj znašalo 38.823, s katerimi je bilo v 23.981 primerih zahtevkom ugodeno, v 1891 primerih delno ugodeno, v 7410 primerih so bili zahtevki zavrženi, v 3172 primerih zavrnjeni, v 2366 primerih pa je bil postopek ustavljen. Od 38.823 izdanih odločb je bilo 34.902 odločb pravnomočnih. Število izdanih odločb pri upravnih organih in ministrstvih na prvi stopnji je skupaj znašalo 37.074, z njimi je bilo v 23.618 primerih zahtevkom ugodeno, v 1891 primerih delno ugodeno, v 7095 primerih so bili zahtevki zavrženi, v 2466 primerih zavrnjeni, v 2001 primeru pa je bil postopek ustavljen. Od 37.074 izdanih odločb je bilo 3540 odločb še pravnomočnih. Zoper izdane odločbe na prvi stopnji je bilo vloženi 5750 pritožb, pri sodiščih pa 603 pritožb (skupaj 6353 pritožb). V celoti zaključenih zadev pri upravnih organih in ministrstvih na prvi stopnji je bilo 23.224, pri sodiščih pa 1749, skupaj je torej bilo zaključenih 24.973 zadev. Od tega je bilo pravnomočnih 20.917 oziroma 1362 zadev, skupaj torej 22.279 zadev. V času od uveljavitve zakona o denacionalizaciji do konca meseca junija leta 2001 je bilo pri upravnih organih in pristojnih ministrstvih, ki odločajo o zadevah na prvi stopnji, vloženi skupaj 35.880 zahtev, od tega je bilo v celoti zaključenih oziroma rešenih 23.224 zadev, kar je v relativnem deležu

glede na celotno strukturo vloženih zahtev predstavljalo 65 odstotkov. Nerešenih je do tega obdobja ostalo še 35 odstotkov zadev.³⁸⁹ Denacionalizacija je bila tudi eden največjih zaviralnih momentov v procesu lastninjenja. V primerih, kjer postopek denacionalizacije še ni bil končan, so denacionalizacijski upravičenci mnogokrat že vnaprej nasprotovali lastninskemu preoblikovanju podjetij, a za lastninsko preoblikovanje to ni bil zadosten argument. Slednje je bilo namreč časovno omejen proces, vezan na več zakonskih rokov. Zakon je zato omogočil, da podjetje začasno rezervira premoženje in nadaljuje z lastninskim preoblikovanjem.³⁹⁰ V postopku lastninskega preoblikovanja je 95 podjetij del družbenega kapitala v obliki delnic oziroma deležev v višini 9,13 milijarde slovenskih tolarjev preneslo na Slovensko razvojno družbo kot rezervacijo za denacionalizacijske upravičence. Osnova za prenos teh delnic na razvojno družbo je bila pravnomočna začasna odredba. Slovenska razvojna družba je z denacionalizacijskimi upravičenci sklenila pogodbe o prenosu delnic oziroma deležev. V nekaterih primerih je bila vrednost rezervacije za vračilo glede na pravnomočno odločbo previsoka in je del delnic postal last razvojne družbe.³⁹¹

Izvajanje denacionalizacije je bilo pogosto predmet polemik in različnih obtoževanj, predvsem s strani razlaščenec, organiziranih v Združenju lastnikov razlaščenega premoženja Slovenije (ZLRP). Po mnenju razlaščenec je vračanje podržavljenega premoženja potekalo prepočasi. O tem so ves čas opozarjali tako Vlado Republike Slovenije kot tudi ustrezne institucije Evropske skupnosti. 12. decembra 2003 je v Ljubljani potekala "Javna razprava o nedokončani denacionalizaciji", na kateri so razlaščenci složno ugotavljali, da je odnos države do razlaščenec neodgovoren, da je država vseskozi sprejemala razna dopolnila Zakona o denacionalizaciji predvsem s težnjo, da bi se premoženje čim prej vrnilo bivšim lastnikom. Vrh takšnih prizadevanj

³⁸⁹ 16. poročilo o uresničevanju Zakona o denacionalizaciji za obdobje od 30. 06. 2000 do 30. 06. 2001, str. 4–6.

³⁹⁰ *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 25.

³⁹¹ Prav tam, str. 123.

so razlaščenci videli leta 1998, ko je bil sprejet Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o denacionalizaciji³⁹² ali kot so ga poimenovali "Bavčarjev zakon", ki je po njihovem mnenju po sedmih letih veljavnosti zakona bistveno spremenil pogoje vračanja na škodo razlaščencev.³⁹³

"Zakon o denacionalizaciji je popravil krivice eni skupini ljudi, najemnikom pa je povzročil nove krivice. Upali smo, da bo parlament zdaj uslišal določene amandmaje, a poslanska večina zanje ni imela posluha. Ne razumem, zakaj je treba enemu dati vse, drugemu pa ničesar," je menila predsednica združenja najemnikov Tanja Šarec leta 2008.³⁹⁴ Da je vračanje premoženja razlaščencem potekalo prepočasi, so v svojih letnih poročilih omenjali tudi v uradu Varuha človekovih pravic Republike Slovenije. Tako so v letnem poročilu za leto 2001 zapisali: "Združenje lastnikov razlaščenega premoženja opozarja na nesprejemljivost spreminjanja Zakona o denacionalizaciji med njegovim izvajanjem, slabšanje položaja lastnikov z nekaterimi drugimi zakoni, neupravičeno omejevanje lastnine nekaterih upravičencev (lastniki denacionaliziranih stanovanj, poslovnih prostorov in gozdov), dejstvo, da država doslej še ni prevzela jamstva za obveznice, ki jih dobijo lastniki za premoženje, ki ni vrnjeno v naravi, spremembo pri vračanju stavbnih zemljišč, ki so bila lastnikom vzeta iz uporabe po letu 1963, moralne diskvalifikacije upravičencev, sporno ugotavljanje državljanstva nekaterih upravičencev, drugo neustrezno ravnanje upravnih in pravosodnih organov in nepreglednost vladnih poročil o uresničevanju zakona; izražajo željo oziroma pozivajo mednarodne institucije, da vzpostavijo neposreden nadzor nad izvajanjem denacionalizacije".³⁹⁵

Dolgotrajnost postopkov je bila tudi posledica pogostega vsebinskega nestrinjanja z zakonodajnimi rešitvami. Že ob izdaji zakona so nekateri opozorili, da je glavna pomanjkljivost zakona, da ni povezal denacionalizacije

³⁹² UL RS, 65/1998.

³⁹³ Združenje lastnikov razlaščenega premoženja Slovenije.

³⁹⁴ Pirc, Hitra rešitev s specialnimi efekti, str. 26–27.

³⁹⁵ Letno poročilo za leto 2001, Urad Varuha človekovih pravic Republike Slovenije.

Vložene zahteve in izdane odločbe od uveljavitve Zakona o denacionalizaciji do 30. junija 2001

	UPRAVNI ORGANI							SODIŠČA	SKUPAJ SODIŠČA IN UE
	MKGP	MOP	MG	MK	MF	SKUPAJ	SODIŠČA		
Št. vseh vloženih zahtev	18.963	14.395	1700	734	88	35.880	2534	38.414	
Št. izdanih odločb	22.050	12.708	1631	597	88	37.074	1749	38.823	
a) ugodenih	16.501	5484	1180	386	67	23.618	363	23.981	
b) delno ugodenih	905	864	87	35	0	1891		1891	
c) zavrženih	2097	4692	188	107	11	7095	315	7410	
č) zavrnjenih	1398	931	79	54	4	2466	706	3172	
d) ustavljenih postopkov	1149	737	97	15	3	2001	365	2366	
Od skupnega št. izdanih odločb jih je delnih	12.420	3112	595	210	0	16.337	/	16.337	
Št. pravnomočnih odločb	20.310	11.266	1379	511	74	33.540	1362	34.902	
Št. odločb poslanih v izvršitev	16.009	5616	1030	198	74	22.927	/	22.927	
Št. zaključenih zadev na prvi stopnji	11.779	9795	1037	525	88	23.224	1749	24.973	
Od tega pravnomočnih	10.721	8866	883	359	88	20.917	1362	22.279	
Št. odločb, izdanih na podlagi poravnave	422	394	487	37	0	1340	29	1369	
Št. odločb, zoper katere je bila vložena pritožba	3182	2176	390	2	0	5750	603	6353	

	UPRAVNI ORGANI							SKUPAJ	
	MKGP	MOP	MG	MK	MF	SKUPAJ	SODIŠČA	SODIŠČA IN UE	
Št. odločb, ki so bile odpravljene, razveljavljene ali nične	1316	661	168	44	0	2189	/	2189	
a) od tega odpravljenih	1230	613	160	42	0	2045	/	2045	
b) od tega razveljavljenih	67	36	5	0	0	108	/	108	
c) od tega ničnih	19	12	3	2	0	36	/	36	

Vir: 16. poročilo o uresničevanju Zakona o denacionalizaciji, str. 4-6.

***MKGP** – pristojni oddelek na upravni enoti odloča o zahtevkih, ki se nanašajo na vračilo kmetijskih zemljišč in gozdov.

***MOP** – pristojni oddelek na upravni enoti odloča o vračilu stanovanjskih hiš, stanovanj, poslovnih stavb, poslovnih prostorov in stavbnih zemljišč.

***MG** – pristojni oddelek na upravni enoti odloča o vračilu zasebnih gospodarskih podjetij.

***MK** – Ministrstvo za kulturo na prvi stopnji odloča o stvarih, ki so varovane po predpisih o varstvu kulturne dediščine.

***MF** – Ministrstvo za finance na prvi stopnji odloča o denacionalizaciji premoženja bank, zavarovalnic in drugih finančnih organizacij.

***SODIŠČA** – okrajna sodišča odločajo o denacionalizacijskih zahtevkih po 5. členu Zakona o denacionalizaciji.

v zadostni meri z lastninskim preoblikovanjem. To vsebinsko nestrinjanje je povzročalo, da so upravni organi in sodišča (Upravno sodišče RS in Vrhovno sodišče RS v upravnem sporu³⁹⁶) pogosto sprejemali stališča, ki denacionalizaciji niso bila naklonjena. V sporočilu za javnost, ki se je nanašalo na sklepe, ki jih je sprejela Vlada Republike Slovenije na 63. seji, 2. marca 2006 in ki ga je izdal Urad Vlade Republike Slovenije za informiranje, so zapisali: "Vlada RS se je na današnji seji seznanila s potekom reševanja denacionalizacije v RS in sprejela sklepe za pospešitev postopkov denacionalizacije." Z namenom pospešiti reševanje denacionalizacijskih zahtevkov je vlada sprejela še naslednji sklep: "Vlada RS nalaga vsem udeleženi organom (upravne enote, ministrstva, ki na prvi in drugi stopnji rešujejo postopke denacionalizacije, Geodetska uprava Republike Slovenije, Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov Republike Slovenije, Državno pravobranilstvo, Slovenska odškodninska družba), da pospešijo delo na denacionalizaciji in da denacionalizacijske postopke rešujejo prednostno." Omenjeno sporočilo potrjuje dejstvo, da je proces denacionalizacije potekal prepočasi in da se je zavlekel še krepko v čas po formalnem zaključku tranzicije.³⁹⁷

O tem priča tudi intervju iz julija 2007 s takratnim pravosodnim ministrom. Lovro Šturm je na vprašanje

³⁹⁶ Ustavno sodišče je na primer leta 2003 odločilo, da najemnikom denacionaliziranih stanovanj ni bila kršena pravica do nastanitve in da niso bili diskriminirani, saj lahko nekdanji imetniki stanovanjske pravice ob sklenitvi najemne pogodbe še naprej ostanejo v stanovanjih za nedoločen čas in z neprofitno najemnino. Vrhovno sodišče je nato leta 2005 spremenilo do tedaj veljavno sodno prakso, ki je priznavala pravico zakonca ali ožjih družinskih članov, da po smrti najemnika ostanejo v neprofitnem najemniškem razmerju. Vrhovno sodišče je odločilo, da lastniki po smrti lastnika pogodb niso več dolžni oddajati stanovanj za neprofitno najemnino njegovi družini. Temu so sledili novi postopki pred Ustavnim sodiščem, ki je konec leta 2009 razsodilo, da neprofitna najemnina pripada le zakoncu ob smrti najemnika, ne pa tudi ožjim družinskim članom. Feantsa, evropska zveza nevladnih organizacij, je potem, ko se je podrobno seznanila s položajem najemnikov v denacionaliziranih stanovanjih v Sloveniji in s številnimi pritožbami najemnikov avgusta 2008 na Evropsko sodišče vložila kolektivno pritožbo. Evropski odbor za socialne pravice pri Svetu Evrope je ugotovil, da so reforme Slovenije na področju stanovanjske politike postavile najemnike stanovanj, ki so bila povrnjena nekdanjim zasebnim lastnikom, v negotov položaj, kar je v nasprotju z revidirano Evropsko socialno listino. Kršene so pravica do nastanitve, pravica do varstva družine in prepoved diskriminacije. (Podrobneje o tem je pisal Matjaž Albreht v članku z naslovom Slovenija krši evropsko socialno listino, ki je izšel v Sobotni prilogi Dela 6. februarja 2010.)

³⁹⁷ Urad Vlade Republike Slovenije za informiranje. Sporočilo za javnost o sklepih, ki jih je Vlada RS sprejela na 63. seji, 2. marca 2006.

glede denacionalizacije odgovoril, da je bilo na dan 31. marca 2007 od uveljavitve Zakona o denacionalizaciji pravnomočno zaključenih 94,9 odstotka denacionalizacijskih zadev in da na upravnih enotah ostaja nerešenih še 1105 zahtevkov.³⁹⁸ Po ministrovem mnenju so v skladu z Zakonom o denacionalizaciji o denacionalizacijskih zahtevkih poleg upravnih enot odločala tudi okrajna sodišča v nepravdnih postopkih, kjer je šlo za tiste zadeve, v katerih je premoženje prešlo v državno last na podlagi pravnega posla, sklenjenega zaradi grožnje, sile ali zvišaje državnega organa ali predstavnika oblasti, kar je določeno v 5. členu Zakona o denacionalizaciji. Šturm je še navedel podatek, da je bilo pri okrajnih sodiščih od uveljavitve zakona do 30. septembra 2006 vloženi skupaj 2804 zadev. Pravnomočno zaključenih je bilo že 2334 zadev, kar je glede na vložene zahteve predstavljalo 92,3-odstotni delež. Na okrajnih sodiščih je ostalo nerešenih še 147 zadev, poleg tega se je v nepravdnem postopku odločalo na podlagi Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij o vrnitvi premoženja, ki je bilo zaplenjeno z obsodilno kazensko sodbo. "Vse naše aktivnosti so usmerjene v to, da se denacionalizacijo čim prej zaključimo," je še dodal Šturm.³⁹⁹

Vlada pod vodstvom Janeza Janše v obdobju 2004–2008 si je še posebej prizadevala, da bi se proces denacionalizacije čimprej zaključil. Tako je Državni zbor Republike Slovenije na 36. redni seji, 26. februarja 2008, sprejel nov Zakon o zaključku postopkov vračanja podržavljenega premoženja,⁴⁰⁰ a je nato Državni svet Republike Slovenije v začetku marca 2008 na zakon sprejel odločilni veto. Državni svetniki so bili prepričani, da bi

³⁹⁸ ZDen je predvidel, da bodo vsi vloženi zahtevki in postopki na prvi stopnji končani v enem letu. Ob sprejemu Zakona o denacionalizaciji leta 1991 je bilo prav tako predvideno, da bo vrnjenega za štiri milijarde nemških mark oziroma dve milijardi evrov premoženja, po podatkih iz začetka leta 2007 pa je že bilo jasno, da bodo stroški precej, morda celo dvakrat, višji. Po podatkih Ministrstva za pravosodje je bilo do konca marca leta 2007 v naravi vrnjenih za milijardo 881 milijonov evrov zemljišč, gozdov, stavb in premičnin. Kjer vrnitev ni bila mogoča v naravi, so imeli upravičenci pravico do odškodnine v obliki obveznic in 6-odstotnih obresti. Slovenska odškodninska družba je do spomladi 2007 izplačala več kot 400 milijonov evrov, do konca postopka pa naj bi izplačala še 1,3 milijarde evrov.

³⁹⁹ Vlada je dolžna nadzorovati tajno službo – Intervju z ministrom Lovrom Šturmom.

⁴⁰⁰ Ministrstvo za pravosodje. URL: <http://www.mp.gov.si/nc/si/splosno/cns/novica/article/11999/5696/> (10. 9. 2010).

se z zakonom "sililo odločevalce k hitremu in zato nekakovostnemu odločanju". Po njihovem mnenju bi se z zakonom ustvarjale nove pravice, širil krog upravičencev iz tujine in uvajale nova pravna sredstva izredne obnove že končanih postopkov.⁴⁰¹ Po izglasovanem vetu so stranke SDS, NSi in SLS izrazile nestrinjanje s svetniki, medtem ko so tedanje opozicijske stranke in DeSUS veto pozdravile.

Dolgotrajni postopki so seveda poleg osebnih krivic povzročali škodo gospodarstvu samemu. Materialna škoda je nastajala iz več razlogov. S premoženjem, ki je bilo predmet postopkov denacionalizacije, ni nihče gospodaril kot dober gospodar. Nepremičnin ni nihče vzdrževal tako, kot bi bilo to potrebno. Teh nepremičnin tudi v gospodarskem smislu ni bilo mogoče izkoriščati za njihov gospodarski namen (na primer za opravljanje gospodarske dejavnosti), saj jih ni bilo dovoljeno modernizirati. Tudi pravni promet s temi nepremičninami ni bil mogoč, saj ga je izrecno prepovedoval 88. člen Zakona o denacionalizaciji. Poleg tega pa se je tudi iz razloga, da bi pospešili denacionalizacijo, dosledno uveljavila sodna praksa, ki je priznavala upravičencem do denacionalizacije odškodnino zaradi nemožnosti izkoriščanja podržavljenega premoženja od uveljavitve Zakona o denacionalizaciji do pravnomočne vrnitve podržavljenega premoženja. Še na eno pravno-politično vprašanje je vredno opozoriti, in sicer, ko se je vračalo premoženje bivših podjetij, pa tudi v postopkih vračanja gozdov so skušali zavezanci ali najemniki gozdov prikazati, da gre za konflikt individualnih interesov upravičencev za denacionalizacijo z javnim interesom zagotavljanja pogojev za delovanje gospodarskih družb, ki zaposlujejo in dajejo kruh številnim delavcem. V resnici pa je šlo za konflikt z interesi novih lastnikov gospodarskih družb, ki so hoteli obdržati čim več premoženja, katerega vrnitev so zahtevali upravičenci do denacionalizacije, breme za izplačilo odškodnine za v naravi nevrnjenega premoženja pa prevaliti na Odškodninski sklad, torej na vso družbo.⁴⁰²

⁴⁰¹ Državni svet RS. URL: <http://www.ds-rs.si/?q=node/411> (10. 9. 2010).

⁴⁰² Predlog zakona o zaključku postopkov vračanja podržavljenega premoženja – 26. 3. 2007.

Metoda lastninskega preoblikovanja podjetij – področje močnega politiziranja

Nasprotja med pristaši “šok terapije” in pristaši postopnosti so najbolj privrela na plan ravno pri vprašanju lastninjenja oziroma privatizacije podjetij. Razprave o privatizaciji med dvema konceptoma – konceptom postopne, decentralizirane in odplačne privatizacije ter konceptom hitre, centralizirane in razdelitvene privatizacije – so pripeljala do zamude pri sprejemanju privatizacijske zakonodaje. Razprava o načinu privatizacije je tako rekoč “blokiral” delovanje skupščine. Demosovemu predlogu je nasprotovala skupina iz Slovenske demokratične zveze. Zbor združenega dela je poleg vladnega predloga vložil v postopek še predlog poslanca Stranke demokratične prenove in predsednika “vlade v senci” Emila Milana Pintarja in Mencingerjev predlog zakona o privatizaciji. To potezo je Peterle označil za “medvedjo uslugo, ki nam izrazito škoduje”, a se je moral zaradi te izjave zagovarjati pred Zborom združenega dela. Na koncu je skupščinski zbor, v katerem Demos ni imel večine, ni sprejel nobenega od predlogov, zapleti v Zboru združenega dela pa so se še nadaljevali in v veliki meri “blokiral” delo skupščine.⁴⁰³ Podpredsednik vlade, odgovoren za gospodarstvo v Demosovi vladi, Jože Mencinger, je tako preobrazbo gospodarstva iz socialističnega v kapitalističnega kot tudi privatizacijo zastavil precej socialno in tudi gospodarno. Menil je, da privatizacija ne sme biti

⁴⁰³ Čepič, Privatizacija gospodarstva. Čepič et al. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina* 2, str. 1304–1306.

sama sebi namen in da je ne bi razumeli samo kot politično dejanje, temveč bi moralo gospodarstvo s tem postati učinkovitejše. Breme prehajanja iz enega v drug gospodarski sistem naj bi po njegovem nosili premožnejši. S tem pa se številni v Demosu niso strinjali. Mencinger je zato junija 1990 skupščini predložil prvi predlog privatizacijskega modela. Po njem naj bi podjetje upravljali tisti, ki bi odkupili desetino njegove vrednosti, hkrati pa je nasprotoval brezplačni razdelitvi premoženja. Mencinger je takratnim direktorjem še naprej zaupal vodstvo podjetij, zaradi česar so ga kritizirali zlasti v vrstah Demosa, češ da ščiti tako imenovane "rdeče direktorje" in da s svojimi pogledi na gospodarski način tranzicije in osamosvajanja ne kaže zadostnega navdušenja nad osamosvojitvijo.⁴⁰⁴ Slovenska vlada je osnutek Zakona o privatizaciji podjetij sprejela 18. oktobra 1990. Po mnenju tedanje vlade naj bi zakon o privatizaciji podjetij omogočil prehod iz družbene lastnine "vsakogar in nikogar" v lastninske oblike, ki jih poznajo sodobna tržna gospodarstva, na načine, ki bi preprečili razpad podjetij in omejili "razprodajo" skupnega premoženja državljanov Slovenije.⁴⁰⁵ Januarja 1991 ga je tako imenovana Mencingerjeva skupina nekoliko spremenila, vendar so njegovi temeljni poudarki ostali. Osnutek so poimenovali Mencingerjev model delavskega oziroma menedžerskega odkupa. Njegovo bistvo je bilo, da so nosilci privatizacije v podjetjih zaposleni delavci in nosilci vodilnih upravljaljskih funkcij. Njim je bilo prepuščeno, da sami izbirajo zanje najugodnejši način privatizacije. Mencingerjev model je predvidel štiri oblike preoblikovanja: prodajo podjetja ali njegovega dela domačim ali tujim kupcem po realni tržni ceni, vendar z določenim popustom za zaposlene, dokapitalizacijo oziroma naložbo dodatnega kapitala v podjetje, konverzijo terjatev v kapitalske delnice in prenos delnic na sklade. Mencinger je 19. marca 1991 ob predstavitvi osnutka zakona v skupščini dejal, da se podržavljenju ne bo mogoče povsem izogniti, saj v

⁴⁰⁴ Prav tam, str. 1305–1306.

⁴⁰⁵ ARS, AS 223, šk. 4872, 29. seja Izvršnega sveta RS, 24. 10. 1990 (Ocena stanja v gospodarstvu Republike Slovenije s predlogi ukrepov za ureditev na posameznih področjih, str. 10.)

zasebni lasti ni dovolj denarja. Poleg tega pa so obstajala velika podjetja, ki jih nihče ne bi hotel kupiti.⁴⁰⁶ Z Mencingerjem se ni strinjal predvsem predsednik vlade Lojze Peterle, ker bi po njegovem mnenju gospodarstvo v tem primeru ostalo v rokah nekdanjih, tako imenovanih komunističnih direktorjev oziroma menedžerjev. Peterle je zato iskal drug način privatizacije, predvsem takšnega, na podlagi katerega bi odstranili dotedanje direktorje. Privatizacija naj bi po njegovem pomenila način odprave tako imenovanega direktorskega socializma, ki ga je z reformo podjetij uvedel Markovič, in po katerem so številni ustanavljali podjetja tudi brez potrebnega kapitala za delovanje podjetja ter pogosto postali direktorji sami sebi.⁴⁰⁷

Odnosi so se še poslabšali, ko je vlada kot gospodarskega svetovalca najela ameriškega ekonomista, profesorja na Harvardu, Jeffreyia Sachsa, ki se je v pripravo privatizacijske zakonodaje vključil marca 1991. Med drugim je bil tudi svetovalec Anteja Markoviča. Posledica so bili slabši odnosi v koaliciji in celo odstop podpredsednika vlade Jožeta Mencingerja in finančnega ministra Marka Kranjca. Pokazalo se je, da je prišlo v koaliciji do spopada dveh povsem različnih gospodarsko-političnih konceptov, ki sta jih na zunaj posebej jala Mencinger in Sachs.⁴⁰⁸ Slednji je prišel v stik s slovensko vlado s posredovanjem Janeza Drnovška konec leta 1990. Sachsu je bilo veliko do tega, da vsaj v eni državi pokaže uspešnost svojega modela, saj je doživljal neuspehe v drugih postsocialističnih državah. Slovenija pa je bila kot majhna in relativno razvita država mnogo bolj obvladljiva in zato primerna za "eksperiment". Sachsova ekipa se je celo odrekla honorarju, čeprav so stroški za njegovo delo slovensko vlado kljub temu stali nekaj sto tisoč dolarjev.⁴⁰⁹ V sporu teh dveh različnih konceptov je šlo za to, da je prva stran videla temeljni problem slovenskega gospodarstva v makroekonomskem področju, dajala prednost postopnemu preoblikovanju gospodarske ure-

⁴⁰⁶ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 594–613.

⁴⁰⁷ Čepič, *Privatizacija gospodarstva*. Čepič et al. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina* 2, str. 1304–1306.

⁴⁰⁸ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 594–613.

⁴⁰⁹ Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 76–80.

ditve, nasprotovala takojšnji uvedbi slovenskega denarja in razbitju Ljubljanske banke. Druga stran, ki ni bila obremenjena s hipoteko jugoslovanskega ekonomskega sistema, je predlagala hiter skok v kapitalizem s sočasno izvedbo najpomembnejših ekonomskih ukrepov, se pravi zamenjavo denarja, rekonstrukcijo gospodarstva, sanacijo bančnega sistema, privatizacijo in finančno ozdravitev podjetij. Temeljni problem je videla v družbenih podjetjih in se opredeljevala za razbitje Ljubljanske banke. Sachs je skupaj še z enim tujim ekonomskim strokovnjakom, Davidom Liptonom, za vlado napisal program gospodarske osamosvojitve in prestrukturiranja slovenskega gospodarstva. Avtorja sta se zavzela za dva načina privatizacije: pri manjših podjetjih naj bi okoli 60 odstotkov družbenega premoženja prišlo v last enega ali manjše skupine lastnikov, medtem ko bi lastnik okoli 40 odstotkov postala država, ki bi lahko ta delež po končani privatizaciji prodala. Velika podjetja naj bi se po njenem mnenju lastninila prek investicijskih skladov, pri denacionalizaciji pa sta odsvetovala vrnitev v naravi. Pripravo novega privatizacijskega predloga je prevzela skupina pri republiškem sekretariatu za družbeno planiranje pod vodstvom ministra Igorja Umeka.⁴¹⁰

Na koncu je pri privatizaciji po številnih kompromisih in dopolnilih zakona prevladal neke vrste vmesni model med Mencingerjevim in Sachsovim. Deloma tudi zato, ker Sachsove zamisli o enkratni, namesto postopni izvedbi privatizacije ni bilo mogoče realno uresničiti in ker se procesa osamosvajanja ni dalo izvesti po zamišljenem idealnem modelu.⁴¹¹ Vlada je bila deležna hudih kritik. Očitali so ji, da je osamosvajanje podredila političnim interesom in da zapostavlja domačo stroko. Najbolj neposredni in neprizanesljivi kritiki so bili vodilni domači ekonomisti. Aleksander Bajt je vladi zameril, da se je, namesto da bi odpravila težave pri gospodarjenju s kapitalom in njegovim oblikovanjem, zapletla v "mukotrpne procese oktroiranja privatizacije in denacionalizacije". Po njegovem mnenju je s tem dokazala, da šteje zasebno obliko lastnine za najpomembnejši pro-

⁴¹⁰ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 594–613.

⁴¹¹ Repe, *Slovenci v osemdesetih letih*, str. 76–80.

dukcijski dejavnik, s čimer naj bi "vlekla za nos sama sebe in se hotela pred svetom postaviti, kako napredna in radikalna je", hkrati pa je pred problemi, katerih rešitev je bila mnogo pomembnejša za učinkovitost gospodarjenja, "samovoljno tiščala glavo v pesek". Mlajši rod ekonomskih strokovnjakov, kot je na primer Ivan Ribnikar, pa je vladi očital, da nadaljuje z zapostavljanjem domače stroke. Prejšnja oblast naj bi po njegovem mnenju pritegnila drugo in tretjerazredne ter "priučene" ekonomiste, ki so se "spoznali na vse" in razlagali "nekaj, česar ni bilo mogoče razumeti", medtem ko naj bi nova oblast novačila tuje ekonomiste, ki so v Ljubljani in Beogradu prodajali in "pripovedovali stvari", ki jih je bilo mogoče poiskati v učbeniku prvega letnika Ekonomske fakultete v Ljubljani.⁴¹² Nekateri so menili, da je bila močna politizacija vprašanja lastninskega preoblikovanja posledica dveh dejavnikov: prvi je bil pomanjkljiva koordinacija v vladi pri nastajanju njenega prvega predloga o privatizaciji, ki ga je celo sama umaknila, drugi dejavnik pa, da se je skušal izvesti prehod na novi sistem, upoštevajoč okvire starega sistema.⁴¹³ Zakoni o podjetjih in družbenem kapitalu, ki jih je sprejela zadnja jugoslovanska vlada, so torej omogočili spontano privatizacijo. Slovenska politična opozicija je po zmagi na volitvah z ustavnim zakonom začasno ustavila lastninsko preoblikovanje po tej zakonodaji. Prvi vladni predlog je predvideval decentralizirano privatizacijo z utemeljitvijo, da so obstoječi menedžerji sposobni uspešno opravljati podjetja. Zlasti politično konservativnejši in protikomunistični del vlade se s predlogom ni strinjal, zato je prišlo do razkola in novega predloga, ki je predvideval centralizirano privatizacijo s certifikati. Sprejem tega predloga je preprečil zbor združenega dela, v katerem so imeli večino predstavniki podjetij. Na koncu je skupina poslancev vseh strank oblikovala kompromis, ki je s popusti za zaposlene omogočil prevlado notranjih lastnikov in obenem odmeril pomembno vlogo tudi naložbenim skladom.⁴¹⁴

⁴¹² Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 594–613.

⁴¹³ Ovin, Komentar k privatizacijskim razpravam o privatizaciji, str. 17–25.

⁴¹⁴ Sušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 211–222.

*Prihod Jeffreyja Sachsa v slovensko skupščino
Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije*

Zanimiv je pogled Jožeta Mencingerja na spore glede privatizacije in na prvega predsednika vlade Peterle-ta. V intervjuju za časnik Mladina leta 2006 je povedal: "Ko sem zaradi sporov o privatizaciji odstopil, sem bil nanj sicer jezen, zdaj pa na to gledam drugače. Sam sem z odstopom naredil edino možno stvar. Začeti trditi, da je nekaj zeleno, če sem verjel, da je modro, nisem mogel, časi za prepire niso bili pravi, vse, kar je bilo mogoče za osamosvojitve narediti na makroekonomski ravni, je bilo do aprila narejeno, največ po zaslugi Marka Kranj-ca, v operativnih stvareh pa je bil moj naslednik Ocvirk mnogo boljši. Sicer pa imam na takratno vlado, ki jo je Peterle vodil zelo demokratično, dobre spomine. Bili smo skupina političnih amaterjev, ki so poskušali nekaj narediti, ne da bi prav dobro vedeli, kaj in kako, in bili smo povsem neodvisni od strank. Sam sem bil na primer član zdajšnje Janševe, takrat Tomšičeve stranke, a mi nikoli niti na kraj pameti ni padlo, da bi kogarkoli v stranki vprašal, kaj naj naredim. Res pa je, da tudi stranke niso prav vedele, kaj početi z oblastjo."⁴¹⁵ Ob načrtovani hi-tri privatizaciji slovenskega gospodarstva se je odpirala

⁴¹⁵ Repovž, Intervju z dr. Jožetom Mencingerjem, str. 36–40.

vrsta pomislekov, ki so se pojavljali še takrat, ko se je privatizacija v določenih segmentih že začela. Vse to je bila posledica dejstva, da vlada oziroma parlament nista pravočasno oblikovala koncepta privatizacije. "Najusodnejša napaka je bila narejena že pred osamosvojitvijo. Gre za opustitev koncepta decentralizirane, postopne, odplačne in nadzorovane privatizacije, ki je upošteval stanje in značilnosti slovenskega gospodarstva. Z njim bi obdržali prednosti, izvedli privatizacijo in reprivatizacijo brez predresov in kljub pomanjkanju kapitala hitro našli odgovorne lastnike. Brez neumnega poskusa zamenjave tega koncepta s centralizirano in razdelitveno privatizacijo bi bilo stanje v slovenskem gospodarstvu celo ne glede na takšno ali drugačno gospodarsko politiko že precej boljše od zdajšnjega," je menil Mencinger sredi leta 1993.⁴¹⁶ Polemike in težave okrog sprejete privatizacijske zakonodaje so se nadaljevale tudi po sprejetju zakona. Tako je tedanja direktorica Agencije Republike Slovenije za privatizacijo in prestrukturiranje Mira Puc v intervjuju septembra 1993 največji problem, ki je zaviral potek privatizacije, videla v tem, "da se stalno pojavljajo želje, da bi zakon spet popravljali, kar pa zaviralno vpliva na izvajanje privatizacije".⁴¹⁷

Ob omenjenih privatizacijskih predlogih so se pojavljali tudi drugi, ki pa niso bili resno vzeti oziroma sploh niso bili predmet vladnega odločanja. Še pred odločitvijo, kakšno privatizacijo izbrati, se je oglasil Aleksander Bajt. Predlagal je vzpostavitev takšnega sistema, po katerem bi na trgu tekmovala najrazličnejša podjetja – od državnih, zasebnih, delničarskih in samoupravnih. Trg bi tudi pokazal, kakšna podjetja bi najbolj uspevala. Ta predlog je seveda priletel na gluha ušesa.⁴¹⁸ Glede privatizacije je bilo Bajtovo mnenje jasno. "Slovenska ekonomska politika se je zapletla v mučne procese vsiljene privatizacije in denacionalizacije," je menil septembra 1991. Trdil je, da "oblika lastnine za proizvodnjo sploh ni najpomembnejša, saj je mogoče proizvajati tudi brez zasebne lastnine" in da bi bilo neprimerno kori-

⁴¹⁶ Mencinger, *Začasnost samostojnosti?*, str. 303–312.

⁴¹⁷ *Agens*, št. 1, september 1993, str. 2.

⁴¹⁸ Nežmah, *Doba sindikatov*.

stneje, da bi se, namesto da so se izčrpavala z lastni-njenjem, "družbena podjetja popolnoma osamosvojila in da se jih prepusti samim sebi, delavcem in mene-džerjem". "Če bodo potrebovala lastnike, jih bodo že do-bila, menedžerje pa nagnala, če ne bodo sposobni. To bi spodbudilo privzgojo podjetniških in upravljavskih sposobnosti. Nasprotno pa bi nameravano poddržavlje-nje podjetij potisnilo menedžerstvo in s tem učinkovi-tost globoko pod zdajšnjo raven," je še menil Bajt, ki se je tudi spraševal, "če naj dosedanji dolgoletni sistem prerazdeljevanja zdaj razširimo še na kapital". Če bi se to zgodilo, bi po preprodaji "dobili kvečjemu finančne kapitaliste, špekulante, ne pa podjetnikov; prav te pa najbolj potrebujemo".⁴¹⁹

S problemom privatizacije podjetij se je resno ukvarjal tudi ekonomist Ivan Ribnikar. Zagovarjal je te-zo, naj država ne razdeli premoženja, saj lahko prihranke in naložbe povečata le varčevanje in ustvarjanje nove vrednosti.⁴²⁰ Ribnikarjev predlog si je prizadeval pred-vsem za zagotovitev večanja lastniškega kapitala podje-tij, zagotovitev nastajanja trga kapitala in za zagotovi-tev dovolj hitrega prevzema nadzora v podjetjih s strani pravih lastnikov. Novi lastnik družbenega premoženja ne bi smel biti nevaren za prevzem kontrole v podjetju, podoben bi moral biti lastnikom podjetij, ki jih poznajo tržna gospodarstva, moral bi se zavedati, da družbena lastnina pripada vsem državljanom, ter upoštevati naro-dnogospodarske cilje.⁴²¹ Takšnega lastnika je Ribnikar videl v pokojninskem skladu. Po njegovem mnenju bi se torej družbeno premoženje moralo prenesti na pokoj-ninski sklad, ki bi na dolgi rok zagotavljal stabilnost po-kojninskega sistema. Sprejeti ZLPP se je zelo razlikoval od Ribnikarjevega predloga. Na Kapitalski sklad pokoj-ninskega in invalidskega zavarovanja se je preneslo le 10 odstotkov družbenega premoženja (Ribnikar je predlagal, da bi se nanj preneslo vse premoženje) in velik del premoženja se je prek lastniških certifikatov razdelil

⁴¹⁹ Popit, Prof. Aleksander Bajt o slovenski gospodarski politiki (2), str. 2.

⁴²⁰ Mekina, Rojstvo podalpskih oligarhov.

⁴²¹ Ribnikar, Družbena lastnina in narobe poskusi njene odprave: od leta 1989 do dandanes, str. 877-890.

med državljane, čemur je Ribnikar prav tako nasprotoval. Ribnikar se je oglasil s predlogom tudi ob koncu procesa lastninskega preoblikovanja, ko sta se pokazala dva problema. Pooblašcene investicijske družbe (PID-i), v katere je bilo vloženih največ certifikatov, niso mogle le-teh zamenjati za realno premoženje. Nastal je tako imenovani problem investicijske vrzeli oziroma luknje. Na drugi strani pa je reforma pokojninskega sistema postajala vse nujnejša. Ribnikar je skušal povezati reševanje obeh problemov. Predlagal je, da se premoženje v rokah PID-ov prenese na novoustanovljeni pokojninski sklad, ki bi bil del drugega pokojninskega stebra. Lastniki prenesenega premoženja (delničarji PID-ov) pa bi bili po določenem obdobju upravičeni do prejemanja pokojninske rente. Država bi nato pokojninskemu skladu namenila dodatno premoženje, ki bi ustrezalo vrednosti še nezamenjanih certifikatov. Pozneje bi ustanovili drug pokojninski sklad, ki bi bil namenjen zbiranju premij dodatnega zavarovanja, na podlagi katerih bi si zavarovanci pridobili pravico do dodatne pokojnine. V nasprotju s prvim skladom ta ne bi imel začetnega premoženja, temveč bi rasel samo na podlagi tekočih vplačil zavarovancev.⁴²² Če sklenemo, lahko rečemo, da je privatizacijski predlog Ribnikarja v začetku devetdesetih let naletel na gluha ušesa. Predlog, po katerem ljudske množice ne bi v roke dobile nič otipljivega, dejansko ne politiki ne širši javnosti ni bil po volji. Drug predlog ob koncu lastninjenja je bil le delno upoštevan v Zakonu o prvem pokojninskem skladu Republike Slovenije in preoblikovanju pooblaščenih investicijskih družb.⁴²³ Največji odmik od Ribnikarjevega predloga je predstavljalo področje prenosa premoženja iz PID-ov na Prvi pokojninski sklad. Ribnikar je predlagal, da se nanj prenese vse ali vsaj večino premoženja, tako realnega kot tudi certifikate, vendar je bila z zakonom dana le možnost prenosa certifikatov. S tem se je seveda krepko zmanjšalo premoženje sklada.

⁴²² Ribnikar, Drugi (in tretji) steber pokojninskega sistema in trg kapitala, str. 49–51.

⁴²³ UL RS, 50/1999.

ZLPP kot rezultat kompromisa med različnimi strokovnimi koncepti in političnimi interesi

Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij (ZLPP) je Skupščina Republike Slovenije sprejela šele 11. novembra 1992 po več kot dvoletnem usklajevanju in po številnih razpravah na strokovnih, političnih, teoretičnih ter drugih ravneh.⁴²⁴ Bil je kompromis med različnimi strokovnimi koncepti in političnimi interesi, sprejet pa je bil na podlagi dopolnjenega zakonskega predloga posebne komisije treh poslancev, Janka Deželaka, Emila Milana Pintarja in Mileta Šetinca, ki so imeli za nalogo izdelati kompromisni predlog med različnimi političnimi interesi na ekonomsko in socialno čim bolj sprejemljiv način.⁴²⁵ Zakon je določal tri osnovne postopke: poddržavljenje (kmetijska zemljišča in gozdovi, ki so jih uporabljala družbena podjetja), restitucijo oziroma povrnitev v prvotno stanje in privatizacijo. Restitucija se je lahko uresničevala na tri načine, in sicer v naravi, z odškodnino prek Odškodninskega sklada in v obliki kapitalskih deležev v podjetjih. Zakon je predvidel, da so se zahtevki za vračanje premoženja, ki so jih oškodovanci vložili pri občinskih upravnih enotah, reševali posamič.⁴²⁶ ZLPP je prav tako določal, kolikšen delež družbenega premoženja oziroma kapitala morajo podjetja prenesti na kakšen sklad, državljanom pa je po starostnem ključu dodelil

⁴²⁴ Bohinc, Ureditev privatizacije po veljavni slovenski zakonodaji. V: Bohinc, Milko-vič (ur.), *Privatizacija na Slovenskem 1990–1992*, str. 7.

⁴²⁵ Žnidaršič Kranjc, *Privatizacija ali zakonita kraja*, str. 33.

⁴²⁶ Gregorec (ur.), *OECD Gospodarski pregledi 1996–1997: Slovenija*, str. 91–92.

tako imenovane lastninske certifikate, ki so bili poimen-
ski in neprenosljivi in so jih lahko zamenjali za delnice
lastninjenih podjetij.⁴²⁷ Sprejeti zakon je imel namero
čim bolj uspešno izboljšati tisto, kar je bilo v prvih dveh
predlogih najbolj kritizirano. Tako si je prizadeval, da
bi preprečeval “divje privatizacije” s strani menedžerjev
podjetij in čezmerno državno lastništvo, kar bi državi
lahko uspelo prek privatizacijskega ali prek državnih
investicijskih skladov. Večjo vlogo v privatizacijskem
procesu je dajal zaposlenim in drugim državljanom.⁴²⁸
Navedeni zakon je bil pravzaprav logično nadaljevanje
že leta 1988 začete gospodarske reforme, ki jo je pripra-
vila “Mikuličeva komisija”. Takrat sicer še ni bilo jasno,
da ne gre za eno od klasičnih reform socialističnega go-
spodarstva, s katero naj bi povečali njegovo učinkovi-
tost, ne da bi spremenili njegovo socialističnost. Šele
ko so reformatorji “začeli govoriti o trgu kapitala in dela
ter o titularju družbene lastnine, je postalo očitno, da
gre za veliko več”.⁴²⁹ Glavni cilj ZLPP je bil spremeniti
vsa podjetja v družbeni lasti v podjetja z dobro defini-
ranimi lastninskimi pravicami v obliki delniških družb
in družb z omejeno odgovornostjo. Zakon je združeval
elemente dveh različnih pristopov:

- decentraliziran pristop, pri katerem večina pobud
in odločitev prihaja iz podjetij,
- množična (masovna) privatizacija dela delnic podje-
tij, tako da se jih razdeli državljanom v zameno za
certifikate.

Prvi pogoj za lastninsko preoblikovanje podjetja je
bila priprava otvoritvene bilance obstoječega družbene-
ga podjetja in nato določitev nominalne vrednosti delnic
ter njihovega števila obenem s prilagoditvijo prejšnje-
ga knjigovodstva sodobnim mednarodnim standardom.
Program, ki ga je predložilo podjetje, je moral vsebovati
še načrta organizacijskega in finančnega prestrukturir-
anja pred privatizacijo, izbrane metode ali kombinacije
preoblikovanja ter predlagane privatizacijske metode.

⁴²⁷ Čepič, *Privatizacija gospodarstva*. Čepič et al. (ur.), *Slovenska novejša zgodovina* 2, str. 1304–1306.

⁴²⁸ Štiblar, *Privatization in Slovenia*. V: Marjan Senjur (ur.), *Slovenia – A Small Country in the Global Economy*, str. 181–191.

⁴²⁹ Žnidaršič Kranjc, *Privatizacija ali zakonita kraja*, str. 9.

ZLPP je predvidel sedem metod, ki so bile kombinacija brezplačne razdelitve in komercialnih privatizacijskih metod:

1. Brezplačen prenos delnic na sklade:
 - 10 odstotkov navadnih delnic je bilo prenesenih na Slovenski odškodninski sklad
 - 10 odstotkov jih je bilo prenesenih na Kapitalski sklad pokojninskega in invalidskega zavarovanja
 - 20 odstotkov jih je bilo prenesenih na Sklad za razvoj za poznejšo prodajo investicijskim družbam (Pid-om) v zameno za lastniške certifikate
2. Interna razdelitev
3. Notranji odkup
4. Prodaja delnic podjetja (javna prodaja delnic, javno zbiranje ponudb, javna dražba)
5. Prodaja vseh sredstev s prenehanjem podjetja
6. Večanje kapitala podjetja
7. Prenos preostalih delnic na Sklad za razvoj.⁴³⁰

Če poenostavimo, je torej osnovni model privatizacije po ZLPP predvidel sistem "20% + 20% + 20% + 40%", kar je pomenilo, da se je 20 odstotkov delnic preneslo na paradržavna pokojninski in odškodninski sklad, 20 odstotkov na pooblaščenke investicijske družbe ali PID-e (slednje so morale biti v zasebni lasti⁴³¹), ki so same zbrale lastniške certifikate od državljanov, 20 odstotkov se je pod ugodnimi pogoji zamenjalo za lastniške certifikate notranjih lastnikov (menedžerjev, zaposlenih in bivših zaposlenih), 40 odstotkov pa se je lahko alternativno namenilo za odkup s strani notranjih lastnikov pod ugodnimi pogoji, za zamenjavo z lastniškimi certifikati državljanom prek javnih prodaj delnic, za zamenjavo z lastniškimi certifikati, zbranimi v PID-ih ali za odkup s strani strateških partnerjev.⁴³² Pred samim začetkom lastninjenja je bilo treba oceniti vrednost vsakega podjetja. To so opravljali cenilci, ki so delovali v okviru posebne komisije za ocenjevanje. "Naši komisiji večkrat očitajo premalo liberalnosti, vendar dejstvo je, da gre pri

⁴³⁰ Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij, str. 14–27.

⁴³¹ Gregorec (ur.), *OECD Gospodarski pregledi 1996–1997: Slovenija*, str. 92.

⁴³² Simoneti et al., *Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99*, str. 6.

ocenjevanju podjetij za ogromne vsote denarja, za milijone mark. Zato morajo biti vrednotenja ustrezna, kar pomeni, da je odgovornost cenilca velika. Naša komisija se želi prepričati, če cenilec svoje delo res dobro obvlada, to pa zato, da podjetja ne bi bila oškodovana zaradi njegovega neznanja," je dejal Dušan Mramor, član komisije za podeljevanje licenc cenilcem, ki so ocenjevali vrednost podjetij v procesu lastninskega preoblikovanja.⁴³³

Glavne državne in druge pravne osebe, vključene v privatizacijski proces, so bile Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, Sklad Republike Slovenije za razvoj (pozneje Slovenska razvojna družba – SRD), Slovenski odškodninski sklad, Kapitalni sklad pokojninskega in invalidskega zavarovanja, Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov Republike Slovenije, PID-i, Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj, Agencija Republike Slovenije za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij, Agencija za trg vrednostnih papirjev, Klirinško-depotna družba (KDD) ter Ljubljanska borza.⁴³⁴ ZLPP ni veljal za vsa podjetja. Ni se uporabljal za podjetja, ki so opravljala dejavnost posebnega družbenega pomena oziroma gospodarske javne službe, za podjetja, ki so opravljala dejavnost prirejanja iger na srečo, za banke in zavarovalnice, za podjetja, ki so se lastninila po zakonu o zadrugah ali po zakonu o gozdovih, in za podjetja v stečajnem postopku od pravnomočnosti sklepa o začetku postopka. Če je posebni zakon tako določil, se je ZLPP uporabljal tudi za naštetá podjetja.⁴³⁵ Za podjetja in ustanove, ki se niso lastninila po ZLPP, so veljali naslednji zakoni: Zakon o gospodarskih javnih službah,⁴³⁶ Zakon o zadrugah,⁴³⁷ Zakon o gozdovih,⁴³⁸ Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture,⁴³⁹ Zakon o veterinarstvu,⁴⁴⁰ Zakon o Skladu kmetijskih zemljišč in gozdov Republike Slovenije,⁴⁴¹ Za-

⁴³³ Jakomin, Intervju z Dušanom Mramorom, str. 2–3.

⁴³⁴ *Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij*, str. 14–27.

⁴³⁵ *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 22–27.

⁴³⁶ UL RS, 32/1993.

⁴³⁷ UL RS, 13/1992.

⁴³⁸ UL RS, 30/1993.

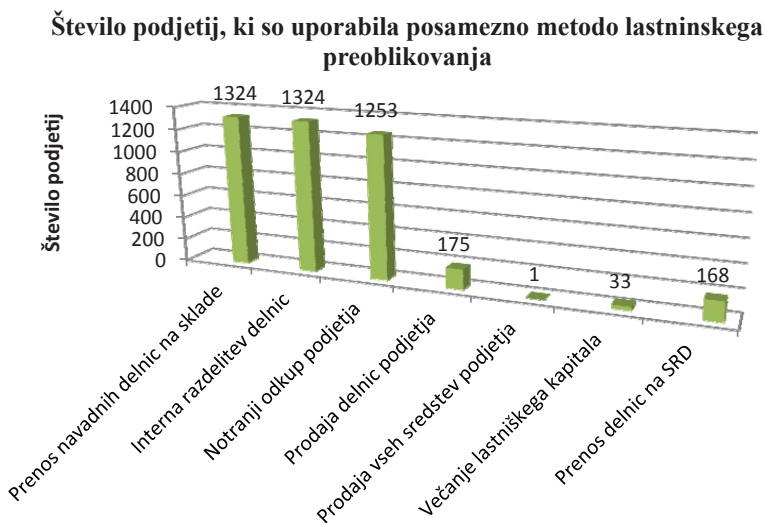
⁴³⁹ UL RS, 75/1994.

⁴⁴⁰ UL RS, 82/1994.

⁴⁴¹ UL RS, 10/1993.

kon o lastninskem preoblikovanju podjetij (z družbenim kapitalom), ki opravljajo turistično dejavnost in katerih nepremičnine se nahajajo na območju Triglavskega narodnega parka,⁴⁴² Zakon o lastninjenju spomenikov in znamenitosti v družbeni lastnini,⁴⁴³ Denacionalizacija v postopkih lastninskega preoblikovanja podjetij (Zakon o denacionalizaciji⁴⁴⁴) ter Lastninsko preoblikovanje pravnih oseb z družbenim kapitalom, ki prirejajo posebne igre na srečo.⁴⁴⁵

Število podjetij, ki so uporabila posamezno metodo lastninskega preoblikovanja

Vir: *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 138.

Iz grafa 7 je razvidno, da je bilo praktično uporabljenih pet metod lastninskega preoblikovanja, kajti le eno podjetje se je odločilo za metodo prodaje vseh sredstev, pa še to tega ni izvedlo. Število vseh podjetij je bilo 1371 in ta so se najpogosteje odločala za prenos delnic

⁴⁴² UL RS, 24/1996.

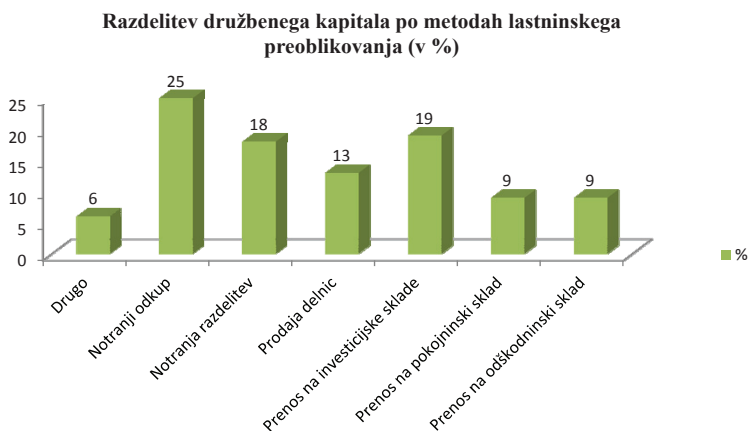
⁴⁴³ UL RS, 16/1996.

⁴⁴⁴ UL RS, 27/1991.

⁴⁴⁵ UL RS, 40/1997.

na sklade, interno razdelitev in notranji odkup. Prenos delnic na sklade je bila obvezna metoda zakona o ZLPP, vendar približno 3 odstotki podjetij niso prenesli svojih delnic na sklade, ker so izkoristili kupnino namesto delnic. Nekaj podjetij se je lastninilo po Zakonu o zadrukah,⁴⁴⁶ pri čemer prav tako niso imela obveznega prenosa delnic na sklade in so jih prenesla le v primeru, ko niso izkoristila lastninjenja 40-odstotnega kapitala

Razdelitev družbenega kapitala po metodah lastninskega preoblikovanja (v %)

Vir: Znidaršič Kranjc, Investicijski skladi v Sloveniji – (ne)uspeh in za koga, str. 46.

z javno prodajo delnic. Metodi interne razdelitve in notranjega odkupa sta bili uporabljeni pri večini podjetij. Metodo interne razdelitve je uporabilo 96,57 odstotka podjetij, metodo notranjega odkupa pa 91,39 odstotka podjetij. Ti dve metodi sta bili najpogosteje izbrani zato, ker so upravičenci interne razdelitve in notranjega odkupa delnice lahko kupili s 50-odstotnim popustom in so se s tem hkrati izognili vstopu zunanjih lastnikov.⁴⁴⁷

ZLPP je torej združeval odplačno privatizacijo z brezplačno razdelitvijo dela družbenega kapitala delavcem in slovenskim državljanom. Junija 1993 pa je Dr-

⁴⁴⁶ UL RS, 13/1992.

⁴⁴⁷ *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 88/138.

žavni zbor sprejel Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij.⁴⁴⁸ Ta je prvotni koncept prevesil v prid tako imenovane "prerazporeditvene" privatizacije, odplačna privatizacija, ki je bila dotlej v ospredju, pa se je morala umakniti v ozadje. Spremembe so prinesle vrsto olajšav in ugodnosti pri notranjem odkupu, s čimer naj bi zaposlenim delavcem omogočili večjo udeležbo v lastništvu. Podjetju je bilo omogočeno, da določi vrednost družbenega kapitala z izbiro najugodnejše ceno. Prvotne določbe so dopuščale le izbiro med vrednostmi po otvoritveni bilanci in vrednostmi po metodi neto vrednosti sredstev, pri kateri bi sodelovali pooblaščen ocenjevalci.⁴⁴⁹

V Sloveniji je bila torej izvedena tako imenovana razdelitvena privatizacija. Ta je obsegala interne razdelitve in odkupe zaposlenih ter obvezne prenose na sklade. Zagovorniki razdelitvene privatizacije so trdili, da sta njeni glavni prednosti za države na prehodu hitrost prenosa velikega dela gospodarstva na zasebni sektor in oživljanje trga kapitala. Razdelitvena privatizacija je v Sloveniji zajela neposredno velik del nefinančnega sektorja, posredno je vplivala na skoraj celotno gospodarstvo. Privatizacija je bila načeloma sicer decentralizirana na straneh ponudbe in povpraševanja, a v resnici je bila možnost odločanja omejena na obeh straneh. Pri načeloma samostojni pripravi privatizacijskih načrtov so bila podjetja precej omejena z zakonskimi določili, od njihovih načrtov pa so bile odvisne priložnosti za vlaganje certifikatov, čeprav je bil po zakonu sicer možen cel spekter privatizacijskih opcij, je je bilo od več kot 1300 podjetij, ki so bila neposredno vključena v razdelitveno privatizacijo, izjemno malo uvrščenih na borzo. Šlo je le za največja in najbolj poslujoča podjetja, za katera je bilo značilno, da so izvedla javno ponudbo delnic za certifikate. Vpisi certifikatov za delnice teh podjetij so bili preseženi v vseh primerih, v nekaterih za večkrat. Večina državljanov je vložila svoje certifikate v interni privatizaciji podjetij kot zaposleni in bivši zaposleni ter

⁴⁴⁸ UL RS, 31/1993.

⁴⁴⁹ Prinčič, *Tovarna vijakov Plamen Kropa: od konca druge svetovne vojne do stečaja in novega začetka (1945–1997)*, str. 158.

v privatizacijske sklade, ki so bili uvrščeni na borzi. Farmaceutsko podjetje Lek se je prvo v Sloveniji odločilo za privatizacijsko kombinacijo, v katero je vključilo tudi javno prodajo delnic. Direktor Leka Metod Dragonja je februarja 1994 dejal: "Ocenjujemo, da bo razpršeno lastništvo na položaj Leka v prihodnje vplivalo bolj ugodno, kot če bi bilo to lastništvo v večji meri državno".⁴⁵⁰

Na izbor, kako se bo izvedla privatizacija, je v praksi odločilno vplivalo zakonsko načelo avtonomnosti, ki je menedžerjem in zaposlenim v podjetjih dajalo pravico, da sami izberejo kombinacijo metod privatizacije. Prva značilnost tega izbora je bila, da se podjetja v okviru privatizacije po ZLPP praktično niso odločala za prodajo delnic strateškim partnerjem. To je tudi ena od osnovnih značilnosti slovenske razdelitvene privatizacije v primerjavi s primerljivimi državami na prehodu. Slovenska razdelitvena privatizacija namreč ni neposredno omogočila vstopa strateških lastnikov in še posebej ne tujih strateških lastnikov v podjetja, ki so bila predmet privatizacije. To se je zgodilo samo pri nekaj deset podjetjih. Druga značilnost izbora v okviru razdelitvenega modela privatizacije pa je bila, da so menedžerji in zaposleni praviloma izkoristili svojo predkupno pravico za 40 odstotkov delnic pod ugodnimi pogoji do zgornje meje, ki jo je dopuščala njihova finančna sposobnost. V Sloveniji se je razdelitvena privatizacija v vseh podjetjih izvajala kot kombinacija notranje, zunanje in v nekaterih podjetjih javne privatizacije. Zunanja in javna privatizacija sta poleg notranje privatizacije dobili pomen predvsem v večjih in kapitalno intenzivnejših podjetjih. Pri zunanji privatizaciji je šlo za razdelitev prek skladov, pri javni pa za javno ponudbo delnic državljanom za certifikate. Glede na delež od teh treh oblik razdelitve v podjetju so se v Sloveniji izoblikovale tri tipične skupine podjetij:

- javna podjetja (kotirala so na borzi, saj je bila razdelitev notranjim lastnikom in skladom kombinirana tudi z javno razdelitvijo; takšnih podjetij je bilo le približno 100),
- notranja nejavna podjetja (niso kotirala na borzi; notranji lastniki so si pridobili večinski delež),

⁴⁵⁰ Čeh, Intervju z Metodom Dragonjo, str. 2–3.

- zunanja nejavna podjetja (niso kotirala na borzi; notranji lastniki niso pridobili večinskega deleža).⁴⁵¹

Kljub dolgotrajnemu sprejemanju ZLPP pa je tudi po sprejetju slednji imel pomanjkljivosti. Anica Popovič je v enem izmed svojih člankov, ki so se nanašali na ZLPP, citirala Mirana Mihelčiča, ki je bil, podobno kot mnogi drugi, zelo kritičen do dolgotrajnega sprejemanja ZLPP. Mihelčič je zapisal: “Medtem ko so številni modrovali o mogočih poteh lastninske preobrazbe, so drugi udejanjali spoznanje o povezanosti delitve z lastninjenjem oziroma lastninjenja z delitvijo in si razdelili (s preusmeritvijo iz ustvarjalnega v porabniški sektor) nemajhen kos družbenega bogastva”.⁴⁵²

Veliko zapletov v praksi je bilo povezanih z zakonsko ureditvijo, ki je glede na roke iz 20. člena ZLPP od 1. januarja 1995 naprej urejala postopke lastninskega preoblikovanja.⁴⁵³ Eno od težav so vsekakor predstavljali povsem zgrešeni zakonski roki, zapisani v ZLPP, ki so med drugim sprožili ponovno nepotrebno “legalizacijo” “divjega lastninjenja” po 1. januarju 1993. Eno od težav je predstavljal tudi neenoten informacijski sistem, kar je samo po sebi povečevalo netransparentnost in avtonomnost delovanja posameznih institucij namesto njihove boljše vsebinske in časovne koordinacije.⁴⁵⁴

Družbeni pravobranilec Republike Slovenije je moral v sodelovanju z Agencijo Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo leta 1997 pripraviti poročilo za Komisijo za nadzor lastninskega preoblikovanja in privatizacije Državnega zbora Republike Slovenije (v prvem sklicu državnega zbora se je imenovala Komisija za spremljanje in nadzor lastninskega preoblikovanja družbene lastnine, obema pa je predsedoval Izidor Rejc), v katerem so prav tako zapisali, da so veliko nejasnosti prinesla predvidevanja zakonodajalca, ki je revizije omejil le na triletno obdobje od 1990 do 1992 ob predpostavki, da bodo revizijski postopki predhodnega

⁴⁵¹ Simoneti et al., *Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99*, str. 5–10.

⁴⁵² Popovič, *Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij*, str. 85.

⁴⁵³ ARS, AS 1272 (Družbeni pravobranilec RS), šk. 412, R 3/2000 R (Poročilo po sklepu Rejčeve komisije).

⁴⁵⁴ ARS, AS 1272, šk. 412, R 3/2000 R (Poročilo po sklepu Rejčeve komisije).

lastninjenja končani do konca leta 1994. Revidiranje po 1. januarju 1993 zakonsko ni bilo dopuščeno, kar je nekako spodbudilo drugi val "divjeprivatizacijskih" transakcij in kopico problemov glede na zakonsko ureditev priprave otvoritvenih bilanc na dan 1. januarja 1993.⁴⁵⁵ Kasnejša uvedba tako imenovane "druge revizije", praktično šele sredi leta 1996, je v primerih, ko lastninsko preoblikovanje še ni bilo končano, pripeljala do postopkov, ko so se vsa oškodovanja poskušala odpraviti pred končanim lastninjenjem, zlasti v primerih, ko so se le nadaljevala oškodovanja, ugotovljena s prvo revizijo.⁴⁵⁶ Družbeni pravobranilec Republike Slovenije je v obdobju od 1. julija 1993 do 31. marca 2001 prejel 1151 revizijskih poročil in na podlagi 293 oziroma 323 revizijskih poročil vložil tožbo (razlog za dva različna podatka je v dejstvu, da je bila lahko na posamezno revizijsko poročilo vložena ena ali več tožb, lahko pa je na več revizijskih poročil bila vložena le ena tožba).⁴⁵⁷ V obdobju od 31. marca 2001 do 30. junija 2004 je prejel še dodatnih 97 revizijskih poročil.⁴⁵⁸

ZLPP je bil tako med strokovnjaki kot v laični javnosti različno sprejet. Aleksander Bajt je menil, da je bil uzakonjeni sistem lastninjenja protiustaven. Zakon je med drugim določal, katere okoliščine upravičujejo do "zasebljanja", katere pa "zasebljanje" preprečujejo. Prav osebne okoliščine ljudi, ki bi jih po ustavi moral izločiti, je zakon spremenil v temeljne kriterije lastninjenja. Razen tega je zakonodajalec sprejemal pravila, ki so nasprotovala že uveljavljenim, s tem pa je ustvaril notranje protisloven sistem. Med drugim je prišlo tudi do divjega lastninjenja, in to zaradi nepremišljene uvedbe nedomišljenega sistema lastninjenja, kar pomeni, da ga je povzročil zakonodajalec.⁴⁵⁹

Malo po sprejetju ZLPP se je do slednjega, gledano iz današnje perspektive, v pravem vizionarskem stilu

⁴⁵⁵ ARS, AS 1272, šk. 412, R 3/2000 R (Poročilo po sklepu Rejčeve komisije).

⁴⁵⁶ ARS, AS 1272, šk. 412, R 3/2000 R (Poročilo po sklepu Rejčeve komisije).

⁴⁵⁷ ARS, AS 1272, šk. 417, R 1/01R (Aktivnosti DP RS v zvezi z revizijskimi poročili 1. 7. 1993–31.3.2001).

⁴⁵⁸ ARS, AS 1272, šk. 425, R 1/04R (Pregled aktivnosti DP RS od 1.1.2004 do 30. 6. 2004 in od 1.7. 2004 do 31. 12. 2004).

⁴⁵⁹ Bajt, Protiustavnost uzakonjenega sistema lastninjenja, str. 19–38.

opredelil tudi ekonomist Jože Damijan, ki je decembra 1992 zapisal: "Vendar pa je po sprejetju zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij, na katerega smo vsi že najmanj dve leti nestrpno čakali, vse bolj dvomljivo, da bo tujemu kapitalu sploh uspelo prodreti v Slovenijo. Kajti zakon daje očitno prednost slovenskim investitorjem, pa še tukaj predvsem zaposlenim v podjetjih, ki že s samo privatizacijo pridobijo lastniške certifikate... Vendar, da ne bo pomote, čeprav zakon govori o tem, da zaposleni delavci odkupijo delež, je izjemno dvomljivo, da bodo podjetje odkupili delavci, saj bodo ti zaradi nižjih plač svoje lastniške certifikate čim prej zamenjali v likvidnostne finančne oblike. Vse skupaj seveda ob določenem tudi do 50-odstotnem popustu. Dokaj jasno se že tudi dozdeva, kdo bo te certifikate odkupil – predvsem seveda sedanja menedžerska struktura, ki edina, zahvaljujoč prefinjenim finančnim mahinacijam v preteklosti, lahko zbere toliko denarja, da odkupi večinski delež v podjetju, in ga upravlja." Po Damijanovem mnenju je bilo tudi "idiotsko" govoriti o kakršnikoli socialni pravičnosti, ko je šlo za lastninske odnose, in je bilo prav, da so odlični menedžerji dobili lastniški nadzor v podjetjih. "Prav tako je neumno pričakovati, da se bo tuji kapital pripravljen podati v Slovenijo, ko pa so najboljša podjetja že v naprej rezervirana za sedanje menedžerje," je še zapisal.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ Damijan, Slovenska privatizacijska burka, str. 14–15.

Lastniški certifikati in PIDI

Po zakonu o lastninskem preoblikovanju podjetij (razen javnih podjetij, podjetij z gozdovi, zadrug, bank, zavarovalnic, igralnic in podjetij v stečaju) je bilo oktobra 1993 izdanih prebivalstvu za 567 milijard slovenskih tolarjev brezplačnih lastninskih certifikatov. Ti so potekli julija 1997, neizkoriščenih pa je ostalo 67 milijard slovenskih tolarjev. V prvi polovici leta 1993 so pri Službi družbenega knjigovodstva (SDK) odprli 2.000.900 certifikatnih računov za vse državljane Slovenije.⁴⁶¹ Po ZLPP se je najprej predvidevalo, da bi se lastniški certifikati razdelili glede na delovno dobo. To je bilo leta 1993 v Zakonu o spremembah in dopolnitvah Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij spremenjeno in lastniški certifikati so se razdelili med prebivalstvo po starostnem ključu, in sicer glede na njihovo starost na dan 5. 12. 1992 v naslednji nominalni vrednosti:

- v višini 100.000 SIT osebam v starosti do dopoljnega 18. leta,
- v višini 200.000 SIT osebam v starosti od dopoljnega 18. leta do dopoljnega 23. leta,
- v višini 250.000 SIT osebam v starosti od dopoljnega 23. leta do dopoljnega 28. leta,
- v višini 300.000 SIT osebam v starosti od dopoljnega 28. leta do dopoljnega 38. leta,
- v višini 350.000 SIT osebam v starosti od dopoljnega 38. leta do dopoljnega 48. leta,

⁴⁶¹ Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij, str. 14.

- v višini 400.000 SIT osebam v starosti od dopoljnega 48. leta dalje.⁴⁶²

Državljeni so tako dobili neprenosljive lastniške certifikate, ki so jih lahko zamenjali za delnice. Nekaterim je uspelo vložiti v uspešna podjetja, večji del pa jih je končal v tako imenovanih investicijskih družbah brez večjih vrednosti. Višina vrednosti certifikata je bila določena po starostnih kategorijah.⁴⁶³ Zaradi različnih oblik oškodovanja družbene lastnine se je celotno družbeno premoženje zmanjšalo in ena od posledic je bila, da je bila vrednost tistih certifikatov, ki so bili vloženi, manjša, poleg tega pa določen odstotek certifikatov ni bilo mogoče kam vložiti, ker je lastnine zmanjkalo.⁴⁶⁴ 58 odstotkov lastniških certifikatov je bilo vloženi v pooblašene investicijske družbe, 32 odstotkov je bilo plasiranih v podjetja, nekaj jih je ostalo neporabljenih. Zaradi vezave nakupov nekaterih delnic podjetij na zaposlitev v tem podjetju so bile možnosti za nakup delnic podjetij omejene. Tudi možnost uporabe certifikatov v javnih prodajah podjetij je bila omejena zaradi premajhnega števila podjetij. Večji del certifikatov se je zato porabil za nakup delnic pooblaščenih investicijskih družb.⁴⁶⁵

Poraba izdanih lastniških certifikatov po vrsti porabe

Investirano v:	Milijarde SIT	%
Pooblašene investicijske družbe	329	58
Podjetja	181	32
Neporabljeni certifikati	57	10
Skupaj izdanih certifikatov	567	100

Vir: Berdnik, Prihaja leto koncentracije, str. 11–12.

O certifikatih in njihovi vrednosti je bilo ves čas veliko govora. Nekateri so menili, da gre le za ničvreden papir, drugi se s tem niso strinjali. Eden takšnih je bil takratni državni sekretar na Ministrstvu za ekonomske

⁴⁶² Zakonu o spremembah in dopolnitvah Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij – 18. člen. ULRS, 31/1993.

⁴⁶³ Repe, Nečak, *Oris sodobne občine in slovenske zgodovine*.

⁴⁶⁴ Aplenc, *Prodaja Slovenije*, str. 160.

⁴⁶⁵ Berdnik, Prihaja leto koncentracije, str. 11–12.

odnose in razvoj Anton Rop, ki je v vezi s certifikati dejal: "Glede na to, da šele začenjamo z intenzivno kampanjo v zvezi z lastninskimi certifikati, je zelo dobro, da pričakovanja ljudi niso preveč visoka in da imajo do njih realen in trezen odnos. Ljudem je treba povedati, da certifikati določeno vrednost imajo, da pa se bo šele čez čas pokazala njihova realna vrednost oziroma tržna vrednost delnic, ki bodo kotirale na borzi."⁴⁶⁶

Zelo zanimivo je zgodbo o lastniških certifikatih opisal Franc Zagožen, poslanec že v prvem Državnem zboru Republike Slovenije leta 1992, ki je dejal, da so v tistem času tako ekonomisti kot politiki ljudem dopovedovali, da lastniški certifikati oziroma delnice, ki so jih imeli, niso nič vredne, in posledica tega je bila, da so ljudje le-te veselo prodajali (Dimitrij Rupel jih je na primer prodal Rdečemu križu⁴⁶⁷). To pa so seveda izkoristili tisti, ki so se zavedali, da so lastniški certifikati oziroma delnice imeli svojo vrednost. Po Zagožnu je stvar bila takšna, "ali nam gre gospodarstvo k vragu, ali pa bodo vrednosti tistih delnic naraščale".⁴⁶⁸

Še preden so se certifikati sploh začeli deliti, je njihovo vlogo Anton Rop opisal z naslednjimi besedami: "Tisti, ki govorijo, da so certifikati metanje peska v oči državljanov, se istočasno zavzemajo za spremembo zakona o državljanstvu, za referendum v zvezi s tem in za preprečitev izdaje lastninskih certifikatov, zato da jih ne bi dobili državljani iz drugih republik. Menijo, da bi to pomenilo nepravilno razdelitev slovenskega premoženja. Ne vem, zakaj se potem tako "sekirajo", če mislijo, da nimajo nobene vrednosti. Mislim, da se ne bi smeli preveč ozirati na takšna mnenja, saj gre pri tem za tipično politizacijo. Moje stališče je, da moramo projekt izpeljati do konca in imeti do njega pozitiven odnos. Dejstvo je, da je lastninski certifikat instrument razdelitve družbenega kapitala, kar je vsekakor nekaj vredno. Koliko bo to dejansko vredno, bo pokazala prihodnost, ki pa je odvisna od mnogih dejavnikov."⁴⁶⁹

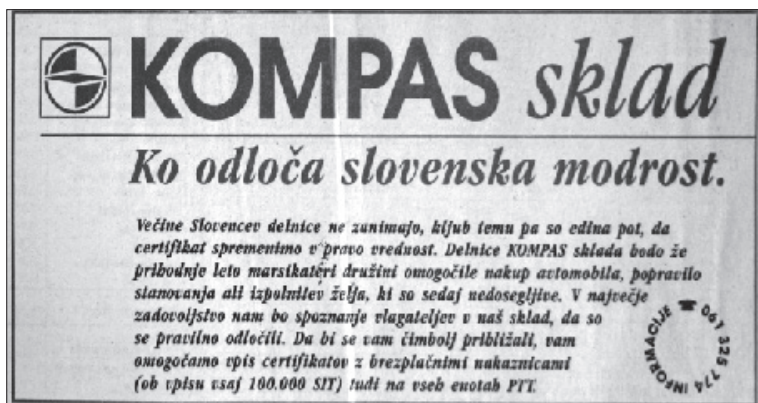
⁴⁶⁶ Jakomin, Intervju z Antonom Ropom, str. 2–3.

⁴⁶⁷ Izjava dr. Dimitrija Rupla.

⁴⁶⁸ Izjava dr. Franca Zagožna.

⁴⁶⁹ Jakomin, Intervju z Antonom Ropom, str. 2.

V tistem času je bilo dobro vedeti, kaj lahko ljudje s certifikati počnejo. "Vložijo jih lahko v svoje podjetje ali v podjetja, ki bodo delnice prodajala na javnih prodajah. Tretja možnost so skladi. Možno je tudi, da se certifikat ne uporabi. Za tiste, ki vanj ne verjamejo, je lahko to zanimiva varianta. V skladih ne bo neke povprečne slovenske donosnosti, saj upamo, da ne bodo vsi enaki, ampak da bodo specializirani in vsak s svojo usmeritvijo," je konec leta 1993 dejal Marko Simoneti, ki je bil do maja 1993 na čelu Agencije Republike Slovenije za privatizacijo in prestrukturiranje, nato pa je prevzel vajeti C.E.E.P.N., mednarodne organizacije s sedežem v Ljubljani, ki je združevala ministrstva Agencije za privatizacijo in trge.⁴⁷⁰

KOMPAS sklad

Ko odloča slovenska modrost.

Večine Slovencev delnice ne zanimajo, kljub temu pa so edina pot, da certifikat spremenimo v pravo vrednost. Delnice KOMPAS sklada bodo že približno leto manjkajoči družini omogočile nakup avtomobila, popravilo stanovanja ali izpolnitev želja, ki so sedaj nedosegljive. V največje zadovoljstvo nam bo spoznanje vlagateljev v naš sklad, da so se pravilno odločili. Da bi se vam čimbolj približali, vam omogočamo vpis certifikatov z brezplačnimi nakaznicami (ob vpisu vsaj 100.000 SIT) tudi na vseh evotah PTT.

INFORMACIJE 001 325 174

Primer časopisnega oglasa, ki nagovarja prebivalstvo k vložitvi lastniških certifikatov v PID

Vir: Delo, XXXVI, št. 208, 8. 9. 1994, str. 3.

Junija 1994 je agencija GRAL Marketing izvedla anketo med slovenskim prebivalstvom, v kateri so ljudi spraševali, kako so zadovoljni s potekom lastninjenja. Rezultati so pokazali, da so ljudje v tistem času na splošno podpirali privatizacijo, saj so menili, da je prehod družbene lastnine v zasebno za hitrejši gospodarski razvoj nujno potreben. Vendar so dvomili o pravilnosti izbranega načina. Slovenski model privatizacije

⁴⁷⁰ Čeh, Intervju z Markom Simonetijem, str. 2-3.

so poznali le v obrisih oziroma so poznali le posamezne sestavine, ki pa jih niso bili sposobni povezati v celoto. Ljudje so imeli negativna stališča, povezana z mnenjem o nedorečenosti modela, dopuščanjem divjega lastninjenja, prepočasnim potekom privatizacije in prepočasnim reševanjem denacionalizacijskih postopkov. Občutek so imeli, da je že vse dogovorjeno vnaprej in da bodo ljudje, ki imajo več informacij, pobrali "smetano", ostali pa bodo "ogoljufani". Na splošno so se ljudje odzivali zelo čustveno in so imeli nenehen občutek, da bodo ogoljufani. Odnos do certifikatov je pri večini ljudi bil negativen. Obravnavali so jih kot papir brez vrednosti in mnogi so jih želeli čim prej prodati. Večina bi jih prodala za polovico nominalne vrednosti, posamezniki pa tudi že samo za 10 odstotkov vrednosti. Najpogostejši razlog za to je bilo pomanjkanje denarja za vsakodnevne stvari. V ozadju je bilo pogosto prisotno tudi nepoznavanje delovanja borze, poslovanja z delnicami in delniških družb, nekateri niso vedeli, kako priti do borznega posrednika. Seveda so bili tudi takšni, ki so na certifikat gledali kot na naložbo in ki so pričakovali dobiček v nekaj letih. Na odločitev o naložbi certifikata so najmočnejše vplivali družina in znanci. Največ zaposlenih je dejalo, da bodo svoje certifikate vložili v svoja podjetja, vendar motiv za to ni bil dobiček, pač pa predvsem ohranitev delovnega mesta, lojalnost, pomoč podjetju in možnost nakupa s 50-odstotnim popustom. Ljudje so zelo slabo poznali institucije, ki so izvajale proces lastninskega preoblikovanja, slabo je bilo tudi poznavanje delovanja privatizacijske pisarne, prav tako je prebivalstvo slabo poznalo brošuro Od certifikata do delnice. Anketa je torej pokazala, da so ljudje izjemno slabo poznali proces privatizacije, odnos do nje pa je bil precej skeptičen in zadržan.⁴⁷¹

Prebivalstvo je v večji meri lastniške certifikate torej razprodalo, misleč, da le-ti tako ali tako nimajo nobene vrednosti. Tudi nekateri strokovnjaki in politiki so bili takšnega mnenja. Zavedati se moramo, da tisti čas ne politika in ne stroka nista vedeli, kaj se bo dejansko zgodilo in kako bodo stvari potekale. Če je večina certi-

⁴⁷¹ Strniša, Slovenci o lastninjenju, str. 14.

fikate prodajala, so bili na drugi strani posamezniki, ki so le-te odkupovali, s tem po eni strani veliko tvegali, po drugi pa si ustvarjali bogastvo. Šlo je za posameznike, ki so predvsem prek svojih družb odkupovali certifikate. Na ta način so na primer uspeli Darko Horvat z Aktivno, Igor Lah z Divido, Stane Valant z Nacionalno finančno družbo in Matjaž Gantar s Kmečko družbo.⁴⁷²

“V Sloveniji, kot se zdi, ni povsem jasno, kaj od skladov pričakujemo. Cilji so namreč za različne ljudi različni. Eden med njimi je, da vsega ne dobijo insiderji, ampak nekaj tudi outsiderji. Drugi sledi temu, da se del premoženja razdeli državljanom. Šele zdaj se je začelo razmišljati o razliki med aktivnimi in pasivnimi lastniki,” je novembra 1993 o investicijskih privatizacijskih skladih, kot jih je takrat predvideval zakon o investicijskih skladih, dejal Marko Simoneti.⁴⁷³ Novembra 1993 je Roman Androjna v Agensu zapisal, da so v “razvitih zahodnih gospodarstvih investicijski skladi že dolgo časa uveljavljena oblika finančnih posrednikov, ki opravljajo vlogo posredovanja prihrankov v investicije”, in da imajo zaradi tega “investicijski skladi velik pomen tako za narodno gospodarstvo, za prebivalstvo in podjetja kot tudi pri razvoju trga kapitala in vrednostnih papirjev”.⁴⁷⁴ Pomen investicijskih skladov, v grobem jih lahko delimo na odprte in zaprte, je predvsem naslednji:

- z narodnogospodarskega vidika omogočajo dodatni mehanizem pretakanja kapitala od ekonomskih subjektov s finančnimi presežki k subjektom s finančnimi primanjkljaji,
- za prebivalstvo pomenijo alternativo bančnemu varčevanju,
- za podjetja prodaja vrednostnih papirjev investicijskim skladom pomeni alternativo bančnim kreditom oziroma novo možnost pridobivanja dolgoročnih virov sredstev,
- pomembno vlogo imajo pri razvoju trga kapitala in vrednostnih papirjev.

⁴⁷² Kako je potekala tajkunizacija v Sloveniji?

⁴⁷³ Čeh, Intervju z Markom Simonetijem, str. 2.

⁴⁷⁴ Androjna, Investicijski skladi, str. 4–5.

Pooblaščenca investicijska družba je posebna oblika investicijske družbe, ki je ustanovljena z namenom zbiranja lastninskih certifikatov in odkupa delnic, izdanih v skladu s predpisi o lastninskem preoblikovanju podjetij.⁴⁷⁵ Znotraj institucij, ki so nastale s samo privatizacijo, so bile vsekakor pomembne institucije tudi privatizacijski investicijski skladi ali kot se jih uradno imenuje pooblaščenca investicijske družbe, ki so bile vse od njihovega nastanka predmet različnih kritik. Na potek in razvoj slovenskega gospodarstva je vsekakor vplival leta 1994 sprejeti Zakon o investicijskih skladih in družbah za upravljanje,⁴⁷⁶ ki je bil kasneje še nekajkrat spremenjen in dopolnjen, nazadnje leta 2002, ko je bil sprejet Zakon o investicijskih skladih in družbah za upravljanje (ZISDU – 1).⁴⁷⁷ Do konca leta 1997 ni delovala nobena prava investicijska družba, ki bi bila upravljana v skladu z zakonodajo.⁴⁷⁸

Kot je septembra 2003 v enem izmed intervjujev dejal direktor Nacionalne finančne družbe (NFD) d. o. o., pooblaščenca družbe za upravljanje z investicijskimi skladi, Stanislav Valant, so PID-i začeli zbirati lastninske certifikate julija 1994 in slovenska izkušnja z njimi je med vsemi izkušnjami množične privatizacije zagotovo najbolj pozitivna. Valant je menil, da je bilo v Sloveniji ekscesov, kot so jih poznali na Češkem, Poljskem in Rusiji, daleč najmanj. Je pa priznal, da so se dogajali tudi v Sloveniji in da je žal “obdobje tranzicije tudi obdobje ekscesov”. Privatizacijski skladi so bili ob začetku slovenske privatizacije za večino skoraj popolna neznanka. Valant je o vlogi PID-ov še dejal: “Skladi so povzročili v slovenski družbi nov fenomen, fenomen razporeditve in nove delitve vpliva v podjetjih. Politika je bila do procesa privatizacije navajena, da obvladuje gospodarstvo, in pravzaprav pri tem ni imela konkurence. S pojavom skladov jo je dobila. Zaradi tega so seveda mnoge ocene o podobi in delovanju investicijskih skladov politično pogojene. Začelo je prihajati do nekaterih

⁴⁷⁵ Prav tam, str. 4–5.

⁴⁷⁶ UL RS, 6/1994.

⁴⁷⁷ UL RS, 110/2002.

⁴⁷⁸ Žnidaršič Kranjc, *Investicijski skladi v Sloveniji – (ne)uspeh in za koga*, str. 58–65.

drugačnih načinov odločanja, kot ga je bila navajena politika v prejšnjem obdobju. To je pa tisti del, o katerem se ne govori veliko, čeprav je hkrati dejstvo v vseh državah v tranziciji”⁴⁷⁹

Vsekakor so PID-i predstavljali novost in bili konkurenca politiki, kar je pozitivno. Prav tako so skladi odigrali pozitivno vlogo zlasti pri uvajanju novih sistemov odločanja, kjer pa bi ob boljši strokovni usposobljenosti lahko odigrali še večjo vlogo. Težava je bila predvsem v pomanjkanju izobraževanja v tej smeri. Ljudi, ki bi imeli neki minimum znanja o tem, kaj investicijski skladi so, kaj je njihova vloga, kako voditi družbe za upravljanje, kako upravljati portfeljske naložbe, je bilo v času ustanavljanja investicijskih skladov občutno premalo. Tukaj pa pridemo do negativne vloge privatizacijskih investicijskih skladov. Na račun neznanja so si lahko poznavalci izjemno izboljšali svoj finančni položaj. Med drugim so se lahko dogajale nepravilnosti v obliki koncentracije lastništva in podobne nepravilnosti. Ob tem je treba navesti dejstvo, da je kar več kot milijon prebivalcev vložilo svoje certifikate v PID-e. Nekako je obveljalo prepričanje, da je naložba certifikatov v njih najbolj varna naložba. Ljudje so se kasneje, vsekakor upravičeno, bali, da ne bodo dobili ustreznega deleža nekoč skupnega premoženja.

Skladi v Sloveniji na dan 31. 12. 1997

Vrsta družbe	Število	Kapital v SIT
Vzajemni skladi	15	2.817.490.000,00
Pooblašcene investicijske družbe	69	526.430.490.000,00
Skupaj	84	529.247.980.000,00

Vir: Žnidaršič Kranjc, *Investicijski skladi v Sloveniji – (ne)uspeh in za koga*, str. 59.

V slovenski zakonodaji so opredeljene tri vrste investicijskih skladov:

- vzajemni skladi (gre za odprte sklade in niso pravne osebe),

⁴⁷⁹ Polanc, Ekstremno ravnanje ne daje optimalnih rezultatov. Intervju s Stanislavom Valantom 2003.

- investicijske družbe/skladi (zaprti skladi in so pravne osebe; delniška družba, ki se ustanovi izključno za javno zbiranje denarnih sredstev in investiranje tako zbranih denarnih sredstev v prenosljive vrednostne papirje po načelu omejevanja in razpršitve tveganja),
- pooblaščne investicijske družbe (posebna oblika investicijske družbe, ki je bila prilagojena takratnim razmeram v Sloveniji – procesu preoblikovanja družbenega premoženja in prestrukturiranju gospodarskih subjektov v učinkovitejše in fleksibilnejše sisteme).

Skoraj 60 odstotkov lastniških certifikatov je bilo vloženih v pooblaščne investicijske družbe. Slednje so po znanih podatkih zbrale za 130 do 140 milijard slovenskih tolarjev (po oceni iz decembra 1999 158,1 milijard⁴⁸⁰) več certifikatov, kakor jim je uspelo dobiti premoženja, to je delnic podjetij, ki so se lastninsko preoblikovala.⁴⁸¹ Ta “privatizacijska vrzel” naj bi bila odpravljena s privatizacijo državne lastnine. Vlada je za ta namen odobrila poleg 100,1 milijarde slovenskih tolarjev svojega premoženja še del državnega deleža v obeh državnih bankah, zavarovalnicah in železarnah, zagotoviti pa je še morala približno 18 milijard slovenskih tolarjev državnega premoženja.⁴⁸²

Tik pred prvomajskimi prazniki leta 2001 je tedanja vlada namenila dobrih 35 milijard slovenskih tolarjev dodatnega premoženja za zaposljevanje 84 milijard slovenskih tolarjev globokega privatizacijskega primanjkljaja. Namenila je deleže podjetij Slovenske razvojne družbe, deleže in delnice podjetij, ki sta jih Slovenska odškodninska in kapitalska družba pokojninskega in invalidskega zavarovanja prenesli na državo v zameno za bančne delnice, del premoženja v Termoelektrarnah Šoštanj, Brestanica in Trbovlje ter deleže družb, ki so bili PID-om namenjeni po lastninski zakonodaji. Majda Zupan, poslanka v tedanjem sklicu Državnega zbora, se je na eni izmed sej Državnega zbora obrnila na tedanje-

⁴⁸⁰ BS, Letno poročilo Banke Slovenije za leto 1999, str. 14.

⁴⁸¹ BS, Letno poročilo Banke Slovenije za leto 1997, str. 10.

⁴⁸² BS, Letno poročilo Banke Slovenije za leto 1999, str. 14.

Pri Triglavu za svoj certifikat že danes dobite največ!

Morda veste, zakaj?

1.

Najnižji stroški poslovanja.

2.

Najnižja vpisna provizija.

3.

Največ delnic za vaš certifikat!

4.

Brezplačna lastninska nakaznica-vpisnica.

5.

Pooblaščenice investicijske družbe Triglav
vodijo ljudje iz vašega kraja, ki jih poznate in jim zaupate

Triglav

Pooblaščenice investicijske družbe

NALOŽBA PREUDARNEGA GOSPODARJA.

v sodelovanju z zavarovalnico triglav d.d.

*Primer časopisnega oglasa, ki nagovarja prebivalstvo k
vložitvi lastniških certifikatov v PID*

Vir: Delo, XXXVI, št. 205, 05. 09. 1994, str. 21.

ga premiera Janeza Drnovška in mu postavila naslednje vprašanje: "Kaj to pomeni za pidovske delničarje?" Ob tem je dodala, da bo "premoženje pidovskih delničarjev vredno zelo malo in ker je to največji del udeležencev

lastninskega preoblikovanja pomeni, da bodo opeharjeni za tisto, kar jim je bilo obljubljeno". Drnovšek je odgovoril, da si vlada prizadeva "dokončati proces pridobivanja oziroma transferiranja državnega premoženja PID-om in zakonito zapolniti tako imenovane privatizacijske luknje". Pomenljive so besede, s katerimi je Drnovšek nadaljeval: "Slišal sem za pritoževanje PID-ov, tudi meni so napisali pismo, češ da niso zadovoljni s kvaliteto premoženja. No, pogled na to je, da je seveda premoženje lahko nekoliko boljše, nekoliko slabše, je pač različnih vrst. In tudi PID-i se morajo pač sprijazniti s tem, da dobijo pač neko povprečno premoženje. Torej, včasih – ponekod nekoliko boljše, drugje nekoliko slabše, če govorim relativno."⁴⁸³

Te besede vsekakor niso mogle biti razveseljive za več kot milijon tistih, ki so vložili svoje certifikate v PID-e. Zadnji dan leta 2003 je potekel rok, do katerega so se morale pooblaščenice investicijske družbe preoblikovati. Tako so določali Zakon o investicijskih skladih in družbah za upravljanje, Zakon o prvem pokojninskem skladu in preoblikovanju pooblaščenih investicijskih družb (ZPS PID)⁴⁸⁴ in še nekateri drugi predpisi. Za PID-e, ki niso dobili soglasja Agencije za trg vrednostih papirjev za preoblikovanje, je Agencija pripravila načrt prenosa upravljanja na drugo družbo za upravljanje. Družba za upravljanje bi namreč izgubila dovoljenje za upravljanje, če preoblikovanje PID-a ne bi opravila pravočasno. Kakorkoli, večina že preoblikovanih družb se je odločila za preoblikovanje v redno delniško družbo oziroma tako imenovani finančni holding, izjemoma so se preoblikovali v vzajemni sklad. Družbe za upravljanje so skladno z zakonodajo morale svoje poslovanje uskladiti do 1. januarja 2004. Zatem je veliko časa potekala polemika, kako urediti status družb naslednic PID-ov. To je končno uredil Zakon o pravnih naslednicah pooblaščenih investicijskih družb (ZPN PID),⁴⁸⁵ ki je bil sprejet šele leta 2007.

⁴⁸³ 6. redna seja Državnega zbora Republike Slovenije, 22. 5. 2001.

⁴⁸⁴ UL RS, 50/1999.

⁴⁸⁵ UL RS, 68/2007.

Izničevanje, razprodajanje in kraja družbene lastnine v obdobju 1990–1992

V času od leta 1990 do sprejema ZLPP konec leta 1992 so se mnoga podjetja statusno preoblikovala, do-kapitalizirala ali reorganizirala na podlagi takratne ju-goslovanske zakonodaje (Zakon o podjetjih⁴⁸⁶ in Zakon o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom⁴⁸⁷). Ker v tem času država še ni imela docela vzpostavljene-ga instituta nadzora nad statusnimi in premoženjsko-kapitalskimi spremembami podjetij, ki so imela druž-beni kapital, je seveda obstajala velika možnost zlorab. V tem obdobju je lahko prihajalo do tako imenovane “divje privatizacije”. V skladu z določili ZLPP je revizija potekala tako v podjetjih, ki so se lastninsko preobliko-vala pred sprejetjem, kot v tistih po sprejetju zakona. Revizijski organi so bili Služba družbenega knjigovod-stva Republike Slovenije, Agencija Republike Slove-nije za plačilni promet, nadziranje in informiranje ter Agencija Republike Slovenije za revidiranje lastninske-ga preoblikovanja podjetij.⁴⁸⁸ Medtem ko so posamezni teoretiki in vlada razmišljali, ali bi bilo bolje delavcem enostavno razdeliti delnice v tovarnah, ali jim omogočiti njihov nakup z dolgoročnimi krediti, pa se je po mnenju Alenke Žnidaršič Kranjc družbena lastnina izničevala, razprodajala, razgrabljala ali kar kradla – titular lastni-ne je postajal znan. Škodljive pojave v zvezi s privatiza-

⁴⁸⁶ UL SFRJ, 77/1988.

⁴⁸⁷ UL SFRJ, 84/1989.

⁴⁸⁸ *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 100–101.

cijo družbene lastnine Žnidaršič Kranjčeva razdeli v tri skupine:

- prodaja in razdelitev družbenega premoženja pod njegovo vrednostjo (in sicer domačim in tujim pravnim in fizičnim osebam),
- namerne slabitve družbenega premoženja in posledično zmanjševanje njegove vrednosti,
- namerni stečajni podjetij.

Ob opazovanju oblik kaznivih, nemoralnih, neetičnih in protiustavnih dejanj zoper družbeno premoženje je ves čas njihovega nastajanja vzbujalo skrbni dejstvo, da so se "majhnim tatovom" družbenega premoženja, ki so si izboljševali družinski proračun s popoldanskim zaslužkom, z možnostmi, ki jih je dajala zaposlitev v družbenem podjetju (prilaščanje rezervnih delov, reprodukcijskega materiala in drugo), očitneje kot v preteklosti pridružili predstavniki tako imenovanih belih ovratnikov, poslovne oziroma strukturalne kriminalitete. Tako je pretežni del oblik transformacije družbene lastnine v privatno, vsaj v prvem obdobju, potekal prav na nivojih vodstev podjetij, s sodelovanjem intelektualcev in s sodelovanjem ali vednostjo krajevnih in drugih oblasti. Šele kasneje so se razvile oblike, ki so z vključevanjem vseh zaposlenih poskušale legitimizirati navedena dogajanja. Čeprav so vseskozi tako predstavniki širše javnosti kot tudi posamezni pripadniki oblasti in različnih nivojev družbenega nadzorstva vedeli, da do teh pojavov prihaja, resnejših spodbud za njihovo preprečevanje ni bilo. Z opuščanjem reševanja posameznih primerov, ali pa zaradi nemoči njihovega dokazovanja, se je zato občasno celo zdelo, da se je širjenje teh pojavov celo spodbujalo.⁴⁸⁹

Konec leta 1992 sprejeti ZLPP se je do problematike divjega lastninjenja opredelil v 48. členu, ki se je glasil: "Pred začetkom preoblikovanja se v podjetjih ali v od njih odvisnih ali povezanih podjetjih, ki so se v času od 1. januarja 1990 do uveljavitve tega zakona, to je 5. decembra 1992 kakorkoli statusno preoblikovala, reorganizirala, brezplačno prenašala družbeni kapital ali ustanovljala in vlagala v nova podjetja, ali so prenašala

⁴⁸⁹ Žnidaršič Kranjc, *Privatizacija ali zakonita kraja*, str. 133.

posamezne poslovne funkcije na druga podjetja, opravi finančni, računovodski in pravni pregled ter preverjanje zakonitosti in pravilnosti poslovanja (v nadaljnjem besedilu: postopek revizije), če obstaja utemeljen sum, da je pri tem prišlo do oškodovanja družbene lastnine".⁴⁹⁰

Leta 1995 je bila na podlagi Zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o Agenciji RS za plačilni promet, nadziranje in informiranje⁴⁹¹ ustanovljena Agencija RS za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij (dalje Agencija za revidiranje), ki je opravljala revizijske postopke podjetij. Agencija je zaživela po dolgih porodnih krčih in številnih zapletih z razdelitvijo nekdanje Agencije za plačilni promet, nadziranje in informiranje (APPNI) in v prvi vrsti naj bi dokončala delo APPNI. Prva direktorica je postala Alenka Kovač Arh, ki je z delom začela šele 7. avgusta 1996.⁴⁹² Revizijo lastninskega preoblikovanja podjetij je Agencija za revidiranje lahko opravila le pri podjetjih, pri katerih postopek lastninskega preoblikovanja še ni bil končan, oziroma pri tistih, ki še niso bila vpisana v sodni register. Revizijo je morala opraviti na predlog organov za notranje zadeve, državnega tožilca, javnega pravobranilca, družbenega pravobranilca, Agencije Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, Slovenske razvojne družbe, Slovenskega odškodninskega sklada, Kapitalskega sklada pokojninskega in invalidskega zavarovanja, upravičencev po predpisih o vračanju premoženja, Državnega zbora Republike Slovenije in organov lokalnih skupnosti, lahko pa je postopek revizije uvedla po uradni dolžnosti. O ugotovitvah je izdala revizijsko poročilo, ki ga je morala vročiti revidirani osebi, Agenciji Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, družbenemu pravobranilcu, pristojnemu državnemu tožilcu, pristojnemu organu za notranje zadeve in tistemu od drugih upravičenih predlagateljev, ki je zahteval revizijo.⁴⁹³

Agencija je delovala vse do 1. avgusta 2004, ko je po Zakonu o ukinitvi Agencije RS za revidiranje lastnin-

⁴⁹⁰ UL RS, 55/1992, 48. člen, str. 3123.

⁴⁹¹ UL RS, 58/1995.

⁴⁹² Petrov, Intervju z Alenko Kovač Arh, str. 2–4.

⁴⁹³ Agencija republike Slovenije za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij. Arhivska stran.

skega preoblikovanja podjetij⁴⁹⁴ prenehala obstajati. V nedokončane pravde in upravne spore je v tem času namesto nje vstopilo in nadaljevalo z delom Državno pravobranilstvo Republike Slovenije. Pomembne informacije, ki osvetljujejo vzroke oškodovanja družbenega premoženja, vsebuje tudi gradivo Družbenega pravobranilca Republike Slovenije (podrobnosti o ustanovitvi so predstavljene v metodološkem uvodu). Ustanova družbenega pravobranilca je bila že v času prvih osamosvojitvenih aktivnosti Slovenije "dodobra zdesetkana". Po mnenju namestnika družbenega pravobranilca Republike Slovenije Janeza Krnca gre tudi tej okoliščini pripisati razloge, zakaj se je na začetku devetdesetih let razbohotilo divje lastninjenje oziroma je po takrat veljavni zakonodaji šlo za sporne transakcije. Kot kot mnogi je tudi Krnc menil, da gre levji delež spornih privatizacij med drugim zanesljivo pripisati "neverjetnemu zavlačevanju pri sprejemanju Zakona o lastninskem preoblikovanju. Slednji je leta 1997 še zapisal: "Danes je pogosto slišati izjave, češ divja privatizacija je tekla po tako imenovanih Markovičevih zakonih. Če bi to bilo res, zanesljivo ne bi bila sporna, nezakonita. Dejansko se je le sklicevala na zakonsko nedorečeno Markovičevo zamisel o privatizaciji."⁴⁹⁵

Ko je ZLPP v začetku leta 1993 uzakonil tudi revizije predhodnega lastninjenja, je bil pretežni del spornih transakcij že končan. Zakonodajalec je tedaj različne oblike oškodovanj razdelil v dve skupini. Prvo je predstavljal tako imenovani 48. člen, kjer so bila v desetih alinejah opisana različna tovrstna domnevna oškodovanja, drugo pa je predstavljal 48. a-člen, ki je našteval deset primerov in za vsako oškodovanje podajal tudi kvantitativna merila. Z njimi je bilo mogoče natančno določiti vrednost oškodovanj in končno revidirani pravni osebi tudi po zakonu z odločbo naložiti izvršitev vseh potrebnih uskladitev za pravilno izkazovanje družbenega kapitala. Po vsebini, postopkih in pristojnostih je šlo za dve skupini povsem neprimerljivih oškodovanj, kar je v praksi ustvarjalo veliko nejasnosti. Prva skupina

⁴⁹⁴ UL RS, 80/2004.

⁴⁹⁵ Krnc, Revizije predhodnega lastninjenja, str. 71–74.

(48. člen) je bila v pristojnosti družbenega pravobranilca, druga (48. a-člen) pa v pristojnosti Agencije za revidiranje.⁴⁹⁶ V pristojnosti družbenega pravobranilca so bila torej le oškodovanja po 48. členu, pri katerih je zakon predvideval vlaganje tožb za njihovo odpravo, če revidirano podjetje v 30 dneh ni prostovoljno odpravilo očitanih oškodovanj. Po mnenju Janeza Krnca so bile tovrstne tožbe velika ovira, saj so zaustavljale lastninjenje in so končno lahko pomenile prehod družbenega kapitala v last in upravljanje Sklada Republike Slovenije za razvoj, slednje pa je pomenilo tudi izgubo pravice do avtonomnega lastninjenja.⁴⁹⁷ Družbeni pravobranilec je do konca leta 1996 pregledal 990 revizijskih poročil in ocenil, da je bila domneva o oškodovanju po 48. členu utemeljena v 39 odstotkih revizijskih poročil. Napačno bi bilo domnevati, da v preostalih 61 odstotkih ni bilo oškodovanj, saj je šlo za tista oškodovanja, ki niso bila v pristojnosti družbenega pravobranilca.

Posebnost pri revizijah so bili primeri tako imenovanih vzporednih (pogosto se uporablja tudi izraz obvodna) ali by-pass podjetij.⁴⁹⁸ Ustanavljanje in delovanje by-pass podjetij je Anica Popovič, družbena pravobranilka Republike Slovenije, označila za "višjo obliko" oškodovanja družbene lastnine. Po njenem mnenju je šlo za znan in razširjen pojav ustanavljanja podjetij v zasebni lasti, ki so jih ustanovili delavci, zaposleni v družbenem podjetju, z istim ali podobnim predmetom poslovanja, za katerega je bilo registrirano družbeno podjetje. Največkrat sta bili obe podjetji (družbeno in zasebno) v istih poslovnih prostorih, imeli sta iste telefonske številke in iste vodilne oziroma pooblašcene delavce, s tem da praviloma v zasebnem podjetju ni bil nihče zaposlen. Med seboj sta imeli podjetji sklenjene pogodbe o poslovnem sodelovanju, po katerih je zasebno podjetje v svojem imenu sklepalo posle, ki jih je nato opravilo družbeno podjetje oziroma ustanovitelji zasebnega podjetja, ki so bili hkrati v delovnem razmerju v

⁴⁹⁶ Spremembe in dopolnitve 48. člena ZLPP so bile dopolnjene in spremenjene v 24., 25. in 27. členu Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij. UL RS, 7/1993.

⁴⁹⁷ Krnc, Revizije predhodnega lastninjenja, str. 71–74.

⁴⁹⁸ Prav tam, str. 71–74.

družbenem podjetju. Zasebno podjetje je nato izdalo račune, pobralo maržo in še kaj. Na ta način je zasebno podjetje začelo izrinjati družbeno podjetje s trga, prevzemalo njegove posle in ga s tem ukinjalo oziroma se je družbena lastnina spreminjala v nekakšen premoženjski sklad, ki je služil temu, da je polnil žiro račun zasebnega podjetja in žepe ustanoviteljev vse do svojega izničenja. Ker so zasebno podjetje oziroma lastniki torej pridobivali dobiček na račun družbene lastnine s prepovedano preusmeritvijo poslovanja in finančnih tokov od družbenega podjetja nase, je šlo v tem primeru za izrazito "divjo privatizacijo".⁴⁹⁹

Do konca leta 1996 je bilo skupno ugotovljeno 215 by-pass podjetij ali povprečno dve by-pass podjetji na vsako revidirano podjetje, v katerem so se odločili za takšno obliko predhodnega lastninjenja. Ob podatkih o številu by-pass podjetij samo domneva o organiziranju by-pass podjetja še ne pove veliko. Dejanska oškodovanja v teh primerih so namreč segala od by-passov, pri katerih je šlo le za potencialno možnost oškodovanja, do druge skrajnosti, ko so tako rekoč vse poslovne funkcije in pripadajoče učinke z različnimi spornimi transakcijami prenesli na by-pass podjetja. Matičnemu podjetju je v teh primerih ostala največkrat le še pravica razpolaganja z večjo ali manjšo vrednostjo družbenega kapitala, praviloma z vrednostjo nepremičnin. Revizijska poročila družbenega pravobranilca Republike Slovenije so kazala na to, da so se med omenjenima skrajnostma v praksi uveljavile številne izpeljanke različnih zamisli oziroma modelov predhodnega lastninjenja, ki so se med drugim razlikovali predvsem po dejansko izpeljanem obsegu "divje" privatizacije. Slednja se je po mnenju Krnca z organiziranjem by-pass podjetij nadaljevala tudi po 31. decembru 1992, saj so bile včasih po tem roku izpeljane celo odločilne divje privatizacijske transakcije, vendar glede na zakonsko ureditev, zapisano v ZLPP, vse do ustanovitve Agencije Republike Slovenije za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij leta 1996, torej po skoraj triletnem obdobju, ni bilo mogoče

⁴⁹⁹ Popovič, Primer oškodovanja družbene lastnine oziroma divje privatizacije, str. 756–760.

uvesti ustrezne revizije predhodnega lastninjenja, niti ukrepati po ZLPP.⁵⁰⁰

Eno od "višjih oblik" oškodovanja družbene lastnine v začetku devetdesetih let oziroma do sprejetja ZLPP, kot je to poimenovala Popovičeva, je predstavljal tudi brezplačen prenos družbenega kapitala, ki se je skliceval na drugi odstavek 145. člena Zakona o podjetjih iz leta 1990. Opisan prenos kapitala, pa četudi je bil opravljen med podjetji, ki so bila v družbeni lasti, je bil nezakonit. Na ta način so namreč mešana podjetja postala lastniki družbene lastnine v družbenih podjetjih in posredno s tem tudi že lastnina družbena podjetja brez zakona o lastninjenju, kar je bilo nedopustno in nezakonito.⁵⁰¹ Glede "spornega lastninjenja" je Anica Popovič oktobra leta 1992 v enem izmed svojih člankov zapisala: "Veliko več reda na področju lastninjenja bi bilo, ko bi bil Izvršni svet Skupščine Republike Slovenije na podlagi zadolžitve Skupščine Republike Slovenije v Ustavnem zakonu z dne 23. januar 1991 predpisal kriterije, po katerih bi Agencija Republike Slovenije za pospeševanje prestrukturiranja gospodarstva in spodbujanja prenove podjetij lahko kontrolirala in izdajala soglasja za izdajo internih delnic. To danes v letu 1992 sicer ni več pomembno, ker ni možno več izdajati internih delnic po tako imenovanem Markovičevem zakonu, vendar je bil izvirni greh spočet že z nesprejetjem navedenih kriterijev, ker je bila tako privatizacija družbene lastnine možna že od vsega začetka brez zadostnih pravil in predpisov, kar velja še za današnje obdobje, saj na primer zlovešči 145. b-člen Zakona o podjetjih, ki velja od 18. avgusta 1990 in omogoča brezplačno prenašanje družbene lastnine po mili volji, ni bil s strani slovenskega parlamenta ne razveljavljen in ne dopolnjen kljub številnim opozorilom. Ustavno sodišče je sicer 28. novembra 1991 dalo embargo nad njegovo uporabo, vendar še do danes ni sprejelo ocene o ustavnosti oziroma zakonitosti te določbe in seveda tudi ne o posledicah."⁵⁰²

⁵⁰⁰ Krnc, Revizije predhodnega lastninjenja, str. 71–74.

⁵⁰¹ Popovič, Primer oškodovanja družbene lastnine oziroma divje privatizacije, str. 756–760.

⁵⁰² Popovič, "Sporno lastninjenje", str. 29.

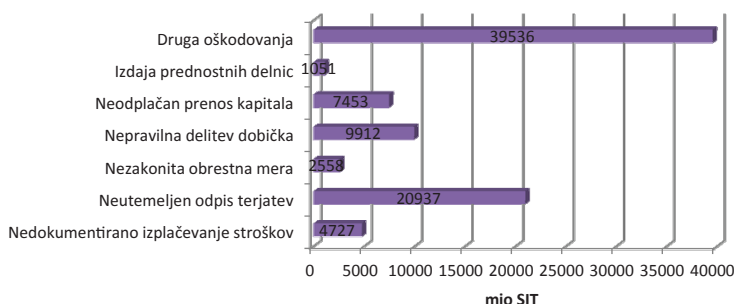
Sploh so vsi pozivi po ukrepih za obvarovanje družbene lastnine pri politiki naleteli na gluha ušesa. Parlament 16. maja 1990 ni dal podpore vladi pri predlogu o oblikovanju poziva slovenski javnosti za zavarovanje družbenega premoženja. Takratna razprava v skupščini se je končala s splošno ugotovitvijo, da problema razprodaje in kraje družbene lastnine ni in da je zato sprejemanje takšnih pozivov nepotrebno. Kasneje je bila kljub temu oblikovana komisija (tako imenovana Toplakova komisija⁵⁰³) za preučevanje pojavov oškodovanja družbenega premoženja, a predvsem po načelu "če nočeš česa rešiti, oblikuj komisijo", kar se je kasneje tudi izkazalo, saj je komisija prenehala z delovanjem brez rezultatov. Avgusta 1990 je vlada pripravila zakon o varovanju družbenega premoženja, vendar ga na ustreznem sekretariatu niso uspeli "konkretizirati". Septembra 1990 so bili zavrjeni tudi predlogi za spremembo ustavnih zakonov z ugotovitvijo, da bi njihov sprejem zavrl pozitivne premike v gospodarstvu in mu povzročil škodo, v primeru da bi takšne zlorabe obstajale, pa naj vanje posežejo organi pregona.

Vzporedno s tem dogajanjem so postale skoraj "bogokletne" izjave in opozorila o razširjenosti in posameznih oblikah pojava "divjih privatizacij", posebej še potem, ko je bil sprejet ustavni amandma XCVI k Ustavi Republike Slovenije in je Agencija Republike Slovenije za pospeševanje prestrukturiranja gospodarstva in spodbujanje prenove podjetij decembra 1990 oblikovala in kasneje dopolnjevala strokovna stališča do uporabe različnih zakonskih osnov za preoblikovanje podjetij, ki so poslovala z družbenim kapitalom. Razprave o tem "so požele posmeh ali pa so bile opredeljene kot osebni napadi na posameznike, skupine in podjetja", saj takšnih "družbeno nezaželenih nezakonitih oblik privatizacije sploh naj ne bi bilo". Velik del krivde za številna oškodovanja lahko pripišemo prav politiki in njenemu ignorantskemu obnašanju do tega problema. Kot je leta 1992 zapisala Alenka Žnidaršič Kranjc, pa so v predvolilnem času leta 1992, podobno kot pred volitvami leta

⁵⁰³ Žnidaršič Kranjc, *Privatizacija ali zakonita kraja*, str. 14. Predsednik komisije je bil Ludvik Toplak.

Oškodovanje družbene lastnine po 48. a-členu ZLPP, ugotovljeno v postopkih revizije lastninskega preoblikovanja za obdobje od 1. 1. 1990 do 31. 12. 1992 (stanje na dan 31. 7. 2004)

Oškodovanje družbene lastnine po 48. a-členu ZLPP, ugotovljeno v postopkih revizije lastninskega preoblikovanja za obdobje od 01. 01. 1990 do 31. 12. 1992 (stanje na dan 31. 07. 2004)

Vir: Zadnje poročilo o delu Agencije RS za revidiranje lastninskega preoblikovanja na dan 31. 7. 2004, str. 8–9.

1990, teze o divjih privatizacijah kar naenkrat znova postale aktualne.⁵⁰⁴

V obdobju od 1. januarja 1990 do 31. decembra 1992 je prišlo po podatkih Agencije za revidiranje do oškodovanja družbene lastnine v vrednosti 86.174 milijonov takratnih slovenskih tolarjev. Sama številka nam seveda pove izjemno malo. S pomočjo izračuna oziroma revalorizacije denarnega zneska⁵⁰⁵ pa pridemo do zelo zanimive vsote. Vrednost zgoraj omenjenega revaloriziranega zneska na dan 2. oktober 2008 znaša 1.238.454.581,87 evrov.⁵⁰⁶ Pri izračunu se upošteva gibanje indeksov cen v obravnavanem obdobju, ki so bili merilo inflacije. Znesek je visok, posebej če predpostavimo, da vsa oškodovanja in kazniva dejanja niso bila odkrita. Naj samo informativno dodamo, da je proračun

⁵⁰⁴ Žnidaršič Kranjc, Družbeno nezažljeni pojavi v povezavi s preoblikovanjem družbene lastnine. V: Bohinc, Milkovič (ur.), *Privatizacija na Slovenskem 1990–1992*, str. 172–188.

⁵⁰⁵ Izračun preverljiv na URL: http://www.stat.si/indikatorji_preracun_reval.asp, (2. 10. 2008).

⁵⁰⁶ Za začetni datum pri izračunu revaloriziranega zneska je vzeta 31. 12. 1992.

Republike Slovenije za leto 1992⁵⁰⁷ znašal dobrih 174 milijard slovenskih tolarjev oziroma dobre 2,5 milijarde evrov (revaloriziran znesek).⁵⁰⁸ Vsekakor se je majhen del prebivalstva v tem obdobju zelo okoristil. Največja oškodovanja so bila posledica neutemeljenega odpisa terjatev, nepravilne delitve dobička in neodplačanega prenosa kapitala.

Zaradi zapletov in dolgotrajnega sprejemanja privatizacijske zakonodaje sta bili decembra 1990 ustanovljeni dve državni ustanovi, da bi nadzorovali in urejali izvajanje privatizacije v Sloveniji in pomagali pri njej. Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo je spremljala in nadzirala proces, pripravljala navodila, potrjevala privatizacijske programe in kasneje opravljala tudi revizijske postopke za obdobje pred ZLPP. Sklad Republike Slovenije za razvoj pa je prestrukturiral podjetja. Postal je tudi lastnik podjetij, lahko se je pogajal in podpisoval prodajne pogodbe. Preden je bila sprejeta privatizacijska zakonodaja, je Sklad za razvoj tudi prejemal izkupiček od prodaj in ga vlagal naprej. Privatizacije, ki so potekale pred sprejetjem ZLPP, so bile izvedene po zveznem zakonu o družbenem kapitalu in zakonu o podjetjih. Zakon je dajal podjetjem (to je delavskim svetom in vodstvu) pravico, da se odločijo, ali bi se privatizirala ali ne. V tem okviru ni bila možna privatizacija podjetij proti njihovi volji. Že leta 1991 se je pokazalo, da je stara jugoslovanska zakonodaja neustrezna. Sprejeta so bila dopolnila k zakonu, da bi upravi in delavcem preprečili kupovanje podjetij po izjemno nizkih cenah. Dodaten nadzor nad procesom je vlada zaupala Agenciji za prestrukturiranje in privatizacijo. Osnovna načela nadzora privatizacijskih transakcij, ki ga je izvajala Agencija, so bila: postopek mora biti konkurenčen in transparenten, računski izkazi podjetij morajo biti revidirani in njihova sredstva

⁵⁰⁷ Zakon o proračunu RS za leto 1992. UL RS, 16/1992.

⁵⁰⁸ Znesek 2,5 milijarde evrov je vrednost, ki je dobljena s izračunom oziroma revalorizacijo denarnega zneska z začetnim datumom 31. 12. 1992. Oškodovanje družbene lastnine v obdobju 1990–1992 je torej predstavljalo približno 50 odstotkov proračuna Republike Slovenije za leto 1992! Če vzamemo kot začetno vrednost 1. 1. 1992 je preračunana vrednost še veliko višja. Ta znaša 4,7 milijarde evrov (vzrok je v inflaciji). Izračun je bil narejen na dan 2. 10. 2008.

ocenjena, pravica do glasovanja in delitve dobička se deli med lastniki sorazmerno vrednosti vložka. Po drugi polovici 1992 je bilo tako rekoč za vse transakcije pred registracijo na sodišču potrebno pisno soglasje Agencije. V enem letu je bilo pregledanih okoli 1000 primerov in skoraj 800 je bilo odobrenih. Večinoma je šlo za reorganizacijo podjetij v družbeni lasti in delne privatizacije s prodajo dela sredstev ali delnic. Pogosto pa so taki posli predstavljali prve korake pri celoviti privatizaciji velikih podjetij.⁵⁰⁹

⁵⁰⁹ Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij, str. 10 –11.

Podjetništvo kot eden bistvenih kazalnikov delovanja tržnega gospodarstva

Podjetništvo je igralo izjemno pomembno vlogo v razvoju in prestrukturiranju tržnega gospodarstva in je eno največjih in najpomembnejših družbenorazvojnih ekonomskih dejavnikov sodobnega časa.⁵¹⁰ Obstaja vrsta definicij podjetništva, čeprav so si v svojem bistvu podobne. Omenimo le dve. Prva se glasi: "Podjetništvo je poskus ustvariti dodano vrednost s pomočjo odkrivanja poslovnih priložnosti, obvladovanja tveganja, ki ustreza tej priložnosti, in s pomočjo komunikacijskih in poslovnih (menedžerskih) sposobnosti in znanja mobilizirati človeške, finančne in materialne vire, potrebne za uspeh podjetja."⁵¹¹ Druga pa pravi: "Podjetništvo lahko definiramo kot proces, ki poteka med človekom, idejo in viri, podjetje pa je mesto, kjer se ta proces uresničuje. Bistvo podjetništva je povečanje dodane vrednosti v podjetju, pri kateri je ključen element priložnost oziroma taka uporaba sredstev, ki jo trg visoko ceni."⁵¹² Podjetništvo je bistvenega pomena za delovanje tržnega gospodarstva, še posebej ob strukturnih spremembah, značilnih za obdobje prehoda na višjo raven razvoja ali iz enega družbenega sistema v drugega, kakor se je zgodilo v Sloveniji. V obdobjih strukturnih sprememb gospodarska rast, ki temelji na obstoječi industriji in trgih, praviloma

⁵¹⁰ Kovač, *Uvod v podjetništvo: analiza poslovnega načrta*, str. 1–7.

⁵¹¹ Vahčić, Stanje podjetništva v Sloveniji. V: Borak (ur.), *Slovensko podjetje v devetdesetih*, str. 49–59.

⁵¹² Žugelj et al., *Tvegani kapital: si upate tvegati?*, str. 14.

stagnira, rast pa postane še bolj odvisna od ustvarjanja novih trgov in dejavnosti, kar pa je ravno značilnost podjetnikov.⁵¹³ Dinamičen podjetniški sektor je bil, in to velja še danes, ključen za gospodarski razvoj. Podjetništvo je igralo pomembno vlogo tudi pri ustvarjanju novih delovnih mest. S tem je prispevalo tudi h gospodarski uspešnosti in socialnemu položaju. Ustvarjanje in rast novih podjetij sta krepila konkurenčnost med obstoječimi podjetji, ustvarjala sta nove ideje in inovativne pristope in tako vodila k bolj pestri izbiri ter večji vrednoti proizvodov in storitev za potrošnike. Krepitev podjetništva je igrala pomembno vlogo tudi pri spodbujanju skladnega regionalnega razvoja in rasti zaposlenosti zlasti v regijah, ki so zaostajale v razvoju.⁵¹⁴ Na razvoj podjetništva in ustanavljanje novih podjetij vplivajo predvsem trije dejavniki, in sicer ugodni makroekonomski pogoji, dobro načrtovani in izvajani državni programi in ugled podjetniške kariere v družbi. Sila pomembno vlogo je imela trgovinska politika. Ta je lahko s svojim delovanjem ali olajševala ali oteževala dostop malim in srednje velikim podjetjem na trge njihovih proizvodov. Države z večjo podjetniško aktivnostjo imajo boljše možnosti za gospodarski razvoj, saj so fleksibilnejše pri mobilizaciji virov ter uvajanju novih izdelkov in storitev. Kolikor bolj dinamično in razvito podjetniško okolje ima država, toliko bolj je zanimiva za tuje vlagatelje.⁵¹⁵ Posebej je treba izpostaviti vlogo mikro, malih in srednje velikih podjetij (MSP). Vloga oziroma razvoj tega sektorja je bila zelo pomembna. V Sloveniji podpora MSP nima dolge tradicije. Po osamosvojitvi Slovenije je država največ sredstev namenjala reševanju velikih podjetij, politika spodbujanja MSP pa je bila v devetdesetih letih bila spremenljiva in neodločna. A dejstvo je, da so ravno MSP priznana kot potencialno najbolj dinamičen del gospodarstva, saj so v svojem delovanju pogosto bolj prilagodljiva kot velika podjetja. Tovrstna podjetja so tudi glavni generator gospodarske rasti in novih delovnih mest.⁵¹⁶

⁵¹³ Žakelj, Podjetniška aktivnost in podjetniško okolje v Sloveniji, str. 11.

⁵¹⁴ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij v Sloveniji in Evropski uniji, str. 7–12.

⁵¹⁵ Žakelj, Podjetniška aktivnost in podjetniško okolje v Sloveniji, str. 11.

⁵¹⁶ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 14.

Nastanek in razvoj podjetništva v novi podobi

Podjetja so bila v času Jugoslavije v tako imenovani "družbeni lasti" in so pripadala celotni družbi. Delavski sveti so igrali vlogo lastnika in skupaj z vodstvom podjetja predstavljali glavne upravljavce podjetij v družbeni lasti. Slovenska podjetja so torej delovala v nekakšnem tržnem sistemu, ki se je zelo razlikoval od centralnega planiranja v drugih komunističnih državah. Prav ti pogoji so spodbujali razvoj menedžerskih sposobnosti.⁵¹⁷ Veliko večino sprememb v gospodarskem sistemu Slovenije lahko povežemo z odpravo družbene lastnine gospodarskih podjetij. Način oblikovanja družbene lastnine in njene izpeljave ni toliko vplival na oblikovanje gospodarskih podjetij, temveč je odločilno vplival na razvoj bank, drugih finančnih ustanov in trgov kapitala. Prek vpliva na institucije in trge pa je vplival tudi na varčevanje in oblikovanje kapitala.⁵¹⁸ V Sloveniji so se vrata podjetništvu odprla leta 1988, ko je bilo zakonsko omogočeno ustanavljanje zasebnih podjetij in ko se je začela privatizacija obstoječih podjetij.⁵¹⁹ Leta 1988 sprejeti Zakon o podjetjih⁵²⁰ je med drugim omogočil začetek vključevanja privatnega kapitala v podjetniški sektor, dovoljeval udeležbo tujega kapitala v družbenih podjetjih in odpravil družbeno lastnino kot edino obli-

⁵¹⁷ Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij, str. 3.

⁵¹⁸ Ribnikar, Pot od družbene lastnine k lastnini gospodarskih podjetij.

⁵¹⁹ Vahčić, Stanje podjetništva v Sloveniji. V: Borak (ur.), *Slovensko podjetje v devetdesetih*, str. 49–59.

⁵²⁰ UL SFRJ, 77/1988.

ko lastnine. Poleg družbenih je predvidel tudi zasebna, pogodbeno in mešana podjetja v obliki delniških družb, družb z omejeno odgovornostjo, komanditnih družb in družb z neomejeno solidarno odgovornostjo članov.

Zakon o podjetjih je povzročil različno sestavo podjetij. Najštevilčnejša so bila podjetja, katerih lastnik je bila še vedno "družba", medtem pa je glavni organ ostal delavski svet (do spremenjenega in dopoljenega podjetniškega zakona avgusta 1990). Drugo obliko podjetja so predstavljala podjetja z značilnostmi plansko-tržnega sistema z napako. To so bila podjetja, v katerih so odpravili prepoved, da bi nekdo imel trajno udeležbo v premoženju. Tretja oblika so bila novoustanovljena podjetja, ki so imela značilnosti kapitalističnega podjetja. Uprave posameznih podjetij so si prizadevale prilagoditi se novim razmeram. V Iskri, največji slovenski sestavljeni organizaciji združenega dela, so konec leta 1989 ugotovili, da bo treba za izboljšanje razmer in preživetje izpeljati decentralizacijo ter potegniti črto med korporacijsko in podjetniško strategijo. V podjetjih so se začeli zavedati, da je treba začeti gospodariti in misliti podjetniško in tržno.⁵²¹ Po tem zakonu se je podjetništva lahko lotil vsak, ki je bil dovolj pogumen in je vložil svoj čas in kapital za tvegano obdobje preživetja, dokler z redno dejavnostjo ni začel ustvarjati dobička. Pozitivno je na razmah podjetništva vplivala tudi ukinitvev predpisa o omejenem številu delavcev v privatnih podjetjih in ukinitvev zemljiškega maksimuma.⁵²²

Spremembe je prinesel tudi avgusta 1990 sprejeti Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o podjetjih. Ta je med drugim določal tudi ukinitvev delavskih svetov. Pristojnosti, ki jih je imel delavski svet, so se tako prenesle na skupščino podjetja, upravni odbor in na direktorja. Spremenjeni zakon iz leta 1990 je med drugim odpravil ločitev med pravico do lastnine in pravico do upravljanja lastnine. Po novem je pravica do upravljanja izvirala le iz lastninske pravice.⁵²³ Dve leti pred

⁵²¹ Fikfak, Princič, Turk, *Biti direktor v času socializma: med idejami in praksami*, str. 43–44.

⁵²² Plut, *Podjetnik in podjetništvo*, str. 43.

⁵²³ UL SFRJ, 46/1990.

tem je bil sprejet Obrtni zakon,⁵²⁴ ki je odpravil omejitve zaposlovanja v obrtniškem sektorju. S kasnejšo liberalizacijo mednarodne trgovine in ureditvijo deviznega trga je bila omogočena hitra rast privatnega sektorja, predvsem v trgovini.⁵²⁵ Pomembno je na razvoj in dogajanje vplival še Zakon o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom⁵²⁶ oziroma tako imenovani Markovičev zakon. S to zakonodajo sta bila sprožena dva procesa, ki sta začela spreminjati strukturo gospodarstva iz tipične socialistične strukture v strukturo, značilno za tržna gospodarstva. Šlo je za polnjenje vrzeli v tistem delu strukture gospodarstva, ki jo v tržnih gospodarstvih zavzemajo majhna in srednja podjetja. Prvi proces je bilo množično nastajanje majhnih podjetij, drugi proces pa je bilo drobljenje velikih podjetij, ki jih je zlasti po letu 1990 veliko razpadlo.⁵²⁷

Oba procesa sta v naslednjih desetih letih povzročila obsežen premik zaposlenih iz velikih podjetij v mikro in majhna podjetja. To pomeni, da je veliko število ljudi našlo poslovne priložnosti zunaj obstoječih podjetij, kjer so bili zaposleni. Nastalo je veliko število novih podjetnikov, kar je povzročilo veliko spremembo v videnju ljudi o možnih poteh svoje delovne kariere. Psihološko je postalo povsem sprejemljivo kroženje ljudi iz ene organizacije v drugo in iz ene ekonomske aktivnosti v drugo. Nekdo, ki je začel kot direktor v starem podjetju, je npr. ustanovil svoje podjetje, šel nato v državno službo, se kasneje pridružil še mednarodni svetovalni skupini in na koncu zopet ustanovil podjetje. Postalo je tudi povsem sprejemljivo biti začasno nezaposlen. Fleksibilnost zaposlovanja se je močno povečala, in če je šlo za dobre poslovne priložnosti, so bili ljudje pripravljene delati tudi na drugem koncu Slovenije oziroma celo drugod po svetu. Vse več ljudi je bilo zaposlenih v majhnih in srednjih podjetjih in vse več je bilo samostojnih podjetnikov. Rast dodane vrednosti je izvirala skoraj izključno iz sektorja majhnih in srednjih podjetij, ki so iz majhnih

⁵²⁴ UL SRS, 35/1988.

⁵²⁵ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 31.

⁵²⁶ UL SFRJ, 84/1989.

⁵²⁷ Lorenčič, Privatizacija: ozbiljan problem u slovenačkoj ekonomskoj tranziciji, str. 1-3.

preraščala v srednja in velika.⁵²⁸ Kot zanimivost navedimo podatek, da je bila leta 1990 zabeležena zelo visoka stopnja rasti števila podjetij, in sicer kar 1048-odstotna.⁵²⁹

Ena od novosti je bila tudi ustanovitev borze v Sloveniji po skoraj sedemdesetih letih. Vzpostavitev trga kapitala in ustanovitev borze sta leta 1989 omogočila Zakon o vrednostnih papirjih⁵³⁰ in Zakon o trgu denarja in trgu kapitala.⁵³¹ 26. decembra 1989 je bila namreč ustanovljena Ljubljanska borza vrednostnih papirjev, delniška družba v lasti delničarjev – borznih članov. Zaradi vseh lastnosti borznega delovanja z vrednostnimi papirji je igrala Ljubljanska borza pomembno vlogo v procesu lastninskega preoblikovanja slovenskega gospodarstva. Njene najpomembnejše naloge in vloga v procesu lastninskega preoblikovanja v Sloveniji so bile: oblikovanje in odkrivanje “poštene”, tržne cene delnic delniških družb ter preglednost koncentracije lastništva v primerih združevanja ali prevzemov družb, oblikovanje in uveljavljanje pravil in postopkov za pošteno trgovanje, enakomerna obveščenost vseh udeležencev trga in izobraževanje investorjev in izdajateljev ter splošna skrb za razvoj delniške kulture v Sloveniji. V procesu privatizacije slovenskih gospodarskih družb je borza uspešno odigrala predvsem vlogo na sekundarnem trgu delnic privatiziranih podjetij. Organizirano borzno trgovanje je omogočilo prestrukturiranje lastništva omenjenih družb, vključno s preglednostjo trga na področju združitve in prevzemov podjetij. Prvo podjetje iz procesa lastninskega preoblikovanja podjetij, ki je bilo vključeno v trgovanje na borzi, je bilo Kolinska Ljubljana d. d., in sicer 8. januarja 1996. Do konca junija 1996 je bilo takih podjetij že štirinajst. S povečevanjem števila družb in njihove tržne vrednosti se je neprestano povečeval tudi obseg prometa (od 33,9 milijarde SIT leta 1996 na 122,7 milijarde SIT v prvih enajstih mesecih leta 1999).

⁵²⁸ Vahčić, Stanje podjetništva v Sloveniji. V: Borak (ur.), *Slovensko podjetje v devetdesetih*, str. 49–59.

⁵²⁹ *The European Observatory for SMEs. First Annual Report. European Network for SME Research*, str. 15.

⁵³⁰ UL SFRJ, 64/1989.

⁵³¹ UL SFRJ, 64/1989.

Od januarja 1998 je borza postala tudi mesto trgovanja z delnicami pooblaščenih investicijskih družb.⁵³²

Slovenska vlada je že na začetku devetdesetih let ocenila, da bo treba za pospešitve razvoja malega in srednje velikega podjetništva uvesti posebne oblike finančne podpore, in je z Zakonom o razvoju malega gospodarstva omogočila ustanovitev Javnega sklada za razvoj malega gospodarstva, ki je malim in srednje velikim podjetjem ponudil spodbude v obliki posojil, neposrednih investicij v podjetniško infrastrukturo, subvencije obrestnih mer za bančna posojila in garancije. Na razvoj malega podjetništva je vplival tudi Zakon o razvoju malega gospodarstva,⁵³³ ki je bil sprejet leta 1991. Ta je zagotavljal pomoč pri ustanavljanju podjetij, poenostavljene upravne postopke in določena sredstva financiranja ter dal podlago za nastanek sklada za razvoj malega gospodarstva in pospeševalnega centra za malo gospodarstvo.⁵³⁴

Na lokalni ravni so bili oblikovani številni skladi in oblike financiranja iz občinskih proračunov, vendar so bila sredstva za mikrokredite in subvencioniranje obrestnih mer s tega naslova skromna. Leta 1992 je bil ustanovljen tudi Pospeševalni center za malo gospodarstvo.⁵³⁵ Zakonodaja ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let je omogočala hitro rast števila novih podjetij, saj od ustanoviteljev ni zahtevala večjega ustanovnega kapitala. To je imelo slabe posledice za ekonomsko varnost investitorjev in poslovnih partnerjev. Kasneje sta odločilno na potek oziroma razvoj podjetništva vplivala še kasneje sprejeta Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij⁵³⁶ in Zakon o gospodarskih družbah.⁵³⁷ Zakon o gospodarskih družbah je bil sprejet leta 1993 in je bil kasneje še večkrat noveliran v obliki sprememb in dopolnitev. Vsi ti zakoni so vplivali in bili podlaga za dejanski razvoj podjetništva. Povprečna letna stopnja rasti števila podjetij v obdobju 1991–1993

⁵³² *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 118–119.

⁵³³ UL RS, 18/1991.

⁵³⁴ Pšeničny et al., *Podjetništvo*, str. 40.

⁵³⁵ Žakelj, *Razvoj malih in srednje velikih podjetij*, str. 31–32.

⁵³⁶ UL RS, 55/1992.

⁵³⁷ UL RS, 30/1993.

Pomembni zakoni in ukrepi, ki so vplivali na razvoj podjetništva v obdobju 1988–2004

LETO	ZAKON OZIROMA UKREP	POMEN in VPLIV
1988	Zakon o podjetjih	Statusno preoblikovanje, dokapitalizacija ali reorganizacija podjetij
	Obrtni zakon	Odprava omejitev zaposlovanja v obrtniškem sektorju
1989	Zakon o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom	Statusno preoblikovanje, dokapitalizacija ali reorganizacija podjetij
1990	Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o podjetjih	Odprava delavskih svetov
	Zakon o razvoju malega gospodarstva	Natančna opredelitev pojma "malo gospodarstvo", zagotovitev pomoči pri ustanavljanju podjetij itd.
1991	Javni sklad za razvoj malega gospodarstva	Posojila, investicije, subvencije podjetjem
	Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij	Predvidel 7 metod, po katerih bi se naj podjetje lastninsko preoblikovalo itd.
1992	Pospeševalni center za malo gospodarstvo	Koordinacija, svetovanje, usposabljanje podjetnikov
1993	Zakon o gospodarskih družbah (ZGD); kasneje večkrat noveliran	Vpeljal enotno zakonsko ureditev, predpisoval višji ustanovni kapital itd.
1994	Obrtni zakon	Ureditev pogojev za opravljanje obrti
1994	Zakon o investicijskih skladih in družbah za upravljanje	Nova delitev vpliva v podjetjih, nov sistem odločanja

LETO	ZAKON OZIROMA UKREP	POMEN in VPLIV
1996	Strategija razvoja malega gospodarstva	Prva tovrstna strategija, vključevala vrsto ukrepov za izboljšanje položaja MSP in podjetništva; še leta 2000 je DZ ni sprejel; 2000 je bila DZ predložena dopolnjena strategija podjetništva
2001	ZGD - F	Najcelovitejša novela ZGD. Urejala pravice in obveznosti gospodarskih subjektov; podjetja delila na mala, srednja in velika
	Strategija razvoja MSP in podjetništva	Priznala podjetništvu osrednjo vlogo pri zagotavljanju razvoja in napredka slovenskega gospodarstva
2002	Strategija gospodarskega razvoja Slovenije 2001–2006	Navedeni številni ukrepi, ki bi jih morala izvajati država za napredek MSP in podjetništva
	Mariborska deklaracija (podpis)	Vlada je s tem priznala pomembnost principov Evropske listine za mala podjetja, pristop k izvajanju Večletnega programa za podjetja in podjetništvo, predvsem za mala in srednje velika podjetja 2001–2005
2004	Program ukrepov za spodbujanje podjetništva in konkurenčnosti 2002–2006	3 programske sklopi; Znanje za razvoj, izboljšanje konkurenčnih sposobnosti podjetij, Spodbujanje podjetništva in izkoriščanje podjetniških priložnosti
	Zakon o podpornem okolju za podjetništvo	Nasledil Zakon o razvoju malega gospodarstva iz leta 1991, osnovni cilj: vzpostavitev ugodnega podjetniškega okolja ter optimalno izkoriščanje podjetniških in inovacijskih potencialov

Vir: UL RS, ZMAR/UMAR (Delovni zvezki, Ekonomsko ogledalo).

je bila kar 47-odstotna.⁵³⁸ Pomembno je omeniti še nov Obrtni zakon⁵³⁹ iz leta 1994. S tema zakonoma se je spremenilo vedenje podjetnikov pri izbiri pravne oblike njihovega poslovanja. Zakon o gospodarskih družbah je vpeljal enotno zakonsko ureditev za vse gospodarske subjekte in s tem odpravil ločevanje na podjetniški in obrtniški sektor ter med drugim predpisoval tudi višji ustanovni kapital za ustanovitev družbe z odgovornostjo. Drugi predpisi pa so poleg tega postavili zelo visoke knjigovodske in računovodske zahteve. Dinamika ustanavljanja podjetij se je po letu 1993 upočasnila. To je bila posledica izčrpanega dela podjetniškega potenciala in večje konkurence na omejenem trgu, kjer je bilo vse težje najti prave poslovne priložnosti, in posledica zahtev države po večjem ustanovnem kapitalu za ustanavljanje kapitalskih družb.⁵⁴⁰ Zakon o gospodarskih družbah in Obrtni zakon sta torej uveljavila spremenjeno pravno-organizacijsko strukturo malega gospodarstva, sprožila obsežen proces preoblikovanja in organizacijskega prilagajanja in tako malim gospodarskim enotam povzročila veliko administrativnih težav.⁵⁴¹ Kot že omenjeno, je bil Zakon o gospodarskih družbah še večkrat noveliran. Najobsežnejša in najcelovitejša je bila novela Zakon o gospodarskih družbah – F (ZGD – F) iz leta 2001,⁵⁴² ki je bila pomembna za uskladitev z evropskim pravom družb ter zaradi notranje uskladitve in dopolnitev primarnega zakona iz leta 1993.⁵⁴³ Po ZGD – F, ki je urejal pravice in obveznosti gospodarskih subjektov, so se podjetja delila na mala, srednja in velika podjetja po naslednjih treh kriterijih:

- povprečno število zaposlenih v zadnjem poslovnem letu,
- čisti prihodki od prodaje v zadnjem poslovnem letu,
- vrednost aktive ob koncu poslovnega leta.

⁵³⁸ *The European Observatory for SMEs. First Annual Report. European Network for SME Research*, str. 15.

⁵³⁹ UL RS, 50/1994.

⁵⁴⁰ Pšeničny et al., *Podjetništvo*, str. 40–43.

⁵⁴¹ Žakelj, *Razvoj malih in srednje velikih podjetij*, str. 32.

⁵⁴² UL RS, 45/2001.

⁵⁴³ UMAR, *Ekonomsko ogledalo*, št. 6, 2003, str. 16.

Poslovanje gospodarskih družb v obdobju 1994–2002

Leto	Število gospodarskih družb	Število zaposlenih	Neto čisti dobiček (+); Neto čista izguba (-); v mio SIT
1994	30941	475120	-36467
1995	33609	484602	-24937
1996	35786	467238	-60417
1997	36717	460376	-3868
1998	37585	459094	36536
1999	37553	463481	119520
2000	37695	468677	117521
2001	37210	473447	-299443
2002	38051	469166	215498

Vir: UMAR, Ekonomsko ogledalo, št. 6, 2003, str. 16.

Razdelitev podjetij glede na število zaposlenih je potekalo v Sloveniji po približno enakih kriterijih kot v EU. Večje razlike v kriterijih so obstajale pri določitvi v velikosti prihodkov od prodaje in vrednosti aktive podjetij.⁵⁴⁴ Gospodarske družbe so od leta 1994 dalje vodile računovodske evidence v skladu z Zakonom o gospodarskih družbah in slovenskimi računovodskimi standardi (SRS). V obdobju 1994–2002 se je število družb vsako leto (razen v letih 1999 in 2001) povečevalo, število zaposlenih pa (razen v letih 1995, 1999, 2000 in 2001) zmanjševalo. Leta 2002 je bilo v primerjavi z letom 1995, ko so bile družbe prvič razvrščene po “Standardni klasifikaciji dejavnosti” 4442 več družb. Od tega jih je bilo 2201 več v dejavnostih nepremičnin, najema in poslovnih storitev, 1127 v gradbeništvu in 775 v predelovalnih dejavnostih. Največ jih je bilo še vedno v dejavnosti trgovine, popravil motornih vozil in izdelkov široke porabe, vendar kar za 1450 manj kot leta 1995, in to je pomenilo tudi 15.436 manj zaposlenih v teh dejavnostih. V predelovalnih dejavnostih, kjer je bila skoraj polovica vseh zaposlenih, jih je bilo celo 23.413 manj, več pa jih je bilo predvsem v dejavnosti nepremičnin, najema in poslovnih storitev, in sicer 9626 več. Prav tako jih je bilo 4627 več v gradbeništvu. Poslovanje družb

⁵⁴⁴ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 12.

je postalo pozitivno leta 1998. To je pomenilo, da so bili čisti dobički večji od čistih izgub. Leta 2002 so morale družbe pri svojem poslovanju upoštevati Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o gospodarskih družbah ter nove slovenske računovodske standarde. Leta 2002 so gospodarske družbe izkazale 215.498 milijonov slovenskih tolarjev čistega dobička, kar je bilo največ v obdobju 1994–2002. Skoraj polovico vrednosti celotnega neto čistega dobička leta 2002 so ustvarile družbe iz predelovalnih dejavnosti, 23,6 odstotka iz dejavnosti trgovine, popravil motornih vozil in izdelkov široke porabe ter 16,5 odstotka iz dejavnosti nepremičnin, najema in poslovnih storitev.⁵⁴⁵

⁵⁴⁵ UMAR, Ekonomsko ogledalo, št. 6, 2003, str. 16.

Nezavidljiv položaj podjetij na začetku devetdesetih let

Gospodarski položaj v prvi polovici leta 1990 je bil dobesedno agonija. Veliko podjetij je poslovalo z izgubami. Nelikvidnost je paralizirala delovanje tudi tistih delov gospodarstva, ki so sicer imela vse pogoje za uspešen razvoj. Medpodjetniška zadolženost je bila izjemno velika, razen tega se je "pluralizacija" lastnine zreducirala na brezobziren grabež, ki je lahko ostajal civilno in kazensko nekaznovan le v "socialističnem" pravnem sistemu.⁵⁴⁶ Treba je poudariti, da je država po osamosvojitvi največ sredstev namenjala reševanju velikih podjetij, medtem ko je bila politika spodbujanja mikro, malih in srednje velikih podjetij v devetdesetih letih spremenljiva in neodločna. Takšno stanje se je začelo spreminjati z začetkom izvajanja Evropske listine za mala podjetja, z vključitvijo Slovenije v evropske programe spodbujanja mikro, malih in srednje velikih podjetij, s sprejemom Programa ukrepov za spodbujanje podjetništva in konkurenčnosti ter Zakona o podpornem okolju za podjetništvo,⁵⁴⁷ ki je bil sprejet šele marca 2004.⁵⁴⁸

Leto 1991 je bilo prelomno z družbenopolitičnega in državnopravnega vidika. Zakon o gospodarskih družbah iz leta 1989 in novi Zakon o delovnih razmerjih iz leta 1990 sta pomenila prehod v nov sistem tr-

⁵⁴⁶ Bajt, Iz heterodoksne stabilizacije v ultraortodoksno: Kako iz nje?, str. 27–39.

⁵⁴⁷ UL RS, 40/2004.

⁵⁴⁸ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 7.

žnega gospodarstva in družbenoekonomske ureditve z jasnimi lastninskimi temelji. Te spremembe so močno posegle na področje delovnih razmerij in socialne politike. Namesto asociativnih delovnih razmerij je bilo zopet uveljavljeno klasično razmerje med delodajalcem in delavcem, ki ga je zaznamoval konflikt med kapitalom in delom. Odkar je bilo od leta 1990 delovno razmerje zopet dvostransko, je bil delodajalec dolžan delavcu izplačati s pogodbo določeno plačo. Plača je bila strošek, ki ga je moral delodajalec izplačati najprej, pred vsemi drugimi stroški. To je bila ena od ključnih sprememb s področja delovnih razmerij in socialne politike leta 1991 sploh. Po osamosvojitvi in ustanovitvi lastne države je slovenska socialna politika postala državna. Slovenija je postala tudi subjekt mednarodnega delovnega prava in stopila na pot lastnega razvoja delovnopravne zakonodaje na podlagi lastne slovenske ustavne ureditve.⁵⁴⁹

Iz tabele 14 je razvidno, da so bila na novo nastala mala podjetja, ki so vključevala podjetja z do 50 zaposlenimi, najpomembnejši vir ustvarjanja neto delovnih mest in da bi brez nastanka tega sektorja ob odprtem gospodarstvu, ki je prisililo velika podjetja, da so racionalizirala zaposlitev, imela Slovenija ogromno nezaposlenost. Od leta 1990 se je število aktivnega prebivalstva zmanjšalo z 944.932 na 866.721. Ta upad je bil posledica hitrejšega upokojevanja, emigracije, prostovoljnega odhoda iz aktivnega prebivalstva in povečanega števila dijakov in študentov. Obenem pa je število brezposelnih naraslo od 55.441 na 119.799.⁵⁵⁰

V slovenskih podjetjih, kjer so imeli sposobne kadre in pravo poslovno orientacijo, so se uspeli obdržati na površju. Vprašanje je bilo, ali bodo ob pogojih gospodarjenja, tako v državi kot v svetu, sledila tehnološkemu razvoju. Podjetja, ki niso imela izdelane dolgoročne tržne usmeritve in niso bila usmerjena na svetovni trg, so v novih razmerah zašla v težave ali so celo propadla. Del neuspehov slovenskega gospodarstva gre pripisati

⁵⁴⁹ Kresal, Socialna politika v Sloveniji do druge svetovne vojne. V: Borak, Lazarevič (ur.), *Prevrtati in slovensko gospodarstvo v XX. stoletju 1918–1945–1991*, str. 49–64.

⁵⁵⁰ Vahčić, Stanje podjetništva v Sloveniji. V: Borak (ur.), *Slovensko podjetje v devetdesetih*, str. 49–59.

Gibanje aktivnega prebivalstva in zaposlenih v malih, srednjih in velikih podjetjih 1990–1996

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Kmetje	40.000	40.000	39.408	39.408	39.408	39.408	39.408
Samozaposleni in zaposleni pri samozaposlenih	59.869	64.730	75.184	81.941	91.061	98.541	105.475
Zaposleni v mikro podjetjih (1–9 zaposlenih)	5119	11.670	19.676	28.709	40.537	49.795	53.732
Zaposleni v malih podjetjih (0–49 zaposlenih)	16.815	23.214	32.060	45.766	39.913	47.194	53.206
Zaposleni v srednjih podjetjih (50–249 zaposlenih)	159.010	14.0621	143.112	132.246	137.140	137.973	127.511
Zaposleni v velikih podjetjih (250 in več zaposlenih)	443.724	417.074	330.803	276.815	257.524	249.640	232.759
Zaposleni v drugih organizacijah (šolstvo, zdravstvo,...)	132.368	120.536	143.815	146.986	140.653	122.687	130.120
Brezposelni	55.441	91.161	102.596	129.087	127.056	121.483	119.799
Aktivno prebivalstvo	944.932	941.346	909.006	886.654	884.958	873.292	866.721

Vir: Vahčić, Stanje podjetništva v Sloveniji. V: Borak (ur.), Slovensko podjetje v devetdesetih, str. 52.

že dalj časa trajajoči recesiji v svetu, a glavne vzroke je treba iskati doma, in ti so bili:

- slaba organiziranost gospodarskega in družbenega sistema,
- neustrezna zakonodaja s področja gospodarstva,
- neučinkovitost državnih institucij,
- predraga država,
- predolgo trajajoče in neustrezne spremembe lastništva gospodarskih subjektov,
- slaba organiziranost gospodarskih subjektov,
- tehnološka zastarelost in neučinkovitost gospodarskih subjektov,
- pomanjkanje motivacije za uspeh in pomanjkanje odgovornosti strokovnih kadrov.

V pogojih recesije gospodarstva se je po letu 1987 do leta 1998 vsako leto zmanjšalo število zaposlenih v gospodarstvu, upadal je indeks rasti industrijske proizvodnje, po drugi strani pa se je v istem obdobju izjemno povečalo število poslovnih subjektov. To je razvidno iz pregleda poslovnih subjektov po enotni klasifikaciji dejavnosti. Leta 1990 je bilo skupaj vseh poslovnih subjektov v gospodarstvu in negospodarstvu 83.565, leta 1996 pa 134.881. Največji porast je bil pri podjetjih in družbah. Število podjetij in družb se je povečalo od 14.597 na 52.580, to je za več kot trikrat (3,6 krat). Število podjetij se je povečalo celo v industriji, ki je bila v največjih težavah. Sicer je najbolj poraslo število podjetij in družb na področju financ, tehničnih in poslovnih storitev, prometa in zvez, gradbeništva in trgovina.⁵⁵¹ Slovensko gospodarstvo je imelo drugačno izhodišče od gospodarstev v drugih državah, in sicer so bile razlike predvsem v večjem deležu podjetij, ustanovljenih pred letom 1990, večjem deležu malih podjetij, močnem zasebnem sektorju pred privatizacijo, manj pomembni vlogi velikih podjetij z več kot 5000 zaposlenimi in večjimi problemi pri prestrukturiranju.⁵⁵²

V podporo MSP in podjetništvu so bile Obrtna zbornica Slovenije, Gospodarska zbornica Slovenije in Zavod RS za zaposlovanje. Po osamosvojitvi Slovenije je država

⁵⁵¹ Boncelj, *Bankrotirana družba*, str. 84–85.

⁵⁵² *Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij*, str. 7.

največ sredstev namenjala reševanju nekaterih velikih podjetij, medtem ko je bila ržavna politika spodbujanja MSP in podjetništva precej spremenljiva in neodločna. Formalno je sicer podpirala nastajanje novih podjetij, vendar so dejansko prevladovali predvsem programi reševanja nekdanjih večjih družbenih podjetij, pozabilo pa se je na razvoj stimulativnega podpornega okolja za MSP. Nedoslednost podjetniške politike se je kazala tudi v nenehnih spremembah v resorju gospodarstva, saj so se obdobja samostojnega ministrstva za malo gospodarstvo in njegove vključitve v okvir širšega ministrstva izmenjavala. Politika razvoja MSP je delovala nedosledno in improvizirano, kar malemu gospodarstvu ni dajalo stalne in predvidljive opore. Prišlo je tudi do formalnega zaostrovanja pogojev za ustanavljanje podjetij in zmanjševanja davčnih spodbud za registracijo novih podjetij, kar je povzročilo zastoj v nastajanju novih podjetij v drugi polovici devetdesetih let in slabšanje podjetniške klime. Tudi za področje finančnega poslovanja podjetij je bila značilna neurejenost zakonodaje. Zastoj v nastajanju novih podjetij v drugi polovici devetdesetih let je bil vsekakor tudi posledica nedoslednosti in neodločnosti državne politike. Nastanek velikega števila občin sredi devetdesetih let je položaj podjetništva poslabšal. Razlog je bil v razpršenosti razvojnih sredstev, kar je seveda oteževalo razvoj podporne infrastrukture predvsem za MSP.⁵⁵³

Leta 1996 je bila v Sloveniji pripravljena prva Strategija razvoja malega gospodarstva, ki je predvidela vrsto ukrepov za izboljšanje poslovnega okolja MSP. Vsebinsko omenjene strategije je bila v Strategiji Republike Slovenije za vključitev v EU. Leta 2001 je bila izoblikovana nova Strategija razvoja MSP in podjetništva. Ta strategija je podjetništvu priznala osrednjo vlogo pri zagotavljanju razvoja, uvajanju strukturnih sprememb in izboljševanju konkurenčne spodobnosti slovenskega gospodarstva. Prav tako je pomembno mesto MSP in podjetništvu namenila Strategija gospodarskega razvoja Slovenije 2001–2006. Tudi ta strategija je predvidevala številne ukrepe, ki bi jih za izboljšanje podje-

⁵⁵³ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 37–38.

tniškega sektorja morala izvajati država. Leta 2002 je Vlada Republike Slovenije s podpisom tako imenovane Mariborske deklaracije priznala pomembnost principov Evropske listine za mala podjetja in pristopila k izvajanju Večletnega programa za podjetja in podjetništvo, predvsem za mala in srednje velika podjetja v obdobju od leta 2001 do leta 2005. S tem se je Slovenija enakovredno vključila v programe EU za ustvarjanje stimulatívnega podjetniškega okolja, mrežo Euro-Info Centrov, izmenjavo najboljših praks med državami članicami s področja spodbujanja MSP in v evropske finančne programe za spodbujanje razvoja podjetništva in MSP.

Po vstopu v EU so se Sloveniji odprle številne možnosti tudi na področju podjetništva. Med drugim je lahko črpala sredstva iz evropskih strukturnih skladov in drugih programov za podporo MSP in podjetništva, iz EU pa so izhajale tudi dejavnosti za odpravo administrativnih ovir. Tako je ministrstvo za gospodarstvo skušalo z antibirokratskim programom ustvariti stimulatívno okolje za nastajanje in razvoj malih podjetij. Leta 2002 je ministrstvo za gospodarstvo objavilo Program ukrepov za spodbujanje podjetništva in konkurenčnosti za obdobje 2002–2006. Program ukrepov so sestavljali trije programski sklopi: program Znanje za razvoj, program Izboljšanje konkurenčnih sposobnosti podjetij in program Spodbujanje podjetništva in izkoriščanje podjetniških priložnosti. V razvojne programe ministrstva za gospodarstvo je bilo v obdobju od 2001 do 2003 vključenih približno 2500 podjetij z okoli 150.000 zaposlenimi v tržnem sektorju. Za te programe je bilo v povprečju na leto namenjenih približno 5 milijard slovenskih tolarjev, kar je predstavljalo manj kot 0,5 odstotka proračuna. Zakon o razvoju malega gospodarstva, ki je bil sprejet leta 1991, se je v praksi izkazal za pomanjkljivega in v neskladju z novo gospodarsko realnostjo. Tako je bil leta 2004 sprejet Zakon o podpornem okolju za podjetništvo,⁵⁵⁴ ki naj bi odpravil pomanjkljivosti Zakona o razvoju malega gospodarstva. Od leta 2004 je Zakon o podpornem okolju za podjetništvo služil za vodenje podjetniške politike. Njegov osrednji cilj je bil

⁵⁵⁴ UL RS, 40/2004.

vzpostavitev podjetniškega okolja, ki bi aktiviralo tako človeške kot tudi materialne in finančne vire za enostavno vstopanje in uspešno rast podjetij ter optimalno izkoriščanje podjetniških in inovacijskih potencialov v Sloveniji. Zakon je upošteval usmeritve Evropske listine za mala podjetja in je predstavljal osnovo za koriščenje sredstev iz strukturnih skladov. Določal pa je tudi vzpostavitev sistema različnih institucij za podporo MSP.

Omeniti je treba še Enotni programski dokument za obdobje 2004–2006, ki ga je konec leta 2003 objavila Vlada Republike Slovenije. Med prednostnimi nalogaми tega dokumenta je bilo na prvo mesto postavljeno spodbujanje podjetniškega sektorja in konkurenčnosti, kar je seveda kazalo na zavedanje pomena razvoja podjetništva za pospešitev gospodarskega razvoja s strani države.⁵⁵⁵

⁵⁵⁵ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 33–37.

Stečajni podjetji: prva, na zunaj najbolj nazorna in vidna posledica premikov

Čeprav jih do leta 1989 tako rekoč ni bilo, je število stečajev v tem, predvsem pa v letih 1990 in 1991 naraslo prek meja, ki jih v času največjih gospodarskih kriz pozna svet. Prav gotovo so bili stečajni podjetji "prva, na zunaj najbolj nazorna in vidna posledica premikov v družbenoekonomskem sistemu".⁵⁵⁶ Zakon o prisilni poravnavi, stečaju in likvidaciji je bil v času samostojne Slovenije sprejet šele leta 1993⁵⁵⁷ (pred tem je veljal zakon pod istim imenom iz decembra leta 1989). V začetku leta 1989, ko je število stečajev nenadoma poraslo, je še vedno veljal Zakon o sanaciji in prenehanju organizacije združenega dela,⁵⁵⁸ ki je bil sprejet že leta 1986. Sama sprememba stečajne zakonodaje torej ni vplivala na povečanje števila stečajev podjetij. Predvsem podjetniški – mikroekonomski razlogi so se pokazali kot ključni dejavniki stečajev slovenskih podjetij. A ne zato, ker podjetja niso več poslovala dovolj racionalno, pač pa so v določenem trenutku preveliko število zaposlenih in preveliki stroški poslovanja postali ključno vprašanje v tako velikem obsegu podjetij, da so stečajni postali neizbežna posledica stanja v podjetju.⁵⁵⁹ Z gospodarsko krizo, posebej leta 1991, in z močnejšim delovanjem normalne tržne selekcije se je na drugi strani krepil tu-

⁵⁵⁶ Žnidaršič Kranjc, *Planirani stečaji?*, str. 15.

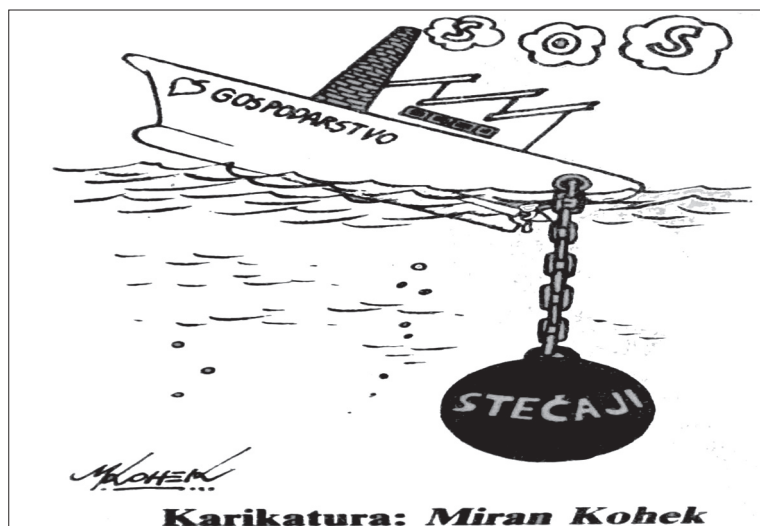
⁵⁵⁷ UL RS, 67/1993.

⁵⁵⁸ UL SFRJ, 72/1986.

⁵⁵⁹ Žnidaršič Kranjc, *Planirani stečaji?*, str. 191.

di proces odmiranja neuspešnih podjetij. Skokovito je naraščalo število prijav za stečaj, ki jih je po zakonu o finančnem poslovanju vlagala Služba družbenega knjigovodstva (SDK).⁵⁶⁰

Stečaj je družbeno nezaželen pojav, ki povzroča gospodarstvu škodo predvsem takrat, kadar njegova posledica ni prerazporeditev ekonomskih dejavnikov iz manj v bolj produktivne namene, temveč je prenehanje poslovanja subjekta in uničenje proizvodnih dejavnikov, kar pomeni manjše družbeno produktivno premoženje, manjši družbeni proizvod in manjše število zaposlenih. Vsak stečaj pomeni škodo in vsak stečaj producira žrtve. Osnovni stečajni razlog je tako pri nas, kot tudi v večini evropskih pravnih sistemov, dalj časa trajajoča plačilna nesposobnost oziroma nesolventnost dolžnika. Nesolventnost v stečajnem smislu je za podjetje kritična in označuje kronično, nesolventno stanje. Podjetje se znajde v položaju, ko je osnovna vrednost sredstev, to je aktive podjetja, manjša od obveznosti podjetja. Poleg

Karikatura: Miran Kohek

Karikatura iz prve polovice leta 1991, ki je opozarjala na problematiko stečajev v slovenskem gospodarstvu
Vir: Miran Kohek. Delo, XXXIII, št. 62, 16. 3. 1991, str. 3.

⁵⁶⁰ Boncelj, *Bankrotirana družba*, str. 149–151.

objektivnih razlogov za uvedbo stečajev pa so bili v naši praksi prisotni predvsem tudi subjektivni razlogi, zaradi katerih so podjetja sama dala pobudo za stečaj.

V posameznih primerih so bile obveznosti podjetij tako majhne, da nikakor ne upravičujejo odločitve za stečaj. Pri družbeno nezaželenih pojavih v povezavi s stečaji je bilo kar 82 odstotkov vseh stečajev uvedenih v srednjih in velikih podjetjih. Treba je reči, da so bili mikroekonomski razlogi eden ključnih dejavnikov za stečaje slovenskih podjetij. Torej je bilo vprašanje, kdo bo lastnik in kako postati lastnik, temeljna skrb menedžmenta družbenih podjetij, ki je razmišljal o oblikovanju takšnih podjetij, ki bodo v spremenjenem okolju obvladljiva predvsem lastninsko in upravljavsko. Spremembe v družbenogospodarskem sistemu so imele pomembno vlogo tudi pri stečajih podjetij. Hitre spremembe v konceptih gospodarskega in političnega življenja, ki so jih spremljale hitre spremembe zakonodaje ali vsaj napovedi teh sprememb, so vnašale v družbo, posebej pa v gospodarstvo, zmedo, neurejenost, nejasno razmejitve dovoljenega od nedovoljenega, možnosti in podpiranje izkoriščanja lukenj v zakonodaji. Vse navedeno je v gospodarstvu in posledično v družbi povzročilo škodo, ki se je kazala v različnih oblikah, na primer v brezposelnosti, zmanjšanju produktivnega družbenega premoženja, begu kreativnih izobražencev v tujino, v razvijanju negativnih etičnih in moralnih norm, povečanju negativnih pojavov, pa tudi posameznih oblik kriminalitete.⁵⁶¹

Od julija 1991 do marca 1993 je 1522 podjetij, v katerih je bilo zaposlenih 125.698 delavcev, izpolnilo pogoje za uvedbo stečajnega postopka. Med njimi sta bili 1002 zasebni podjetji z 2306 delavci. Takšnega števila podjetij ne more likvidirati ali preurediti nikakršna stečajna ureditev. Posegi, ki so potrebni, presegajo okvir in namene stečajne ureditve, njihovo vsebino pa je treba iskati v preureditvi dolžniško-upniških odnosov na narodnogospodarski ravni in v spremembah relativnih cen.⁵⁶² Zanimiv je pregled, ki kaže na ustanovitve in prenehanje poslovnih subjektov. Leta 1991 je preneha-

⁵⁶¹ Boncelj, *Bankrotirana družba*, str. 149.

⁵⁶² Borak, *Iskanje Guliverja ali kako preživeti*, str. 102.

lo poslovati največ poslovnih subjektov, in sicer 10.532. Zatem je bilo leta 1992 ustanovljenih kar 23.630 poslovnih subjektov. Ti podatki kažejo na veliko povezanost prenehanja in ustanavljanja poslovnih subjektov s sprejemanjem Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij, ki je bil objavljen 11. novembra 1992, in Zakonom o gospodarskih družbah, ki je bil objavljen 10. junija 1993.⁵⁶³

⁵⁶³ Boncelj, *Bankrotirana družba*, str. 85.

Črnogledost in nezadovoljstvo direktorjev slovenskih podjetij na začetku tranzicije

Podjetje Talum Kidričevo (podjetje se je iz Tovarne glinice in aluminija – TGA Kidričevo v Talum Kidričevo preimenovalo leta 1992), ki ima v svetu aluminija sicer pomembno vlogo,⁵⁶⁴ se je na prehodu iz enega v drug družbenopolitični sistem borilo s številnimi težavami. Prvi mož podjetja Danilo Toplek je nekaj časa po nastopu mandata nove slovenske vlade 1990 o odnosu države in podjetja dejal: “Direktnih odnosov še nismo imeli, saj se naša vlada praktično šele seznanja s situacijo in z vodilnimi v posameznih podjetjih. Zagotovo pa bo vpliv glede na takšne vrste industrije, kot je v Kidričevem in podobnih infrastrukturnih objektih, zelo pomemben in prisoten. Čeprav slovenska vlada zatrjuje, da ne bo posegala direktno v gospodarstvo, sem prepričan, da bo slej ko prej spoznala, da bo na nekaterih področjih to vendarle potrebno.”⁵⁶⁵ Podjetje je imelo tudi večkrat blokiran žiroračun, in to ne enkrat. Prvo blokado so uspeli premostiti komaj 59. dan. Vzroki za resne težave in nezmožnost plačevanja so bili predvsem precenjena vrednost dinarja, težave zaradi odplačila domačih kreditov (vzrok so bile obresti, ki so bile od 35- do 45-odstotne) ter cena električne energije, ki je bila pri nas močno pretirana. Za primerjavo: v Nemčiji je znašala cena električne energije na tono aluminija 460 dolarjev,

⁵⁶⁴ URL: <http://www.talum.si>, (avgust 2005).

⁵⁶⁵ *Tednik*, 14. junij 1990, leto XLIII, št. 23, str. 2.

v kidričevskem podjetju pa kar 960 dolarjev!⁵⁶⁶ Direktor podjetja Danilo Toplek je o krizi, v kateri se je znašlo podjetje v času tranzicije, še dejal: "Aluminijska industrija v Sloveniji je v krizi, ki je posledica izredno poslabšanih domačih gospodarskih razmer in že dalj časa trajajoče nizke cene na svetovnem tržišču!"⁵⁶⁷ Podjetje so redno obiskovali državni funkcionarji in vse več je bilo politikov, ki so kljub različni strankarski pripadnosti razmišljali v prid temu okoli 2000-članskemu delavskemu kolektivu.⁵⁶⁸ Podjetje je prebrodilo vse krize, se leta 1998 lastninsko preoblikovalo v delniško družbo in je še danes izjemno uspešno.⁵⁶⁹

Prav tako je v veliko krizo v času tranzicije zašlo eno najpomembnejših slovenskih podjetij v živilski industriji Perutnina Ptuj. Alojz Gojčič, nekdanji predsednik poslovnega odbora Perutnine, je o prehodnem kriznem obdobju dejal: "Če se ekonomski odnosi v Jugoslaviji prekinejo, pomeni to za Perutnino izredno težek položaj. Jugoslovanski trg nam je potreben, brez njega ne preživimo. Perutnina je bila v osnovi vselej slovenska, jugoslovanska in svetovna firma. V Jugoslavijo izvozimo 20–30 odstotkov proizvodnje."⁵⁷⁰ Prvi mož Perutnine Roman Glaser pa je dejal: "Tako kot za vse slovensko gospodarstvo je bilo leto 1991 težko tudi za Perutnino Ptuj. Na naš položaj so vplivali problemi z likvidnostjo, izguba jugoslovanskega trga, padec standarda naših kupcev, pa še nekaj vzrokov je. Je pa kljub temu leto 1991 Perutnina prebrodila dokaj normalno tako v proizvodnem kot finančnem poslovanju. Niti enkrat nismo imeli blokirane računa."⁵⁷¹ Kot Talum Kidričevo je tudi Perutnina Ptuj prebrodila krizno obdobje in prehod iz enega v drug družbenopolitični sistem, se lastninsko preoblikovala v delniško družbo leta 1997 in je še danes izjemno uspešno slovensko podjetje.⁵⁷²

⁵⁶⁶ *Tednik*, 2. november 1990, leto XLIII, št. 43, str. 3

⁵⁶⁷ *Tednik*, 23. maj 1991, leto XLIV, št. 20, str. 2.

⁵⁶⁸ *Tednik*, 5. december 1991, leto XLIV, št. 48, str. 1.

⁵⁶⁹ URL: <http://www.talum.si>, (avgust 2005).

⁵⁷⁰ *Tednik*, 13. november 1990, leto XLII, št. 48, str. 3.

⁵⁷¹ *Tednik*, 16. januar 1992, leto XLV, št. 2, str. 2.

⁵⁷² URL: <http://www.perutnina.si>, (avgust 2005).

Še decembra leta 1991, ko so se že odpirala vrata mednarodnemu priznanju Slovenije, so bila pričakovana slovenskih direktorjev majhna, strah pa velik. Še posebej pri tistih, ki jih je prizadel zakon o denacionalizaciji. Direktorji uspešnih slovenskih podjetij niso bili zadovoljni z odnosom, ki ga je imela do njih oblast. V anketi, izvedeni sredi decembra 1991, so izpostavili, da jim je vlada dala le "iskrico upanja in nič več". Z izjemo tistih, ki so dolga leta gradili izvozno strategijo, so se čutili nemočne, nebogljene, nekateri celo kot "goli fičfirici".⁵⁷³

To pa zato, ker niso poznali pogojev gospodarjenja v prihodnje in ker niso vedeli, kako bo teklo lastninsko preoblikovanje njihovih podjetij. Vladi so svetovali, naj se ne izčrpava v političnih razpravah, temveč se rajši loti "praktičnega dela". Tudi najuspešnejši direktorji, kot je bil direktor Krke Miloš Kovačič, so se čutili preveč "odmaknjeni" od političnih odločitev, politika jih ni "kaj prida upoštevala" in je niso zanimale njihove izkušnje, kako "zastaviti uspešno gospodarsko strategijo".⁵⁷⁴ Kljub začetnim težavam in črnogledosti je tudi Krka prebrodila tranzicijsko krizo. Postopek lastninskega preoblikovanja Krke je bil zaključen decembra 1996, ko se je registrirala kot delniška družba. S tem je prišla v last 75.000 delničarjev in je ena največjih delniških družb v Sloveniji.

Omenimo še eno uspešno mednarodno podjetje s sedežem v Velenju – Gorenje d. d. Prestrukturiranje in lastninska preobrazba tega podjetja sta potekala v letih 1991–1996. Čeprav ga je močno prizadela izguba jugoslovskega trga, je na drugi strani v tem obdobju ustanovljalo podjetja v tujini. Predvsem v Vzhodni Evropi, in sicer na Češkem, Madžarskem, Poljskem, v Bolgariji ter na Slovaškem, kar je bila izjemno pametna poteza. Podjetje se je sicer že v osemdesetih letih širilo tako na trge Velike Britanije kot na trge Združenih držav Amerike. Leta 1997 je Gorenje postalo delniška družba. Po tem letu se je počasi začelo tudi vračanje na trge nekdanje Jugoslavije. Podjetje je torej uspešno preživelo tranzici-

⁵⁷³ Prinčič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 619.

⁵⁷⁴ Prav tam, str. 618–619.

jo in velja danes za največjega slovenskega proizvajalca gospodinjskih aparatov, pohištva, keramike, grelnikov vode, klimatskih naprav in drugih izdelkov za dom ter je tudi med največjimi slovenskimi izvozniki.⁵⁷⁵

Vsa slovenska podjetja seveda niso prebrodila tranzicijske krize. Mnoga so bila likvidirana ali pa so izpolnila pogoje za uvedbo stečaja. V obdobju po osamosvojitvi so podjetniki pogrešali predvsem stimulatívno podporno okolje za ustanavljanje podjetij, na razvoj gospodarstva sta slabo vplivala tudi zmanjševanje davčnih spodbud za registracijo novih podjetij in neurejenost zakonodaje na področju finančnega poslovanja. Ekonomska politika ni sledila potrebam razvoja malega gospodarstva, saj je Slovenija Strategijo razvoja malega gospodarstva dobila šele leta 1996.⁵⁷⁶

*Septembrski protesti v Ljubljani 1991
Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije*

⁵⁷⁵ URL: <http://www.gorenjgroup.com>, 11. 12. 2007.

⁵⁷⁶ Poročevalec Državnega zbora Republike Slovenije, št. 34, 20. 9. 1996, str. 133.

Potek in zaključek procesa lastninskega preoblikovanja podjetij ter oškodovanje družbene lastnine po letu 1993

ZLPP je, kot že omenjeno, sprožil množično lastninjenje podjetij. Uprave podjetij so si (razen javnih podjetij, podjetij z gozdovi, zadrug, bank, zavarovalnic, igralnic, podjetij v stečaju in še nekaterih manjših izjem) same izbrale način preoblikovanja podjetij, Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo je prek izdajanja soglasij k privatizaciji opravljala nadzor nad procesom. S prvim soglasjem je potrdila opredelitve podjetja o ekonomskih ciljih in interesih, medtem ko je drugo soglasje pomenilo potrditev pravnega instrumentarija in metod privatizacije v okviru zakona.⁵⁷⁷ V Sloveniji se je odvijalo decentralizirano in avtonomno lastninsko preoblikovanje, kar pomeni, da so podjetja sama odločala glede izbire načina in izvedbe lastninskega preoblikovanja. Proces lastninskega preoblikovanja je trajal šest let. Poleg samega lastninskega preoblikovanja je Slovenija znotraj procesa reševala tudi niz drugih problemov. Na dolgotrajnost procesa so najbolj vplivale revizije nezakonitih privatizacij in vračanje odvzetega premoženja. Poleg tega so se reševali še nekateri drugi problemi (kmetijska reforma, uskladitev računovodskih in finančnih standardov, reorganizacija pravnega sistema itd.), ki so prav tako upočasnili proces lastninjenja.⁵⁷⁸

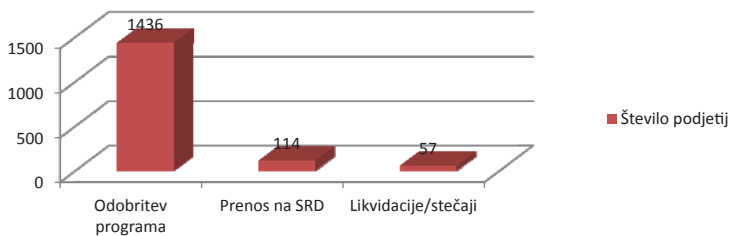
⁵⁷⁷ Križanič, Oplotnik, Ekonometrična ocena vpliva zaključka procesa lastninskega preoblikovanja podjetij na investiranje in dinamiko prilivov tujega kapitala v Slovenijo, str. 25–35.

⁵⁷⁸ *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 81.

Jože Mencinger je leta 2006 zapisal, da lahko nekoliko specifičen proces tranzicijske privatizacije v Sloveniji razdelimo na tri obdobja. Masovno privatizacijo zgodnjih devetdesetih let je po njegovih besedah zaznamovala dediščina socialističnega razumevanja lastnine in samoupravljanja, ki sta bila temelja jugoslovanskega ekonomskega sistema. Dokaj predvidljiv rezultat privatizacijskega procesa je bila nestabilna lastniška struktura, ki so jo sestavljali notranji lastniki, zasebne in državne finančne institucije in majhen delež tujih lastnikov. Znatno del ekonomije je ostal v neposrednem lastništvu države. Formalni privatizaciji je sledilo počasno konsolidiranje lastniške strukture, ki pa je hkrati tudi ponujalo možnost političnega vmešavanja. Po Mencingerjevem mnenju vlade do leta 2004 te možnosti niso na široko izrabljale, temveč so jo uporabljale diskretno, "novoizvoljena vlada leta 2004 pa je ob svoji neoliberalni retoriki o umiku države iz gospodarstva to možnost na široko izkoristila".⁵⁷⁹ Tu je treba dodati, da je ta vlada naznanila novo obdobje privatizacije in umik države iz gospodarstva. Na kakšen način se je tega lotila, je seveda drugo vprašanje. Dejstvo je, da se je v času te vlade

Prva soglasja Agencije ter prenosi družbenega kapitala podjetij na SRD in likvidacije/stečaji podjetij, ki niso pridobila prvega soglasja v obdobju 1993–1998

Prva soglasja Agencije ter prenosi družbenega kapitala podjetij na SRD in likvidacije/stečaji podjetij, ki niso pridobila prvega soglasja v obdobju 1993–1998

Vir: Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, str. 82.

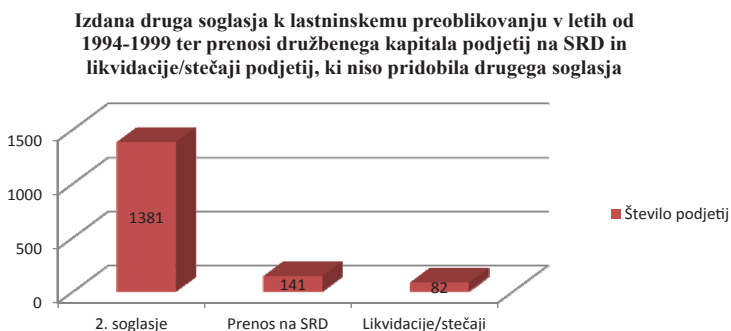
⁵⁷⁹ Mencinger, Privatization in Slovenia, str. 65–81.

pokazal nov obraz slovenske privatizacije ali še bolje rečeno, slovenske različice kapitalizma.

Podjetja so lahko do konca leta 1994 avtonomno pripravila programe lastninjenja in jih poslala v odobritev vladni Agenciji za prestrukturiranje in privatizacijo. Do 31. julija 1998 je prejelo prvo soglasje k programu 1436 podjetij s celotnim kapitalom otvoritvene bilance 1148,3 milijarde slovenskih tolarjev, od tega 784,7 milijarde slovenskih tolarjev družbenega kapitala. 114 podjetij je bilo prenesenih na Sklad za razvoj oziroma kasnejšo Slovensko razvojno družbo (SRD), 57 pa jih je bilo likvidiranih oziroma so izpolnila pogoje za stečajni postopek. Lastninsko preoblikovanje je s pridobitvijo drugega soglasja (za vpis v register gospodarskih družb) do leta 1999 končalo 1381 podjetij, 141 podjetij je bilo prenesenih na SRD, medtem ko je bil v 82 podjetjih uveden stečajni ali likvidacijski postopek. Na dolgotrajnost postopka je zelo vplivalo reševanje številnih problemov tranzicije.⁵⁸⁰

V celotni strukturi kapitala podjetij, lastninjenih po Zakonu o lastninskem preoblikovanju podjetij, je

Izdana druga soglasja k lastninskemu preoblikovanju v letih 1994–1999 ter prenosi družbenega kapitala podjetij na SRD in likvidacije/stečaji podjetij, ki niso pridobila drugega soglasja

Vir: Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, str. 83.

⁵⁸⁰ Kržižanič, Oplotnik, Ekonometrična ocena vpliva zaključka procesa lastninskega preoblikovanja podjetij na investiranje in dinamiko prilivov tujega kapitala v Slovenijo, str. 25–35.

znašala lastnina notranjih lastnikov 27 odstotkov, pooblaščenih investicijskih družb 17 odstotkov, državnih skladov 15 odstotkov, kupcev izjavne prodaje 9 odstotkov in ostalih 32 odstotkov (velika večina ostalega je pripadalo državi, nekaj pa še starim lastnikom, združenim in denacionalizacijskim upravičencev). Notranji lastniki so prevladovali v manjših, delovno intenzivnih podjetjih. Koncept lastninjenja podjetij nerezidentom ni namenil tako pomembne vloge kakor v nekaterih drugih tranzicijskih državah. V podjetja ni pritekal svež kapital iz tujine, nerezidenti pa so pred vzpostavitvijo lastniške strukture odlagali svoje neposredne naložbe. Proces lastninjenja je vplival tudi na splošno ekonomsko aktivnost, trend investiranja in oblikovanje dodatnega proizvodnega kapitala. Tako je zaključek procesa sprostil zadržane investicije ter povečal donosnost in učinkovitost podjetij.

V začetku maja 1998 je začel veljati Zakon o zaključku lastninjenja in privatizaciji pravnih oseb v lasti Slovenske razvojne družbe,⁵⁸¹ ki je določil prehod iz decentralizirane v centralizirano obliko privatizacije. Ta oblika privatizacije je doletela podjetja, ki se sama niso uspela lastninsko preoblikovati, vendar je treba poudariti, da so v šest let trajajočem procesu lastninsko preoblikovanje izvedla skoraj vsa podjetja z družbenim kapitalom. Le manjše število podjetij zaradi lastne neaktivnosti ali drugih objektivnih vzrokov ni opravilo lastninjenja po ZLPP. Z lastninskim preoblikovanjem slovenskih podjetij z družbenim kapitalom je bil leta 1999 sklenjen del preobrazbe gospodarstva. Proces je bil zelo pomemben, saj je spremenil vse vidike slovenskega gospodarstva in odnos širše javnosti do kapitala ter tržne naravnosti. Lastninska preobrazba podjetij je pripomogla k oblikovanju učinkovito vodenih in tržno naravnanih podjetij. Z zaključkom procesa lastninskega preoblikovanja podjetij je bil končan prvi del tranzicijskega procesa, katerega namen je bilo pridruževanje Slovenije splošnim svetovnim trendom in gospodarskim tokovom ter vključevanje v integracijske procese Evrope. V procesu, ki je trajal šest let, se je reševala vrsta pravnih,

⁵⁸¹ UL RS, 30/1998.

finančnih, institucionalnih in ne nazadnje tudi teoretičnih in moralnih dilem. Razen lastninske preobrazbe je bilo opravljeno tudi finančno in organizacijsko prestrukturiranje. Proces je pripomogel k ureditvi številnih problemov, kot so bili: vračanje odvzetega premoženja upravičencem, kmetijska reforma in pravna ureditev lastništva kmetijskih zemljišč, uskladitev računovodskih standardov in drugo.

Slovenski model lastninjenja ni prinesel svežega kapitala s strani tujih investitorjev in dolgotrajnost procesa je bila posledica številnih problemov tranzicije. Z dokončanjem procesa se je sprožil nov investicijski cikel, s čimer se je povečala gospodarska rast in zaposlenost. Povečal se je tudi delež tujih vlaganj. Po formalnem zaključku procesa lastninskega preoblikovanja podjetij je bilo potrebno dokončanje drugega dela tranzicijskega procesa, in sicer privatizacija državnega premoženja.⁵⁸² Ekonomist Maks Tajnikar je ob koncu leta 1999 ugotavljal, da je bil pretežni del velikih sistemov, ki so ostali v lasti države in se niso preoblikovali, še vedno na pol v socializmu, in se čudil, kako so sploh uspeli z ogromnimi izgubami preživeti več kot osem letno obdobje.⁵⁸³ Po Zakonu o spremembah in dopolnitvah zakona o gospodarskih družbah⁵⁸⁴ iz leta 2001, ki je urejal pravice in obveznosti gospodarskih subjektov, so se podjetja delila na mala, srednja in velika. Ta delitev je bila odvisna od povprečnega števila zaposlenih v zadnjem poslovnem letu, čistega prihodka od prodaje v zadnjem poslovnem letu ter vrednosti aktive ob koncu poslovnega leta.⁵⁸⁵

Procesu lastninjenja kot odpravi družbene lastnine je sledila privatizacija 2000 milijard slovenskih tolarjev vrednega dela državnega premoženja. V naslednjih letih so bili sprejeti zakoni o privatizaciji zavarovalnic, državnih bank, nekaterih državnih podjetij (prometne infrastrukture, telekomunikacij, energetskega sistema) in drugih javnih služb.⁵⁸⁶ Prodaja državnega premože-

⁵⁸² *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 37, 133.

⁵⁸³ Tajnikar, *Preobrazba velikih podjetij še ni končana*, str. 20–22.

⁵⁸⁴ UL RS, 45/2001.

⁵⁸⁵ Žakelj, *Razvoj malih in srednje velikih podjetij*, str. 33–37.

⁵⁸⁶ BS, Letno poročilo Banke Slovenije za leto 1999.

nja, pri kateri sta odločilno vlogo odigrala paradržavna sklada Kad in Sod, je bila v več primerih nepregledna in predstavlja še en način več, kako so nekateri ugodno prišli do premoženja. Julija 2008 je v Državnem zboru Republike Slovenije potekala obravnava poročila preiskovalne komisije za ugotovitev odgovornosti nosilcev javnih funkcij v zvezi z oškodovanjem državnega premoženja pri prodaji državnih deležev Kada in Soda v gospodarskih družbah pred letom 2005. V poročilu izveemo, da je bilo v obdobju 1995–2005 večinoma brez javnega zbiranja ponudb prodanih 2447 lastniški deležev Kada in Soda. V obdobju 2006–2007 je bilo večinoma z javnim zbiranjem prodanih približno 200 lastniških deležev omenjenih državnih skladov. Glavnina kapitalskih deležev v obdobju 1995–2005 je bila torej prodana netransparentno, nejavno, s čimer je bila onemogočena konkurenčnost ponudnikov. Jasno je tudi, da so bili ti deleži pretežno prodani pod ceno. Množična netransparentna prodaja državnega premoženja vsekakor predstavlja še eno od oblik divje privatizacije.⁵⁸⁷

ZLPP je določil preverbo zakonitosti in pravilnosti že opravljenih lastninskih preoblikovanj v podjetjih, ki so se v času od 1. januarja 1990 do uveljavitve tega zakona kakorkoli statusno preoblikovala, reorganizirala, brezplačno prenašala družbeni kapital, ustanavljala ali vlagala v nova podjetja oziroma prenašala posamezne poslovne funkcije na druga podjetja. Do preverjanja je prišlo, če je bil podan utemeljen sum, da je z navedenimi dejanji oziroma posli prišlo do oškodovanja ali če je bila s strani pooblaščenega organa dana zahteva za uvedbo postopka revizije, ter je bila zahteva za uvedbo postopka pravočasna.⁵⁸⁸ Pri načinih odprave oškodovanja družbene lastnine je družbeni pravobranilec Republike Slovenije dajal prednost takim rešitvam, s katerimi je bil vzpostavljen nominirani družbeni kapital v lasti matičnega podjetja na dan 31. decembra 1992 (odpravljanje by-pass podjetij), plačilu dobička, plačilu kupnine, vrnitvi ugodnosti iz menedžerskih pogodb družbenemu kapitalu, če so premije bile plačane iz družbenega

⁵⁸⁷ Kovač, Cvikl odhaja, Slovenija raja, str. 11.

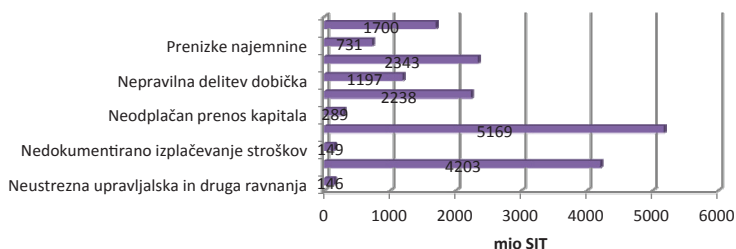
⁵⁸⁸ Popovič, Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij, str. 8.

kapitala, spremembam prednostnih delnic za družbeni kapital v navadne delnice in povečanju družbenega kapitala.⁵⁸⁹

Agencija za revidiranje lastninskega preoblikovanja Republike Slovenije je v postopkih opravljene revizije za obdobje od 1. januarja 1993 do 31. julija 2004 ugotovila, da je po 48. a-členu ZLPP prišlo do oškodovanja družbene lastnine v vrednosti 8820 milijonov slovenskih tolarjev. Glede na 48. člen ZLPP pa je prišlo do oškodovanja družbene lastnine v višini 9358 milijonov slovenskih tolarjev. Če upoštevamo 48. in 48. a-člen, je torej v obdobju od 1. januarja 1993 do 31. julija 2004 prišlo do oškodovanja družbene lastnine oziroma premoženja v vrednosti 18.178 milijonov slovenskih tolarjev, kar je precej manj kot v obdobju do konca leta 1992. Do največjih zlorab je prišlo zaradi sklepanja škodljivih pogodb, ustanavljanj by-pass podjetij, neutemeljenega odpisa terjatev ter zmanjševanja premoženja podjetij.⁵⁹⁰ Glede na revizijo je torej v obdobju od 1. januarja 1990 do 31. julija 2004 prišlo do oškodovanja družbene lastnine v višini 104.352 milijonov slovenskih tolarjev.

Oškodovanje družbene lastnine glede na 48. in 48. a-člen ZLPP, ugotovljeno v postopkih revizije po 1. 1. 1993 (stanje na dan 31. 7. 2004)

Oškodovanje družbene lastnine glede na 48. in 48. a-člen ZLPP, ugotovljeno v postopkih revizije po 01. 01. 1993 (stanje na dan 31. 07. 2004)

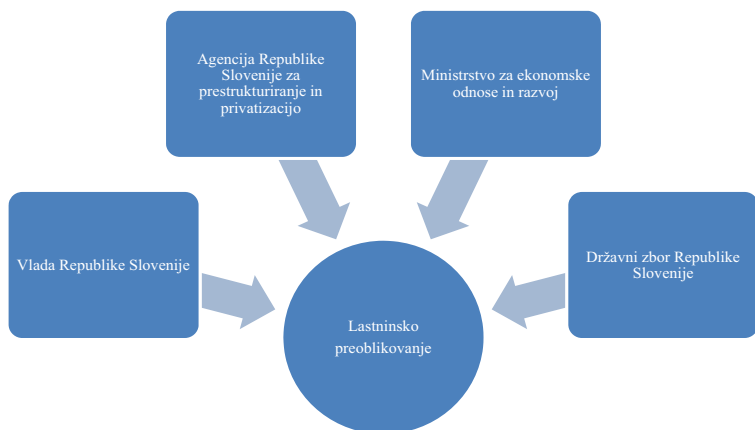
Vir: Zadnje poročilo o delu Agencije RS za revidiranje lastninskega preoblikovanja na dan 31. 7. 2004, str. 12–13.

⁵⁸⁹ Popovič, Lastninjenje pred koncem – o oškodovanjih pa še novi postopki, str. 1–2.

⁵⁹⁰ Zadnje poročilo o delu Agencije za revidiranje na dan 31. 7. 2004.

Kot smo že poudarili, je prišlo v času do sprejetja ZLLP do največjega oškodovanja družbene lastnine. Po sprejetju ZLPP pa so nad procesom lastninskega preoblikovanja bdele naslednje institucije: Agencija RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj, Vlada Republike Slovenije in Državni zbor Republike Slovenije. Nadzor nad postopki preoblikovanja in skrb za njihovo zakonitost je izvajala Agencija RS za prestrukturiranje in privatizacijo. Agencija je v okviru javnih pooblastil izdajala tudi listine (soglasja) in reševala pritožbe. Poleg Agencije je bilo pristojno za nadzor procesa lastninskega preoblikovanja tudi Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj. To je sodelovalo tudi pri pripravi zakonskih in podzakonskih aktov za to področje ter za vodenje centralne evidence računov lastninskih certifikatov. Zoper odločbe Agencije se je bilo mogoče pritožiti na omenjeno ministrstvo.

Glede na določila Zakona o Agenciji RS za prestrukturiranje in privatizacijo⁵⁹¹ sta bila za nadzor nad strokovnim delom in poslovanjem Agencije zadolžena tudi Svet Agencije in Nadzorni odbor Agencije. Vlada je poleg direktorja Agencije imenovala še predsednika in člane

Nadzor nad procesom lastninskega preoblikovanja
 Vir: *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str.
 128–132.

⁵⁹¹ UL RS, 7/1993.

Sveta Agencije. V njeni pristojnosti je bil med drugim finančni načrt Agencije ter obravnavanje in potrditev zaključnega računa in poročila o delu Agencije. Poleg tega je vlada odločala tudi o prenosu družbenega kapitala v last in upravljanje Slovenske razvojne družbe. Nad procesom lastninskega preoblikovanja je bdela tudi Državni zbor Republike Slovenije, ki je imenoval 9-članski Nadzorni odbor Agencije, leta 1992 pa je imenoval še Komisijo za nadzor lastninskega preoblikovanja in privatizacije, ki ji je predsedoval Izidor Rejc. Komisija je spremljala in nadzorovala lastninsko preoblikovanje podjetij in sprejemanje zakonodaje na tem področju. Pomemben dejavnik pri lastninskem preoblikovanju je bila odprtost postopka lastninjenja posameznega podjetja in obveščenost javnosti. Na ta način je bila vsem upravičencem dana možnost do udeležbe v postopku lastninskega preoblikovanja. Podjetje je moralo odobreni program javno objaviti v 30 dneh v Uradnem listu Republike Slovenije in v enem od dnevnih časopisov. Seznaniti je moralo še zaposlene, upnike, katerim je dolgovalo več kot 100.000 ECU,⁵⁹² in denacionalizacijske upravičence. Agencija je poleg tega še enkrat tedensko obveščala pomembne medije o izdanih soglasjih za vpis podjetij v register gospodarskih družb.⁵⁹³

⁵⁹² S prvim januarjem 1999 je ECU nadomestil evro in sicer v razmerju 1:1. Od 1. januarja 1999 se je tako vsako sklicevanje na eku v pogodbah, predpisih in drugih uradnih dokumentih nadomestilo s sklicevanjem na evro v razmerju 1:1. Za razliko od ekuja, ki je bil opredeljen kot košarica dvanajstih valut, je evro postal samostojna valuta.

⁵⁹³ *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 128–132.

Lastniška struktura: od obetajočega začetka do vedno večje koncentracije

Zakon o lastninskem preoblikovanju, ki je bil osrednji dokument privatizacijske zakonodaje, je bil leta 1993 še dvakrat dopolnjen. Privatizacija pusti posledice na mnogih ravneh gospodarjenja. Lahko so pozitivne in zaželene ali pa manj ugodne in povzročajo nova neravnovesja.⁵⁹⁴ V Sloveniji se je privatizacija skozi proces tranzicije in nov način regulacije med drugim odrazila v ponovni vzpostavitvi tržnega ekonomskega reda. Sam proces privatizacije je še poglobil gospodarski zastoj v “transformacijsko krizo”, saj je povečal negotovost. Zaključki privatizacije so prispevali k sprostitvi dotlej zadržanih investicij. Investiranje se je namreč povečalo za 16 odstotkov, vendar se je posledično povečal tudi bruto domači proizvod, in sicer za 0,9 odstotka. Prišlo je tudi do povečanja neposrednih tujih naložb za 1,8 odstotka. Sočasno pa je prišlo do zmanjšanja tujega dolžniškega zadolževanja za 0,6 odstotka.⁵⁹⁵

O učinkih privatizacije na korupcijo so mnenja dokaj različna. Nekatere raziskave so pokazale, da se s privatizacijo podjetja zapirajo. V privatiziranih podjetjih je javnosti na razpolago manj informacij o stroških in kazalnikih uspešnosti poslovanja. Akademik in sociolog Veljko Rus je zapisal, da je “zaradi tega privatizaci-

⁵⁹⁴ Gregorec (ur.), *OECD Gospodarski pregledi 1996–1997: Slovenija*, str. 91

⁵⁹⁵ Križanič, Oplotnik, *Ekonometrična ocena vpliva zaključka procesa lastninskega preoblikovanja podjetij na investiranje in dinamiko prilivov tujega kapitala v Slovenijo*, str. 25–35.

ja javnih podjetij ali zavodov sama po sebi nedemokratska in za družbo tudi nevarna, saj se z njo povečuje vpliv menedžerjev in zmanjšuje vpliv javnosti”, ter da imajo “vodilni gospodarstveniki vse večji vpliv na politiko in z donacijami političnim strankam postajajo nelegitimni sooblikovalci politike”. Rus še meni, da tržna logika in dobiček tako vse bolj potiskata v ozadje javne interese in da to niso samo domneve, temveč empirično ugotovljena dejstva, ki tudi potrjujejo, da obstaja negativna soodvisnost med privatizacijo in dostopnostjo do informacij in tudi negativna soodvisnost med privatizacijo in družbeno odgovornostjo menedžerjev. Iz vsega tega bi lahko sklepali, da je korupcija neizogibna posledica privatizacije, vendar temu ni tako. “Korupcija ni ekonomski, ampak predvsem politični problem,” meni Rus.⁵⁹⁶

Pred letom 1990 je bila večina podjetij v družbeni lasti. Privatizacija je bila postopek, v katerem je družbena lastnina dobila lastnike. V nekaterih primerih je lastnik, vsaj začasno, postala država. Sedemdeset odstotkov te lastnine so predstavljala infrastrukturna sredstva, in sicer na področjih energetike, transporta, komunikacij, komunale, dveh državnih bank ter urbane in druge infrastrukture.⁵⁹⁷

Lastninjenje je ustvarilo nove lastnike podjetij, ki jih lahko uvrstimo v dve veliki skupini, in sicer na notranje in zunanje lastnike. V prvo skupino so spadali tisti delničarji, ki so bili v podjetju zaposleni (delavci in menedžerji), njihovi sorodniki in nekdanji zaposleni. V drugo skupino so spadali državni privatizacijski skladi, pooblaščenice investicijske družbe, banke, država, podjetja in mali delničarji.⁵⁹⁸ Lastnike privatiziranih podjetij lahko v glavnem razdelimo v naslednje skupine:

- institucionalni vlagatelji: kapitalski sklad, odškodninski sklad, privatizacijski investicijski skladi, banke in drugi upniki, kmetijske zadruge in tuje pravne osebe,

⁵⁹⁶ Rus, *Podjetizacija in socializacija države*, str. 126–129.

⁵⁹⁷ *Poročilo o lastninskem preoblikovanju s podjetij*, str. 28–29.

⁵⁹⁸ Prašnikar, Domadenik, Svejnar, *Prestrukturiranje slovenskih podjetij v poprivatizacijskem obdobju*. V: Prašnikar (ur.), *Poprivatizacijsko obnašanje slovenskih podjetij*, str. 251–273.

Lastniška struktura slovenskih podjetij v letih 1994 in 1999 (primerjava)

Skupina lastnikov	Lastniška struktura podjetij ob privatizaciji (1994) in konec leta 1999							
	Lastniška struktura 1994 (%)		Lastniška struktura 1999 (%)					
	Vsa podjetja	Javna	Notranja	Zunanja	Vsa podjetja	Javna	Notranja	Zunanja
Država	7,75	6,78	2,02	11,92	3,06	2,80	0,56	4,83
Odkodninski in kapitalski sklad	21,60	20,49	21,28	22,19	12,58	14,00	12,12	12,41
PIDI	19,38	17,65	14,88	22,99	17,25	19,01	14,57	18,45
SKUPAJ skladi	40,98	38,14	36,17	45,18	29,84	33,01	26,70	30,86
Notranji lastniki - menedžment	3,86	1,40	4,98	3,95	9,03	2,85	9,06	11,11
Notranji lastniki - zaposleni delavci	29,23	21,88	38,08	25,80	27,04	15,35	33,56	26,66
Notranji lastniki - bivši zaposleni	11,05	7,48	14,60	9,89	11,40	5,78	13,21	12,10
SKUPAJ -Notranji	44,10	30,77	57,66	39,65	47,47	23,98	55,83	49,87
Finančni vlagatelji - domači	4,80	22,37	0,63	1,61	8,53	24,08	4,55	5,90
Finančni vlagatelji - tuji	0,03	0,08	0,00	0,02	0,18	0,14	0,30	0,11
SKUPAJ -Finančni	4,83	22,45	0,63	1,64	8,71	24,22	4,84	6,02
Strateški lastniki - domači	2,00	1,86	3,55	1,01	9,90	15,55	11,55	6,86
Strateški lastniki - tuji	0,30	0,00	0,00	0,60	1,02	0,44	0,52	1,56
SKUPAJ -Strateški	2,30	1,86	3,55	1,61	10,92	15,98	12,07	8,42
SKUPAJ	100	100	100	100	100	100	100	100

Vir: Simoneti, Rojec, Rems, Lastniška struktura podjetij ob privatizaciji, str. 11; Simoneti, Rojec, Rems, Lastniška struktura podjetij konec leta 1999, str. 12.

- notranji vlagatelji: uprava in drugi zaposleni, bivši zaposleni, upokojeanci in družinski člani le-teh,
- mali vlagatelji: državljani, ki so sodelovali pri javni prodaji delnic (pomen zakonodaje, ki naj bi ščitila male vlagatelje, ter odgovornost zakonodajnih in nadzornih organov, ki so bili odgovorni za področje prevzemov podjetij, sta bila bistveno večja v državah, v katerih so se trgi kapitala šele razvijali).⁵⁹⁹

Kot je razvidno iz tabele, so se v Sloveniji s privatizacijo izoblikovale tri tipične skupine podjetij: javna, notranja in zunanja podjetja. Javna so kotirala na borzi, notranja in zunanja podjetja pa ne. Razlika med notranjimi in zunanji podjetji je bila ta, da so za razliko od zunanjih podjetij pri notranjih lastniki pridobili večinski delež.⁶⁰⁰ Po podatkih sodeč, se je v Sloveniji po začetku lastninjenja vzpostavila relativno koncentrirana lastniška struktura v podjetjih – v povprečju je za vsa podjetja največjih 5 delničarjev obvladovalo približno 50 odstotkov kapitala, kar je v načelu ugodno za vzpostavitev učinkovitega obvladovanja podjetij. Težava je bila v tem, da med temi velikimi delničarji ni bilo nobenih strateških lastnikov. Kot veliki delničarji so v vseh podjetjih nastopali dva paradržavna sklada in PID-i. Predvsem pooblaščenice investicijske družbe so pri obvladovanju podjetij večkrat zasledovale tudi svoje posebne interese, ki so izhajali iz primarne dejavnosti ustanoviteljev družb za upravljanje (na primer bančništvo in zavarovalništvo), zaradi institucionalnih razlogov, kot so bili na primer struktura provizij in nagrad, pravila preoblikovanja, privatizacijska vrzel, pa je bila vprašljiva tudi njihova sposobnost in motiviranost za učinkovito obvladovanje podjetij.⁶⁰¹ Konec leta 1999 je bila koncentracija lastništva v vseh podjetjih iz razdelitvene privatizacije relativno visoka. Za vsa podjetja je v povprečju veljalo, da 5 največjih lastnikov obvladuje 61,5 odstotka glasov. Za podjetja, ki so bila privatizirana kot javna, pa je bil delež, ki ga je obvladovalo 5 največjih lastnikov, najnižji,

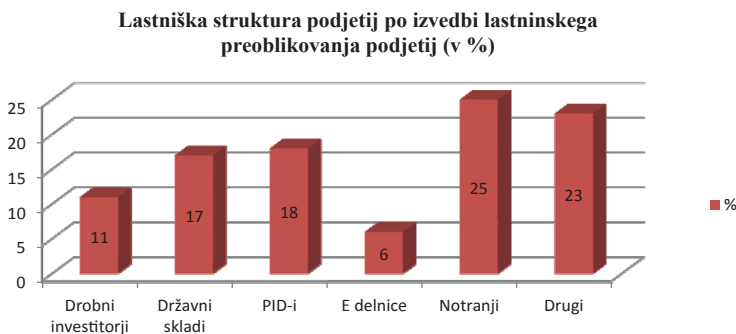
⁵⁹⁹ Bešter, *Prevzemi podjetij in njihovi učinki na delničarje, managerje, zaposlene, upnike in državo*, str. 143.

⁶⁰⁰ Simoneti, Rojec, Rems, *Lastniška struktura podjetij ob privatizaciji*, str. 11.

⁶⁰¹ Simoneti, Rojec, Rems, *Koncentracija lastništva v podjetjih ob privatizaciji*, str. 8.

vendar je le-ta še vedno znašal 56,3 odstotka glasov. Za podjetja, ki so želela ostati na borzi na dolgi rok, so bile tako visoke stopnje koncentracije lastništva lahko sporne z vidika zagotavljanja enakih pravic za velike in male delničarje. Število delničarjev se je po pričakovanjih najhitreje zmanjševalo v javnih podjetjih, saj so številni državljeni že v samem začetku privatizacije v ta podjetja vstopali z namenom, da bi svoje deleže čim prej prodali. Poleg tega pa je tudi prodaja delnic na borzi enostavnejša in bolj transparentna od prodaje delnic v notranjih in zunanjih podjetjih, ki niso kotirala na borzi. Zanimivo je, da se je koncentracija lastništva v notranjih podjetjih konec leta 1999 že povsem približala koncentraciji lastništva v zunanjih podjetjih.⁶⁰²

Lastniška struktura podjetij po izvedbi lastninskega preoblikovanja podjetij (v %)

Vir: Žnidaršič Kranjc, Investicijski skladi v Sloveniji – (ne)uspeh in za koga, str. 52.

Izpeljava (način privatizacije) je bila in še vedno je predmet številnih razprav o tem, ali je bila izpeljana optimalno, kaj so bile pomanjkljivosti in pri čem in podobno. O tem imajo zanimiva mnenja nekateri slovenski politiki. Miran Potrč, ki je bil aktiven v politiki še v prejšnjem sistemu in je bil poslanec v Državnem zboru Republike Slovenije vse od leta 1992 dalje, je o tem, kako je Slovenija spreminjala družbeno lastnino v privatno, na primer dejal: “Spreminjali smo jo po koščkih tako,

⁶⁰² Simoneti, Rojec, Rems, Koncentracija lastništva v podjetjih leta 1999, str. 7.

da je obstajala možnost na relativno poceni način priti do pomembnega dela kapitala v podjetju in ta denar ni v žepu, v denarnicah... je v delnicah.”⁶⁰³ Predsednik skupščine Republike Slovenije v letih 1990–1992 in ena vodilnih osebnosti slovenskega osamosvojitvenega procesa France Bučar, ki je bil član Državnega zbora Republike Slovenije tudi po letu 1992, pa je o privatizacijskem procesu dejal: “Politika enostavno ni bila kos tem procesom... Bogataši niso padli z neba... Politika ni naredila ničesar, da bi intervenirala s svojimi ukrepi, da do tega ne bi prihajalo.” Dejtal je še, da je najlažje obtoževati in kriviti nekoga ter govoriti, kako je kdo kradel družbeno lastnino. Dejstvo po njegovem je, da ne politika in ne stroka nista bili kos nastalemu položaju in so nekateri pač to izkoristili.⁶⁰⁴ Da politika (vsaj del nje) ni bila kos razmeram, priča tudi stavek, ki ga je na enem izmed zasedanj izrekel minister v Demosovi vladi Dimitrij Rupel: “Glede na razporeenje v Demosu bodo zakoni o lastninjenju sprejeti, morda z majhnimi popravki. Vendar, kot rečeno, to ni bistveno.” Minister je resda moral zapustiti dvorano, a je vsekakor izžareval, kot je zapisal Neven Borak, “neverjetno in politično neodpustljivo naivnost.”⁶⁰⁵ Dimitrij Rupel, predsednik Republiškega komiteja za mednarodno sodelovanje v Demosovi vladi in nato zunanji minister Republike Slovenije v skoraj vseh kasnejši slovenskih vladah, je o bogatenju nekaterih dejal, da so do velikega premoženja prišli zaradi velikih kreditov, ki so jih dobivali v bankah. Po njegovem je bil denar edino v bankah in nekaterih nekdanjih komunističnih ustanovah, medtem ko so jim kredite odobrili zaradi poznanstev. Kredite so nekateri po njegovih besedah dobili tudi “na nič”, iz tega pa so si potem ustvarili “imperije”. Rupel omenja tako imenovano “Old Boys Network”.⁶⁰⁶ Kljub temu po Ruplovem mnenju v Sloveniji ni bilo tako kot na Madžarskem, kjer so tujci pokupili velika podjetja.⁶⁰⁷

⁶⁰³ Izjava Mirana Potrča.

⁶⁰⁴ Izjava dr. Franceta Bučarja.

⁶⁰⁵ Borak, *Spočetje ekonomske samostojnosti*, str. 167.

⁶⁰⁶ “Old Boys Network” – slabšalna oznaka za vplivne osebe, ki so na osnovi družbenih in poslovnih povezav v času tranzicije prišli do velikega premoženja.

⁶⁰⁷ Izjava dr. Dimitrija Rupla.

Delavska participacija se je v slovenskem prostoru od osamosvojitve vse do nedavnega povezovala predvsem z različnimi oblikami sodelovanja delavcev pri upravljanju. Temelj za to je bil Zakon o sodelovanju delavcev pri upravljanju (ZSDU),⁶⁰⁸ ki je bil sicer sprejet leta 1993, vendar je bil šele leta 2007 izdan kot uradno prečiščeno besedilo.⁶⁰⁹ Možnost udeležbe zaposlenih pri dobičku je bila sicer predvidena že pred novelo Zakona o delovnih razmerjih (ZDR),⁶¹⁰ vendar samo na deklarativni ravni. Pojmovanje delavske participacije se je razširilo na finančno participacijo, ki vključuje tako udeležbo zaposlenih pri dobičku, kakor tudi lastništvo zaposlenih šele s sprejetjem Zakona o udeležbi delavcev pri dobičku (ZUDDob).⁶¹¹ Šele z uveljavitvijo ZUDDob pa je bila udeležba zaposlenih pri dobičku podvržena davčnim olajšavam, vendar le pod pogojem, da je bila pogodba o udeležbi pri dobičku veljavno sklenjena, da izpolnjuje vse z zakonom predpisane sestavine in da je opravljena registracija na Ministrstvu za gospodarstvo. Na podlagi 21. člena ZUDDob-a je Ministrstvo za gospodarstvo vpisovalo odobrene pogodbe v poseben register, v katerega se je vpisalo: firma in sedež firme, datum vpisa v register, številka odločbe vpisa v register, shema, datum sklenitve pogodbe in prva delitev dobička.⁶¹²

Za udeležbo zaposlenih pri dobičku so morali biti izpolnjeni tako formalni kot materialni pogoji. Eden od pogojev je bil ta, da je morala biti možnost udeležbe zaposlenih pri dobičku predvidena v statutu oziroma v družbeni pogodbi družbe. Nadaljnji formalni pogoj za udeležbo zaposlenih pri dobičku je bila sklenjena pogodba o udeležbi zaposlenih pri dobičku, o sklenitvi katere je na strani družbe odločala skupščina z navadno večino pri sklepanju zastopanega osnovnega kapitala. Sklep skupščine je moral vsebovati tudi pooblastilo poslovodstvu za sklenitev pogodbe. Za udeležbo zaposle-

⁶⁰⁸ UL RS, 42/1993.

⁶⁰⁹ UL RS, 42/2007.

⁶¹⁰ UL RS, 42/2002.

⁶¹¹ UL RS, 25/2008.

⁶¹² Spletna stran Ministrstva za gospodarstvo. URL: http://www.mg.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/notranji_trg/drugi_pomembni_dokumenti/register_pogodb_po_zuddob/, (25. 7. 2009).

nih pri dobičku je seveda na koncu koncev bil potreben dobiček, s pojmom "dobiček" pa je mišljen čisti poslovni izid obračunskega obdobja, kot ga je določal zakon, ki je urejal gospodarske družbe. Pobudo za sklenitev pogodbe so lahko dali družba ali delavci. Pobudo je na strani delavcev lahko podal reprezentativni sindikat v družbi, svet delavcev oziroma delavski zaupnik ali eden ali več predstavnikov delavcev, ki so jih delavci imenovali na zboru delavcev. Pogodba je bila sklenjena, ko so jo podpisale pooblaščen osebe, uporabljala pa se je za naslednje poslovno leto, šteto od dneva sklenitve pogodbe.⁶¹³ Učinkovit sistem finančne participacije vsekakor pozitivno vpliva na zadovoljstvo pri delu, večjo motivacijo ter predvsem na krepitev pripadnosti družbi, zato zakon o udeležbi delavcev pri dobičku, sprejet leta 2008, vsekakor pomeni pozitiven premik na tem področju, a zavedati se moramo bistva privatne lastnine; država lahko posega in ureja zadeve tam, kjer je solastnica ali lastnica, ne bi pa smela vplivati na podjetja in delitev dobička v podjetjih, ki so v popolni privatni lasti. Tam bi to morala biti stvar odločitve posameznih lastnikov, sicer bi šlo za grob poseg v avtonomijo privatnih podjetij.⁶¹⁴

O tem, kakšne rezultate bo Zakon o udeležbi delavcev pri dobičku prinesel v praksi, je še prezgodaj govoriti. Čas bo vsekakor pokazal svoje, a podatek, ki ga je navedla avtorica članka z naslovom Delitev dobička delavcem, ki je izšel januarja 2009, priča sam po sebi. V njem preberemo, da je Ministrstvo za gospodarstvo do 5. decembra 2008 prejelo le šest zahtev za registracijo pogodb o udeležbi delavcev pri dobičku. Do 23. decembra 2008 je bilo registriranih osem pogodb o udeležbi delavcev pri dobičku, od tega je bila s tremi pogodbami dogovorjena prva delitev dobička za poslovno leto 2008 ter s petimi za poslovno leto 2009.⁶¹⁵ Privatizacijska metoda je imela dober namen in je omogočala visoko vključenost delavcev in zaposlenih v lastniško spreminjanje. Obseg lastništva zaposlenih v Sloveniji je sicer

⁶¹³ Franca, Globočnik, Vsebina pogodbe o udeležbi delavcev pri dobičku, str. 4–8.

⁶¹⁴ Lorenčič, Lastniška struktura v podjetjih in participacija delavcev v njej po osamosvojitvi Slovenije, str. 12.

⁶¹⁵ Glušič, Delitev dobička delavcem, str. 9–11.

zelo težko oceniti, ker o tem sistematično ne zbirajo podatkov niti podjetja niti institucije. Rezultati analiz na manjših vzorcih podjetij pa kažejo na to, da se delniško lastništvo v Sloveniji koncentrira in da se dobički delijo v okviru peščice ljudi v podjetjih, vodilnih, seveda.⁶¹⁶

Po mnenju ekonomista Bernarda Brščiča je novodobna slovenska kapitalaska elita sestavljena iz treh skupin. V prvi skupini so po njegovem mnenju tako imenovani rdeči direktorji, torej direktorji, ki so bili že za časa komunizma na najvišjih vodstvenih položajih in so svoj položaj ohranili tudi v času tranzicije po letu 1990. Drugo skupino predstavljajo tisti, ki so obogateli prav na račun tako imenovane "pidovske privatizacije". "Pidovski milijonarji" so lastniki družb za upravljanje in po preoblikovanju večinski lastniki pooblaščenih investicijskih družb oziroma PID-ov. Tretjo skupino pa predstavlja majhno število kapitalistov, ki so po Brščičevem mnenju "pravi podjetniki", saj so "neugodnemu slovenskemu poslovnemu okolju navkljub obogateli na zakonit in legitimen način, z lastnim znanjem, prevzemanjem tveganja in ustvarjanjem poslovnih priložnosti".⁶¹⁷

Dejstvo je, da se je v mnogih slovenskih podjetjih izkazalo, da so bili predvsem nepošteni nameni, okoriščenje in pohlep glavno vodilo menedžerjev. Po vstopu Slovenije v EU je v javnosti močno odmevala prodaja Mercatorja, ki je zaslužna tudi za to, da je konec leta 2007 v slovenskem besedišču našla svoj prostor beseda tajkun. Število menedžerskih prevzemov je po letu 2004 naraslo in vrhunec doseglo leta 2007, ko je bilo izdanih 35 izdanih dovoljenj za prevzem.⁶¹⁸ V oči najbolj bode dejstvo, da so bili v večini izpeljani preko posojil in na račun izčrpavanja družb, ki so bile prevzete. Zakon o prevzemih iz leta 1997⁶¹⁹ namreč ni izrecno prepovedoval prevzema podjetja z zastavo premoženja ciljnega podjetja. Menedžerski prevzemi so bili med drugim, glede na ugodne gospodarske razmere v obdobju 2005–2008, ugodno zakonodajo in odobrene visoke bančne

⁶¹⁶ Kanjuro-Mrčela, Lastništvo zaposlenih na prelomu tisočletja, str. 21–24.

⁶¹⁷ Žužek, Intervju z Bernardom Brščičem za STA (Slovensko tiskovno agencijo).

⁶¹⁸ Dejstva o (menedžerskih) prevzemih podjetij, str. 2.

⁶¹⁹ UL RS, 47/1997.

Graf 14: Število izdanih dovoljenj za menedžerski prevzem v obdobju 1998–2010

Vir: Dejstva o (menedžerskih) prevzemih podjetij, str. 2.

kredite, tudi zelo prikladna rešitev za zmanjšanje vpliva politike v podjetjih.

Na začetku tega poglavja je naveden del epigrama, ki ga je dobro leto pred smrtjo v dnevniku Delo zapisal slovenski pesnik, kritik, prevajalec in od leta 1965 tudi redni član Slovenske akademije in znanosti, Vladimir Pavšič – Matej Bor. Omenjeni epigram se je sicer nanašal na razprodajo slovenskih železarn in industrije sploh, vendar je več kot primeren tudi z današnjega vidika in pogleda na slovensko privatizacijo. Drugi odstavek se je glasil takole: “Kako naj bi Slovenija preživela? Naj razproda vse, kar je kdaj imela. Dobiček naj gre falotom v žep, kar še ostane, pa slovenstvu za pogreb.”⁶²⁰ Bor je v svojem epigramu svaril pred prodajo slovenskega gospodarstva tujcem, ki jih je štel za “falote”. Danes vemo, da je res prišlo do velike koncentracije lastništva in da je res velik del dobička pristal v rokah “falotov”, a predvsem slovenskih.

⁶²⁰ Pavšič - Bor, Epigrami, str. 8.

Prestrukturiranje gospodarstva

“Proces deindustrializacije je pomenil prehod zaposlenih iz sekundarnih v terciarne in kvartarne dejavnosti in je bil osnovna značilnost postindustrijskega obdobja.”

Žarko Lazarević, 2007

Proces, trajajoč desetletje ali več

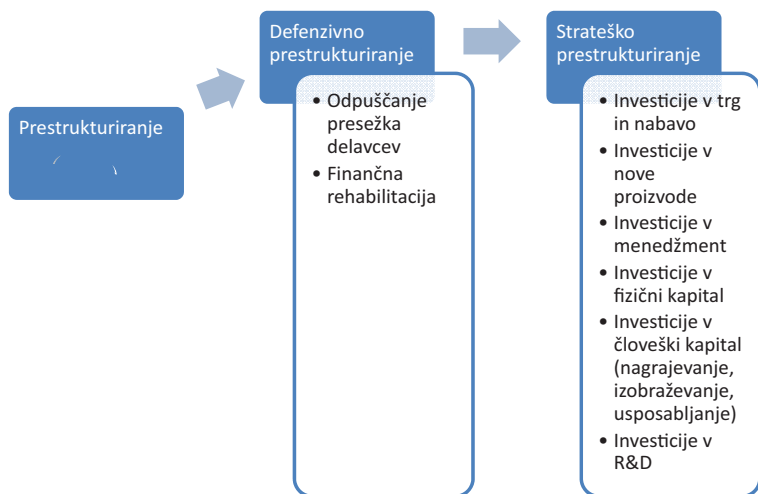
Proces prestrukturiranja gospodarstva oziroma podjetij je izjemno kompleksen in dolgotrajen že v dobro razvitih tržnih gospodarstvih, kaj šele v tistih, ki šele stopajo na pot tržnega gospodarstva. Študije pričajo o tem, da gre za proces, trajajoč desetletje ali več let.⁶²¹ Prestrukturiranja nasploh ni mogoče ločiti od procesa privatizacije in še manj od procesa makroekonomske stabilizacije, ki sta posredno vplivali tako na strukturo gospodarstva kot tudi na spreminjanje povezav med ekonomskimi agregati. Nedvomno pa je bil velik del hitrih strukturnih sprememb bolj vsiljen kot nujen za dano stopnjo razvitosti in je v manj razvitih socialističnih gospodarstvih ustvarjal nepotrebne oziroma celo škodljive institucije ter ni prispeval k spreminjanju gospodarstev v sodobna tržna gospodarstva. Prestrukturiranje se je večkrat spremenilo v področja za eksperimentiranje s povsem nepotrebniimi finančnimi institucijami na eni in z usodami tisočih zaposlenih na drugi strani.⁶²²

Če upoštevamo prestrukturiranje podjetij, je v tem primeru šlo za vrsto ukrepov in sprememb, ki so bile potrebne, da so podjetja lahko še naprej uspešno poslovala. Podjetja so se prestrukturirala tako v lastninskem kot tudi v velikostnem, finančnem, organizacijskem, tehnološkem in kadrovskem smislu. Nekateri avtorji glede na konceptualni model prestrukturiranja podje-

⁶²¹ Matesova, *Does Mass privatization Spur Restructuring?*, str. 1.

⁶²² Mencinger, *Deset let pozneje*, str. 31.

tij ločijo “defenzivno” in “strateško” prestrukturiranje. Defenzivno prestrukturiranje je kot prva faza prestrukturiranja ponavadi zahtevalo manj finančnih sredstev kot strateško prestrukturiranje podjetij. Je pa bilo defenzivno prestrukturiranje bolj boleče za slovenske delavce, saj je med drugim prineslo tudi zniževanje zaposlenosti oziroma brezposelnost. Številna podjetja so namreč zniževala število zaposlenih, ker so bila z izgubo jugoslovanskega trga prisiljena v zniževanje stroškov. Strateško prestrukturiranje je zahtevalo velik finančni zalogaj, saj je pri tej vrsti prestrukturiranja šlo za vlaganje podjetij v nove trge, fizični kapital, nove proizvode, menedžment, investicije v človeški kapital (nagrajevanje, izobraževanje, usposabljanje) in vlaganje v raziskave in razvoj.⁶²³

Konceptualni vzorec prestrukturiranja podjetij

Vir: Prašnikar, Domadenik, Svejnar, *Prestrukturiranje slovenskih podjetij v poprivatizacijskem obdobju*. V: Prašnikar (ur.), *Poprivatizacijsko obnašanje slovenskih podjetij*, str. 254.

⁶²³ Prašnikar, Domadenik, Svejnar, *Prestrukturiranje slovenskih podjetij v poprivatizacijskem obdobju*. V: Prašnikar (ur.), *Poprivatizacijsko obnašanje slovenskih podjetij*, str. 251–273.

Prestrukturiranje gospodarstva v Sloveniji je bilo postopno, razpršeno in največkrat brez pomoči države. Posebno v prvem obdobju je bil velik del prestrukturiranja povezan z odpuščanjem in upokojevanjem, ki so ju spremljali občasni, praviloma neuspešni posegi države. Podobno prestrukturiranje, a v manjšem obsegu, se je nadaljevalo tudi kasneje, ko je Slovenija že dosegla dno transformacijske krize.⁶²⁴ Uroš Korže, prvi direktor Sklada Republike Slovenije za razvoj, je junija 1996 v časopisu Agens predstavil, kot jih je poimenoval, zlata pravila za uspešno prestrukturiranje podjetij, ki so po njegovem mnenju bila:

- program prestrukturiranja naj bo centraliziran v eni instituciji,
- izogniti se je treba prevelikemu obsegu dela – hkratnemu prestrukturiranju prevelikega števila podjetij,
- pri delu naj podjetjem pomagajo zunanje strokovne institucije,
- vnaprejšnja priprava akcije komuniciranja z najširšo javnostjo,
- neprestano je treba imeti v mislih končni in osrednji cilj prestrukturiranja – privatizacijo,
- institucija in ljudje, ki vodijo proces prestrukturiranja, naj izpeljejo tudi privatizacijo,
- dati moč menedžerjem,
- brez denarja ni uspeha,
- pri pogajanjih z upniki je nujna kredibilnost,
- v podjetjih v procesu prestrukturiranja je nujen nadzor,
- v program prestrukturiranja je dobro vključiti aktivnosti v zvezi z nezaposlenimi.⁶²⁵

⁶²⁴ Mencinger, Deset let pozneje, str. 38.

⁶²⁵ Korže, Zlata pravila za uspešno prestrukturiranje, str. 7.

Spremembe v strukturi dodane vrednosti po dejavnostih, lastniški in velikostni sestavi podjetij

V slovenskem gospodarstvu je bilo konec osemdesetih, predvsem pa v začetku devetdesetih let, opaziti pomembne strukturne premike, ki so kazali na to, da se je gospodarstvo postopno prilagajalo novim tržnim in sistemskim spremembam. Strukturno se je približevalo razvitim gospodarstvom, za katera je bila značilna gospodarska struktura z visokimi deleži storitvenih dejavnosti, enakomernejša razporeditev podjetij po velikosti in velika dinamika nastajanja in odmiranja podjetij.⁶²⁶ Iz strukture dodane vrednosti po dejavnostih je bilo razvidno zmanjševanje deleža industrije in povečevanje pomena storitvenega sektorja. V okviru industrijskega sektorja (rudarstvo, predelovalna industrija, oskrba z električno energijo, plinom in vodo ter gradbeništvo), ki je bil v dodani vrednosti leta 1990 udeležen z 41 odstotki (leta 1987 še 50 odstotkov), so bili v najizrazitejšem upadanju gradbeništvo in predelovalna industrija ter rudarstvo. Storitveni sektor, ki je vključeval trgovino, turizem in gostinstvo, finančne in poslovne ter državne storitve, pa je imel že 54-odstotni delež (leta 1987 še 45 odstotkov).⁶²⁷ Ob koncu 20. stoletja so storitvene dejavnosti nase vezale že polovico aktivnega prebivalstva in prispevale enak delež v bruto domačem proizvodu kot industrijske dejavnosti. Industrija je krenila po poti

⁶²⁶ Lorenčič, Strukturni premiki na področju slovenskega podjetništva v obdobju "prve recesije", str. 138.

⁶²⁷ ZMAR, Delovni zvezek, št. 2, letnik 1, 1992, str. 26–29.

kmetijstva. Na to so vplivali predvsem trije dejavniki: povečevanje storitvenih dejavnosti, vedno bolj učinkovita proizvodnja in napredujoča tehnologija. To dogajanje v devetdesetih letih lahko imenujemo deindustrializacija.⁶²⁸ Deindustrializacija je pomenila prehod zaposlenih iz sekundarnih v terciarne in kvartarne dejavnosti in je bila temeljna značilnost postindustrijskega obdobja. Njen potek je bil odvisen predvsem od stopnje družbenoekonomskega razvoja posamezne družbe. Proces deindustrializacije ni pomenil propadanja industrijskega sektorja ali gospodarstva sploh, kot se pogosto označuje, temveč je deindustrializacija naravna posledica gospodarskega razvoja v naprednih ekonomijah in je povezana z dvigom življenjskega standarda. Kljub temu je prinesla nekaj težav, ki so bile povezane predvsem z zaposlovanjem. Storitveni sektor ni zmožal v tako kratkem času zaposliti viška delavcev, ker splošna gospodarska rast ni bila dovolj visoka, pa tudi zaradi institucionalne okorelosti trga delovne sile, zakonodajnih ovir ali nizkih vlaganj v storitvene dejavnosti.⁶²⁹

Poleg tega je bila opazna sprememba v lastniški strukturi slovenskega gospodarstva, in to skoraj izključno na račun novonastalih podjetij, saj zakon o lastninjenju obstoječih družbenih podjetij še ni bil sprejet. Od aktivnih 13.309 podjetij konec leta 1991 je bilo 75 odstotkov zasebnih, 19 odstotkov družbenih in 5,6 odstotka mešanih. Število zasebnih podjetij se je v enem letu povečalo za 90 odstotkov, vendar je bila njihova teža v poslovnih rezultatih celotnega gospodarstva še relativno majhna. Ta podjetja so zaposlovala 2,7 odstotka celotnega števila delavcev, ustvarjala 7,3 odstotka celotnih prihodkov, njihova poslovna sredstva so pomenila 2,8 odstotka celotnih poslovnih sredstev slovenskega gospodarstva. Veliko bolj so na pomenu pridobila mešana podjetja, ki so leta 1991 povečala število zaposlenih v strukturi od 8,2 na 9,4 odstotka, delež prihodkov od 12,4 na 14,3 odstotka, delež poslovnih sredstev pa od 8,6 na 9,8 odstotka. V celotni izgubi gospodarstva so družbena podjetja udeležena z 90 odstotki, mešana

⁶²⁸ Lazarevič, Sočasnosti slovenskega gospodarskega razvoja, str. 393–410.

⁶²⁹ Lorber, Gospodarska tranzicija Slovenije v procesu globalizacije, str. 133–166.

s 7 odstotki in zasebna s 3-odstotnim deležem. Kljub tem premikom so bili skupni poslovní rezultati še vedno pretežno odvisni od družbenih podjetij, ki so ustvarjala 78 odstotkov celotnega prihodka v gospodarstvu in so zaposlovala 88 odstotkov delavcev. Z lastninskimi spremembami je bilo tesno povezano spreminjanje velikosti strukture podjetij. Vrzel malega gospodarstva, ki je bilo na nekaterih področjih konkurenčno, na drugih pa dopolnjujoče velikim podjetjem, se je v našem gospodarstvu v začetku devetdesetih let postopoma zapolnjevala. Leta 1991 se je podvojilo število aktivnih malih podjetij (ki so zaposlovala do 50 delavcev), tako da jih je bilo že 11.582 in so zaposlovala 36.569 delavcev ali 6,1 odstotka vseh zaposlenih. Mala podjetja so ustvarila 13,3 odstotka prihodka, 6,1 odstotka izgub ter kar 38 odstotkov akumulacije vsega gospodarstva. Določeni pozitivni premiki so se kazali tudi v sektorju srednjih podjetij, predvsem v povečanju deleža zaposlenih in izvoznih prihodkov.⁶³⁰

Vloga in pomen malih in srednje velikih podjetij sta je v naslednjih letih povečevala. Leta 1998 so mala in srednja podjetja predstavljala večino vseh podjetij v Sloveniji – 99,7 odstotka podjetij. Zaposlovala so 57,6 odstotka delovne sile in ustvarila 4.466 milijarde SIT prihodkov. Glavnina vseh slovenskih podjetij so bila podjetja z manj kot 50 zaposlenimi – leta 1998 jih je bilo 98,4 odstotka in so zaposlovala tretjino vseh zaposlenih ter ustvarila 35,7 odstotka vseh prihodkov.⁶³¹ Leta 2003, leto pred formalnim zaključkom tranzicije, je število MSP predstavljalo prav tako 99,7-odstotni delež podjetij, le 0,3 odstotka oziroma 297 pa je bilo velikih podjetij. Glede deleža MSP glede na vsa podjetja je bilo stanje v Sloveniji podobno stanju v EU, kjer je leta 2003 delež malih in srednjih podjetij glede na vsa podjetja znašal 99,8 odstotka. Glede deleža zaposlenih v MSP pa se je stanje v Sloveniji razlikovalo od EU, medtem ko je bilo leta 2003 v mikro in malih podjetjih zaposleno 16,9 odstotka ljudi, v velikih podjetjih pa 36 odstotkov. V EU je bilo pa leta 2003 kar 56,7 odstotka ljudi zapo-

⁶³⁰ ZMAR, Delovni zvezek, št. 2, letnik 1, 1992.

⁶³¹ Pšeničny et al., *Podjetništvo*, str. 44.

Velikostna struktura podjetij v slovenskem gospodarstvu v letih 1990–1991 in njihov potencial (v %)

Pravne osebe		Delež v skupnem številu podjetij	Delež v številu zaposlenih	Delež v celotnem prihodku	Delež v prihodku od izvoza	Delež v akumulaciji	Delež v tekoči izgubi
1. 0 zaposlenih	1990	40,6	0	1,3	0,3	3,3	1,2
	1991	39,4	0	1	0,6	10,6	1,2
2. Od 1 do 10 zaposlenih	1990	31	0,9	3,1	0,9	4,9	0,7
	1991	40,7	2,2	6,3	2,3	19,9	2,1
3. Od 11 do 50 zaposlenih	1990	8	2,6	4,2	1,2	7	2,4
	1991	6,9	3,9	5,2	1,8	8,1	2,8
4. Od 51 do 250 zaposlenih	1990	12,7	19,1	19,2	6,8	27	15,5
	1991	8,7	24	21,1	11,7	19,3	18,3
5. Od 251 do 500 zaposlenih	1990	3,9	16,4	14,8	14,4	14,8	14,1
	1991	2,4	19,1	17,9	19	14,3	23
6. Več kot 500 zaposlenih	1990	3,9	61	57,3	76,3	43	66,1
	1991	1,9	50,7	47,8	64,5	28,5	52,2
Skupaj gospodarstvo		100	100	100	100	100	100

Vir: ZMAR, Delovni zvezek, št. 2, letnik I, 1992, str. 27.

slenih v mikro in malih podjetjih, v velikih podjetjih pa 30,3 odstotka. Še bolj smo v Sloveniji odstopali glede na evropske MSP po dodani vrednosti na zaposlenega. V Sloveniji je namreč dodana vrednost na zaposlenega v MSP znašala 21.219, v EU pa 55.000 evrov.⁶³²

Dobršen del malega gospodarstva, ki ga gornji podatki ne zajemajo (ker se nanašajo le na pravne osebe), je predstavljal obrt, ki so jo opravljali obrtniki kot fizične osebe. V obrti je bilo več kot 35.000 gospodarskih enot, od katerih je bilo največ obrti v klasičnem pomenu besede (61,9 odstotka), sledil je promet z 19,3 odstotka, gostinstvo z 9,3 odstotka, trgovina s 6,7 odstotka in poslovno-tehnične storitve z 2,8 odstotka. Na tem področju je še delovalo približno 13.000 "popoldanskih obrtnikov". Skupaj z zaposlenimi je predstavljal obrt okoli 70.000 delovnih mest oziroma približno 10 odstotkov celotnega števila vseh zaposlenih v Sloveniji. Baza slovenskega malega podjetništva je bila predvsem proizvodna obrtna dejavnost. Veliko je bilo "zasebnikov", ki so zaradi nekaterih ugodnosti poslovali na oba načina: kot fizične in hkrati kot pravne osebe. Ti obrtniki so predstavljal največji del proizvodnih malih podjetij, ki so bila med zasebnimi podjetji sicer v manjšini. Strukturni premiki v obrtništvu so se kazali v prehajanju zasebne obrti v podjetništvo in "popoldanskih obrtnikov" v redno obrt in podjetništvo. Proizvodna obrt je bila v Sloveniji dokaj razvita in tudi tehnološko dobro opremljena. Tretjina obratov je imelo v povprečju enega ali dva zaposlena delavca, 7,5 odstotka obratov proizvodne obrti pa je zaposlovalo pet ali več delavcev, niso pa bile tudi redke male tovarne s 50 ali celo 100 zaposlenimi. Ti obrati so sodili v vrh slovenskega obrtništva in so bili praviloma izvozno usmerjeni, zato je bilo med njimi najbolj izrazito prestrukturiranje v malo podjetništvo. Gospodarska kriza in uvajanje elementov tržnega gospodarstva sta najbolj prizadela velika podjetja, ki so močno zmanjšala število zaposlenih, zmanjšal se je tudi delež njihovega prihodka in izvoza, ustvarila pa so skupaj manj akumulacije kot mala podjetja. Iz pregleda po dejavnostih je razvidno, da je bila polovica velikih pod-

⁶³² Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 42.

jetij v začetku devetdesetih let v industriji ter petina v trgovini. Med njimi so bila podjetja z visokimi izgubami, predvsem v elektrogospodarstvu, premogovništvu, črni metalurgiji in tudi v izvozno usmerjenih panogah – v elektroindustriji, strojni, papirni, kovinsko–predelovalni, lesni, tekstilni in proizvodnji prometnih sredstev, ki so imele skupno polovico celotne izgube.⁶³³

Število podjetij po lastnini in poreklu kapitala v letih 1990–1992

	1990	1991	1992
	31. dec	13. dec	31. mar
Skupaj	14.597	23.348	26.629
Lastnina			
Družbena	1752	2515	2684
Zasebna	12.261	19.698	22.677
Zadružna	146	114	115
Mešana	438	1021	1153
Poreklo kapitala			
Domači	14.159	22.424	25.442
Tuji	87	147	272
Mešani	351	777	915

Vir: ZMAR, Delovni zvezek, št. 2, letnik 1, 1992, str. 28.

Na pravi razmah podjetništva v začetku devetdesetih let nazorno kažejo podatki o številu gospodarskih subjektov v Sloveniji v tem času. Število gospodarskih subjektov se je namreč v obdobju 1990–1994 povečalo za dobrih 64 odstotkov, in sicer od 67.598 leta 1990 na kar 111.167 leta 1994. Vendar pa se takšna dinamika rasti števila gospodarskih subjektov v drugi polovici devetdesetih let ni nadaljevala. Vzroke za stagnacijo ustanavljanja novih podjetij v Sloveniji bi lahko iskali v naslednjih dejavnikih:

- prišlo je do izčrpanja začetnega podjetniškega kapitala,
- tržne niše na omejenem slovenskem trgu so se zapolnile,

⁶³³ ZMAR, Delovni zvezek, št. 2, letnik 1, 1992.

- večja podjetja so s končano privatizacijo in prestrukturiranjem zopet postajala konkurenčna in so z razvojem diferenciranih proizvodov in storitev začela uspešno zadovoljevati povpraševanje na trgu,
- skromen dotok tujega kapitala v Slovenijo,
- velike trgovske družbe so s hitrim pokrivanjem območij Slovenije s trgovinskimi centri začele odvzemati prostor malim trgovcem,
- na upočasnitev dinamike ustanavljanja novih podjetij je vplivala zakonska zahteva po zagotovitvi večjega ustanovnega kapitala za ustanavljanje kapitalskih družb,
- vse bolj očitne so postajale pomanjkljivosti v državni politiki razvoja malih in srednje velikih podjetij.⁶³⁴

⁶³⁴ Žakelj, Razvoj malih in srednje velikih podjetij, str. 31–33.

Najuspešnejša slovenska podjetja (tabelarni prikaz)

Kakovost podjetja se najbolje izraža v skupnih prihodkih in čistem dobičku. V naslednjih treh tabelah je prikazanih deset najuspešnejših slovenski podjetij v letih 1996, 1999 in 2002 glede na skupne prihodke oziroma čisti dobiček podjetja.

Slovenska podjetja z največjim dobičkom leta 1996

Vrstni red	Podjetje	Čisti dobiček v milijardah SIT	Skupni prihodki v milijardah SIT
1.	Krka Tovarna zdravil, Novo mesto	3,117	41,736
2.	Lek, d. d., Ljubljana	2,883	41,589
3.	Telekom Slovenije, p. o., Ljubljana	2,497	45,946
4.	Petrol Trgovina, r. o., Ljubljana	2,004	106,073
5.	Kompas MTS, d. d., Ljubljana	1,767	10,582
6.	*		
7.	Nacionalna finančna družba, d. o. o., Ljubljana	1,387	1,866
8.	Luka Koper, d. d., Koper	1,341	9,073
9.	Pivovarna Laško, d. d., Laško	1,221	13,615

Vrstni red	Podjetje	Čisti dobiček v milijardah SIT	Skupni prihodki v milijardah SIT
10.	Pivovarna Union, d. d., Ljubljana	1,102	13,693

Vir: URL: <http://www.gvin.com/Lestvice/1996/ITprihodek1996.xls>, (14.4. 2008).
 * Podjetje ni želelo javno objaviti podatkov.

Največja slovenska podjetja po prihodkih leta 1999

Vrstni red	Podjetje	Skupni prihodki v milijardah SIT	Čisti dobiček v milijardah SIT
1.	Revoz, d. d., Novo mesto	188,556	1,669
2.	Petrol, d. d., Ljubljana	150,653	0,219
3.	*		
4.	Poslovni sistem Mercator, d. d., Ljubljana	81,497	2,954
5.	Telekom Slovenije, d. d., Ljubljana	78,394	7,899
7.	Slovenske železnice, d. d., Ljubljana	55,238	0
8.	Krka, d. d., Novo mesto	55,050	4,506
9.	Lek, d. d., Ljubljana	51,857	3,119
10.	Merkur, d. d., Kranj	51,256	1,102

Vir: URL: http://www.gvin.com/Lestvice/1999/Cisti_Dobicek1999.xls, (14. 4. 2008).
 *Podatka o tretjevrščenem podjetju ni v viru.

Največja slovenska podjetja po prihodkih leta 2002

Vrstni red	Podjetje	Skupni prihodki v milijardah SIT	Čisti dobiček v milijardah SIT
1.	Petrol d. d. Ljubljana	272,236	5,258
2.	Revoz d. d., Novo mesto	215,165	2,016
3.	Mercator, d. d., Ljubljana	143,127	4,649
4.	Gorenje, d. d., Velenje	124,508	3,907
5.	Merkur, d. d., Kranj	110,542	1,863
6.	Prevent d. d., Slovenj Gradec	104,066	1,457
7.	OMW-Istrabenz d. o. o., Koper	96,908	0,650
8.	Hse d. o. o., Ljubljana	91,871	12,285
9.	Lek d. d., Ljubljana	91,700	10,760

Vrstni red	Podjetje	Skupni prihodki v milijardah SIT	Čisti dobiček v milijardah SIT
10.	Telekom Slovenije d. d., Ljubljana	86,360	5,522

Vir: URL: <http://www.gvin.com/Lestvice/2002/NajvecjaPodjetjaPoDobicku2002.xls>, (14. 4. 2008).

Če primerjamo leti 1996 in 2002, ugotovimo, da so imela najuspešnejša podjetja leta 2002 neprimerljivo višje prihodke kot leta 1996, prav tako pa se je povečal tudi čisti dobiček najuspešnejših podjetij.

Politika prestrukturiranja in vloga države po osamosvojitvi

Proces prestrukturiranja slovenskega gospodarstva je sicer bil, kot rečeno, spodbujen že ob koncu osemdesetih let minulega stoletja, toda v resnici so nove gospodarske razmere nastale šele z osamosvojitvijo slovenske države na začetku devetdesetih let. Nove politične in gospodarske razmere v preostanku nekdanje Jugoslavije, razpad socialističnih državnih ureditev v državah Vzhodne Evrope in tudi splošna gospodarska kriza v svetu so povzročili izgubo velikega dela trgov, na katere so prodajala slovenska podjetja. Nujnost hitre preusmeritve na zahodne trge, nizka učinkovitost domačih podjetij in konkurenca iz držav Vzhodne Evrope, ki so bile prisiljene v podobne preusmeritvene procese, so povzročili zmanjšanje proizvodnje, izjemno nizko izkoriščenost proizvodnih zmogljivosti in delovne sile, povečanje fiksnih stroškov na proizvod in ogromne izgube, ki so veliko število podjetij privedle v stečajne razmere. Da ne bi prišlo do plaza stečajev, je Vlada Republike Slovenije leta 1991 sprejela sklep o moratoriju na stečaje, ki je sicer preprečil verižno propadanje podjetij, toda hkrati je skoraj za dve leti ustavil korenite procese prestrukturiranja podjetij. Šele z odpravo tega moratorija so bila podjetja prisiljena iskati dolgoročnejshe rešitve, primerne mednarodni konkurenci. Tudi gospodarska politika je s tem morala začeti iskati ustrezne rešitve. Tako je prva sistematična politika prestrukturiranja slovenskega gospodarstva nastala šele leta 1993, ko je vlada parlamentu predložila tako imenovani projekt sanacije

slovenskega gospodarstva in ga tudi potrdil.⁶³⁵ Vlada je že prej skušala rešiti ta problem, saj so izgube podjetij predstavljale izjemno velik problem, ker so dosegale kar nekaj odstotkov bruto domačega proizvoda. Leta 1991 so izgube podjetij znašale 31 milijard slovenskih tolarjev oziroma skoraj 9 odstotkov bruto domačega proizvoda. Od tega je kar 24 milijard odpadlo na prvih sto podjetij.⁶³⁶

Odgovor na aktualne probleme je bil zasnovan sredi leta 1992, ko je prva vlada Janeza Drnovška sprejela dokument "Zasnova ekonomske politike", v katerem je napovedala aktivnejši odnos do nastalih razmer. Dokument je predvidel tudi pripravo načrta posegov v podjetja, ki so iz različnih naslovov prejemale proračunski denar, pripravo načrta reprogramiranja in zmanjševanja dolgov podjetij, tudi tistih, ki so nastali v letih 1990–1991 z neplačevanjem prispevkov in davkov, in načrta prenašanja določenih obveznosti na državo oziroma državni dolg. Misija Svetovne banke, ki je bila takrat na obisku v Sloveniji, je predlagala razdelitev velikih izgubarjev v dve skupini, in sicer na podjetja, ki bi bila preoblikovana po zakonu o lastninskem preoblikovanju podjetij, in na podjetja, ki bi bila preoblikovana po zakonu o gospodarskih javnih službah. Za vsako skupino je predlagala tudi posebno strategijo. V prvo skupino bi bilo vključenih 79 podjetij, na katera je odpadlo skoraj 56 odstotkov izgub največjih sto izgubarjev za leto 1991, pri njihovem prestrukturiranju pa bi sodelovale tri ustanove: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, ki bo odobrila programe podjetij za lastninsko preoblikovanje in za kratko-ročno prestrukturiranje, Sklad Republike Slovenije za razvoj kot lastnik po izpeljanem preoblikovanju in kot ustanova, ki bi skrbela za privatizacijo oziroma likvidacijo podjetij, ter Agencija Republike Slovenije za sanacijo bank in hranilnic kot poglavitna upnica podjetij po prevzemu slabih naložb bančnega sistema. V drugo skupino so

⁶³⁵ Tajnikar, Prestrukturiranje realnega sektorja v slovenskem gospodarstvu v devedesetih letih. V: Borak, Ovin (ur.), *Prehod in prestrukturiranje slovenskega gospodarstva*, str. 48–70.

⁶³⁶ Borak, *Spočetje ekonomske samostojnosti*, str. 207.

vključili 21 podjetij s 44,3 odstotka vseh izgub stotih največjih izgubarjev in jim namenili poddržavljenje, država pa bi skupaj z Agencijo za sanacijo bank in hranilnic pripravila programe prestrukturiranja. Odgovornost za podjetja z izgubami bi delile država (za javna podjetja), banke (za majhna podjetja) in Agencija Republike Slovenije za sanacijo bank in hranilnic (za velike izgubarje iz prve skupine podjetij).

Osnovna zamisel je bila v poletnih mesecih leta 1992 dopolnjena z jasno določeno osrednjo vlogo Sklada Republike Slovenije za razvoj, ki je postal lastnik več kot 200 podjetij, ki so zaposlovala 45.000 delavcev. Država je prevzela dolgove teh podjetij od Elektrogospodarstva Slovenije do Železniškega gospodarstva Slovenije, reprogramirala njihove obveznosti iz neplačanih davkov in prispevkov do proračuna ter do Zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje in Zavoda za zdravstveno zavarovanje. Do konca leta 1993 je sklad prodal 15 podjetij in predlagal stečaj za 12 podjetij, reprogramiral obveznosti 38 podjetij in ustanovil 7 podjetij za financiranje. Poleg podjetij, ki so bila vključena v prestrukturiranje prek sklada, so bili sprejeti tudi drugi ukrepi za posamezne skupine podjetij. Tako so bile reprogramirane obveznosti javnega podjetja Slovenske železnice Ljubljana iz naslova neplačanih davkov in prispevkov. V okviru sprejetega sanacijskega programa za Slovenske železarnice je država dala jamstvo za kredite, dala pa je tudi jamstvo za tridesetletne obveznice, ki so jih izdale Slovenske železarnice za poravnavo tolarskih in deviznih obveznosti bankam. Leta 1993 je državni proračun pokrnil unovčenje jamstev za kredite, ki so jih najela elektrogospodarska podjetja. Država je istega leta odobrila tudi nova jamstva za nabavo jedrskega goriva za Jedrsko elektrarno Krško, za dokončanje slovenskega dela Hidroelektrarne Golica, za revitalizacijo verige elektrarn na Dravi in za premogovništvo.

Glede na državne ustanove, ki so bile vključene v preoblikovanje, lahko dejansko razlikujemo med štirimi skupinami podjetij. V prvi skupini so bila podjetja, ki so postala državna last in jih je država prek ministrstev neposredno prestrukturirala. To so bila podjetja gospodarske infrastrukture, železarnice in del naftnega gospo-

darstva. V drugi skupini so bila podjetja, največ jih je bilo iz industrije, ki so postala last Sklada Republike Slovenije za razvoj. V tretji skupini so bila podjetja, katerih dolgove bankam je prevzela Agencija Republike Slovenije za sanacijo bank in hranilnic. Četrto skupino pa so sestavljala podjetja, ki so preoblikovanje praviloma izvajala samostojno, vendar ob državni podpori in ponekod tudi ob aktivni vlogi bank upnic. Na bančnem področju so bile tri banke, na katere je odpadlo skoraj 70 odstotkov vseh slabih naložb bank, vključene v individualne programe sanacije. To so bile Ljubljanska banka, d. d., Kreditna banka Maribor, d. d., in Kreditna banka Nova Gorica, d. d., ki so bile s tem podržavljene in sanirane z emisijo državnega dolga. Osnovna instrumenta prestrukturiranja podjetij in bank sta postala državni dolg in državna poroštva.⁶³⁷

Do odločitve Drnovškove vlade leta 1992, da prestrukturiranje slabih podjetij vложи Skladu za razvoj, je bil zelo neprizanesljiv Jože Mencinger, ki je to odločitev komentiral takole: "Vlada je Skladu za razvoj potisnila v oskrbo 98 podjetij, si sama umila roke, Skladu pa pustila nemogočo nalogo; kako naj z nekaj začetniki, vsaj mislim, da je bila večina v Skladu takšnih, reši 98 velikih podjetij, ki so bila že dolgo v krizi."⁶³⁸

Vsi pa niso delili mnenja z njim. "Glede na stanje podjetij, ki so svoj kapital prenesla na Sklad za razvoj, menim, da je Sklad svojo družbeno in ekonomsko funkcijo opravil. Usmerjen je v reševanje težav podjetij. Teh ni saniral le finančno, temveč je v večini zamenjal stare menedžerske ekipe in postavil svoje. Sklad je zelo pozoren na učinkovitost," je o vlogi Sklada Republike Slovenije za razvoj spomladi 1995 dejal takratni državni sekretar za industrijo na Ministrstvu za gospodarske dejavnosti Vlado Dimovski.⁶³⁹

Izguba pomembnih trgov med prehodom v samostojno tržno gospodarstvo je močno vplivala na finančno stanje družbenega sektorja leta 1992. Tristo največjih izgubarjev s 27 odstotki vseh zaposlenih je pridelalo 88

⁶³⁷ Princič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 625–631.

⁶³⁸ Repovž, Intervju s prof. Jožetom Mencingerjem, str. 2–7.

⁶³⁹ Petrov, Intervju z Vladom Dimovskim, str. 2–3.

odstotkov celotne izgube v gospodarstvu. Leta 1992 je vlada povabila izgubarska podjetja, da se prijavijo za pomoč pri prestrukturiranju pod naslednjimi pogoji:

- družbeni kapital se prenese na Sklad za razvoj,
- razpusti se delavski svet,
- podjetje se spremeni v družbo z omejeno odgovornostjo (d. o. o.).

Sklad za razvoj je torej postal državni holding z 98 podjetji, ki so zaposlovala 56.000 delavcev. Z delom je začel ob omejeni finančni pomoči in denarju od prej prodanih podjetij v vsoti približno 100 milijonov nemških mark. V večini podjetij je odpustil prejšnje uprave. Poleg tega se je o poplačilu dolgov pogajal z upniki in podpiral podjetja pri reševanju likvidnostnih problemov, tako da jim je omogočal dostop do potrebnih sredstev. Dolгови do državne uprave in paradržavnih ustanov so bili poplačani s kompenzacijo. Od prvotnih 98 podjetij, ki so skoraj vsa ustrezala za likvidacijo, je bil konec leta 1996 Sklad za razvoj večinski lastnik le v 27 podjetjih s skupno 15.000 delavci. Leta 1996 je 11 podjetij izboljšalo finančno poslovanje, v 13 je ostal položaj nespremenjen, v 3 pa se je poslabšal. Skupna izguba v prvi polovici leta 1996 je bila 24 milijonov nemških mark, medtem ko je leta 1993 znašala 240 milijonov nemških mark. V začetku je prestrukturiranje teh podjetij vključevalo reorganizacijo družb v manjše enote in izločanje poslovno nepotrebnih sredstev in dejavnosti. Nato naj bi ta podjetja prodali zasebnim vlagateljem, ki bi izvedli dolgoročno prestrukturiranje. Večina prodaj je bila izvedena v letih 1993 in 1994. Od 65 prodanih podjetij je bilo 30 holdingov in 35 hčerinskih podjetij. V 24 podjetjih so uvedli stečaj. Po novem zakonu, ki je bil sprejet leta 1996, so lahko podjetja v lasti Sklada za razvoj prodali zaposlenim za certifikate in neizplačane dele plač (zadolžnice). Do konca leta 1996 je Sklad za razvoj vložil v razvoj teh podjetij 289 milijonov nemških mark.⁶⁴⁰

Država v razvitem tržnem gospodarstvu posega v podjetja, ki so njena last, in v podjetja tako imenovane ga javnega sektorja, ki so pod njenim neposrednim in posrednim nadzorom. Prisotna pa je tudi v podjetjih, ki

⁶⁴⁰ Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij, str. 13.

bi sicer lahko delovala povsem po tržnih načelih, vendar se brez državne pomoči niso sposobna prestrukturirati. Država s svojo aktivno politiko tudi posredno pospešuje nastajanje novih, privatnih hitro rastočih podjetij. Na ta način s svojo aktivnostjo blaži ostrino poslovnih ciklov, kar je še posebej pomembno v obdobjih krize. V Sloveniji je bila država na primer leta 1994 dokaj pregledno prisotna v gospodarstvu, bila je lastnica več kot 140 javnih gospodarskih služb, 28 podjetij Slovenskih železarn, več kot 280 podjetij na Skladu za razvoj in več kot 25 podjetij na Agenciji za sanacijo bank in hranilnic. Po uspešno izvedenem lastninjenju podjetij in dela javnega sektorja ter sanaciji gospodarstva bi se morala vloga države bistveno zmanjšati. Ostala naj bi lastnica le še dela javnih gospodarskih služb in tistih gospodarskih družb, v katerih bi imela kapitalske deleže. Na poslovanje gospodarskih podjetij in družb je država vplivala z oblikovanjem dohodkovne in odhodkovne strani svoje blagajne. Z zniževanjem deleža javno finančnih prihodkov v bruto domačem proizvodu se je zmanjševala njena vloga v alokaciji resursov. Enak učinek je imela politika izravnane javno-finančnega računa. Na odhodkovni strani državne blagajne se je delež posegov v gospodarstvo (subvencije, transferji, investicije in drugo) zniževal in je leta 1994 znašal 17,5 odstotka (leta 1992 22,1 odstotka). Hitreje od rasti odhodkov proračuna so rasli le posegi z značajem investicij, precej počasneje pa posegi z značajem subvencij in transferjev in tudi plačila garancij. Država je subvencije in transferje namenjala pretežno za subvencioniranje razlik v cenah, ohranjanje obstoječih in pospeševanje odpiranja novih delovnih mest ter subvencioniranje obrestnih mer za naložbe v osnovna sredstva. Tudi podatki za občinske proračune so kazali, da so leta 1994 subvencije nekoliko nazadovale. Veliko je bilo sicer namenjenega za ukrepe v malem gospodarstvu in kmetijstvu, absolutno največ pa je bilo posegov v komunalo, ki je bila v celoti v občinski pristojnosti. Država je svoj vpliv na gospodarstvo v tem obdobju povečevala posredno, prek številnih novoustanovljenih državnih skladov in družb. Leta 1994 so pomembno vlogo pri vodenju gospodarstva opravljali Sklad Republike Slovenije za razvoj, Agencija

za sanacijo bank in hranilnic, Sklad Republike Slovenije za pospeševanje razvoja malega gospodarstva, Sklad kmetijskih in gozdnih zemljišč, Slovenska izvozna družba, Družba za izgradnjo avtocest in Stanovanjski Sklad Republike Slovenije. Vloga države v gospodarstvu je bila povezana tudi z lastninjenjem in privatizacijo, ki je potekala relativno počasi. Do 7. novembra 1994 je Agenciji Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo oddalo programe preoblikovanja 700 podjetij, to je bilo 52 odstotkov vseh zavezancev za preoblikovanje po zakonu. Osnovni kapital teh podjetij je predstavljal 57 odstotkov celotnega osnovnega kapitala zavezancev po zakonu. Nedokončano lastninjenje je pomenilo odlaganje pomembnih poslovnih in razvojnih odločitev v podjetjih in je povečevalo vlogo države v družbenih podjetjih nad želeno in potrebno raven.⁶⁴¹

Državna oblast, ki je v prvih letih samostojnosti Slovenije razmeroma hitro in ustrezno zagotovila najnujnejše systemske in institucionalne pogoje za prehod v tržno ekonomijo ter ob tem ubrala premišljeno postopnost, je v drugi polovici devetdesetih let reforme nadaljevala počasneje. Bila je bolj oklevajoča in manj učinkovita pri svojih odločitvah ter vodenju ekonomske politike. Prizadevno je vodila pogajanja le glede članstva Slovenije v EU. Trezno presojo države je pri systemskih predpisih in ukrepanju ekonomskih politik neredko slabilo zavlačevanje in odlašanje zaradi nesposobnosti učinkovitega odločanja. Premalo enotno delujoče, ne dovolj prepričljive, ranljive in spreminjajoče se vladajoče koalicije niso bile sposobne voditi dovolj konsistentne ekonomske politike (predvsem fiskalne in dohodkovne) ter učinkovito zagotavljati uresničevanja pomembnih tranzicijskih sprememb. Zaradi stalnih strankarskih političnih sumničenj in obtoževanj o oškodovanju družbenega premoženja, ob aktivističnem delovanju raznih parlamentarnih preiskovalnih komisij in ob dolgoletnih revizijah lastninskih postopkov v firmah, je proces privatizacije marsikje ostal nedokončan. Ugotovljene so bile razne nepravilnosti pri lastninjenju, tudi take na osnovi meril, postavljenih s spremembo zakonodaje za

⁶⁴¹ ZMAR, Delovni zvezek, št. 10, letnik III, 1994, str. 25–27.

nazaj. Večinoma so bile hitro sanirane z ustreznimi popravki in prilagoditvami. "Masovna razdelitvena privatizacija družbenih podjetij preko mehanizma pooblaščenih investicijskih družb in premoženjska luknja sta na eni strani oškodovali del prebivalstva v vlogi lastninskih upravičencev v pooblaščenih investicijskih družbah. Predvsem pa je bila ob njih in ob sodelovanju državnih skladov oblikovana taka lastninska struktura v gospodarskih družbah, ki ni mogla zagotoviti pričakovane pozitivne vloge v gospodarskem razvoju. Tako je bilo tudi prestrukturiranje podjetij ob neustreznih lastniških sestavah prepočasno. Neredko so podjetjem škodovali tudi zapleteni denacionalizacijski postopki. Ponekod je bila razsodno in koristno, drugod pa po nepotrebnem odlagana tudi privatizacija obsežnega državnega premoženja. Vse to je onemogočilo izrabo dela razvojnega potenciala slovenskega gospodarstva za bolj prodorno napredovanje," je zapisal Tone Krašovec. Eno od težav je predstavljalo tudi dejstvo, da politične stranke niso zmogle slediti strokovno utemeljenim strateškim usmeritvam in niso bile usposobljene za doseganje soglasja vsaj v bistvenih strateških ciljnih razvoja slovenskega gospodarstva. Politika ni nudila ustrežne opore strateškim usmeritvam gospodarskih družb in podjetij. "Premalo poudarka je bilo danega smotrni strukturni in razvojni politiki ter spodbujanju gospodarskih subjektov, da identificirajo in koristijo svoje specifične konkurenčne prednosti v globalnem okolju. Prav tako je manjkalo spodbud rasti človeškega kapital, dinamiki tehnološkega razvoja ter inovativnosti," je menil Krašovec. Vstop Slovenije v EU je bil edini skupni strateški cilj, do katerega so se zmogle dokopati oblastne in opozicijske strukture. Vstop Slovenije je bila tudi težnja pretežnega dela slovenskega gospodarstva.⁶⁴²

Po prelomu tisočletja in po več kot desetih letih tranzicije so ostajali reformni zaostanki predvsem pri prestrukturiranju finančnega sektorja, prestrukturiranju podjetniškega sektorja in reformi javne uprave oziroma delovanja javnega sektorja. Čeprav je celotni dobiček podjetij presegal celotne izgube v gospodarstvu,

⁶⁴² Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 34–39.

je okoli tretjina podjetij še vedno poslovala z izgubo. Še vedno je bila država neposredno močno prisotna v gospodarstvu – delež zasebnega sektorja v bruto domačem proizvodu se je s privatizacijo družbene lastnine s 30 odstotkov, kolikor je znašal leta 1992, povečal na 65 odstotkov leta 2000, vendar je še vedno zaostajal za drugimi tranzicijskimi državami. Proces lastninjenja in privatizacije sta leta 2000 stekla tudi v finančnem sektorju, kjer je po dolgotrajni rapravi o nacionalnem interesu država prodala 39-odstotni delež Nove Ljubljanske banke tujcem. Reforma javne uprave je potekala počasi, stroški delovanja javnega sektorja pa so se povečevali predvsem zaradi hitre rasti plač in zaposlenosti v javnem sektorju.⁶⁴³

⁶⁴³ Javornik, Korošec (ur.), *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003*, str. 12-32.

Tuje neposredne naložbe: rešitev ali poguba za slovensko podjetništvo?

Kljub gospodarski krizi in negativnim političnim dejavnikom je liberalnejša zakonodaja, skupaj z bolj naklonjenim odnosom do tujih investicij in tržno usmerjenimi gospodarskimi reformami, privedla do bistvenega povečanja vrednosti in števila projektov tujih investicij v Sloveniji.⁶⁴⁴ Posebej pozitivno je vplivala menjava oblasti in prehod v demokratični sistem, ki je igral pomembno vlogo z vidika tujih naložb, kar se je v praksi pokazalo v primeru Avstrije. V Sloveniji se je namreč število avstrijskih naložb leta 1990 povečalo. Tega leta je bilo teh naložb 174 (955,5 milijona avstrijskih šilingov), kar je predstavljalo kar 27,3 odstotka tujih naložb v Sloveniji. Avstrijci so vlagali predvsem v turistične objekte in sovlagali v avtocesto Šentilj–Zagreb.⁶⁴⁵ Slovenija je z osamosvojitvijo prevzela zvezno zakonodajo glede vlaganj tujega kapitala, ki je bila v začetku leta 1989 liberalizirana, vsebinsko in tehnološko prilagojena mednarodnim standardom. Do tega časa je Slovenija namreč poznala le pogodbeno vlaganja, ne pa tudi neposrednih vlaganj z ustanavljanjem mešanih podjetij in podjetij v 100-odstotni lasti tujcev. Tujci so po tej zakonodaji imeli priznan tako imenovani “nacionalni tretma”, s čimer so bili v vseh pogledih izenačeni z domačimi pravnimi osebami. Z omenjeno liberalizacijo je že leta 1989 močno naraslo število in vrednost tujih vlaganj, se leta 1990

⁶⁴⁴ Rojec, *Tuje investicije v slovenski razvoj*, str. 91–92.

⁶⁴⁵ Princič, Borak, *Iz reforme v reformo*, str. 423.

več kot potrojilo in leta 1991 glede na leto poprej še poraslo za približno 40 odstotkov. Treba je poudariti, da je v večji meri šlo za manjša vlaganja (po registriranih pogodbah je več kot 1 milijon takratnih nemških mark dosegalo dobrih 10 odstotkov vlaganj). Motivacija tujih vlagateljev (razen tistih, ki so bili že dolga leta prisotni v Sloveniji) je bila biti angažiran na slovenskem tržišču "za vsak primer", s kar najmanjšim tveganjem vložene ga kapitala. Od leta 1992 naprej se je privlačnost Slovenije za tuje vlagatelje povečevala predvsem zaradi mednarodnega priznanja, naraščajočih deviznih rezerv, pravočasnega odplačevanja mednarodnih dolgov in manjše stopnje inflacije kot pri sosedih bivše Jugoslavije.⁶⁴⁶

Ob začetnem nezaupanju so v mlado slovensko gospodarstvo postopoma začele močnejše pritekati tudi neposredne tuje naložbe. Skupno stanje vhodnih neposrednih naložb v Sloveniji se je med letoma 1993 in 1995 skoraj podvojilo (porast z 954 na 1763 milijonov dolarjev). V tej tranzicijski etapi bi se lahko Slovenija nekoliko bolj odprla tovrstnim kapitalskim razvojnim injekcijam, ki bi dale spodbudne razvojne učinke, vendar o tem ni bilo političnega soglasja. Kljub opredeljeni usmeritvi do vhodnih naložb, ki jo je deklarativno predelala politična skrb za gospodarsko-socialni napredek in ohranitev nekaterih komponent narodne samobitnosti, bi težko govorili o smotrni strategiji. Zamujena je bila marsikatera priložnost za preobrat iz tranzicijske krize s pomočjo tujih naložb v nove gospodarske potencialne ter pri okrevanju hirajočih podjetij s tujimi kapitalskimi injekcijami. Na drugi strani še zdaleč niso bili jasno opredeljeni nekateri bistveni nacionalni gospodarski interesi, ki jih ne gre prepuščati tujcem. Zato je bilo opaziti ravnanje od primera do primera, "med skrajnim domoljubnim brambovstvom slovenstva in liberalno odprtostjo do tujega investitorja – pogosteje v službi politike posameznih političnih strank kot v korist gospodarskega razvoja". Glavni tuji investitorji so bili Avstrijci in Nemci. Čeprav so bile neposredne tuje naložbe v Sloveniji po njihovem deležu v skupnih inve-

⁶⁴⁶ UMAR, Delovni zvezek, št. 2, letnik I, 1992. Ocena gospodarskega in socialnega razvoja Slovenije v letih 1991 in 1992, str. 34–35.

sticijah in v BDP razmeroma skromnejše kot v marsikateri drugi srednjeevropski tranzicijski državi, pa so bile dokaj visoke na glavo prebivalca, saj nas je po tem merilu prekašala le Madžarska. "Razen tega je del politike nekaj časa tako rekoč kriminaliziral razvojne naložbe slovenskih firm v tujini, češ, da gre za poskuse divjega prilasčanja preko izvoza družbenega kapitala. Zato smo glede neposrednih tujih naložb nekaj časa preživljali obdobje enosmernega prometa," je zapisal Krašovec.⁶⁴⁷

Vsekakor je v odnosu do tujega kapitala prej kot navdušenje prevladoval strah, o čemer pričajo tudi naslednje izjave. "Kolikšno bo zanimanje tujcev za slovenske vrednostne papirje, je predvsem odvisno od zakonodaje, ki jo vlada še pripravlja. Moram pa reči, da nekateri tuji vlagatelji že prihajajo na borzo in se zanimajo za naš trg. Član borze in s tem tudi udeleženec, je tuja pravna oseba lahko že danes, seveda pa le, če je to banka, ki ima sedež v Sloveniji. Medtem ko ima lahko tuja borznoposredniška hiša v svoji podružnici, ki jo odpre v Sloveniji, le 24-odstotni lastniški delež. Vendar bodo tujci poskušali priti do delnic slovenskih podjetij tudi posredno, če bodo omejitve v zakonodaji prestroge. Na primer prek slovenskega državljana, s katerim bo sklenil pogodbo (za določeno provizijo seveda). Slovenski državljan bo tako le navidezni lastnik, dejanski bo pa tujec," je jeseni 1994 o zanimanju tujcev za slovenske vrednostne papirje dejal Draško Veselinovič, takratni direktor ljubljanske borze.⁶⁴⁸ "Nikakor ne bomo podpisali tujih vlaganj preko katerih bi v času tranzicije prihajalo do razprodaje premoženja slovenskega kapitala in nenadzorovanega prevzemanja slovenskih podjetij s strani tujcev. Zaščita pred nezaželenimi tujimi vlaganji mora in bo potekala na osnovi zakonodaje, ki bo mednarodno primerljiva in bo zagotavljala ustrezno transparentnost in nadzor s strani slovenske države. V ta namen se pripravljata dva pomembna zakonska projekta, in sicer zakon o finančnem poslovanju s tujino ter zakon o prevzemanju podjetij," je v začetku leta 1995

⁶⁴⁷ Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 22–23.

⁶⁴⁸ Jakomin, Intervju z Draškom Veselinovičem, str. 2–3.

dejal takratni predsednik vlade Janez Drnovšek.⁶⁴⁹ Obstajali so tudi primeri, ko je zanimanje tujcev bilo, vendar zaradi počasnosti procesa lastninjenja niso vstopali v podjetja. "Vseskozi smo bili prepričani, da se mora državni delež čim prej olastniti, kajti zanimanje tujih in domačih partnerjev je bilo že v začetku dovolj veliko, da bi lahko že v prvi fazi olastnili vse," je konec leta 1994 o lastninjenju v Luki Koper menil njen direktor Bruno Korelič.⁶⁵⁰ Češki ekonomist Dušan Triska je konec leta 1993 o odnosu tujcev dejal: "Tujcev preprosto ni. Na neki način smo zaradi tega pravzaprav ponižani. Zato mislim, da je najbolje, če najprej podjetja privatiziramo in stabiliziramo s pomočjo domačih vlagateljev, šele nato lahko pričakujemo, da se bo tuji kapital začel zanimati za nas. Tujci so namreč zelo konservativni. Slovenija in Češka sta zato za njih prava džungla."⁶⁵¹

Vsekakor je bil v marsikaterem primeru strah pred tujim kapitalom odveč, vodstva podjetij in politika pa so se premalo zavedali njegovega pomena. To potrjuje primer dveh tekstilnih podjetij, v katera je vstopil tuji kapital. "Prepričan sem, da slovenska podjetja predvsem potrebujejo svež kapital, in podjetja bodo olastninjena, ko bodo ta denar dobila. To pa se lahko zgodi ali z novimi tujimi partnerji ali pa z večjim razvojem vašega kapitalskega trga. Samo prodaja oziroma razdelitev večinskih deležev delavcem in direktorjem še ne pomeni, da je podjetje našlo lastnika. Lastništvo pomeni kapital," je leta 1995 dejal direktor podjetja Julona, Giulio Bonazzi. To severnoitalijansko podjetje iz Verone je po osamosvojitvi postalo večinski lastnik dveh slovenskih tekstilnih podjetij: kranjskega Tekstilindusa in ljubljanskega Julona, ki sta zaposlovala skoraj 1000 delavcev.⁶⁵²

Pri prodaji podjetij tujim strateškim partnerjem je igrala pomembno vlogo Slovenska razvojna družba. "Na Slovenski razvojni družbi imamo gotovo največ izkušenj pri prodaji podjetij tujim strateškim partnerjem in bogate izkušnje na pravnem in ekonomskem področju pri

⁶⁴⁹ Petrov, Intervju z dr. Janezom Drnovškom, str. 2–3.

⁶⁵⁰ Petrovčič, Intervju z Brunom Koreličem, str. 2–3.

⁶⁵¹ Jakomin, Intervju z Dušanom Trisko, str. 2–3.

⁶⁵² Petrovčič, Intervju z Giulio Bonazzijem, str. 2–4.

izvajanju posameznih transakcij. Mi ne želimo prevzeti celotnega državnega premoženja, v tem trenutku tega tudi ne bi zmogli. Privatizacijo vidimo kot daljši proces, v katerega se lahko vključujemo v posameznih fazah," je o vlogi SRD na začetku leta 1998 dejal njen tedanji član uprave Jože Jaklin.⁶⁵³

Tuje neposredne naložbe v slovensko gospodarstvo so v drugi polovici devetdesetih let iz leta v leto nihajoče naraščale in bi lahko še več prispevale k razvoju, kot dejansko so. Stanje neposrednih tujih naložb se je povzpelo s približno 2 milijard dolarjev leta 1996 na blizu 2,8 milijarde dolarjev leta 2000. Ob koncu devetdesetih let so se te naložbe zelo skromno povečale, znova pa so oživele leta 2001. V neposrednih naložbah v Sloveniji je imel ob prelomu tisočletja avstrijski kapital kar 45-odstotni delež, sledila pa sta mu nemški in francoski kapital z 12,5 oziroma 10,7-odstotnim deležem. Investitorji z območja EU so imeli skupaj v rokah več kot osem desetih neposrednih tujih naložb. Izhodne neposredne naložbe slovenskih podjetij v tujini, ki so bile zelo pomembne za uspešno internacionalizacijo našega gospodarstva, so v drugi polovici devetdesetih let naraščale in so leta 2000 po skupnem stanju dosegle že skoraj 800 milijonov dolarjev, usmerjene pa so bile predvsem v manj razvite države, vendar so predstavljale le dobro tretjino vhodnih tujih neposrednih naložb v Slovenijo. Pozitivno je bilo, da so se gospodarski stiki z Jugoslavijo in nekaterimi drugimi državami na območju bivše jugoslovanske federacije izboljševali. Prav tako so bili obeti za izhodne naložbe dobri tudi pri članicah držav CEFTE.⁶⁵⁴

Tu se zastavi vprašanje, ali so (bile) tuje neposredne naložbe rešitev ali poguba za slovensko podjetništvo? Vsekakor je bila zamujena marsikatera priložnost za preobrat iz tranzicijske krize s pomočjo tujih naložb.⁶⁵⁵ Najprej je treba ločiti med tujimi naložbami, ki pomagajo pri okrevanju podjetja in predstavljajo nov gospodarski potencial (tako imenovane greenfield inve-

⁶⁵³ Toplak, Intervju z Jožetom Jaklinom, str. 2-4.

⁶⁵⁴ Krašovec, *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, str. 31.

⁶⁵⁵ Prav tam, str. 22-23.

sticije), in tujimi naložbami v smislu prevzema podjetja. Če skušamo odgovoriti na zastavljeno vprašanje, kako torej gledati na tuje naložbe, je odgovor kot na dlani. V prvi vrsti bi moral biti interes države imeti uspešno in zdravo gospodarstvo, na čelu podjetij pa lastnike, katerih glavni interes je uspešno podjetje in zadovoljstvo delavcev. Če bi bilo vse to udejanjeno, bi tudi vprašanje, ali domači ali tuji lastnik, izgubilo na teži. Dejstvo je, da biserov slovenskega gospodarstva, če smo jih sposobni upravljati sami, ni za prodajati tujcem, a tudi na vsak način obdržati ne. Če se kakšno podjetje zaradi nacionalnega interesa za vsako ceno skuša obdržati v domačih rokah, še ne pomeni, da bo poslovanje podjetja uspešnejše, še posebej, če se pod pretvezo nacionalnega interesa skrivajo interesi posameznikov, kar se je pogosto izkazalo v praksi.

Gospodarska kriminaliteta v obdobju 1990–2004

“Obsodb je zanemarljivo malo, kazni pa so tudi pri velikih gospodarskih zadevah razmeroma blage. To še zlasti velja za divje lastninjenje, ko kljub trudu ne policija ne tožilci nismo imeli dovolj moči, da bi bili kos tem pojavom.”

Zdenka Cerar, 2002

“Odraz stabilnosti in nestabilnosti vsakokratnega političnega in ekonomskega ustroja družbe”

Gospodarska kriminaliteta s svojo dejavnostjo povzroča tako posameznikom kot podjetjem in državi ogromno finančno škodo. Tovrstna kazniva dejanja med drugim vplivajo na dvig zavarovalnih premij, davkov, predvsem pa povečajo nezaupanje v državo in gospodarstvo. Edwin Hardin Sutherland je gospodarski kriminalal opredelil takole: “Gospodarski kriminal je kriminalno dejanje storjeno s strani osebe iz višjih družbenih razredov, ki uživa visok ugled v družbi, tekom opravljanja svojih dolžnosti na delovnem mestu.”⁶⁵⁶ Kazenski zakonik (KZ),⁶⁵⁷ sprejet leta 1994, je kot kazniva dejanja (KD) zoper gospodarstvo opredelil tudi naslednja dejanja: ustvarjanje monopolnega položaja, lažni stečaj, povzročitev stečaja z nevestnim gospodarjenjem, poslovna goljufija, poneverba, zloraba položaja, neupravičeno sprejemanje in dajanje daril, ponarejanje denarja, pranje denarja, davčna zatajitev in drugo. Rado Bohinc, notranji minister Slovenije v obdobju 2000–2004, je gospodarsko kriminaliteto označil kot “temno stran kulturnega in tehnološkega razvoja človeštva”. Po njegovem mnenju je gospodarska kriminaliteta tudi “odraz stabilnosti in nestabilnosti vsakokratnega političnega in ekonomskega ustroja družbe”. Oblike kaznivih ravnanj zoper gospodarstvo so se sorazmerno hitro razvijale in se družbenorazvojno prilagajale, od prevladujočih zlorab v obdobju tranzicije in

⁶⁵⁶ Sutherland, *White collar crime*, str. 7.

⁶⁵⁷ UL RS, 63/1994.

prestrukturiranja družbene lastnine do naraščanja vseh vrst poslovnih goljufij po koncu lastninjenja. Tranzicija je sprožila številne procese (lastninjenje, privatizacijo, prestrukturiranje, začetek delovanja integralnega in globalnega trga) in prinesla v ospredje nova področja za razraščanje gospodarskega kriminala. Predvsem je šlo za poslovne goljufije, zlorabe položaja, preslepitve z vrednostnimi papirji, zlorabe notranjih informacij ter gospodarske prestopke zoper premoženje gospodarskih družb.⁶⁵⁸

V času tranzicije oziroma po prehodu iz socialističnega v kapitalistični sistem se je spremenil tudi značaj podjetništva. Priznani pravni strokovnjak Šime Ivanjko je mnenja, da je za "tranzicijsko podjetništvo značilno dejstvo, da praviloma podjetništvo temelji na lastniški konceptiji, to je želji podjetnikov, da skozi podjetniško igro poskušajo drugim igralcem "odvzeti" čim več premoženja na podlagi lastnine. Prisoten je tako imenovani lastniški koncept podjetništva, pri čemer pa način pridobivanja primarne lastnine, s katero se vstopa v podjetniško igro, ni jasno opredeljen in transparenten".⁶⁵⁹

Število kaznivih dejanj in gospodarske kriminalitete v Sloveniji v obdobju 1990–2004

Kazniva dejanja (KD)	Leto, število in odstotek							
	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004
Splošna	36.131 94 %	51.209 95 %	38.864 89 %	31.611 86 %	49.754 90 %	61.280 91 %	69.469 90 %	80.871 93 %
Gospodarska	2222 6 %	2876 5 %	4771 11 %	4976 14 %	5719 10 %	6337 9 %	7749 10 %	5697 7 %
SKUPAJ	38.353 100 %	54.085 100 %	43.635 100 %	36.587 100 %	55.473 100 %	67.617 100 %	77.218 100 %	86.568 100 %

Vir: Statistični letopis ONZ 1994, str. 39; Statistični letopis MNZ in policije 2001, str. 135. URL:

<http://www.policija.si/portal/statistika/kriminal/pdf/delo-krim2002.pdf>, (10.

4. 2008), URL: <http://www.policija.si/portal/statistika/kriminal/pdf/delo-krim2004.pdf>, (10.4. 2008).

⁶⁵⁸ Bohinc, Kazniva dejanja zoper gospodarstvo. V: Darko Maver et al. (ur.), *Posvet "Problematika odkrivanja in pregona gospodarske kriminalitete"*, str. 25–38.

⁶⁵⁹ Ivanjko, Gospodarska kriminaliteta v korporacijskih razmerjih. V: Darko Maver et al. (ur.), *Posvet "Problematika odkrivanja in pregona gospodarske kriminalitete"*, str. 53–67.

Leta 1991 je prišlo do nekaterih sprememb pri zajemanju podatkov za gospodarsko in splošno kriminaliteto. Tako KD ponarejanja denarja, trgovanje z zlatim denarjem in zlatom, nedovoljene trgovine in KD po carinskem zakonu od tega leta niso sodila več v gospodarsko, temveč v splošno kriminaliteto. V gospodarski kriminaliteti pa še niso bile zajete poslovne goljufije in tista KD splošne kriminalitete (ponarejanje listin, zatajitve), ki so bile obravnavane v zvezi s poslovnimi goljufijami in so od leta 1991 uvrščene v gospodarsko kriminaliteto. Poslovne goljufije od leta 1994 uvrščamo v gospodarsko kriminaliteto. Kazniva dejanja gospodarske narave so, kot je razvidno iz tabele, ves čas naraščala.

Nastala škoda pri kaznivih dejanjih gospodarske in splošne kriminalitete (primerjava) v obdobju 1992–2004

Leto	Število KD gospodarske kriminalitete	Nastala škoda pri KD gospodarske kriminalitete (v milijardah SIT)	Nastala škoda pri KD splošne kriminalitete (v milijardah SIT)
1992	2876	10,3 (73 %)	3,8 (27 %)
1994	4771	23,1 (82,5 %)	4,9 (17,5 %)
1996	4976	18,4 (77,8 %)	5,3 (22,2 %)
1998	5719	19,8 (73 %)	7,3 (27 %)
1999	7111	10,8 (54,3 %)	9,1 (45,7 %)
2000	6337	13,0 (44,4 %)	16,3 (56,6 %)
2002	7749	17,01 (50,8 %)	16,5 (49,2 %)
2004	5697	20,16 (51,7 %)	18,9 (48,3 %)

Vir: Statistični letopis ONZ 1994, str. 40; Statistični letopis MNZ in policije 2001, str. 136. URL: <http://www.policija.si/portal/statistika/kriminal/pdf/delo-krim2002.pdf>, (10. 4. 2008), URL: <http://www.policija.si/portal/statistika/kriminal/pdf/delo-krim2004.pdf>, (10. 4. 2008).

Iz podatkov je razvidno, da je bilo gospodarskih kaznivih dejanj bistveno manj od kaznivih dejanj splošne kriminalitete. A škoda, ki so jo tovrstna kazniva dejanja povzročila, je bila precej višja od škode, ki so jo povzročila ostala kazniva dejanja. Vsaj celotna devetdeseta leta prejšnjega stoletja je bila takšna praksa. Do sprememb je prišlo na prelomu tisočletja. Leta 2000 so negospodarska kazniva dejanja namreč povzročila večjo

škodo kot gospodarska, nato pa je glede na povzročeno škodo v prvih letih novega tisočletja prišlo do ravnovesja med gospodarskimi in negospodarskimi kaznivimi dejanji.⁶⁶⁰ Med kazniva dejanja gospodarske kriminalitete so se štela naslednja dejanja: zloraba položaja ali pravic, zloraba pooblastil, sklenitev škodljivih pogodb, davčna zatajitev, poneverba, ponareditev ali uničenje poslovnih listin, nevestno gospodarjenje, neupravičena uporaba, zloraba uradnega položaja ali pravic, ponareditev ali uničenje uradne listine, dajanje oziroma jemanje podkupnine, poslovna goljufija, ponarejanje in uporaba ponarejenih vrednosti, hudodelsko združevanje, pranje denarja in izdaja nekritega čeka. Med vsemi kaznivimi dejanji so vsa devetdeseta leta prejšnjega stoletja prednjačile poslovne goljufije. Veliko je bilo tudi ponarejanja in uporab ponarejenih vrednosti, zlorab položaja in poneverb.⁶⁶¹

Eno od kaznivih dejanj so lahko predstavljali stečaji podjetij, ki jih v začetku devetdesetih let ni bilo malo. Nekatere značilnosti stečajev podjetij so namreč kazale na upravičen sum, da so stečaji podjetij lahko bili oblike gospodarske kriminalitete, in sicer vsaj s treh vidikov: stečaj kot oblika gospodarske kriminalitete, stečaj (oziroma nelikvidnost podjetja) kot posledica gospodarske kriminalitete in stečaj kot oblika prikrivanja gospodarske kriminalitete.⁶⁶² Med kazniva dejanja zoper gospodarstvo, ki jih je vključeval KZ iz leta 1994, sta spadala tudi lažni stečaj (232. člen) in povzročitev stečaja z nevestnim gospodarjenjem (233. člen). Za lažni stečaj je šlo, ko je kdo z namenom, da obveznosti ne bi bile plačane, navidezno ali dejansko poslabšal svoje premoženjsko stanje ali premoženjsko stanje drugega dolžnika in je s tem povzročil stečaj tako, da je:

- premoženje ali njegov del, ki je sodil v stečajno maso, navidezno prodal, brezplačno odstopil, odtujil za izjemno nizko ceno ali celo uničil,

⁶⁶⁰ Lorenčič, *Gospodarska kriminaliteta: "Temna stran kulturnega in tehnološkega razvoja človeka"*, str. 132.

⁶⁶¹ Statistični letopis MNZ, 2000, str. 79.

⁶⁶² Žnidaršič Kranjc, *Privatizacija ali zakonita kraja*, str. 91–94.

- sklenil lažno pogodbo o dolgu ali priznal neresnične terjatve,
- prikril, uničil, predrugačil ali tako vodil knjige ali listine, da se iz njih ni moglo ugotoviti dejansko premoženjsko stanje.

Za tovrstna dejanja je bila zagrožena kazen od šestih mesecev do petih let zopora. Za povzročitev stečaja z nevestnim gospodarjenjem je bila zagrožena kazen do petih let zopora. Za povzročitev stečaja z nevestnim gospodarjenjem se je štelo dejanje, ko je kdo, ki je vedel, da sam ali kdo drug kot plačnik ni bil zmožen plačila, pa je nesmotrno trošil sredstva ali jih odtujeval za izjemno nizko ceno, se čez mero zadolževal, prevzemal nesorazmerne obveznosti, sklepal ali obnavljal pogodbe z osebami, za katere je vedel, da niso zmožne plačila, opuščal pravočasno uveljavitev terjatev, ali kako drugače očitno kršil svoje dolžnosti pri upravljanju s premoženjem oziroma pri vodenju gospodarske dejavnosti, zaradi česar je prišlo do stečaja in velike premoženjske škode za upnike.⁶⁶³

V začetku devetdesetih let je torej ogromno podjetij izpolnilo stečajne pogoje, pri čemer je odločilno vlogo igrala politična elita prek odškodninskega in kapitalskega sklada kot glavnih organiziranih dejavnikov na kapitalnem trgu. Nekatera podjetja, ki so zaradi svoje trdnosti nadaljevala svoj obstoj, so se pojavila kot kucep poceni delnic tistih podjetij, ki niso bila sposobna preživeti. Na ta način so se pojavili tudi špekulanti, ki so na veliko kupovali poceni delnice precej pod njihovo resnično vrednostjo. Vzporedno s tem dogajanjem je tekkel še en načrten proces, ki smo se ga že dotaknili v poglavju o privatizaciji gospodarstva, namreč proces ustavnavljanja tako imenovanih by-pass podjetij, katerega nosilci so bili predvsem direktorji podjetij, ki so bila sicer v težavah, a še vedno sposobna preživeti. Tovrstna podjetja so umetno spravili v nemogoč položaj z namenom, da bi njihova nominalna vrednost padla na čim nižjo raven, na kar je podjetje kupil prihodnji lastnik, večinoma dotedanji direktor, in se lotil sanacije. To je storil tako, "da je ustanovil svoje lastno vzporedno

⁶⁶³ Kazenski zakonik Republike Slovenije, str. 121–122.

ali by-pass podjetje, na katero je prenesel aktivo in poslovne zveze starega podjetja, slednjemu pa je prepustil vso pasivo in ga s tem finančno potopil. Z reševanjem predvsem socialnih problemov potopljenega podjetja pa se je ukvarjala država”.⁶⁶⁴

Prenos kapitala na by-pass podjetje se je zgodil tudi v primeru podjetja Elan iz Begunj na Gorenjskem, v katerem je v začetku leta 1990 prišlo do finančnega zloma, zaradi česar so bili državljani Republike Slovenije in varčevalci Les Banke močno oškodovani. Za ta primer je bila ustanovljena tudi preiskovalna komisija o sumu zlorabe javnih pooblastil v procesu lastninskega preoblikovanja in privatizacije nekdanje družbene lastnine, ki ji je predsedoval poslanec SDS Franc Pukšič. Ta je novembra 2003 na spletni strani SDS objavil javni poziv generalni državni tožilki Zdenki Cerar za odreditev strokovnega nadzora nad okrožnim državnim tožilstvom v Kranju, predvsem zaradi naslednjih razlogov: kriminalisti so po zbiranju dokazov v zadevi Elan pri pristojnem tožilstvu v Kranju v času od maja 1990 do januarja 1993 vložili 29 kazenskih ovadb, med njimi več ovadb zaradi suma kaznivega dejanja zlorabe pooblastil, kaznivega dejanja zlorabe položaja in pravic odgovorne osebe, kaznivega dejanja neupravičene uporabe ter ponarejanja in uničenja poslovnih listin, kaznivega dejanja povzročitve stečaja, kaznivega dejanja goljufije. Glavni odgovorni osebi za zlom Elana sta bila takratni generalni direktor Uroš Aljančič in finančni direktor Pavel Koder, ki pa kljub številnim ovadbam nista bila ustrezno kazensko sankcionirana. Pukšič je predlagal, da se na podlagi 1. odstavka 67. člena Zakona o državnem tožilstvu odredi strokovni nadzor nad delom Okrožnega državnega tožilstva – v tistem času temeljnega javnega tožilstva – v Kranju v zadevi Elan. Poudaril je, “da že v naprej zavrača odgovor v smislu izgovarjanja na sodišče, češ da je za končen rezultat posamezne zadeve odgovorno sodišče”. Posebej je Pukšič izpostavil tudi sodbo sodnika Antona Šubica, ki je osem mesecev zavračeval s pisnim izdelkom obsodilne sodbe Aljančiču in Kodru, na vlogo tožilca takratnega Temeljnega javnega

⁶⁶⁴ Bučar, *Slovenci in prihodnost*, str. 262–265.

sodišča v Kranju v tej zadevi.⁶⁶⁵ Vsi roki so namreč zaradi zavlačevanja potekli, zadeva pa se je končala brez vsake obsodbe.

Smiselno se je vprašati ali bi se, če bi se ta, in še kak podoben primer, končal s pravnomočno obsodbo že v začetku devetdesetih let, stvari kasneje odvijale kaj drugače. Bi lahko ena takšna obsodba služila kot vzor za kasnejše primere? Kar se tiče ustanavljanja by-pass podjetij, je treba reči, da so bila le-ta v nekaterih primerih mišljena tudi kot pomoč podjetjem v težavah. Pri prestrukturiranju podjetij je namreč Sklad Republike Slovenije ustanavljal nova, tako imenovana by-pass podjetja, kar so mu nekateri politiki očitali. Direktor Sklada Uroš Korže je marca 1994 na ta očitek dejal: "Ta podjetja so prevzemala različne vloge. Nekatera smo ustanovili samo kot finančno orodje zato, da smo skoznje usmerjali v podjetja sredstva, a katerimi smo potem financirali proizvodnjo. Če bi posojilo nakazali na žiro-račun blokiranega podjetja, bi ga namreč upniki takoj zasegli in proizvodnja še ne bi mogla začeti. Če bi Sklad imel na voljo milijardo mark, mu ne bi bilo treba delati takih ovinkov. V nekaterih primerih pa so nova podjetja v resnici delovala kot prava podjetja, dobila so torej v najem tudi sredstva prvotnega podjetja in prevzela zaposlovanje in delavce. Toda vedno zato, da bi ohranili čim več proizvodnje. Upniki nikoli niso bili oškodovani, saj je bilo v njihovem interesu, da se podjetje ohrani, zato z njihove strani proti skladu tudi ni nobene tožbe."⁶⁶⁶

Največjo težavo, kot je podrobneje predstavljeno v poglavju o privatizaciji, je zagotovo predstavljalo tako imenovano divje lastninjenje družbenega premoženja. Glede na opravljeno revizijo v obdobju od 1. januarja 1990 do 31. julija 2004 je prišlo do oškodovanja družbenega premoženja v vrednosti dobrih 104 milijard slovenskih tolarjev. Torej oznaka "kraja stoletja" glede zadevnega procesa ni pretirana. Poleg revizijskih organov je tudi policija vodila akcijo, ki se je nanašala na

⁶⁶⁵ Pukšič, Javni poziv generalni državni tožilki ga. Zdenki Cerar za odreditev strokovnega nadzora nad okrožnim državnim tožilstvom v Kranju.

⁶⁶⁶ Repovž, Intervju z Urošem Koržetom, str. 2-3.

lastninsko preoblikovanje. SDK in APPNI sta revizijska poročila posredovala organom pregona. Druga Drnovškova vlada je novembra 1993 sprejela sklep, da je treba tovrstne zadeve obravnavati prednostno, in zaradi tega je stekla akcija kriminalistične policije, poimenovana Strelec. Končala se je konec leta 1998, nanašala pa se je na revizijo lastninskega preoblikovanja v obdobju 1990–1992. V tej akciji je bilo podanih 548 kazenskih ovadb proti 724 osumljenim storitve kaznivih dejanj glede oškodovanja družbene lastnine v skupnem znesku 18,7 milijarde slovenskih tolarjev. Znesek oškodovanja, ki so ga odkrili revizijski organi, je bil torej v primerjavi s policijskim večji za kar 52,6 milijarde slovenskih tolarjev. Z letom 1999 je stekla nova akcija, poimenovana Strelec 1, v kateri je šlo za pregledovanje revizijskih poročil za obdobje po letu 1993. Glede na nastalo razliko v številkah so na Ministrstvu za notranje zadeve trdili, da posamezna oškodovanja, navedena v 48. in 48. a-členu ZLPP, ne vzdržijo kazenskopravne obravnave.⁶⁶⁷

⁶⁶⁷ Šurla, Varuhi kraje stoletja, str. 28–31.

“Tresla se je gora, rodila se je miš”

V Sloveniji je odmevalo kar nekaj gospodarskih afer, za večino pa je pomenljiv stavek: “Tresla se je gora, rodila se je miš”. Veliko se je govorilo, afere so zelo odmevale, rezultati pa so bili, kar se obtožb tiče, zanemarljivi. Ena najbolj odmevnih gospodarskih afer v Sloveniji je bila zagotovo afera HIT. Nekdanji predsednik uprave novogoriške družbe Danilo Kovačič in soobtoženi Danilo Kodrič sta bila leta 2000 spoznana za kriva zaradi zlorabe položaja (podjetje sta oškodovala v višini 325 milijonov slovenskih tolarjev). Kovačiča, ki je zaradi zdravstvenih razlogov – zdravil se je v psihiatrični bolnišnici – prosil za odlog kazni, je pomilostil nekdanji predsednik Janez Drnovšek.⁶⁶⁸ Pravnomočno sta bila obsojena tudi nekdanji direktor Casinoja Portorož Ernest Dobravc in nekdanji državni sekretar na gospodarskem ministrstvu ter profesor Ekonomske fakultete v Ljubljani Boris Šuštar. Prvi na leto in dva meseca zaporne kazni zaradi kaznivega dejanja zlorabe položaja, drugi na pet let zaradi kaznivega dejanja korupcije. Primer Šuštar je eden redkih primerov korupcije, ki ga je slovensko pravosodje speljalo do konca. Obsojen je bil tudi prvi mož Poslovnega sistema Dadas Davorin Sadar, ki je bil zaradi kaznivega dejanja zlorabe položaja ali pravic pravnomočno obsojen na tri leta zavora in bil deset dni pred iztekom kazni izpuščen zaradi “vzornega” vedenja. V začetku devetdesetih let je močno odmevala

⁶⁶⁸ RTV SLO. URL: <http://teletekst.rtvsllo.si/S30200.HTML>, (30. 8. 2008).

tudi afera Trend (podjetje Trend Form iz Grosupljega), katere glavni akter je bil Sandi Grubelič. Afera je leta 1990 močno odmevala po vsej nekdanji Jugoslaviji. Nekdanjemu direktorju in lastniku Trenda so očitali goljufijo z avtomobili, ker je z lizinško ponudbo k nakupu vozila privabil 7500 kupcev. Okoli 1700 jih je avtomobile dobilo, osemstotim so predplačilo vrnili, brez vsega pa je ostalo več kot 4800 ljudi. Grubeliča so zaradi kaznivega dejanja goljufije novembra 1995 obsodili na sedem let zopora, a so mu vrhovni sodniki dve leti pozneje zaradi zdravstvenih težav zaporno kazen znižali za pol leta. Zaradi slabega zdravja je na prestajanje kazni v zapor na Dobu odšel šele decembra 1996, junija 1998 pa je vrhovno sodišče izdalo začasno odredbo o prekinitvi prestajanja kazni zaradi obsojenčevega kroničnega obolenja, ker naj bi šlo za kronično obolenje srca in depresijo. Od takrat je Sandi Grubelič na prostosti. Kasneje bi se moral sicer pravdni postopek večkrat nadaljevati, a Grubelič ni prihajal na sodišče.⁶⁶⁹ V večini primerov se obravnav ni zmožgel udeležiti zaradi zdravstvenih težav, kar se je zgodilo tudi leta 2006, ko je sodnik Franc Krepfl prejel njegovo sporočilo, da se zaradi bolezni ne more udeležiti glavne obravnave, ker trpi zaradi kronične bolezni srca in depresije.⁶⁷⁰

Ostale afere, ki so najbolj odmevale v medijih, so bile afera Rdeči križ, afera SIB banka, afera Zbiljski gaj, Sofora, Cardo, Orion in afera Satex.⁶⁷¹ Preiskava zoper generalnega sekretarja Rdečega križa Mirka Jeleniča in zoper njegovega pomočnika Janka Jurco je bila na predlog državnega tožilstva prekinjena. Vzrok za ustavitev preiskave naj bi bil v tem, da policija in tožilstva niso zbrala dovolj dokazov. Tedanji višji državni tožilec Boštjan Penko je priznal, da so tožilci precej nemočni proti tistim, ki se ukvarjajo z gospodarskim kriminalom. Kot je dejal, ti namreč delujejo tako, da tožilci, ki so samo kazenski pravniki brez poglobljenega ekonomskega ali finančnega znanja, kaznivih dejanj sploh ne prepozna-

⁶⁶⁹ Dnevnik.si: URL: <http://www.dnevnik.si/novice/kronika/1042272830>, (9. 6. 2009).

⁶⁷⁰ Dnevnik.si: URL: <http://www.dnevnik.si/novice/kronika/208299>, (10. 6. 2009).

⁶⁷¹ Primer Satex je konec leta 2011 dokončno zastaral.

jo. Tožilstvo ima sicer vse možnosti, da bi zaposlilo strokovnjake, ki bi tožilcem pomagali pri branju zapletenih poslovnih listin, vendar je strokovni center tožilstva prazen. Penko je še dodal, da "posamezni ugledni gospodarstveniki in drugi člani elite izkoriščajo nekompetentnost državnih nadzornih in represivnih organov".⁶⁷²

Če so se torej višji državni tožilci in tisti, ki so bili zadolženi za preganjanje organiziranega kriminala, zavedali, kje tiči problem za neučinkovit pregon in obsodbe, se postavlja vprašanje, zakaj jim država oziroma sistem nista omogočila boljših pogojev za delo. V ostalih omenjenih primerih sploh ni prišlo do pravnomočnih obsodb.⁶⁷³ Še več, stvari so šle celo tako daleč, da se je na koncu že zdelo, kot da so si oškodovanci sami krivi za krivice in škodo (v aferi Orion na primer), ki jih je doletela. Dejstvo je, da si je peščica ljudi na podlagi gospodarskega kriminala zelo "opomogla"⁶⁷⁴ in zaradi premalo učinkovitih organov pregona nikoli ni in verjetno nikoli ne bo odgovarjala.

⁶⁷² Praprotnik, Počutiš se, kot da bi iz vrtca prišel na fakulteto. Intervju z Boštjanom Penkom, str. 2.

⁶⁷³ Vsaj v času pisanja monografije še ne. Leta 2010 se je s pravnomočno obsodbo zaključila afera Zdenex.

⁶⁷⁴ Podrobnosti glede višine oškodovanja družbene lastnine in podobno so predstavljene v poglavju o privatizaciji. Nekatere omenjene in še precej drugih afer (Ljubljanska banka, Cardo, Litostroj, ONA-ON, Optimizem, Slovin itd.) podrobno v svoji knjigi *Zamolčane zgodbe slovenske tranzicije* osvetli Stanislav Kovač.

“Obsodb je malo tudi
drugod po svetu,
vendar jih marsikje
rešujejo na precej bolj
učinkovit način”

Za gospodarski kriminal je povsod po svetu značilno veliko sivo polje, zato statistika ne daje prave slike o njegovih resničnih razsežnostih. Kar zazna policija, je le vrh ledene gore, o obsegu tistega, kar se skriva v globini, pa lahko le domnevamo. To še zlasti velja za zapletena in težko dokazljiva kazniva dejanja korupcije, pranja denarja in sodobnih oblik gospodarskega kriminala, kakršni sta, denimo, “insajderstvo” in računalniški kriminal. Kot je bilo omenjeno, so pri nas po številu kazenskih ovadb prevladovala poslovne goljufije. V začetku devetdesetih let so jih izvajala številna nova podjetja brez kapitala, v poznejših letih pa so se zaradi pomanjkanja likvidnih sredstev in dragega denarja na finančnem trgu še zlasti razrasle pod krinko tako imenovanega finančnega inženiringa. Zelo pogosta so bila tudi kazniva dejanja na škodo državnega proračuna, predvsem davčne utaje in carinske goljufije, še zlasti pri blagu, obdavčenem s trošarinami (alkohol, cigarete, nafta). Za gospodarski kriminal sta bila značilna skromna učinkovitost in majhno število obsodb. “Obsodb je malo tudi drugod po svetu, vendar jih marsikje rešujejo na precej bolj učinkovit način,” je leta 2002 dejal direktor Urada za preprečevanje pranja denarja Claudio Stroligo. Da je rezultat na področju gospodarskega kriminala resnično skromen, je na začetku novega tisočletja priznala tudi generalna državna tožilka Zdenka Cerar. “Obsodb je zanemarljivo malo, kazni pa so tudi pri velikih gospodarskih zadevah razmeroma blage. To še zlasti velja za

divje lastninjenje, ko kljub trudu ne policija ne tožilci nismo imeli dovolj moči, da bi bili kos tem pojavom. Čeprav smo sprejeli zahtevo, da tožilci rešujejo zadeve v treh mesecih, se je tega težko držati, ker so gospodarske zadeve obsežne, kadrovska zasedba pa je nezadostna in obremenjena s številnimi obravnavami,” je menila Cerarjeva.⁶⁷⁵ Kritično je pregon gospodarske kriminalitete ocenil tudi vrhovni sodnik Marko Šorli: “Neučinkovito ali počasno odkrivanje gospodarske kriminalitete, ki naj bi bila javnosti povsem na očeh, in dolgotrajni in velikokrat neuspešni postopki z vidika pregona povzročajo erozijo morale in nezadovoljstvo javnosti z delovanjem policije, tožilstva in sodstva.”⁶⁷⁶

Za uspešno odkrivanje in dokazovanje gospodarske kriminalitete je poleg kriminalistične stroke treba obvladati še vrsto specifičnih znanj, kot so poznavanje finančnih predpisov, borznega poslovanja, statusnega prava, davčne zakonodaje, ekonomike poslovanja in drugih veščin. Posebej je pomembno sodelovanje vseh organov pregona. Obstajati mora tudi interes države po čim večjem preprečevanju kaznivih dejanj gospodarske kriminalitete. Izjemno pomembno je omeniti značilnost gospodarske kriminalitete, v kateri se bistveno razlikuje od klasične kriminalitete. Ta značilnost je tako imenovano “sivo polje” kriminalitete. Pri klasični kriminaliteti so posledice kriminalnega dejanja v večini primerov vidne in zaznavne. Pri gospodarski kriminaliteti pa posledice kriminalnega dejanja največkrat niso neposredno vidne in zaznavne, temveč jih je mogoče odkriti le pri pregledu poslovanja gospodarskih subjektov, s prijavi največkrat anonimnih oseb ali objavo v medijih oziroma nključno. Tako pri gospodarski kriminaliteti ne moremo govoriti, koliko je v resnici obstaja, temveč lahko govorimo le o tisti, ki jo zaznamo.⁶⁷⁷ Realnost je takšna, da je bilo v 14 letih po številnih ovadbah zaradi suma oškodovanja družbene lastnine približno 20 obsodilnih sodb, pa še te so bile v večini primerov pogojne.

⁶⁷⁵ Dernovšek, Poslovno podzemlje se razrašča, str. 21–26.

⁶⁷⁶ Demšar, Gospodarski kriminal: Kje so meje dopustnega?, str. 14–15.

⁶⁷⁷ Lamberger, Sistemska vprašanja, ki vplivajo na učinkovito delovanje kriminalistične policije v boju zoper gospodarsko kriminaliteto. V: Maver et al. (ur.), *Posvet “Problematika odkrivanja in pregona gospodarske kriminalitete”*, str. 69–82.

Država si je ves čas prizadevala (to je vsaj bil eden od ciljev vseh vlad) za umik iz gospodarstva. Žal se je v mnogih primerih izkazalo, da je bil lastniški umik države iz gospodarstva in prvi vrsti politično dejanje, in zelo pomembno je bilo vprašanje, komu, po kakšni ceni in kako prodati. Boštjan Penko, nekdanji direktor Urada za preprečevanje korupcije in kasneje višji državni tožilec,⁶⁷⁸ ki je deloval v skupini za preganjanje organiziranega kriminala, je v enem izmed intervjujev dejal, da so v Sloveniji deli gospodarske elite ugrabili državo, biti gospodarsko močan pa pomeni imeti vpliv na političnem področju in obratno. Po njegovem mnenju je ena najnevarnejših oblik korupcije, ko zasebniki vzamejo državne oziroma politične mehanizme v svoje roke in jih uporabijo za lastno korist. Kot je dejal, je v Sloveniji tovrstna oblika kriminala toliko lažje izvedljiva, "ker smo Slovenci zadovoljni z malim, pripravljeni delati za dokaj nizko plačo in nismo toliko politično angažirani, da bi šli na ulice". Še bolj zaskrbljujoče je dejstvo, da se je v eni od opravljenih raziskav izkazalo, da je kar polovica menedžerjev menila, da je korupcija neizogibni del slovenskega gospodarstva. Dejstvo je, da so nekateri od samega začetka tranzicije oziroma privatizacije delovali preračunljivo in so imeli za svoj cilj v privatizaciji pridobiti čim več koristi zase.⁶⁷⁹

Leta 2002 je avtorju članka v Gospodarskem vestniku uspelo pridobiti mnenje o korupciji neimenova-

⁶⁷⁸ Generalna državna tožilka Barbara Brezigar je februarja 2008, domnevno po pregledu Penkovega dela (predvsem v zadevi Orion), predlagala njegovo razrešitev z mesta višjega državnega tožilca. To se je tudi zgodilo in 1. julija 2008 je Boštjan Penko deloval kot odvetnik. Spomnimo, da so ga 29. junija 2008 skupaj s prvim možem podjetja SCT aretirali v zelo sumljivih okoliščinah in brez dokazov storjenega kaznivega dejanja. Mnogi so zato govorili, da je v tem primeru šlo za politično motivirano dejanje brez kakršnekoli pravne in ustavne osnove. Kazenski pravnik dr. Ljubo Bavcon je o tej zadevi dejal: "Z ogorčenjem spremljam akcije, ki jih v zadnjih dneh izvajata tožilstvo in policija. Z ogorčenjem zato, ker sem prepričan, da je Boštjan Penko zadnji človek pri nas, ki bi zlorabil svoj položaj, in to iz koristoljubnih namenov. Tudi sam sem ob Penkovih solzah podoživiljal to neskončno nemoč posameznika, ki je lahko tudi čist kot solza, pred mahinacijami in manipulacijami državnega represivnega aparata, ki nima nobenih omejitev. V zvezi s tem sem zaskrbljen, zato ker vidim, da nobena izkušnja, naša in tuja, z zlorabami kazenskega prava za politične namene sredi preteklega stoletja v avtoritarnih in totalitarnih režimih ne vpliva na to, da se danes kaj takega ne bi več dogajalo." V času nastajanja monografije ta zgodba še ni dobila epiloga.

⁶⁷⁹ Koradžija, Pravična bi bila deprivatizacija! Intervju z Boštjanom Penkom, str. 30–33.

nega strankarskega veljaka. Ta je dejal, da “vse stranke tako ali drugače pridobivajo sredstva, redko pa so tako nespretni, da kaka nelegalnost pride na dan. Če le v svojih vrstah nimaš izdajalcev.” Priznal je še, da je morala pri denarju pisana z malo začetnico, vendar je po njegovem korupcije še več v tujini. “Edina razlika je, da imajo tam ljudje dobre strokovnjake, ki preprečijo, da bi stvar prišla v javnost,” je dodal.⁶⁸⁰ Kljub temu da je strankarski veljak neimenovan, se seveda ob takšnih komentarjih lahko zgrozimo, saj povedano žal prej kot ne drži. V tranziciji so se vzpostavile politične sile, ki so obvladovale tudi nekatere ključne dele gospodarstva.

*Septembrski protesti v Ljubljani 1991
Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije*

⁶⁸⁰ Pinterič, Prosim, naj me kdo podkupi, str. 18–21.

“Kapitalizem s človeškim obrazom”

Osrednji problem v slovenski gospodarski tranziciji je predstavljalo lastninjenje in privatizacija družbene lastnine.⁶⁸¹ Šlo je izjemno zapleten proces, v katerem so dobro poučeni in informirani videli izjemno priložnost. “V Sloveniji smo bili prepričani, da smo nekaj posebnega, naš komunizem s človeškim obrazom naj bi se postopno in mehko prelevil v kapitalizem s človeškim obrazom,” je v *Financah* zapisal ekonomist Matej Kovač.⁶⁸² Maske oziroma predstave o idealnem in pravičnem kapitalističnem ter demokratičnem sistemu so, če že ne prej, dokončno padle leta 2008. To leto so namreč nekateri označili kar za vrhunec gospodarske tranzicije v Sloveniji, saj so na dan privreli menedžerski odkupi v nekaj večjih slovenskih podjetjih. Najbolj je odmeval primer delniške družbe Pivovarna Laško,⁶⁸³ v kateri je bil predsednik uprave prek nekaj družb kar sam večinski lastnik pivovarne. Poleg Laškega je bil medijsko najbolj odmeven primer Istrabenza.⁶⁸⁴

⁶⁸¹ Sam potek procesa oškodovanja družbene lastnine na račun lastninjenja in privatizacije, je podrobneje predstavljen v poglavju Privatizacija gospodarstva in slovensko podjetništvo v novi preobleki!

⁶⁸² Kovač, *Roparski baroni*, str. 12.

⁶⁸³ Lorenčič, *Pretvorba družbene lastnine v privatno – osrednji problem slovenske gospodarske tranzicije*, str. 204.

⁶⁸⁴ Določeno obdobje se je zdelo, kot da imamo v Sloveniji le dva tako imenovana “tajkuna”, Boška Šrota in Igorja Bavčarja. Menedžerskih odkupov je bilo v Sloveniji še precej, a medijsko niso bili tako zanimivi. O Igorju Bavčarju je leta 2009 izšla celo monografija pod okriljem Časnika *Finance* (Sovdat, Todorovski, *Vsa življenja Igorja Bavčarja*). V času pisanja monografije lahko povemo, da sta oba največkrat omenjena “tajkuna” morala odstopiti z vodilnih mest omenjenih družb, za kakr-

Izkazalo se je torej, da so menedžerji v posameznih podjetjih previdno in skrbno načrtovano odkupovali tako rekoč "sami sebe". Podobno se je zgodilo tudi v nekaterih ostalih podjetjih, kot so BTC, Merkur in Iskra. Po vsem tem dogajanju obraz slovenskega kapitalizma in slovenskih kapitalistov ni bil vseh nikomur več. Začel se je boj s tako imenovanimi "tajkuni",⁶⁸⁵ veliko je bilo moraliziranja in spraševanj o tem, ali je Slovenija sploh pravna država in podobno. Matej Kovač je na primer zapisal, da se "pravna država z vsemi atributi pri nas namreč sploh ni vzpostavila, in vsaj teoretično je bilo možno postati "tajkun" po povsem zakoniti poti".⁶⁸⁶ Mnogi so razlog za uspešne menedžerske odkupe videli v političnem interesu. Mediji so pisali, da so bodoči lastniki med drugim za najem posojila zastavljali delnice, anuitete posojil in obresti pa nato odplačevali iz dobička ali rednega poslovanja družbe, katere lastniki so postali.⁶⁸⁷

Spregovorimo še nekaj besed o tako imenovanem nacionalnem interesu. Po zgoraj opisanih dogodkih se je v marsikaterem primeru izkazalo, da je bolj kot za nacionalni interes šlo za uveljavljanje interesov posameznikov. Vsekakor se je treba strinjati z ekonomistom Bernardom Brščičem, ki je dejal, da je "nacionalni interes eden izmed bolj zlorabljenih pojmov slovenskega politično-ekonomskega besedišča" in da je "priročna retorična figura, ki so jo posamezne politične skupine uporabile za sleparsko prikazovanje zasebnega interesa kot javnega z namenom, da se je nekdanja državna

šnokoli sodbo pa je, še posebej za zgodovinarja, prezgodaj. Svoje delo bodo najprej morali opraviti slovenski pravosodni organi (začelo se je z odmevno medijsko akcijo, poimenovano "Čista aktovka" 30. septembra 2009).

⁶⁸⁵ Ta izraz je konec leta 2007 v Sloveniji prvi uporabil takratni predsednik vlade Janez Janša, ki je takrat napovedal boj proti "tajkunom". Izraz je nato našel svoj prostor tako v političnem kot tudi izrazoslovju medijev z izrazito negativno konotacijo. V prvotnem pomenu, seveda ne v Sloveniji, je to oznaka za premožnega in uspešnega poslovneža. V primeru slovenskega "tajkuna" pa gre za osebo, ki si v tranzicijskem času ni na osnovi podjetniške ideje, preko proizvodnje ali z delom, temveč z različnimi finančnimi transakcijami pridobila veliko premoženje. Se pravi, preko različnih zlorab in spekulacij. Predvsem pohlep posameznikov, pa tudi politika zakonodaja in banke so soustvarjale slovenske "tajkune".

⁶⁸⁶ Kovač, Roparski baroni, str. 12.

⁶⁸⁷ Kocjan, Tranzicijski botri tajkunov, str. 24–27.

lastnina znašla v "pravih" rokah, rokah tovarišije⁶⁸⁸".⁶⁸⁹ V tem primeru je mišljen nacionalni interes v smislu ali domači ali tuji lastniki. Nacionalni interes vsake države bi moralo biti uspešno gospodarstvo, ki je temeljni pogoj za učinkovito in uspešno družbo.

V primeru privatizacije je šlo za izjemno kompleksen proces. Že omenjeni nekdanji direktor Urada za preprečevanje korupcije Boštjan Penko je leta 2003 dejal, da če bi bilo mogoče, "bi se morali lotiti deprivatizacije".⁶⁹⁰ Vsekakor je zelo pomenljiv tudi naslov knjige Alenke Žnidaršič Kranjc "Privatizacija ali zakonita kraja. Divja privatizacija, načrtovana kraja, neznanje ali slovenska nevoščljivost?"⁶⁹¹ Naslov je sicer zelo provokativen, ampak na mestu. "Med vsemi vzhodno in srednje-evropskimi državami nam je uspelo najbolj previdno in z najmanj šoki in dodatnimi problemi olastniniti podjetja," je junija 1996 trdila direktorica Agencije Republike Slovenije za privatizacijo in prestrukturiranje Mira Puc,⁶⁹² s katero pa se mnogi ne strinjajo. Z gledišča gospodarskega kriminala je Penko dejal, da "nekateri menijo, da je Slovenija tranzicijo preživela bolje kot druge države", kar pa sam postavlja pod vprašaj. Po njegovem mnenju je bila Slovenija v izhodišču v boljšem položaju kot druge tranzicijske države. Vzpostavljeno je bilo ravnotežje v politiki, ki je onemogočalo, da bi si samo ena politična elita ustvarila močan privilegiran položaj. Ravnotežje med starimi in novimi silami je bilo zelo pomembno za bolj pošteno tranzicijo. Vendar pa se je po Penkovem mnenju "kasneje vzpostavilo razmerje političnih sil, ki zdaj že dolgo obvladuje domačo politiko in morda tudi nekatere ključne dele gospodarstva". S tem so postala

⁶⁸⁸ Izraz "tovarišija" ekonomist Bernard Brščič razume kot klientelistično navezo nekdanjih komunistov in novodobnih povzpeticov, ki poskuša obvladovati vse vidike ekonomskega, političnega in kulturnega življenja v slovenski družbi. Brščič je tudi avtor pojma "tovarišijski kapitalizem", ki predstavlja izrojeno obliko kapitalizma, ki ga je skozi celotno tranzicijo močno zaznamovalo nedelovanje pravne države, omejevanje konkurence in onemogočanje svobodne podjetniške pobude. Tovarišijski kapitalizem je bil (tako Brščič) ovit v ljudem všečno retoriko nacionalnega interesa in socialne države, dejansko pa je bil utemeljen na klientelizmu, kriminalu in korupciji.

⁶⁸⁹ Brščič, *Tovarišijski kapitalizem je utemeljen na klientelizmu, kriminalu in korupciji*, str. 10–11.

⁶⁹⁰ Koradžija, *Pravična bi bila deprivatizacija!*, str. 30–33.

⁶⁹¹ Žnidaršič Kranjc, *Privatizacija ali zakonita kraja*, str. 91–94.

⁶⁹² Čeh, *Intervju z Miro Puc*, str. 2–4.

tla plodna, da sta lastninjenje in tranzicija zdrsnila v odklone. Metode, po katerih so se dogajale nepravilnosti, pa so bile bolj prefinjene kot v drugih tranzicijskih državah in zato manj očitno prepoznavne za navadnega državljana, vendar so bile "s stališča legitimnosti pravne države bolj nevarne, ker jih je težje zaznati, težje obravnavati in težje odpravljati". Tisti, ki so igrali to igro, so bili opremljeni s pravnimi mnenji najboljših pravnih strokovnjakov. Vsekakor je pomenljivo naslednje mnenje Penka, ki pravi, da "kapitalist oziroma tisti, ki ima položaj, finančno moč, vpliv, ima v rokah mnogo močnejša orožja, kot jih ima zoper njega država".⁶⁹³

O korupciji in gospodarskem kriminalu je Janez Janša, predsednik Vlade Republike Slovenije po letu 2004, na zasedanju Državnega zbora Republike Slovenije junija 2008 dejal, da njegova vlada, ko je nastopila mandat, ni imela usposobljenih struktur za boj proti gospodarskemu kriminalu in korupciji belih ovratnikov. Gospodarski kriminal in korupcija sta bila po njegovem mnenju do leta 2005 del sistema in trajalo je vsaj dve leti, da so bile izvedene organizacijske spremembe in da so usposobili ljudi. Janša je še dejal, da so se šele z imenovanjem novih direktorjev stvari začele razkrivati.⁶⁹⁴ Izjava je s političnega vidika povsem razumljiva. Opozicija se seveda z njo nikakor ni strinjala in je trdila ravno obratno. Po mnenju opozicije so se namreč največji prevzemi in koncentracije lastništva zgodili ravno v času vlade Janeza Janša. Povsem značilen verbalni politični dvoboj torej in kaj več kot to bi bilo, še posebej na temo razprave, nerealno pričakovati. Ekonomist Brščič meni, da je v Sloveniji "šlo za sistematično vmešavanje nosilcev politične moči v delovanje institucij pravne države s sprejemanjem neustrezne in pomanjkljive zakonodaje, političnim kadrovanjem v vrhove pravosodja in tržnih regulatorjev, nereformiranjem teh institucij z namenom ohranjanja njihove neučinkovitosti in podobno". Navedeni razlogi so privedli do "znanih slovenskih privatizacijskih odklonov", kot so zloraba notranjih informacij, delniška parkirišča, vzporedna podjetja, izogibanje pre-

⁶⁹³ Koražija, Pravična bi bila deprivatizacija!, str. 30–33.

⁶⁹⁴ Roglič, Janša: Do leta 2005 je bila korupcija del sistema, str. 1–2.

vzemni zakonodaji in klientelizem. Vsekakor je razloge za nepravilnosti smiselno iskati tudi v nedelovanju pravne države. Po Brščičevem mnenju je Slovenija naredila veliko napako, ker v začetku tranzicije ni izpeljala lustracije sodstva.⁶⁹⁵ Podobnega mnenja je tudi France Bučar, ki opozarja, da je naš pravni sistem v nasprotju z ustavnim sistemom. S takšnim pravnim sistemom so po njegovem mnenju ogrožene demokracija, enakopravnost in socialna država, zato bi bilo nujno ustvariti pravni sistem, ki bi nas peljal v demokratično družbo. Pravni sistem, kot ga imamo, je po Bučarjevem mnenju "spodbujal" tudi tako imenovane "tajkune".⁶⁹⁶ Da je na razplet tranzicije v največji meri vplivala politika, menijo tudi nekateri drugi strokovnjaki. Priznani sociolog in filozof Veljko Rus meni, da je bila "za vsemi "tajkuni" politična podpora in pobuda, celo nekateri ekonomisti so govorili o koncentraciji kapitala kot nujnem razvojnem koraku". Rus je še dodal, "da ne bi smeli iti v sodne procese, ampak bi morali za "tajkune" razglasiti amnestijo, ker jih je politokracija spodbujala, zakonov v tej smeri pa ni bilo".⁶⁹⁷

Da je v podjetjih prihajalo do številnih malverzacij, številni krivdo pripisujejo tudi nadzornim svetom. Eden takšnih je na primer predavatelj na Fakulteti za varnostne vede Jakob Demšar, ki je jeseni 2009 v enem izmed svojih prispevkov zapisal: "V veliko pomoč pri odkrivanju gospodarskega kriminala bi morali biti člani nadzornih svetov, še posebej takrat, ko gre za družbe v večinski lasti države. Žal pa se največ nezakonitih dejanj dogaja za njihovim hrbtom, tudi zato, ker politika v nadzorne svete postavlja nesposobne ljudi."⁶⁹⁸ Ker je bila Slovenija ob osamosvojitvi še le v fazi vzpostavljanja vseh potrebnih elementov in institucij za uspešno delovanje demokratične in pravne države, so bila razna tovrstna kazniva dejanja še toliko lažje izvedljiva. Od celotne vrednosti družbenega premoženja se je odštela tudi odstotna vrednost, namenjena za gospodarski razvoj Slovenije v prihodnosti. Tako sta nastala odškodninski in kapi-

⁶⁹⁵ Brščič, *Tovarišijski kapitalizem je utemeljen na klientelizmu, kriminalu in korupciji*, str. 10–11.

⁶⁹⁶ Izjava dr. Franceta Bučarja. *Odmevi*.

⁶⁹⁷ Markeš, *Pogovor s filozofom in sociologom dr. Veljkom Rusom*, str. 4–7.

⁶⁹⁸ Demšar, *Gospodarski kriminal: Kje so meje dopustnega?*, str. 14–15.

talski sklad, prek katerih je država posredno ohranila pomembno lastništvo v večini podjetij, se spremenila v kapitalskega lastnika in na finančnem trgu nastopala kot največji kapitalist.⁶⁹⁹ Slovenski kapitalizem je torej pokazal svoj pravi obraz šele po formalnem zaključku tranzicije. Prišlo je do spoznanja, da slovenska tranzicija le ni bila tako enkratna in boljša od ostalih tranzicijskih držav. Pred tem se je slovensko tranzicijo več ali manj predstavljalo samo kot zgodbo o uspehu, ki je v primerjavi z ostalimi tranzicijskimi državami potekala sorazmerno neboleče, socialno vzdržno in ki ni dovoljevala pretiranega premoženjskega razslojevanja.

Javnost so po formalnem zaključku tranzicije iz leta v leto bolj vznemirjale informacije o menedžerskih prevzemih. Zgodba o menedžerskih prevzemih je dosegla vrhunec v primeru delniške družbe Pivovarna Laško. Ob tem primeru smo bili priča številnim političnim obtoževanjem. Če se izrazimo v političnem izrazoslovju, je "levica" imela svojo različico, kako je do prišlo tovrstnega dogajanja, "desnica" pa svojo. "Levica" je začetek "tajkunizacije" videla v avgustu 2005, ko naj bi prišlo do dogovora o prodaji Mercatorja Pivovarni Laško in Istrabenzu. V avgustu 2005 je začetek "tajkunske" zgodbe videl tudi Gregor Golobič, predsednik stranke Zares, minister za visoko šolstvo in znanost v vladi Boruta Pahorja, v devetdesetih letih pa visok funkcionar stranke LDS. Po njegovem mnenju sta bila v času pred Janševo vlado le dva menedžerska prevzema, pozneje pa več kot trideset.⁷⁰⁰ V času Pahorjeve vlade je boj proti "tajkunom" bila Golobičeva najbolj izražena zahteva, na kar je maja 2009 na dan prišel podatek, da je Golobič, "velik borec proti tajkunom", nekaj več kot 10-odstotni lastnik podjetja Ultra Sum s sedežem na Nizozemskem, ki pa je bilo 70-odstotni lastnik Ultra iz Zagorja, kjer je bil Golobič po umiku iz politike v letih 2003–2008 tudi zaposlen, kar je znova sprožilo plaz obtoževanj in tako imenovano afero Ultra.⁷⁰¹

⁶⁹⁹ Bučar: Slovenci in prihodnost, str. 262–304.

⁷⁰⁰ Dnevnik.si. URL: <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/1042261529>, (25. 4. 2009).

⁷⁰¹ *Finance*, št. 106, 4. 6. 2009, str. 6–7.

DENAR ZA VAŠ CERTIFIKAT?

KOLIKO:

Vložen lastniški certifikat	zajamčena odkupna cena
100.000 SIT	najmanj 28.200 SIT
200.000 SIT	najmanj 56.700 SIT
250.000 SIT	najmanj 71.100 SIT
300.000 SIT	najmanj 85.200 SIT
350.000 SIT	najmanj 99.600 SIT
400.000 SIT	najmanj 114.800 SIT

KDAJ:

TAKOJ,

ko bodo delnice prvih dveh investicijskih družb AKTIVA AVANT uvrščene v kotacijo na borzi. Zaveza za odkup velja za prvih 30 dni po začetku kotacije.

KAKO:

Vložite certifikat še danes. Vpisna mesta so vse pošte v Sloveniji. Ne odlašajte, smo edini, ki Vam že danes zagotavljamo najmanjšo odkupno vrednost za certifikat. Ponudba velja le za investicijska sklada AKTIVA AVANT I in II.

AKTIVA

POOBlašČENE INVESTICIJSKE DRUŽBE
AKTIVA PIZU D O O B, WORLD TRADE CENTER,
DUNAJSKA 156, 61000 LJUBLJANA

INFORMACIJE
TEL.: 061 1687 200

Primer časopisnega oglasa, prek katerega sta pooblaščeni investicijski družbi Aktiva Avanti nagovarjali državljane, da prodajo svoje certifikate njihovi družbi

Vir: Delo, XXXVI, št. 213, 14. 9. 1994, str. 17.

Obtoževanja so tekla v smeri, da je Golobič načrtno prikrival svoj delež, za kar se je slednji tudi opravičil, svoje dejanje pa ocenil kot napako. Kot je odgovoril v svoj bran, je delež prikrival zato, da bi podjetje Ultro iz Zagorja obvaroval pred političnim obračunavanjem, svoje dejansko lastništvo pa je vendarle prijavil komisiji za preprečevanje korupcije decembra 2008, torej že po nastopu ministrske funkcije.⁷⁰² Sicer se je treba strinja-

⁷⁰² Dnevnik.si. URL: <http://www.dnevnik.si/novice/slovenija/1042271862>, (4. 6. 2009).

ti, da se je z nastopom vlade Janeza Janše leta 2004 zdelo, kot da so prevzemi družb s strani menedžerjev postali neke vrste nacionalni šport, a do začetka "tajkunizacije" vsekakor ni prišlo šele leta 2005.⁷⁰³

Primeri Laško, Autocommerce, Viator Vektor, Merkur so resda v javnosti najbolj odmevali, a dejstvo je, da so se menedžerski prevzemi dogajali že pred letom 2004. Spomnimo na primer na družbo BTC, kjer se je zgodil prvi odmevnejši menedžerski prevzem. To se je zgodilo konec leta 2001, ko je Jože Mermal skupaj z vodilnimi v družbi prek zasebnih družb Ajdacom in Invest Point postal 85-odstotni lastnik omenjene družbe.⁷⁰⁴ "Naš program lastninjenja je bil klasičen, če lahko tako rečem: kombinacija brezplačne razdelitve delnic, notranjega odkupa in razdelitev delnic skladom. Sprva smo sicer načrtovali, da bi delnice Merkurja ponudili tudi v javni prodaji (predvsem zaradi visoke vrednosti podjetja, ki znaša 85 milijonov mark), vendar smo to misel kasneje opustili. Rezultati anket, ki smo jih opravili v podjetju, so namreč pokazali, da so zaposleni pripravljeni sodelovati v notranjem odkupu. In da bi zato, da bi postali večinski lastniki podjetje, v podjetje vložili tudi svoje prihranke," je o lastninjenju v slovenskem trgovskem podjetju s tehničnim blagom, Merkurju Kranj dejal Bine Kordež, takratni direktor za ekonomiko in finance v omenjenem podjetju,⁷⁰⁵ ki je kasneje kljub svojim besedam v Merkurju izvedel menedžerski odkup.⁷⁰⁶

Primere menedžerskih odkupov poznamo že iz devetdesetih let. Eden takšnih se je zgodil v podjetju Agroruše. "Lastninsko preoblikovanje, pa kjerkoli se to dogaja, nujno vpliva na poslovanje in obnašanje ljudi. Tam, kjer je lastninjenje izvedeno pošteno in po volji ljudi, kjer ni izigravanja in povzročanja krivic in zlasti, kjer ni v postopku nepoštenih namenov, tam olastninje-

⁷⁰³ Resda prej ni bilo toliko menedžerskih odkupov, a so posamezniki, kot je to jasno razvidno v poglavju o privatizaciji, lahko do velikega premoženja prišli po drugih kanalih.

⁷⁰⁴ Kako je potekala tajkunizacija v Sloveniji?

⁷⁰⁵ Petrov, Intervju z Binetom Kordežem, str. 2–4.

⁷⁰⁶ Merkur je leta 2010 zašel v veliko krizo. Tukaj in tudi pri mnogih drugih primerih menedžerskih prevzemih so pomembno vlogo imele banke, preko katerih so posamezniki prišli do visokih kreditov, ki niso bili ustrezno zavarovani.

ni kolektiv zaživi s povsem drugačnim elanom in voljo. Mnenja sem, da je natanko tako tudi v našem podjetju,” je menil Tone Simonič, tedanji direktor podjetja Agroruše, ki je predstavljalo unikatni primer menedžerskega odkupa enega od slovenskih podjetij.⁷⁰⁷

Prav imajo tisti, ki menijo, da je bilo tovrstno dogajanje rezultat sistema. Poleg Bučarja se je o tem, da morda problem ni v “tajkunih”, ampak v sistemu, spraševal tudi Mencinger,⁷⁰⁸ ki pa ga je ekonomist Stanislav Kovač označil za “očeta slovenske tajkunizacije”. Kovač meni, da je bil Mencinger oče ideje o notranjem (menedžerskem) odkupu, saj je bil aprila 1990 glavni pobudnik privatizacijskega predloga, ki je predvidel odplačno in “popolno komercialno privatizacijo”, pri čemer bi o izvedbi privatizacije odločal samo menedžment podjetja, deleže v podjetjih bi morali kupci plačevati, kupovati pa bi jih bilo mogoče z velikim popustom prek prodaje ali prenosa kapitala. Kot vemo, je bil na koncu sprejet neke vrste privatizacijski kompromis, ki je s popusti za zaposlene omogočil prevlado notranjih lastnikov. To je torej pomenilo delno sprejetje Mencingerjevega predloga oziroma ideje o notranjem odkupu.⁷⁰⁹ Na drugi strani so pomembno vlogo dobili naložbeni skladi – državna sklada Kad in Sod ter PID-i.⁷¹⁰ Kot smo že omenili je bila država na začetku devetdesetih let največji kapitalist, tako da je imela vladajoča politika velik vpliv na gospodarsko dogajanje. Privatizacija je bila v političnem smislu predvsem sredstvo, kako povečati svoj politični vpliv, zakonodaja pa je, prej kot ne, spodbujala takšno ravnanje. France Bučar, starosta slovenske politike, meni, da bi bilo treba v prvi vrsti ustvariti takšen pravni sistem, ki bi ščitil demokratično družbo.⁷¹¹ Država naj bi bila pravna in socialna, utemeljena na demokraciji in tržnem gospodarstvu, kot je predvideno v ustavi. “Nobeno od teh izhodišč ni uresničljivo ob taki koncentraciji družbene moči v rokah samozvane elite, ki se je v bistvu polastila države s posledicami, ki so izrazito v naspro-

⁷⁰⁷ Vodušek, Intervju s Tonetom Simoničem, str. 2–3.

⁷⁰⁸ Mencinger, Tajkunstvo po slovensko, str. 8–9.

⁷⁰⁹ Kovač, Jože Mencinger je oče slovenske tajkunizacije, str. 12.

⁷¹⁰ Podrobneje v poglavju o privatizaciji in njenem vplivu na podjetništvo!

⁷¹¹ Izjava dr. Franceta Bučarja. Odmevi.

tju z ustavo,” je zapisal Bučar v svoji knjigi *Slovenci in prihodnost*.⁷¹²

Kot torej menijo mnogi, je posebej pri pregonu divjega lastninjenja Slovenija kot pravna država pokleknila in ni opravila svoje naloge, kot bi morala. Vsekakor ima še dodatno težo kritika pravnega sistema, če jo izreče ugledna oseba, kot je France Bučar, ki je sicer tudi sam doktor pravnih znanosti in eden izmed očetov slovenske ustave. Zavedati se moramo, da so bila po prehodu v tržno gospodarstvo na novo vzpostavljena razmerja v gospodarskem prostoru. Omenimo primer Rimskokatoliške cerkve, ki je vstopila v ta prostor enakopravno. Cerkev je sodelovala pri “certifikatni privatizaciji”, pri čemer je Krekova družba postala šesta največja družba po zbranih certifikatih. Krekovo banko, ustanovljeno leta 1992, je Cerkev leta 2005 prodala avstrijski bančni skupini Raiffeisen in za dobljeni denar je mariborska nadškofija oziroma njeno podjetje Gospodarska rast, ki se je do tedaj ukvarjalo z vse prej kot finančnimi zadevami, novembra 2005 prevzelo holding Zvon Ena oziroma bivšo Krekovo družbo. Omenjeni holding je sklepal posle z različnimi industrijami in na koncu zašel v hude finančne težave, bankam pa dolgoval ogromno vsoto denarja. Mnogi se sprašujejo, kakšna je razlika med zgoraj omenjenimi menedžerskimi prevzemi in opisanim delovanjem Cerkve. Ekonomist Maks Tajnikar na primer meni: “Glavno pri vseh teh zgodbah je, da so prodajali sami sebe in s tem na nek način dosegali cene, ki so bile nižje. Načeloma ni razlike med Bavčarjem in Cerkvijo. V obeh primerih gre za zasebne lastnike, ki se tudi tako obnašajo in sledijo istemu interesu.”⁷¹³

⁷¹² Bučar, *Slovenci in prihodnost*, str. 280.

⁷¹³ Mekina, V četrtem krogu pekla. Cerkvene finance so zaradi špekulativnih naložb tik pred zlomom, str. 21–23.

Regionalni razvoj in mariborsko gospodarstvo med tranzicijo

“...krize so sestavni del gospodarskega življenja. So kot razvodnica, to je zaključek ali začetek nekega konjunktornega ciklusa...”

Žarko Lazarević, 2009

Prizadevanja po skladnejšem regionalnem razvoju od zgodnjih sedemdesetih let dalje

Na začetku sedemdesetih let je bil sprejet Zakon o ukrepih za pospeševanje razvoja manj razvitih območij.⁷¹⁴ Določil je občine, ki so veljale za manj razvite in za katere so bili predvideni posebni ukrepi. Takrat so manj razvita območja obsegala 18,9 odstotka površine in 18,2 odstotka prebivalstva Slovenije. Nato so se vsakih pet let (skladno s takratnim sistemom načrtovanja) spreminjali kriteriji, območja in ukrepi za pospeševanje regionalnega razvoja. Konec leta 1990 je bil sprejet Zakon o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij v Republiki Sloveniji.⁷¹⁵ Usmerjen je bil predvsem na reševanje demografskih problemov. Na osnovi dveh demografskih kriterijev – indeksa staranja in indeksa rasti prebivalstva – je opredelil strnjena demografsko ogrožena območja. Ob sprejetju zakona so demografsko ogrožena območja obsegala 61 odstotkov površine in 24,6 odstotka prebivalstva Slovenije, kar pomeni, da se je obseg območij, upravičenih do posebnih sredstev, močno povečal. Leta 1999 je bil sprejet nov Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja,⁷¹⁶ ki je med drugim uvedel tudi kazalnike za določitev območij s posebnimi razvojnimi problemi. Na temelju zakona je bil leta 2000 sprejet podzakonski akt, ki je natančno določal vrednosti meril in občine, ki izpolnjujejo ta me-

⁷¹⁴ UL SRS, 16/1971.

⁷¹⁵ UL RS, 48/1990.

⁷¹⁶ UL RS, 60/1999.

rila. V okviru območij s posebnimi razvojnimi problemi je zakon uvajal tri tipe teh območij: ekonomsko šibka območja, območja s strukturnimi problemi in visoko brezposelnostjo ter razvojno omejevana obmejna in območja z omejenimi dejavniki. Sprejem zakona leta 1999 in podzakonskih aktov je na področju regionalne politike leta 2000 postavil slovensko regionalno strukturno politiko na nove temelje. Leta 2001 je bila sprejeta Strategija regionalnega razvoja Slovenije, ki je postala osnovni strateški dokument države, ki je tako v skladu s Strategijo gospodarskega razvoja in Prostorskim planom Slovenije opredeljevala cilje regionalnega razvoja in določala instrumente in politiko za doseganje teh ciljev.⁷¹⁷

S prehodom v tržno gospodarstvo so tudi industrijski kraji in regije, ki so se razvijali na temelju industrijskega razvoja, doživeli gospodarsko krizo. Ekonomska politika socialističnega sistema ni dopuščala pravočasnega prestrukturiranja klasične industrije v skladu z zahtevami tržnega gospodarstva, ki se je oblikovalo v evropskem prostoru. Regije so se novim razmeram v tržnem gospodarstvu različno prilagajale, kar je bilo odvisno predvsem od stopnje razvitosti in obstoječe gospodarske strukture ob vstopu regij v proces tranzicije. Različno prilagajanje novim razmeram se je pretežno odražalo v finančnih rezultatih poslovanja gospodarstva, izgubah, izvozu in v deležu brezposelnih v delovno sposobnem prebivalstvu. Finančni rezultati so se v vseh regijah poslabšali v letih 1991 in 1992, medtem ko je leta 1993 prišlo do izboljšanja stanja. Regije, ki so težave prehodnega obdobja lažje reševale, so bile predvsem Osrednjeslovenska, Obalno-Kraška in Gorenjska. Zanje je bilo značilno, da so v proces tranzicije vstopile z boljšimi izhodiščnimi pogoji. Vse tri so imele dokaj pestro gospodarsko strukturo, predvsem Obalno-Kraška in Osrednjeslovenska pa tudi nadpovprečen delež zaposlenih v terciarnih dejavnostih. K lažjemu premagovanju težav prehodnega obdobja jim je pomagala tudi boljša izobrazbena struktura prebivalcev in zaposlenih.

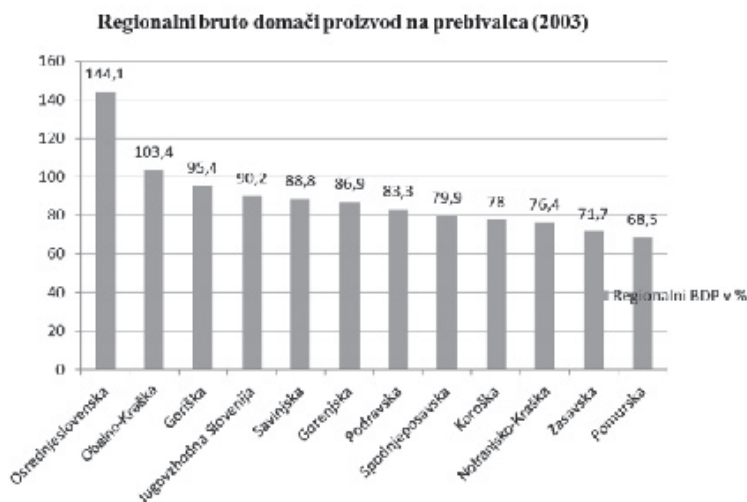
⁷¹⁷ Pečar, Farič, Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1999, str. 11–15.

Osrednjeslovenska in Obalno-Kraška regija sta imeli že v prvih letih tranzicije nadpovprečno bruto dodano vrednost na prebivalca. V nekoliko težjem položaju je bila Gorenjska regija, ki je bila obremenjena s staro industrijsko strukturo, potrebno sanacije. Gorenjska regija je imela leta 1993 nadpovprečno izgubo v celotnem prihodku, vendar jo je že leta 1993 zmanjšala pod državno povprečje. V drugo skupino so spadale regije, ki so bile srednje razvite, a so imele dokaj perspektivno gospodarsko strukturo in pretežno pozitivno ocenjene razvojne potencialne. To so bile Savinjska, Dolenjska in Goriška regija. Med temi se je novim gospodarskim razmeram najtežje prilagajala Savinjska regija, predvsem zaradi manj perspektivne in stare industrije, v kateri so prevladovala velika podjetja, ki so se težje usmerjala v iskanje novih trgov. Dolenjska regija je od vseh slovenskih regij bila vseskozi najbolj izvozno usmerjena, saj je na primer delež izvoza v celotnem prihodku leta 1993 znašal kar 41,1 odstotka. Slovensko povprečje je bilo dobrih 21 odstotkov. Goriška regija je izstopala po najnižjem deležu brezposelnih v delovno sposobnem prebivalstvu (leta 1993 6,9 odstotka brezposelnih, Slovenija 10,1 odstotka). Med slabše razvite regije, vendar s perspektivno gospodarsko strukturo, sta spadali Pomurska in Notranjsko-Kraška regija. Kljub slabi razvisti regij je njuna gospodarska struktura, neobremenjena s starimi industrijskimi panogami, pripomogla k lažjemu prilagajanju v procesu tranzicije. Bruto dodana vrednost na prebivalca je bila sicer med najnižjimi v Sloveniji, vendar se je leta v obdobju 1990–1993 v Pomurski regiji najhitreje povečevala. Obe regiji sta imeli tudi podpovprečno rast števila brezposelnih v obdobju 1990–1994. Podravska, Koroška in Spodnjeposavska regija so spadale v srednje razvite regije s problematično gospodarsko strukturo in pozitivno ocenjenimi razvojnimi potenciali. To so bile regije, ki so se prve začele soočati z naraščajočo brezposelnostjo, imele pa so tudi nadpovprečen delež izgub v celotnem prihodku. Gospodarstva omenjenih regij so bila obremenjena s številnimi neperspektivnimi industrijskimi podjetji, posebej Podravska regijo sta močno prizadeli še vojna v Iraku in izguba jugoslovanskega trga. Kljub temu so regije imele

perspektivo predvsem v razvijanju neindustrijskih dejavnosti. Pri tem jim je bila v pomoč tudi dokaj dobra izobrazbena struktura prebivalstva, čeprav je bila zaradi visokega deleža brezposelnih slabo izkoriščena. Na zadnje mesto tako po razvitosti kot tudi perspektivnosti lahko uvrstimo Zasavsko regijo. To je bilo izrazito industrijsko območje s poudarjenim energetskim kompleksom, slabo razvitim terciarnim sektorjem, obenem s slabimi naravnimi možnostmi za razvoj kmetijstva. Regija je bila tudi ekološko zelo prizadeta. Zaradi vseh naštetih dejstev se je zelo težko prilagajala prehodu v tržno gospodarstvo, kar se je kazalo v slabih finančnih rezultatih gospodarstva, predvsem v visokem deležu izgub v celotnem prihodku in v visokem deležu brezposelnih od leta 1990 dalje.⁷¹⁸

Iz grafa je razvidno, da so bile v Sloveniji precejšnje regionalne razlike tudi v novem tisočletju in da sama tranzicija nesorazmerij ni odpravila. Glede na BDP na

Regionalni bruto domači proizvod na prebivalca (2003)

Vir: SURS. URL: <http://www.stat.si/>.

⁷¹⁸ Gospodarska gibanja v Sloveniji v letu 1994 s projekcijami razvoja do leta 1998 (pomladansko poročilo). UMAR, Delovni zvezek, št. 6, III, 1994, str. 22–24.

prebivalca je daleč pred vsemi regijami vodila Osrednjeslovenska regija, medtem ko je bila na zadnjem mestu Pomurska regija. BDP na prebivalca v Osrednjeslovenski regiji je leta 2003 znašal 17.954 evrov, v Pomurski le 8535. Razlika je bila torej ogromna in tudi po formalnem koncu tranzicije se ta slika ni spremenila. Leta 2003 je Osrednjeslovenska regija ustvarila dobro tretjino (35,7 odstotka) celotnega slovenskega BDP-ja, kar je več kot v 8 regijah z najmanjšim BDP-jem skupaj (31 odstotkov) – skupaj s Podravsko regijo je ustvarila skoraj polovico slovenskega BDP-ja (49 odstotkov).⁷¹⁹

⁷¹⁹ SURS. Prva statistična objava, št. 76, 30.3.2006.

Mariborsko gospodarstvo: velika žrtev menjave družbenopolitičnega in gospodarskega sistema⁷²⁰

Maribor je po velikosti drugo slovensko mesto in je gospodarsko ter kulturno središče severovzhodne Slovenije. Dolga leta je sodil v sam vrh jugoslovanske industrijske proizvodnje. A to mu ni bilo posebno v prid, saj se je razvijal le industrijsko. V Mariboru se je struktura industrijske proizvodnje razlikovala od republiškega povprečja. Odločilnega pomena je bilo odstopanje na področju proizvodnje sredstev za delo. Proizvodnja sredstev za delo je bila sicer najzahtevnejša zvrst proizvodnje, saj je zahtevala visoko stopnjo tehnološke opremljenosti in angažiranje visokih finančnih sredstev, vendar se to v primeru mariborskega gospodarstva ni zgodilo.⁷²¹

*Pomembne prelomnice v upravni razdelitvi Maribora:*⁷²²

1981– Enotna mariborska občina, v katero so se leta 1967 združile občine Center, Tabor in Tezno, se razdeli na šest občin – Rotovž, Tabor, Pobrežje, Tezno, Ruše in Pesnica; povezane so v posebno družbenopolitično skupnost Mesto Maribor.

⁷²⁰ Podrobneje o mariborskem gospodarstvu med tranzicijo glej Lorenčič, Mariborsko gospodarstvo med tranzicijo. V: Oset, Berberih Slana, Lazarevič (ur.), *Mesto in gospodarstvo*, str. 203–228.

⁷²¹ Statistične informacije. Občina Maribor, Zavod za planiranje in urbanistično načrtovanje, št. 20, 25.10.1991, str. 4.

⁷²² Zelo pomemben podatek, ki ga je potrebno imeti v mislih, ko beremo določene statistične podatke (rast industrijske proizvodnje, brezposelnost itd.). Obseg občine v začetku devetdesetih let 20. stoletja se je razlikoval od današnjega!

1990 – Občine Rotovž, Tabor, Tezno in Pobrežje se združijo v občino Maribor; Ruše in Pesnica ostaneta samostojni.
1994 – Maribor postane mestna občina, samostojne postanejo občine Duplek, Rače-Fram in Starše.
1998 – Iz Mestne občine Maribor se izločita še občini Miklavž in Hoče-Slivnica.

Vir: Spletna stran MO Maribor. URL: <http://www.maribor.si/podrocje.aspx>, (25. 7. 2009).

Iz stagnacije v sedemdesetih letih do izrazitega padca industrijske proizvodnje v drugi polovici osemdesetih let

V času samoupravnega gospodarjenja je država s svojo politiko posegala v organizacijo poslovnih sistemov in ekonomska politika socialističnega sistema ni dopuščala pravočasnega prestrukturiranja v skladu z zahtevami tržnega gospodarstva. Že v sedemdesetih letih je mariborska industrija prišla v fazo stagnacije in je zaostajala za slovenskim razvojem. Zniževala so se vlaganja v investicije, značilne pa so bile zaprtost in razdrobljenost industrijskih podjetij in njihova tehnološka zastarelost. V osemdesetih letih je mariborsko gospodarstvo samo še nazadovalo.⁷²³ Eden izmed razlogov za težave je vsekakor tičal v dejstvu, da se številna mariborska podjetja niso znala prilagoditi zahtevam tržnega gospodarstva. Kot primer navedimo giganta Metalno. Med temeljnimi organizacijami združenega dela je bil leta 1973 sklenjen samoupravni sporazum o združitvi v delovno organizacijo Metalno in ta je pomenil temelj za nov ekonomski razvoj. Takšna organizacija je kot osnova jugoslovanskega "eksperimenta" dogovorne ekonomije v temeljih ostala nespremenjena v veljavi vse do leta 1990.⁷²⁴

Tedanja politična oblast se je že v začetku osemdesetih let zavedala, da so na gospodarskem področju po-

⁷²³ Lorber, Strukturne spremembe mariborskega gospodarstva po letu 1991, str. 64–65.

⁷²⁴ Maček, Metalna – propadli mariborski gigant. V: Maček et al., *Metalna Maribor*, str. 46.

trebne spremembe, a nikakor ni bila sposobna preseči ideoloških okvirjev. O tem priča eden izmed sklepov seje Medobčinskega sveta ZKS za Podravje, ki se je glasil, "da je treba preseči ozke podjetniške interese in akcijo usmeriti v prizadevanje za to, da bo bodoči razvoj slonel kvalitetnejših odnosih". Akcija pa mora iti v smer, "ki bo zagotovila skupno planiranje, skupna vlaganja, skupen dohodek in skupen riziko".⁷²⁵ Tudi vzrokov za številne probleme na področju gospodarstva se je tedanja politična struktura zavedala. Na eni izmed sej Medobčinskega sveta poleti 1983 jih je predstavil sekretar Medobčinskega sveta ZKS za Podravje Slavko Kleindienst, ki je vzroke videl v strukturi gospodarstva (predvsem v predelovalnem značaju industrije in zastarelosti tehnologije), premajhni izvozni usmerjenosti gospodarstva, zaostajanju gospodarskih investicij, premajhni povezanosti gospodarstva in nekaterih družbenih dejavnosti ter v vse večjih problemih na področju skupne porabe. Rešitev omenjenih težav je sekretar videl "v tesnejši povezanosti in prizadevanju za skupno, vzajemno, odkrito, vendar strpno in konstruktivno reševanje problemov". Menil je, da je največja ovira pri reševanju težav dejstvo, da "so komunisti v Podravju še vedno prešibko povezani".⁷²⁶

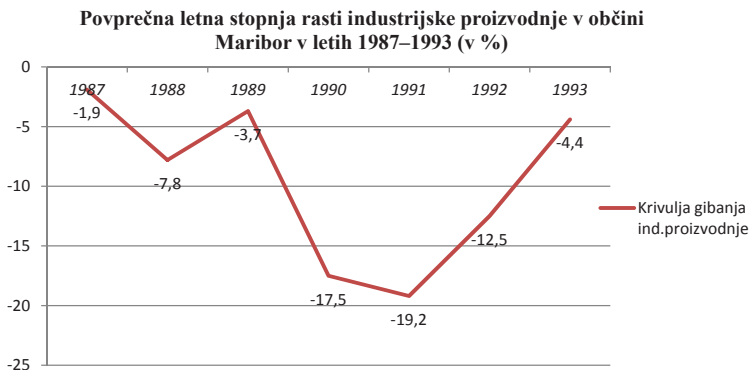
Za osemdeseta leta je bila značilna počasna rast industrijske proizvodnje, ki se je gibala na robu stagnacije. V podjetjih so se kopičile zaloge, medtem ko je akumulacija izgubila tekmo z osebnimi dohodki. Dinamiko in strukturo proizvodnje niso več toliko opredeljevali fizični dejavniki, temveč vse bolj pogoji gospodarjenja. Vzroki so bili od podjetja do podjetja različni, največji problem je predstavljala inflacija.

Posebej po letu 1985 je postajal vse bolj aktualen tudi problem plasmaja gotovih izdelkov, kar je še posebej prizadelo lahko predelovalno industrijo. V tem obdobju so investicije zaostajale od 10 do 20 odstotkov za slovenskim povprečjem. Na voljo ni bilo investicijskih

⁷²⁵ PAMB 1771022 (Medobčinski svet ZKS za Podravje – Maribor 1968 – 1990), št. 68 (delovodnik, indeks, arhivski znaki, dopisi, zapisniki 1981–1982).

⁷²⁶ PAMB 1771022, Medobčinski svet ZKS za Podravje – Maribor 1968–1990, št. 70 (zapisniki 1983, stališča, zaključki, ugotovitve, dopisi, zapisniki 1984).

Povprečna letna stopnja rasti industrijske proizvodnje v občini Maribor v letih 1987–1993 (v %)

Vir: Maribor v številkah 1994, str. 15.

* Vključeni sta tudi občini Ruše in Pesnica.

programov za vodilne industrijske panoge, kot so bile kovinska, lesna, elektroindustrija in elektronika.⁷²⁷ Izhajajoč iz razprave na skupni seji Predsedstva Socialistične republike Slovenije in Predsedstva CK ZKS maja 1985, sta tedanji družbenopolitični in gospodarski položaj “opozarjala na izjemno občutljivo fazo ohranjanja in razvoja pridobitev socialistične revolucije”, tedanje razmere pa “terjale angažirano, premišljeno, usklajeno in učinkovito aktivnost družbenopolitičnih in samoupravnih skupnosti, upravnih in drugih organov, subjektivnih socialističnih sil, povezanih v SZDL in znotraj nje še posebej ZK, ki je tako kot v preteklosti, tudi danes odgovorna za idejno usmerjenost in za doslednost kontinuiteti uveljavljanja socialističnega samoupravljanja”.⁷²⁸ Razpravljalo se je veliko, vendar pozitivnih ukrepov za gospodarstvo ni bilo. Tudi za obdobje od julija 1985 do februarja 1986 je Medobčinski svet ZKS za Podravje ugotavljal, da so v tem obdobju družbeno-gospodarske in politične razmere bile zelo zapletene in zaostrene, ki

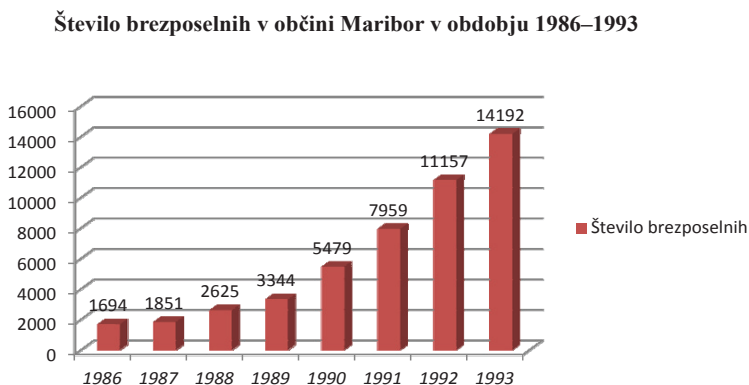
⁷²⁷ Slavec, *Razvoj industrije v Mariboru s posebnim poudarkom na razvojnih dejavnostih*, S.I., s.n., 1989, str. 61.

⁷²⁸ PAMB 1771022, Medobčinski svet ZKS za Podravje – Maribor 1968–1990, št. 72 (popisi, zapisniki 1985).

jih je posebej, kot je zapisano v poročilu, “karakteriziral težaven gospodarski položaj, ki se je manifestiral v zaostrjenih pogojih gospodarjenja”.⁷²⁹

Za Maribor je bila značilna zelo pestra struktura industrije. Od 33 industrijskih panog v Sloveniji leta 1989 je bilo v Mariboru razvitih kar 29. Pričakovali bi, da bo takšna struktura omogočala večjo prilagodljivost tržnim razmeram, vendar se je zgodilo ravno nasprotno. Mariborska industrija se zaradi pomanjkanja znanja ni znala prilagoditi povpraševanju na trgu.⁷³⁰ V drugi polovici osemdesetih let se je torej začelo najbolj dramatično obdobje v povojnem gospodarskem razvoju Maribora. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila najpomembnejša dejavnost v Mariboru proizvodnja vozil, ki je leta 1987 prispevala 31,7 odstotka prihodka mariborske industrije. Zaradi izgube trga je njen delež strmo padal. Ta padec je bil v absolutnem znesku še veliko večji, saj se je industrijska proizvodnja v Mariboru v tem obdobju

Število brezposelnih v občini Maribor v obdobju 1986–1993

Vir: Maribor v številkah 1994, str. 15.

* Do leta 1991 niso vključena zasebna podjetja.

** Vključeni so tudi zaposleni pri obrtnikih iz občine Ruše in Pesnica.

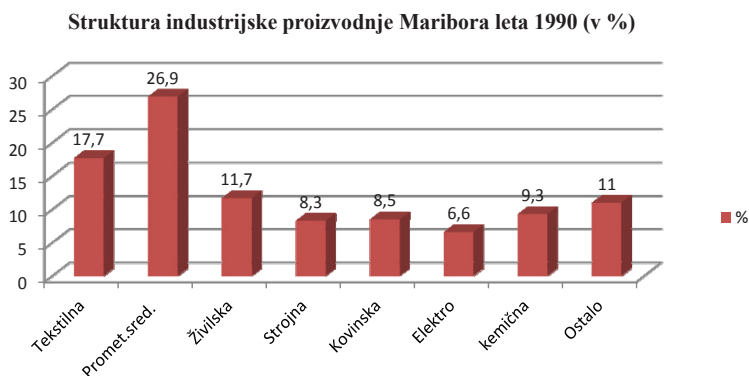
⁷²⁹ PAMB 1771022, Medobčinski svet ZKS za Podravje – Maribor 1968–1990, št. 73 (zapisniki 1986).

⁷³⁰ Slavec, *Razvoj industrije v Mariboru s posebnim poudarkom na razvojnih dejavnostih*, str. 61.

zmanjšala za 42 odstotkov. Druga najpomembnejša dejavnost je bila proizvodnja tekstilne preje in tkanin, ki je bila v prihodkih udeležena s približno 10 odstotki. Posledica pomanjkanja propulzivne industrije je bil nagel padec industrijske proizvodnje. Proces notranjega prestrukturiranja proizvodnje mariborskega gospodarstva je potekal zelo počasi. Tradicionalne industrijske dejavnosti, kot so proizvodnja prometnih sredstev, tekstila, elektro–naprav in strojegradnje, so doživele velik padec proizvodnje. Te industrijske dejavnosti so imele svoj trg v bivšem jugoslovanskem prostoru in so bile privilegirane tako na državnem kot lokalnem nivoju. Delež vlaganj v raziskave in razvoj in v posodabljanje proizvodnje ni bil zadosten. V proizvodnji prometnih sredstev so na primer težave skušali reševati s subvencijami.⁷³¹

Iz zapisnika seje Medobčinskega sveta ZKS za Podravje je razvidno, da so številne organizacije združenega dela ustvarjale izgubo (posebej od leta 1985 dalje) in vsi poskusi sanacije razmer in prestrukturiranja so bili neuspešni, saj je tudi leta 1988 večina ozdov imela izgube.⁷³² Mejniki na tem področju je pomenilo leto

Struktura industrijske proizvodnje Maribora leta 1990 (v %)

Vir: Maribor v številkah 1991, str. 21.

* Vključeni sta tudi občini Ruše in Pesnica.

⁷³¹ Lorber, Gospodarska tranzicija Slovenije v procesu globalizacije, str. 133–166.

⁷³² PAMB 1771022, Medobčinski svet ZKS za Podravje – Maribor 1968–1990, št. 74 (delovodnik in dopisi 1987, 1988, 1989, 1990, zapisniki 1988–1989).

Vzroki	Posledice
<ul style="list-style-type: none"> • prehod v tržno gospodarstvo • razpad jugoslovanskega trga • izguba vzhodnega trga (razpad Sveta za evropsko vzajemnost) • zalivska vojna • neustrezno prestrukturiranje • prepočasna tehnološka posodobitev • pomanjkanje svežega kapitala in investicij • namenjanje državnih subvencij za ohranitev delovnih mest, ne pa za prestrukturiranje proizvodnje 	<ul style="list-style-type: none"> • padeč industrijske proizvodnje • visoka brezposelnost • stečaji in likvidacije podjetij • izseljevanje prebivalstva iz mesta Maribor • počasno oživljanje in okrevanje

Glavni vzroki za krizo mariborskega gospodarstva in njihove posledice

Vir: Lorber, Strukturne spremembe mariborskega gospodarstva po letu 1991, str. 63–78; Slavec, Značilnosti, vzroki in posledice deindustrializacije v Mariboru. V: Klemenčič (ur.), Gospodarska problematika slovenskega alpskega sveta in slovenskih mest, str. 172–178.

1989, ko so bili po Zakonu o podjetjih⁷³³ tozdi ukinjeni in ko je prišlo do organizacijskih sprememb. Nekateri tozdi so se osamosvojili in postali samostojna podjetja (TIPPO, Družbeno podjetje Kruh – pecivo). V številnih ozdih pa so se tozdi združili v enovita podjetja. Po letu 1989 je kriza v mariborski industriji z vso močjo udarila na plan. V krizo so zašla tako rekoč vsa podjetja. Številna so objavila stečaj. Krizo so posebej občutili tako imenovani giganti, kot so bili Metalna, TAM, MTT. Posledica krize je bilo številno odpuščanje. Od leta 1987 do leta 1991 se je število zaposlenih v mariborskih podjetjih zmanjšalo za približno 7700.⁷³⁴

Neustrezna sestava gospodarskih dejavnosti je bila vsekakor ena največjih težav mariborskega gospodarstva. Sredi osemdesetih let je namreč več kot 60 od-

⁷³³ UL SFRJ, 77/1988.

⁷³⁴ Slavec, *Razvoj industrije v Mariboru s posebnim poudarkom na razvojnih dejavnostih*, str. 62.

stotkov dohodkov takratno mariborsko gospodarstvo ustvarilo s predelovalnimi dejavnostmi, kjer sta, kot že omenjeno, imeli vodilno vlogo proizvodnja vozil in tekstilna industrija. S krizo v teh dveh panogah je prišlo do resnih težav v mariborskem gospodarstvu, saj je ob razpadu jugoslovanske države velik del trga izgubila predvsem proizvodnja investicijske opreme in tekstila. Poudariti je treba, kot je ugotovila Lučka Lorber, da se je glavni pretres v mariborskih predelovalnih dejavnostih zgodil nekaj let pred osamosvojitvijo in prva leta po njej. Mariborsko gospodarstvo je doživelo šok že z letom 1988, ko je drastično začel padati delež proizvodnje v sektorju proizvodnje vozil. Jugoslovanska vojska je namreč leta 1988 skoraj v celoti prenehala kupovati pri mariborskih podjetjih, nakar je Slovenija z osamosvojitvijo izgubila še civilni del jugoslovanskega tržišča in s tem je bil "propad napačno vodenih in državno privilegiranih podjetij neizbežen".⁷³⁵

Kriza tudi v začetku devetdesetih let: stečaji, brezposelnost in izseljevanje

Z osamosvojitvijo Slovenije, z razpadom enotnega jugoslovanskega trga in z izgubo vzhodnega (SEV) trga ter s prehodom v tržno gospodarstvo se je kriza samo še poglobila. Mariborska industrija je zapadla v veliko krizo, največji vzrok za to pa je tičal v dejstvu, da je leta slonela na gigantskih podjetjih, ki so začela propadati, kar je sprožilo plaz negativnih učinkov – padec proizvodnje, visoko brezposelnost in posledično veliko socialno ogroženost.⁷³⁶ Po letu 1991 je v mariborskem gospodarstvu prišlo do velikih sprememb v strukturi gospodarskih podjetij, v strukturi prihodkov gospodarstva in v proizvodnji po dejavnostih. Delež industrije v prihodku mariborskega gospodarstva je strmo padal v obdobju 1989 do 1991 (s 60,4 na 45,5 odstotka) in zmerneje v obdobju po letu 1991 (leta 1996 je delež industrije v

⁷³⁵ Lorber, Strukturne spremembe mariborskega gospodarstva po letu 1991, str. 66, 69.

⁷³⁶ Prav tam, str. 63–78.

prihodku znašal 38,2 odstotka). Padec industrijske proizvodnje je imel odločilno vlogo v gospodarskem nazadovanju Maribora v primerjavi z republiškim. Najmanjši padec v prihodkih gospodarstva je Maribor doživel leta 1993. Rezultat relativno nizkega padca dohodka v slovenskem gospodarstvu je bila uspešna rast dohodka trgovine. Po letu 1993 beleži rast dejavnost finančnih storitev, kar je bila v veliki meri posledica aktiviranja večjega števila malih podjetij, ki so potrebovala "finančni servis". Odstopanje od normalne rasti prihodka dejavnosti promet in zveze leta 1995 je bila posledica prenosa sedeža Pošte Slovenije iz Ljubljane v Maribor.⁷³⁷

V začetku devetdesetih let je prišlo tudi do izrazitega padca tako izvoza kot uvoza. Kljub vsem prizadevanjem za povečanje izvoza je mariborsko gospodarstvo v prvih devetih mesecih leta 1991 izvozilo za 147 milijonov ameriških dolarjev oziroma kar za 21,3 odstotka manj kot v enakem obdobju leta 1990. Zanimivo je, da se je izvoz na republiški ravni v enakem obdobju zmanjšal "le" za 8 odstotkov. Tudi pri uvozu je mariborsko gospodarstvo dosegalo skromnejše rezultate kot republika, saj se je uvoz v prvih devetih mesecih leta 1991 zmanjšal za 13,8 odstotka, na republiški ravni pa za 5 odstotkov.⁷³⁸ Že leta 1992 pa je mariborsko gospodarstvo izvozilo za 72,3 odstotka ter uvozilo za 53,1 odstotka več blaga kot leto poprej. Po področjih dejavnosti je kar 81,9 odstotka celotnega občinskega izvoza izvozila industrija, prav tako je ta imela tudi največji delež pri uvozu.⁷³⁹

Eden od zunanjih kazalnikov krize so bili tudi stečaji podjetij. Glede na število slednjih je bilo po ugotovitvah gospodarstvenikov najbolj prizadeto ravno gospodarstvo v Mariboru in regiji, zlasti zaradi zlomov velikih industrijskih, gradbenih in trgovskih podjetij. Od leta 1989, ko je bil zabeležen stečaj prvega večjega podjetja (Lilet), je postopoma začelo naraščati število stečajev mariborskih podjetij. V letih 1990 in 1991 je bilo skupaj

⁷³⁷ Lorber, *Gospodarska tranzicija Slovenije v procesu globalizacije*, str. 133–166.

⁷³⁸ Statistične informacije. Občina Maribor, Zavod za planiranje in urbanistično načrtovanje, št. 26, 10. 12. 1991, str. 4.

⁷³⁹ Statistične informacije. Občina Maribor, Zavod za planiranje in urbanistično načrtovanje, št. 15, 12. 02. 1993, str. 4.

uvadenih 6 stečajev, leta 1992 se je stečajni postopek začel v 9 podjetjih, leta 1993 v 15 podjetjih in leta 1994 v 19 podjetjih. Najbolj so Maribor na gospodarskem in socialnem področju zaznamovali stečaji leta 1995 (23 stečajev, med drugim tudi v podjetjih Metalna Mio, Metalna TPI, TVT Termex, Merinka Melinda in GZP Mariborski tisk) in leta 1996 (33 novih stečajev, med drugim tudi v podjetjih SGP Stavbar Megrad, EM Hidromontaža, TAM, Tekstilna tovarna Maribor, Jeklotehna in PIK Exclusive), ko je delo izgubilo največ delavcev. Stečaji so se nadaljevali tudi v naslednjih letih. Leta 1998 je 0,2 odstotka mariborskih podjetij, kjer je s stečajem teh podjetij izgubilo delo 2,3 odstotka vseh zaposlenih v občini, ustvarilo 1,4 odstotka vseh prihodkov, te družbe pa so imele v lasti 1,1 odstotka vseh sredstev. Največje odstopanje od slovenskega povprečja je bilo opazno predvsem pri številu zaposlenih, ki so izgubili delo v teh podjetjih. Leta 1999 je na novo odprlo stečajni račun 21 gospodarskih družb s sedežem v mariborski občini, leta 2000 pa se je začel stečajni postopek v 37 mariborskih podjetjih.⁷⁴⁰ Naj povemo, da so bili nekateri stečajni postopki zelo dolgotrajni. Eden takšnih primerov je tudi mariborska Hidromontaža, kjer so stečaj objavili na isti dan kot v TAM-u, torej v začetku junija 1996, a stečajni postopek leta 2009 še vedno ni bil zaključen. Kot zanimivost v primeru stečaja Hidromontaže navedimo še podatek, da so za tega delavci izvedeli zjutraj ob prihodu na delo. Čeprav je bil stečaj nekako pričakovan, pa je bila njegova izvedba velik šok za številne zaposlene.⁷⁴¹

Stečaji so povzročili tudi visoko brezposelnost. Podatki kažejo, da je bilo leta 1991 v mariborski industriji zaposlenih 28.397 delavcev ali samo 724 delavcev več kot leta 1961. Po letu 1987, ko je industrija dosegla največje število zaposlenih, to je bilo 38.510 delavcev, se je začelo obdobje hitrega nazadovanja števila zaposlenih. V primerjavi z letom 1987 je bilo število delavcev leta 1991 manjše za 10.113, leta 1993 pa za 13.296 in je znašalo 25.214 delavcev. Ti podatki kažejo, da je

⁷⁴⁰ Informacija o mariborskem gospodarstvu za leto 1999 in 2000, str. 21–24.

⁷⁴¹ Gostenčnik, Hidromontaža skozi čas (1948–1998).V: Tovšak et al., *Hidromontaža Maribor skozi čas*, str. 25–26.

industrijska podjetja zapustil vsak četrti delavec, saj se je njihovo število zmanjšalo za 26,26 odstotka. Največji upad je bil opazen v letih 1990 in 1991. Po letu 1987 je tudi v slovenski industriji začelo upadati število zaposlenih v industriji, vendar je bil ta upad veliko manjši kot v Mariboru. V štirih letih se je v Sloveniji število zaposlenih zmanjšalo za 15,09 odstotka, po letu 1991 še bolj. V Mariboru pa ni nazadovalo samo število industrijskih delavcev, ampak tudi delež industrije v ustvarjenem družbenem proizvodu. Ta se je znižal od 50,46 odstotka leta 1987 na samo 43,47 odstotka leta 1990. Po letu 1987 je torej začel slabeti tudi ekonomski pomen industrije v okviru mestnega gospodarstva.⁷⁴² O porastu brezposelnosti priča tudi podatek, da se je septembra število brezposelnih povzpelo na 8537, kar je pomenilo porast za 55,8 odstotka glede na poprečje leta 1990. Tudi razmerje med upokoјenci in zaposlenimi v družbenem in zunaj družbenega sektorja se je poslabševalo na škodo zaposlenih in je konec avgusta 1991 znašalo 1 : 2,3, kar je pomenilo, da sta morala 2,3 delavca delati za enega upokoјenca (to razmerje je na državni ravni znašalo 1 : 2,1).⁷⁴³

Iz tabele je razvidno, da se je število brezposelnih oseb v MO Maribor v obdobju 1995–2004 sicer zmanjševalo, naraščal je delež brezposelnih žensk (leta 1999 je bil delež brezposelnih žensk 52,6 odstotka, leta 2004 pa 54,1 odstotka) in delež brezposelnih oseb s V., VI. in VII.–VIII. stopnjo izobrazbe. V upadanju je bil delež brezposelnih s I. in II., III. in IV. stopnjo izobrazbe.⁷⁴⁴ Eden izmed razlogov, da povezave s tujim kapitalom niso bile uspešne, je bil tudi državni intervencionizem. Dotacije za ohranjanje delovnih mest so imele ravno nasprotni učinek od pričakovanega. Državne subvencije so porabili za sanacijo likvidnosti in plače zaposlenih. Podjetja so zapadla v tako imenovani efekt “glej in čakaj”.⁷⁴⁵ Gi-

⁷⁴² Slavec, Značilnosti, vzroki in posledice deindustrializacije v Mariboru. V: Klemenčič (ur.), *Gospodarska problematika slovenskega alpskega sveta in slovenskih mest*, str. 172.

⁷⁴³ Statistične informacije, Občina Maribor, Zavod za planiranje in urbanistično načrtovanje, št. 21, 07. 11. 1991, str. 4.

⁷⁴⁴ Informacija o gospodarskih gibanjih v Mestni občini Maribor, str. 23; Statistične informacije, Upravna enota Maribor, št. 8, 1995.

⁷⁴⁵ Lorber, *Gospodarska tranzicija Slovenije v procesu globalizacije*, str. 133–166.

Brezposelne osebe v MO Maribor glede na izobrazbeno strukturo v letih 1995–2004

Leto	Vsi	Število	ženske	Delež od vseh glede na stopnjo izobrazbe v %				
				I. in II.	III. In IV.	V.	VI.	VII. in VIII.
1995	13961		6794	38,5	28,4	27,1	4,2	1,9
1996	14500		7028	38,5	29,4	26,2	3,9	2,1
1997	14242		7092	39,2	29,8	25,8	3,5	1,7
1998	13924		7065	39,5	29,2	26,1	3,5	1,7
1999	11100		5843	38,9	29,6	26,5	3,2	1,7
2000	10444		5556	39	30,1	26,4	2,9	1,6
2001	10269		5434	39,8	29,4	26	2,9	1,9
2002	9659		5073	39,8	29,5	25,5	2,4	2,7
2003	8553		4608	36,4	27,2	29,9	2,7	3,8
2004	7728		4182	33,3	27,1	32,2	3	4,4

Vir: Informacija o mariborskem gospodarstvu za leto 1999 in 2000, MO Maribor, Mestna uprava, str. 27; Informacija o gospodarskih gibanjih v Mestni občini Maribor, str. 23.

* Od leta 1998 dalje brez občin Miklavž na Dravskem polju in Hoče-Slivnica.

banje števila zaposlenih v industriji se je sicer po letu 1994 umirilo. Stalno padanje števila zaposlenih pa se je nadaljevalo v tekstilni industriji. Število brezposelnih je sicer naglo naraslo po letu 1989, ko je prišlo do hitrega nazadovanja mariborske industrije. Delež brezposelnih se je gibal med 22 in skoraj 24 odstotki. Republiško povprečje je znašalo približno 14 odstotkov. Delež dolgotrajno brezposelnih je bil približno 10 odstotkov nad republiškim povprečjem.⁷⁴⁶ Standard v občini je bil pod slovenski povprečjem, kar se je na primer kazalo tudi v višini plač. Najnižje plače so bile v gospodarskem sektorju. Povprečna neto plača v podjetjih in drugih organizacijah je v oktobru leta 1994 znašala 62.892 SIT (RS 65.284), v gospodarstvu 56.151 SIT (RS 60.207) in v ne-

⁷⁴⁶ Prav tam. Kar se tiče problema brezposelnosti v mariborski občini, še opravičilo. V prispevku z naslovom Mariborsko gospodarstvo med tranzicijo (str. 203–228), ki sem ga napisal kot mladi raziskovalec leta 2010 za zbornik *Mesto in gospodarstvo. Mariborsko gospodarstvo v 20. stoletju* (glej seznam literature in virov), sem v opombi 41, ki se je nanašala na besede nekdanjega mariborskega župana Borisa Soviča, navajal nerelevanten vir, za kar se iskreno opravičujem (ista napaka je tudi v doktorski disertaciji, ki sem jo zagovarjal marca 2011 in sicer na straneh 231 in 245).

gospodarstvu 81.747 (RS 81.373).⁷⁴⁷ Po letu 1991 se je veliko število ljudi odselilo iz mesta Maribor. Po podatkih se je le okoli tretjina prebivalstva iz mesta preselila v okolico Maribora, med preostalima dvema tretjinama se jih je del preselil v širšo Podravsko regijo, pomemben del pa tudi v Osrednjeslovensko regijo (Ljubljana z okolico). Slednja z delovnimi mesti, ki jih je (in še vedno je tako) v Mariboru primanjkovalo, privlači predvsem visokošolsko izobražene kadre. Posledično se je tako gospodarska in socialna razlika med prestolnico in drugimi regionalnimi središči povečevala.⁷⁴⁸

Treba je poudariti, da so bile podobne razmere tudi v ostalih občinah. Povesod smo bili priča padcu gospodarski aktivnosti, povečanju brezposelnosti in stečajem podjetij. Če analiziramo sosednjo ptujsko občino ugotovimo, da so položaj gospodarstva v osemdesetih letih prejšnjega stoletja skušali reševati s sprejetjem številnih stabilizacijskih ukrepov.⁷⁴⁹ Tudi na Ptujskem je bila najpomembnejša panoga industrija. Leta 1980 je slednja zaposlovala kar 6864 ljudi. 1959 ljudi je bilo zaposlenih v trgovinskem sektorju, 1665 v gradbeništvu, 1104 v kmetijstvu, 1049 v prometnih organizacijah, 912 ljudi je zaposlovala obrt, 442 gostinstvo, 307 finančne organizacije ter 124 komunalna dejavnost. Prav tako je tudi leta 1990 največje število ljudi v gospodarstvu zaposlovala industrija, in sicer 8335 ljudi. 2054 ljudi je bilo zaposlenih v trgovinskem sektorju, 1332 v gradbeništvu, 1625 v kmetijstvu, 851 v prometnih organizacijah, 859 ljudi je zaposlovala obrt, 270 gostinstvo, 306 finančne organizacije in 190 komunalna dejavnost. V gospodarstvu je bilo leta 1990 zaposlenih 15.680 ljudi, v negospodarstvu pa 3152. Industrija v občini je imela vsa leta po 1955 glavni delež v družbenem proizvodu. Svoj vrh (57 odstotkov) je dosegla proti koncu osemdesetih let ob aktiviranju nove elektrolize C v Tovarni glinice in aluminija Kidričevo, kjer je znašala skupna proizvodnja 85.000 ton, delež te tovarne pa je prese-

⁷⁴⁷ Statistične informacije, Upravna enota Maribor, št. 1. 03. 01. 1995, str. 9.

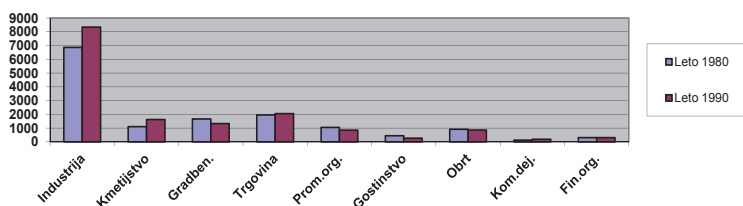
⁷⁴⁸ Horvat, Razvoj prebivalstva v mestu Maribor v obdobju med letoma 1981–2002, str. 59.

⁷⁴⁹ Lorenčič, Gospodarstvo v ptujski občini v osemdesetih, str. 68–77.

gal polovico obsega vse industrije v občini. Velik delež v industriji sta predstavljala še proizvodnja krmil (Perutnina Ptuj in Kmetijski kombinat) ter predelava mesa v Perutnini Ptuj. Nosilec v kovinski industriji je bil Agis Ptuj. Tudi v ptujski občini so v času tranzicije številna podjetja izpolnila pogoje za uvedbo stečajnega postopka. Izmed večjih ptujskih podjetij so pogoje za stečaj izpolnila med drugim tudi podjetja Agis Ptuj, Proizvodno podjetje Olga Meglič Ptuj, Delta – Tovarna tekstila in konfekcije Ptuj, Delta Biromatika Ptuj, Elektrokovinar Ptuj, Kmetijski kombinat – skupne službe.⁷⁵⁰

Število zaposlenih v ptujski občini po določenih gospodarskih dejavnostih v letih 1980 in 1990

Število zaposlenih v ptujski občini po določenih gospodarskih dejavnostih v letih 1980 in 1990

Vir: Lorenčič, Vpliv politike na gospodarstvo v ptujski občini od leta 1980 do leta 1995, str. 179.

Gigant slovenske industrije na tleh

Nekaj več besed se spodobi nameniti gigantu in ponosu ne samo mariborske, temveč tudi slovenske in jugoslovanske industrije sploh, ki je in bo ostal v slovenski zgodovini zapisan z velikimi črkami. Po TAM-ovem uspešnem obdobju, ki je trajalo do osemdesetih let prejšnjega stoletja, je v naslednjem desetletju sledilo obdobje sanacij, preoblikovanj, iskanj rešitev znotraj tovarne in s pomočjo države ob razpadu trga in drža-

⁷⁵⁰ Lorenčič, Stečajni in usoda večjih podjetij na Ptujskem v tranzicijskem obdobju, str. 180–190.

ve. Velike politične in gospodarske spremembe po letu 1990 so pripeljale do reorganizacije podjetja in ustanovitve več manjših podjetij, ki so nadaljevala proizvodni program nekdanje tovarne.⁷⁵¹

Družbeno podjetje TAM, p.o., ki je nastalo leta 1989 z združitvijo tedanjih delovnih organizacij Tovarna avtomobilov in motorjev Maribor in TAM Avtotrgovina, se je ob koncu leta 1990 preoblikovalo v delniško družbo v družbeni lasti TAM, d. d. Sočasno z ustanovitvijo TAM, d. d. kot krovne družbe je družbeno podjetje TAM p.o. z razdelitvijo svojih sredstev, pravic in obveznosti v obliki kapitalskih vložkov ustanovilo še 10 odvisnih družb, celotno vrednost podjetja TAM, p.o., ki je vključevala tudi kapitalске naložbe v novoustanovljene odvisne družbe, pa kot edini ustanovitelj vložilo v novoustanovljeno krovno družbo (holding podjetje). Družba TAM, d. d. je kot pravna naslednica družbenega podjetja TAM, p.o. prevzela vsa upravljaljska in lastninska upravičenja v odvisnih družbah, ki jih je ustanovilo podjetje TAM, p.o. Na podlagi konverzije upniških terjatev v kapitalске vloške se je delniška družba v družbeni lasti TAM, d. d. leta 1992 preoblikovala v delniško družbo v mešani lasti TAM, d. d.. V delniškem kapitalu je znašal delež lastnih delnic družbe (družbeni kapital) 83,7 odstotka, delež ustanoviteljskih delnic v lasti Republike Slovenije 10,85 odstotka, delež vseh ostalih ustanoviteljskih delnic (30 ustanoviteljev) pa 5,45 odstotka.⁷⁵² Aprila leta 1995 je Upravni odbor TAM-a izvedel kadrovske spremembe na vrhu in nova uprava je bila sestavljena tako, da so posamezni člani pokrivali ključne podjetniške funkcije. Prav tako so se spremembe zgodile v upravnem odboru, v katerega je Ministrstvo za gospodarstvo vlade imenovalo ljudi po lastnem izboru. Država je postavljala tudi nove predsednike uprave in tako so TAM v tem obdobju vodili ljudje "od zunaj", kot je zapisal Martin Prašnički v spominskem zborniku ob 60. obletnici nastanka tega giganta. TAM-a ni mogel rešiti niti posebni zakon iz leta

⁷⁵¹ TAM – ugasli slovenski ponos. URL: <http://www.rtv slo.si/zabava/avtomobilizem/tam-ugasli-slovenski-ponos/194172>, (4. 7. 2009).

⁷⁵² MARIBOR, družba za upravljanje in financiranje podjetij d. d. - v stečajju, Maribor, Ptujška cesta 184. URL: <http://www.sigov.si/arlpp/TAMMB.doc>, (1. 8. 2009). Dalje MARIBOR, družba za upravljanje in financiranje podjetij d. d. - v stečajju.

1995, ki bi naj zagotovil nekaj obratnih sredstev za zagon proizvodnje, saj so po teh sredstvih najprej planile banke upnice, ostanek pa je v TAM prihajal z zamudami, kar je "izčrpanemu gospodarskemu sistemu lahko samo še olajšalo bolečine pred smrtjo".⁷⁵³ Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo je dne 29. 12. 1995 sprejela sklep o lastninskem preoblikovanju podjetja TAM, d. d. s prenosom 40 odstotkov lastnih delnic na sklade in s prenosom 60 odstotkov lastnih delnic na Sklad RS za razvoj. Prenos družbenega kapitala na Slovenski odškodninski sklad, Kapitalski sklad pokojninskega in invalidskega zavarovanja ter Sklad RS za razvoj v sodni register ni bil vpisan.⁷⁵⁴ Ekipo Sklada za razvoj je še pred formalnim prevzemom večinskega dela premoženja v TAM-u posnela položaj v podjetju in na tej podlagi ocenila, da TAM-a v tedanji obliki ter v celoti ni mogoče sanirati, saj bi zato potrebovali preveč denarja, ki pa ga je podjetje potrebovalo takoj. Sklad je tako na TAM-ovi skupščini za krovno podjetje predlagal stečaj.⁷⁵⁵ S sklepom Okrožnega sodišča v Mariboru je bil tako dne 3. junija 1996 v dolžniku TAM, d. d. začel stečajni postopek.⁷⁵⁶ Ta se je končal šele po trinajstih letih, 6. maja 2009.⁷⁵⁷

Razplet državne sanacije TAM-a je bil naslednji: v obdobju od leta 1996 do leta 2004 je država iz državne proračuna poravnala 98,7 milijona evrov poroštvenih obveznosti do bank (skupaj plačilo obrokov glavnih in obresti). Ker se je junija 1996 začel stečajni postopek v TAM-u in Avtomontaži Bus, so se banke z zapadlimi terjatvami obrnile na državo in pri državnem proračunu unovčile poroštva za skupno 98,7 milijona evrov. Država je na drugi strani prijavila terjatve iz unovčenih državnih poroštev v stečajnem postopku omenjenih družb. Po končanem stečajnem postopku in razdelitvi stečajne mase je državi uspelo izterjati le 12,3 milijona

⁷⁵³ Prašnički, Oris glavnih razvojnih mejnikov in proizvodov Tovarne avtomobilov Maribor. V: Tovšak (ur.), *Tovarna avtomobilov Maribor*, str. 31–33.

⁷⁵⁴ TAM MARIBOR, družba za upravljanje in financiranje podjetij d. d. - v stečaju.

⁷⁵⁵ Gerovac, Uprava Tama verjame v prihodnost novih družb, str. 2–4.

⁷⁵⁶ TAM MARIBOR, družba za upravljanje in financiranje podjetij d. d. - v stečaju.

⁷⁵⁷ Na simbolni ravni je dokončno slovo TAM-a pomenila odstranitev reklamne konstrukcije logotipa tega giganta poleti 2004, ki je "krasila" vrh stavbe mariborske železniške postaje (slednjo so odstranili predvsem zaradi dotrajanosti konstrukcije).

evrov zapadlih terjatev. To pa pomeni, kot je zapisal ekonomist Stanislav Kovač, da smo na koncu davkoplačevalci iz državnega proračuna plačali kar dobrih 86 milijonov evrov bančnih dolgov TAM-a in Avtomontaže Bus.⁷⁵⁸ Ob organiziranju holding podjetja leta 1990 je bilo razen krovne družbe TAM, d. d. ustanovljenih še 10 njenih odvisnih družb, od tega 3 kot delniške družbe in 7 kot družbe z omejeno odgovornostjo (TAM Bus, d. d., TAM Trade, d. d., TAM Mednarodna trgovina, d. d., TAM, Gospodarska vozila d. o. o., TAM Motor, d. o. o., TAM Razvojno tehnični inštitut, d. o. o., TAM Tehnološka oprema, d. o. o., TAM Inženiring in vzdrževanje, d. o. o., TAM Metalurgija, d.o.o. in TAM Stanovanja, d.o.o.). Razen teh so v revidiranem obdobju imele status odvisnih družb še 4 družbe, ki so bile v večinski lasti družbenega podjetja TAM, p.o. že pred preoblikovanjem v delniško družbo (TAM Konsignacija, d.o.o., TAM Tronic, d.o.o., TAM STP, d.o.o. in Avtoleasing TAM, d. d.), ter družba, ki jo je z večinskim deležem ustanovila družba TAM, d. d. leta 1992 (TAM Informacijska tehnologija). Po prodaji vseh delnic družbe Avtoleasing TAM, d. d. leta 1994 niti družba TAM, d. d. niti nobena od njenih odvisnih družb nimajo lastniškega deleža v tej družbi. V večinski lasti odvisnih družb pa sta bili 2 družbi v Sloveniji (TAM Bus Radgona, d.o.o. in TAM Avto, d.o.o.) ter 6 družb v tujini (TAM Zagreb na Hrvaškem, TAM Sarajevo v BIH, TAM Komerc v Makedoniji, TAM Deutschland v Nemčiji, TAM USA v ZDA in TAM Bus Slovakia na Slovaškem). Bivši prodajni organizaciji v Beogradu in Novem Sadu sta predstavljali del odvisne družbe TAM Trade, d.o.o.. Krovna družba TAM, d. d. je imela v razmerju z odvisnimi družbami nadrejeni položaj v celotnem obdobju od organiziranja holding podjetja do uvedbe stečaja.

Državni zbor Republike Slovenije je marca leta 1995 sprejel Zakon o ukrepih za sanacijo gospodarskega položaja TAM Maribor d. d. in njegovih odvisnih družb ter Avtomontaže TAM Bus, d.o.o., Ljubljana (ZSTAMA),⁷⁵⁹ ki je bil kasneje še spremenjen in dopolnjen. ZSTAMA

⁷⁵⁸ Kovač, Kdo nam spet TAM krade?

⁷⁵⁹ UL RS, 20/1995.

je določal ukrepe in urejal postopke, potrebne za izvedbo sanacijskega programa poslovnega sistema TAM. S ciljem, da se prenos obveznosti v javni dolg na podlagi predvidenega stečaja družbe TAM, d. d. in njenih odvisnih družb čim bolj omeji, sta (na podlagi zadolžitve Vlade RS in njenega gospodarskega kolegija) Ministrstvo za gospodarske dejavnosti in Sklad RS za razvoj v drugem četrletju leta 1996 začela z aktivnostmi ustanavljanja novih družb MPP (Mariborski program prestrukturiranja), ki naj bi prevzele dejavnosti poslovnega sistema TAM skupaj z delom zaposlenih. Tri dni pred uvedbo stečajnega postopka v družbi TAM, d. d. je prišlo do sklenitve najemnih pogodb (za najem poslovnih prostorov in opreme) med družbami poslovnega sistema TAM in novoustanovljenimi podjetji MPP. Ob uvedbi stečajnega postopka je približno 1200 delavcev takoj začelo z delom za nedoločen ali določen čas v novih podjetjih MPP.⁷⁶⁰ 18. aprila 2001 je bila ustanovljena Tovarna vozil Maribor (TVM), d. o. o., ki je nastala s pripojitvijo več družb. Hkrati s pripojitvijo družb je potekala izgradnja nove, sodobno opremljene tovarne. Leto 2004 označuje pomembna prelomnica v poslovanju družbe, saj je takrat skupina Viator & Vektor z nakupom večinskega lastniškega deleža postala večinski lastnik Tovarne vozil Maribor. Z vstopom V & V v lastniško strukturo so se začele intenzivne trženjske dejavnosti v smislu pridobivanja novih naročil, novih projektov ter iskanja sinergijskih učinkov v skupini.⁷⁶¹

Obdobje sprememb v gospodarski rasti in strukturi po letu 1998

Po letu 1998 se je začelo obdobje pomembnih sprememb v gospodarski rasti (leta 1998 2,8-odstotna letna rast), ki je bistveno vplivala na povečanje zaposlenosti in zmanjšanje brezposelnosti. Industrija si je opomogla, poleg nje, ko se je prestrukturirala in vzpostavila nova

⁷⁶⁰ TAM MARIBOR, družba za upravljanje in financiranje podjetij d. d. - v stečaju.

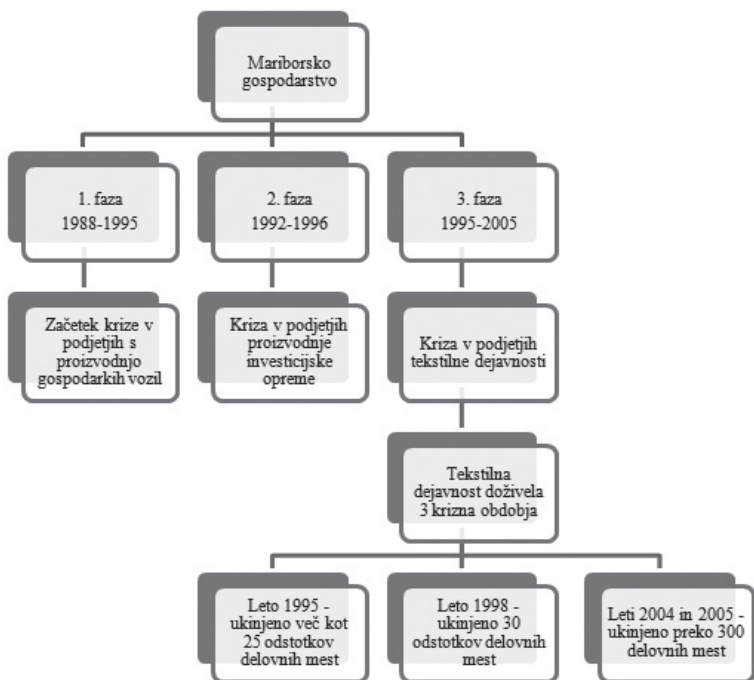
⁷⁶¹ Spletna stran TVM d.o.o. URL: http://www.tvm.si/odruzbi.php?subaction=showfull&id=1163340797&archive=&start_from=&ucat=3&, (10. 08. 2009).

strateška partnerstva, pa se je močno razvil storitveni sektor. Maribor je pridobival vse bolj uravnoteženo zaposlitveno strukturo. Leta 1999 je bilo v mariborskem gospodarstvu zaposlenih 38.417 delavcev, kar je predstavljalo 8,3 odstotka vseh delavcev v Sloveniji. Ustvarjenih je bilo 473.059 milijonov SIT prihodkov, kar je pomenilo 6 odstotkov prihodkov v Sloveniji. Pri tem je treba dodati, da so več kot polovico prihodkov ustvarile velike družbe. Mariborska podjetja so dosegla 12.874 milijonov SIT čistega dobička, kar je predstavljalo 5-odstotni delež v državi. Treba je poudariti, da sta se prihodek in čisti dobiček mariborskih podjetij iz leta v leto izboljševala. V primerjavi z letom 1998 je bil tako čisti dobiček mariborskih podjetij višji za 41,3 odstotka.⁷⁶² Gospodarska struktura mariborskega gospodarstva malo pred formalnim koncem tranzicije, 31. decembra 2003, se je bistveno razlikovala od tiste iz začetka devetdesetih let. V mariborski občini je bilo registriranih 8087 poslovnih subjektov, kar je predstavljalo 43,8 odstotka vseh poslovnih subjektov v Podravju in 5,7-odstotni delež v celotni Sloveniji. Glede na razvrstitev je bilo največ gospodarskih subjektov na področju trgovine, popravil motornih vozil in izdelkov široke potrošnje, sledilo je področje poslovanja z nepremičninami, najem in poslovne storitve, na tretjem mestu pa so bile predelovalne dejavnosti. Po velikostni strukturi so leta 2003 prevladovala majhne gospodarske družbe, ki so predstavljale kar 95-odstotni delež, velike pa le 2,1-odstotni delež.⁷⁶³ V poročilu Agencije Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo iz leta 1999, torej po koncu šest let trajajočega procesa lastninskega preoblikovanja, ki se je formalno zaključilo z Zakonom o zaključku lastninjenja in privatizaciji pravnih oseb v lasti Slovenske razvojne družbe,⁷⁶⁴ je razvidno, da se je, glede na dejavnosti, v mariborski regiji največji delež družbenega kapitala lastnil v predelovalnih dejavnostih (46,3 odstotka), sledili so kmetijstvo, lov, gozdarstvo in ribištvo (14,4 odstotka) in trgovina, po-

⁷⁶² Informacija o mariborskem gospodarstvu za leto 1999 in 2000, str. 6–7.

⁷⁶³ Informacija o gospodarskih gibanjih v Mestni občini Maribor, str. 5–6.

⁷⁶⁴ UL RS, 30/1998.

Obdobja večjih kriz mariborskega gospodarstva med tranzicijo
 Vir: Lorber, *Strukturne spremembe mariborskega gospodarstva po letu 1991*, str. 74–75; *Informacija o gospodarskih gibanjih v Mestni občini Maribor, MO Maribor*.

pravila motornih vozil (10,2 odstotka), kar je razvidno iz grafa 5.⁷⁶⁵

Nastanek Cone Tezno, ene od najhitreje razvijajočih se gospodarskih jeder v državi

Po nekajletni agoniji v podjetju TAM, ki se je leta 1996 končala z začetkom stečajnega postopka, je nastala Poslovno-proizvodna cona Tezno, ki je danes največji tovrstni gospodarski agregat v državi, ki ga je kot

⁷⁶⁵ *Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij*, str. 150.

zgodbo o uspehu omenjal tudi Financial Times.⁷⁶⁶ Sklad Republike Slovenije za razvoj se je na stečaj dobro pripravil in v okviru tega vodil projekt MPP – Mariborski projekt prestrukturiranja. Že v začetku maja 1996 je ustanovil 13 novih podjetij za preoblikovanje TAM-a, v katerih naj bi se nadaljevala gospodarsko smotrna proizvodnja. Kot 100-odstotni lastnik je zanje zagotovil ustanovni kapital, sredstva za njihovo dokapitalizacijo in sredstva za poročta bankam, ki bi jim odobrile posojila. Vsa podjetja so imela v nazivu oznako MPP, ki naj bi označevala skupno osnovo vseh trinajstih družb, zraslih na zdravih temeljih prejšnjega TAM-a. Pri tem projektu je Sklad zasledoval tri smote: ustvariti nova delovna mesta za delavce v TAM-u, nadaljevati z delom proizvodnje in hitro poiskati nove lastnike, ki bi priskrbeli dolgoročne vire za svoja podjetja. Preoblikovanje je ugodno vplivalo na poslovanje novih podjetij v okviru MPP-ja in njihovi kupci so v večini obnovili svoja naročila ali pa so jih celo povečali. Podoben vpliv je imelo prestrukturiranje tudi na dobavitelje, saj se je pretrgala povezava z negotovo usodo TAM-a in je za vsemi podjetji tokrat stal Sklad za razvoj s svojim vplivom in s svojimi poročti.⁷⁶⁷

Cona Tezno je postala eno od najhitreje razvijajočih se gospodarskih jeder ne samo v Mariboru, temveč tudi v regionalnem in državnem merilu. Leta 2007 je zaposlovala približno 3000 ljudi v več kot 160 pravnih subjektih. V Coni Tezno danes najdemo širok spekter kovinsko predelovalne industrije, kot so kovinska galanterija, orodjarstvo in proizvodnja specialnih strojev. Tu nastajajo deli in sklopi za nekatere največje svetovne avtomobilske proizvajalce, kakršni so Daimler Chrysler, Citroën, Peugeot, Ford in Magna Steyr. V coni beležijo hitro rast storitvenih in logističnih dejavnosti. V njej so tako svoj prostor med drugim našli centralni računalniški in organizacijski center Nove kreditne banke Maribor, Zavarovalnice Maribor in centralni logistični

⁷⁶⁶ Bende, Nekoč TAM, danes Cona Tezno. V: Tovšak (ur.), *Tovarna avtomobilov Maribor*, str. 82–84.

⁷⁶⁷ Šimac, MPP – Mariborski projekt prestrukturiranja, str. 11–12.

center Pošte Slovenije.⁷⁶⁸ Prav tako so ponos cone razvoj in proizvodnja letaliških in turističnih avtobusov, zapleteni proizvodni sistemi, podjetja–za računalniško programiranje in razvoj, visokotehnološke dejavnosti za varčno uporabo energije itn.⁷⁶⁹ Tako kot celotno Slovenijo je tudi mariborsko gospodarstvo ponovno prizadela zadnja globalna finančna in gospodarska kriza, ki je bila usodna za mnoga mariborska podjetja.

⁷⁶⁸ Bende, Nekoč TAM, danes Cona Tezno. V: Tovšak (ur.), *Tovarna avtomobilov Maribor*, str. 82.

⁷⁶⁹ Spletna stran MO Maribor. URL: <http://www.maribor.si/povezava.aspx?pid=268>, (10. 8. 2009).

Tranzicijska izkušnja Češke, Madžarske, Poljske, Srbije in Hrvaške

“Tvoja vlada, ljudstvo, se je vrnila k tebi.”

Vaclav Havel, 1990

“Leto čudežev”

Leta 1989, ki ga je zgodovinar Timothy Garton Ash imenoval za “letno čudežev”, so kot domine začeli padati socialistični režimi.⁷⁷⁰ V letih 1989–1991 so bile v tranzicijskih državah izvedene demokratične volitve, vendar je prehod centralnoplanskega v tržno gospodarstvo v vseh državah sprožil velike pretrese in padec v proizvodnji, zato se je njihov položaj glede na države Evropske skupnosti močno poslabšal. Komulativni padec bruto domačega proizvoda je že v obdobju 1989–1992 v Sloveniji, Češki, Madžarski in Poljski znašal okoli 20 odstotkov, padec industrijske proizvodnje je bil še večji. Glede na relativne razlike in časovne distance s primerjanimi državami Evropske skupnosti pred tranzicijskim obdobjem se je relativni položaj Slovenije glede na bruto domači proizvod na prebivalca bistveno poslabšal: Slovenija je leta 1991 zaostajala za Italijo za 30 let, za Španijo 19 let, za Irsko 13 let, za Portugalsko okoli 6 let, edino pred Grčijo je po tem kazalmiku ohranila eno leto prednosti.⁷⁷¹

Ekonomist in v obdobju 2001–2007 direktor Urada za makroekonomske analize in razvoj Janez Šušteršič loči tri osnovne tipe tranzicije: endogeno, eksogeno in regresivno tranzicijo. Za endogeni tip tranzicije je značilno,

⁷⁷⁰ Blažek, *Transitions to Democracy and the “Lustration” Screening Process*. V: *Transformation: The Czech Experience*, str. 173.

⁷⁷¹ Sicherl, *Scenariji gospodarskega razvoja Slovenije – približevanje Evropi*. V: *Splošni pogoji za gospodarski razvoj*, str. 333–350.

da se je proces preoblikovanja družbene in gospodarske ureditve začel že nekaj let pred formalnim prehodom v demokracijo, njegova gonilna sila je bilo oportunistično obnašanje zastopnikov. Značilno je bilo, da so pripadniki vladajoče elite izkoristili priložnosti, ki so jih ponudile formalne institucionalne spremembe na področju organizacije podjetij in lastništva, za tako imenovano spontano privatizacijo družbenega oziroma državnega kapitala. Nekateri so si z odstopanjem od uradne partijske linije uspeli pridobiti tudi določeno politično podporo in se sorazmerno dobro odrezati na prvih demokratičnih volitvah. Pri državah z eksogenim tipom tranzicije v predtranzicijskem obdobju ni prišlo do pomembnejših reform, ki bi naredile korak proti tržnemu gospodarstvu in politični liberalizaciji. Tu so vladajoče skupine do konca vztrajale pri zavračanju kakršnih koli sprememb in jih je zlom presenetil oziroma so na določene spremembe pristale šele v paniki, ki jih je zajela ob prvem volilnem porazu komunistov, kar se je na primer zgodilo na Poljskem leta 1989. V teh državah sprememba političnega in gospodarskega sistema ni bila "naravna" posledica nekajletnega razvoja, ampak je nastopila kot prelomen dogodek, ki ga je izzvala kombinacija mednarodnega dogajanja in množičnega nezadovoljstva doma. Za države z regresivnim tipom tranzicije je bilo značilno, da so kljub formalnim spremembam ohranjale ali celo krepile neformalne norme, vzorce obnašanja in način vladavine, ki so bili značilni za kolektivistično obdobje. Značilni v takšnih državah so prevlada nacionalističnih in militarističnih ideologij, vladavina močnih karizmatičnih osebnosti ter nepopolnost izpeljave reforme političnega sistema, ki je takšno vladavino omogočal. Veliko vlogo so pri tem tipu tranzicije igrali nekdanji komunistični voditelji in partija, možnost pa je bila tudi, da vztrajnost kolektivistične ideologije izkoristi katera od novonastalih protikomunističnih strank. Regresivna tranzicija je bila tako verjetnejša v državah, kjer v predtranzicijskem obdobju ni bilo endogenih sprememb, saj bi te v veliki meri razgradile kolektivistične vzorce urejanja družbe že pred formalno spremembo političnega sistema.⁷⁷²

⁷⁷² Šušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 99–129.

Če upoštevamo Šušteršičeve tipe tranzicije, lahko Madžarsko glede na dolgo tradicijo postopnih reform označimo za državo z endogeno tranzicijo. Prav tako Slovenijo uvrščamo med države z endogeno tranzicijo, saj so si slovenski komunisti v zadnjih letih pred formalno tranzicijo prizadevali za gospodarske in politične spremembe. Češka ali bolje rečeno Češkoslovaška je do konca vztrajala pri modelu klasičnega socializma, zato jo lahko brez težav uvrstimo med države z eksogeno tranzicijo. Večji problem je glede na tip tranzicije uvrstiti Poljsko. Tamkajšnja oblast kljub uvedbi izrednega stanja nikoli ni odpravila širokih pravic delavcev do soupravljanja, ki jih je pod pritiskom sindikata Solidarnost uvedla leta 1981. Po poskusu reforme leta 1983 in ponovni centralizaciji leta 1985 je že leta 1987 pripravila nov program reform in zanj skušala pridobiti podporo celo z referendumom. Leta 1988 je kot del reforme uzakonila omejeno lastniško preoblikovanje podjetij, leta 1989 pa so se po ponovni legalizaciji Solidarnost začeli pogovori med oblastjo in predstavniki nastajajoče politične opozicije. To sicer uvršča Poljsko med države z endogeno tranzicijo, toda po drugi strani se je režim vsa osemdeseta leta vzdrževal s pomočjo vojaške moči in zatiranja opozicije, ki so jo z razglasitvijo izrednega stanja potisnili v ilegalo. Zaradi tega je bila pripravljenost ljudi za dobronamerno sprejemanje kasnejših reform primerjalno zelo majhna. Vsaj z gledišča njenih državljanov bi zato Poljsko lahko uvrstili tudi med države z eksogeno tranzicijo. Glede na povedano Šušteršič uvrsti Poljsko glede na tip tranzicije v sredino med oba tipa tranzicije, se pravi med endogeno in eksogeno tranzicijo.⁷⁷³

Številne države Srednje in Vzhodne Evrope so uporabljale različne privatizacijske metode. Najpogosteje so se odločale za tako imenovano malo in masovno privatizacijo. Razlog, da je prišlo do ločevanja različnih privatizacijskih strategij, je bil v spoznanju, da za vsa podjetja ne bi bila primerna enaka privatizacijska metoda. Dejstvo je tudi bilo, da se je lahko mala privatizacija izvedla mnogo hitreje.⁷⁷⁴

⁷⁷³ Prav tam, str. 193–198.

⁷⁷⁴ Češka et al, *Small Privatization in Central & Eastern Europe*, str. 5.

Češka: prek žametne revolucije do mirnega prehoda v demokracijo

Češkoslovaške oblasti so se z represijo dolgo upirale zahtevam po spremembah. V Pragi so študenti 17. novembra 1989 organizirali protest, ki je v Češkoslovaški pomenil začetek tako imenovane žametne revolucije, ki je pripeljala do mirnega prehoda v demokracijo in slovo od komunizma. 28. novembra se je komunistična vlada začela pogajati s Državljskim forumom, na čelu katerega je bil Vaclav Havel. Vodja partije Miloš Jakeš je odstopil, 29. decembra 1989 pa je bil Havel že izvoljen za predsednika države in tako se je mirna revolucija v nekaj tednih končala s prehodom države v demokracijo. Predsednik parlamenta je postal partijski reformist iz časov praške pomladi Aleksander Dubček.⁷⁷⁵

Tako rekoč vse ankete v prvih treh letih po koncu komunizma so na Češkoslovaškem pokazale, da je večina Čehov in Slovakov naklonjena nekakšni obliki češko-slovaške države. Tudi politični razred ni bil preveč razdeljen glede tega vprašanja: tako v Pragi kot v Bratislavi so se od vsega začetka na splošno strinjali, da naj bo nova Češkoslovaška federacija s precejšnjo avtonomijo njenih ločenih delov. Tudi novi predsednik Vaclav Havel je bil trdno prepričan, da je treba Čehe in Slovake ohraniti v isti državi. S časom pa so bila posebej gospodarska vprašanja tista, pri katerih je prihajalo do vedno večjih nesoglasij in nestrinjanj. Sredi leta 1990 so na Češkem potekale prve demokratične volitve po le-

⁷⁷⁵ Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 17.

tu 1948.⁷⁷⁶ Jeseni istega leta je češkoslovaška vlada v parlamentu predstavila scenarij gospodarsko-socialnih reform, ki je vseboval temeljne ukrepe za transformacijo gospodarstva in reforme za prehod v tržno gospodarstvo. Gospodarska vprašanja so bila, kot bomo videli v nadaljevanju, ključna pri razpadu skupne države.⁷⁷⁷ Na volitvah junija 1990 je komunistična partija dobila 13,6 odstotka glasov. Pred volitvami se sicer ni preimenovala, je pa izvedla temeljito čistko Husakovih pristašev in se oklcala za sodobno socialistično stranko.⁷⁷⁸ Če je leta 1990 na volitvah zmagal Državlanski forum Vaclava Havla, je slednji že leta 1991 začel razpadati. Vedno večji vpliv so dobivali zagovorniki svobodnega tržišča, ki jih je vodil finančni minister Vaclav Klaus. Slednji je bil odločen državo čim hitreje popeljati v kapitalizem. Toda če je na Češkem imel volivce na svoji strani, se vsekakor z njim niso strinjali na Slovaškem. Privatizacija, svobodni trg in zmanjšani državni sektor za Slovake niso bili privlačni, saj so bili za razliko od Čehov odvisni od služb v neprofitnih starih tovarnah, rudnikih in proizvodnjah v državni lasti, se pravi v podjetjih, katerih proizvodi niso imeli zaščitene trga in ki bi le stežka pritegnili tuji kapital.

Volitve leta 1992 so prinesle spremembe. Tako češka kot slovaška regija sta dobili premierja (Slovaki Vladimír Mečiar, Čehi Vaclav Klaus), ki jima ne bi bilo prav nič žal, če bi država razpadla. Posebej Mečiar je igral na karto slovaškega nacionalizma. V tem času tudi predsednik Havel ni bil več tako priljubljen in njegovo mnenje ni imelo več posebno velike teže. Na koncu je to dejstvo pripeljalo do sporazumne odločitve za razdelitev države, ki je uradno nastopila 1. januarja 1993. Klaus in Mečiar sta postala premierja suverenih in samostojnih republik, Vaclav Havel predsednik skrčene Češke republike.⁷⁷⁹

Socialistični sistem je, kot povsod drugod, tudi na Češkem pustil posledice. Kljub temu tedanji položaj

⁷⁷⁶ Tomeš et al., str. 250.

⁷⁷⁷ Dedek et al., *The Break-up of Czechoslovakia An In-depth Economic Analysis*, str. 46.

⁷⁷⁸ Šušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 198–210.

⁷⁷⁹ Judt, *Povojna Evropa 1945–2005*, str. 754–758.

težko označimo kot črno-bel. Nekatere značilnosti gospodarstva ob koncu leta 1989 so bile pozitivne oziroma relativno pozitivne v primerjavi z ostalimi postsocialističnimi državami vzhodnega bloka. Pozitivno je bilo naslednje: lega Češke (center Evrope, bližina Nemčije in Avstrije), človeški kapital (izobraževalni sistem v socialističnem sistemu je bil razmeroma učinkovit, čeprav je bilo, kot povsod drugod, individualno razmišljanje zatirano), makroekonomska stabilnost (češkoslovaška vlada je v osemdesetih letih vzdrževala gospodarsko stabilnost) in relativno dobro razvito gospodarstvo. Slabosti češkega gospodarstva so bile: pomanjkanje trga in konkurenčnosti, fiksne cene, neposredni nadzor na gospodarstvom (stopnja državnega nadzora je bila višja le še v Sovjetski zvezi), pomanjkanje pobud (posledica državnega nadzora nad podjetji, ki niso imela veliko možnosti pri sprejemanju odločitev), gospodarska struktura (prevladovala industrija in posebej težka industrija), slaba tehnologija, neustrezna mednarodna trgovina (usmerjenost predvsem proti šibkim vzhodnim trgov) in pomanjkanje kapitala.⁷⁸⁰

Da je bila cena tranzicije na Češkem manjša kot v nekaterih drugih postsocialističnih državah, meni mnogo tako čeških kot tujih strokovnjakov. Kot drugi tudi na primer Eva Klvačova prej omenjeno dejstvo pripisuje predvsem dvema dejavnikoma – geografski legi in relativno visoki stopnji gospodarske razvitosti. Klvačova v svojem prispevku navaja citat Vaclava Havla, ki je dejal, da je bila naloga transformacije predvsem učinkovit prehod iz centralnoplanskega v tržno gospodarstvo z minimalnimi izgubami in stroški.⁷⁸¹ Lahko dodamo, da je bil to cilj vseh držav v prehodu. Bolj pomenljive so bile besede Havla, ki jih je izrekel v predsedniškem govoru 1. januarja 1990. “Tvoja vlada, ljudstvo, se je vrnila k tebi,” je dejal.⁷⁸² Dejstvo, da je Češka med prvimi prešla transformacijsko krizo, tudi Jirri Havel, nekdanji vodja češkega Nacionalnega la-

⁷⁸⁰ Dobešova et al., *The Transformation of the Czech Economy*, str. 22–24.

⁷⁸¹ Klvačova et al., *Czech Experience of Economic Transition and EU Accession Processes*, str. 7–9.

⁷⁸² Judt, *Povojna Evropa 1945–2005*, str. 672.

stniškega sklada, podpredsednik vlade, odgovoren za gospodarske zadeve (2006) in od leta 2009 poslanec Evropskega parlamenta, pripisuje geografski legi države in predvsem bližini tako velikega trga, kot je Nemčija. Po njegovem mnenju je bilo prvo obdobje tranzicije sicer izjemno težko, a so se stvari posebej po letu 1998, ko so na oblast prišli Socialni demokrati, začele izboljševati, pa je predvsem gospodarstvo po letu 2002 daje izjemno dobre rezultate.⁷⁸³

Martin Myant, profesor ekonomije na Univerzi v Paisleyu, je napisal odlično sintetično monografijo o češki gospodarski tranziciji, v kateri je za pozitivno lastnost tranzicije, poleg geografske lege in institucionalnega ogrodja (ki pa je imelo mnogo pomanjkljivosti, na primer neustrezne zakone, korupcijo), označil še pozitiven odnos in pripravljenost do vstopa velikih multinacionalnih družb, kar je po Myantovem mnenju izražalo napredek v miselnosti in spoznanje šibkosti v odnosu do razvitih tržnih ekonomij. V izpeljavi češke tranzicije je Myant videl šest "napak": številni ukrepi, sprejeti leta 1991, ki so bili izpeljani po standardih Mednarodnega denarnega sklada, vendar so bili neprimerni za gospodarstvo v prehodu iz centralnoplanskega v tržno gospodarstvo, neustrezna makroekonomska politika (centralna banka je med drugim vodila izjemno previdno denarno politiko v smislu omejevanja posojil, ker je zmotno menila, da bo tako zniževala stopnjo inflacije), tretja "napaka" je bila v privatizacijski strategiji ("kuponška privatizacija" ni prinesla olajšav, ne novih finančnih virov za investicije in modernizacijo, ne novih mednarodnih stikov, ne novih strokovnjakov, prodaja domačim lastnikom pa vsekakor ni vodila do bistveno boljših rezultatov za gospodarstvo), četrto negativno lastnost je predstavljala politika do največjih bank, ki so ostale v vsaj delni državni lasti vsa devetdeseta leta 20. stoletja, peta "napaka" je bila v počasnem postavljanju ustreznega pravnega in regulativnega okvirja in končno, šesto črno točko je predstavljalo dejstvo, da se je češka vlada v letih 1992–1998 odvezala vsakršne odgovornosti glede usode

⁷⁸³ Pogovor z Jirrijem Havlom. Ustni vir.

češke industrije in ni bil storjen noben resen poskus v smeri reševanja slednje.⁷⁸⁴

Na Češkem se je zgodilo podobno kot v Sloveniji, kjer je prav tako vladal neke vrste strah pred vstopom tujcev v gospodarstvo. Z leti se je to mišljenje nekoliko spremenilo in začeli so se zavedati pomembnosti tujih investicij. Tudi drugi češki predsednik Vaclav Klaus se je v svoji knjigi dotaknil tega problema in zapisal: "Tuji investitorji so izjemno pomembni, a slednji ne smejo pričakovati prednosti v odnosu do domačih podjetij, saj tovrstni privilegiji ne bi vodili do zdravega gospodarstva".⁷⁸⁵ Ena od negativnih lastnosti je bilo tudi vprašanje lastništva. Po prvem valu "kuponske privatizacije" se je namreč izkazalo, da je nekaj finančnih institucij imelo v rokah večino razdeljenih kuponov oziroma delnic. Ravno vprašanje lastništva se je izkazalo za, po mnenju nekaterih, največji problem, s katerim so se Čehi ubadali vsa devetdeseta leta in še potem.⁷⁸⁶ Dejstvo je, da so bili v obeh valih privatizacije razprodani tako rekoč vsi kuponi, vendar lastništvo ni končalo v rokah konkretnih lastnikov, temveč je bilo razpršeno, preveliko vlogo pa so imeli investicijski skladi in banke.⁷⁸⁷

Prehoda v postsocialističnih državah ni možno omejiti samo na politično demokratizacijo, čeprav je šlo za najbolj pomemben del sistema reform. Vsekakor so se reforme dotaknile tako rekoč vseh področij javnega oziroma družbenega življenja. Odprava oblastniškega monopola Komunistične stranke in organizacija demokratičnih volitve sta nedvomno pozitivna znaka hitrega prehoda k pluralistični demokraciji, vendar pa mora biti uspešen prehod povezan z demokratizacijo na področju ekonomije in kulture. Slaba uskladitev sprememb na teh področjih je lahko vzrok za težave in slabosti pri prehodu. V Češki republiki je šlo za slabo uskladitev omenjenih preobrazb, ki je bila vzrok za številne kasnej-

⁷⁸⁴ Myant, *The Rise and Fall of Czech Capitalism, Economic Development in the Czech Republic since 1989*, str. 262–267.

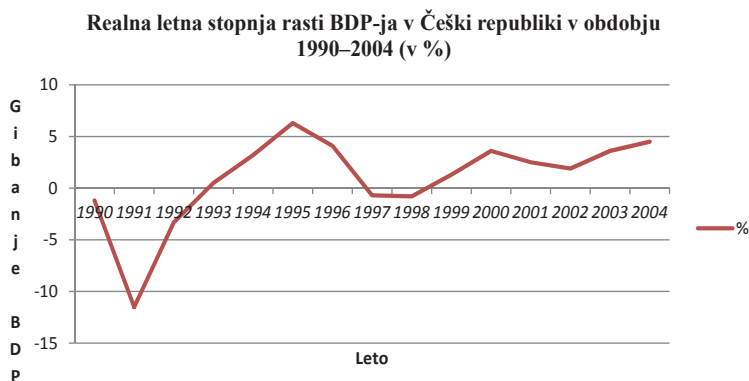
⁷⁸⁵ Klaus, *On the Road to Democracy*, str. 48.

⁷⁸⁶ Desai, *Large Bank Finance and the Limits of Mass privatization in Eastern Europe*, str. 13.

⁷⁸⁷ Myant, *The Czech Republic: From 'Czech Capitalism to 'European' Capitalism*. V: Lane Stuart, Myant (ed.), *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries (Studies in Economic Transition)*, str. 109–110.

še težave.⁷⁸⁸ Češka je med vzhodnoevropskimi državami najhitreje in najmirneje izpeljala prehod iz planskega v tržno gospodarstvo, vendar se je tudi sama soočila z zmanjševanjem industrijske proizvodnje in bruto domačega proizvoda ter padcem življenjske ravni. Politično in gospodarsko stabilnost je ohranila tudi po 1. januarju 1993, ko je prenehala obstajati 74-letna skupna država s Slovaško.

Realna letna stopnja rasti BDP-ja v Češki republiki v obdobju 1990–2004 (v %)

Vir: Czech Statistical Office. URL: <http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/home>); URL: <http://www.idexmundi.com/>, (11. 12. 2008); Nachtigal, *The Czech Economy in the first half of 1990s: Comparison with similar European Economies*, str. 18.

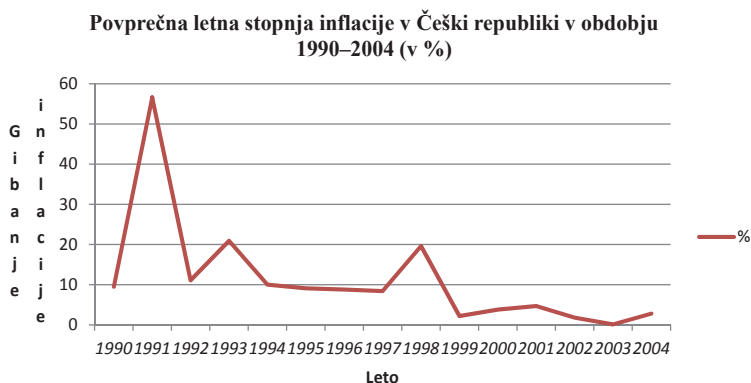
Leto 1991 je bilo leto radikalnih ekonomskih reform. Bruto domači proizvod je padel za 16 odstotkov, industrijska proizvodnja je padla za 21 odstotkov, prav tako se je zviševalo število brezposelnih; če je bila stopnja brezposelnosti še leta 1990 1-odstotna, se je leta 1991 povzpela na 6 odstotkov.⁷⁸⁹ Leta 1993, prvo leto neodvisnosti Češke republike, je bilo tudi prelomnica v njeni gospodarski tranziciji. Recesija je dosegla dno, okrevanje se je začelo in že naslednje leto je bila zabe-

⁷⁸⁸ Cabada, *Procesi in problemi konsolidacije demokracije – primer Češke republike*. V: Fink-Hafner, Haček (ur.), *Demokratski prehodi I, Slovenija v primerjavi s srednje-evropskimi postsocialističnimi državami*, str. 95–113.

⁷⁸⁹ Nešporova et al., *Czechoslovak Economy in 1991*, str. 3–4.

ležena 2,6-odstotna gospodarska rast.⁷⁹⁰ Nato je v letih 1994–1996 Češka beležila gospodarsko rast, nakar je v letih 1997 in 1998 ponovno nastopila recesija, iz katere se je država ponovno izvlekla leta 1999.⁷⁹¹ Najpomembnejša gospodarska panoga v začetku devetdesetih let na Češkem je bila industrija, ki je ustvarjala skoraj polovico letnega bruto domačega proizvoda.

Povprečna letna stopnja inflacije v Češki republiki v obdobju 1990–2004 (v %)

Vir: Czech Statistical Office. URL: <http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/home>; URL: <http://www.idexmundi.com/>, (11. 12. 2008); Nachtigal, *The Czech Economy in the first half of 1990s: Comparison with similar European Economies*, str. 30.

Češko gospodarstvo je bilo tudi eno redkih v tranziciji, ki je imelo uravnotežen proračun in razmeroma nizko inflacijo. Ta je leta 1993 znašala 21 odstotkov, naslednje leto pa je padla še za približno polovico. V začetku devetdesetih let je bila tudi stopnja nezaposlenosti na Češkem s 3,2 odstotka med najnižjimi v Evropi. V naslednjih letih, posebej po letu 1997, se je sicer stopnja brezposelnosti nekoliko dvignila (1998 je bila 5,6-odstotna), a je bila kljub temu precej nižja kot na primer v Sloveniji. Nizka stopnja nezaposlenosti je bila predvsem posledica zaposlovanja v privatnem sektorju in počasne-

⁷⁹⁰ Halushka, *The Financial System of the Czech Republic*, str. 11.

⁷⁹¹ Židek, *Transformace České Ekonomiky 1989–2004*, str. 105–121.

ga poteka lastninskega preoblikovanja podjetij.⁷⁹² Češki uvoz in izvoz sta bila v začetku devetdesetih let približno uravnotežena. Oba sta namreč dosegala vrednost tretjine domačega proizvoda. Najpomembnejše češke izvozne panoge so bile kovinskopredelovalna, avtomobilska in strojna industrija, v uvozu pa so prevladovala strojna in električna oprema, kemikalije in prevozna sredstva. Češka je bila po ocenah mednarodnih finančnih ustanov najmanj rizična med vsemi državami v tranziciji. Politično je bila zelo stabilna, njeno gospodarstvo je bilo v vzponu, zato je bilo sodelovanje s češkimi partnerji tudi za slovenska podjetja zelo zanimivo. Decembra 1993 je bil sklenjen Sporazum o prosti trgovini s Slovenijo, ki se je ne glede na ratifikacijo začel uporabljati že v začetku leta 1994.⁷⁹³ Z njim so bile tega leta carine v medsebojni trgovini znižane za polovico, kasneje pa so bile odpravljene. S tem se je gospodarsko sodelovanje med Češko in Slovenijo v glavnem na področju blagovne menjave izboljševalo in pridobivalo na obsegu.⁷⁹⁴

Po nekajletni realni apreciaciji češke krone je primanjkljaj trgovinske bilance z letom 1995 prerasel v poslabševanje celotnega zunanjega ravnovesja, kar ob relativni stabilnosti češkega gospodarstva ni predstavljalo večjih pomislekov. To je potrjeval tudi močen pritok tujega kapitala, ki je popolnoma zadoščal za financiranje vse večjega primanjkljaja na tekočem računu plačilne bilance.⁷⁹⁵ Hitro poslabševanje ravnovesja na tekočem računu, kakor tudi naraščanje primanjkljaja financ in umirjanje gospodarske rasti leta 1996, je češko vlado prisililo k pripravi in izvedbi programa ekonomskih politik za reševanje nastalih razmer. Glavna značilnost paketa ukrepov, ki je začel veljati 16. aprila 1997, je bila zaostritev fiskalne politike ob manj restriktivni monetarni politiki. Program je vseboval tudi vrsto ukrepov, ki naj bi imeli takojšnji vpliv na zmanjšanje zunanjetrговinskega primanjkljaja. Posamezni ukrepi so bili

⁷⁹² Večerník, Flek, *Employment and Wage Structures in the Czech Republic*, str. 11.

⁷⁹³ Zakon o ratifikaciji Sporazuma o prosti trgovini med Republiko Slovenijo in Češko republiko (BCZPT) je Državni zbor Republike Slovenije sprejel 20. junija 1994. Objavljen je v: UL RS, 11/1994.

⁷⁹⁴ Zidarič (ur.), *Izvozni vodič*, str. 65–71.

⁷⁹⁵ UMAR, Delovni zvezek, št. 10, letnik VIII, Ljubljana 1999, str. 16.

usmerjeni v izboljšanje konkurenčnosti v srednjeročnem časovnem obdobju. Prav tako so bili v programu predloženi predlogi dolgoročnih strukturnih sprememb, ki bi imeli pozitiven vpliv na zunanje ravnovesje. Ukrepi, s katerimi naj bi dosegli takojšnji učinek na zmanjšanje primanjkljaja tekočega računa plačilne bilance, so se na eni strani nanašali na omejevanje uvoza, na drugi strani pa na zmanjšanje izdatkov državnega proračuna. Za zmanjšanje uvoza so bili uvedeni obvezni uvozni depoziti za obdobje enega leta, in sicer na uvoz živil in potrošnega blaga, vključno z avtomobili, tovornjaki in nekaterimi vrstami polizdelkov. Skupaj so dajatve zajele približno tretjino celotnega češkega uvoza. V okviru ukrepov, ki naj bi imeli neposredni vpliv na zunanjetrgovinski saldo, ni bilo devalvacije nacionalne valute. Zmanjševanje izdatkov javnega sektorja je vključevalo nižjo stopnjo rasti plač v javnem sektorju in manjše transferje, kot je bilo predvideno v prvotnem proračunu za leto 1997. Na prihodkovni strani javnih financ je bilo predvideno zmanjšanje obsega davčnih olajšav. Ukrepi ekonomske politike so bili v največji meri osredotočeni na umirjanje rasti plač. Upočasnjena rast nominalnih plač naj bi ob sistemu fiksnega nominalnega deviznega tečaja preprečevala nadaljnje upadanje cenovne konkurenčnosti. Vlada naj bi spodbujala povečevanje produktivnosti (preferiranje domačih proizvodov na tujem), Češka izvozna banka in družba za zavarovanje sta bili vključeni v pripravo programa spodbujanja izvoza. Med predlogi dolgoročnih strukturnih sprememb, ki naj bi jih začeli izvajati po sprejetih ukrepih in so začeli veljati 16. aprila, so bili tudi: doslednejše izvajanje zakona o stečajih, izboljšanje učinkovitosti reguliranja naravnih monopolov, pospeševanje zaključka privatizacije, pospeševanje likvidacije oziroma prestrukturiranja podjetij v državni lasti in ustanovitev neodvisne komisije za nadzor nad delovanjem kapitalskih trgov.

Po valutni krizi, do katere je prišlo 26. maja 1997, je češka vlada 28. maja 1997 sprejela nov program za stabilizacijo gospodarstva, ki je predvidel še močnejše zaostrovanje fiskalne politike (zamrznitev plač v javnem sektorju, nadaljnje zmanjševanje proračunskih izdatkov na področjih javne administracije, plačil za inve-

sticije in socialne transferje) in doslednejše omejevanje uvoza, kot je bilo načrtovano v aprilskem paketu ukrepov, dana pa je bila tudi podpora češki centralni banki za vodenje restriktivne monetarne politike. S prehodom na sistem uravnavano drsečega deviznega tečaja se je spremenil tudi cilj monetarne politike. Pred valutno krizo je imela monetarna politika za svoj cilj ohranjanje stabilnega nominalnega deviznega tečaja, medtem ko je bil od maja 1997 dalje njen cilj zmanjšanje inflacije. Sprejeti stabilizacijski program je prinesel izboljšave na področju blagovne menjave. Že v poletnih mesecih leta 1997 se je začel izboljševati trend v blagovni menjavi s tujino. Poleg izboljšanja konkurenčnosti prek zmanjševanja vrednosti domače valute je imelo pozitiven vpliv na trgovinsko bilanco in s tem na saldo celotnega računa plačilne bilance tudi umirjanje gospodarske aktivnosti, saj je preprečilo hitrejšo rast uvoznega povpraševanja. Treba je reči, da je pogled na ostale makroekonomske kazalnike povedal, da delovanje ekonomske politike, razen na trgovinsko bilanco, ni imelo pozitivnih učinkov.⁷⁹⁶ Kljub poostreni fiskalni politiki je bil primanjkljaj bilance javnega financiranja na BDP leta 1997 relativno višji kot v predhodnem letu, njegova rast pa se je nadaljevala tudi v letih 1998 in 1999. Gospodarska rast se je umirjala še v naslednjih letih.

Tudi vsa pomanjkanja lastninjenja na Češkem, ki so predstavljena v nadaljevanju, bi lahko razumeli kot spremljevalen pojav, povezan z velikim obsegom ekonomskih sprememb, ki jih vlada Vaclava Klause ni uspešno končala. Šele leta 1995 je desnosredinska vlada končno upočasnila radikalno ekonomsko reformo. Radikalna deregulacija cen, ki jih je nadzirala država – najemnine, cene energije in vode –, ter lastninjenje državnih monopolov in poldržavnih bank sta bila ustavljena. To zaustavitev lahko razumemo kot glavni razlog za izbruh gospodarske krize na Češkem. Bistvo državnega kapitalizma lahko iščemo v “iznakaženem” lastninjenju. Delnice privatiziranih podjetij so namreč v večini posedovali privatizacijski skladi, katerih lastniki so bile poldržavne banke. Banke, ki jih je nadzorovala država, pa

⁷⁹⁶ UMAR, Delovni zvezek, št. 10, letnik VIII, 1999, str. 16–20.

so oblikovale nekakšen oligopol “kvazizasebnih” bank in so se obnašale kot državni monopol. Prav tako država ni bila sposobna prodati svojih deležev v največjih podjetjih, ki so v bistvu brez izjeme propadala, vendar zaradi političnih razlogov niso bila potisnjena v stečaj. Tudi socialdemokratska stranka, ki je prišla na oblast po izrednih parlamentarnih volitvah junija 1998, ni takoj uvedla sprememb v teh podjetjih in jih je namesto tega vzdrževala z državnim lastniškim deležem, predvsem z orjaškimi naložbami v “reševalne programe”, kar je pomenilo velik pritisk na državni proračun.⁷⁹⁷ A kot smo že omenili, so se po letu 1998 vendarle zgodile spremembe v pozitivni smeri.

⁷⁹⁷ Cabada, *Procesi in problemi konsolidacije demokracije – primer Češke republike*. V: Fink-Hafner, Haček (ur.), *Demokratski prehodi I, Slovenija v primerjavi s srednje-evropskimi postsocialističnimi državami*, str. 95–113.

“Kuponska privatizacija”

Ključna komponenta oziroma proces češke gospodarske tranzicije je bila tako po stopnji kot po obsegu izvajanja privatizacija. Glede na scenarij gospodarskih reform naj bi ta pomenila začetek izvajanja drugih pomembnih procesov, med drugim tudi prestrukturiranja nacionalne ekonomije. Pripeljala naj bi do jasne lastniške strukture z jasno opredeljenimi lastniškimi pravicami in odgovornostmi, a se to ni povsem uresničilo.⁷⁹⁸ Ker pred tranzicijo ni bilo nobenih reform, ni bilo tudi nobene obsežne spontane privatizacije in oblikovanja močnih interesnih skupin v podjetjih. Prve volitve so opoziciji prinesle dovolj močno prevlado, da je nova vlada lahko hitro začela z reformami.⁷⁹⁹ Takoj po padcu komunističnega režima je nova politična elita začela pripravljati obširno spremembo lastniških razmerij, ki naj bi odpravila nesorazmerje med državnim in zasebnim sektorjem. Glede na zagovornike počasnejše ekonomske reforme in ohranitve nadzorne vloge države v velikih in srednje velikih podjetjih (Valtr Komarek, Petr Pithart) so bili uspešnejši zagovorniki radikalne in predvsem hitre ekonomske reforme (Vaclav Klaus, Tomaš Ježek). Bistvo hitre reforme naj bi bilo po njihovem mnenju v množičnem lastninjenju majhnih in srednje velikih podjetij, ki so bila last države. Zagovorniki tega so si želeli, da bi

⁷⁹⁸ Blažek, *Czech Enterprises in the process of transition, Faculty of Economics and Administration, Masaryk University*, str. 10.

⁷⁹⁹ Sušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 211–222.

vsak državljan v tako imenovani "kuponski privatizaciji" postal delničar pod istimi pogoji. Nekateri avtorji menijo, da ta pogoj ni bil realno utemeljen in ni ustrezal češko-slovaškim razmeram. Največjo slabost je predstavljala razlika med "kapitalistično revolucijo" in "informacijsko revolucijo", ki je bila najpomembnejši razlog, zaradi katerega večina državljanov ni bila dobro in objektivno obveščena o svojih možnostih in zaradi česar so jih ogoljufali špekulanti in privatizacijski skladi. Tako kar 40 odstotkov čeških državljanov meni, da jim "kuponska privatizacija" ni prinesla dobička.

Preden se posvetimo osrednji privatizacijski metodi, to je "kuponski", omenimo še ostale privatizacijske metode na Češkem. Prva je bila tako imenovana "mala privatizacija", ki se je izkazala za zelo uspešno. V letih 1991–1993 je bilo namreč v okviru slednje privatiziranih (s prodajo, predvsem prek avkcij) več kot 23.000 malih podjetij. Ta oblika privatizacije sicer ni bila posebej pomembna za gospodarstvo kot celoto, a je bila kljub temu s prodajo kasneje uporabljena tudi pri mnogih večjih podjetjih. Druga metoda, zelo priljubljena za večino manufakturne proizvodnje v okviru češkega Ministrstva za industrijo vse do volitev leta 1992, je predvidevala vsaj delno prodajo tujim podjetjem, tretji koncept pa se je zavzemal za prestrukturiranje sektorja pod državnim lastništvom, za katerega se je odločilo nekaj ključnih sektorjev, med njimi tudi jeklarski in električni.⁸⁰⁰

Intenzivna priprava za izvedbo procesa "kuponske privatizacije" se je začela hitro po prehodu v nov sistem. Junija 1991 je bil ustanovljen center za "kuponsko privatizacijo", ki je med drugim skrbel za tehnično izvedbo privatizacije. 1. novembra 1991 se je začela registracija državljanov za prvi val privatizacije. Po koncu registracije februarja 1992 je bilo kar 8,5 milijona prebivalcev registriranih za sodelovanje v prvem valu privatizacije. V času od februarja do konca aprila 1992 so se imetniki kuponov morali odločiti, kam bodo slednje vložili, in kar približno dve tretjini se jih je odločilo, da bodo svoje kupone vložili v investicijske privatizacijske sklade, ki jih

⁸⁰⁰ Myant, *The Rise and Fall of Czech Capitalism, Economic Development in the Czech Republic since 1989*, str. 117–118.

je bilo več kot 400. 18. maj 1992 je predstavljal vrhunec celotnega pripravljalnega obdobja, saj se je začel prvi val privatizacije. Skoraj 300 milijonov kuponov z nominalno vrednostjo 1000 čeških kron in 988 sodelujočih podjetij je bilo pripravljenih na začetek prvega vala. Med privatizacijo med majem in decembrom 1992 je bilo razprodano tako rekoč vse premoženje, kar je bil zadosten razlog za vse tiste, ki so dvomili o izvedljivosti te edinstvene metode. 31. januarja 1993 je bil prvi val češke privatizacije uradno končan, neuradno pa šele oktobra 1994, saj se je zapletalo predvsem pri predaji deležev privatiziranih podjetij njihovim novim lastnikom. Zaradi možnosti zlorab so bili uspešno investirani deleži v privatizaciji v obliki varnostnih "knjig" predani v evidenco tako imenovanega varnostnega centra.⁸⁰¹

Decembra 1993 je oče češke privatizacije Dušan Triska o dotedanjem poteku češke privatizacije dejal, da je v prvem krogu šlo predvsem za privatizacijo manjših podjetij, trgovin, restavracij in malih hotelov in da na Češkem "danes pravzaprav ni več malega podjetja, ki ne bi bilo privatizirano". V tem času so privatizirali tudi že približno 1000 srednje velikih in velikih podjetij, pri katerih je šlo za privatizacijo s pomočjo kuponov, nekaj sto podjetij pa so prodali. V vseh omenjenih podjetjih so novim lastnikom že razdelili delnice, tako da so postali lastniki delnic ljudje in investicijski skladi. Prav tako so se delnice teh podjetij v tem času že prodajale ali prek borze ali prek tako imenovanega OTC-trga,⁸⁰² tako da so v tem času podjetja šele dobivala prave lastnike. Triska je računal, da bo "kuponska privatizacija" končana do konca leta 1994 in da takrat ne bo ostalo ničesar več, kar bi lahko privatizirali. "Morda ostanejo le še univerze," je še pristavil Triska. V prvem krogu je na Češkem dobilo znane lastnike skoraj 1000 podjetij. Triska je menil, da je "razlika med privatizacijo pri nas (Češka, op. a.) in v Sloveniji ta, da lahko na Češkem vsak državljani investira svoj kupon neposredno v podjetje" in da so se torej ljudje lahko odločali med investicijskimi skladi ozi-

⁸⁰¹ *Voucher Privatization in Facts and Figures*, str. 7–9.

⁸⁰² Trg, ki je del trga vrednostnih papirjev, a nima tako strogih pravil kotiranja in trgovanja kot borza in ki ni nujno organizirano na osrednjem mestu.

roma so kupone vložili neposredno v tistih 880 podjetij in tako v bistvu konkurirali investicijskim skladom. Kar 5 milijonov ljudi se je odločilo za neposredno vlaganje v podjetja.⁸⁰³

Priprave za drugi val privatizacije so se začele v času analiziranja prve faze in tako rekoč sočasno z ustanovitvijo samostojne Češke republike. Največ pozornosti je bilo v pripravljalnem obdobju namenjene vlogi lastniških in investicijskih skladov. Za drugi val privatizacije je bilo registriranih več kot šest milijonov prebivalcev, pripravljeno je bilo za 155 milijonov kuponov v nominalni vrednosti po 1000 čeških kron, sodelovalo pa je 861 podjetij. Vrhunec v drugem valu privatizacije se je zgodil 11. aprila 1994, ko se je začel prvi krog drugega vala, ki se je uradno končal 31. decembra 1994. Šest krogov drugega vala je celo preseгло rezultate prvega kroga privatizacije, saj je samo 3,6 odstotka kuponov ostalo neprodanih. Januarja 1995 so posamezni investitorji in investicijski skladi prejeli končno poročilo o njihovih investicijah in 28. februarja 1995 so bili njihovi pridobljeni deleži poslani na njihove lastniške račune v varnostnem centru. Za dejanski zaključek drugega vala privatizacije je bilo potrebno samo še nekaj: investicijske privatizacijske družbe so morale izdati še njihove delnice.⁸⁰⁴

Češki vladi je torej uspelo privatizirati vseh 1664 podjetij, ki so sodelovala v privatizaciji. V poznih osemdesetih letih je privatni sektor v bivši Češkoslovaški predstavljal le 3 odstotke proizvodnje (najnižji odstotek med bivšimi komunističnimi državami), leta 1996 pa je privatni sektor ustvarjal že več kot 90 odstotkov češkega BDP-ja (največ med tranzicijskimi državami).⁸⁰⁵ Kot omenjeno, so bili kuponi izdani v investicijskih točkah in vsak polnoletni državljani Češke je dobil 1000 točk. Te točke je lahko vložil neposredno v podjetja ali v privatizacijske sklade, ki jih je bilo ustanovljenih približno 460. Ti so bili sprva mišljeni samo kot dopolnilna oblika

⁸⁰³ Jakomin, Intervju z Dušanom Trisko, str. 2–3.

⁸⁰⁴ *Voucher Privatization in Facts and Figures*, str. 7–9.

⁸⁰⁵ Schwartz, *The politics of Greed, How Privatization Structured Politics in Central and Eastern Europe*, str. 198.

neposrednim naložbam v podjetja, a so po agresivnih in uspešnih marketinških akcijah postali ključni pri “kuponski privatizaciji” (v prvem valu privatizacije so vsi skladi zbrali 72 odstotkov vseh kuponov – 10 največjih skladov več kot polovico). V prvem valu privatizacije je bila večina privatizacijskih skladov ustanovljena kot zaprti vzajemni skladi, medtem ko je bilo v drugem valu ustanovljenih več odprtih vzajemnih skladov, saj so ponudbo v tem valu predstavljala podjetja s slabšimi poslovnimi rezultati. Zamenjavo kuponov za delnice je izvajal center za kuponске dražbe v okviru Ministrstva za finance. Kuponске dražbe so potekale v petih krogih, kjer so uradniki usklajevali ponudbo in povpraševanje posameznega podjetja in oblikovali transakcijsko ceno glede na knjigovodsko vrednost podjetja in število vloženih investicijskih točk. Na kapitalski trg so bila uvrščena vsa podjetja, ki so sodelovala v “kuponski privatizaciji”, prav tako pa tudi vsi skladi. Delničarji skladov so imeli tako možnost trgovati z delnicami le-teh. Po zakonu o privatizaciji, ki ga je sprejela češka vlada, bi bili različni skladi lahko 100-odstotni lastnik posameznega privatiziranega podjetja, a je bil njihov skupni delež v posameznem podjetju največ 80 odstotkov. Poleg skladov so bili lastniki privatiziranih podjetij tudi mali zunanji in notranji investitorji ter strateški investitorji.⁸⁰⁶

V češki “kuponski privatizaciji” so bili 3 odstotki kapitala vsakega podjetja preneseni na poseben državni sklad za plačilo odškodnin bivšim lastnikom. Ker so bili za denacionalizacijo v podjetjih iz te privatizacije postavljeni razmeroma nizki vrednostni pragovi za vlaganje denacionalizacijskih zahtevkov, je njihovo reševanje potekalo relativno hitro z upravnimi sklepi same države in ne s sklepi sodišč. Tako je sklad v nekaj letih že prodal svoje premoženje za plačilo odškodnin. Za razliko od Poljske in Madžarske si na Češkem država s preostanki svojega lastništva ali celo brez njega ni mogla privoščiti pasivnosti. Enako kot za Češko je veljalo tudi za Slovenijo. Preostanek državnega lastništva v podjetjih iz češke “kuponске privatizacije” je bil mišljen za prodajo strateškim partnerjem. Po razkritju in velikem padcu

⁸⁰⁶ Žnidaršič Kranjc, *Investicijski skladi v Sloveniji*, str. 36–38.

cen na sekundarnih trgih se prodaje rezerviranega premoženja češke države strateškim lastnikom največkrat niso realizirale, upravljanje večine gospodarskih javnih služb in infrastrukturnih podjetij pa je bilo podržavljeno, za kar je morala država celo odkupovati certifikatne delnice za denar.⁸⁰⁷

Okoli 60 odstotkov državne lastnine se je na Češkem razdelilo s privatizacijo prek kuponov, in to neposredno ali prek investicijskih skladov za privatizacijo. Za razliko od poljskih so se češki skladi oblikovali spontano in so morali konkurirati za delnice podjetij. V Agensu so leta 1994 zapisali, da prvotno ni bilo mišljeno, da bi bili skladi aktivni lastniki, saj so bili omejeni glede na maksimalni odstotek delnic, ki so jih lahko dobili v posameznih podjetjih, tako da ne bi mogli izvajati nadzora nad družbo in uveljaviti prestrukturiranja. Toda največji skladi so sčasoma lahko koncentrirali lastništvo z ustanavljanjem koalicij in so se začeli z vodstvi dogovarjati o prestrukturiranju. Kljub temu je večina skladov na Češkem ostala v vlogi pasivnega investitorja. V Agensu marca 1994 je Andreja Böhm, tedanja pomočnica C.E.E.P.N.-a, zapisala: "Zaradi privatizacije na osnovi certifikatov bo veliko podjetij ostalo brez aktivnih lastnikov in se bodo nekaj časa opirala na vlado. Češki pristop "najprej privatizacija", ki jo narekuje tržišče, pomeni, da se bo večina težkega prestrukturiranja, vključno z odpuščanjem delavcev in likvidacijami, še morala zgoditi."⁸⁰⁸

Ta ugotovitev je bila pravilna in se je kasneje tudi uresničila. Čehi so v "kuponsko privatizacijo" vključili tudi javni sektor in banke, ki pa so v večji meri ostale v državni lasti. Ključni namen privatizacije je bil ustvariti nove lastnike in da bi v njej vsi državljani imeli koristi. Žal se je, kot v nekaterih drugih državah, tudi v Sloveniji, izkazalo, da je nekdanjo družbeno premoženje pristalo predvsem v rokah peščice. Češka avtorja Michal Kopeček in Adela Gjuričova trdita, da je proces koncentracije lastništva postal znan kot tretji val "kuponske privati-

⁸⁰⁷ Simoneti et al., *Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99*, str.13.

⁸⁰⁸ Böhm, *Privatization Through Restructuring*, str. 10–11.

zacije". Leta 2005 je bilo delničarjev na primer le še 5 odstotkov češkega prebivalstva.⁸⁰⁹ "Kuponska privatizacija" in tudi druge lastniške spremembe na Češkem so potekale brez jasne legalne opredelitve. Novi oblastniki so večino energije posvetili ekonomskim vprašanjem, medtem ko jim legalna opredelitev sprememb ni bila pomembna. Nezanimanje za pravni vidik kaže tudi dejstvo, da v treh letih obstoja demokratične države ni bila sprejeta nova ustava. Kot glavna zakonska opora je bila v tem času komunistična ustava iz leta 1968, ki je bila seveda marsikje spremenjena. Tudi po sprejetju nove ustave neodvisne Češke republike na koncu leta 1992 se odnos politikov do prava oziroma pravne države ni bistveno spremenil. Državna podjetja, ki so bila prodana konkretnim lastnikom, so pogosto postala tarča pollegalnega podjetništva. Veliko so jih izropali menedžerji, ki so aktivno "preselili" v lastna podjetja še pred njihovo privatizacijo, kar poznamo tudi v Sloveniji.⁸¹⁰

Češka "kuponska privatizacija" je vključevala tudi gospodarske javne službe, infrastrukturna podjetja in finančne institucije. Privatizacijski skladi, ki so jih upravljale družbe v delni ali celotni lasti tujih finančnih družb, so bili že na začetku oblikovani bolj kot vzajemni skladi, vendar so podjetja imela možnost rezervirati deleže za prodaje strateškimi lastnikom po "kuponski privatizaciji". Za portfeljne naložbe skladov in njihovo lastništvo so od vsega začetka veljale standardne omejitve, ki pa niso ustrezale vrsti njihovih naložb iz "kuponske privatizacije". Prav zaradi takih omejitev in precej liberalno reguliranega kapitalskega trga in tudi zaradi pomanjkanja volje, da se že zgodaj določijo posebna pravila za preoblikovanje skladov v holdinge, kar je bil nakazujoči trend ob zaključku "kuponske privatizacije" v nadaljevanju, je prihajalo do "tuneliziranja" portfeljnih sredstev skladov v premoženje njihovih upraviteljev.⁸¹¹

⁸⁰⁹ Gjuríčova, Kopeček (ed.), *Kapitoly z dejin česke demokracije po roce 1989*, str. 274–275.

⁸¹⁰ Cabada, Procesi in problemi konsolidacije demokracije – primer Češke republike. V: Fink-Hafner, Haček (ur.), *Demokratični prehodi I, Slovenija v primerjavi s srednje-evropskimi postsocialističnimi državami*, str. 95–113.

⁸¹¹ Simoneti et al., *Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99*, str. 11.

Vprašanje, ki se je pogosto zastavljalo tako strokovnjakom kot širši javnosti, je bilo, kdo stoji za investicijskimi skladi. Leta 1996 sta o tem pisala Aleš Čapek in Pavel Mertlik. Po njunem mnenju je bilo v tistem času nekaj teh skladov v rokah čeških posameznikov, za katerimi se je po vsej verjetnosti skrival tuji kapital, večino teh skladov pa so obvladovale najmočnejše češke banke, imenovane tudi "velikih pet", ki so bile pod nadzorom Finančnega ministrstva, Narodne banke ali Nacionalnega privatizacijskega sklada. Avtorja sta se spraševala, kaj sploh imajo Čehi po petih letih privatizacijskega procesa. Po vsem opisanem ne veliko, saj je lastništvo velikih podjetij, skladov in podobno ostalo nedoločeno oziroma je bilo razpršeno, medtem ko je največje banke in še kaj naprej obvladovala država.⁸¹²

"Rezultat privatizacije je popolnoma nejasen, pa kakorkoli pogledamo, tako od zgoraj kot od spodaj," je leta 1996 zapisal Jirri Večernik.⁸¹³ Tudi Jirri Havel je menil, da se je za ključni problem v češki privatizaciji izkazalo, da lastništvo ni bilo jasno. "Štiri do pet let so bila podjetja brez kontrole", kar je delalo gospodarstvu veliko škodo. Havel je za zgled postavil podjetje Škoda, ki je bilo po njegovih besedah prvo podjetje, ki je kultiviralo gospodarsko področje na Češkem, razlog uspešnega razvoja je bil prevzem Škode s strani Volkswagna, kar je sprožilo nove investicije in razvoj. V okviru privatizacije so po Havlovem mnenju največ pridobili menedžment in investicijski skladi, medtem ko je bila za prebivalstvo privatizacija neke vrste loterija, saj so v povprečju "navadni državljani iztržili približno 5000 USD".⁸¹⁴ Na tem mestu je smiselno dodati, da so bili investicijski skladi pogosto predmet nadzora s strani vodilnih investitorjev v preobleki državnih bank, ki so skrbele za to, da ne bi prišlo do prevelikih malverzacij v okviru privatizacije.⁸¹⁵ Če se še malo dotaknemo primera Škode, vidimo, da

⁸¹² Čapek, Mertlik, *Organizational Change and Financial Restructuring in Czech Manufacturing Enterprises 1990–1995*, str. 18–19.

⁸¹³ Večernik, *Markets and People, The Czech Reform Experience in a Comparative Perspective*, str. 268.

⁸¹⁴ Pogovor z Jirrijem Havlom. Ustni vir.

⁸¹⁵ Simoneti et al. (ed.), *The Governance of Privatization Funds, Experience of the Czech Republic, Poland and Slovenia*, str. 137.

so tuje investicije in strateška partnerstva izjemno pomembni in da je v določenih primerih strah pred tujim kapitalom povsem odveč. Dušan Triska je že konec leta 1993 dejal, da bi "bili nori, če bi se bali tujega kapitala", in izpostavil dejstvo, da se "kljub liberalni zakonodaji in odprtosti" tujci sploh ne odločajo za vlaganja. "Tujcev preprosto ni. Na neki način smo zaradi tega pravzaprav ponižani," je še menil oče češke privatizacije.⁸¹⁶

Leta 1999, ko je bila privatizacija v bistvu končana, je več kot 80 odstotkov družbene lastnine pristalo v zasebni lasti ali v Nacionalnem lastniškem skladu. Ocenjuje se, da je bilo 58 odstotkov velikih družb privatiziranih prek "kuponske" in 14 odstotkov prek direktne prodaje. Takrat je bilo tudi ocenjeno, da je bilo nekaj, lahko rečemo ključnih, področij neuspešno privatiziranih. To je bilo področje bančništva, v katerem je imela država še vedno velik delež, češke železnice, pošta in zdravstvo, je pa tega leta češka vlada začela s prodajo nekaterih večjih bank.⁸¹⁷

⁸¹⁶ Prav tam, str. 2–3.

⁸¹⁷ *Czech Republic, 1999 Country Profile*, str. 9–10.

Madžarska: od začetne depresije do korenite izboljšave po stabilizacijskem programu leta 1995

Januarja 1989 je madžarski parlament sprejel zakon o političnem združevanju, ki je omogočil ustanavljanje od partije neodvisnih strank in februarja 1989 je partijska oblast privolila v uvedbo "večstrankarskega sistema". Tako so nastale Socialdemokratska stranka, Stranka malih lastnikov, Narodna stranka in Narodno demokratska stranka.⁸¹⁸ Uzakonitev večstrankarstva na Madžarskem je pomenila le nadaljevanje že dlje časa potekajočega procesa politične liberalizacije. Madžarska partija je že pred volitvami doživela kadrovske spremembe in razcep. Leta 1988 je Janos Kadar odstopil in predsednik vlade je postal Miklos Nemeth, eden najvidnejših reformatorjev. Junija 1989 je partija dobila novo, reformam naklonjeno vodstvo. Oktobra 1989 se je preimenovala v Socialistično stranko pod vodstvom reformista Imra Poszgaya, medtem ko je konservativnejši del pod vodstvom Karolya Grosza ohranil tradicionalno ime Socialistična delavska stranka.⁸¹⁹ 23. oktobra 1989 je bila oklicana Madžarska republika, enopartijski sistem je dokončno padel, stranke so postale zakonite in marca 1990 so bile izvedene večstrankarske volitve.⁸²⁰

Madžarska je bila (poleg SFRJ) med vsemi vzhodnoevropskimi državami najhitrejša pri uvajanju tržnih reform. Prodaja državnih podjetij zahodnim vlagateljem

⁸¹⁸ Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 15.

⁸¹⁹ Šušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 198–210

⁸²⁰ Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 16.

je vplivala na hitrejšo prestrukturiranje podjetij in krepitev bančnega sistema. Madžarsko gospodarstvo je po velikosti na tretjem mestu v Srednjevzhodni Evropi in je eno od najbolj odprtih v regiji. Deleža izvoza in uvoza znašata več kot 60 odstotkov BDP, visok je tudi delež vsakoletnih tujih investicij (med 4- in 6 odstotki BDP). Delež industrije v BDP se je podobno kot v ostalih tranzicijskih državah v devetdesetih letih zniževal, prav tako se je nižal delež kmetijstva, delež prej zapostavljenih storitvenih sektorjev pa se je povzpел na več kot 60 odstotkov. Politični odnosi med Slovenijo in Madžarsko so bili dobri. 6. aprila 1994 je bil med Slovenijo in Madžarsko podpisan sporazum o prosti trgovini, ki je stopil v veljavo 1. julija 1994.⁸²¹ Gospodarsko sodelovanje je potekalo v glavnem na področju blagovne menjave in delno proizvodnje kooperacije. Med slovenskimi izvozniki so bili na prvih mestih Nafta iz Lendave, Henkel – Zlatorog, Tovarna zdravil Krka, Sava Kranj, Alpos iz Šentjurja in Slovenske železarne – Metal iz Raven na Koroškem. Med uvozniki so bili na začetku devetdesetih let na prvih mestih Petrol Trgovina iz Ljubljane, Impol iz Slovenske Bistrice, Nafta iz Lendave in Acroni Jesenice. Madžarski trg je bil za Slovenijo zelo pomemben, saj je z njim delno nadomestila izgubo nekdanjih jugoslovanških trgov.⁸²²

V začetku devetdesetih let je Madžarska beležila več kot 10-odstotni padec gospodarske aktivnosti in je bila globoko v recesiji. V letih 1993 in 1994 je prišlo do močnega poslabšanja zunanjega ravnovesja madžarskega gospodarstva, kot je bila posledica močne realne apreciacije forinta v začetku devetdesetih let, ki je skupaj z izvajanjem zakona o stečajih (propad precejšnjega števila izvozno usmerjenih podjetij) močno prizadela izvoznike. Na uvozni strani je bil pomemben tudi vpliv neposrednih tujih investicij, ki so v prvi fazi tranzicije predvsem spodbujale uvoz, na poslabšanje zunanjega ravnovesja, njihov pozitiven prispevek k izvozu pa je bil viden šele kasneje. Drug odločilen dejavnik zunanjega

⁸²¹ Zakon o ratifikaciji Sporazuma o prosti trgovini med Republiko Slovenijo in Republiko Madžarsko je stopil v veljavo 12. avgusta 1994. UL RS, 14/1994.

⁸²² Zidarič (ur.), *Izvozniki vodič*, str. 130–132.

neravnovesja je bil na strani povpraševanja. Okrevanje gospodarstva po tranzicijski recesiji je v precejšnji meri izhajalo iz močnega domačega povpraševanja, ki se je odrazilo v naraščanju proračunskega primanjkljaja in tekočega računa plačilne bilance. Odgovor na nastalo neravnovesje je bil stabilizacijski program, ki ga je madžarska vlada sprejela marca 1995. Na Madžarskem je desničarska vlada v bistvu nadaljevala reforme, začete že v predtranzicijskem obdobju, čeprav bi glede na njeno politično usmeritev pričakovali drugačno ravnanje. Madžarska je vodila gradualistično politiko in ta je bila tudi posledica želje po ohranjanju socialnega miru, ki se je kazal v tem, da so realne plače na Madžarskem v primerjavi s Češko, Poljsko in Slovenijo na začetku tranzicije padle najmanj ter da je osebna potrošnja padala počasneje od bruto domačega proizvoda. V tej luči je treba razumeti tudi uvedbo odločnejšega programa leta 1995.⁸²³ Stabilizacijski program, sprejet marca 1995, lahko razdelimo na dva dela. V prvi skupini ukrepov, katerih namen je bil izboljšati izvozno konkurenčnost, so bili:

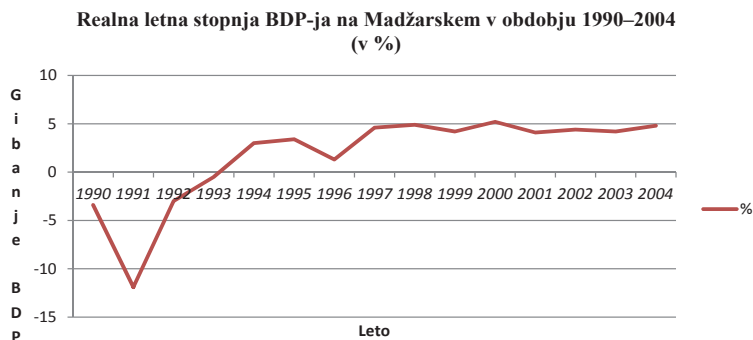
- 9-odstotna devalvacija forinta,
- uvedba 8-odstotne uvozne dajatve,
- uvedba tako imenovanega plazežega sistema deviznega tečaja z vnaprej določeno 1,9-odstotno mesečno stopnjo nominalnega razvrednotenja forinta nasproti košare valut.

Druga skupina ukrepov naj bi pripomogla k zmanjšanju notranjega (javnofinančni primanjkljaj) in zunanjega neravnovesja (primanjkljaj tekočega računa plačilne bilance) prek umirjanja zasebne in javne potrošnje ter s spodbujanjem investicij na račun zmanjševanja potrošnje. Ta namen naj bi dosegli z restriktivno fiskalno politiko, in sicer tako z zmanjšanjem državnih kot s povečanjem prihodkov javnih financ.

Stabilizacijski program iz leta 1995 se je že v istem letu izkazal kot učinkovit pri zmanjševanju primanjkljaja tekočega računa (od 9,4 odstotka bruto domačega proizvoda leta 1994 na 5,6 odstotka leta 1995) in javnofinančnega primanjkljaja (leta 1995 zmanjšanje

⁸²³ Šušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 222–232.

Realna letna stopnja BDP-ja na Madžarskem v obdobju 1990–2004 (v %)

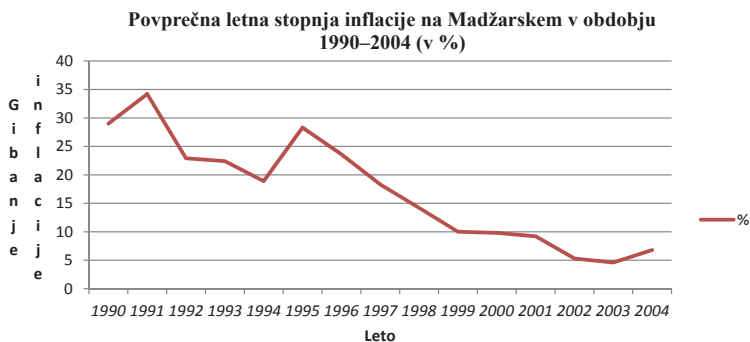

Vir: Hungarian Central Statistical Office. URL: <http://portal.ksh.hu/> ; URL: <http://www.idexmundi.com/>, (11. 12. 2008).

deleža v bruto domačem proizvodu za skoraj dve in pol strukturne točke). Za posledico je imel umirjanje stopnje gospodarske rasti, ki pa je kljub temu ostala pozitivna, kar so nekateri šteli med pozitivne dosežke sprejetih ukrepov. Med stroške stabilizacijskega programa moramo uvrstiti tudi ponovno povečanje inflacije (povprečna letna inflacija se je povečala z 18,8 odstotka leta 1994 na 28,2 odstotka leta 1995). Devalvacija forinta in uvedba uvozne dajatve sta zmanjšali privlačnost uvoza, medtem ko je sistem drsnega deviznega tečaja ob začetni devalvaciji domače valute in skupaj s padcem realnih plač pripomogel k izboljšanju konkurenčnosti madžarskega izvoza. Z umiritvijo plač je vlada obrzda la močno domače povpraševanje, restriktivna fiskalna politika in pospešitev strukturnih reform, zlasti privatizacije, pa sta ugodno vplivali na ustavitev rasti proračunskega primanjkljaja. Tudi drugi kazalniki, ki so pred letom 1995 opozarjali na nestabilno naravo primanjkljaja tekočega računa plačilne bilance, so kazali na izboljšanje v letih 1996 in 1997. Kljub vsemu so se kasneje pojavljala vprašanja, ali so sprejeti ukrepi ekonomske politike tudi v resnici prispevali k stabilnejšim javnim financam, še posebej, ker se je primanjkljaj, izražen kot delež bruto domačega proizvoda, leta 1997 rahlo povečal. Na prvi pogled je bil torej stabilizacijski

program pri doseganju ciljev učinkovit. Kljub temu se je pojavljalo vprašanje, ali so sprejeti ukrepi ekonomske politike tudi v resnici prispevali k stabilnejšim javnim financam, še posebej ker se je primanjkljaj, izražen kot delež BDP, leta 1997 ponovno rahlo povečal, a ostal na skoraj nespremenjeni ravni tudi leta 1998. Ponovno naraščanje javnega primanjkljaja je bilo vsekakor znak, da problem javnofinančnega primanjkljaja s stabilizacijskim programom še ni bil rešen. Poleg tega je problem predstavljal še primanjkljaj na tekočem računu plačilne bilance, ki se je kazal v hitrem povečanju odliva dohodka od neposrednih investicij v tujino. To pa je bilo znova opozorilo, da je bilo treba nujno vzpostaviti ugodno makroekonomsko okolje, ki bi privabljal nove tuje naložbe in vsaj delno zaviralo močne odlive dobičkov neposrednih tujih investicij v tujino.⁸²⁴

Povprečna letna stopnja inflacije na Madžarskem v obdobju 1990–2004 (v %)

Vir: Hungarian Central Statistical Office. URL: <http://portal.ksh.hu/>; URL: <http://www.idexmundi.com/>, (11. 12. 2008).

Madžarski je po letu 1995 mogoče pripisati izjemno makroekonomsko stabilnost z relativno visoko stopnjo gospodarske rasti. Po začetni krizi in visoki brezposelnosti kot posledici prestrukturiranja gospodarstva so se razmere v drugi polovici devetdesetih let stabilizirale.

⁸²⁴ UMAR, Delovni zvezek, št. 10, letnik VIII, 1999, str. 20–22.

Kljub najhitreje sprejeti privatizacijski zakonodaji številne težave

Madžarska je prva izmed postsocialističnih držav sprejela zakonodajo o privatizaciji. Leta 1989 sta bila sprejeta Zakon o transformaciji, ki je bil kasneje še nekajkrat dopolnjen, in Zakon za zaščito državne lastnine. Čeprav je Madžarska prva sprejela zakonodajo na področju privatizacije, se je kljub temu srečevala s številnimi težavami. Velik problem so bile "luknje" v zakonodaji, saj ta ni zagotavljala takšnega postopka, ki bi pravično zadovoljeval interese vseh vpletenih. V veliki prednosti so bili vodilni kadri, v glavnem ostanek prejšnjega režima, ki so si s prodajo podjetij daleč pod njihovo tržno ceno pridobili številne privilegije in premoženjske koristi. Vse to je sprožilo burne proteste v javnosti. Madžarska vlada je ukrepala in sprejela Zakon o zaščiti državne lastnine ter ustanovila Agencijo za državno lastnino, osrednjo institucijo v okviru procesa privatizacije na Madžarskem.⁸²⁵

Po oblikovanju svetov podjetij leta 1984 so direktorji pridobivali vse večjo avtonomijo pri upravljanju. Zakon o podjetjih je leta 1988 državnim podjetjem omogočil ustanavljanje novih podjetij, nakar so se leta 1989 lahko preoblikovala v delniške družbe. Ta zakonodaja je bila temelj tako imenovane spontane privatizacije, spodbujene tudi s političnimi dogodki, ki so označevali vse večjo šibkost režima. V skladu s svojo politično usmeritvijo so podjetja najprej skušali privatizirati na način,

⁸²⁵ Böhm, *Privatization Through Restructuring*, str. 10–11.

ki ni v ničemer dajal prednosti zaposlenim, to je z javno prodajo po britanskem zgledu. Pred prodajo naj bi podjetja preoblikovali v delniške družbe in odpravili delavske svete, vendar so morali ta načrt zaradi političnega nasprotovanja opustiti. Vlada je leta 1991 uvedla nove tehnike lastninjenja. Podjetja so dobila možnost sama poiskati kupca, zainteresirani kupci so lahko na lastno pobudo predložili ustrezno ponudbo državni agenciji, zaposleni so pridobili pravico do 20 odstotkov izkupička od prodaje in prednostno pravico nakupa. Izbira načina privatizacije je tako postala predmet pogajanj med upravami podjetij, potencialnim kupcem, če to niso bili zaposleni sami, in državno agencijo, ki je igrala dokaj pasivno vlogo. O privatizaciji s certifikati so na Madžarskem začeli razmišljati šele kasneje, in sicer kot o načinu za dokončanje preoblikovanja podjetij, ki niso bila zajeta v prejšnjih programih. Kot je bilo pričakovati, je Socialistična stranka pri certifikatih zagovarjala popuste za zaposlene, vlada enak znesek za vse državljane, na koncu pa je bila uzakonjena kompromisna rešitev. V madžarski privatizaciji sta prevladovala postopnost in dogovarjanje, kar je bilo v skladu z njenim gradualističnim pristopom k tranziciji.⁸²⁶

Formalno je bila Agencija za državno lastnino lastnik in prodajalec državne lastnine. Njena ključna vloga je bila nadzor, izbor svetovalcev in odobritev postopkov privatizacije. Poleg tega je agencija uvedla številne privatizacijske programe. Do konca leta 1991 je bilo privatiziranih več kot 700 manjših trgovin in podjetij, predvsem prek avkcij, na voljo pa so bila tudi posebna posojila. Spontana privatizacija je bila poleg tako imenovane aktivne privatizacije, ki je obsegala različne programe prestrukturiranja, glavna metoda preoblikovanja podjetij. Spontana privatizacija je bila izpeljana na dva načina: po prvem je bilo podjetje preoblikovano v družbo z omejeno odgovornostjo in nato prodano v celoti ali po delih, medtem ko je bil po drugem del podjetja s prisotnostjo tujih investitorjev transformiran v družbo z omejeno odgovornostjo. Državna premoženjska agencija je leta 1991 odobrila metodo spontane privatizaci-

⁸²⁶ Šušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 211–222.

je 107 podjetjem; 53 podjetij se je privatiziralo s tujim partnerstvom, 54 z domačim. Pri aktivni je bilo bistvo v tem, da je odločitev o uvedbi postopka privatizacije sprejela Agencija za državno lastnino, ki je izbrala kandidate med velikimi državnimi podjetji, jih postavila pod državno skrbništvo in določila metodo privatizacije (na primer: interna prodaja delnic zaposlenim, neposredna prodaja z javnim ali selektivnim razpisom, prodaja delnic na borzi, kombinacija teh metod) ter omejila morebitni tuji delež. Vrednotenje podjetja, razpis javne ali selektivne dražbe ter vodenje postopka privatizacije so bili v pristojnosti skupine tujih svetovalcev Agencije za državno lastnino, medtem ko je agencija sama odpirala ponudbe in opravila končno odločitev o dodelitvi. Prva faza velike privatizacije se je začela avgusta 1991, druga pa v začetku leta 1992. V teh dveh fazah je bila predvidena privatizacija 2000 najbolj zdravih velikih podjetij. Pri tem je Madžarska pričakovala predvsem sodelovanje tujih investitorjev, ki naj bi državi prinesli tako nujen svež kapital. A ker pri veliki privatizaciji tuji investitorji niso imeli možnosti vplivati na postopek privatizacije, so se le-ti bolj začeli zanimati za samoprivatizacijo, ki jo je predlagal bodisi tuji ali domači investitor bodisi podjetje samo. Treba je reči, da ne prva in ne druga faza lastninjenja podjetij nista zagotovili zelenih učinkov in Madžarska, kljub temu da je prva začela s procesom privatizacije, ni šla v pravo oziroma zeleno smer.⁸²⁷

Metoda aktivne privatizacije je vsebovala 5 programov in je vključevala 124 podjetij. Prvi privatizacijski program je vključeval 20 največjih in najuspešnejših državnih podjetij, pri prestrukturiranju katerih je državna premoženjska agencija upoštevala mnenja zunanjih svetovalcev (tujih investicijskih bank) in pritegnila tuje investitorje. Drugi privatizacijski program je vključeval 12 podjetij strojne industrije. Glavni namen te metode je bilo pritegniti tuje investitorje iz strojne industrije; v nasprotnem primeru se podjetja likvidirajo. Preostali trije programi so bili: koordinirana privatizacija v sektorju proizvodnje vina, katere ključni namen je bila modernizacija proizvodnje 15 največjih podjetij, privatiza-

⁸²⁷ Böhm, *Privatization Through Restructuring*, str. 10–11.

cijski program gradbenih podjetij, ki naj bi se prilagodil novim tržnim razmeram, ter program privatizacije 15 podjetij, katerih poslovanje je bilo prizadeto z izgubo ruskega trga. Na podlagi mnenj tujih svetovalcev je bil postopek prestrukturiranja odobren le 7 podjetjem. Pri samoprivatizaciji je odločitev o uvedbi postopka privatizacije sprejelo podjetje samo, v sodelovanju s tujim ali/ in domačim investitorjem. Podjetje ali le del njega se je preobrazilo v delniško družbo, družbo z omejeno odgovornostjo ali mešano podjetje. Ta oblika je bila najprivlačnejša za tuje investitorje. Razpisana je bila javna dražba, ki je bila pogosto le formalnost, saj je ponudbe odpirala in izbirala tričlanska komisija. Ko se podjetje ni hotelo privatizirati ali sprejeti dodatnih ponudb, če se je že začelo pogajati z morebitnimi kupci, je prišla v poštev privatizacija na pobudo naložbenika. Ta oblika je bila sicer uporabljena zelo redko, a če je do tega postopka prišlo, ga je v celoti izpeljala Agencija za državno lastnino.⁸²⁸

Madžarska zakonodaja je, kot že omenjeno, po začetnem poskusu prodaje omogočala večjo vključenost zaposlenih v privatizacijski proces. Temu je bilo še posebej tako od leta 1992 dalje. Takrat so namreč Madžari sprejeli tako imenovano ESOP-zakonodajo (šlo je zakonodajo, ki je načrtovala določeno vključenost zaposlenih v lastniški strukturi), s katero so odkupi s strani zaposlenih postali eden najpomembnejših načinov prodaje državne lastnine. Sredi devetdesetih let so tako imenovani ESOP-i predstavljali že tretjino vseh privatizacijskih primerov. Kljub temu so bili številni skeptični in kritični do tega načina privatizacije, saj so menili, da zaposleni niso bili pripravljeni za odgovornost lastništva.⁸²⁹

Madžari so prišli zelo daleč s privatizacijo ob pomoči tujcev, saj so bili sposobni pritegniti ogromno tujih strateških investitorjev, ki so bili pogoj, da se je madžarska industrija prestrukturirala in dvignila na evropski oziroma svetovni nivo. Vendar je bilo po drugi strani ogromno podjetij, ki jih nihče ni želel kupiti oziroma so

⁸²⁸ Zidarič, Prvi – vendar na slepem tiru, str. 16.

⁸²⁹ Kanjuo-Mrčela, Lastništvo zaposlenih – mednarodne izkušnje, str. 26–27.

bila neprodajljiva.⁸³⁰ Nekatera madžarska podjetja so bila prodana tujcem s posredovanjem politikov, "katerih stanja na bančnih računih so naglo narasla". Sprožil se je val socialnih nemirov in stavk proti novim zasebnim lastnikom, prišlo je tudi do javnih zahtev po ugotavljanju vseh prednosti in celotnega dobička, ki bi jih taka prodaja morala prinesiti.⁸³¹ Madžarska privatizacija je bila "lansirana z namenom hitre prodaje podjetij tujim in domačim kupcem", tako da bi se čim bolj povečal iztržek za državne finance. Skoraj nikakršna pozornost ni bila namenjena vodenju in pripravi za prodajo tistih podjetij, ki so bila v resnih finančnih težavah in ki so si nabrala ogromne dolgove, ki so bili pogosto po vrednosti enaki njihovemu premoženju. Zakon o stečaju, ki bi tem podjetjem lahko služil kot katalizator za prestrukturiranje in privatizacijo, je v praksi vodil v velike zamude v rednem sodnem sistemu, saj je bilo na stotine podjetij prisiljenih v likvidacijo, ker upniki niso bili zainteresirani za prevzem lastništva nad zadolženimi družbami in odgovornosti za njihovo prestrukturiranje. Agencija za državno lastnino je konec leta 1993 in v začetku leta 1994 sprožila številne pobude, da je pri problematičnih družbah uvedla krizno finančno upraviteljstvo in prestrukturiranje, da jih je pripravila za prodajo. Predlagano je bilo, da bi imela Agencija pristojnost, da vodi in konsolidira dolgove podjetij v svojem portfelju, kar bi povečalo njihove možnosti za privatizacijo, saj bi bila povečana možnost zamenjav dolgov za lastnino. Oblikovana je bila tudi pogodba za vodenje premoženja, ne kot oblika pogodbenega dodeljevanja lastniških pravic v imenu Agencije, temveč kot sredstvo za pospeševanje prestrukturiranja in privatizacije v tistem času manj zanimivih podjetij v portfelju. Namen tega programa je bil tudi v takšna podjetja uvesti izkušene menedžerje in jim dati močne spodbude, da bi povečali vrednost podjetij in jih privatizirali.⁸³²

Leta 1994 se je proces privatizacije nadaljeval. Madžarska vlada je pripravila nov program, v katerega je

⁸³⁰ Čeh, "Dobimo mi, da ne bi dobili drugi". Intervju z Markom Simonetijem, str. 27.

⁸³¹ Žnidaršič Kranjc, *Privatizacija ali zakonita kraja*, str. 11.

⁸³² Böhm, *Privatization Through Restructuring*, str. 10-11.

želela poleg obstoječega sistema množične privatizacije vključiti tudi tiste prebivalce, ki niso imeli začetnega kapitala, vendar so bili vseeno pripravljeni prevzeti poslovno tveganje. Vloženi so bili veliki naporji za porast borzne menjave in borznega trgovanja. Prav tako se je leta 1994 spremenila lastninska struktura madžarske produktivne lastnine. Oktobra 1994 je madžarska privatizacija preseгла vrednost 2,9 bilijona dolarjev, ki so prišli v državni proračun v zameno za prodajo 385 madžarskih podjetij (600 milijonov več kot v istem obdobju leta 1993). Najpomembnejši investitorji na Madžarskem so bili partnerji iz Nemčije, ki so do konca leta 1994 kupili 80 madžarskih podjetij, na drugem mestu so bile ZDA, na tretjem pa Avstrija. Do konca leta 1994 je bila transformacija državnih podjetij tako rekoč končana, z izjemo peščice posebnosti s specifično ekonomiko in socialnimi problemi. Prodaja državne lastnine je konec leta 1994 dosegla število 900 podjetij.⁸³³

Po prvi četrtini leta 1995 je tuji kapital na Madžarskem predstavljal 12 odstotkov produkcijskih sredstev, približno 35 odstotkov je olastnil domači investicijski kapital, medtem ko je bila polovica premoženja še vedno v državni lasti. V tem času je na Madžarskem v procesu privatizacije nastalo že približno 40 novih bank. Pomembno vlogo v procesu lastninjenja je v nekaterih dejavnostih igral državni kapital. 40 odstotkov telekomunikacijskega sistema je bilo na primer prodanega nemškemu in ameriškemu partnerju, preostanek pa je šel na borzo. Podobno so načrtovali tudi s privatizacijo madžarske naftne družbe ter z elektro in plinsko distribucijo. Tudi ti sistemi so bili najprej ponujeni v privatizacijo nekaterim profesionalnim investitorjem, zatem pa so na borzi v njihovi privatizaciji sodelovali še ostali. Tako imenovane privatizacije za bone (v Sloveniji certifikate ali na Češkem kupone) na Madžarskem niso poznali. Lastniki nacionaliziranega premoženja so na Madžarskem dobili le posebne dokumente, s katerimi so lahko uveljavljali kompenzacije za zaseženo premoženje. Na Madžarskem je bilo sicer več kot milijon denacionalizacijskih upravičencev, za katere ni bila pred-

⁸³³ Vodušek, Letna konferenca, str. 8–9.

videna denacionalizacija oziroma vračanje zaseženega premoženja, ampak odškodninski oziroma kompenzacijski dokumenti, ki so jih lahko zamenjali za državno lastnino. Uspešnost poslovanja in proizvodnje je narekoval trg. Po izgubi vzhodnega trga (ta je predstavljal več kot polovico izvoza) so veliko vlogo na tem področju odigrali novi lastniki, ki so našli nove trge in s tem povečali proizvodnjo in produktivnost.⁸³⁴

V mnogih madžarskih podjetjih, ki so se prodajala tujim strateškim lastnikom po nižjih cenah v zamenjavo za pogodbeno jamstva za njihove naložbe v podjetjih, je država na začetku privatizacijskega procesa zadržala lastniške deleže z namenom nadziranja izpolnjevanja takih jamstev po privatizaciji. Motiv torej ni bil obdržati nadzor nad samimi podjetji, temveč nad njihovimi lastniki. Ker se država s strateškimi lastniki ni vnaprej dogovorila o obveznem odkupu svojih zadržanih deležev, in tudi ne o drugih načinih svojega izstopa, je kasneje postala njihov ujetnik. Strateški lastniki niso hoteli odkupovati deležev od pasivne države, katera pa jih brez njihove privolitve ni mogla prodati na trgu. Kljub vsemu je madžarska država zbrala pogum, da je dopolnila zakon tako, da je dovoljeval njen izstop tudi s prenosom njenega neposrednega lastništva na državno družbo za socialno in pokojninsko zavarovanje, ki je kasneje na podlagi pogodbe, sklenjene s strateškimi lastniki, svoje deleže v podjetjih zelo kmalu prodala na trgu. Ena od značilnosti madžarske privatizacije so bili tudi nizko vrednostno postavljeni pragovi za denacionalizacijo v podjetjih. Bivši lastniki, pa tudi določene žrtve prejšnjega sistema, so imeli prednost pri odkupih do 10 odstotkov delnic v javnih ponudbah delnic nekaterih podjetij z odškodninskimi boni. Na Madžarskem, ki edina od primerljivih držav ni izvedla posebnega programa razdelitvene privatizacije, in je s svojo privatizacijo v istem časovnem obdobju privabila največ strateških, tujih in domačih lastnikov ter je prek nje podjetjem zagotovila jamstva za naložbe po privatizaciji, je vsekakor tudi denacionalizacija neposredno služila pospeševanju privatizacije. Država je torej na Madžarskem, enako kot

⁸³⁴ Vodušek, Privatizacija na Madžarskem, str. 7.

na Poljskem, selektivno ostajala neposredni lastnik le tistih podjetij, ki so jih po privatizaciji uspešno obvladovali privatni lastniki ali trg. Kadar pa privatni lastniki niso bili sposobni nadzirati podjetja, pa je država ostala njihov partner in ne neposredni lastnik podjetij. Njen motiv je bil nadzirati lastnike in ne neposredno podjetij. Z uspešnim obvladovanjem podjetij s strani privatnih lastnikov si je država torej lahko privoščila ostati pasivni lastnik, obenem pa si je tudi zagotovila svoj izstop in si tako povečala verjetnost za večje zaslužke pri njem.⁸³⁵

⁸³⁵ Simoneti et al., *Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99*, str. 12–13.

Poljska: začetek tradicionalne pripovedi o dokončnem padcu komunizma

Britanski zgodovinar Tony Judt je zapisal, da se je tradicionalna pripoved o dokončnem padcu komunizma začela s Poljsko, natančneje leta 1978, ko je Karol Wojtyła postal papež. Slednji je namreč opustil oprezno tako imenovano "Ostpolitik" svojih predhodnikov, saj mu ni bilo dovolj, da bi samo podprl pasivni obstoj krščanstva v komunizmu, ampak je začel odkrito na Poljskem in drugod po Vzhodni Evropi odvrčati katolike od slehernega kompromisa z marksizmom, svojo Cerkev pa je ponujal "ne le kot tiho svetišče, temveč kot alternativni pol moralne in družbene avtoritete". Tako se je zgodilo ravno tisto, česar so se poljski komunisti najbolj bali, namreč da bi tovrstna sprememba stališča Katoliške cerkve imela doma destabilizirajoč vpliv, saj je pomenila odkrito izpodbijanje partijskega monopola nad oblastjo.⁸³⁶

Po zaslugi sindikata Solidarnost (slednji je bil leta 1982 prepovedan, ponovno pa je začel javno delovati februarja 1989) so bile že v letih 1981 in 1982 izpeljane nekatere reforme, ki so si prizadevale za dodelitev omejene avtonomije državnim podjetjem ob delavskem samoupravljanju ter delni eliminaciji vmesnih in posrednih organizacij oziroma členov, abolicijo tradicionalnega centralnega planiranja, delno liberalizacijo domačih cen, delno demonopolizacijo zunanje trgovine, delno liberalizacijo vstopnih ovir na trg domačemu privatne-

⁸³⁶ Judt, *Povojna Evropa 1945–2005*, str. 672–674.

mu sektorju in manjši količini tujih investicij ter delno liberalizacijo finančnega sistema državnih podjetij. Te gospodarske reforme so sicer omogočile nastanek reformirane socialistične ekonomije, ki pa jo je kmalu prekinila uvedba vojaške oblasti. Leta 1987 je vlada najavila drugo stopnjo gospodarskih reform, vendar jih ljudstvo na referendumu ni podprlo. Vlada je kljub temu deloma spremenila cene in to je povzročilo dva obsežna vala stavk, in sicer aprila in maja ter avgusta 1988. Zadnja komunistična vlada z Mieczyslawom Rakowskim na čelu je tik pred spremembo režima prispevala kar nekaj pomembnih sprememb k liberalizaciji poljskega gospodarstva. Zakon o gospodarski dejavnosti, sprejet 23. decembra 1988, je omogočal privatnim podjetjem lažji vstop na trg, liberaliziral zunanjo trgovino in devizni trg ter delno odprl pot neposrednim tujim naložbam. Vlada je med drugim tudi likvidirala vmesne organizacije, povezane z državnimi podjetji, vpeljala davek na dobiček in pripravila osnove za privatizacijski proces. Vlada je nato 1. avgusta 1989 popolnoma sprostila cene in končala racioniranje s kuponi, kar je bilo sicer neizbežno, vendar je to povzročilo inflatorno monetarno, fiskalno in dohodkovno politiko.⁸³⁷

Februarja 1989 je začela javno delovati Solidarnost, ki so ji pripadali tudi sedeži v poljskem sejmju v razmerju 65 : 35 odstotkov v korist partije, partija in opozicija pa sta se dogovorili tudi o drugem domu oziroma senatu, ki naj bi ga v celoti izvolili na svobodnih volitvah. Ti dogovori so bili rezultat okrogle mize med partijo in opozicijo, prvi tovrstni v kakšni socialistični državi. Že na prvih le delno svobodnih volitvah 4. junija 1989 je sindikat Solidarnost obstoječo oblast porazil. Opozicijska Solidarnost je v senatu zmagala s kar 99 odstotki in dobila vseh 35 sedežev v poljskem sejmju. Državni in partijski šef Wojciech Jaruzeński je sicer 19. julija 1989 za las postal predsednik Poljske. Ne glede na slab volilni izid komunistov je Jaruzeński za premiera imenoval svojega kandidata, generala Czesława Kiszczaka, vendar je slednji zaradi neuspeha pri sestavi koalicijske vlade odstopil. Nastopila je možnost za sestavo vlade, v kateri bi bili komunisti v manjšini. Član

⁸³⁷ URL: <http://countrystudies.us/poland/>, (9. 12. 2008).

Solidarnosti Tadeusz Mazowiecki in tesen sodelavec vodje Solidarnosti Lecha Wałęse je 24. avgusta 1989 prisegel kot novi premier in s tako vlado je Poljska postala prva država v vzhodnem bloku, ki ji je na mesto predsednika vlade uspelo postaviti predstavnika dotodanje opozicije.⁸³⁸

Nova vlada Mazowieckega, ki je začela delovati 12. septembra 1989, je podedovala gospodarstvo v popolnem razsulu, saj je bilo na robu hiperinflacije. Leszek Balcerowicz, ki je postal finančni minister, je kasneje predstavil program temeljite in precej radikalne ekonomske transformacije. Ta je bila sestavljena iz dveh ključnih komponent, in sicer iz programa antiinflacijske stabilizacije ter programa temeljitih institucionalnih reform, vključno s privatizacijo. Balcerowiczeva "šok terapija" se je tako začela 1. januarja 1990, pred tem pa je vlada še ukinila večino subvencij, predvsem za prehranjevalne izdelke.⁸³⁹ Od septembra 1989 do decembra 1991 je bilo vpeljanih kar nekaj institucionalnih reform, od katerih gre omeniti tudi zelo pomembni reformi bančnega sektorja in davčnega sistema. Oblikovanje modernega bančnega sistema leta 1989 je prineslo kar nekaj sprememb. Nacionalna banka Poljske (NBP) je prenehala opravljati komercialne aktivnosti in postala centralna banka. V obdobju 1989–1991 je bilo ustanovljenih veliko privatnih bank, precej od njih s tujimi investicijami. Velike internacionalne banke imajo danes v lasti večji del bančnega sektorja na Poljskem, v katerega so vnesle veliko mero kakovostne prakse in odpornosti.⁸⁴⁰

Sprememba političnega režima 1989 je sprožila temeljit program makroekonomske stabilizacije in liberalizacije, ki je znana predvsem kot "šok terapija". Ta faza je bila končana leta 1993, ko so politične stranke, ki so izvirale iz gibanja Solidarnost, izgubile na parlamentarnih volitvah. Nova politična ideologija je nato ustavila tok reform in se posvetila predvsem konsolidaciji dotodanjih sprememb, ki so jih povzročile bliskovite predhodne

⁸³⁸ Pesek, *Osamosvojitve Slovenije*, str. 16.

⁸³⁹ Slay, *The Polish Economy, Crisis, Reform, and Transformation*, str. 86–91.

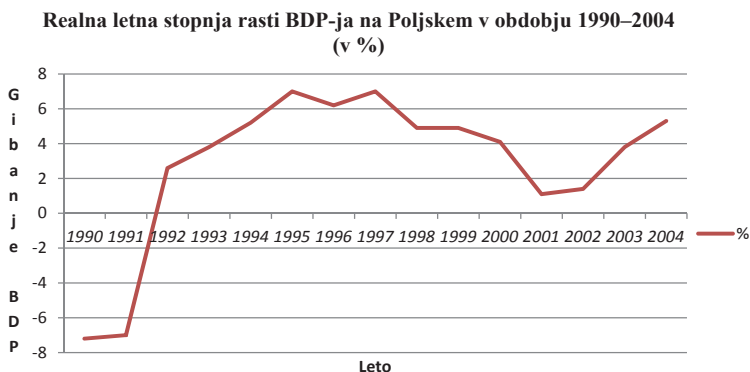
⁸⁴⁰ URL: <http://www.country-data.com> (8. 12. 2008).

reformne. Ta faza je bila končana s sprejetjem državne ustave leta 1997, ki je institucionalizirala osnove tržne ekonomije na Poljskem. Volitve leta 1997 so sprožile nov val reform, ki niso bile več neposredno povezane s postkomunistično tranzicijo, ampak so bile namenjene bolj povečevanju učinkovitosti osnovnih institucij znotraj že delujoče tržne ekonomije. Najbolj uspešna med reformami, ki so se začele izvajati leta 1999, je bila pokojninska reforma. Parlamentarne volitve leta 2001 so prinesle ponovno umiritev reformiranja in konsolidacijo doseženih sprememb. Pozornost nove vlade je bila od tu naprej usmerjena predvsem v pogajanja za vstop v EU, ki jih je Poljska uspešno sklenila 1. maja 2004.

Poljska je torej v devetdesetih letih relativno hitro liberalizirala gospodarstvo in postala ena od najbolj uspešnih držav v tranziciji ter zaradi velikega števila prebivalstva in vključitve v EU najbolj zanimiva za tuje naložbe. Makroekonomske reforme so bile eno od najuspešnejših področij poljske transformacije predvsem zaradi jasne vizije in velike odločnosti, ki je z dolgoročnim ekonomskim modelom omogočila nastanek stabilne in odprte tržne ekonomije. Predvsem te reforme razlikujejo tranzicijo Poljske od ostalih vzhodnoevropskih držav, ki so se zaradi hiperinflacije stabilizacije lotile postopoma. Makroekonomske reforme so bile izjemno temeljite in so potekale hkrati z ostalimi reformami. Program makroekonomske stabilizacije – tako imenovana “šok terapija” – je stopil v veljavo 1. januarja 1990, podprl pa ga je tudi IMF. Glavne značilnosti programa so med drugim bile: restriktivna monetarna politika je poskušala inflacijo odpraviti predvsem z drastičnim zmanjšanjem številnih subvencij in davčnih olajšav, nadaljnja liberalizacija cen in povečanje le-teh, čeprav so še vedno ostale pod administrativnim nadzorom, vpeljava konvertibilnega tekočega računa poljske denarne enote, liberalizacija zunanje trgovine ter restriktivna dohodkovna politika. Vlada Solidarnosti je imela v tem času močno podporo ljudstva, to pa je tudi glavni razlog, da ji je uspelo izpeljati tako radikalne reforme v tako neugodnem trenutku.

Leta 1991 se je gospodarsko stanje še poslabšalo. V prvih mesecih leta 1991 je inflacija še naprej naraščala,

Realna letna stopnja rasti BDP-ja na Poljskem v obdobju 1990–2004 (v %)

Vir: Central Statistical Office of Poland. URL: <http://www.stat.gov.pl/english/>;
URL: <http://www.indexmundi.com/>, (10. 12. 2008).

raven proizvodnje je padala, medtem ko je bilo finančno stanje podjetij vse slabše. Že v obdobju 1992–1994 je Poljska zabeležila gospodarsko rast. Gospodarsko okrevanje so v tem obdobju omogočili predvsem štirje dejavniki, in sicer oživitve vmesnega povpraševanja, potem ko so se podjetja v večji meri že znebila odvečnih zalog, uspešna privatizacija majhnih podjetij in bliskovit razvoj privatnega sektorja, ki se je hitro in uspešno začel prilagajati razmeram tržne ekonomije, povečanje potrošniškega povpraševanja ob dodatnem povečanju proračunskih izdatkov ter nadomestitev nekaterih uvoznih proizvodov z domačo proizvodnjo, predvsem zaradi povišanja carinskih dajatev.⁸⁴¹

Za Poljsko je v letih 1995–1997 značilna hitra gospodarska rast (v povprečju 6,6 odstotka na leto), vendar jo je ob močni rasti zasebnih investicij in potrošnje ter nekajletni apreciaciji domače valute po letu 1995 spremljalo tudi vse izrazitejše poslabševanje ravnotežja na tekočem računu plačilne bilance. V drugi polovici leta 1997 je poljska Centralna banka zaostрила svojo politiko, nekoliko kasneje pa se je za restriktivnejšo fi-

⁸⁴¹ Kmet, Zunanje neravnovesje in ekonomska politika v obdobju tranzicije (primer Češke, Madžarske in Poljske z možnimi zaključki za Slovenijo), str. 23.

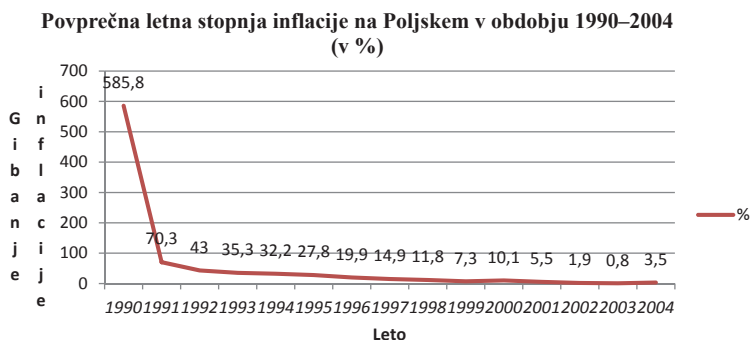
skalno politiko odločilo tudi Finančno ministrstvo, da bi tako umirilo močno domače povpraševanje. Avgusta 1997 je Narodna banka Poljske dvignila sicer že tako visoke obrestne mere glede na inflacijo, v proračunu za leto 1998 pa je bilo predvideno zmanjšanje odhodkov javnih financ. Restriktivna monetarna politika se je nadaljevala tudi leta 1998. Nasploh slabši gospodarski rezultati leta 1998 v primerjavi s predhodnim obdobjem so monetarne oblasti spodbudil, da so novembra 1998 začele zniževati obrestne mere, tako se je med junijem 1998, ko je znašala 23,5 odstotka, diskontna stopnja do konca januarja 1999 znižala že na 15,5 odstotka.⁸⁴²

S tranzicijo je v gospodarstvu prišlo do obsežnega prestrukturiranja. Delež zasebnega sektorja v BDP se je kljub počasni privatizaciji od leta 1989 do 2006 povečal z 18 odstotkov na več kot 80 odstotkov. Delež industrije se je s 35 odstotkov leta 1992 znižal na 25,1 leta 2006, medtem ko je delež storitvenega sektorja naraščal (več kot 60 odstotkov BDP). Pri storitvah so posebno hitro rast beležile tržne storitve, predvsem poslovne in nepremičninske storitve.⁸⁴³ Program finančnega prestrukturiranja je oblikovalo poljsko Finančno ministrstvo. Njegova izvedba je temeljila na posebnem zakonu. Bil je primer integriranega programa, ki ga je vodila banka in gnali dolgovi. Namenjen je bil za rehabilitacijo bank, prestrukturiranje podjetij in končno privatizacijo tako prvih kot drugih. Preden je bil zakon sprejet, so bili edini način ukvarjanja z neplačanimi dolgovi dolgotrajni postopki na sodiščih. Ta zakon je dajal okvir, v katerem so lahko upniki in dolžniki začeli postopke poravnave in se začeli neposredno pogajati o rešitvah problema dolga. Program je zahteval, da so podjetja predstavila svoj načrt prestrukturiranja največjemu upniku. Banke so morale oblikovati obdelovalne oddelke, na katere so bila prenesena vsa posojila, ki se niso vračala, in kjer se je pripravljala strategija prestrukturiranja za neplačane dolgove. Pričakovalo se je, da bo s tem programom privatiziranih devet bank, za približno 300 podjetij se je pričakovalo, da bodo sklenila pogodbo o poravnavi,

⁸⁴² UMAR, Delovni zvezek, št. 10, letnik VIII, 1999, str. 23–24.

⁸⁴³ URL: <http://countrystudies.us/poland/>, (14. 12. 2008).

Povprečna letna stopnja inflacije na Poljskem v obdobju 1990–2004 (v %)

Vir: Central Statistical Office of Poland. URL: <http://www.stat.gov.pl/english/>;
URL: <http://www.indexmundi.com/>, (10. 12. 2008).

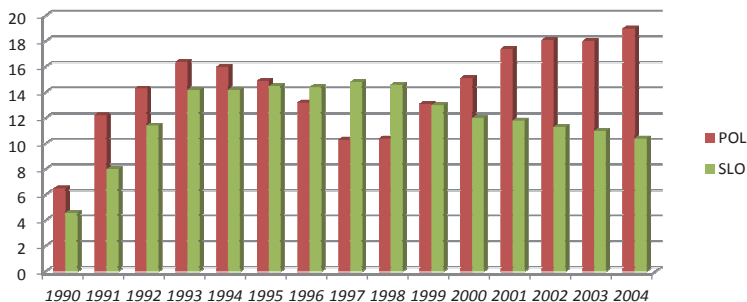
nadaljnjih 500 podjetij pa se je privatiziralo in prestrukturiralo s konverzijo terjatev v deleže, prodajo dolgov na javnih dražbah in z likvidacijo.⁸⁴⁴

V letih 1998–1999 je tudi gospodarska rast upadla. Na to so vplivali tako domači kot tuji dogodki, kot so padec domačega in tujega povpraševanja ter slaba izvozna konkurenčnost. Vsekakor je bila Poljska po stopnji gospodarske rasti v devetdesetih letih ena od vodilnih držav celo v svetovnem merilu, saj je bila stopnja rasti BDP-ja v obdobju 1994–1998 na Poljskem 6-odstotna, svetovna pa 3,6-odstotna. Ob koncu devetdesetih let je Poljska doživela precejšen zastoj v ekonomskem razvoju. Rast bruto domačega proizvoda se je namreč začela zmanjševati in je leta 2001 padla celo na 1 odstotek. Kljub temu je Poljski uspelo premagati nekatere ekonomske težave in je tako od leta 2003 naprej začela ponovno beležiti večjo gospodarsko rast. Gospodarska rast se je leta 2004 še bolj okrepila in znašala 5,4 odstotka, kar je bilo za 1,6-odstotne točke več kot leta 2003. Na gospodarsko rast je vplivalo predvsem povečanje izvoza, domače potrošnje ter obseg investicij. Leto 2004 je bilo zelo uspešno tudi za poljska podjetja, katerih čisti dobiček je predstavljal 7 odstotkov BDP-ja, njihovi pri-

⁸⁴⁴ Böhm, *Privatization Through Restructuring*, str. 10–11.

Primerjava stopenj registrirane brezposelnosti (zabeležene ob koncu leta) v Sloveniji in na Poljskem v obdobju 1990–2004 (v %)

Primerjava stopenj registrirane brezposelnosti (zabeležene ob koncu leta) v Sloveniji in na Poljskem v obdobju 1990–2004 (v %)

Vir: Central Statistical Office of Poland. URL: <http://www.stat.gov.pl/english/>; SURS; Zavod RS za zaposlovanje.

hodki pa so se povečali za 16,4 odstotka. Zahvaljujoč hitri gospodarski rasti in dobremu stanju podjetij se je začela zniževati tudi stopnja nezaposlenosti, čeprav je konec leta 2004 še vedno znašala 19 odstotkov. Leta 2004 so narasle tudi tuje investicije.

Poljska se je ves čas tranzicije ubadala s problemom velikega števila brezposelnih. Zanimiva je primerjava s stanjem v Sloveniji. Iz zgornjega grafa je razvidno, da je sredi devetdesetih let Slovenija beležila višjo stopnjo registrirane brezposelnosti kot Poljska. Vendar je v Sloveniji po prelomu tisočletja število brezposelnih upadalo, medtem ko je na Poljskem naraščalo. Reforme socialne politike na Poljskem so se izkazale za izjemno problematične v obdobju tranzicije. Tako je novi Zakon o zaposlovanju ustvaril mrežo zaposlitvenih agencij in uvedel socialno podporo za nezaposlene, a kriteriji za dodeljevanje teh oblik pomoči so bili zelo liberalni, višina podpor pa previsoka. Zakonodaja je doživela popravke leta 1991, 1992 in leta 1994, večinoma s strožjimi kriteriji za dodelovanje podpor nezaposlenim, prilagajanjem prispevkov na stopnjo minimalne plače ter z omejitvijo prejemanja podpore na 12 mesecev. Zakon o skupinskem odpuščanju je podjetjem omogo-

čil racionalizirati število zaposlenih in povečati učinkovitost, vendar je moralo podjetje v takem primeru plačati kompenzacijo izgube dohodka v višini trimesečne plače. Reforme pokojninskega sistema so se začele z Zakonom o pokojninski revalorizaciji oktobra 1991. Prva naloga tega zakona je bila ustvariti sorazmerje med dolžino delovnega obdobja in višino prispevkov v pokojninski sklad ter višino pokojninskih prejemkov. Druga naloga je bila indeksacija pokojninskih prejemkov zaradi inflacije, kar je pomenilo veliko fiskalno breme za proračun. Brezposelnost je posebej zaradi vsesplošne stagnacije gospodarstva in prestrukturiranja podjetij postala velik problem, zato ga je država skušala reševati s predčasnimi upokojevanji, pospeševanjem podjetništva, javnimi deli in z zelo radodarnimi socialnimi prispevki. Socialni izdatki so v devetdesetih letih dosegali vrtoglave višine in krepko povečevali proračunski primanjkljaj. Izdatki za socialno varnost so se nato stabilizirali konec prejšnjega desetletja, predvsem zaradi zelo uspešne pokojninske reforme. Največja problema poljske ekonomije sta še danes visoka brezposelnost in stanje proračuna, medtem ko je večina ostalih ekonomskih kazalnikov Poljska zaradi vstopa v EU spravila na primerno raven. Tako tudi servisiranje tujega dolga danes ne predstavlja več večjega problema.⁸⁴⁵

⁸⁴⁵ URL: <http://countrystudies.us/poland/>, (12. 12. 2008).

Več privatizacijskih konceptov s posebej uspešno privatizacijo s stečajem na čelu

Janez Šušteršič meni, da so imeli na Poljskem delavci podobno nalogo kot menedžerji na Madžarskem. Njihova moč je temeljila na tradiciji soupravljanja, uza-konjenega leta 1981, in politični organiziranosti v množičnem neodvisnem sindikatu Solidarnost, ki je bil tudi glavni nosilec političnih sprememb in zmagovalec prvih volitev. Kljub temu so si nekateri direktorji pred volitvami uspeli prisvojiti podjetja ali del njihovih sredstev s spontano privatizacijo. Nova vlada je kmalu po volitvah pripravila program gospodarskih reform, ki je poleg hitre stabilizacije vključeval tudi ukrepe za ustavitve ne-nadzorovane privatizacije in program neposredne prodaje državnih podjetij. Načrt so pripravili gospodarski ministri vlade, ki niso sodelovali v pogovorih ob okrogli mizi pred volitvami in niso bili neposredno vezani na sindikalno gibanje Solidarnost. Prvotni načrt je tako vključeval tudi zamisel, da bi zakladnica začasno postala nominalni lastnik vseh državnih podjetij, a je bila zaradi nasprotovanja zaposlenih kmalu opuščena, za izvedbo privatizacije pa je bilo odtlej potrebno soglasje vodstva podjetja in zaposlenih. Treba je še dodati, da je predsednik vlade sicer imel pravico odrediti privatizacijo v nasprotju z voljo zaposlenih, vendar v praksi do česa takega ni prišlo. Poleti 1990 je zakon o privatizaciji ponudil dodatne možnosti lastninjenja.⁸⁴⁶ Poljska, ki se je kot prva vzhodnoevropska država podala na pot poli-

⁸⁴⁶ Šušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 211–222.

tičnih in gospodarskih reform, torej zelo dolgo ni našla soglasja o privatizaciji državnih podjetij. Vlada tudi kasneje ni kazala velike naklonjenosti do privatizacije, kar je Poljsko drago stalo, saj so privatizacijski prihodki zelo pomemben del proračunskih prihodkov. Še v začetku leta 1993 so potekala pogajanja med vlado, delodajalci in sindikati, ki naj bi se sklenila s podpisom tako imenovanega Pakta o državnih podjetjih in s sprejemom nekaterih novih zakonov.⁸⁴⁷

Poljski koncept privatizacije je bil precej kompleksen in je vseboval več različnih metod. Program masovne privatizacije je nastal po dveh letih težkega pogajanja v parlamentu. Ta program, ki je bil oblikovan za distribucijo delnic skozi posebne sklade, je puščal tržišču manj kot češki sistem certifikatov. V jedru programa so bili državni investicijski skladi, ki jih je vlada spretno strukturirala, tako da je imel vsak od njih "vodeno delničarstvo" v skupini podjetij in je lahko deloval kot aktivni lastnik ter katalizator v prestrukturiranju teh družb, tako da jih je zastopal v nadzornem organu. Predvidena je bila ustanovitev okoli 20 skladov, v program pa je bilo vključenih približno 400 podjetij. Poljski model množične privatizacije se je začel že leta 1990 in do junija leta 1995 se je število državnih podjetij zmanjšalo od 8441 na 3990. Leta 1990 je privatni sektor ustvaril 31 odstotkov BDP-ja, leta 1994 pa že 55 odstotkov. A množična privatizacija ni bila najbolj uspešna, saj ni prinesla svežega kapitala in tudi kakovostnega menedžmenta ne. Posledica tega je bil pragmatičen pristop vlade do privatizacije. Posamezne odločitve med letoma 1991 in 1995 so prinesle decentralizacijo privatizacijskega procesa, kombinacijo modelov za privatizacijo državnih podjetij in posebno metodo za privatizacijo državnih kmetijskih zemljišč.

Po letu 1990 sta na Poljskem prevladovali dve osnovni metodi privatizacije državnih podjetij. Tako imenovana kapitalska privatizacija (imenovana tudi posredna), ki je najbolj donosna za državo in je predvidevala prodajo deležev (75 odstotkov kapitala) privatnim

⁸⁴⁷ Simoneti et al., *Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99*, str. 12–13.

investitorjem prek javnih ponudb, tenderjev in poganjanj. 20 odstotkov je bilo določeno kot prednostni delež za zaposlene, 5 odstotkov pa je bilo rezerviranih za odškodninske zahteve. V petih letih do oktobra 1995 je bilo na ta način privatiziranih 154 podjetij (63 so jih prodali tujim investorjem, domačim 57, 9 jih je bilo v mešanem lastništvu, 25 pa jih je prišlo pod okrilje Ministrstva za privatizacijo in vsa so kotirala na Varšavski borzi). Ta model privatizacije je v proračun leta 1994 prinesel 868,1 milijona zlotov, kar je bilo skoraj 90 odstotkov več denarja kot leto prej. Drugi prevladujoč model privatizacije so na Poljskem poimenovali direktna privatizacija, po kateri je bilo do oktobra 1995 privatiziranih 1146 podjetij. Direktna privatizacija je predvidevala uporabo enega ali kombinacijo med tremi načini: prodajo, partnerstvo z Državno zakladnico, kar je bilo najbolj zanimivo za tuje vlagatelje, ali pa najem (privatizacija s stečajem) podjetja z delavci, kar je prišlo v poštev le za poljske vlagatelje. Najzanimivejši način je bil najem, saj se je na ta način privatiziralo 813 podjetij od 1146. Poleg tega je bilo v petih letih 1343 podjetij likvidiranih.⁸⁴⁸

Privatizacija s stečajem je bila uspešna, hitra, učinkovita in lahko nadzorljiva. Potekala je v letih 1991 in 1992 in tako se je dokaj hitro in uspešno privatiziralo več kot 90 odstotkov omenjenega sektorja. Liberalizacija ekonomije pa je sočasno povzročila bliskovito nastajanje privatnega sektorja, saj je bilo samo do konca leta 1993 na Poljskem že 1,8 milijona majhnih podjetij, medtem ko se je število podjetij z več kot 5 zaposlenimi povzpelo na 66.000. Privatni sektor je tako predstavljal 60 odstotkov zaposlenosti ter 50 odstotkov BDP-ja. Posebnost poljske privatizacije je bila tudi v tem, da je država skupaj z zaposlenimi ustanovljala družbe z omejenim lastništvom, ki so najemale likvidirana podjetja. Država torej ni ostajala neposredni lastnik likvidiranih podjetij, temveč partner zaposlenih, ki jih je nadzirala pri plačevanju najemnin oziroma odkupovanju podjetij v obdobju nekaj let. Izkušnje teh podjetij kažejo na trend večjega in hitrejšega izboljševanja

⁸⁴⁸ Gerovac, Šesta letna konferenca C.E.E.P.N., str. 13–14.

poslovanja podjetij, ki so jih zaposleni najeli s krediti bank, in predvsem tistih, ki so jih ti najeli v partnerstvu s tujimi strateškimi lastniki. V javnih ponudbah delnic so bili za odkupe zaposlenih rezervirani določeni deleži delnic s popusti.⁸⁴⁹ Težave so se kazale tudi v tem, da so lokalni politični uradniki izrabili svoj položaj in zveze ter kupili podjetja po znižani ceni. Vendar so bile njihove sposobnosti vodenja takšnih podjetij vprašljive, tako da so se na Poljskem tudi zaradi tega srečevali z delavskim nezadovoljstvom.⁸⁵⁰

Poleg omenjenih konceptov privatizacij se je na Poljskem izvajal program privatizacije skozi prestrukturiranje, program stabilizacije, prestrukturiranje in privatizacije, metoda privatizacije državne kmetijske lastnine ter program o bančnih dolgovih. Reforma bančnega sistema se je začela 1989 po sprejemu Zakona o bankah. Iz podružnic nacionalne banke je nastalo 9 novih bank, od katerih je imela vsaka med 30 in 40 podružnic. Konec leta 1995 je bilo na Poljskem 16 bank, ki so obvladovale 78 odstotkov finančnega trga.⁸⁵¹ Program privatizacije prek prestrukturiranja je bil eden od mnogih uradnih privatizacijskih načinov poljskega Ministrstva za privatizacijo. Bil je primer programa, ki je dajal "privatizaciji vodstva" prednost pred "privatizacijo lastništva". Njegov glavni element je bila vodstvena pogodba za prestrukturiranje posameznih podjetij, ki je bila dodeljena na temelju javnega razpisa. Pogodba je zavezovala vodstveno skupino, da izvede plan prestrukturiranja in v roku dveh let proda vsaj 51 odstotkov delnic. Po predvidevanjih naj bi bilo v ta program vključenih okoli 50 majhnih in srednje velikih podjetij.

Kot že omenjeno, je vlada je pripravila tudi program privatizacije s certifikati, ki je naletel na nasprotovanje v parlamentu in je bil uveljavljen zelo pozno (še leta 1996). Razdelitev podjetij med sklade na temelju enostavnih pravil izločanja in vpisovanje certifikatov za delnice skladov neposredno na borzi (skladi so takoj ko-

⁸⁴⁹ Simoneti et al., *Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99*, str. 12–13.

⁸⁵⁰ Žnidaršič Kranjc, *Privatizacija ali zakonita kraja*, str. 11.

⁸⁵¹ Gerovac, *Šesta letna konferenca C.E.E.P.N.*, str. 13–14.

tirali na borzi) sta bila sicer zaključena v zelo kratkem času, vendar je pred tem več let potekalo pregovarjanje o podrobnostih programa privatizacije.⁸⁵² Odraslim državljanom so bili razdeljeni certifikati, ki so dajali lastnikom pravico do brezplačne udeležbe v 10 odstotkih kapitala podjetja. 30-odstotni delež je obdržala država, medtem ko so s preostalimi 60 odstotki prosto razpolagali investicijski skladi.⁸⁵³ Ob koncu leta 1994 je na Poljskem v podjetjih v zasebni lasti delalo že 60 odstotkov delavcev, ki so ustvarili 50 odstotkov družbenega proizvoda, čeprav privatizacijski procesi še niso bili končani. Ministrstvo za privatizacijo je leta 1994 začelo izvajati program množične privatizacije in prestrukturiranja podjetij.⁸⁵⁴

Poljska je imela na začetku privatizacijskega procesa dokaj veliko prednost pred ostalimi tranzicijskimi državami, saj kmetijstvo ni bilo kolektivizirano ter je tako v večini ostalo privatno, od leta 1982 naprej pa so socialistične ekonomske reforme omogočale tudi razvoj privatnega podjetniškega sektorja. Konec leta 1989 je bilo 23 odstotkov poljske delovne sile zaposlene v privatnem kmetijskem sektorju in več kot 10 odstotkov delovne sile v nekmetijskem privatnem sektorju. Privatni sektor je tako leta 1989 predstavljal približno 30 odstotkov BDP-ja.⁸⁵⁵

Tuji vlagatelji so, vsaj prva leta, kazali malo zanimanja za akvizicije poljskih podjetij. Glavna ovira za to je bilo poleg politične zapletenosti postopka in neodločnosti vlade glede sektorjev gospodarstva, ki naj bi bili privatizirani, dejstvo, da je moral novi lastnik, z izjemo direktorja, zadržati vso delovno silo v podjetju. Veliko bolj so bili tuji vlagatelji zainteresirani za ustanavljanje mešanih podjetij. Z naložbami firm Fiat in Luchini je Italija postala najpomembnejši vir tujih vlaganj.⁸⁵⁶ V poljskem programu množične privatizacije je država zadržala 15-odstotne deleže v vsakem od 500 podjetij za socialne

⁸⁵² Simoneti et al., *Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99*, str. 11.

⁸⁵³ Zidarič, *Skromni rezultati na Poljskem*, str. 15.

⁸⁵⁴ Vodušek, *Letna konferenca*, str. 8–9.

⁸⁵⁵ *Poland. Economic Restructuring and Donor Assistance*, str. 46–47.

⁸⁵⁶ Žnidaršič Kranjc, *Investicijski skladi v Sloveniji*, str. 39–41.

reformе. Po dolgotrajnih razpravah v sejmju o tem, ali naj imajo prednost pri odkupih teh novi zasebni pokojninski skladi, se je država odločila svoje deleže prenesti na zasebno upravljane državne sklade, katerih namen je bil maksimiziranje pritokov v državno blagajno. Bolj pomemben za potek privatizacije pa je bil preostanek državnega lastništva v samih privatizacijskih skladih, ki je bil namenjen za motiviranje družb za upravljanje skladov pri uspešnem aktivnem upravljanju podjetij in njihovim prodajam s kapitalskimi dobički. Država je torej na Poljskem, enako kot na Madžarskem, selektivno ostajala neposredni lastnik le tistih podjetij, ki so jih po privatizaciji uspešno obvladovali privatni lastniki ali trg. Ko privatni lastniki niso bili sposobni nadzirati podjetja, pa je država ostajala njihov partner in ne neposredni lastnik podjetij. Njen motiv je bil torej nadzirati lastnike in ne neposredno podjetij. Z uspešnim obvladovanjem podjetij s strani privatnih lastnikov si je država lahko privoščila ostati pasivni lastnik, obenem pa si je tudi zagotovila svoj izstop in si tako povečala verjetnost za večje zaslužke pri njem. Preostanek državnega lastništva je torej predstavljal finančno naložbo države z namenom maksimiziranja njenih izkupičkov ob izstopanju in ni bil mišljen kot strateška naložba, ki bi predpostavljala njeno aktivno vlogo pri obvladovanju in upravljanju podjetij. Pri tem je bistveno, da je bil datum ali rok za njen izstop iz podjetij bodisi v začetnih prodajnih ali lastniških pogodbah, statutih podjetij in podobno, bodisi z dospelostjo finančnih obveznosti podjetij in zasebnih lastnikov do držav – natančno določen.⁸⁵⁷

⁸⁵⁷ Simoneti et al., *Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99*, str. 12–13.

Primerjava češke, madžarske, poljske in slovenske privatizacijske izkušnje

Izbrani načini privatizacije, razlike in še bolj podobnosti med njimi, pa naj gre za “kuponsko” oziroma “certifikatno privatizacijo” na Češkem, v Rusiji in v Sloveniji, ki naj bi omogočali razdelitev premoženja vsem državljanom neposredno in v kombinaciji s skladi, poljsko in romunsko dvostopenjsko privatizacijo s skladi ali madžarsko razprodajo tujcem, nimajo nič skupnega s stanjem v gospodarstvu, družbenimi odnosi, institucionalnim okvirom, industrijsko strukturo in podobnim. Povsod so bile tehnične rešitve rezultat kombinacije politične moči in naključno izbranih zahodnih “strokovnjakov za privatizacijo”. Skupno pa jim je predvsem to, da je šlo v primeru privatizacije povsod za veličastne administrativne operacije, ki bi jim zavidal “vsak centralni planer”. Šlo je namreč za idejo, “da je tudi tržno gospodarstvo mogoče ustvariti z dekreti, tako kot je bilo z njimi ustvarjeno socialistično”.⁸⁵⁸ Izbira načina privatizacije je vsekakor vplivala na to, kaj bodo iz procesa privatizacije dobili zaposleni in koliko. Češka, Madžarska, Poljska in Slovenija so države, ki so sicer uporabile popolnoma različne modele privatizacije in jih izpeljale na različnih ravneh. Te države lahko primerjamo v razmerju med razdelitveno, to je “kuponsko privatizacijo”, in klasičnimi oblikami privatizacije. Pri tem je izstopala Madžarska, ki je edina od omenjenih držav uporabljala skoraj izključno klasične metode in je bil le manjši del privatizacije razdelitvene

⁸⁵⁸ Mencinger, *Gospodarski sistem in politika Slovenije*, str. 52.

narave, kjer je šlo za denacionalizacijo in za vojne odškodnine oziroma odškodnine zaradi delovanja nekdanjega družbenopolitičnega sistema.⁸⁵⁹

Na Češkem je prevladovala "kuponska privatizacija", v okviru katere so se podjetja sama odločala, kako bodo "kuponsko privatizacijo" kombinirala s klasičnimi metodami. V Sloveniji so to bili najbolj pogosti notranji odkupi, na Poljskem pa so imeli različne programe za različne tipe podjetij, ki jih je predpisala država. Posledica različnih modelov sta bila različna lastniška struktura in nadzor v podjetjih. V primeru Česke je bila težava v tem, da je bila skoraj "ideološka" v tržni usmerjenosti. Prizadevali so si, da bi bila država v posamezni družbi le pasivna lastnica, na drugi strani pa je le-ta imela v nadzornih svetih svoje predstavnike. To, da ni bilo pravih lastnikov, se je izkazalo tudi za največjo težavo na Češkem.

Za Česko in Poljsko je bilo značilno dejstvo, da so se številni, predvsem veliki poslovni sistemi, preobrazili, še preden so se privatizirali, kar je povečalo njihovo učinkovitost. Na Češkem je bila uspešna tudi tako imenovana "mala privatizacija", ki je Slovenija ne pozna. Pri tej je šlo za privatizacijo malih objektov. Po preobrazbi podjetij so Čehi privatizirali neposlovne dele, kot so bile na primer restavracije. V takšnih družbah ni bilo težav z nadzorom, ker so te objekte kupovali menedžerji. Na Češkem so pomembno vlogo igrale tudi investicijske družbe. Te so zbrale približno 70 odstotkov certifikatov, torej približno toliko kot v Sloveniji. Teh skladov je bilo na Češkem okoli 400, toda 50 odstotkov vseh certifikatov, ki so jih dobili vsi skladi, je zbralo 13 največjih inve-

⁸⁵⁹ Kot smo videli, so se tranzicijske države odločale za različne privatizacijske metode. Najpogostejši so bili naslednji koncepti: razdelitvena oziroma masovna privatizacija (kot jo na primer poznamo v Sloveniji in na Češkem, kjer je šlo za brezplačno razdelitev certifikatov oziroma kuponov); centralizirana privatizacija (proces sproži in nadzoruje država, sam proces izvaja vsako podjetje posebej); decentralizirana (za določen proces se odloči in ga tudi sproži vodstvo posameznega podjetja); indirektna ali posredna (vodstvo in zaposleni ustanovijo eno ali več privatnih podjetij, prek katerih nato prevzamejo staro podjetje); spontana ali divja privatizacija (prenos aktivne družbenega podjetja na novoustanovljeno podjetje s strani vodstva podjetja, ne da bi plačali kapital, ki so ga prenesli z družbenega podjetja); velika (velika podjetja so se lahko prodala prek javne ponudbe, direktno ali s skupnim vložkom s tujimi investitorji) in mala (mala podjetja in družbe so se prodala prek prodaje in avkcij) privatizacija.

Prevladujoči način privatizacije in ugodnosti za zaposlene na Češkem, Madžarskem, Poljskem in v Sloveniji

Država	Prevladujoči način privatizacije	Obseg ugodnosti za zaposlene
Češka	Privatizacija s certifikati (kuponi)	Veliko, pomembno vlogo sona koncu imeli privatizacijski skladi
Madžarska	Najprej poskus prodaje, nato decentralizirano	Veliko (posebej od leta 1992, ko je bila sprejeta zakonodaja ESOP)
Poljska	Najprej poskus prodaje, nato privatizacija z likvidacijo in certifikati	Veliko pri likvidaciji, malo pri certifikatih
Slovenija	Kompromis, privatizacija s certifikati	Veliko, pomembno vlogo so na koncu imeli privatizacijski skladi

Vir: Šušteršič, Politično gospodarski cikli, str. 219 in viri, ki se nanašajo na privatizacijo posameznih držav, ki jih v tem poglavju navaja avtor.

sticijskih družb, ki so nato ustanovile državne banke in državne zavarovalnice. Na Češkem so bile v "kuponsko privatizacijo" vključene tudi banke in zato je prišlo do težav v lastniških razmerjih. Češka zakonodaja je namreč dovoljevala, da so lahko en sklad ali več skladov, ki jih upravlja ista družba za upravljanje, v istem podjetju največ 20-odstotni lastniki, na drugi strani pa je lahko imelo več skladov v lasti celotno podjetje. Lastniška struktura podjetij je bila tako zelo odvisna od dražb, zato je imelo veliko podjetij na Češkem zelo razpršeno lastniško strukturo – z nekaj skladi, z enim skladom in podobno.⁸⁶⁰

Poljska demokratična vlada je podobno kot Madžarska in delno tudi Slovenija, najprej predlagala načine privatizacije, ki niso bili posebej naklonjeni zaposlenim, vendar je morala kasneje popustiti pritiskom in privoliti v kompromise. Delež, predviden za zaposlene v "certifikatni privatizaciji", je bil sicer manjši kot v Sloveniji, vendar je alternativna tehnika – privatizacija z

⁸⁶⁰ Novković, Intervju z Andrejo Böhm, str. 2–5.

likvidacijo omogočala ceneno vzpostavitev notranjega lastništva.⁸⁶¹ Kot je dejala Andreja Böhm v intervjuju za časopis Agens, je bila poljska privatizacija državno vodena, poznali pa so različne privatizacijske metode. Uspešna je bila predvsem privatizacija podjetij s stečajem. V teh primerih so ustanovili nova podjetja, katerih lastniki so bili največkrat delavci. Te družbe so postale jemalci "leasinga" za sredstva podjetja. Treba je poudariti, da v teh primerih ni šlo za klasične oblike stečajev. Stečaji so bili izvedeni ne glede na uspešnost poslovanja podjetij. Tako so se izognili ustanavljanju podjetij po novih zakonih in podobno. Nastale so manjše družbe, delavci pa so kupovali z najemom. Le nekaj je bilo primerov z zunanjimi ali tujimi lastniki. Prednost te privatizacije je bila tudi, da je bila hitra, podjetja so večinoma poslovala dobro in ni bilo težav z nadzorom. Za srednja in velika podjetja pa je na Poljskem veljala kapitalna, to je klasična privatizacija. Na tem področju so Poljaki najbolj zaostajali. Na začetku so našli približno 8000 podjetij v državni lasti, privatiziralo naj bi se jih okoli 5000, medtem ko so 1200 privatizirali s stečajem. Med drugimi družbami ni bilo privatiziranih niti 200. Pri tem tipu privatizacije je šlo predvsem za neposredne prodaje tujcem oziroma strateškim lastnikom. Poljaki so v začetku veliko dobrih podjetij prodali z javnimi ponudbami delnic. Tako so vzpostavljali svoj trg kapitala. Delnice takšnih družb so prodajali tudi po delih in posledično je bila država na borzi še vedno med največjimi lastniki. Na začetku privatizacijskih procesov so bili Poljaki primer za množično privatizacijo, a "kuponska privatizacija" ni in ni stekla. Parlament namreč zelo dolgo ni sprejel ustreznega zakona, zato so bili Poljaki med zadnjimi, ki so začeli s "kuponsko privatizacijo". To se je zgodilo šele leta 1996 in tudi takrat je bilo v privatizacijo vključenih le 512 podjetij.

Poleg zgoraj omenjenih 200 družb so torej pomembne še družbe iz "kuponske privatizacije", ki so jo izpeljali skoraj centralnoplansko, saj je država, ki jim je dala strateške lastnike natančno predpisala, kakšna bo lastniška sestava teh podjetij. Prav tako je sponzo-

⁸⁶¹ Šušteršič, *Politično gospodarski cikli*, str. 211–222.

Rast deleža zasebnega sektorja na Češkem, Madžarskem, Poljskem in v Sloveniji v BDP v letih 1990–2004 (v %)

LETO	SLO	ČEŠ	MAD	POL
1990	15	10	25	30
1991	20	15	30	40
1992	30	30	40	45
1993	40	45	50	50
1994	45	65	55	55
1995	50	70	60	60
1996	55	75	70	60
1997	60	75	75	65
1998	60	75	80	65
1999	60	80	80	65
2000	65	80	80	70
2001	65	80	80	75
2002	65	80	80	75
2003	65	80	80	75
2004	65	80	80	75

Vir: EBRD. URL: <http://www.ebrd.com>, (10. 6. 2009).

rirala ustanovitev skladov, izbrala menedžerje zanje in predpisala razdelitev kapitala po posameznih podjetjih. Skladi na Poljskem so bili na začetku državni, nato so jih privatizirali in tako ljudje svojih certifikatov niso mogli vlagati v podjetja, ampak le v sklade. Leta 1997 se je poljsko Ministrstvo za privatizacijo preoblikovalo v Ministrstvo za državno lastnino in vsa dotlej neuspešno privatizirana podjetja so spadala pod njegov resor. Posebna zgodba je tudi primer Madžarske, za katero so strokovnjaki kmalu začeli opozarjati, da so tujci kupili preveč podjetij. To pa drži le deloma. Madžarom je namreč s tem, ko so pripeljali strateške lastnike, vendarle uspelo oblikovati neko lastniško strukturo, ki je podjetjem ustrezala. Na Madžarskem je bilo največ tujih naložb na prebivalca, saj so s privatizacijo oblikovali zelo prijazno okolje za tuje vlagatelje. Svoja podjetja so jim prodali tako, da so tuji vlagatelji že pri nakupu, torej v pogodbah, morali jamčiti za svoje naložbe v ta podjetja. Privatizacija je bila torej nekakšen vzvod za preobrazbo družb. Vsekakor so bila v devetdesetih letih in tudi

kasneje madžarska privatizirana podjetja najuspešnejša, čeprav je bila ta preobrazba zaradi izgube služb in stečajev za ljudi zelo huda in boleča, ampak "to je treba počistiti, saj so tuji strateški investitorji poleg denarja prinesli tudi znanje o upravljanju, tehnologijo".⁸⁶²

Posebnosti slovenske razdelitvene privatizacije glede na Sloveniji primerljive postsocialistične države, sta bili predvsem v tem, da slovenska razdelitvena privatizacija ni neposredno omogočila vstopa strateških lastnikov (še posebej ne tujih) in sorazmerno velik preostanek posrednega lastništva države v vseh privatiziranih podjetjih prek dveh državnih skladov.⁸⁶³ Čeprav so tuji sodelovali v privatizaciji, je bila v Sloveniji želja po pridobitvi tujega kapitala manjša kot v drugih socialističnih gospodarstvih. Glavni razlogi za to so bili že dotedanja odprtost v svet, mnogo bogatejše prebivalstvo in kompromisni privatizacijski model, ki je pripeljal do velikega števila podjetij z večinskim notranjim lastništvom. Po drugi strani pa je bilo tudi manjše zanimanje tujih investorjev, predvsem zaradi majhnega slovenskega trga ter relativno visoke življenjske ravni in njej ustreznih plač in stroškov dela.⁸⁶⁴

Dejstvo je, da je privatizacija družbene lastnine predstavljala osrednji in največji problem v vseh tranzicijskih državah. Vse tedanje oblasti so bile pred veliko preizkušnjo, saj je bilo izbrati ustrezno privatizacijsko metodo vse prej kot lahko delo. Danes je sicer lahko biti pameten za dvajset let nazaj in modrovati, kaj bi bilo bolje storiti in kako. Res je, da verjetno ni države, kjer izpeljava privatizacije ne bi bila predmet določenih kritik, in prav tako cilj, pravično razdeliti družbeno lastnino, ni bil dosežen ne v Sloveniji ne drugod. A če se skušamo vživeti v čas sprejemanja teh odločitev, verjamemo, da so se posamezne oblasti odločile za metodo, za katero so verjele, da je najbolj primerna in najboljša izmed predlogov.

⁸⁶² Novković, Intervju z Andrejo Böhm, str. 2–5.

⁸⁶³ Simoneti et al., *Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99*, str. 10–11.

⁸⁶⁴ Mencinger, *Deset let pozneje*, str. 32.

BDP na prebivalca v okviru EU po formalnem zaključku tranzicije – velika odstopanja med posameznimi državami in regijami

Po podatkih Evropskega statističnega urada za leto 2007 so bila v okviru EU velika odstopanja glede na BDP na prebivalca. V Luksemburgu je bil tako slednji 2,5-krat večji, v Bolgariji pa več kot 60 odstotkov manjši od povprečja. V Sloveniji je bil BDP na prebivalca enajst odstotkov pod povprečjem EU. Luksemburgu, ki je bil po BDP na prebivalca visoko nad povprečjem unije (167 odstotkov), sta sledili Irska in Nizozemska s 50 oziroma 30 odstotki nad povprečjem. Avstrija, Švedska, Danska, Velika Britanija, Belgija, Finska in Nemčija so povprečje unije presegle od 15 do 25 odstotkov, Francija, Španija in Italija pa do deset odstotkov. Grčija in Ciper sta bila do deset odstotkov nad povprečjem, medtem ko je bila Slovenija skupaj s Češko, Malto in Portugalsko v skupini, ki je imela BDP na prebivalca od 10 do 25 odstotkov nižji od povprečja EU. Polovica novih članic – Estonija, Slovaška, Madžarska, Litva, Latvija in Poljska – je bila od 30 do 50 odstotkov pod povprečjem, najnižji BDP na prebivalca pa sta zabeležili Romunija s 59 in Bolgarija s 63 odstotki pod povprečjem zveze 27 držav.⁸⁶⁵ Po podatkih Eurostata za leto 2006 je bila najbogatejša

⁸⁶⁵ V vseh nekdanjih socialističnih državah razen v Ukrajini je bil BDP leta 2007 višji kot leta 1990. Slovenija je imela leta 1990 za 60,8 odstotka nižji BDP, leta 2000 pa je bil njen BDP za 34 odstotkov nižji kot leta 2007. Še bolj kot Sloveniji je od leta 1990 do leta 2007 uspelo BDP povečati Estoniji (65 odstotkov) in Poljski (69 odstotkov). Od leta 2000 do lani pa so imele največjo rast baltske države: Latvija (83 odstotkov), Estonija (77 odstotkov) in Litva (70 odstotkov). Hrvaška je svoj BDP od leta 1990 do leta 2007 le za 19,7 odstotka, od leta 2000 do lani pa za 39,8 odstotka.

evropska regija notranji del Londona, ki je dosegala kar 336 odstotkov evropskega povprečja, na drugo mesto se je uvrstil Luksemburg z 267 odstotki povprečja EU, tretja po BDP na prebivalca glede na kupno moč pa je bila evropska prestolnica Bruselj z 233 odstotki. Presemetljivo visoko, na dvanajsto mesto med najbogatejšimi regijami, je bila uvrščena Praga s 162 odstotki povprečja EU, Bratislava pa je bila devetnajsta s 149 odstotki povprečja EU. Njun BDP na prebivalca glede na kupno moč je leta 2006 znašal 38.400 evrov (Praga) oziroma 35.100 evrov (Bratislava). Dodajmo še, da je BDP glede na kupno moč v Osrednjeslovenski regiji, kjer živi več kot četrtina slovenskega prebivalstva, leta 2005 dosegel 28.069 evrov, slovensko povprečje pa je bilo 19.462 evrov. Nadpovprečni BDP glede na skupni je leta 2005 imela še Obalno-Kraška regija z 20.141 evrov. Preostalih deset statističnih regij je bilo podpovprečnih. Najbolj siromašni sta bili Zasavska in Pomurska regija s 13.736 evrov oziroma 12.944 evrov BDP.⁸⁶⁶

Časopis *The Economist* se je novembra 2009, dvajset let po padcu železne zavese, dotaknil tudi BDP-ja na prebivalca v državah bivše Jugoslavije. Hrvaška (13.220 dolarjev) se je po tem kriteriju med državami osrednje Evrope nahajala za Slovenijo, Češko, Slovaško in Estonijo in pred Srbijo, Črno goro ter Bosno in Hercegovino. V Sloveniji je BDP na prebivalca znašal 24.180 dolarjev na prebivalca, na Češkem in Slovaškem 16.000 dolarjev, v Estoniji pa 14.000 dolarjev. Črna gora je proizvedla 6510 dolarjev BDP na prebivalca, Srbija 5480 in Bosna in Hercegovina okoli 4080 dolarjev. V Bolgariji in Romuniji, ki sta v tem času že bili članici EU, je BDP na prebivalca znašal približno 5000 dolarjev. Komentator je poudaril, da je vzroke v slabšem razvoju na tem območju moč iskati v vojni, problem na Hrvaškem pa je videl v tem, da se vzrok za slabši razvoj pripisuje samo vojni, in ne toliko sami politiki v državi, ki je imela tudi velik vpliv na gospodarstvo.⁸⁶⁷

⁸⁶⁶ Eurostat. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, (15. 4. 2009); SURS. URL: <http://www.stat.si>, 15. 3. 2009).

⁸⁶⁷ 24ur.com. URL: http://m.24ur.com/bin/mobile/index.php?article_id=3189548, (8. 11. 2009).

Gospodarski položaj Srbije in Hrvaške po letu 1990

Po ekonomski stagnaciji v osemdesetih letih 20. stoletja je gospodarstvo Srbije v začetku devetdesetih let zašlo v globoko krizo. Družbeni proizvod leta 1990 je glede na leto prej padel za 8,3 odstotka in leta 1991 še za 11,3 odstotka. To je bil čas razpada Jugoslavije in začetka vojne. V najtežji položaj je Srbija oziroma takrat Zvezna republika Jugoslavija zašla v letih 1992 in 1993 (družbeni proizvod je padel leta 1992 za 27,9, leta 1993 za 30,8 odstotka). Vsi ekonomski odnosi z republikami bivše Jugoslavije so bili prekinjeni, 30. maja 1992 je stroge sankcije uvedel še Varnostni svet OZN (trgovinski embargo). Država je bila tako ekonomsko osamljena od sveta, kar jo je zelo prizadelo, saj je bilo njeno gospodarstvo zelo odvisno od sodelovanja s tujino. Ekonomska politika, ki jo je tisti čas vodila država, ni bila primerna in ni uspela omiliti negativnih posledic sankcij. Predpostavljalo se je sicer, da bodo sankcije hitro umaknjene, vendar se to ni zgodilo. Poleg vsega omenjenega je h krizi prispeval še neizdelan gospodarski sistem. Prehajanje v tržno gospodarstvo je potekalo zelo počasi, kot posledica negativne gospodarske aktivnosti pa je prišlo tako do zniževanja zaposlenost kot tudi do padca investicij in življenjskega standarda sploh, medtem ko so po drugi strani cene rasle, kar je pripeljalo do hiperinflacije in kaotičnih razmer. Leta 1993 so cene narasle za 116,5 tisoč milijarde odstotkov, samo v prvih treh tednih leta 1994 pa za 313 milijonov odstotkov. V tem času je šala o inflaciji, to je, da se denar nosi v torbi, denarnica pa

v žepu, v Srbiji postala resničnost. Šele s pomočjo tako imenovanega Avramovičevega programa v začetku leta 1994 je prišlo do zmanjšanja inflacije in je bila zabeležena 2,5-odstotna gospodarska rast. Takšen rezultat je bil dosežen brez vsake pomoči oziroma kreditov iz tujine. V obdobju 1994–1998 je bila sicer zabežena 4,7-odstotna povprečna letna gospodarska rast, vendar je bila brezposelnost še vedno velik problem. Varnostni svet OZN je konec leta 1995 zaustavil sankcije in jih nato 1. oktobra 1996 tudi formalno odpravil. Vseeno je ostal tako imenovani “zunanji zid ukrepov”, ki je preprečeval vstop oziroma sodelovanje z mednarodnimi finančnimi organizacijami, brez tega pa ni bilo mogoče pričakovati večjega priliva tujega kapitala v državo. Zaradi zaostritve odnosov na Kosovu in Metohiji so proti Zvezni republiki Jugoslaviji leta 1998 ZDA in EU ponovno uvedle določene sankcije, kar je vplivalo na razvojne rezultate gospodarstva. Kot posledica Natovega bombardiranja leta 1999 so se razmere še poslabšale. Gospodarska rast je po nekaj letih rasti zopet padla, poleg tega je materialna škoda bombardiranja dosegla več deset milijard dolarjev. Stopnja družbenega proizvoda leta 1999 je dosegala le 42,4 odstotka stopnje iz leta 1989.⁸⁶⁸

Osnovni makroekonomski kazalniki Srbije v prvih letih tranzicije

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
BDP, realna rast v %	4,8	4,2	2,5	8,4	6,2	5,7	7,5
Inflacija v % (cene na drobno)	40,7	14,8	7,8	13,7	17,7	6,6	10,1
Zaposlenost, stopnja rasti v %	0,2	-1,7	-1,2	0,5	0,9	-2,1	-1,2

Vir: Devetaković, Jovanović Gavrilović, Rikalović, *Nacionalna ekonomija*, str. 50.

Zaradi številnih političnih in drugih mednarodnih pritiskov (Kosovo, Haag, Črna gora itd.) so bila gospodarska vprašanja v Srbiji v ozadju. Pomembno vlogo pri zastoju reform je imel tudi uboj predsednika vlade Zorana Đinđića, ki si je zelo prizadeval za spremem-

⁸⁶⁸ Devetaković, Jovanović Gavrilović, Rikalović, *Nacionalna ekonomija*, str. 46–54.

be, to pa je marca leta 2003 plačal z življenjem.⁸⁶⁹ Po spremembah na političnem prizorišču 5. oktobra 2000 (padec Slobodana Miloševića) so bili ukrepi proti Zvezni republiki Jugoslaviji umaknjeni, in odprla so se ji vrata za vključitev v mednarodne politične in ekonomske integracije. Tranzicija se je v Srbiji tako uradno začela konec leta 2000 oziroma z letom 2001.⁸⁷⁰ Do recesije, ki so jo nekateri ekonomisti napovedovali kot posledico začetka tranzicije, sicer ni prišlo, vendar tudi ne do hitre rasti. Povprečna letna gospodarska v obdobju 2000–2007 je bila 5,6-odstotna. Inflacija, merjena s cenami na drobno, ki je bila v Srbiji od začetka devetdesetih let velika težava, se je v obdobju 2001–2007 znižala z 40,7 na 10,1 odstotka.⁸⁷¹ Prav tako je leta 2007 prišlo do zaustavitve rasti nezaposlenosti, so pa še vedno veliko težavo predstavljale velike socialne razlike.⁸⁷²

Začetki privatizacije v Srbiji segajo v konec osemdesetih let 20. stoletja. Privatizacija se je začela leta 1989 s ciljem povečati učinkovitost upravljanja podjetij. Prek modela dokapitalizacije je leta 1990 1200 podjetij prešlo v status mešanih podjetij.⁸⁷³ Leta 1997 je bil sprejet privatizacijski model, ki je predvidel, da se največ 60 odstotkov kapitala podjetja razdeli prek delnic, 10 odstotkov gre na pokojninski sklad, 30 odstotkov pa se proda interesentom. Model ni bil uspešen oziroma se vsaj ni uspešno izvajal v praksi. Do jeseni leta 2000 je bil po tem modelu začet proces privatizacije v približno 350 podjetjih, a se je uspešno končal v manj kot 20, in še to je šlo za manjša podjetja. Eden od temeljnih tranzicijskih zakonov v Srbiji je Zakon o privatizaciji iz leta 2001, ki je temeljil na metodi prodaje. Predvidel je prodajo 70-odstotnega deleža kapitala podjetja in brez-

⁸⁶⁹ Pogovor z dr. Jurijem Bajcem. Ustni vir.

⁸⁷⁰ Srbija je po preoblikovanju Zvezne republike Jugoslavije postala del državne skupnosti Srbije in Črne gore, od 5. junija 2006 pa je Srbija kot naslednica državne skupnosti Srbije in Črne gore ponovno postala suverena in neodvisna država. Podatki iz leta 2000 se tako nanašajo samo na Srbijo.

⁸⁷¹ Devetaković, Jovanović Gavrilović, Rikalović, *Nacionalna ekonomija*, str. 46–54.

⁸⁷² Grečić, *Transformacija privrede Srbije: kako osigurati socialnu izdržljivost? V: Zec, Cerović (ur.), Kuda ide Srbija*, str. 161. Po podatkih imajo najbogatejši Srbi v lasti skoraj 32 milijard EUR, kar pomeni približno tretjino BDP-ja Republike Srbije leta 2009. V "razvitih" kapitalizmih, npr. ZDA in Japonska, znaša ta delež med 5 in 7 odstotki.

⁸⁷³ Kontić, *Privatizacija. V: Srbija 2000–2006*, str. 154.

plačno razdelitev preostalega deleža ali zaposlenim ali vsem državljanom.⁸⁷⁴ Prodaja delnic podjetij je potekala prek avkcij (dražb) in prek tenderske prodaje (zbiranje ponudb na konkurenčni način). Cilj takšne privatizacijske metode je bil, da se pride do dobrih strateških investitorjev, ki bi posedovali večinski delež in s tem imeli možnost nadziranja menedžmenta in dobrega vodenja podjetij. Do začetka leta 2005 je bilo privatiziranih 1384 podjetij.⁸⁷⁵ Srbija je tako počasi dobivala novo lastniško in menedžersko strukturo, v državo pa so vse bolj začele vstopati tuje gospodarske korporacije, ki so od Srbije zahtevale in pričakovale "jasna pravila igre", to je varnost in stabilnost, ki morata biti cilj vsake ekonomske politike. V Srbiji so se tako začeli zavedati, da korupcija in zloraba ekonomske politike za politične namene ni prava pot in da so spremembe nujne.⁸⁷⁶ Kot je zapisal ekonomist Danijel Cvjetičanin, je ravno podrejanje gospodarstva politiki najbolj zaviralo gospodarski razvoj, tržni sistem in konkurenčnost srbskega gospodarstva.⁸⁷⁷ Sredi leta 2010 je bilo v podjetjih, ki delujejo na področju industrije in rudarstva, v Srbiji zaposlenih 696.540 delavcev oziroma 52 odstotkov skupnega števila zaposlenih. Majhna podjetja so zaposlovala 82.273 ljudi, srednja 146.972, medtem ko je bilo v velikih podjetjih zaposlenih 467.286 ljudi. S sprejetjem omenjenega Zakona o privatizaciji leta 2001 so bili ustvarjeni pogoji za izvajanje ekonomskih reform v gospodarstvu, največji učinek pa pričakujejo prav na področju industrije. Velika podjetja, ki so se znašla v finančnih težavah, morajo izpeljati programsko prestrukturiranje. Tu je govor o lastniškem, tržnem, proizvodnem, tehnološkem, organizacijskem in kadrovskem prestrukturiranju. Tuji strateški partnerji so pokazali interes za številna podjetja, predvsem pa si želijo sodelovati pri njihovi dokapitalizaciji. Trenutno potekajo ekonomske reforme,

⁸⁷⁴ Mijatović, Privatization of the Real Sector. V: Begović, Mijatović (ed.), *Four Years of Transition in Serbia*, str. 184.

⁸⁷⁵ Devetaković, Jovanović Gavrilović, Rikalović, *Nacionalna ekonomija*, str. 343–346.

⁸⁷⁶ Milija Bulatović, Srbija nakon pet godina tranzicije. V: *Ekonomska tranzicija u Srbiji 2001–2005*, str. 270.

⁸⁷⁷ Cvjetičanin, Monopoli i tranzicija u Srbiji. V: *Tranzicija, dostizanje EU i povezane teme*, str. 174.

ki bodo spremenile gospodarske pogoje in zagotovile dodatne vire financiranja. Pri tem igrajo ključno vlogo tuje naložbe skozi privatizacijo podjetij, odobreni krediti Mednarodnega monetarnega sklada in Svetovne banke ter sredstva, zagotovljena na Donatorski konferenci. Vsi koraki, ki so bili storjeni do sedaj (odplačevanje obstoječih notranjih in zunanjih dolgov, zagotavljanje sredstev za uvoz energentov, predvsem pa aktivnosti pri izvajanju privatizacije) in ki bodo še storjeni, bodo pripomogli k postopnemu okrevanju industrije in lažjemu prilaganju na nove gospodarske pogoje.⁸⁷⁸

Tako kot v Srbiji je tudi na Hrvaškem na gospodarski razvoj in preobrazbo močno vplivala vojna. Hrvaško je OZN priznala že maja leta 1992, poleg tega ji je v začetku leta 1993 uspel vstop v nekatere mednarodne finančne organizacije. Navedeni koraki so se torej zgodili v istem času kot v Sloveniji. Vojna je napredek in razvoj Hrvaške zaustavila. Zaradi vojne v začetku devetdesetih let 20. stoletja je bil padec gospodarske aktivnosti izrazitejši kot v ostalih tranzicijskih državah, začetna leta pa je zaznamovala tudi precejšnja makroekonomska nestabilnost. V odnosu do Evropske unije je Hrvaška zaostajala, saj ni imela kooperacijskega sporazuma, ni pripravljala še asociacijskega sporazuma in podobno. To se je zgodilo v drugi polovici devetdesetih let. Država je bila z določenimi nihanji v letih 1991–1993 na robu hiperinflacije, z mesečnimi stopnjami rasti cen med 10 in 40 odstotki. Družbeni proizvod se je zmanjšal vsaj za četrtino, zaposlenost je padla z 1,5 na 1 milijon prebivalcev, trgovinski saldo je bil negativen, plačilnobilančni tudi. Kljub vojnim razmeram se je država lotila strukturnih sprememb, sanacije in privatizacije gospodarstva. Leta 1995 je bilo stabiliziranje gospodarstva uspešno. Inflacija se je znižala in je znašala 3,7 odstotka, tečaj domače valute (kune) je porasel za polovico manj. Osnovna dejavnika stabilizacije sta bila restriktivna monetarna in fiskalna politika ter temu ustrezna tečajna politika močne kune. Večja realna rast povpraševanja kot domače aktivnosti je bila omogočena z neto prilivi blaga in

⁸⁷⁸ Spletna stran Republike Srbije/gospodarstvo. URL: http://www.ambadasrbije.si/srbsko_gospodarstvo.html, (30. 6. 2010).

finančnih sredstev iz tujine. Hrvaška je povečala skupne devizne rezerve na 3,1 milijarde ameriških dolarjev, medtem ko je zunanji dolg približno 3,7 milijarde ameriških dolarjev. Ob stagniranju industrijske proizvodnje so se negativni znaki kazali tudi v drugih dejavnostih. Nočitve turistov so v primerjavi z letom 1994 padle za 37 odstotkov, nazadovanje pa je bilo opazno tudi v gradbeništvu, gozdarstvu, prometu, odkupu kmetijskih proizvodov in drugod. Tudi bruto domači prizvod se je zmanjšal glede na leto prej. Povečal pa se je promet v trgovini, in sicer tako v notranji (14 odstotkov) kot zunanji (43 odstotkov). Zaposlenost je leta 1995 padla za nadaljnjih 5 odstotkov, na drugi strani pa je masa neto plač porasla za 44 odstotkov; realno so torej povprečne neto plače leta 1995 porasle za skoraj 50 odstotkov. Državni proračun je v prvih devetih mesecih dosegel presežek 143 milijonov kun, v enakem obdobju 1994 pa 713 milijonov kun. Hrvaška je marca 1995 sprejela dogovor s Pariškim klubom in naj bi predvidoma do konca leta 1995 sklenila bilateralne dogovore s posameznimi državami upnicami. Po dogovoru sta Hrvaški Svetovna banka in EBRD (Evropska banka za obnovo in razvoj) leta 1995 odobrili posojila v višini 400 milijonov ameriških dolarjev. Glavni sistemski načrti za leto 1996 so vključevali reformo bank, nadaljevanje privatizacije, izgradnjo prometnih poti in obnovo turizma na Jadranu (ta je leta 1995 prinesel 1, pred vojno pa 6 milijard ameriških dolarjev priliva).⁸⁷⁹ Leta 2000 je Hrvaška postala članica WTO, 1. januarja 2002 je stopil v veljavo stabilizacijsko-asociacijski sporazum z EU, marca 2003 pa je postala članica CEFTE. Vlada Republike Hrvaške je leta 2003 uradno zaprosila za članstvo v EU in junija 2004 uradno postala kandidatka za vstop v EU. Aprila 2008 je bila sprejeta v zvezo NATO, sklenila pa je tudi prostotrgovinske sporazume z državami Jugovzhodne Evrope. Z vključevanjem v svetovne in evropske integracijske tokove, prilagajanjem zakonodaje evropski, uspešno privatizacijo, izvajanjem strukturnih reform, stabilnim političnim in gospodarskim okoljem ter urejanjem razmer v regiji je postala tudi privlačna za tuje naložbe.

⁸⁷⁹ Štiblar, Razvoj trgov Ex-Jugoslavije, str. 23–43.

Proces tranzicije in privatizacije na Hrvaškem se je formalno začel leta 1990 s sprejetjem Zakona o Agenciji za prestrukturiranje in razvoj in Zakona o hrvaškem fondu za razvoj. Omenjeni instituciji sta imeli za nalogo voditi proces privatizacije. Hrvaška se je odločila za decentralizirano in nadzorovano privatizacijo. Po uspešnih letih 1991 in 1992 je bil proces privatizacije v nadaljevanju upočasnen, jeseni leta 1995 pa tako rekoč prekinjen. V letih 1996 in 1997 se je pripravljala tako kuponska privatizacija kot tudi privatizacija velikih javnih podjetij, a je bil v praksi proces privatizacije zanemarljiv. Proces lastniške preobrazbe je bil do konca oktobra leta 1995 končan v 2553 podjetjih oziroma v 70 odstotkih od 3692 podjetij, ki so od leta 1991 sodelovala v procesu privatizacije. Po letu 1995 je prišlo do zastoja procesa privatizacije. Poleg vojne so bili še drugi razlogi. Tako se je na primer kuponska privatizacija predvsem zaradi administrativnih težav začela šele v začetku leta 1998.⁸⁸⁰ Miroslav Gregurek meni, da lahko privatizacijo na Hrvaškem do leta 2000 razdelimo v 4 faze:

- 1991–1994 (čas začetka in urejanja zadev v odnosu bančništvo – gospodarstvo),
- 1994–1998 (upočasnitev, občasno tudi zastoj gospodarskega razvoja),
- 1998–2000 (čas PID-ov in privatizacije bančnega sektorja),
- 2000 (stečaj, razprodaja še preostalega portfelja).

Prva faza se je začela s sprejetjem Zakona o reformaciji, potekala pa je pod nadzorom že omenjene Agencije za Republike Hrvaške za prestrukturiranje in razvoj. Vsa podjetja so bila razdeljena v dve skupini. V prvi so bila podjetja, za katera je država ocenila, da imajo strateško vrednost, in so tako prešla pod državno lastništvo in niso sodelovala v procesu privatizacije. Vsa ostala – takšnih podjetij je bilo skoraj 4000 – so spadala v drugo skupino. Pretvorba podjetja se je med drugim lahko izvedla prek prodaje celotnega kapitala podjetja, prodaje najboljšega dela podjetja, z vlaganjem kapitala in s prenosom delnic. V drugo fazo privatizacije so bila

⁸⁸⁰ Bendeković, Privatizacija u Hrvatskoj. V: Baletić et al. (ur.), *Hrvatsko gospodarstvo u tranziciji*, str. 63–80.

zajeta podjetja, ki se niso uspela sama lastninsko preobraziti do roka, ki je bil postavljen. Ta podjetja so prešla neposredno pod nadzor Hrvaškega fonda za privatizacijo in Pokojninskega sklada. Leta 1996 je bil sprejet nov Zakon o privatizaciji. V okviru tega so morala delovati vsa podjetja, ki še niso bila privatizirana in ki so bila v lastništvu skladov. Velikih in strateško pomembnih podjetij v državni lasti omenjeni zakon spet ni vključeval. Tretjo fazo privatizacije je sprožil Zakon o privatizacijskih investicijskih skladih, ki je sprožil množično privatizacijo, temelječo na brezplačni razdelitvi ljudem, ki so bili tako ali drugače povezani z vojno (vojni invalidi, družine padlih v vojni, izgnanci oziroma vrnjeni begunci, bivši politični zaporniki itd.). Omenjena populacija je obsegala približno 350.000 ljudi in samo v kuponski privatizaciji je sodelovalo 240.000 žrtev vojne, ki so jim brezplačno razdelili delnice v višini 2,65 milijarde tedanjih nemških mark. V četrti fazi je prišlo do nekaterih sprememb, tudi na političnem prizorišču. Zadeve v zvezi s privatizacijo, prestrukturiranjem, sanacijo in nadzorom zakonitosti dela Hrvaškega fonda za privatizacijo so prešle na Ministrstvo za gospodarstvo.⁸⁸¹ Pričakovane pa so bile tudi spremembe Zakona o privatizaciji.⁸⁸²

⁸⁸¹ Zanimivo je, da je Ministrstvo za gospodarstvo nadziralo delo Hrvaškega fonda za privatizacijo, minister pa je bil po zakonu član upravnega odbora omenjega fonda. Hrvaška je velik delež državnih podjetij privatizirala s prodajo deležev zaposlenim oziroma na osnovi javnega natečaja, ki ga je razpisala hrvaška Agencija za privatizacijo. Podjetja so sodelovala s svojimi ponudbami, ki jih je ocenil privatizacijski svetovalec, čigar cilj je bil izbrati najboljšega ponudnika. Vendar se je nemalokrat izkazalo oziroma so mnogi menili, da ni bil izbran najboljši ponudnik. Spomnimo primerov Croatia osiguranje in Sunčanega Hvara, ob katerih se je bila ostra polemika. Ponudba je v obeh primerih prišla iz Slovenije, a ni bila izbrana.

⁸⁸² Gregurek, Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj, str. 155–188.

Povzetek

Mnenja o slovenski gospodarski tranziciji so deljena. Če se jo je vse do njenega formalnega zaključka označevalo predvsem kot zgodbo o uspehu, so po letu 2004 v ospredje vse bolj stopala vse prej kot pozitivna mnenja in ocene. Nekateri so Slovenijo označili celo za tranzicijsko poraženko. Leta 2011 je minilo 20 let od osamosvojitve naše države in dve desetletji vsekakor že predstavljata dobo, ko lahko podamo mnenje o tranzicijskem procesu, ki se je na formalni ravni končal z vstopom v EU, tudi z zgodovinskega gledišča. Nekateri imajo glede tega sicer pomisleke, a dejstvo je, da je zgodovinopisje v tem pogledu v zadnjem času naredilo korak naprej. V Sloveniji pa smo šele na začetku, medtem ko v nekaterih državah, kot sta na primer Češka in Nemčija, preučevanje obdobja po letu 1990 ni nič nenavadnega. Strah in skeptičnost zaradi kratke časovne distance in relevantnosti virov sta odveč. Virov je precej, res pa je, da klasični oziroma arhivski viri, ki jih ponavadi uporablja zgodovinopisje, za obravnavano obdobje zaradi zakonskih ovir niso na voljo (vsaj večina njih). S tega vidika bo vsekakor zgodovinar, ki se bo lotil preučevanja področja tranzicije čez trideset ali več let, imel veliko lažjo nalogo. Lažje mu bo predvsem zaradi dejstva, da bo imel glavne procese gospodarske tranzicije popisane in zbrane v arhivskih fondih, čeprav se tukaj postavlja vprašanje, katero gradivo in koliko le-tega, kar ni že danes dostopno po različnih institucijah, bo predano v arhivsko hrambo. Menim, da med gradivom

ni nič takšnega, kar bi bistveno spremenilo moja spoznanja. Ključnega pomena pri raziskovanju se mi zdi predvsem zgodovinarjev pristop k slednjemu, tu mislim posebej na kritični pretres virov in na njihovo selekcijo. Pogosto je mogoče od zgodovinarjev, ki se ukvarjajo s starejšimi obdobji, slišati, da so njihova dela napisana izključno na arhivskih virih, kar naj bi se razumelo samo po sebi kot relevantno in toliko bolj objektivno, posebej v primerjavi z deli, ki obravnavajo najnovejše obdobje. Sam imam do takšnega pristopa in mnenj zelo skeptičen odnos. Menim namreč, da bi bilo zaželeno, da bi bilo zgodovinopisje tudi v naši državi bolj prisotno v družbi, ko gre za problematiko in procese, ki so časovno manj odmaknjeni. Preveč je nepotrebnega politiziranja, ki je sicer tudi potrebno, a ne o problemih, ki jih mora in more ovrednotiti le stroka ali znanost.

Vse od simbolnega začetka tranzicije, to je padca berlinskega zidu, se je zanimanje za proces tranzicije povečevalo. Ustanovljene so bile številne institucije, katerih osrednja naloga je bila preučevanje tega procesa. V devetdesetih letih 20. stoletja je bil proces tranzicije, katerega cilj je bilo povečanje gospodarske uspešnosti glede na uspešnost v socialističnem sistemu, eden najbolj preučevanih procesov, države, v katerih je potekal, pa se niso mogle opirati na izkušnje iz preteklosti. Med samimi tranzicijskimi državami so bile velike razlike tako v političnem kot gospodarskem pogledu, kar sploh ni nič čudnega glede na to, da je bilo v ta proces vključenih več kot 30 držav. Seveda so imele te države tudi skupne značilnosti – socializem in enoumje, centralnoplanski sistem in družbeno lastnino. Glede na količino držav, stopnjo razvitosti in podobno je bila tudi tranzicija v posameznih državah različno uspešna. Tako kot so obstajale razlike med socialističnimi, tako obstajajo razlike tudi med kapitalističnimi gospodarstvi. Tudi kapitalizem ima namreč več obrazov: eden je bolj človeški, socialno naravnan in s tem ljudem bolj prijazen, v drugem prihaja do velikega družbenega razslojevanja in podobno. Vsekakor je vsaka država specifičen primer in jo zaznamujejo edinstvene značilnosti. Tako tudi slovenska gospodarska tranzicija ni le zgodba o uspehu, pa tudi ne zgodba o neuspehu. Ima svojo boljšo in slabšo stran.

Pred razglasitvijo neodvisne in samostojne države leta 1991 je bila Slovenija del jugoslovanske federacije z gospodarskim sistemom, temelječim na družbeni lastnini in planskim sistemom, ki ni omogočal trajnega gospodarskega razvoja in napredka države, čeprav je treba poudariti, da je bil začetni položaj Slovenije v marsikaterem pogledu boljši od katerekoli druge tranzicijske države. Slovenija je namreč imela razvite že mnoge tržne institute. Tako na primer v blagovni menjavi ni bila omejena le na vzhodni trg, politika v gospodarstvu ni imela tako prevladujoče vloge (oblikovanje cen in proizvodnje je v večji meri delovalo že po načelih tržnega gospodarstva, je pa bil pri kadrovske politiki vpliv politike do zadnjega velik), prav tako je bil tehnološki razvoj na višji ravni kot v drugih socialističnih državah. Težnje po spremembah so bile vse glasnejše že od druge polovice osemdesetih let dalje, pomlad leta 1990 pa jih je prinesla tudi uradno. S plebiscitom, razglasitvijo samostojnosti, desetdnevno vojno in mednarodnim priznanjem se je Slovenija v letih 1990–1992 osamosvojila. Odločitev za samostojno in neodvisno državo je na gospodarskem področju omogočila, da je Slovenija prevzela v svoje roke gospodarsko politiko in s tem odgovornost za lastni gospodarski razvoj. V prvi fazi tranzicije je bila torej naloga Slovenije vzpostaviti vse potrebne elemente in institucije za uspešno delovanje demokratične in pravne države. V procesu gospodarske in politične tranzicije se je odvijalo nekaj osrednjih procesov. Proces, ki si zasluži pozitivno oceno, je predstavljalo vstopanje Slovenije v različne mednarodne integracije. Zelo pomembna novost za slovensko gospodarstvo je bila preusmeritev od trga nekdanje Jugoslavije na trge cenovno in kakovostno zahtevnejših držav. Za majhno narodno gospodarstvo, ki se je odcepilo od velikega matičnega trga, je bila usmeritev na zunanji trg pot, ki je zagotavljala stabilno gospodarsko rast in razvoj. Potem ko je do konca leta 1992 Slovenijo priznalo že sto držav in je postala članica OZN in njenih specializiranih organizacij, je do leta 1996 postala še članica domala vseh najpomembnejših gospodarskih združenj (Evropske banke za obnovo in razvoj, Mednarodnega denarnega sklada, Svetovne banke in Mednarodne finančne

korporacije, GATT-a, WTO, EFTE, CEFTE). Slovenija je bila tako "z varnostnimi pasovi pripeta" na Zahod in s tem tudi zavarovana pred vojno, ki je potekala v delih nekdanje Jugoslavije. Največji strateški cilj Republike Slovenije zaradi tesnega političnega, kulturnega in gospodarskega sodelovanja z Evropo je bilo polnopravno članstvo v EU, kar ji je uspelo 1. maja 2004. Edina organizacija, v katero se Sloveniji ni uspelo prebiti tako hitro in uspešno, je OECD, ki združuje gospodarsko najrazvitejše države na svetu (članica je postala šele leta 2010). Drugo uspešno področje je predstavljal proces makroekonomske stabilizacije, ki je bila ena od prioritet slovenske politike v prvem obdobju tranzicije. V obdobju od leta 1990 do leta 2004 je Slovenija prehodila sorazmerno uspešno pot gospodarskega razvoja. Med prvimi je prešla obdobje transformacijske depresije, ki je bila značilna za tranzicijska gospodarstva na začetku devetdesetih let, saj se je okrevanje gospodarske rasti z oživitvijo domačega povpraševanja pojavilo že sredi leta 1993. Relativno hitro je preseгла predtranzicijsko raven gospodarske aktivnosti – raven predtranzicijske razvitosti iz leta 1990 leta 1996, leta 1998 pa tudi raven iz leta 1987. Vsekakor je k uspešni stabilizaciji slovenskega gospodarstva veliko pripomogla tudi ekonomska politika, ki so jo vodile vlade Janeza Drnovška pri usmerjanju gospodarskega razvoja Slovenije. Za le-te sta bila značilna postopnost in pragmatičnost. Nekateri se s tem pristopom niso strinjali in so si prizadevali za tako imenovano šok terapijo. Ti kritiki tudi menijo, da so vidne številne posledice gradualističnega pristopa k tranziciji. Toda z zgodovinskega stališča lahko rečemo, da se je Slovenija glede na razmere, v katerih se je znašla na začetku devetdesetih let, odločila za pravo pot. Razpad Jugoslavije in vojne so zahtevale previdnost in so bile zadosten argument za izogibanje nepotrebnim šokom. Izogibanje političnim pretresom, hitrim in nepremišljenim potezam ter zavračanje tujih nasvetov sta bila gospodarsko koristna. Treba je poudariti, da so določeni primeri vseeno odstopali od gradualističnih značilnosti in da ni šlo brez hitrih sprememb. V mislih imamo monetarno reformo in liberalizacijo uvoza. Obdobju recesije je, kot je bilo že omenjeno, sredi leta 1993 sledilo

transformacijsko okrevanje. Kljub hitremu prehodu v gospodarsko rast moramo izpostaviti dve področji, na katerih se stvari niso odvijale, kot bi si želeli. Prvo je že omenjena relativno visoka inflacija, drugo pa visoka stopnja brezposelnosti, katere posledice so državljane najbolj prizadele. Leta 2004, ko je Slovenija postala članica Evropske unije, in posebej v letih, ki so sledila, je prišlo do izrazitega izboljšanja makroekonomske slike. Posebej je prišlo do izboljšave na področju blagovne izmenjave, povečala se je gospodarska rast, znižala se je brezposelnost, a vse to je bilo kratke sape, saj je že konec leta 2008, posebej pa leta 2009 sledil novi šok za slovensko gospodarstvo, ki je bil posledica globalne finančne in gospodarske krize.

Daleč največ preglavic in sivih las v procesu gospodarske tranzicije (tako politiki in gospodarstvu kot vsem državljanom) je povzročal proces privatizacije gospodarstva, ki se je vsekakor izkazal kot osrednji in najzahtevnejši proces slovenske gospodarske tranzicije. Povejmo pa takoj, da to ni prav nobena slovenska posebnost, temveč se je podobno izkazalo tudi v ostalih postsocialističnih državah. Privatizacija družbene lastnine, ki se je državljanov najbolj dotaknila, je zakonsko potekala v nekaj korakih. Jeseni 1991 sta bila sprejeta zakona, ki sta se nanašala na privatizacijo stanovanj in denacionalizacijo, novembra 1992 pa je bil sprejet še ZLPP. Temeljno načelo privatizacije stanovanj in stanovanjskih hiš je bilo izenačenje pravice do nakupa stanovanja za vse tiste občane, ki so bili na dan uveljavitve stanovanjskega zakona imetniki stanovanjske pravice. Večjo težavo je povzročalo izvajanje denacionalizacije, ki je bilo pogosto predmet polemik in različnih obtoževanj, predvsem s strani razlaščenec, organiziranih v Združenju lastnikov razlaščenega premoženja Slovenije. Po njihovem mnenju je vračanje podržavljenega premoženja potekalo prepočasi. Nekdanjim lastnikom ali njihovim dedičem je bilo odvzeto premoženje vrnjeno "v naravi", če to ni bilo mogoče, pa z odškodnino. Vračanje lastnine "v naravi" je že ob sprejemanju zakona povzročalo največ vroče krvi, še več pa potem v praksi. Konec marca 2007 je bilo na nacionalni ravni 94,9 odstotka pravnomočno zaključenih zadev. Privatizacija stanovanj in denacionalizacija

lizacija sta imeli oziroma bi morali imeti za cilj določitev lastništva in popravo krivic, a se je pogosto zgodilo nasprotno. Zakonodaja v obliki, kot je bila sprejeta, je mnogim povzročila nove krivice. Izpostavimo samo primer vračanja stanovanj v naravi tudi v primeru zasedenosti le-teh z imetniki stanovanjske pravice, za katerega se je med vsemi tranzicijskimi državami odločila le Slovenija. Mnogim se je dogajala velika krivica in so bili izpostavljeni izkoriščanju s strani novih lastnikov, država pa je storila bore malo in nadaljevala s pisanjem zakonov, ki niso onemogočili številnih malverzacij. Daleč največ težav je imela vlada pri sprejemanju zakona o privatizaciji podjetij. Predloga privatizacijske metode, ki sta ju zagovarjala Aleksander Bajt in Ivan Ribnikar, ni sta bila predmet resne vladne razprave, temveč je v koalicijski prišli do spopada dveh povsem različnih gospodarsko-političnih konceptov, pri čemer je na koncu prevladal neke vrste vmesni model med Mencingerjevim in Sachsovim predlogom. V času od leta 1990 do sprejema ZLPP konec leta 1992 so se mnoga podjetja statusno preoblikovala, dokapitalizirala ali reorganizirala na podlagi takratne jugoslovanske zakonodaje, in ker v tem času država še ni imela docela vzpostavljenega instituta nadzora nad statusnimi in premoženjsko-kapitalskimi spremembami podjetij, ki so imela družbeni kapital, je seveda bila velika možnost zlorab. V tem obdobju je tako prihajalo do tako imenovane "divje privatizacije". Z namenom, da bi se tovrstne zlorabe preprečevale, sta bili decembra 1990 ustanovljeni dve državni ustanovi, ki naj bi nadzorovali in urejali izvajanje procesa privatizacije in prestrukturiranja: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo je spremljala in nadzirala proces, pripravljala navodila in potrjevala privatizacijske programe, Sklad Republike Slovenije za razvoj pa je prestrukturiral podjetja. Slednji je postal tudi lastnik podjetij, lahko se je pogajal in podpisoval prodajne pogodbe. Danes smo pogosto priča številnim obtoževanjem o strahovitem družbenem razslojevanju, zgodbam o menedžerskih prevzemih in podobno. Moramo se zavedati, da današnje stanje v družbi in gospodarstvu ni rezultat včerajšnjega dne ali posledica zadnjih let, temveč je treba odgovore iskati na začetku

naše tranzicijske zgodbe. Levji delež spornih privatizacij je moč zanesljivo pripisati zavlačenju in dolgotrajnemu postopku pri sprejemanju Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij. Ne moremo trditi, da je “divja privatizacija” tekla po tako imenovanih Markovičevih zakonih, saj če bi to držalo, zanesljivo ne bi bila sporna, nezakonita. Dejansko se je le sklicevala na zakonsko nedorečeno Markovičevo zamisel o privatizaciji. Nesporno dejstvo je, da so si nekateri, medtem ko se je politika prepirala in razpravljala o mogočih poteh lastninske preobrazbe, prisvojili velik del družbene lastnine. Spomnimo na dve tako imenovani “višji obliki” oškodovanja družbene lastnine, ki so ju nekateri uporabljali v času, ko še ni bila sprejeta ustrezna zakonodaja. Prva so by-pass podjetja, pri čemer je šlo za znan in razširjen pojav ustanavljanja podjetij v zasebni lasti, ki so jih ustanovili delavci, zaposleni v družbenem podjetju, z istim ali podobnim predmetom poslovanja, za katerega je bilo registrirano družbeno podjetje. Ta so nato izčrpavala družbeno podjetje, katerega zgodba se je navadno končala z likvidacijo in stečajem. V tem primeru je šlo za izrazito “divjo privatizacijo”. Drug primer je predstavljal brezplačen prenos družbenega kapitala, ki se je skliceval na drugi odstavek 145. člena Zakona o podjetjih iz leta 1990. Opisani prenos kapitala, pa četudi je bil opravljen med podjetji, ki so bila v družbeni lasti, je bil nezakonit. Na ta način so namreč mešana podjetja postala lastniki družbene lastnine v družbenih podjetjih in posredno s tem tudi že lastnina družbena podjetja brez zakona o lastninjenju, kar je bilo nedopustno in nezakonito. Seveda je prihajalo še do drugih oblik oškodovanja družbene lastnine kot na primer do neutemeljenega odpisa terjatev, nepravilne delitve dobička in neodplačanega prenosa kapitala. Vsekakor je temeljni razlog za “divjo privatizacijo” tičal v dejstvu, da je bila privatizacija družbene lastnine možna že od vsega začetka brez zadostnih pravil in predpisov. Še več, kljub opozarjanju pristojnih institucij se slovenski parlament ni odzval. Tako je bilo tudi v primeru prej omenjenega 145. b-člena Zakona o podjetjih, ki je omogočal brezplačno prenašanje družbene lastnine po mili volji in ga slovenski parlament ni pravočasno ne razveljavil in ne dopolnil. V

obdobju od 1. januarja 1990 do 31. decembra 1992 je prišlo po podatkih Agencije za revidiranje do oškodovanja družbene lastnine v vrednosti 86.174 milijonov slovenskih tolarjev oziroma, če revaloriziramo vrednost, 1.238.454.581,87 evrov. Skupno, glede na opravljeno revizijo, pa je prišlo v obdobju od 1. januarja 1990 do 31. julija 2004 do oškodovanja družbenega premoženja v vrednosti več kot 104 milijarde slovenskih tolarjev. Vsekakor si je majhen del prebivalstva v tem obdobju zelo opomogel. Dolgotrajno sprejemanje ustrezne zakonodaje je torej imelo velike posledice. Vendar je do določene mere mogoče razumeti tedanjo vladajočo politiko. Po mnenju številnih je bil sprejeti privatizacijski zakon najboljši med vsemi predlogi in v smislu, da bolje počakati in razmisliti, kot nekaj na vrat na nos sprejeti, je bilo bolje, da smo ustrezni zakon dobili z zamudo. Prav tako je res, kot priznava sam Jože Mencinger, da je bila tedanja vlada skupina amaterjev in ne politika ne stroka nista bili kos položaju (enako je bilo v vseh tranzicijskih državah). V opravičilo tedanji vladi lahko štejemo tudi dejstvo, da se procesi, kot je tranzicija, ne dogajajo pogosto in zanje ne obstaja priročnik, ki bi zagotavljal brezhibne in optimalne rezultate. Kljub temu dejstvo, da je posledično prihajalo do številnih zlorab in okoriščenja, ostaja in predstavlja drugo plat medalje. Končno sprejeti ZLPP, ki je predvidel sedem metod, kako naj bi se podjetja lastninsko preoblikovala, je združeval elemente dveh različnih pristopov, in sicer decentraliziran pristop, v skladu s katerim je večina pobud in odločitev prihajala iz podjetij, ter množično privatizacijo dela delnic podjetij, tako da se jih je razdelilo državljanom v zameno za certifikate. Kljub dolgotrajnemu sprejemanju ZLPP pa je tudi po sprejetju slednji imel kar precej lukenj. Zakonodajalec je med drugim revizije namreč omejil le na triletno obdobje od 1990 do 1992 ob predpostavki, da bodo revizijski postopki predhodnega lastninjenja končani do konca leta 1994, kar se pa seveda ni zgodilo. Izkazalo se je, da so bili roki, ki jih je postavil zakonodajalec, povsem zgrešeni in v praksi nemogoče izvedljivi. Zgrešeni predpisi iz zakonodaje so med drugim sprožili ponovno nepotrebno "legalizacijo" "divjega lastninjenja" tudi po 1. januarju 1993 in tako se je or-

ganiziranje by-pass podjetij in podobnih malverzacij nadaljevalo tudi po 31. decembru 1992. Vse do začetka delovanja Agencije Republike Slovenije za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij avgusta 1996, torej po večletnem obdobju, ni bilo mogoče uvesti ustrezne revizije predhodnega lastninjenja niti ukrepati po ZLPP. Enega od načinov, kako so posamezniki v Sloveniji obogateli, so predstavljali tudi certifikati. Večina slovenskih državljanov, misleč, da gre za ničvredne papirje in tudi zaradi finančne stiske, je certifikate hitro prodala. Od leta 1993 je trg z lastniškimi certifikati cvetel. Nastajale so borzno-posredniške družbe, peščica bolje poučenih je certifikate kupovala po nizkih vrednostih, jih kasneje zamenjala za delnice, vrednosti teh (vsaj po večini) so vedno bolj naraščale, njihovi lastniki pa so postajali vse bogatejši. Proces lastninjenja in privatizacije sta sicer potekala relativno počasi. Do 7. novembra 1994 je Agenciji Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo oddalo programe preoblikovanja 700 podjetij, to je bilo 52 odstotkov vseh zavezancev za preoblikovanje po zakonu. V začetku maja 1998 je stopil v veljavo Zakon o zaključku lastninjenja in privatizaciji pravnih oseb v lasti Slovenske razvojne družbe, ki je določil prehod iz decentralizirane v centralizirano obliko privatizacije. V šest let trajajočem procesu so lastninsko preoblikovanje izvedla skoraj vsa podjetja z družbenim kapitalom, le manjše število podjetij zaradi lastne neaktivnosti ali drugih objektivnih vzrokov ni opravilo lastninjenja. Z zaključkom procesa lastninskega preoblikovanja podjetij je bil končan prvi del tranzicijskega procesa, katerega namen je bilo pridruženje Slovenije splošnim svetovnim trendom in gospodarskim tokovom ter vključevanje v integracijske procese Evrope. Takrat se je sprožil tudi nov investicijski cikel, s čimer sta se povečali gospodarska rast in zaposlenost, povečal pa se je tudi delež tujih vlaganj. Po formalnem zaključku procesa lastninskega preoblikovanja podjetij je bilo potrebno dokončanje drugega dela tranzicijskega procesa, in sicer privatizacija državnega premoženja. Prodaja državnega premoženja predstavlja še eno od oblik "divje privatizacije". Glavnina kapitalskih deležev v obdobju 1995–2005 je bila namreč pro-

dana brez javne ponudbe. Privatizacijska metoda je imela sicer dober namen in je omogočala visoko vključenost delavcev in zaposlenih v lastniško spreminjanje, a se je želeni namen na žalost izjalovil. Med privatizacijskim procesom se je udeležba notranjih lastnikov (delavcev brez menedžmenta) in državnih skladov zmanjševala, povečevala pa se je udeležba investicijskih družb in menedžerjev. Vstop Slovenije v Evropsko unijo je označeval formalni konec tranzicije, a poudarek je na "formalni" saj se je po tem obdobju privatizacijski izplen oziroma njen rezultat šele dobro začel kazati. Priča smo bili vse pogostejšim zgodbam o menedžerskih prevzemih, številnim obtoževanjem in polemikam. Politiki je to dogajanje služilo predvsem za nabiranje političnih glasov; spomnimo samo na zgodbo glede prodaje Mercatorja. Menedžerski odkupi se niso začeli v BTC-ju, Iskri, Merkurju ali Laškem, čeprav je res, da je njihovo število po letu 2004 naraslo in doseglo vrhunec leta 2007, ko je bilo izdanih 35 dovoljenj za prevzem podjetij. Unikatni primer menedžerskega odkupa enega od slovenskih podjetij se je na primer zgodil že leta 1995 v podjetju Agroruše. Pri tem je morda smiselno opozoriti na dejstvo, da tam, kjer je bilo lastninjenje izvedeno pošteno in po volji ljudi, kjer ni bilo izigravanja in povzročanja krivic in kjer ni bilo v postopku nepoštenih namenov, tam je olastninjeni kolektiv lahko zaživel s povsem drugačnim elanom in v še boljši luči kot pred tem. Žal se je v mnogih slovenskih podjetjih izkazalo, da so bili predvsem nepošteni nameni, okoriščanje in pohlep glavno vodilo menedžerjev. Stvari, predvsem v zakonskem smislu, niso bile urejene že na začetku in tako je ostalo tudi v naslednjih letih. V zakonih so bile številne "luknje" in mnogi, ki se jim sedaj očita hude zlorabe, so do premoženja prišli tako rekoč po zakoniti poti, za kar nosita velik del odgovornosti pravni sistem in politika, saj Državni zbor ni sprejel prepotrebnih zakonov. Številna oškodovanja so se tako že v prvem obdobju tranzicije zgodila predvsem po zaslugi ali nesprejete ali neustrezne zakonodaje, pa tudi zaradi ignorantskega obnašanja do vseh pozivov po ukrepanju. Politika se je v prvi fazi tranzicije namreč vedla, razen seveda v predvolilnem obdobju, kot da je divje lastninjenje pojem, ki ga

slovensko gospodarstvo ne pozna. Če se dotaknemo še poznejšega obdobja in prej omenjenih zloglasnih menedžerskih prevzemov, je dejstvo, da se jih je prav tako nemalo zgodilo z izdatno pomočjo politike. Določen delež v tej zgodbi gre pripisati tudi bankam, preko katerih so posamezniki prišli do visokih kreditov brez ustreznih zavarovanj in podobno. Naj si bo to komu všeč ali ne, politika in gospodarstvo sta soodvisni področji, kar se je izrazito pokazalo v primeru procesa privatizacije, saj je slednja politiki pogosto služila kot sredstvo za povečanje svojega vpliva. Tudi v zgodbah, ki so bile polne besed o nacionalnem interesu, se je izkazalo, da je šlo predvsem za interese posameznikov. Pojem politike je v svojem ožjem smislu opredeljen kot usmerjanje družbe s pomočjo države. In glede na to, da je družbena lastnina v večji meri pristala v rokah peščice, da smo priča izrazitemu družbenemu razslojevanju in da mnogi ne verjamejo v pravno državno, je jasno, da politika slovenske družbe ni v celoti uspešno pripeljala do cilja (enako se je zgodilo tudi v drugih tranzicijskih državah), ki si ga je najverjetneje načrtovala in želela. Da pa ne bomo samo kritični, je smiselno povedati, da imamo v Sloveniji tudi svetovno priznana podjetja in menedžerje, ki so uspešni predvsem po svoji zaslugi. Žal se slednje premalo omenja, in tudi politika za njih nima pravega poslušanja, saj je kar nekaj primerov, ko uspešna podjetja zaradi neustreznih pogojev svojo proizvodnjo selijo na tuje.

Tudi za prestrukturiranje gospodarstva – proces, ki ga ni mogoče ločiti od procesov privatizacije in makroekonomske stabilizacije – težko rečemo, da je bilo v celoti izpeljano uspešno. Prestrukturiranje se je namreč večkrat spremenilo v področja za eksperimentiranje s povsem nepotrebniimi finančnimi institucijami na eni in z usodami tisočih zaposlenih na drugi strani. Prestrukturiranje v Sloveniji je bilo postopno, razpršeno in največkrat brez pomoči države (predvsem zaradi stalnih strankarskih političnih sumničenj in obtoževanj o oškodovanju družbenega premoženja, ob aktivističnem delovanju raznih parlamentarnih preiskovalnih komisij in ob dolgoletnih revizijah lastninskih postopkov v podjetjih). Posebno v prvem obdobju je velik del prestrukturiranja zajemal predvsem odpuščanje in upokojeva-

nje z občasnimi, praviloma neuspešnimi posegi države. V prvem obdobju smo bili priča številnim stečajem in likvidacijam podjetij. Podobno prestrukturiranje, a v manjšem obsegu, se je nadaljevalo tudi kasneje, ko je Slovenija že dosegla dno transformacijske krize. Proces prestrukturiranja slovenskega gospodarstva je bil spodbujen že ob koncu osemdesetih let, toda v resnici so nove gospodarske razmere nastale šele z osamosvojitvijo slovenske države na začetku devetdesetih let. Opažna je bila predvsem sprememba v lastninski in velikostni strukturi slovenskega gospodarstva, in to skoraj izključno na račun novo-nastalih podjetij. Iz strukture dodane vrednosti po dejavnostih je bilo razvidno zmanjševanje deleža industrije in povečevanje pomena storitvenega sektorja. Prestrukturiranje slovenskega gospodarstva pa vsekakor ni bilo uspešno, vsaj v celoti ne. Če ne prej, se je prej omenjena trditev izkazala za resnično po prvem četrtletju leta 2009, ko je Slovenija uradno zapadla v recesijo, ki je bila posledica globalne finančne in gospodarske krize. Recesija je nastopila prvič, odkar je naša država leta 1993 prešla v transformacijsko okrevanje, in tako smo bili znova priča padcu gospodarske aktivnosti, propadanju podjetij in visoki brezposelnosti. Krize kot sestavni del gospodarskega življenja pokažejo nakopičena gospodarska neravnovesja oziroma nepravilnosti in tako se je zgodilo tudi v Sloveniji. Številna podjetja, ki se v času tranzicije niso uspešno in ustrezno prestrukturirala, so propadla. Številna so bila primorana k reorganizaciji in prestrukturiranju. Na področju privatizacije in prestrukturiranja gospodarstva torej ni bilo vse pozitivno, a tudi ne porazno, kar pa ni nobena posebnost. Gre namreč za izjemno kompleksna, težavna procesa, ki sta največ preglavic povzročala tudi ostalim tranzicijskim državam.

V obdobju tranzicije prav tako ni prišlo do zmanjšanja medregionalnih razlik. Regije so se s tranzicijo različno uspešno spopadale. Njihova uspešnost je bila odvisna predvsem od izhodiščnih pogojev in od gospodarske strukture. Regije, ki so težave prehodnega obdobja lažje reševale, so bile predvsem Osrednjeslovenska, Obalno-Kraška in Gorenjska. V nekoliko težjem položaju je bila Gorenjska regija, ki je bila obremenjena s staro indu-

strijsko strukturo. Dolenjska regija je bila od vseh slovenskih regij vseskozi najbolj izvozno usmerjena, Goriška regija je izstopala po najnižjem deležu brezposelnih v delovno sposobnem prebivalstvu, med slabše razvite regije, vendar s perspektivno gospodarsko strukturo, pa sta spadali Pomurska in Notranjsko-Kraška regija. Podravska, Koroška in Spodnjeposavska regija so spadale v srednje razvite regije s problematično gospodarsko strukturo in pozitivno ocenjenimi razvojnimi potenciali. Na zadnje mesto, tako po razvitosti kot tudi perspektivnosti, se uvršča Zasavska regija. Svetovna finančna in gospodarska kriza, ki je močno zarezala tudi v slovensko gospodarstvo leta 2009, je še dodatno prizadelo regije. Predvsem je bilo na udaru Pomurje, ki je bilo že tako eno najmanj razvitih območij. Tam ni prišlo do ustreznega prestrukturiranja gospodarstva, poleg tega je bila gospodarska dejavnost usmerjena v aktivnosti z nižjo dodano vrednostjo na zaposlenega. Z željo po skladnejšem regionalnem razvoju je bilo sprejetih kar nekaj zakonov in ukrepov, a dejstvo je, da so še danes prisotne precejšnje regionalne razlike znotraj Slovenije. Tako se je na primer leta 2005 BDP na prebivalca gibal od 67 odstotkov slovenskega poprečja v Pomurski regiji do 144 odstotkov v Osrednjeslovenski regiji. Ravno v času pisanja te monografije pa je v nastajanju nova zakonodaja, ki bi naj razdelila Slovenijo na pokrajine, s čimer naj bi prišlo do decentralizacije in s tem skladnejšega regionalnega razvoja.

Slovenija po formalnem zaključku tranzicije ni dežela, kjer se cedita samo med in mleko. Je država, ki se ubada s podobnimi težavami kot druge nam primerljive države. Pričakovanja glede prehoda v tržno gospodarstvo so bila velika, drznil bi si reči, da prevelika (podobno kot v drugih tranzicijskih državah). To se danes izrazito kaže kot nemoč in brezup ljudi, ter nerazumevanje obstoječega sistema. Pogosto je slišati, da smo v Sloveniji v ustavo zapisali, da uvajamo tržno gospodarstvo, a smo zašli v kapitalistično gospodarstvo. Zaradi romantičnih predstav je toliko težje sprejeti dejstvo, da se Slovenija ni odločila le za tržno gospodarstvo, temveč je prešla tudi v kapitalistični sistem in vse kar sodi k njemu. Kapitalizem po meri človeka, kot smo si ga v

Sloveniji predstavljali, je žal samo iluzija. Imeti privatno lastnino brez lastnikov, enakomerno delitev dobička in kapitalizem brez družbenega razslojevanja so le utopične predstave. Družbeno razslojevanje je posledica kapitalističnega sistema, pri čemer gre dodati, da je slednje v številnih nam primerljivih družbah še bolj izrazito. Tudi glede vloge države si nismo povsem na jasnem ne pri nas ne drugod. Po eni strani si želimo čim manjšo vlogo države v gospodarstvu ali njen popoln umik, po drugi pa v kriznih razmerah zahtevamo njeno pomoč. Če ne prej, je zadnja svetovna finančna in gospodarska kriza dokazala, da trg ne more biti edini regulator sistema in da je vloga države pomembna in zaželena. Med kapitalističnimi sistemi so precejšnje razlike, slovenski pa je, in tega se moramo zavedati, še zmeraj naravnano zelo socialno in s precejšnjim čutom do človeka. Seveda so vedno možne spremembe na bolje, a pričakovati, da bomo živeli v državi, kjer bomo vsi imeli zaposlitev, vsi visoke dohodke in podobno, je v okviru obstoječega sistema le iluzija. Leto 1991 označuje pomembno prelomnico v naši zgodovini. Osamosvojitve Slovenije, mednarodno priznanje in vstopi v različne mednarodne integracije z vrhuncem ob vstopu v Evropsko unijo leta 2004 so dosežki, o katerih so naši predniki lahko samo sanjali. Če potegnemo črto, si proces gospodarske tranzicije oziroma prehod v odprto socialno-tržno gospodarstvo v Sloveniji zasluži pozitivno zgodovinsko oceno z dodano črno piko, ki podobno kot v drugih tranzicijskih državah opozarja na nekaj zgrešenih potez in zamujenih priložnosti. To pa je mogoče razumeti, ker tako kompleksnega procesa, kot je tranzicija, ni mogoče izpeljati v popolnosti načrtno in ciljno, saj stvari v praksi pogosto ne tečejo tako, kot piše v učbenikih in zakonih.

Summary

A Break with the Old and the Beginning of Something New: Slovenian Economic Transition from Socialism to Capitalism (1990–2004)

Opinions on the Slovenian economic transition are divided. While the transition could be described primarily as a success story until its formal conclusion, assessments of a less than positive nature began to prevail after 2004. Some have even labelled Slovenia as having somehow lost out in the transition process. The year 2011 marks 20 years of Slovenian independence and two decades is certainly a sufficient period from which to offer an opinion on the transition process. While the transition was completed at a formal level by joining the EU, it may be valuable to also consider the process from a general historical perspective. Although some express doubts about this, the fact is that historiography has recently taken a step forward in this regard. In Slovenia we are just at the beginning, but in countries such as the Czech Republic and Germany, research of the post 1990-period is not unusual. Fear and scepticism because of the relatively short period of time which has passed and the relevance of the sources are redundant. There are many resources, it is true, however, that classical or archival sources which are generally used in historiography are not available for this period because of legal barriers (at least most of them). From this perspective, a historian who will study the transition thirty or more years from now will definitely have a much easier task, mainly due to the fact that he will have the major processes of the economic transitions inventoried and collected in archives. The question of what and

how much, which is already available today at different institutions, will be handed over to the archives. In my opinion there is nothing we do not know already which would make a substantial difference to the findings of my dissertation. A key issue in research is the historian's approach to the latter, by which I mean, in particular, a critical examination of sources and their selection. We often hear from historians who study earlier periods that their research is based exclusively on archival sources, which would appear to be somehow naturally relevant and much more objective, especially when compared with sources for most recent history. I am very sceptical of this approach. I think that a stronger historiographical presence would be more than welcome in Slovene society when it comes to issues and processes of the recent past. There is too much unnecessary politicizing, which is otherwise necessary, but not in places and about problems that must and can be evaluated only by professionals or academics.

From the symbolic beginning of the transition, that it is from the fall of the Berlin Wall, the interest in the transition process began to grow. A number of institutions were established charged with the task of studying this process. In the 1990's the transition process, the purpose of which was to increase economic effectiveness compared to levels in the socialist system, was one of the most researched processes and the countries within the transition process could not rely on experience from the past. There were vast differences between the countries involved in transition in both the political and economic sense, which is no surprise given that this process included more than 30 countries. Of course there were also common characteristics – communism and the single-party system or uniformity, centrally planned systems and state-owned or -socially- owned property. Regarding the number of countries, their level of development and the like, the transition in individual countries reached varying levels of success. Just as there were differences between the communist countries, so there are differences among capitalist economies. Also capitalism has a number of faces: one is more humane, socially-oriented and thus

more people-friendly, while the other displays social stratification and the like. Of course every country is a specific case and has some unique characteristics. So the Slovenian economic transition is also not simply a success story, just as it is not a story of failure. It has its better and its worse side.

Before the declaration of an independent and sovereign state in 1991, Slovenia was part of the Yugoslav federation with an economic system based on socially-owned property and a system of planning which did not allow economic development and progress. It has to be noted, however, that the initial position of Slovenia was in many aspects better than in any other of the transition countries. Slovenia had already developed a number of market institutes. For example, in the trade exchange she was not limited to the eastern market; politics did not play such a dominant role in the economy (the formation of prices and production was already governed to a greater extent by the principles of the market economy, but the influence of politics on human resources policy was enormous to the very last); technological development was also at a higher level than in any other socialist country. The tendency toward change began to grow from the second half of the eighties onwards and the spring of 1990 saw changes take place on an official level. With the plebiscite, the declaration of independence, the ten-day war and recognition from the international community, Slovenia attained independence in the years 1990–1992. The decision to become a sovereign and independent country has made it possible for Slovenia to engage in its own economic policy and to take over the responsibility for its own economic development. In the first phase of transition, Slovenia's task was therefore to establish all the necessary elements and institutions for a democratic state and state governed by the rule of law to function successfully. In the process of economic transition a few key processes took place. One process which deserves a positive assessment is the placing of Slovenia into different international groupings. Redirection from the former Yugoslavian market to countries with higher prices and higher-quality markets was a hugely signifi-

cant step for the Slovene economy. For a small national economy, which diverged from a large parent market, the move toward external markets was the only path to stable economic growth and development. By the end of 1992 Slovenia had already been recognized by one hundred countries and become a member of the UN and its specialized organizations; by 1996 she had become a member of almost all the significant economic associations (European Bank for Reconstruction and Development, International Monetary Fund, World Bank and International Finance Corporation, GATT, WTO, EFTA and CEFTA). Slovenia was in this way “fastened with a safety belt” to the West and thus protected from the war that took place in parts of the former Yugoslavia. The biggest strategic objective of the Republic of Slovenia was, due to its close political, cultural and economic co-operation with Europe, full membership of the EU, which was realized on 1 May 2004. The only organization which Slovenia was unable to become a member of quite so rapidly was the OECD which unites the economically most developed countries in the world (Slovenia did not become a member until 2010). Another successful area was the process of macroeconomic stabilization, which was one of the priorities of Slovenian politics in the first period of transition. In the period from 1990 to 2004, Slovenia trod a relatively successfully path in terms of economic development. She was one of the first to pass over the period of transformation depression, which was typical for transition economies in the early nineties, as the recovery of economic growth through the revival of domestic demand took place in mid-1993. Slovenia relatively quickly exceeded the pre-transitional level of economic activity – the 1990 level of pretransitional development from in 1996 and the 1987 level in 1998. The economic policy undertaken by the government of Janez Drnovšek most certainly contributed to the stabilization of the Slovene economy. The policy was characterized by gradualism and pragmatism. Some did not agree with this approach and strived for so-called shock therapy; they are also of the opinion that a number of consequences of the gradualist approach to the transition can be seen very clearly. But

from a historical point of view we can say that Slovenia, regarding the situation in which she found herself in the early nineties, did decide on an appropriate path. The collapse of Yugoslavia and the subsequent wars demanded cautiousness and were a sufficient argument for the avoiding of unnecessary shocks: The avoidance of political headaches, hasty and reckless moves and the rejection of foreign advice proved to be economically beneficial. It should be noted that certain cases, however, deviated from gradualistic characteristics and that there was no rapid change. We have in mind here monetary reform and the liberalization of imports. The period of recession, as already mentioned, was followed in mid-1993 by transformation recuperation. Despite the rapid transition to economic growth, we have to highlight two areas where matters were not resolved as hoped. The first is the aforementioned relatively high level of inflation, and the other area is high unemployment, the consequences of which are felt most directly by the population. In 2004, when Slovenia joined the European Union and particularly in the years after, there was a distinct improvement in macroeconomic conditions. In particular there was an improvement in trade exchange, economic growth increased and unemployment decreased, but all of this was short-lived, because at the end of 2008, and particularly in 2009, the Slovenian economy was dealt a new blow, which was the result of the global financial and economic crisis.

Throughout the whole economic transition process, the process of privatization has caused by far the most trouble and stress in political and economic circles and to the population as a whole. It has certainly proved to be the central and most demanding of all the transition processes. Let us say right away that this is not just a Slovenian particularity, but similar patterns were also seen in other post-communist countries. (They are presented in detail in this book on the cases of the Czech Republic, Hungary and Poland.) Privatization of socially-owned property was the process that affected the population most deeply. Legally, the process took place in several steps. In autumn 1991 two acts relating to the privatization of apartments and denationalization

were adopted. The Ownership Transformation of Companies Act (OTCA) was adopted in November 1992. The basic principle of the privatization of apartments and apartment houses was the equalisation of the right to purchase an apartment for all those citizens who held housing rights on the day the Housing Act was implemented. An even greater problem was caused by denationalization or the implementation of the latter which was often the subject of polemics and various accusations, particularly by expropriators who set up the Association of Expropriated Property Owners of Slovenia. In their view, the return of nationalized property took place too slowly. The property was returned to the former owners or their heirs "in kind" and if that was not possible, compensation was provided. Return of the property "in kind" provoked most outrage when the Act was adopted, which only intensified when the act was put into practice. At the end of March 2007, the percentage of settled cases at the national level was 94.9. The objective of denationalization and privatization of apartments should be to establish ownership and to redress a wrong, but often just the opposite has happened. Legislation in the form it was adopted has actually led to a number of new injustices. Let us look at, for example, the returning of apartments in kind, even when they were occupied by residents with housing rights to them. Slovenia was the only one of all the transition countries to implement this. Many people in this situation were unjustly treated and indeed exploited by the new owners, but the state has done very little to help and has actually continued to write acts that have done very little to prevent a number of malversations. The government had by far the most problems with the adoption of the privatization of companies act. The proposals concerning the method of privatization, put forward by Aleksander bajt and Ivan Ribnikar, were given little serious discussion at government level. However, within the coalition there was a conflict between two completely different economic and political concepts and in the end, some sort of interim model between Mencinger's and Sachs's proposal prevailed. During the period from 1990 to the adoption of the OTCA at the end

of 1992, many companies converted their status, increased in capital or reorganized on the basis of the Yugoslav legislation of that time. Because at that time the state had not yet fully established the institution of control over the status and financial-capital changes of the companies that had social capital, there was, of course, wide scope for abuse. During this period, so-called "wild privatization" took place. In order to prevent such abuses, in December 1990 two state institutions that were supposed to supervise and regulate the process of privatization and restructuring were established. The Agency of the Republic of Slovenia for Restructuring and Privatization has supervised and followed the process, prepared guidelines and verified the privatization programmes, while The Fund of the Republic of Slovenia for Development has restructured companies. The latter also became the owner of companies and could negotiate and sign sales contracts. Today we are often witness to accusations about fearsome social stratification, stories about management takeovers and similar. What we have to realize is that the situation in society and the economy today is not a result of what took place yesterday or in recent years, but that we have to look for answers at the beginning of our transition story. The lion's share of controversial privatizations can reliably be attributed to delays in the long-term process of the adoption of The Ownership Transformation of Companies Act. We cannot affirm that the so-called "wild privatization" ran by the so-called Marković acts, because if that were the case, it certainly would not be controversial and illegal. In fact, it only referred to a legally unresolved Marković conception of privatization. One fact we cannot dispute is that while politicians were arguing and discussing possible solutions to the problems of ownership transformation, some had already seized a considerable section of socially-owned property. Let us recall the two, so-called "higher forms" of abusing social property, which some were taking advantage of when relevant legislation had not yet been adopted. The first is by-pass companies. This was a well-known and widespread phenomenon of establishing a company in private ownership, set up by workers employed in a social

enterprise with the same or similar subject of business for which the social company was registered. The social company was then run down, until they entered liquidation and bankruptcy. This serves as a clear case of “wild privatization”. The other example represents a free transfer of social capital, which refers to the second paragraph of article 145 of the Law on Enterprises from 1990. The described transfer of the capital, even if carried out between companies that were in social ownership, was illegal. In this way, mixed companies now became social property owners in social companies and by doing so also indirectly privatized social companies without the Privatization Act, which was unacceptable and illegal. Of course, there were also other forms of abusing social property, such as unfounded abatement of debts, improper profit-sharing and unpaid transfer of capital. In any case the fundamental cause of “wild privatization” was the fact that the privatization of public property was possible from the outset, without adequate rules and regulations. Moreover, despite warnings from the relevant institutions, the Slovenian parliament did not react. The same was also true in the case of the aforementioned article 145. b of the Law on Enterprises, which allowed free transfer of social property under one’s own will and which the Slovenian parliament did not withdraw or supplement in time. According to data from the Agency for Auditing, during the period from 1 January 1990 to 31 December 1992 there was a deficit of socially-owned property to the value of 86,174 million Slovenian Tolars or, if revalorized, the value of 1,238,454,581.87 Euros. In total, according to the audit, the deficit of socially-owned property in the period from 1 January 1990 to 31 July 2004 was to the value of 104 billion-Slovenian Tolars. In any case, a small proportion of the population managed to recover significantly during this period. The long-term adoption of the appropriate legislation has thus had serious consequences. However, it is possible to understand the governing policy of that time, at least to a certain extent. According to many, the privatization law which was eventually adopted was the best of all those suggested. Certainly, if we accept that it is better to pause and re-

flect rather than make hasty decisions, it was certainly preferable to pass an appropriate law later than rush through an unsuitable one. It is also true, as Jože Mencinger admits, that the government at that time was a group of amateurs and either politicians or the appropriate bodies were able to deal with the situation (this was the same in all transition countries). In defence of the government at that time, we should also consider that processes such as the transition do not happen often and there is no manual for producing perfect results. All this can be understood, but what is harder to accept is the fact that consequently there were numerous abuses and economic benefits to some, which, of course, is the other, darker side of the story. Anyway, the finally adopted OTCA provides companies with seven methods of achieving ownership transformation and combines the elements of two different approaches, namely the decentralized approach, where most of the initiatives and decisions came from companies and the mass privatization of part of the shares so that they can be divided among citizens in exchange for certificates. Despite the long-term adoption of the OTCA, some flaws remained. The legislature had, *inter alia*, restricted audits to a three-year period from 1990 to 1992, assuming that the pre-privatization audit procedures would be completed by the end of 1994, which certainly was not the case. It turns out that the deadlines set by the legislator were missed completely and impossible to execute in practice. Inappropriate rules of law, among other things, triggered once again the unnecessary “legalization” of “wild privatization” after 1 January 1993 and thus the establishment of by-pass companies and similar malversations also continued after 31 December 1992. Up to the beginning of the operation of the Agency of the Republic of Slovenia for the Auditing of Ownership Transformation of Companies in August 1996, so after a period of almost three years, it was not possible to initiate an appropriate audit of previous privatization or to act according to the OTCA. One of the methods of becoming rich in Slovenia was provided by certificates. The majority of Slovenian citizens sold the certificates quickly, thinking they were nothing

more than a worthless piece of paper. Since 1993, however, the market in proprietary certificates has flourished. Brokerage firms were formed and a handful of better-informed citizens purchased the certificates at low value and exchanged them later for shares; while the share values increased (mostly), their owners became increasingly richer. The processes of ownership and privatization have taken a relatively slow course. Up to 7 November 1994, 700 companies submitted their programmes for restructuring to The Agency of the Republic of Slovenia for Restructuring and Privatization, which was 52 per cent of all those liable for transformation by law. In early May 1998 the Act Concluding Ownership Transformation and Privatisation of Legal Entities Owned by the Development Corporation of Slovenia came into force, which defined the transition from the decentralized to centralized form of privatization. In the six years of the process, almost all of the companies with social capital carried out ownership transformation, and only a small number of companies chose not to privatize, because of their own inactivity, or other objective reasons. By completing the process of the ownership transformation of companies, the first phase of the transition process was completed, the aim of which was to push Slovenia into common global trends and economic flows and also enter into the European integration process. With the completion of the process a new investment cycle was also initiated, thereby increasing not only the economic growth and employment but also the share of foreign investments. After the formal completion of the process of ownership transformation of companies, it was necessary to complete the second part of the transition process, namely the privatization of state property. The sale of state property represents another form of "wild privatization". The majority of capital shares in the period 1995–2005 were sold without public bids, therefore non-transparently. The privatization method was otherwise well-intentioned and allowed a high level of worker and employee involvement in ownership changes, but the good intentions came to nothing. During the privatization process, the participation of internal owners (non-management em-

ployees) and state funds declined, but the participation of investment firms and managers increased. Slovenia's entry into the European Union marked the formal end of the transition, however the emphasis here is on formal, because only after that period did the privatization prey or its results begin to show. We have been witness to frequent stories of management takeovers, numerous accusations and polemics. These events served the politicians mostly for the purpose of collecting votes; let us not forget the story of the sale of Mercator. The management buyouts did not start in BTC, Iskra, Merkur or Laško. A unique case of a Slovenian management buyout took place in 1995 in the company Agroruše. It is reasonable to add that where privatization was carried out fairly and by the will of the people, where there was no double crossing and injustice and in particular, where intentions were entirely honest, those who undertook the process of ownership transformation were able to live with an entirely different spirit and even better. Unfortunately, it transpired that in a large number of Slovenian companies the motivating principles of the managers were less than fair, accruing benefits and greed. As previously mentioned, things were not as closely regulated as they should have been at the very beginning. We are thinking in particular here of the legal aspect; little has changed. There were many "loopholes" in the acts and many of those who are now accused of all kinds of abuses, have acquired their wealth, so to speak, legally. A large share of the responsibility lies with the legal system and politicians, because the National Assembly is a place where acts are proposed and adopted. As mentioned previously, many of the deficits in the first period of transition occurred because legislation was inadequate or pending, as well as calls to action being largely ignored. In the first phase of transition, politicians behaved – except in the election period, obviously – as if wild privatization were only an idea, completely foreign to the Slovenian economy. If we mention the later period and the aforementioned notorious manager's takeovers, the fact is that a great deal of them also happened with the generous help of the politicians. Whether we like it or not, politics and the econ-

omy are co-dependent areas, as was illustrated so strikingly during the process of privatization, since the latter often served policy as a tool to increase influence. Even in stories that were seemingly all about the national interest, it transpired that the interests of individuals prevailed. The concept of policy in its narrow sense is defined as directing society with the help of the state. And given the fact that socially-owned property has mostly landed in the hands of a handful of people, that we are witnessing distinctive social stratification, that many do not believe in a state governed by the rule of law and the like, it is clear that the policy has not entirely successfully directed Slovenian society to the intended goal.

A process that cannot be separated from the processes of privatization and macroeconomic stabilization is the restructuring of the economy, which can also hardly be described as successful. Restructuring has often involved experimenting with completely unnecessary financial institutions on the one hand, and with the destinies of thousands of employees on the other hand. Restructuring in Slovenia was gradual, dislocated and often without state aid (mostly because of constant party political suspiciousness, fear of accusations of abusing socially-owned property; also through the activities of various parliamentary commissions of inquiry and the drawn-out auditing of property procedures in companies). In the first period especially, a large share of the restructuring took the form of redundancy and retirement with occasional, mainly unsuccessful state interventions. In the first period we witnessed numerous bankruptcies and company liquidations. Similar restructuring, but to a smaller degree continued when Slovenia reached the peak of the transformation crisis. The process of restructuring the Slovenian economy began at the end of the eighties, but in fact a new economic situation was created no earlier than the early nineties, with the creation of an independent Slovenian state. What was most noticeable about the new economy was a change in ownership and the size structure, which could almost exclusively be attributed to emerging companies. From the structure of value added by business, what could be seen very clearly were the de-

clining industry share and an increase in the importance of the service sector. The restructuring of the Slovenian economy can certainly not be described as successful, at least not entirely. If not before, this statement proved to be true when after the first quarter of 2009, Slovenia officially lapsed into recession brought about by the global financial and economic crisis. The recession occurred for the first time since 1993, when our country passed over to the transformation recovery and we again witnessed a decline in economic activity, the failure of companies and high unemployment. Crises, which are an integral part of economic life, highlight accumulated economic imbalances or irregularities, and this is exactly what happened in Slovenia. Many of the companies which were not successfully and suitably restructured during the transition have collapsed. Many were forced to reorganize and restructure. So, in the area of privatization and restructuring of the economy, while everything was not positive, it was also not entirely negative, which is not unusual. The two processes are extremely complex and demanding, and have also caused the most problems in other transition countries.

In the transition period, there was also no reduction of interregional differences. The regions dealt with the transition with varying degrees of success. Their success depended largely on their initial conditions and in particular on their economic structure. The regions which were able to resolve transitional problems more easily are mainly in Central Slovenia, Obalno-Kraška (Coastal-Kras) and Gorenjska. Gorenjska, burdened with an old industrial structure, was in a slightly more difficult position. Dolenjska was throughout the most export-oriented of all Slovenian regions; Goriška stood out with the lowest share of unemployed in the population of working age; among less developed regions, but with potential economic structure, lay Pomurska and the Notranjsko-Kraška region. Podravska, Koroška and Spodnjeposavska region belonged to the semi-developed regions with problematic economic structures and positively assessed developmental potential. In last place, both in development as well as in prospects, was the Zasavje region. The global financial and economic

crisis which deeply cut into the Slovenian economy in 2009 has additionally affected the regions. Most deeply affected was Pomurje, already one of the least developed areas, where there was no proper restructuring of the economy and where economic activity was based on activities with lower value added per employee. In order to address the imbalance in regional development, quite a number of acts and measures were adopted, but the fact remains that considerable regional disparities still exist within Slovenia. For example, in 2005 GDP per capita ranged from 67 per cent of the Slovenian average in the Pomurska region to 144 per cent in the Central Slovenia region. At the time of writing this dissertation, new legislation is in the process of being adopted, which is supposed to divide Slovenia into regions in order to avoid centralization and restore balanced regional development.

After the formal completion of the transition Slovenia cannot be described as the land of milk and honey. It is a country that is dealing with and facing similar problems to other comparable countries. Expectations regarding the transition into a market economy were great. I would dare say that those expectations were too great (just as in other transition countries), which is clear to us today and is mainly a result of helplessness, hopelessness and also a lack of understanding of the current system. It is often said that we in Slovenia wrote in the Constitution that we are introducing a market economy but have slid into a capitalist economy. Romantic notions make it even more difficult to accept the fact that Slovenia has not only chosen a market economy, but has also moved into the capitalist system and to all that belongs to the latter. Capitalism, custom-made for human beings, as we imagined it in Slovenia, is sadly only an illusion. To have private property without owners, an equal distribution of profits and capitalism without social stratification are simply pie in the sky. Social stratification is a consequence of the capitalist system, and we must add, that the latter is actually even more distinct in other comparable countries. We are not entirely clear about the role of the state, in Slovenia, or anywhere else. On the one hand

we want the state to play a smaller role in the economy or withdraw completely; on the other hand we are demanding help in critical conditions. If not before, the latest global financial and economic crisis have demonstrated that the market cannot be the sole regulator of the system and that the role of government is important and welcome. Considerable differences exist between capitalist systems and Slovenians are – and we should be well aware – still very socially oriented and with considerable empathy for others. Of course, a change for the better is always possible, but to expect that we will live in a country where everybody is employed and has a high salary is simply an illusion within the existing system. 1991 marks a significant turning point in our history. Attaining independence, gaining international recognition and entering into various international bodies, with the pinnacle – entrance into the European Union in 2004 – are achievements our ancestors could only dream of. If we draw a line, the process of economic transition and the transition to an open socio-market economy in Slovenia deserves positive historical appraisal with a black dot that, as in other transition countries, points to missed strokes and opportunities. This is understandable, because a process as complex as the transition cannot be accomplished entirely as planned or intended, since matters in practice often do not run as smoothly they are written in textbooks and acts of law.

Seznam kratic in okrajšav

- APPNI – Agencija za plačilni promet, nadzor in informiranje
- ARLPP – Agencija Republike Slovenije za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij
- AS – Arhiv Republike Slovenije
- BBC – British Broadcasting Corporation
- BDP – bruto domači proizvod
- BIH – Bosna in Hercegovina
- BS – Banka Slovenije
- C.E.E.P.N. – Central and Eastern European Privatization Network
- CEFTA – Central European Free Trade Agreement
- CK ZKS – Centralni komite Zveze komunistov Slovenije
- DDV – davek na dodano vrednost
- DEMOS – Demokratična opozicija Slovenije
- DP – družbeni proizvod
- EBRD – European Bank for Reconstruction and Development
- ECB – European Central Bank
- ECU – European Currency Unit
- EFTA – European Free Trade Association
- EIB – European Investment Bank
- EM – Elektro in splošna montaža
- EMU – European Monetary Union
- ERM II – Exchange rate mechanism
- ESCB – European System of Central Banks
- ESOP – Employee Stock Ownership Plan
- EU – Evropska unija

EUR – evro
EUROSTAT – Evropski statistični urad
GATT – General Agreement on Tariffs and Trade
GG – Gospodarska gibanja
GZP – Grafično-založniško podjetje
GZS – Gospodarska zbornica Slovenije
IBRD – International Bank for Reconstruction and Development
IDA – International Development Association
IFC – International Finance Corporation
IMD – International Institute for Management Development
IMF – International Monetary Fund
itd. – in tako dalje
KAD – Kapitalska družba
KD – kaznivo dejanje
KDD – Klirinško-depotna družba
KZ – Kazenski zakonik
LDS – Liberalna demokracija Slovenije
MIGA – Multilateral Investment Guarantee Agency
MNZ – Ministrstvo za notranje zadeve
MO – Mestna občina
MPP – Mariborski projekt prestrukturiranja
MSP – Mikro, mala in srednje velika podjetja
MTT – Mariborska tekstilna tovarna
NATO – North Atlantic Treaty Organisation
NBP – National Bank of Poland
NFD – Nacionalna finančna družba
OECD – Organization for Economic Co-operation and Development
ONZ – Organ za notranje zadeve
OTC (trg) – Over The Counter Market
OZD – Organizacija združenega dela
OZD – Organizacija združenega dela
OZN – Organizacija združenih narodov
p. o. – Prodajna (poslovna) organizacija
PAMB – Pokrajinski arhiv Maribor
PID – pooblaščen investicijska družba (privatizacijski investicijski sklad)
PIK – Tovarna perila in konfekcije
RS – Republika Slovenija
SDK – Služba družbenega knjigovodstva

SDS – Slovenska demokratska stranka
 SDZ – Slovenska demokratična zveza
 SDZS – Socialdemokratska zveza Slovenije
 SECU – State Employees Credit Union
 SEV – Svet za evropsko vzajemnost
 SFRJ – Socialistična federativna republika Jugoslavija
 SGP – Splošno gradbeno podjetje
 SIT – slovenski tolar
 SKD – Slovenski krščanski demokrati
 SOD – Slovenska odškodninska družba
 SOZD – Sestavljena organizacija združenega dela
 SRD – Slovenska razvojna družba
 SRS – v besedilu se pojavlja v dveh različnih kontekstih,
 in sicer 1. kot Slovenski računovodski standardi in
 2. kot Socialistična Republika Slovenija
 SSRP – Slovane Special Restructuring Program
 STAT – Statistical Office of the Republic of Slovenia
 SURS – Statistični urad Republike Slovenije
 SVEZ – Služba Vlade Republike Slovenije za evropske
 zadeve
 SZ – Stanovanjski zakon
 SZDL – Socialistična zveza delavskih ljudstev
 TAM – Tovarna avtomobilov Maribor
 TIPPO – Tovarna industrijske pralne in procesne opre-
 me
 TOZD – Temeljna organizacija združenega dela
 TOZD – Temeljna organizacija združenega dela
 TPI – Tovarna procesne opreme in inženiring
 TVT – Tovarna vozil in toplotne tehnike
 UL RS – Uradni list RS
 UL SFRJ – Uradni list Socialistične federativne Republi-
 ke Jugoslavije
 UL SRS – Uradni list Socialistične Republike Slovenije
 UMAR – Urad za makroekonomske analize in razvoj
 USA – United States of America
 USD – The United States Dollar
 WEF – World Economic Forum
 ZDA – Združene države Amerike
 ZDen – Zakon o denacionalizaciji
 ZDIJZ – Zakon o dostopu do informacij javnega značaja
 ZDR – Zakon o delovnih razmerjih
 ZGD – Zakon o gospodarskih družbah

ZISDU – I – Zakon o investicijskih skladih in družbah
za upravljanje
ZK – Zveza komunistov
ZKJ – Zveza komunistov Jugoslavije
ZKS – Zveza komunistov Slovenije
ZLPP – Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij
ZLRP – Združenje lastnikov razlaščenega premoženja
Slovenije
ZMAR – Zavod za makroekonomske analize in razvoj
ZPN PID – Zakon o pravnih naslednicah pooblaščenih
investicijskih družb
ZPS PID – Zakon o prvem pokojninskem skladu in preo-
blikovanju pooblaščenih investicijskih družb
ZPVZDruP – Ukaz o razglasitvi Zakona o prenehanju
veljavnosti Zakona o družbenem pravobranilcu Re-
publike Slovenije
ZSDU – Zakon o sodelovanju delavcev pri upravljanju
ZSMS – Zveza socialistične mladine Slovenije
ZSSS – Zveza svobodnih sindikatov Slovenije
ZSTAMA – Zakon o ukrepih za sanacijo gospodarske-
ga položaja TAM Maribor d. d. in njegovih odvisnih
družb ter Avtomontaže TAM Bus, d.o.o.
ZUDDob – Zakon o udeležbi delavcev pri dobičku
ZVDAGA – Zakon o varstvu dokumentarnega in arhi-
vskega gradiva
ZZZPB – D – Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za
primer brezposelnosti

Literatura in viri

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1272, Družbeni pravobranilec Slovenije

AS 1994, Služba Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve

AS 223, Vlada Republike Slovenije

PAMB – Pokrajinski arhiv Maribor

PAMB 1771022, Medobčinski svet ZKS za Podravje – Maribor 1968–1990

Literatura

Albreht, Matjaž. Slovenija krši evropsko socialno listino. *Delo/Sobotna priloga*, 6. 2. 2010.

Androjna, Roman. Investicijski skladi. *Agens*, št. 3, november 1993, str. 4–5.

Aplenc, Andrej. *Prodaja Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.

Arh, Urška. Brezposelnost, inflacija in gospodarska rast v državah v prehodu. *Naše gospodarstvo*, letnik 50, št. 3/4, 2004, str. 87–98.

Aristovnik, Aleksander. Vloga makroekonomske politike pri doseganju zunanjega ravnovesja držav srednje in vzhodne Evrope. *Naše gospodarstvo*, letnik 47, št. 3/4 2001, str. 247–267.

- Arrighi, Giovanni. *Dolgo dvajseto stoletje. Kapitalizem, denar in moč*. Ljubljana: Sophia, 2009.
- Babič, Blaž. Predvolilni gospodarski program koalicije Demos. *Prispevki za novejšo zgodovino*, letnik XL-VIX, št. 2, 2009, str. 169–188.
- Bajt, Aleksander. Gospodarski vidiki zasebljanja stanovanj. *Gospodarska gibanja*, št. 224, Ekonomski inštitut pravne fakultete, 1992, str. 25–42.
- Bajt, Aleksander. Protiustavnost uzakonjenega sistema lastninjenja. *Gospodarska gibanja*, št. 246, Ekonomski inštitut pravne fakultete, 1994/1, str. 19–38.
- Bajt, Aleksander. Zakon o denacionalizaciji kot zanikanje zasebne lastnine. *Gospodarska gibanja*, št. 223, Ekonomski inštitut pravne fakultete, 1991/12, str. 25–34.
- Bajt, Aleksander. Zdaj bi pa že bil čas, da se kaj stori za gospodarstvo! *Naši razgledi*, let. 40, št. 17, Ekonomski inštitut pravne fakultete, 13. 9. 1991, str. 478–479.
- Baletić, Zvonimir et al. (ur.). *Hrvatsko gospodarstvo u tranziciji*. Zagreb: Ekonomski institut Zagreb, 1999.
- Bandelj, Nina. *From Communists to Foreign Capitalists. The social foundations of foreign direct investments in postsocialist Europe*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2008.
- Bannock, Graham et al.. *Dictionary of economics*. London: The Economist: Profile books, 2003.
- Barisitz, Stephan. *Banking in Central and Eastern Europe 1980–2006. A comprehensive analysis of banking sector transformation in the former Soviet Union, Czechoslovakia, East Germany, Yugoslavia, Belarus, Bulgaria, Croatia, the Czech Republic, Hungary, Kazakhstan, Poland, Romania, the Russian Federation, Serbia and Montenegro, Slovakia, Ukraine and Uzbekistan*. London and New York: Routledge, 2008.
- Begović, Boris, Mijatović, Boško (ed.). *Four Years of Transition in Serbia*. Beograd: Center for Liberal-Democratic Studies, 2005.
- Bekő, Jani (ur.). V gospodarskih vrtincih, *Bilten EDP*, letnik 25, št. 1/3. Maribor: Ekonomsko-poslovna

- fakulteta, Inštitut za ekonomsko diagnozo in prognozo, 2002.
- Berdnik, Mojca. Prihaja leto koncentracije. *Gospodarski vestnik*, št. 50, 1998, str. 11–12.
- Berend, Ivan T.(ur.). *Transition to a market economy at the end of the 20th century = Übergang zur Marktwirtschaft am Ende des 20. Jahrhunderts*. München Südosteuropa-Gesellschaft, 1994.
- Berend, Ivan T.. *From the Soviet Bloc to the European Union. The Economic and Social Transformation of Central and Eastern Europe since 1973*. Cambridge/New York Cambridge: University Press, 2009.
- Bergant, Zvonko in Plavec, Bernardka. *Slovenija v evroatlantskih povezavah*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2008.
- Berglöf, Erik in Roland, Gerard (ur.). *The economics of transition: the fifth Nobel Symposium in Economics*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Bešter, Janez. *Prevzemi podjetij in njihovi učinki na delničarje, managerje, zaposlene, upnike in državo*. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1996.
- Blažek, Ladislav. *Czech enterprises in the process of transition*. Brno: Faculty of Economics and Administration/Masaryk University, 1998.
- Bohinc, Rado (ur.). *Slovenska korporacija v evropskih razmerah*, Zbornik razprav. Ljubljana: Slovenski raziskovalni inštitut za management, Fakulteta za družbene vede, 1999.
- Bohinc, Rado in Bratina, Borut. *Upravljanje korporacij, Knjižna zbirka Pravo in gospodarstvo*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2005.
- Bohinc, Rado in Milkovič, Nina (ur.). *Privatizacija na Slovenskem 1990–1992*. Ljubljana: Slovenski inštitut za management Ljubljana d.d., DZS, d. d., 1993.
- Böhm, Andreja (ur.). *Privatization in Central & Eastern Europe 1994*. Ljubljana: CEEP, 1995.
- Böhm, Andreja (ur.). *Privatization in Central & Eastern Europe 1995*. Ljubljana: CEEP, 1996.
- Böhm, Andreja. *Privatization Through Restructuring. Agens*, št. 7, marec 1994, str. 10–11.
- Bole, Velimir. Denarno povpraševanje in monetarno stiskanje. Izkušnje iz 1990. leta. *Gospodarska giba-*

- nja, št. 212, 1990/12, Ekonomski inštitut pravne fakultete, str. 23–33.
- Bole, Velimir. Ekonomskopolitični pogoji v 1991 ali podajanje v neznano. *Gospodarska gibanja*, št. 214, 1991/2, Ekonomski inštitut pravne fakultete, str. 25–39.
- Boncelj, Jože. *Bankrotirana družba, Izmišljeni lastniki*. Ljubljana: SAN-PRO, 1999.
- Borak, Neven (ur.). *Korporacijsko prestrukturiranje, 6. letno srečanje zveze ekonomistov Slovenije*. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 1998.
- Borak, Neven (ur.). *Slovensko podjetje v devetdesetih*. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 2000.
- Borak, Neven in Lazarevič, Žarko (ur.). *Prevrati in slovensko gospodarstvo v 20. stoletju; 1918–1945–1991*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.
- Borak, Neven in Lazarevič, Žarko (ur.). *Gospodarske krize in Slovenci*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino/Zveza ekonomistov Slovenije, 1999.
- Borak, Neven in Ovin, Rasto (ur.). *Prehod in prestrukturiranje slovenskega gospodarstva, 1. letna konferenca Znanstvene sekcije Zveze ekonomistov Slovenije*. Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije, 1997.
- Borak, Neven. *Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, Zbirka Spekter, 2002.
- Borak, Neven. *Gospodarski vzroki razpada Jugoslavije: ekonomsko-gospodarska razlaga, Doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani/Filozofska fakulteta, 2001.
- Borak, Neven. *Iskanje Guliverja ali kako preživeti?* Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994.
- Borak, Neven. *Spočetje ekonomske samostojnosti*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, Zbirka Forum, 1992.
- Brabant van, Josef M.. *The political economy of transition: coming to grips with history and methodology*. London / New York: Routledge studies of societies in transition, 1998.
- Brščič, Bernard. Tovašijski kapitalizem je utemeljen na klientelizmu, kriminalu in korupciji. *Finance*, št. 115/2759, 17. 6. 2008, str. 10–11.

- BS lahko naredi več. Intervju z dr. Janezom Šušteršičem: UMAR. *Gospodarski vestnik*, leto 50, št. 28, 12. 7. 2001, str. 14–15.
- Bučar, France. *Resničnost in utvara*. Maribor Založba: Obzorja, 1986.
- Bučar, France. *Slovinci in prihodnost: slovenski narod po rojstvu države*. Radovljica: Didakta, 2009.
- Chomsky, Noam, Mcchesney, Robert Waterman; Potočkar, Jure, Rizman, Rudi (prevod). *Profit pred ljudmi: neoliberalizem in globalna ureditev*. Ljubljana: Sajnje, 2005.
- Cirman, Andreja. Lastna nepremičnina – najpogostejša naložba v Sloveniji. *Moje Finance*, letnik 2, št. 2, 2002, str. 4–8.
- Csaba, Laszlo (ur.). *Privatization, liberalization and destruction: recreating the market in Central and Eastern Europe*. Dartmouth: Aldershot, 1994.
- Czech Republic, 1999 country profile*. London: European Bank for Reconstruction and Development, 1999.
- Czech Republic: completing the transformation of banks and enterprises*. Washington: World Bank, 2008.
- Čapek, Aleš, Mertlik, Pavel. *Organizational change and financial restructuring in Czech manufacturing enterprises 1990–1995*. Praha: Češka narodni banka/Institut ekonomie, 1996.
- Čeh, Silva. “Dobimo mi, da ne bi dobili drugi”. Intervju z Markom Simonetijem. *Delo/ Sobotna priloga*, leto 35, št. 122, 29. 05. 1993, str. 27.
- Čeh, Silva. Intervju z Markom Simonetijem. *Agens*, št. 3, november 1993, str. 2–3.
- Čeh, Silva. Intervju z Metodom Dragonjo. *Agens*, št. 6, februar 1994, str. 2–3.
- Čeh, Silva. Intervju z Miro Puc. *Agens*, št. 35, junij 1996, str. 2–4.
- Čepič, Zdenko (ur.). *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2010.
- Čepič, Zdenko et al. (ur.). *Slovenska novejša zgodovina 2, Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga/Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.

- Čerin, Aleš. *Najboljše moštvo. Vzpon in razrešitev Zorana Jankovića*. Tržič: Učila International, 2006.
- Češka, Roman et al.. *Small privatization in Central and Eastern Europe*. Ljubljana: CEEP, 1993.
- Damijan, Jože. Slovenska privatizacijska burka. *Gospodarski vestnik*, št. 51, leto XLI, 24. 12. 1992, str. 14–15.
- Damijan, Jože. Šok, če bi šli po poti Poljske. *Gospodarski vestnik*, št. 45, leto 42, 1993, str. 18–20.
- Dedek, Oldrich et al.. *The Break-up of Czechoslovakia: An In-depth Economic Analysis*. Aldershot: Avebury, 1996.
- Demšar, Jakob. Gospodarski kriminal: Kje so meje dopustnega? *Delo/Sobotna priloga*, leto 51, št. 247, 24. 10. 2009, str. 14–15.
- Dernovšek, Igor. Nova slovenska realnost. *Gospodarski vestnik*, leto 51, št. 21, 27. 05. 2002, str. 22–23.
- Dernovšek, Igor. Poslovno podzemlje se razrašča. *Gospodarski vestnik*, letnik 51, št. 15, 15. 04. 2002, str. 21–26.
- Desai, M. Raj. *Large Bank Finance and the Limits of Mass Privatization in Eastern Europe: The Case of the Czech Republic*. Cambridge: Center for international affairs, Harvard University, 1996.
- Devetaković, Stevan, Jovanović Gavrilović, Biljana, Rikalović, Gojko. *Nacionalna ekonomija, Peto izmenjeno i Stevan dopunjeno izdanje*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2008.
- Dobešova, Dana et al.. *The Transformation of the Czech Economy*. Brno: Masarykova univerzita v Brne/ Ekonomicko-spravni fakulta, 2003.
- Drenovec, Franček. Kaj se je zgodilo z zgodbo o uspehu? *Družboslovne razprave*, letnik 21, št. 48, april 2005, str. 13–25.
- Eatwell, John et al., Brglez, Milan (prevod). *Iz tranzicije v evropsko povezovanje, Oblikovanje prihodnosti srednje in vzhodne Evrope*. Ljubljana: Zbirka Sophia, Znanstveno in publicistično središče, 1996.
- Ekonomska tranzicija u Srbiji 2001–2005. Rezultati, strategije, perspektive. Savjetovanje ekonomista, privrednika i bankara*. Beograd: Naučno društvo

- ekonomista SCG sa Akademijom ekonomskih nauka i Ekonomski fakultet u Beogradu, 2006.
- Ferfila, Bogomil, Phillips, Paul Arthur. *Socioeconomic history of Slovenia: from medieval roots to European Union*. Ljubljana: Faculty of Social Sciences, 2009.
- Fikfak, Jurij, Prinčič, Jože, Turk, Jeffrey David. *Biti direktor v času socializma*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.
- Fink-Hafner Danica, Haček, Miro (ur.), *Demokratski prehod II, Slovenija v primerjavi z drugimi nekdanjimi jugoslovanskimi republikami*. Ljubljana: FDV, 2001.
- Fink-Hafner, Danica in Haček, Miro (ur.). *Demokratski prehod I, Slovenija v primerjavi s srednjeevropskimi postsocialističnimi državami*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2000.
- Franca, Valentina, Globočnik, Nina. Vsebina pogodbe o udeležbi delavcev pri dobičku. *Industrijska demokracija*, št. 10, 2008, str. 4–8.
- Gerhard, Pohl (ur.). *Privatization and restructuring in Central and Eastern Europe: evidence and policy options*. Washington: The World Bank, 1997.
- Gerovac, Ksenija. Šesta letna konferenca C.E.E.P.N. *Agens*, št. 29, december 1995, str. 13–14.
- Gerovac, Ksenija. Uprava Tama verjame v prihodnost novih družb. *Agens*, št. 34, maj 1996, str. 2–4.
- Gjuričova, Adela in Kopeček, Michal (ur.). *Kapitoly z dejin česke demokracie po roce 1989*. Praha: Paseka / Litomyšl, 2008.
- Godec, Borut. Tranzicijska kriza je končana, gospodarski kriminal upada. *Finance/Priloga*, št. 51, 24. 05. 1999, str. 16.
- Gorenčič, Dušan. *Financiranje stanovanjske gradnje z vidika nacionalne stanovanjske varčevalne sheme in evropske izkušnje s pogodbenim varčevanjem. Magistrsko delo*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2005.
- Granda, Stane. *Mala zgodovina Slovenije*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2008.
- Gregorec, Zdravko. *OECD Gospodarski pregledi 1996–1997: Slovenija, Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj*, Ljubljana: Center za sodelovanje

- z gospodarstvu v tranziciji/Ministrstvo za zunanje zadeve/Urad za evropske zadeve, 1997.
- Gregurek, Miroslav. Stupanj i učinci privatizacije u Hrvatskoj. *Ekonomski pregled*, leto 52, št. 1-2, str. 155-188.
- Halushka, A. Andrij. *The Financial System of the Czech Republic*. Wien: Institute for Advanced Studies, 1997.
- Hanžek, Matjaž, Gregorčič, Marta (ur.). *Poročilo o človekovem razvoju – Slovenija 2000-2001*. Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj, 2003.
- Hoen, W. Herman. *The transformation of economic systems in central Europe*. Northampton: Studies in comparative economic systems, 1998.
- Horvat, Uroš. Razvoj prebivalstva v mestu Maribor v obdobju med letoma 1981-2002. *Revija za geografijo*, let. 1, št. 1, 2006, str. 41-62.
- Hribernik, Franc. Socialna varnost brezposelnih. *Socialno delo*, Letnik 34, št. 2, 1995, str. 133-142.
- Intervju z dr. Jožetom Mencingerjem. *Mladina*, št. 46, 10. 11. 2006, str. 36-40.
- Ivan Ribnikar. Drugi (in tretji) steber pokojninskega sistema in trg kapitala. *Bančni vestnik*, let. 47, št. 5, maj 1998, str. 49-51.
- Inflacijo povzroča in nato "zavira" država! *Gospodarska gibanja*, št. 343, 2002/11, Ekonomski inštitut pravne fakultete, str. 6-24.
- Jaklin, Jože, Herič, Boštjan. Economic transition in Slovenia - 1996. *CEEPN annual conference series*, št. 7, 1996, str. 466-501.
- Jakomin L., Alenka. Intervju z Draškom Veselinovičem. *Agens*, št. 15, oktober 1994, str. 2-3.
- Jakomin L., Alenka. Intervju z Dušanom Mramorjem. *Agens*, št. 8, april 1994, str. 2-3.
- Jakomin L., Alenka. Intervju z Richardom J. Waltersom. *Agens*, št. 33, april 1996, str. 2-5.
- Jakomin, L. Alenka. Intervju z Antonom Ropom. *Agens*, št. 2, oktober 1993, str. 2-3.
- Jakomin, L. Alenka. Intervju z Dušanom Trisko. *Agens*, št. 4, december 1993, str. 2-3.
- Jančar, Mateja (ur.). *Kapitalizem, tranzicija, demokracija*. Ljubljana: Inštitut dr. Jožeta Pučnika, 2009.

- Javornik, Jana, Korošec, Valerija (ur.). *Poročilo o človekovem razvoju Slovenija 2002/2003. Človekov razvoj in zdravje*. Ljubljana: UMAR, 2003.
- Jedrzejczak, T. Gregory et al.. *Reprivatization in Central & Eastern Europe: country privatization reports & specific implementation issues*. Ljubljana: CEEP, 1992.
- Judt, Tony. *Povojna Evropa 1945–2005*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.
- Kazenski zakonik Republike Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, 1994.
- Kanjuo-Mrčela, Aleksandra. Lastništvo zaposlenih – mednarodne izkušnje. *Industrijska demokracija*, let. 1, št. 2, 1997, str. 26–27.
- Kanjuo-Mrčela, Aleksandra. Lastništvo zaposlenih na prelomu tisočletja. *Industrijska demokracija*, let. 6, št. 10, 2002, str. 21–24.
- Kirchner, J. Emil (ur.). *Decentralization and transition in the Visegrad: Poland, Hungary, the Czech Republic and Slovakia*. Basingstoke: Macmillan, 1999.
- Klaus, Vaclav. *On the Road to Democracy, The Czech Republic from Communism to Free Society*. Dallas: National Center for Policy Analysis, 2005.
- Klemenčič M. Marijan (ur.). *Gospodarska problematika slovenskega alpskega sveta in slovenskih mest*, št. 11, Ljubljana: Oddelek za Geografijo Filozofske fakultete, 1995.
- Klvačova, Eva et al.. *Czech experience of economic transition and EU accession processes*. Prague: Professional Publishing, 2005.
- Kmet, Rotija. Zunanje neravnovesje in ekonomska politika v obdobju tranzicije (primer Češke, Madžarske in Poljske z možnimi zaključki za Slovenijo). UMAR, Delovni zvezek št. 10, letnik VIII, 1999.
- Kocjan, Vida. Tranzicijski botri tajkunov. *Demokracija*, št. 22, leto XIII, 20. 05. 2008, str. 24–27.
- Koražija, Nataša. Pravična bi bila deprivatizacija! Intervju z Boštjanom Penkom. *Gospodarski vestnik*, leto 52, št. 14, 07.–13. 04. 2003, str. 30–33
- Korže, Uroš. Zlata pravila za uspešno prestrukturiranje. *Agens*, št. 35, junij 1996, str. 7.

- Kovač, Bogomir et al.. Kako lastniniti slovensko podjetje. *Gospodarski vestnik*, Ljubljana 1993.
- Kovač, Bogomir. Kot na začetku devetdesetih. *Delo/Sobotna priloga*, 14. 12. 2002, str. 8.
- Kovač, Bogomir. Obsojeni na uspeh? *Mladina*, št. 26, 24. 06. 2006, str. 34.
- Kovač, Bogomir. *Rekviem za socializem. Ekonomske reforme v socialističnih državah*. Ljubljana: DZS, 1990.
- Kovač, Bogomir. *Uvod v podjetništvo: analiza poslovnega načrta*, Ljubljana: Univerza, 1990.
- Kovač, Matej. Roparski baroni. *Finance*, št. 105/2749, 03. 06. 2008, str. 12.
- Kovač, Stanislav. Cvikl odhaja, Slovenija raja. *Finance*, št. 50, 15. 03. 2010, str. 11.
- Kovač, Stanislav. Divja privatizacija. *Finance*, št. 106/2750, 04.06.2008, str. 16.
- Kovač, Stanislav. Jože Mencinger je oče slovenske tajkunizacije. *Finance*, št. 85, 06. 05. 2009, str. 12.
- Kovač, Stanislav. *Zamolčane zgodbe slovenske tranzicije*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- Kračun, Davorin. *Economics of transition: stabilization and economic performance*, Maribor: Inštitut za ekonomsko diagnozo in prognozo/Ekonomsko-poslovna fakulteta Maribor, 2000.
- Kračun, Davorin. Tranzicija, stabilizacija i ekonomski rast: iskustvo Slovenije. *Ekonomski pregled*, god. 56, br. 3/4, 2005, str. 145–162.
- Krašovec, Tone. *Deset let gospodarskega razvoja v samostojni Sloveniji*, Ljubljana: Združenje Manager/Razum, dr. Krašovec & Co. d.n.o., 2001.
- Križanič, France, Oplotnik, Žan. Ekonometrična ocena vpliva zaključka procesa lastninskega preoblikovanja podjetij na investiranje in dinamiko prilivov tujega kapitala v Slovenijo. *Gospodarska gibanja*, št. 309, 1999/10, str. 25–35.
- Križanič, France. O zastoju gospodarske dejavnosti v Sloveniji. *Gospodarska gibanja*, št. 225, 1992/2, Ekonomski inštitut pravne fakultete, str. 23–41.
- Krnc, Janez. Revizije predhodnega lastninjenja. *Gospodarska gibanja*, št. 20, 22. 5. 1997, str. 71–74. URL: <http://www.ius-software.si>, (18. 1. 2010).

- Lampe R., John. *Yugoslavia as History. Twice there was a country*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Lane, David Stuart, Myant, Martin (ur.). *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries (Studies in Economic Transition)*, Basingstoke/New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Lastninsko preoblikovanje slovenskih podjetij, Poročilo o delu Agencije RS za prestrukturiranje in privatizacijo*, Ljubljana: Agencija RS za prestrukturiranje in privatizacijo, 1999.
- Lavigne, Marie. *The Economics of Transition. From Socialist Economy to Market Economy*, Houndmills etc.: Macmillan Press LTD, 1999.
- Lavrač, Vladimir. *Slovenska pot do prevzema evra*, Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja v Ljubljani, 2007.
- Lazarevič, Žarko, Lorenčič, Aleksander (ur.). *Podobe modernizacije: poglavja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju*, Ljubljana: Zbirka Razpoznavanja/ Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Lazarevič, Žarko. *Plasti prostora in časa. Iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja*, Ljubljana: Zbirka Razpoznavanja/Inštitut za novejšo zgodovino, 2009.
- Lazarevič, Žarko. Prostor, gospodarstvo, in razmerja. Jugoslovanski ekonomski prostor in razmerja. *Prispěvki za novejšo zgodovino*, letnik XLIX, št. 1, str. 279–292.
- Lazarevič, Žarko. Sočasnost slovenskega gospodarskega razvoja. *Zgodovinski časopis*, št. 3/4, 2007, str. 393–410.
- Lorber, Lučka. Gospodarska tranzicija Slovenije v procesu globalizacije. *Geografski zbornik*, letnik 39, 1999, str. 133–166.
- Lorber, Lučka. Strukturne spremembe mariborskega gospodarstva po letu 1991. *Revija za geografijo*, let. 1, št. 1, 2006, str. 63–78.
- Lorenčič, Aleksander. Gospodarska kriminaliteta: "Temna stran kulturnega in tehnološkega razvoja člo-

- veštva". *Zgodovina za vse*, leto XVI, št. 1, 2009, str. 130–141.
- Lorenčič, Aleksander. Gospodarstvo v ptujski občini v osemdesetih. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letnik 78/43, št. 1, 2007, str. 68–77.
- Lorenčič, Aleksander. Lastniška struktura v podjetjih in participacija delavcev v njej po osamosvojitvi Slovenije. *Svobodna misel*, letnik 18, št. 21; Priloga: letnik 1, št. 21, 13. 11. 2009, str. 10–12.
- Lorenčič, Aleksander. Makroekonomski kazalci Slovenije v času tranzicije: od recesije in stabilizacije preko okrevanja do vstopa v Evropsko unijo. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, leto 80, št. 2–3, 2009, str. 179–199.
- Lorenčič, Aleksander. Pretvorba družbene lastnine v privatno – osrednji problem slovenske gospodarske tranzicije. *Prispevki za novejšo zgodovino*, letnik XLVIX, št. 2, Ljubljana 2009, str. 189–206.
- Lorenčič, Aleksander. Privatizacija: ozbiljan problem u slovenačkoj ekonomskoj tranziciji. *Megatrend revija*, vol. 6, br. 1, 2009, str. 1–16.
- Lorenčič, Aleksander. Process ekonomičeskogo preobrazovanja v Sloveniji v prvoj polovine 1990–h gg. *Istoričeskij vestnik Universitetov Ljubljany i Permi*, št. 2, 2008, str. 114–122.
- Lorenčič, Aleksander: Prva leta gospodarske tranzicije v Sloveniji. *Prispevki za novejšo zgodovino*, letnik XLVIII, št. 2, 2008, str. 149–164.
- Lorenčič, Aleksander. Stečaji in usoda večjih podjetij na Ptujskem v tranzicijskem obdobju. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, letnik 78/43, št. 2–3, 2007, str. 180–190.
- Lorenčič, Aleksander. Strukturni premiki na področju slovenskega podjetništva v času "prve recesije". *Zgodovina za vse*, leto XVI, št. 2, 2009, str. 133–143.
- Lorenčič, Aleksander. Vpliv politike na gospodarstvo v ptujski občini od leta 1980 do leta 1995. *Prispevki za novejšo zgodovino*, letnik XLVII, št. 2, 2007, str. 175–186.
- Lužnik Pohar, Milka. *Trgovec z življenjem: zgodba Miloša Kovačiča*, Ljubljana: Darila Rokus, 2005.

- Maček, Jure et al.. *Metalna Maribor, Sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor, Katalogi XXV*, Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2006.
- Markeš, Janez , Pogovor s filozofom in sociologom dr. Veljkom Rusom. *Delo/Sobotna priloga*, leto 51, št. 247, 24. 10. 2009, str. 4–7.
- Matesova, Jana. *Does mass privatization spur restructuring?* Čelakovice: Czechoslovak management center, 1995.
- Matos, Urša. Žrtve tranzicije. Novi Stanovanjski zakon bo še poslabšal položaj najemnikov v denacionaliziranih stanovanjih, *Tednik Mladina*, št. 11, 17. 03. 2003, str. 30–31.
- Maver, Darko et al. (ur.). *Posvet "Problematika odkrivanja in pregona gospodarske kriminalitete". 27. november 2002*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, 2003.
- Meier, Viktor. Zakaj je razpadla Jugoslavija, Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1996, str. 26–43.
- Mekina, Borut. V četrtem krogu pekla. Cerkevne finance so zaradi špekulativnih naložb tik pred zlomom. *Mladina*, št. 31, 02. 04. 1010, str. 21–23.
- Melik, Jelka. Družbeni pravobranilec Republike Slovenije, pomemben ustvarjalec arhivskega gradiva. *Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, letnik XXV, št. 2, Ljubljana 2002, str. 15–18.
- Melik, Jelka. Slovensko pravosodje in njegovo arhivsko gradivo po letu 1991. Mravlja, Mija, Nared, Andrej (ur.). *Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb/Infoarh*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003, str. 35–38.
- Mencinger, Jože. Deset let pozneje. Tranzicija – uspeh, polom ali nekaj vmes? *Gospodarska gibanja*, št. 317, 2000/6, Ekonomski inštitut pravne fakultete, str. 25–42.
- Mencinger, Jože. *Gospodarski sistem in politika Slovenije*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 1995.
- Mencinger, Jože. Leto, v katerem smo krenili na vzhod. *Delo/Sobotna priloga*, 28. 12. 2002, str. 8–9.

- Mencinger, Jože. Makroekonomske dileme Republike Slovenije. *Gospodarska gibanja*, št. 217, 1991, Ekonomski inštitut pravne fakultete, str. 25–35.
- Mencinger, Jože. Plesala je eno polletje. *Gospodarski vestnik*, št. 50, leto XLI, 17. 12. 1992, str. 4–5.
- Mencinger, Jože. Privatization in Slovenia. *Slovenian law review*, vol. 3, no.1/2, december 2006, str. 65–81.
- Mencinger, Jože. Rojstvo in otroštvo tolarja. *Slovenska ekonomska revija*, št. 1–2, 1993, str. 24–47.
- Mencinger, Jože. Slovensko gospodarstvo med centralizmom in neodvisnostjo. *Nova revija*, letnik IX, št. 95, marec 1990, str. 490–495.
- Mencinger, Jože. Tajkunizacija in nacionalni interes. *Mladina*, št. 21, 23.05.2008, str. 26–27.
- Mencinger, Jože. Tajkunstvo po slovensko. *Delo/Sobotna priloga*, letnik LI, št. 99, 30. 04. 2009, str. 8–9.
- Mencinger, Jože. Začasnost samostojnosti? *Nova Revija*, št. 134/135, junij/julij 1993, str. 303–312.
- Možina, Jože. "Politika postane manj pomembna". Pogovor z Janezom Drnovškom. *Revija Ampak*, letnik 4, št. 4, april 2003, str. 26–30.
- Mravlja, Mija, Nared, Andrej (ur.). *Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb/Infoarh*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003.
- Mrkaič, Mičo. Je BS žrtev ali tihi kolaborant? *Gospodarski vestnik*, leto 51, št. 21, 27. 5.–2. 6. 2002, str. 17.
- Mrkaič, Mičo. *To so bile svete krave*, Ljubljana: Pasadena, 2007.
- Murn, Ana, Kmet, Rostja (ur.). *Poročilo o razvoju 2003*, Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj, 2003.
- Muršec, Zlatko, Zidarič, Bojan. *Poslovati z Madžarsko*, Ljubljana: Center za mednarodno sodelovanje in razvoj, 1998.
- Myant, Martin (ur.). *Successful Transformations: The Creation of Market Economies in Eastern Germany and the Czech Republic (Studies of Communism in Transition Series)*. Cheltenham/Brookfield: Edward Elgar Publishing, 1997.

- Myant, Martin. The Czech Republic: From ‚Czech‘ Capitalism to ‚European‘ Capitalism. V: Lane, David Stuart, Myant, Martin (ur.). *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries (Studies in Economic Transition)*, Basinstoke/New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Myant, Martin. *The Rise and Fall of Czech Capitalism. Economic Development in the Czech Republic Since 1989*, Cheltenham/Northampton: Edward Elgar Publishing, 2003.
- Myant, Martin. *Transforming Socialist Economies: The Case of Poland and Czechoslovakia (Studies of Communism in Transition)*, Aldershot/Brookfield: Edward Elgar Pub, 1993.
- Nachtigal, Vladimir. *The Czech economy in the first half of 1990s, Comparasion with similar European economies*, Praha Česka narodni banka/Institut ekonomie, 1997.
- Nešporova, Ana et al.. *Czechoslovak economy in 1991*. Praha: Československa akademie ved/ Prognosticky ustav, 1992.
- Novković, Goran. Intervju z Andrejo Böhlm. *Agens*, št. 64, november 1998, str. 2–5.
- Oblak, Bogdan. Lasten denar in fiskalna politika sta temelj ekonomske suverenosti. *Nova revija*, letnik IX, št. 95, marec 1990, str. 504–512.
- Omerza, Igor. Atributi ekonomske suverenosti slovenske republike. *Nova revija*, letnik IX, št. 95, marec 1990, str. 496–503.
- Oset, Željko, Berberih Slana, Aleksandra in Lazarevič, Žarko (ur.). *Mesto in gospodarstvo. Mariborsko gospodarstvo v 20. stoletju*, Ljubljana/Maribor: Inštitut za novejšo zgodovino/Muzej narodne osvoboditve Maribor, 2010.
- Ovin, Rasto. Komentar k privatizacijskim razpravam o privatizaciji. *Bilten EDP*. Inštitut za ekonomsko diagnozo in prognozo, leto 14, št. 4, 1992, str. 17–25.
- Pavšič, Vladimir/Bor, Matej. Epigrami. *Delo*, leto XXXIV, št. 174, 30. 7. 1992, str. 8.
- Pečar, Janja, Farič, Metka. Regionalni vidike razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1999. Ljublja-

- na: UMAR, Delovni zvezek, št. 8, letnik I, 2000, str. 11–15.
- Pelikan, Jan, Tejchman, Miroslav. *Dejiny Jugoslavie: 1918–1991*. Praha: Karolinum, 1994.
- Perovšek, Jurij et al. (ur.). *Slovenska osamosvojitve 1991. Pričevanja in analize*. Simpozij Brežice: Zveza zgodovinskih društev Slovenije/Državni zbor, 2002.
- Pesek, Rosvita. *Osamosvojitve Slovenije. "Ali naj Republika Slovenija postane samostojna in neodvisna država?"* Ljubljana: Nova revija, 2007.
- Petra Sovdar et al.. Zemonski avtocestni posli, *Finance*, št. 71, 14. 04. 2010, str. 4–5.
- Petrov, Sabina. Intervju z Alenko Kovač Arh. *Agens*, št. 41, december 1996, str. 2–4.
- Petrov, Sabina. Intervju z Binetom Kordežem. *Agens*, št. 27, oktober 1995, str. 2–4.
- Petrov, Sabina. Intervju z dr. Janezom Drnovškom. *Agens*, št. 18, januar 1995, str. 2–3.
- Petrov, Sabina. Intervju z Vladom Dimovskim. *Agens*, št. 22, maj 1995, str. 2–3.
- Petrovčič, Vida. Intervju z Brunom Koreličem. *Agens*, št. 16, december 1994, str. 2–3.
- Petrovčič, Vida. Intervju z Giuliom Bonazzijem. *Agens*, št. 24/25, julij/avgust 1995, str. 2–4.
- Petrovčič, Vida. Intervju z Jankom Deželakom. *Agens*, št. 21, april 1995, str. 2–4.
- Pezdir, Rado. *Gradualizem – inhibitor tranzicije v Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo – ICK, 2005.
- Pezdir, Rado. *Slovenska tranzicija od Kardelja do tajkunov*. Ljubljana: Časnik Finance, 2008.
- Pinterič, Jan. Prosim, naj me kdo podkupi. *Gospodarski vestnik*, leto 51, št. 21, 27. 05. 2002, str. 18–21.
- Pirc, Vanja. Hitra rešitev s specialnimi efekti. *Mladina*, št. 10, 2008, str. 26–27.
- Pirjevec, Jože. *Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevićeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Založba Lipa, 1995.
- Plut, Tadeja in Helena. *Podjetnik in podjetništvo*. Ljubljana: Zbirka Spekter/Znanstveno in publicistično središče, 1995.

- Poland. Economic Restructuring and Donor Assistance. Washington: United States General Accounting Office, 1995.
- Popit, Ilija. Prof. Aleksander Bajt o slovenski gospodarski politiki (2). Napačna pot privatizacije. *Delo*, let. 33, št. 207, 04. 09. 1991, str. 2.
- Popovič, Anica. "Sporno lastninjenje". *Pravna praksa*, št. 259, 15. 10. 1992, str. 29. URL: <http://www.ius-software.si> (18. 1. 2010).
- Popovič, Anica. Lastninjenje pred koncem – o oškodovanjih pa še novi postopki. *Pravna praksa*, št. 6, 2. 4. 1998, str. 1–2. URL: <http://www.ius-software.si>, (18. 1. 2010).
- Popovič, Anica. Primer oškodovanja družbene lastnine oziroma divje privatizacije. *Podjetje in delo*, št. 7, 9. 11. 1992, str. 756–760. URL: <http://www.ius-software.si>, (18. 1. 2010).
- Popovič, Anica: Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij. *Podjetje in delo*, št. 2, 10. 5. 1993, str. 85. URL: <http://www.ius-software.si>, (18. 1. 2010).
- Pospešeno umirjanje inflacije? Gospodarska gibanja, št. 352, 2003/10, Ekonomski inštitut pravne fakultete, str. 6–25.
- Poročilo o lastninskem preoblikovanju podjetij*, Ljubljana: Agencija Republike Slovenije za prestrukturiranje in privatizacijo, 1997.
- Praprotnik, Rok. Počutiš se, kot da bi iz vrtca prišel na fakulteto: Boštjan Penko o omejenih zmožnostih tožilcev, Intervju. *Delo*, leto 47, št. 13, 17. 01. 2005, str. 2.
- Prašnikar, Janez (ur.). Poprivatezijsko obnašanje slovenskih podjetij. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 1999.
- Prinčič, Jože, Borak, Neven. *Iz reforme v reformo. Slovensko gospodarstvo 1970–1991*, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006.
- Prinčič, Jože. *Slovensko gospodarstvo v drugi Jugoslaviji*, Ljubljana: Modrijan, 1997.
- Prinčič, Jože. *Tovarna vijakov Plamen Kropa: od konca druge svetovne vojne do stečaja in novega začetka (1945–1997)*. Radovljica: Vigenjc: Glasilo Kovaškega muzeja v Kropi, Muzeji radovljiške občine, 2007.

- Privatization in the transition process: recent experience in Eastern Europe*. United Nations Conference on trade and Development. Geneva: United Nations, 1994.
- Pšeničny, Viljem et al.. *Podjetništvo: Podjetnik, podjetniška priložnost, podjetniški proces, podjetem*. Portorož: Visoka strokovna šola za podjetništvo/Gea College, 2000.
- Ramet, P. Sabrina. *Serbia, Croatia and Slovenia at Peace and at War, Selected Writings, 1983–2007*. Wien/Zürich/Berlin/Münster: Lit Verlag, 2008.
- Repe, Božo. *Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan, 2002.
- Repe, Božo. *Slovenci v osemdesetih letih*, Ljubljana: Zbirka zgodovinskega časopisa – 23, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001.
- Repovž, Mija. Intervju s prof. Jožetom Mencingerjem. *Agens*, št. 42, januar 1997, str. 2–7.
- Repovž, Mija. Intervju z Urošem Koržetom. *Agens*, št. 7, marec 1994, str. 2–3.
- Ribnikar Ivan. Družbena lastnina in narobe poskusi njene odprave: od leta 1989 do dandanes. *Teorija in praksa*, let. 29, št. 9–10, 1992, str. 877–890.
- Ribnikar, Ivan. Odprava družbene lastnine podjetij, privatizacija... *Bančni vestnik*, letnik 47, št. 1/2, jan.–feb. 1998, str. 60–62.
- Ribnikar, Ivan. *Pot od družbene lastnine k lastnini gospodarskih podjetij*. Journal for Institutional Innovation Development and Transition, Urad za makroekonomske analize in razvoj, št. 1, 1997.
- Ribnikar, Ivan. *Prehod v tržno gospodarstvo po slovensko*. Ljubljana: CISEF – Center strokovnega izpopolnjevanja in svetovalne dejavnosti Ekonomske fakultete, 1994.
- Roglič, Meta. Janša: Do leta 2005 je bila korupcija del sistema. *Dnevnik*, št. 128, leto LVIII, 04. 06. 2008, str. 1–2.
- Rojec, Matija. *Tuje investicije v slovenski razvoj*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994.
- Roland, Gerard. *Transition and economics: politics, markets, and firms*, Cambridge (Massachusetts)/London: The MIT Press, 2000.

- Rop, Anton. Privatizacija, gospodarski kriminal in gospodarski razvoj. *Podjetje in delo*, let. 22, št. 7, 1996, str. 1179–1187.
- Rupel, Dimitrij (ur.). *Vzpon med evropske zvezde. Slovenska pot v evropsko unijo*. Ljubljana: Ministrstvo za zunanje zadeve, 2004.
- Rus, Veljko. *Podjetizacija in socializacija države*. Ljubljana: Knjižna zbirka Teorija in praksa/ Fakulteta za družbene vede, 2001.
- Schwartz, H. Andrew. *The politics of greed, How privatization structured politics in central and eastern-europe*, Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 2006.
- Senjur, Marjan (ur.). *Slovenia – A small Country in the Global Economy*. Ljubljana: Centre for International Cooperation and Development – CICD, 1993.
- Sicherl, Pavle. *Scenariji gospodarskega razvoja Slovenije – približevanje Evropi*. Splošni pogoji za gospodarski razvoj. Strategija gospodarskega razvoja Slovenije. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, 1995.
- Simoneti, Marko et al.. *Spremembe v strukturi in koncentraciji lastništva ter poslovanje podjetij po razdelitveni privatizaciji v Sloveniji v razdobju 1995–99. Empirična in institucionalna analiza*. Ljubljana: CEEP/N Raziskave, 2001.
- Simoneti, Marko in Böhm, Andreja (ur.). *Privatization in Central & Eastern Europe 1991: country privatization reports & specific implementation issues*. Ljubljana CEEP/N, 1992.
- Simoneti, Marko in Böhm, Andreja (ur.). *Privatization in Central & Eastern Europe 1992*. Ljubljana: CEEP/N, 1993.
- Simoneti, Marko in Böhm, Andreja (ur.). *Privatization in Central & Eastern Europe 1993*. Ljubljana: CEEP/N, 1994.
- Simoneti, Marko, Estrin, Saul, Böhm, Andreja (ur.). *The governance of privatization funds, Experience of the Czech Republic, Poland and Slovenia*. Cheltenham: Elgar, 1999.

- Simoneti, Marko, Rojec, Matija, Rems, Marko. Koncentracija lastništva v podjetjih ob privatizaciji. *Ekonomsko ogledalo*, let. 7, št. 6, UMAR, 2001, str. 8.
- Simoneti, Marko, Rojec, Matija, Rems, Marko. Koncentracija lastništva v podjetjih leta 1999. *Ekonomsko ogledalo*, let. 7, št. 7, UMAR, 2001, str. 7.
- Simoneti, Marko, Rojec, Matija, Rems, Marko. Lastniška struktura podjetij ob privatizaciji. *Ekonomsko ogledalo*, let. 7, št. 5, UMAR, 2001, str. 11.
- Slavec, Andreja. Razvoj industrije v Mariboru s posebnim poudarkom na razvojnih dejavnih, *S.l., s.n.*, 1989, str. 54–64.
- Slay, Ben. *The Polish Economy, Crisis, Reform and Transformation*. Princeton/New Jersey Princeton University Press, 1994.
- Slovenija v Evropski uniji: strategija gospodarskega razvoja Slovenije: prvi osnutek*, Ljubljana: ZMAR, 2000.
- Slovenski almanah, 92–2001*. Delo/Novice (od 1998 Delo d. d. in Slovenske novice d. d.). Ljubljana, 1991–2000.
- Smolnikar, Marjeta. Naj verjame, kdor hoče. *Gorenjski glas*, leto 57, št. 18, 05. 03. 2004, str. 8.
- Soldaczuk, Jozef. *Poland's recent experience with transition to market economy*. Warsaw: Foreign Trade Research Institute, 1992.
- Srbija 2000–2006. Država, društvo, privreda*. Beograd: Institut za evropske studije, 2007.
- Strategija regionalnega razvoja Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za gospodarstvo/Agencija Republike Slovenije za regionalni razvoj, 2001.
- Strgar, Jože (ur.). *Slovenija v novi Evropi*. Celje: Mohorjeva družba, 1996.
- Strmšnik Igor. *Transition progress in Slovenia = Transformacijsko okrevanje v Sloveniji*, Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1997.
- Strniša, Maja. Slovenci o lastninjenju. *Agens*, št. 15, oktober 1994, str. 14.
- Sutherland, Edwin Hardin. *White collar crime, The uncut version*. London/New Haven Yale University Press, 1983.

- Svejnar, Jan (ur.). *The Czech Republic and economic transition in Eastern Europe*. San Diego: Academic Press, 1995.
- Šijakovič, Gordana, Derenčin, Branka (ur.). *Kazenski zakonik Republike Slovenije*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, 1994.
- Šimac, Igor. MPP – Mariborski projekt prestrukturiranja. *Agens*, št. 43, februar 1997, str. 11–12.
- Štiblar, Franjo. *Bančništvo kot hrbtnica samostojne Slovenije*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2010.
- Štiblar, Franjo. Prispevek ekonomske politike k poslabšanju rezultatov v 1997 zahteva njen aktivnejši in bolj koordiniran pristop v bodoče. *Gospodarska gibanja*, št. 292, 1998/3, str. 23–40.
- Štiblar, Franjo. Razvoj trgov Ex-Jugoslavije. *Gospodarska gibanja*, št. 267, 1995/12, Ekonomski inštitut pravne fakultete, str. 23–43.
- Štiblar, Franjo. Strategija Slovenije v ekonomskih odnosih s tujino. *Gospodarska gibanja*, št. 242, 1993/9, Ekonomski inštitut pravne fakultete, str. 21–35.
- Štoka Debevec, Meta. Plačna politika od leta 1990 dalje ter razlogi zanjo. *Slovenska ekonomska revija*, let. 48, št. 1/2, 1997/2, str. 166–184.
- Šurla, Silvester. Podzemlje z blagoslovom. *Mag*, letnik 9, št. 7, 12. 02. 2003, str. 28–31. Šurla, Silvester. Varuhi kraje stoletja. *Mag*, št. 27, letnik 10, 30. 06. 2004, str. 28–31.
- Šušteršič, Janez. *Politično gospodarski cikli v socialističnih državah in tranzicija. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani/Ekonomska fakulteta, 1999.
- Šušteršič, Janez. *Tranzicija kot politično gospodarski cikel: (post mortem analiza)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2003.
- Tajnikar, Maks. Preobrazba velikih podjetij še ni končana. *Gospodarski vestnik*, leto 48, št. 49, 09. 12. 1999, str. 20–22.
- Tavzes, Miloš et al.. *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2002.
- The Czech Republic, Facts and Figures*. Praha: Česka narodni banka, 1992.

- The European Observatory for SMEs. First Annual Report.* European Network for SME Research , Zoetermeer: EIM Small Business Research and Consultancy.
- Todorovski, Ilinka, Sovdat, Petra. *Vsa življenja Igorja Bavčarja.* Ljubljana: Časnik Finance, 2009.
- Tomeš, Zdenek a kol.. *Hospodarska politika 1900–2007,* Praha: C.H. Beck, 2008.
- Toplak, Simona. Intervju z Jožetom Jaklinom. *Agens,* št. 55, februar 1998, str. 2–4.
- Tovšak, Slavica (ur.). *Tovarna avtomobilov Maribor, Sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor, 60 let – spominski zbornik,* Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2007.
- Tovšak, Slavica et al.. *Hidromontaža Maribor skozi čas. Arhivsko gradivo mariborskega gospodarstva v Pokrajinskem arhivu Maribor. Spominski zbornik.* Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor, 2009.
- Transformation: the Czech experience, People in Need,* Prague 2006.
- Tranzicija, dostizanje EU i povezane teme. Uloga investitora iz Slovenije, Ruske federacije i Austrije.* Kopaonik biznis forum 2008. Kopaonik: Savez ekonomista Srbije i Udruženje korporativnih direktora Srbije, 2008.
- Večernik, Jirri, Flek, Vladislav. *Employment and wage structures in the Czech Republic,* Praha: Česká národní banka, 1998.
- Večernik, Jirri. *Markets and People, The Czech Reform Experience in a Comparative Perspective.* Aldershot: Avebury, 1996.
- Verhovnik, M., Andrej. *Poslovati s Češko republiko.* Ljubljana: Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj/ Urad RS za gospodarsko promocijo in tuje investicije, 1999.
- Verhovnik, M., Andrej. *Poslovati s Poljsko.* Ljubljana: Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj/ Urad RS za gospodarsko promocijo in tuje investicije, 2000.
- Vizovišek, Slavko. Gradualizem odhaja? *Večer,* 30. 05. 2005, str. 2.

- Vodopivec, Peter. *Od Pohlenove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2002.
- Vodušek, Branko. Intervju s Tonetom Simoničem. *Agens*, št. 20, marec 1995, str. 2–3.
- Vodušek, Branko. Letna konferenca. *Agens*, št. 17, december 1994, str. 8–9.
- Vodušek, Branko. Privatizacija na Madžarskem. *Agens*, št. 20, marec 1995, str. 7.
- Voucher privatization in facts and figures*. Praha: Centre for voucher privatization, 1995.
- Winiński, Jan. *Five Years After June, The Polish Transformation 1989–1994*. London: The Centre for Research into Communist Economies, 1996.
- Zbornik povzetkov člankov: 1946–1996. Mednarodna konferenca, posvečena petdesetletnici Ekonomske fakultete*. 18.–19. september 1996. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1996.
- Zec, Miodrag, Cerović, Božidar (ur.). *Kuda ide Srbija. Ostvarenja i dometi reformi*. Beograd Naučno društvo ekonomista sa Akademijom ekonomskih nauka/Ekonomski fakultet u Beogradu, 2008.
- Zidarič, Bojan (ur.). *Izvozni vodič*. Ljubljana: Center za mednarodno sodelovanje in razvoj, 1995.
- Zidarič, Bojan et al. (ur.). *Poslovati s Češko*. Ljubljana: Center za mednarodno sodelovanje in razvoj, 1994.
- Zidarič, Bojan. Prvi – vendar na slepem tiru. *Dnevnik*, leto 43, št. 33, 04. 02. 1993, str. 16.
- Zidarič, Bojan. Skromni rezultati na Poljskem. *Dnevnik*, leto 43, št. 35, 06. 02. 1993, str. 15.
- Žakelj, Luka. Podjetniška aktivnost in podjetniško okolje v Sloveniji. *UMAR/Delovni zvezek*, št. 4, 2006, str. 11.
- Žakelj, Luka. Razvoj malih in srednje velikih podjetij v Sloveniji in Evropski uniji. *UMAR/ Delovni zvezek*, št. 6, 2004, str. 7–12.
- Židek, Libor. *Transformace české ekonomiky 1989–2004*. Praha: C.H. Beck, 2006.
- Žižmond, Egon (ur.). Konjunktura in ekonomska politika. *Bilten EDP*, letnik 22, št. 2/3, Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta, Inštitut za ekonomsko diagnozo in prognozo, 1999.

- Žižmond, Egon (ur.). *Reforme in gospodarska rast. Bilten EDP*, letnik 21, št. 1, Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta/Inštitut za ekonomsko diagnozo in prognozo, 1998.
- Žižmond, Egon (ur.). *Slovensko gospodarstvo pred novimi izzivi. Bilten EDP*, letnik 24, št. 1, Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta/Inštitut za ekonomsko diagnozo in prognozo, 2001.
- Žižmond, Egon. *Slovenia: 1991–1996. Working papers EDP*, letnik VIII, št. 1, Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta/Inštitut za ekonomsko diagnozo in prognozo, 1997.
- Žnidaršič Kranjc, Alenka. *Investicijski skladi v Sloveniji – (ne)uspeh in za koga*, Postojna: Dej, 1999.
- Žnidaršič Kranjc, Alenka. *Kraja po slovensko. Finance*, 20. 03. 1996, str. 2.
- Žnidaršič Kranjc, Alenka. *Planirani stečajji? Značilnosti, razlogi, koristi in škoda v stečajih slovenskih podjetij*. Radovljica: Didakta, 1993.
- Žnidaršič Kranjc, Alenka. *Privatizacija ali zakonita kraja. Divja privatizacija, načrtovana kraja, neznanje ali slovenska nevoščljivost?* Postojna: DEJ d.o.o., 1994.
- Žugelj, Damjan et al.. *Tvegani kapital: si upate tvegati?* Ljubljana: Lisac & Lisac, 2001.
- Žužek, Aleš. *Prehod iz samoupravnega v tržno gospodarstvo. Magistrska naloga*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2006.

Časopisni viri in revije

- Agens: časopis za privatizacijo, prestrukturiranje in razvoj.*
- Ampak.*
- Arhivi, Časopis za zgodovino in narodopisje.*
- Delo.*
- Demokracija.*
- Dnevnik.*
- Družboslovne razprave.*
- Economic and business review.*
- Ekonomski pregled.*

Finance.
Gospodarska gibanja.
Gospodarski vestnik.
Industrijska demokracija.
Megatrend revija.
Mladina.
Naše gospodarstvo.
Naši razgledi.
Nova revija.
Patria Finance, Praha.
Podjetje in delo.
Prispevki za novejšo zgodovino.
Revija za geografijo.
Slovenska ekonomska revija.
Slovenian law review.
Socialno delo.
Svobodna misel.
Večer.
Zgodovina za vse.

Tiskani in elektronski viri

16. poročilo o uresničevanju Zakona o denacionalizaciji za obdobje od 30. 06. 2000 do 30. 06. 2001. Ministrstvo za pravosodje/julij 2001, str. 4–6. URL: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/porocila/poroc_zden_16.pdf, (9.11. 2009).
- Agencija republike Slovenije za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij. Arhivska stran. URL: http://www.arlpp.gov.si/7Revizija_LP_.htm, (20. 1. 2010).
- Aneks h kolektivni pogodbi za negospodarstvo, Uradni list RS, št. 64, 10. 11. 1995.
- Banka Slovenije.
- Bilteni BS.
 - Letna poročila 1991–2004.
- Bilteni javnih financ, Ministrstvo za finance.
- Center za mednarodno sodelovanje in razvoj.
- Central Statistical Office of Poland. URL: <http://www.stat.gov.pl/english/>.

- Country data. URL: <http://www.country-data.com>.
- Country studies. URL: <http://countrystudies.us>.
- Czech National Bank. URL: <http://www.cnb.cz/en/>.
- Czech Statistical Office. URL: <http://www.czso.cz/eng/redakce.nsf/i/home>.
- EBRD – European Bank for Reconstruction and Development. URL: <http://www.ebrd.com>.
- Letna poročila (Transition reports) in druge študije in analize za države Srednje in Vzhodne Evrope.
- Dejstva o (menedžerskih) prevzemih podjetij. Primer: Slovenija, Ljubljana: Zveza svobodnih sindikatov Slovenije, 31. 1. 2011.
- Denacionalizacija v postopkih lastninskega preoblikovanja podjetij (Zakon o denacionalizaciji), Uradni list RS, št. 27, 29. 11. 1991.
- Dogovor o politiki plač v gospodarstvu za leto 1994, Uradni list RS, št. 23, 6. 5. 1994.
- Državni svet Republike Slovenije. URL: <http://www.ds-rs.si>.
- Eurostat – Evropski statistični urad. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
- Evropsko združenje borz. URL: www.fese.be.
- Govor predsednika Vlade Republike Slovenije mag. Antona Ropa ob ratifikaciji pristopne pogodbe med Slovenijo in EU (URL: <http://www.nekdanji-pv.gov.si/2002-2004/index.php?vsebina=govor-28-01-04>, (30. 11. 2007)).
- Hungarian Central Statistical Office (URL: <http://portal.ksh.hu/>).
- Informacija o gospodarskih gibanjih v Mestni občini Maribor, MO Maribor, Mestna uprava, Oddelek za gospodarske dejavnosti, 31. 1. 2005.
- Informacija o gospodarskih gibanjih v Mestni občini Maribor, MO Maribor, Mestna uprava, Oddelek za gospodarske dejavnosti, 10. 11. 2005.
- Informacija o mariborskem gospodarstvu za leto 1999 in 2000, MO Maribor, Mestna uprava, Oddelek za gospodarske dejavnosti, 2001. IUS-INFO: Pravni informacijski sistem. URL: <http://www.ius-software.si/>.
- Izjava dr. Dimitrija Rupla. Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgosti čas...), TV SLO 1, 26.

12. 2007. URL: http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rtvod daje&op=web&func=read&c_id=175... , (8. 1. 2008).
- Izjava dr. Franca Zagožna. Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgosti čas...), TV SLO 1, 26. 12. 2007. URL: http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rtvod daje&op=web&func=read&c_id=175..., (8. 1. 2008).
- Izjava dr. Franceta Bučarja. Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgosti čas...), TV SLO 1, 26. 12. 2007. URL: http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rtvod daje&op=web&func=read&c_id=175..., (8. 1. 2008).
- Izjava dr. Franceta Bučarja. Odmevi, 30. 4. 2009, TV SLO 1. URL: <http://www.rtv slo.si/play/odmevi/ava2.33578946/>, (30. 4. 2009).
- Izjava Mirana Potrča. Informativna oddaja Omizje (Ko se decembra zgosti čas...), TV SLO 1, 26. 12. 2007. URL: http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rtvod daje&op=web&func=read&c_id=175... , (8. 1. 2008).
- Letno poročilo za leto 2001, Urad Varuha človekovih pravic Republike Slovenije. URL: <http://www.varuh-rs.si/publikacije-gradiva-izjave/letna-porocila/letno-porocilo-2001/2-obravnavana-problematika/26-upravne-zadeve/264-denacionalizacija/>, (9. 11. 2009).
- Kako je potekala tajkunizacija v Sloveniji? Odmevi, RTV SLO 1, 24. 4. 2009. URL: <http://www.rtv slo.si/play/kako-je-potekala-tajkunizacija/ava2.33130690/>, (25. 4. 2009).
- Kazenski zakonik (KZ) 1994, Uradni list RS, št. 63, 13. 10. 1994.
- Kolektivna pogodba za gospodarstvo, Uradni list RS, št. 31, 24. 8. 1990.
- Kolektivna pogodba za negospodarske dejavnosti v Republiki Sloveniji, Uradni list RS, št. 18, 11. 10. 1991.
- Kovač, Stanislav. Kdo nam spet TAM krade? Finance.si. URL: http://www.finance.si/247398/Public_enemy_Kdo_nam_TAM_spet_krade, (10.8.2009).

- Lastninsko preoblikovanje pravnih oseb z družbenim kapitalom, ki prirejajo posebne igre na srečo, Uradni list RS, št. 27, 29. 11. 1991.
- Maribor v številkah (1991–1994), Izvršni svet skupščine občine Maribor, Oddelek za gospodarstvo.
- Mekina, Borut, Rojstvo podalpskih oligarhov. Mladina.si/Tednik. URL: http://www.mladina.si/tednik/200732/clanek/slo-tema--borut_mekina/, (29. 5. 2009).
- Ministrstvo za pravosodje. URL: <http://www.mp.gov.si>.
- Neffat, Branka. Privatizacija po stanovanjskem zakonu – ugotavljanje vrednosti stanovanja. URL: <http://www.iusinfo.si/> (23. 3. 2010).
- Obrtni zakon 1988, Uradni list SRS, št. 35, 14. 10. 1988.
- Obrtni zakon 1994, Uradni list RS, št. 50, 12. 8. 1994.
- Ocena gospodarskega stanja v Republiki Sloveniji leta 1990. Jesenska analiza 1990. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za družbeno planiranje, 1990
- OECD - Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: <http://www.oecd.org>.
- Po sprejetju Zakona o socialnem varstvu, Uradni list RS, št. 54, 13. 11. 1992.
- Polanc, Mateja, Ekstremno ravnanje ne daje optimalnih rezultatov. Intervju s Stanislavom Valantom 2003. Objavljeno na straneh SOCIUS-a (Corporate Performance and Governance Network). URL: <http://www.socius.si/file/3985/file.html>, (17. 6. 2008).
- Poročevalec DZ RS.
- Poročevalec Skupščine Republike Slovenije.
- Pukšič, Franc : Javni poziv generalni državni tožilki ga. Zdenki Cerar za odreditev strokovnega nadzora nad okrožnim državnim tožilstvom v Kranju. URL: <http://www2.sds.si/news/21442>, (4. 5. 2009).
- Predlog zakona o zaključku postopkov vračanja podržavljenega premoženja – 26. 3. 2007, Ministrstvo za pravosodje, Ljubljana 2007. URL: http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/2005/PDF/zakonodaja/2007_04_18_predlog_zakona_zakljucek_vracanja_premozenja.pdf, (20. 1. 2010).

- Raziskave in publikacije CEEP (Central and Eastern European Privatization Network).
- Seje Državnega zbora Republike Slovenije (zapisniki). Sklad Republike Slovenije za razvoj.
- Slovenija. Doma v Evropi, Vladni portal z informacijami o življenju v Evropski uniji. URL: <http://www.evropa.gov.si/si/vkljucevanje-v-eu/program-phare/>, (22. 2. 2010).
- Spletna stran Republike Srbije/gospodarstvo. URL: http://www.ambasadasrbije.si/srbsko_gospodarstvo.html, (30. 6. 2010).
- Socialni sporazum, Uradni list RS, št. 29, 31. 5. 1996.
- Sprememba Zakona o načinu obračunavanja plač, Uradni list RS, št. 17, 5. 4. 1993
- Stanovanjski zakon (SZ-1), Uradni list RS, št. 69, 16. 7. 2003.
- Statistične informacije (1991–1995), Občina Maribor, Zavod za planiranje in urbanistično načrtovanje (nato oddelek za gospodarstvo).
- Statistični letopisi ONZ (od leta 1994 MNZ).
- Statistični urad Republike Slovenije. URL: <http://www.stat.si>.
- Urad Vlade Republike Slovenije za informiranje, Sporočilo za javnost o sklepih, ki jih je Vlada RS sprejela na 63. seji, 2. marca 2006, Ljubljana 2006. URL: [http://193.2.236.95/dato3.nsf/OC/060302163630A/\\$file/sevl63.doc](http://193.2.236.95/dato3.nsf/OC/060302163630A/$file/sevl63.doc), (10. 11. 2009).
- Urad za makroekonomske analize in razvoj – UMAR (do leta 1994 Zavod za makroekonomske analize in razvoj – ZMAR). Novejše publikacije dostopne na: URL: <http://www.umar.gov.si>.
- Delovni zvezki.
 - Ekonomska ogledala.
 - Journal for Institutional Innovation Development and Transition.
 - Pomladanska/jesenska poročila.
 - Poročila o človekovem razvoju.
 - SGRS (Strategija gospodarskega razvoja).
 - Socialni razgledi.
 - IB Revija.
 - Napoved gospodarskih gibanj.

- Tekavc, Janez. Tujci in privatizacija stanovanj. URL: <http://www.iusinfo.si/>, (23. 3. 2010).
- Vlada je dolžna nadzorovati tajno službo – Intervju z ministrom Lovrom Šturmom, Spletna Demokracija. URL: www.mp.gov.si/.../2007_07_12_intervju_ministra_Demokracija.pdf, (15. 7. 2007).
- Zadnje poročilo o delu Agencije RS za revidiranje lastninskega preoblikovanja na dan 31. 07. 2004. URL: <http://www.arlpp.gov.si/aktualno.htm>, (27. 2. 2008). Agencija Republike Slovenije za revidiranje lastninskega preoblikovanja.
- Zavod Republike Slovenije za družbeno planiranje (Ocene gospodarskega stanja – pomladanska in jesenska poročila).
- Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje. URL: <https://www.ess.gov.si/>.
- Združenje lastnikov razlaščenega premoženja Slovenije. URL: <http://www.zlrp-zdruzenje.si/new14.html>.
- Ukaz o razglasitvi Zakona o družbenem pravobranilcu Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 71, 18. 11. 1994.
- Ukaz o razglasitvi Zakona o družbenem pravobranilcu Republike Slovenije Uradni list RS, št. 69, 1. 12. 1995.
- Ukaz o razglasitvi Zakona o prenehanju veljavnosti Zakona o družbenem pravobranilcu Republike Slovenije (ZPVZDruP), Uradni list RS, št. 53, 31. 5. 2005. Uradni list RS, št. 58, 13. 10. 1995.
- Uredba o izdaji, razdelitvi in uporabi lastniških certifikatov, Uradni list RS, št. 40, 17. 7. 1993.
- Ustava Republike Slovenije (URS), Uradni list RS, št. 33, 28. 12. 1991, str. 1373.
- Zakon o Banki Slovenije, Uradni list RS, št. 1, 25. 6. 1991-I.
- Zakon o davku na dodano vrednost, Uradni list Republike Slovenije, št. 89, 23. 12. 1998.
- Zakon o davku na dodano vrednost, Uradni list RS, št. 89, 23. 12. 1998.
- Zakon o delavcih v državnih organih, Uradni list RS, št. 15, 20. 4. 1990.
- Zakon o denarni enoti Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 17I, 8. 10. 1991-I.

- Zakon o družbenem pravobranilcu samoupravljanja, Uradni list SRS, št. 21, 1975.
- Zakon o družinskih prejemkih, Uradni list RS, št. 65, 3. 12. 1993.
- Zakon o evidencah na področju dela in socialne varnosti (ZEPDSV), Uradni list RS, št. 40, 14. 4. 2006.
- Zakon o funkcionarjih v državnih organih, Uradni list RS, št. 30, 10. 8. 1990.
- Zakon o gospodarskih družbah – F (ZGD – F) iz leta 2001, Uradni list RS, št. 45, 7. 6. 2001.
- Zakon o gospodarskih družbah, Uradni list RS, št. 30, 10. 6. 1993.
- Zakon o gospodarskih javnih službah, Uradni list RS, št. 32, 17. 6. 1993.
- Zakon o gozdovih, Uradni list RS, št. 30, 10. 6. 1993.
- Zakon o investicijskih skladih in družbah za upravljanje (ZISDU – 1), Uradni list RS, št. 110, 18. 12. 2002.
- Zakon o investicijskih skladih in družbah za upravljanje, Uradni list RS, št. 06, 11. 02. 1994.
- Zakon o izvajanju dogovora o politiki plač v gospodarstvu, Uradni list RS, št. 30, 3. 6. 1994.
- Zakon o javnih financah, Uradni list Republike Slovenije, št. 79, 30. 9. 1999.
- Zakon o lastnjenju spomenikov in znamenitosti v družbeni lastnini, Uradni list RS, št. 16, 22. 3. 1996.
- Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij (z družbenim kapitalom), ki opravljajo turistično dejavnost in katerih nepremičnine se nahajajo na območju Triglavskega narodnega parka, Uradni list RS, št. 24, 10. 5. 1996.
- Zakon o lastninskem preoblikovanju podjetij, Uradni list RS, št. 55, 20. 11. 1992.
- Zakon o načinu obračunavanja plač, Uradni list RS, št. 13, 12. 3. 1993.
- Zakon o nematerializiranih vrednostnih papirjih, Uradni list RS, št. 23, 8. 4. 1999.
- Zakon o podjetjih, Uradni list SFRJ, št. 77, 31. 12. 1988.
- Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, Uradni list Republike Slovenije, št. 106, 23. 12. 1999.

- Zakon o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, Uradni list RS, št. 12, 13. 3. 1992.
- Zakon o političnem združevanju, Uradni list SRS, št. 42, 29. 12. 1989.
- Zakon o poslancih, Uradni list RS, št. 48, 3. 10. 1992.
- Zakon o pravnih naslednicah pooblaščenih investicijskih družb (ZPN PID), Uradni list RS, št. 68, 30. 7. 2007.
- Zakon o predsanaciji, sanaciji, stečaju in likvidaciji bank in hranilnic iz leta 1991, Uradni list RS, št. 1, 25. 6. 1991-1.
- Zakon o prisilni poravnavi, stečaju in likvidaciji, Uradni list RS, št. 67, 17. 12. 1993.
- Zakon o privatizaciji stanovanj, Uradni list RS, št. 18, 11. 10. 1991.
- Zakon o prometu in razpolaganju z družbenim kapitalom, Uradni list SFRJ, št. 84, 22. 12. 1989.
- Zakon o proračunu RS za leto 1992, Uradni list RS, št. 16, 31. 3. 1992.
- Zakon o prvem pokojninskem skladu in preoblikovanju pooblaščenih investicijskih družb (ZPS PID), Uradni list RS, št. 50, 28. 6. 1999.
- Zakon o prvem pokojninskem skladu Republike Slovenije in preoblikovanju pooblaščenih investicijskih družb, Uradni list RS, št. 50, 28. 6. 1998.
- Zakon o računovodstvu, Uradni list Republike Slovenije, št. 23, 8. 8. 1999.
- Zakon o ratifikaciji Sporazuma o prosti trgovini med Republiko Slovenijo in Republiko Madžarsko, Uradni list RS, št. 14, 11. 8. 1994.
- Zakon o ratifikaciji Sporazuma o prosti trgovini med Republiko Slovenijo in Češko republiko (BCZPT), Uradni list RS, št. 11, 21. 7. 1994.
- Zakon o razvoju malega gospodarstva, Uradni list RS, št. 18, 11. 10. 1991 .
- Zakon o sanaciji in prenehanju organizacije združenega dela, Uradni list SFRJ, št. 72, 1986.
- Zakon o sistemu plač, Uradni list RS, št. 56/02, 28. 6. 2002.
- Zakon o Skladu kmetijskih zemljišč in gozdov Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 10, 24. 2. 1993.

- Zakon o spodbujanju razvoja demografsko ogroženih območij v Republiki Sloveniji, Uradni list RS, št. 48, 31. 12. 1990.
- Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja, Uradni list RS, št. 60, 29. 7. 1999.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o gospodarskih družbah, Uradni list RS, št. 45, 7. 6. 2001.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij, Uradni list RS, št. 31, 11. 6. 1993.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o podjetjih, Uradni list SFRJ, št. 46, 10. 8. 1990.
- Zakon o stavki, Uradni list SFRJ, št. 23, 5. 4. 1991.
- Zakon o temeljnih pravicah iz delovnega razmerja, Uradni list SFRJ, št. 60, 6. 10. 1989.
- Zakon o trgu denarja in trgu kapitala, Uradni list SFRJ, št. 64, 20. 10. 1989.
- Zakon o trgu vrednostnih papirjev, Uradni list RS, št. 56, 13. 7. 1999.
- Zakon o trošarinah, Uradni list Republike Slovenije, št. 84, 11. 12. 1998.
- Zakon o trošarinah, Uradni list RS, št. 84, 11. 12. 1998.
- Zakon o ukinitvi Agencije RS za revidiranje lastninskega preoblikovanja podjetij, Uradni list RS, št. 80, 23. 7. 2004.
- Zakon o ukrepih za pospeševanje razvoja manj razvitih območij, Uradni list SRS, št. 16, 1971.
- Zakon o ukrepih za sanacijo gospodarskega položaja TAM Maribor d. d. in njegovih odvisnih družb ter Avtomontaže AM Bus d.o.o., Ljubljana (ZSTAMA), Uradni list RS, št. 20, 7. 4. 1995.
- Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture, Uradni list RS, št. 75, 2. 12. 1994.
- Zakon o veterinarstvu, Uradni list RS, št. 82, 30. 12. 1994.
- Zakon o volitvah v skupščine, Uradni list SRS, št. 42, 29. 12. 1989.
- Zakon o vrednostnih papirjih, Uradni list SFRJ, št. 64, 20. 10. 1989.
- Zakon o zadrugah, Uradni list RS, št. 13, 20. 3. 1992.
- Zakon o zajamčenih osebnih dohodkih, Uradni list RS, št. 48, 31. 12. 1990.

- Zakon o zaključku lastninjenja in privatizaciji pravnih oseb v lasti Slovenske razvojne družbe, Uradni list RS, št. 30, 16. 4. 1998.
- Zakon o zaposlovanju in zavarovanju za primer brezposelnosti, Uradni list RS, št. 5, 8. 2. 1991.
- Zakon o Agenciji RS za prestrukturiranje in privatizacijo, Uradni list RS, št. 07, 4. 2. 1993.
- Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, Uradni list RS, št. 20, 10. 4. 1997.
- Zakon o izplačevanju osebnih dohodkov in nekaterih prejemkov delavcev za leto 1991, Uradni list RS, št. 48, 31. 12. 1990.
- Zakon o podpornem okolju za podjetništvo, Uradni list RS, št. 40, 20. 4. 2004.
- Zakon o bankah in hranilnicah, Uradni list RS, št. 1, 25. 6. 1991-1.
- Zakon o deviznem poslovanju, Uradni list RS, št. 1, 25. 6. 1991-1.
- Zakon o kreditnih poslih s tujino, Uradni list RS, št. 1, 25. 6. 1991-1.
- Žužek, Aleš, Intervju z Bernardom Brščičem za STA, 28. 7. 2008. URL: <http://www.sta.si/vest.php?id=1305683>, (1. 8. 2008).

Ustni viri

- Havel, Jirri, 30. 3. 2009, Praga.
- Bajec, Jurij, 13. 10. 2010, Beograd.

Imensko kazalo

A

Albreht Matjaž 190
Aljančič Uroš 318
Androjna Roman 218
Aplenc Andrej 107, 109, 214
Arrighi Giovanni 25
Ash Garton Timothy 371
Avramović Dragoslav 431

B

Babič Blaž 58, 63
Bajec Jurij 432
Bajt Aleksander 42, 45, 65, 71, 170, 173, 181, 182,
196, 199, 200, 211, 247, 444
Balcerowicz Leszek 409
Baletić Zvonimir 436, 474
Bannock Graham 169
Bavčar Igor 68, 187, 328, 337
Begović Boris 433, 474
Bende Gorazd 13, 366, 367
Bendeković Jadranko 436
Berberih Slana Aleksandra 346, 487
Berdnik Mojca 214
Berend T. Ivan 11
Bergant Kersnik Maja 156
Bergant Zvonko 91
Bešter Janez 274
Blažek Ladislav 385

Blažek Petr 371
Bohinc Rado 181, 202, 232, 313, 314
Böhm Andreja 390, 399, 401, 403, 413, 424, 425, 427
Bole Velimir 54, 64, 66, 67
Bonazzi Giulio 308
Boncelj Jože 179, 250, 255, 256, 257
Borak Neven 23, 39, 42, 48, 49, 54, 55, 57, 63,
70–72, 74–76, 82, 87, 90, 102, 104, 112, 113,
195–197, 235, 237, 240, 248, 249, 256, 260, 276,
297, 299, 305
Borak, Neven 57
Brezigar Barbara 326
Broz Josip - Tito 41, 44, 49, 56
Brščič Bernard 29, 279, 329, 330, 331, 332, 506
Bučar France 36, 39, 41, 42, 276, 318, 332, 333, 336,
337, 499
Bulatović Milija 433
Bush George 36

C

Cabada Ladislav 379, 384, 391
Cerar Zdenka 311, 318, 319, 324, 325, 500
Cerović Božidar 432, 495
Chomsky Noam 24, 25
Cirman Andreja 175
Cvetković Miroslav 19
Cvikl Milan 267
Cvjetičanin Danijel 433

Č

Čepič Zdenko 46
Čapek Aleš 392
Čeh Silva 209, 216, 330, 403
Čepič Zdenko 44, 45, 48, 56, 59, 180, 193, 195, 203
Češka Roman 373

Ć

Ćosić Dobrica 49

D

Damijan Jože 212
Debevec Štoka Meta 118, 120, 129, 130, 139

Dedek Oldrich 375
Demšar Jakob 325, 332
Dernovšek Igor 325
Desai M. Raj 378
Devetaković Stevan 431–433, 478
Deželak Janko 127, 202
Dimovski Vlado 299
Djuranović Veselin 47
Dobešova Dana 376
Domadenik Polona 272, 284
Dragonja Metod 209
Drenovec Franček 34, 35
Drnovšek Darinka 16, 17
Drnovšek Janez 28, 56, 57, 79, 94, 95, 114, 195, 222,
223, 297, 299, 308, 320, 321
Dubček Aleksander 374

Đ

Đinđić Zoran 431

E

Eatwell John 169

F

Farič Metka 342
Ferfila Bogomil 90
Fikfak Jurij 238
Fink-Hafner Danica 379, 384, 391
Flek Vladislav 381
Franca Valentina 278
Friedman Milton 24

G

Gabrič Aleš 13
Galbraith Kenneth John 49
Gantar Matjaž 218
Gerovac Ksenija 361, 418, 419
Gjuričova Adela 390, 391
Glaser Roman 259
Globočnik Nina 278
Glušič Tanja 278
Gojčič Alojz 259

Golobič Gregor 333, 334
Gorbačov Mihail 23
Gorenčič Dušan 171, 176, 177
Gostenčnik Nina 355
Granda Stane 34
Grečič Vladimir 432
Gregorčič Marta 113, 148, 153, 156
Gregorec Zdravko 202, 204, 271
Gregurek Miroslav 436, 437, 480
Grosz Karoly 394
Grubelič Sandi 322

H

Haček Miro 379, 384, 391
Haines Gerald 25
Halushka A. Andrij 380
Hanžek Matjaž 113, 148, 153, 156
Havel Jirri 19, 376, 377, 392
Havel Vaclav 369, 374–376
Hayek Firedrich August von 24
Hoen W. Hoen 24
Horvat Branko 48
Horvat Darko 218
Horvat Uroš 358
Hribar Spomenka 49
Hugo Victor 95

I

Ivanjko Šime 314

J

Jakeš Miloš 374
Jakhel Olga 68
Jaklin Jože 309
Jakomin L. Alenka 34, 205, 215, 307, 308
Jančar Mateja 29
Janša Janez 92, 93, 329, 331, 333, 335
Jaruzelski Wojciech 408
Javornik Jana 133, 147–149, 152, 153, 156, 304
Jazbinšek Miha 171, 175
Jelenič Mirko 322
Jovanović Gavrilović Biljana 431–433, 478

Judt Tony 23, 27, 375, 376, 407
Jurca Janko 322
Juri Franco 72

K

Kadar Janos 394
Kajzer Alenka 153
Kanjuo-Mrčela Aleksandra 279, 402
Keynes Maynard John 24
Kiszczak Czeslaw 408
Klaus Vaclav 375, 378, 383, 385
Kleindienst Slavko 348
Klemenčič M. Marijan 352, 356
Klvačova Eva 376
Kmet Rotija 148, 411
Kocjan Vid 329
Koder Pavel 318
Kodrič Danilo 321
Kohek Miran 255
Komarek Valtr 385
Kondža Jasna 113, 148
Kontić Ljiljana 432
Kopač Janez 177
Kopeček Michal 390, 391
Koražija Nataša 326, 330, 331
Kordež Bine 335
Korelič Bruno 308
Korošec Valerija 133, 147–149, 152, 153, 156, 304
Korže Uroš 285, 319, 481
Kovač Arh Alenka 226
Kovač Bogomir 32, 56, 76, 100, 101, 147, 235
Kovačič Danilo 321
Kovačič Miloš 260
Kovač Matej 328, 329
Kovač Stanislav 178, 267, 323, 336, 362
Kračun Davorin 31, 32, 128
Kraigher Boris 42
Kranjec Marko 97, 195, 198
Krašovec Tone 31, 33, 99, 122, 124, 134, 137, 144,
303, 307, 309
Krepfl Franc 322
Križanič France 67, 262, 264, 271

Krnc Janez 227–230
Kučan Milan 52, 57, 93, 94
Kumar Andrej 115

L

Lah Igor 218
Lamberger Igor 325
Lavigne Marie 26
Lazarević Žarko 74–76, 248, 281, 287, 339, 346,
487
Lorber Lučka 287, 347, 351–354, 356, 365
Lorenčić Aleksander 13, 44, 46, 48, 90, 100, 239,
278, 286, 316, 328, 346, 358, 359

M

Maček Jure 347
Markeš Janez 332, 485
Marković Ante 53–55, 65, 195, 227, 230, 239, 445
Matesova Jana 283
Matos Urša 175, 177, 178
Maver Darko 314, 325
Mazowiecki Tadeusz 409
Mcchesney Waterman Robert 25
Meier Viktor 41, 45
Mekina Borut 200, 337
Melik Jelka 17, 18
Mencinger Jože 21, 28–30, 49, 54, 56, 61, 63, 64, 67,
69, 77, 82, 91, 92, 97, 102, 114, 121, 123, 148,
168, 171, 193–196, 198, 199, 263, 283, 285, 299,
336, 422, 427, 444, 446
Mermal Jože 335
Mertlik Pavel 392
Mihajlović Kosta 49
Mihelčič Miran 210
Mijatović Boško 433, 474
Mikulić Branko 47, 203
Milkovič Nina 181, 202, 232
Milošević Slobodan 81, 432
Možina Jože 57, 94
Mramor Dušan 205
Mravlja Mija 16, 17, 18
Mrkaić Mičo 28, 35, 36

Murn Ana 148
Myant Martin 377, 378, 386

N

Nachtigal Vladimir 379, 380
Nared Andrej 16, 17, 18
Nečak Dušan 13
Neffat Branka 172
Nemeth Miklos 394
Nešporova Alena 379
Nežmah Bernard 199
Novković Goran 424, 427

O

Oman Ivan 58
Oplotnik Žan 262, 264, 271
Oset Željko 346, 487
Ovin Rasto 197, 297

P

Pahor Borut 333
Pančur Andrej 72
Pavšič Vladimir (Bor Matej) 165, 280, 487
Pečar Janja 342, 487
Penko Boštjan 322, 323, 326, 330
Pesek Rosvita 59, 374, 394, 409
Peterle Lojze 63, 68, 180, 193, 195, 198
Petrovčič Vida 127, 308, 488
Petrov Sabina 226, 299, 308, 335, 488
Pezdir Rado 28, 29, 36
Phillips Paul 90
Pintar Milan Emil 193, 202
Pinterič Jan 327
Pirc Vanja 181, 187
Pithart Petr 385
Planinc Milka 45
Plavec Bernardka 91
Plut Helena 238
Polanc Mateja 220, 500
Polanyi Michael 24
Popit Ilija 200
Popovič Anica 18, 210, 228–230, 267, 268

Popović Koča 41
Poszgay Imre 394
Potrč Miran 58, 275, 276, 499
Praprotnik Rok 323
Prašnički Martin 360, 361
Prašnikar Janez 272, 284
Prinčič Jože 13, 39, 42, 49–51, 53–55, 63, 68, 70, 72,
82, 87, 90, 104, 112, 195–197, 208, 238, 260,
299, 305
Pšeničny Viljem 241, 244, 288
Puc Mira 199, 330
Pučnik Jože 59
Pukšič Franc 318, 319, 500

R

Rakowski Mieczyslaw 408
Rejc Izidor 210, 211, 270
Rems Marko 273–275
Repe Božo 13, 32, 41, 45, 49, 50, 52, 53, 61, 77, 110,
195, 196, 214
Repovž Grega 198
Repovž Mija 299, 319
Ribnikar Ivan 72, 73, 169, 197, 200, 201, 237, 444
Rikalović Gojko 431–433, 478
Roglič Meta 331
Rojec Matija 273–275, 305
Rop Anton 36, 90, 94, 95, 215, 498
Rupel Dimitrij 81, 95, 215, 276, 498
Rus Veljko 271, 272, 332, 485

S

Sachs Jeffrey 54, 195, 196, 444
Sadar Davorin 321
Schwartz H. Andrew 388
Senjur Marjan 84, 115, 203
Sicherl Pavle 27, 371
Simoneti Marko 204, 210, 216, 218, 273–275, 390,
391, 392, 403, 406, 417, 419–421, 427
Simonič Tone 336, 495
Slavec Andreja 349, 350, 352, 356
Slay Ben 409
Sovdat Petra 34, 328

Sovič Boris 357
Strgar Jože 84
Strniša Maja 217
Stroligo Claudio 324
Stuart Lane David 378
Sutherland Hardin Edwin 313
Svejnar Jan 272, 284

Š

Šušteršič Janez 424
Šarec Tanja 187
Šetinc Mile 202
Šimac Igor 366
Šinigoj Dušan 51, 52
Škofljanec Jože 16, 28
Šoevegeš Gordana 16
Šrot Boško 328
Štiblar Franjo 30, 46, 81, 105–107, 127, 134, 203, 435
Šturm Lovro 190, 191, 502
Šubic Anton 318
Šurla Silvester 320
Šuštar Boris 321
Šušteršič Janez 24, 59, 71, 147, 197, 371–373, 375,
385, 394, 396, 400, 416, 425

T

Tajnikar Maks 266, 297, 337
Tavzes Miloš 24
Tekavc Janez 172, 174
Todorovski Ilinka 328
Tomeš Zdenek 375
Tomšič France 198
Toplak Ludvik 231
Toplak Simona 309
Toplek Danilo 258, 259
Tovšak Slavica 355, 361, 366, 367
Triska Dušan 308, 387, 388, 393
Turk Jeffrey David 238

V

Vahčič Aleš 235, 237, 240, 248, 249
Valant Stane 218, 219, 220, 500

Večernik Jirri 381, 392
Veselinovič Draško 307
Vizovišek Slavko 28
Vodopivec Peter 13, 45, 49
Vodušek Branko 336, 404, 405, 420, 495
Vučkovič Apohal Lidija 156

W

Walesa Lech 409
Walters J. Richard 33, 34
Williamson John 24
Wojtyła Karol 407

Z

Zagožen Franc 215, 499
Zec Miodrag 432, 495
Zemljarič Janez 51
Zidarič Bojan 381, 395, 402, 420
Zupanič Jelka 36
Zupan Majda 221

Ž

Žnidaršič Kranjc Alenka 207, 275
Žakelj Luka 236, 239, 241, 244, 245, 247, 251, 253,
266, 290, 292
Židek Libor 380
Žnidaršič Kranjc Alenka 165, 169, 173, 202, 203,
219, 220, 224, 225, 231, 232, 254, 316, 330, 389,
403, 419, 420
Žugelj Damjan 235
Žužek Aleš 111, 179, 279, 506

O avtorju

Aleksander Lorenčič, rojen 6. januarja 1981 na Ptuju, je leta 2006 diplomiral iz zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani in se v študijskem letu 2006/2007 na isti fakulteti vpisal na podiplomski študij. V okviru programa Podobe gospodarske in socialne modernizacije na Slovenskem v 19. in 20. stoletju se je 1. oktobra 2007 zaposlil kot mladi raziskovalec na Inštitutu za novejšo zgodovino, kjer

se je pod mentorstvom dr. Jožeta Prinčiča ukvarjal z raziskovanjem sodobne gospodarske zgodovine. Kot mladi raziskovalec se je dodatno študijsko usposabljal v Pragi in Beogradu. Poleg sodelovanja na znanstvenih simpozijih, uredniškega dela in pisanja recenzij je kot raziskovalec objavil več znanstvenih člankov v Sloveniji in tudi v tujini. Leta 2011 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani uspešno zagovarjal doktorsko disertacijo z naslovom *Tranzicija slovenskega gospodarstva v letih 1990–2004*. Trenutno je kot asistent z doktoratom zaposlen na Inštitutu za novejšo zgodovino, kjer je predmet njegovega raziskovalnega dela sodobna gospodarska zgodovina.

V zbirki
RAZPOZNAVANJA /
RECOGNITIONES so
doslej izšle naslednje
knjige:

1. Jurij Perovšek: Na poti v moderno : poglavja iz zgodovine evropskega in slovenskega liberalizma 19. in 20. stoletja. Ljubljana 2005.
2. Bojan Godeša: Slovensko nacionalno vprašanje med drugo svetovno vojno. Ljubljana 2006.
3. Aleš Gabrič: Šolska reforma 1953-1963. Ljubljana 2006.
4. Damijan Guštin: Za zapahi : prebivalstvo Slovenije v okupatorjevih zaporih 1941-1945. Ljubljana 2006.
5. Peter Vodopivec: O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju. Ljubljana 2006.
6. Mojca Šorn: Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana 2007.
7. Vida Deželak-Barič: Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941-1943. Ljubljana 2007.
8. Žarko Lazarevič, Aleksander Lorenčič (ur.): Podobe modernizacije : poglavja iz gospodarske in socialne modernizacije Slovenije v 19. in 20. stoletju. Ljubljana 2009.
9. Jurij Perovšek: »V zaželjani deželi« : slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo 1918-1941. Ljubljana 2009.
10. Žarko Lazarevič: Plasti prostora in časa : iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja. Ljubljana 2009.

11. Ervin Dolenc: Med kulturo in politiko : kulturnopolitična razhajanja v Sloveniji med svetovnjima vojnama. Ljubljana 2010.
12. Jurij Hadalin: Boj za Albanijo : propad jugoslovanske širitve na Balkan. Ljubljana 2011.
13. Maja Gombač: "Modni pêle mêle" slovenske družbe med svetovnjima vojnama. Ljubljana 2011.
14. Eva Mally: Slovenski odpor;; Osvobodilna fronta slovenskega naroda od 1941 do 1945. Ljubljana 2011.

Več o publikacijah Inštituta za novejšo zgodovino na:
<http://www.inz.si/razpoznavanja.php>

LOVENIJA
SKUPNE ODNOSNE IN RAZVOJ
GREGORČIČEVA 25

LASTNINSKEGA CERTIFIKATA DRŽ

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA EKONOMIKO
61001 LJUBLJANA
Pri reoblikovanju podjetij smo za
... katerega smo vknjižili lastni

OBVESTILO O ODPRTJU RAČUNA I
... oblikovanju podjetij sm
... terega smo vkn

poštovana, spoštovani!

skladu z 31. členom Zakona o lastn
inženega knjigovodstva Slovenije or
nominalno vrednostjo, ki vam prip
z 31. členom Zakona
knjigovodstva S

Aleksander Lorencič
PRELOM 5 STARIM IN ZAČETEK NOVEGA

15

Cena: 30,00 EUR

Inštitut za novejšo zgodovino